

ISSN 2073-333X

Международный научно-популярный журнал

Қазақстанның ғылымы мен өмірі
Наука и жизнь Казахстана
№4 (61) 2018

80



ауыл шаруашылығы ғылымының докторы,
профессор, Қазақстан Ғылым Академиясының академигі,
Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері

Рақымжан Елешев

Құрылтайшы:
«ҚҰҚЫҚТЫҚ МИССИЯ» ҚОҒАМДЫҚ ҚОРЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КЛУБЫ

Учредитель:
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ФОНД «ПРАВОВАЯ МИССИЯ»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ КЛУБ

Founder:
PUBLIC FOUNDATION «LEGAL MISSION»
INTERNATIONAL KAZAKHSTAN CRIMINOLOGY CLUB

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА
SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN
Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
Международный научно-популярный журнал
International popular-science journal

№4(61) 2018

Заңтану – юриспруденция – law

Бас редактор:
«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері»,
з.ғ.д., профессор **Е.О. Алауханов**

Астана 2018

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абдукаримов О.А., ҚР қоғам қайраткері
Асанов Ж.К., з.ғ.к., ҚР Жоғарғы сот төрағасы
Абдрасилов Б.С., б.ғ.д., профессор
Абдурасулова К.Р., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты мемлекеттік заң кеңесшісі (Ташкент)
Байделдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор
Байдаулет И.О., мед.ғ.д., профессор
Баулин Ю.В., з.ғ.д., профессор (Киев)
Бисенов К.А., тех.ғ.д., профессор
Бородин С.В., з.ғ.к., адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., с.ғ.д., профессор
Букалорова Л.А., з.ғ.д., проф. (РУДН, Мәскеу)
Ведерникова О.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Гаипов З.С., с.ғ.д., профессор
Голик Ю.В., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Гриб В.В., з.ғ.д., профессор, бас ред. (Мәскеу)
Грунтов О.И., з.ғ.д., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., з.ғ.д., профессор
Елешов Р., -а-ш.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Есім Ғ., ф.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Елубаев Ж.С., з.ғ.д., профессор
Жұрынов М.Ж., академик, ҚР ҰҒА Президенті
Жұмағұлов Б.Т., - т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Зарипов З.С., з.ғ.д., профессор (Рязань)
Ыдырысов Д.А., т.ғ.д., профессор
Қасымбеков М.Б., с.ғ.д., профессор
Кемел М., э.ғ.д., профессор
Коробеев А.И., з.ғ.д., профессор (Владивосток)
Құл-Мұхаммед М.А., з.ғ.д., профессор
Козаченко И.Я., з.ғ.д., профессор (Екатеринбург)
Коняхин В.П., з.ғ.д., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Лиховая С.Я., з.ғ.д., профессор (Киев)
Мацкевич И.М., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Мухамедиұлы А., ф.ғ.д., профессор
Мұсақожаева А.К., профессор, ҚазҰӨУ ректоры
Мұтанов Ғ.М., т.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі
Рустамбаев М.Ю., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., ҚР Жазушылар Одағының төрағасы, ақын-драматург
Орлов В.Н., з.ғ.д., «Российский криминологический взгляд» журналының бас редакторы
Сартаев С.С., з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сагадиев К.А., э.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сәрсембаев М.А., з.ғ.д., профессор
Саломов Б., з.ғ.д., профессор, адвокат (Ташкент)
Сұлтанов Қ.С., с.ғ.д., профессор
Сыдыкова Л.Ч., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шамурзаев Т.Т., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шестаков Д.А., з.ғ.д., профессор, Санкт-Петербург халықаралық криминологиялық клубының президенті
Харченко В.Б., з.ғ.д., профессор (Харьков)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

Абдиров Н.М., з.ғ.д., профессор
Абдуллаев К.К., -а.-ш.ғ.д., профессор
Ағыбаев А.Н., з.ғ.д., профессор
Айтжанов Б.Д., вет.ғ.д., профессор
Асангазы О., тіл жанашыры
Әбішев Т.Д., з.ғ.к., профессор
Әбішев Х.А., з.ғ.д., профессор
Байменов А.М., тех.ғ.к., профессор
Бишиманов Б.М., з.ғ.д., профессор
Бектұрғанов Е.Ө., ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты
Борбат А.В., з.ғ.к., бас редактор (Мәскеу)
Джансараева Р.Е., з.ғ.д., профессор
Данилов А.П., з.ғ.к., доцент (Санкт-Петербург)
Жұмағұлова В.И. - ф.ғ.д., профессор
Жақып Б.Ө., филол.ғ.д., профессор
Жолдыбай К., жазушы-публицист
Иванчин А.В., з.ғ.д., адвокат (Ярославль)
Ивона Массакки, профессор (Польша)
Кәрібаев Б.Б., т.ғ.д., профессор
Кленова Т.В., з.ғ.д., профессор (Самара)
Куфлева В.Н., з.ғ.к., доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., с.ғ.д., профессор (Санкт-Петербург)
Қанжәгітов Е.Қ., вет.ғ.д., профессор
Құрманалиев К.А., ф.ғ.д., профессор
Қуаналиева Г.А., з.ғ.д., профессор
Лопашенко Н.А., з.ғ.д., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., MEATP акад.(Мәскеу)
Маткаримова Г.С., з.ғ.д., проф. (Ташкент)
Мельник Г.С., с.ғ.д., проф. (Санкт-Петербург)
Миндагулов Ә.Х., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Омаров Б.Ж., фил.ғ.д., профессор
Саданов А.Қ., б.ғ.д., профессор
Сапиев О.С., ҚР қоғам қайраткері
Старостин С.А., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Сұлтанмұрат Е., академик
Сматлаев Б.М., з.ғ.д., профессор
Сыдыков Е.Б., т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сейтжанов Ә.Ә., з.ғ.к., доцент
Рустемов Б.Т., жазушы-публицист
Турецкий Н.Н., з.ғ.д., профессор
Тұрсынов С.Т., э.ғ.д., профессор
Усманов А., п.ғ.д., профессор
Тогжанов Е.Л., з.ғ.к.
Тойлыбаев Б.А., п.ғ.д., профессор
Тұрғараев Б.Т., з.ғ.д., профессор
Рүстемова Г.Р., з.ғ.д., профессор
Фадеев В.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Шаукенова З.К., э.ғ.д., профессор
Усманов С.У., т.ғ.д., профессор
Челадзе Г., құқық докторы, әкімшілік бизнес докторы, профессор (Грузия)
Нхи Think, Вьетнам Жазушылар Қауымдастығының Төрағасы (Вьетнам)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Абдукаримов О.А., общественный деятель РК
Асанов Ж.К., к.ю.н., Председатель Верховного Суда РК
Абдрасилов Б.С., д.б.н., профессор
Абдурасулова К.Р., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., д.ю.н., профессор, государственный советник юстиции 3-класса (Ташкент)
Асангазы О., общественный деятель
Байдельдинов Д.Л., д.ю.н., профессор
Байдаулет И.О., д.мед.н., профессор
Бисенов К.А., д.т.н., профессор
Баулин Ю.В., д.ю.н., профессор (Киев)
Бородин С.В., к.ю.н., вице-президент, адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., д.п.н., профессор
Букалерева Л.А., д.ю.н., проф. (РУДН, Москва)
Ведерникова О.Н., д.ю.н., проф. (Москва)
Гаипов З.С., д.п.н., профессор
Голик Ю.В., д.ю.н., профессор (Москва)
Гриб В.В., д.ю.н., профессор, гл. ред. (Москва)
Грунтов О.И., д.ю.н., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., д.ю.н., профессор
Елешов Р., д. с-х.н., академик НАН РК
Есим Г., д.ф.н., академик НАН РК
Елюбаев Ж.С., д.ю.н., профессор
Журынов М.Ж., академик, Президент НАН РК
Жумагулов Б.Т., - д.т.н., академик НАН РК, депутат Сената Парламента РК
Зарипов З.С., д.ю.н., профессор (Рязань)
Идрисов Д.А., д.т.н., профессор
Касымбеков М.Б., д.полит.н., профессор
Кемел М., д.э.н. профессор
Кул-Мухаммед М.А., д.ю.н., профессор
Коробеев А.И., д.ю.н., профессор (Владивосток)
Козаченко И.Я., д.ю.н., профессор (Екатеринбург)
Коняхин В.П., д.ю.н., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., д.ю.н., профессор (Москва)
Лиховая С.Я., д.ю.н., профессор (Киев)
Мацкевич И.М., д.ю.н., профессор (Москва)
Мухамедиулы А., д.ф.н., профессор
Мусаходжаева А.К., профессор, ректор КазНУИ
Мутанов Г.М., д.т.н., профессор, академик НАН РК
Рустамбаев М.Ю., д.ю.н. профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., Председатель Союза Писателей Казахстана, поэт-драматург
Орлов В.Н., д.ю.н., гл. ред. журнала «Российский криминологический взгляд»
Сартаев С.С., д.ю.н., академик НАН РК
Сагадиев К.А., д.э.н., академик НАН РК
Сарсембаев М.А., д.ю.н., профессор
Саломов Б., д.ю.н., профессор, адвокат (Ташкент)
Султанов К.С., д.пол.н., профессор
Сыдыков Е.Б., д.и.н., академик НАН РК
Сыдыкова Л.Ч., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шамурзаев Т.Т., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шестаков Д.А., д.ю.н., профессор, президент Санкт-Петербургского международного криминологического клуба

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Абдиров Н.М., д.ю.н., профессор
Агыбаев А.Н., д.ю.н., профессор
Айтжанов Б.Д., д. вет.н., профессор
Абдуллаев К.К., д. с.-х.н., профессор
Абишев Т.Д., к.ю.н., профессор
Абишев Х.А., к.ю.н., доцент
Байменов А.М., к.тех.н., профессор
Бишманов Б.М., д.ю.н., профессор
Бектұрғанов Е.У., депутат Мажилиса Парламента РК
Борбат А.В., к.ю.н., гл. редактор (Москва)
Джансараева Р.Е., д.ю.н., профессор
Данилов А.П., к.ю.н., доцент (Санкт-Петербург)
Жумагулова В.И. - д.ф.н., профессор
Жакып Б.О., д.фил.н., профессор
Жолдыбай К., писатель-публицист
Иванчин А.В., д.ю.н., адвокат (Ярославль)
Ивона Масаки, профессор (Польша)
Карибаев Б.Б., д.и.н., профессор
Канжигитов Е.К., д.вет.н., профессор
Кленова Т.В., д.ю.н., профессор (Самара)
Куфлева В.Н., к.ю.н. доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Курманалиев К.А., д.ф.н., профессор
Куаналиева Г.А., д.ю.н., профессор
Лопашенко Н.А., д.ю.н., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., академик МЕАТР (Москва)
Маткаримова Г.С., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Мельник Г.С., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Миндагулов А.Х., д.ю.н., профессор (Москва)
Омаров Б.Ж., д. фил.н., профессор
Саданов А.К., д.б.н., профессор
Сапиев О.С., общественный деятель РК
Старостин С.А., д.ю.н., профессор (Москва)
Султанмурат Е., академик
Сматлаев Б.М., д.ю.н., профессор
Сейтжанов А.А., к.ю.н., доцент
Рустемов Б.Т., писатель-публицист
Рустемова Г.Р., д.ю.н., профессор
Турецкий Н.Н., д.ю.н., профессор
Турсинов С.Т., д.э.н., профессор
Тогжанов Е.Л., к.ю.н., доцент
Тойлыбаев Б.А., д.п.н., профессор
Тургараев Б.Т., д.ю.н., профессор
Усманов А., д.п.н., профессор
Усманов С.У., д.т.н., профессор
Шаукенова З.К., д.соц.н., профессор
Фадеев В.Н., д.ю.н., профессор (Москва)
Челадзе Г., доктор права, доктор бизнес админ., профессор (Грузия)
Нхи Thinh, Председатель Ассоциации писателей во Вьетнаме (Вьетнам)
Харченко В.Б., д.ю.н., профессор (Харьков)

EDITORIAL BOARD:

Abdulkarimov O.A., public figure of the Republic of Kazakhstan
Asanov Zh. K., Dr. of Law, the Chairman of the Supreme court of Kazakhstan
Abdrasylov B.S., Dr. of biology, professor
Abdurasulova K.R., Dr. of Law, prof.(Tashkent)
Abzalov E.M., Dr. of Law, Professor, State Counselor of Justice of the 3rd class (Tashkent)
Asangazy O., public figure
Baideldinov D.L., Dr. of Law, professor
Baidaulet I.O., Dr. of medical science, prof.
Bisenov K.A., Dr. of technology, professor
Baulin U.V., Dr. of Law, prof. (Kiev)
Borodin S.V., Dr. of Law, vice president, lawyer (Voronezh)
Burhanov K.N., Dr. of polit., professor
Bukalerova L.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Vedernikova O.N., Dr. of Law, professor (Moscow)
Gayipov Z.S., Dr. of political sciences, prof.
Gollik Y.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Grib V.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Gruntov O.I., Dr. of Law., Professor (Minsk)
Dulatbekov N.O., Dr. of Law, professor
Eleshov R., Dr. of agricultural sciences, acad. NAS RK
Esim G., Dr. of Philology, acad. NAS RK
Elubaev G.S., Dr. of Law, professor
Zhumagulov B.T., - Dr of technical sciences, Academician of the NAS of the RK
Zhurinov M.Zh., academic, President of NAS RK
Zaripov Z.S., Dr. of Law, professor (Ryazan)
Ydyrysov D.A., Dr. of history, professor
Kasimbekov M.B., Dr. of political sciences, prof.
Kemel M., Dr. of economics, professor
Kul-Muhammed M.A., Dr. of Law, professor
Korobeev A.I., Dr. of Law, professor (Bladibostok)
Kozachenko I.Ya., Dr. of Law, professor (Ekaterinburg)
Koniyakhin B.P., of Law, prof. (Krasnodar)
Lebedov S.Y., Dr. of Law, professor (Moscow)
Lihovaya S.Y., Dr. of Law, professor (Kiev)
Matskevich I.M., Dr. of Law, professor (Moscow)
Mukhamediuly A., Dr. of philosophy., prof.
Musakhodzhayeva A.K., professor
Rustambaev M.Yu., Dr. of Law, prof. (Tashkent)
Orazalin N.M., Chairman of the Writers' Union, Poet, playwright
Orlov B.N., Dr. of Law, Editor-in-chief «Russian criminological view»
Sartayev S.S., Dr. of Law, acad. NAS. RK
Sagadiev K.A., Dr. of Economics, acad. NAS. RK
Sarsembaev M.A., Dr. of Law, professor
Salomov B., Dr. of Law, professor
Sultanov K.S., Dr. of political sciences, prof.
Sydykov E.B., Dr. of history, professor
Sydykova. L.Ch. Dr. of Law, professor (Bishkek)
Shamurzaev T.T., Dr. of Law, professor (Bishkek)
Shestakov D.A., Dr. of Law, professor, writer

DITORIAL COUNCIL:

Abdirov B.D., Dr. of Law, professor
Agibaev A.N., Dr. of Law, professor
Aitganov B.D., a doctor of betener sciences is a professor
Abishev T.D., candidate of Law
Abishev H.A., Dr. of Law, professor
Abdullaev K.K., Doctor of agricultural sciences, professor
Baimenov A.M., candidate of tech, professor
Bishmanov B.M., Dr. of Law, professor
Bekturganov E.U., Member of the Parliament of Kazakhstan
Borbat A.V., Deserved Lawyer of the Russian Federation, candidate of Law (Moscow)
Jansaraeva R.E., Dr. of Law, professor
Zhumagulova V.I. - Doctor of philological sciences, Professor, academician
Zhakyp B.U., Dr. of philology, professor
Zholdybay K., writer, journalist
Ivona Massaki, professor (Poland)
Karibaev B.B., Dr. of hisroy, professor
Kangigitov E.K., a doctor of betener sciences
Klenova T.V., Dr. of Law, professor (Samara)
Kufleva V.N., cand.Sc. in Law, assistant professor (Krasnodar)
Korkonosenko S.G., Dr. of polit, professor (St.-Peterburg)
Kurmanaliev K.A., Dr. of philology, prof.
Kuanalyeva G.A., Dr. of Law, professor
Loopachenko N.A., Dr. of Law, prof. (Saratov)
Mazheika Kipras I., acad.PANS (Moscow)
Matkarimova G.S., Dr. of Law, professor (Tashkent)
Melnik G.S., Dr. of polit, professor
Mindagulov A.N., Dr. of Law, professor
Omarov B.Zh., Dr. of philology, professor
Sadanov A.K., Dr. of biology, professor
Sapiev O.S., The public figure of RK
Starostin S.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Sultanmurat E., academic
Smatlaev B.M., Dr. of Law, professor
Seitzhanov A.A., Ph.D., associate Professor
Rustemov B.T., writer, publicist
Rustemova G.R., Dr. of Law, professor
Turetski N.N., Dr. of Law
Tursunov C.T., Doctor of Economics, professor
Toqshanov E.L., Dr. of Law, professor
Toilybaev B.A., Dr. of pedagog., professor
Turgaraev B.T., Dr. of Law, professor
Usmanov A., Dr. of political sciences, professor
Usmanov S.U., Dr. of history, professor
Shaukenova Z.K., Dr. of soc., professor
Fadeev V.N., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Cheladze G., Dr. of Law, professor (Gruzia)
Huu Thinh, Chairman Vietnam Writer's Association, poet (Vietnam)
Harchenko B.V., Dr. of Law, prof. (Harkov)

ТМД елдеріндегі редакция өкілдігі:

Мәскеу ММУ:	проф. Матвеева А.А.	ұялы тел.: +7 (916) 526-44-29
Мәскеу:	проф. Лебедев С.Я.	ұялы тел.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	ұялы тел.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	ұялы тел.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. В.П. Коняхин	ұялы тел.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	ұялы тел.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	ұялы тел.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	ұялы тел.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	ұялы тел.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	ұялы тел.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	ұялы тел.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	ұялы тел.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	ұялы тел.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	ұялы тел.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	ұялы тел.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	ұялы тел.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	ұялы тел.: +7 (902) 260-15-54

Представительство редакция в СНГ:

Москва МГУ:	проф. Матвеева А.А.	моб.: +7 (916) 526-44-29
Москва:	проф. Лебедев С.Я.	моб.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	моб.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	моб.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. Коняхин В.П.	моб.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	моб.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	моб.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	моб.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	моб.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	моб.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	моб.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	моб.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	моб.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	моб.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	моб.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	моб.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	моб.: +7 (902) 260-15-54

Веб-сайт: www.nauka-zan.kz e-mail: nauka-zan@mail.ru

Журнал редакциясының мекен жайы:

Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау, Түлкібас көш., 49 үй

Адрес редакции журнала:

г. Астана, Алматинский район, Юго-Восток, правая сторона, ул. Тулкибас, д.49.

Главный редактор: д.ю.н., профессор Алауханов Е.О. +7 701 111 8828;

Научный редактор: к.ф.н., доцент Абдиева Роза Серикбаевна, 87013323407



Әлемге әйгілі ғалым және ұстаз, республикамыздың ғылымы мен жоғары оқу орнының аса көрнекті өкілі
Рахымжан Елешұлы Елешев 80 жаста.

ҚИЯНҒА ҚҰЛАШ СЕРМЕГЕН

Өткенді ұмытпау, қазіргіні көріп, алдағыны аңғара білу қажет.
Марк Туллий Цицерон

Ол 1938 жылдың 13-ші маусым күні Батыс Қазақстан облысының Қаратөбе ауданындағы Саралжын ауылында дүниеге келген. Сұрапыл соғыстан кейін мектеп есігін ашады. Оқу мен білімге деген құштарлық арманына талмас қанат бітіріп 1956 жылы Қаратөбедегі Мұхит атындағы орта мектепті Алтын медальмен тәмамдайды. Сол жылы Абай атындағы Алматы Мемлекеттік педагогика институтының биология және химия факультетіне қабылданып, оны 1961 жылы үздік бітіреді.

Ол алғашқы студенттік күндерінен бастап-ақ ғылым, білімге деген құштар көңілмен ерекше дараланып, көзге түсті. Мәскеу және Қазан қалаларында өткен студенттердің Бүкілодақтық ғылыми конференцияларында баяндама жасап, жүлделі орындарды иеленеді. Қоғамдық істерге белсене араласуының арқасында 1959 жылы Мәскеу қаласында өткен Жастар мен студенттердің дүниежүзілік фестиваліне қатысушылардың бірі болды. Осы жылдары ол қоғамдық жұмыстарға ерекше атсалысатын әрі үздік оқитын студенттерге ғана тағайындалатын Лениндік стипендияның иегері атанды.

Жоғары оқу орнынан соң Р.Е.Елешев жолдамамен Қазақ ауылшаруашылық институтына (қазіргі Қазақ ұлттық аграрлық университеті) ұстаздық қызметке жіберіледі. Міне, содан бері бір жерде табан аудармай еңбек етіп, ассистент, аға оқытушы, доцент, профессор міндеттерін абыроймен атқарып келеді. Сонымен қатар институтта әкімшілік жұмыстарды да қоса-қабат ала жүріп, факультет деканының орынбасары, деканы, ғылыми-жұмыстар жөніндегі проректор, бірінші проректор, «Топырақтану-агрохимия» ғылыми-оқу – өндірістік кешенінің жетекшісі сияқты жауапты міндеттерді мінсіз атқарды. Бүгінде ол «Топырақтану және агрохимия» кафедрасының құрметті профессоры.

Аса көрнекті ғалым, ұстаз, қоғам қайраткері ретінде тұлғанған Р.Е.Елешевтің бастапқы еңбек жолының, шығармашылық қызметінің жақсы қалыптасып, дұрыс арна табуына академиктер Х.А.Арыстанбеков, М.Ф.Габдуллин, С.Н.Толыбеков, К.И.Иманғазиев, Д.К.Мәденов айрықша ықпал етті.

Рахымжан Елешұлының алғашқы ғылыми жұмыстары қант қызылшасына фосфор тыңайтқыштарының әртүрлі формаларының салыстырмалы тиімділігі мен оларды қолдану технологиясын зерттеуге бағытталды. Олардың нәтижелері 1968 жылы «Жамбыл аммофосының агрохимиясы және оның басқа фосфаттармен салыстырмалы тиімділігі» тақырыбына қорғалған кандидаттық диссертациясына арқау болды.

Р.Е.Елешевтің одан кейінгі ғылыми зерттеулері әртүрлі топырақ типтеріндегі фосфаттардың өзгеру химизмі мен мамандандырылған ауыспалы егістіктерге (малазықтық, көкөніс-малазықтық, қант қызылшасы және басқалар) тыңайтқыштардың тиімділігін бағалауды тереңдетіп зерттеуге бағытталып, Қазақстанның оңтүстік және оңтүстік – шығыс агроценоздарында қоректік элементтердің балансы бойынша мәліметтер банкі жасаумен аяқталып, 1984 жылы К.А.Тимирязев атындағы Мәскеу ауылшаруашылық академиясында докторлық жұмысын қорғауға себеп болды.

Осындай зерттеулерді жүргізудің арқасында Р.Е.Елешевтің жетекшілігімен 38 ғылым кандидаттары, 12 ғылым докторы, 6 PhD даярланды. Олардың ішінде академиктер: А.Л.Иванов (РҒА академигі), ғылыми – зерттеу институттардың директорлары А.С.Сапаров, Т.Е.Айтбаев және И.А.Үмбетбаев; университеттердің ректорлары – А.К.Күрішбаев, С.З.Елюбаев; ҚР ҰҒА корреспондент мүшесі Б.Н.Насиев және көптеген оқушылары ғылыми-зерттеу институттарында және жоғары оқу орындарында қызмет атқарып жүр.

Р.Е.Елешевтің агрохимия және топырақтану саласы бойынша көрнекті ғалым болып қалыптасуына дүниежүзіне әйгілі ғалымдар септігін тигізді. Олар академиктер: С.И.Волькович, А.В.Соколов, Н.Г.Дмитриченко, Т.Н.Кулаковская, Ф.В.Янишевский, Б.А.Ягодин, В.Г.Минеев.

Ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері негізінде 12 монография, 350-ден астам ғылыми мақалалар әртүрлі журналдарда жарияланды. Р.Е.Елешев 57 жылдан астам үзіліссіз бір мекемеде, яғни Қазақ ұлттық аграрлық университетінде ұстаздық қызмет атқарып келеді. Академиктің басшылығымен жоғары оқу орындарына арналған 20-дан астам оқулықтар мен оқу құралдары шығарылды және олар Қазақстанның барлық аграрлық университеттерінде пайдаланылып жүр. Оның ішінде «Агрохимия», «Тыңайтқыш қолдану жүйесі», «Өсімдіктердің химиялық құрамы және минералдық қоректенуі», «Агрохимия практикумы», «Топырақтану геология негіздерімен» т.б. бар.

Мемлекеттік тілде жазылған «Агрохимия және тыңайтқыш қолдану жүйесі» оқулығы үшін Р.Е.Елешевке 2012 жылы А.Байтұрсынов атындағы сыйлық берілді.

Білім беру ісіндегі жоғары деңгейдегі жетістіктері үшін Р.Е.Елешев 2 рет «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» мемлекеттің грантының иегері атанды (2006 ж., 2013 ж.).

Сонымен қатар оның ТМД елдерінің ғалымдарымен бірлесіп шығарған «Агрохимия» оқулығы (2017 ж.) республикадағы көпшілік аграрлық жоғары оқу орындарының оқу үрдісінде негізгі оқулық ретінде пайдаланылуда.

Қазіргі уақытта Рахымжан Елешұлы топырақ құнарлылығын сақтау мен жоғарылату; тыңайтқыштарды қолданудың агроэкологиялық аспектілері және ауылшаруашылық өнімдерінің сапасын басқару; тыңайтқыштарды қолданудың қарқынды жүйесі мен егіншіліктің биологиялық жүйелерін салыстырмалы бағалау; құнарлылықтың нормативтік көрсеткіштерін ескере отырып топырақ үрдістерін биологиялық реттеудің теориялық мәселелерін; мамандандырылған ауыспалы егістіктерде тыңайтқыш қолдану жүйесі және химиялық құралдарды қарқынды қолдану кезінде өсімдік пен топырақта ауыр металлдардың жиналу заңдылықтарын зерттеумен шұғылданып, оларды өндіріске енгізу жөнінде әртүрлі басылымдарда жиі жариялап отырады.

Р.Е.Елешев агрохимия ғылымының нағыз көшбасшысы және осы мамандық бойынша кадр даярлаудың Қазақстандық мектебін құрды. Топырақтардың фосфат режимін басқару мәселелерін зерттеу бойынша ғылыми жұмыстары үшін Р.Е.Елешев 1989 жылы КСРО-ның (Мәскеу қ.) ғылыми сыйлығын иеленді. 1991 жылы Рахымжан Елешұлы Бүкілодақтық ауылшаруашылығы ғылымдар академиясының (ВАСХНИЛ) корреспондент-мүшесі, ал 1993 жылы толық мүшесі болып сайланды. Бір жылдан кейін Р.Е.Елешев Қазақ ауылшаруашылығы ғылымдар академиясының толық мүшесі, 1995 жылы – Халықаралық аграрлық білім академиясының академигі (Мәскеу қ.), 1996 жылы Қазақстан республикасы Ұлттық ғылымдар академиясының академигі, ал 2004 жылы – Қазақстан жоғары мектебі академиясының академигі болып сайланды. Сонымен қатар Р.Е.Елешев К.А.Тимирязев атындағы Мәскеу ауылшаруашылық академиясы (2006 ж.) Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық – техникалық университеті (2008 ж.), Брянск мемлекеттік ауылшаруашылық академиясының (2009 ж.),

Абай атындағы ұлттық педагогикалық университетінің (2013 ж.), Атырау мұнай және газ университетінің (2016 ж.) құрметті профессоры.

Қазақстан егіншілігі топырақтарының құнарлылығын реттеу мәселелері бойынша жүргізілген ғылыми жұмыстарының топтамалары үшін Р.Е.Елешев пен бірге бір топ ғалымдарға (А.К.Күрішбаев, А.С.Сапаров, С.Б.Рамазанова) А.И.Бараев атындағы Қазақстан республикасының ғылыми сыйлығы берілді.

Өткен кезеңдерде академик Р.Е.Елешев өзінің зерттеу нәтижелері бойынша 350-ден астам ғылыми еңбегін жарыққа шығарды, олардың ішінде 8 монографиясы «Фосфорные удобрения и урожай», «Фосфатный режим орошаемой пашни», «Оптимизация минерального питания кормовых культур на орошаемых почвах юго-востока Казахстана», «Научные основы рационального использования черноземов в земледелии», «Земледелие сухой степи Западного Казахстана» және басқалары бар.

Бүгінгі күндері академик Р.Е.Елешев ТМД елдері мен алыс шетелдердің жетекші ғылыми орталықтарымен тұрақты байланыс жасап, агрохимия, агроэкология мен топырақтану мәселелері бойынша бірлескен зерттеулер жүргізеді, бернеше рет көптеген халықаралық конгрестер мен конференцияларда Қазақстанның агрохимия ғылымын лайықты таныта білді. Ол ICARDA, INTAS, Халықаралық даму банкі, ҚР ҰҒА, ҚР АШМ ғылыми бағдарламалары бойынша халықаралық жобаларды жүзеге асыруға белсене қатысады, қазіргі уақытта екі халықаралық және төрт республикалық жобаларды жүргізуге жетекшілік етуде. Оның бастамасы және белсене араласуымен 2007 жылы Қазақ ұлттық аграрлық университеті және С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті (2011 ж.) базасында Достастық елдердің агрохимиктері мен агроэкологтарының Халықаралық форумы өткізілді.

Рахымжан Елешұлы аграрлық сала Министрлігі және ведомстволарымен тығыз байланыста, ауылшаруашылығын химияландыру және егіншілік пен өсімдік шаруашылығына тыңайтқыш қолданудың прогрессивтік технологияларын ендіру мәселелері бойынша облыстық әкімшіліктерге консультациялық көмек көрсетіп отырады.

Академик Р.Е.Елешев қоғамдық қызметтерді белсенді атқарады. Ол ҚР ҰҒА Президиумының мүшесі, ұзақ жылдар Қазақ ҰАУ жанындағы докторлық диссертациялар Кеңесінің төрағасы болды, Қазақстан Республикасы ауылшаруашылығы Министрлігі ғылыми-техникалық кеңесінің мүшесі, агрохимия және агроэкология бойынша Достастық елдері Мемлекетаралық кеңесінің вице-президенті. 1987-1991 жж. КСРО ЖАК сарапшылар кеңесінің құрамына кірсе, ал 1997-2001 жылдары ҚР ЖАК президиум мүшесі және сарапшылар кеңесінің төрағасы болды.

Р.Е.Елешевтің ғылыми-педагогикалық және қоғамдық өмірдегі белсенді қызметтері ескерусіз қалмай, үкімет тарапынан өз бағасын алды. Ол Қазақ СРО Жоғарғы Кеңесінің Құрмет грамотасымен (1980 ж.), Қазақстан Республикасы білім және ғылым Министрлігінің «Ғылымды дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төсбелгісімен (2002 ж.), «Тыңға 50 жыл» медалімен (2004 ж.), топырақтану мен агрохимияның корифейлері В.В.Докучаев (1995 ж.) және И.И.Синягиннің (2007 ж.) естелік медальдарымен марапатталды.

Академик Р.Е.Елешевке 1998 жылы ғылым мен ғылыми-педагогикалық қызметтерде сіңірген еңбегі үшін «Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері» атағы беріліп, 2005 жылы Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығымен «Құрмет» ордені берілсе, ал 2010 жылы «Парасат» орденімен марапатталды. Оған өзі туып-өскен Қаратөбе ауданы мен Батыс Қазақстан облысының Құрметті азаматы атағы берілді және кіндік қаны тамған ауылдың бір көшесі академиктің атымен аталады.

Рахымжан Елешұлы бүкіл саналы өмірін арнаған оқу орнына шексіз берілген, аграрлық университеттің нағыз патриоты, тіпті іргелі ұжымның беделін еңбегімен еселей арттырып, Қазақстанның қазіргі аграрлық ғылымының арқа сүйер алтын діңгектерінің бірі болып отыр.



ОЧЕРК О НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОКТОРА ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРА ХАМЗИНА АМАНГЕЛЬДЫ ШАПИЕВИЧА

Июнь 2018 года ознаменован особым событием в юридической науке Казахстана – доктору юридических наук, профессору Инновационного евразийского университета Амангельды Шapieвичу Хамзину исполняется 70 лет. В преддверии его дня рождения отметим о его профессиональном и научно-педагогическом вкладе в строительство светского и правового государства.

Амангельды Шapieевич Хамзин родился 9 июня 1948 года в селе Железинка Железинского района Павлодарской области. В 1980 году окончил юридический факультет КазГУ им. С.М. Кирова.

В 2001 году защитил диссертацию «Система источников трудового законодательства Республики Казахстан» на соискание ученой степени кандидата юридических наук, а в 2010 году докторскую диссертацию на тему «Международно-правовые основы обеспечения социально-трудовых прав человека в Республике Казахстан».

Высшим аттестационным комитетом РК в 2002 ему присвоено ученое звание «доцента», а в 2017 году – «профессора» по специальности «правоведение».

Имя профессора А.Ш.Хамзина в отечественной юриспруденции связано с научными разработками в сфере трудового права и права социального обеспечения. Он внес значительный вклад в комментировании, корректировке норм законодательства в данной сфере, а также принимал участие в законопроектной деятельности, в разработке научных принципов составления нормативных правовых документов и их соответствия ежедневной практической деятельности юриста.

Трудовую деятельность начинает задолго до получения высшего образования – с 1965 года. Сначала работает автоэлектриком, шофером в Железинской автобазе, затем инструктором Железинского райисполкома, заведующим организационным отделом Железинского райкома ЛКСМ Казахстана.

Он был талантливым студентом и блестящим организатором, так, на протяжении всего обучения на юридическом факультете КазГУ возглавляет профком факультета и становится командиром студенческих строительных отрядов. Вскоре ему поручена должность командира районного штаба студенческих строительных отрядов университета. В то время – это был уникальный случай, когда студента 4 курса единогласным решением ректора, парткома, профкома и Комитета комсомола назначили на такую должность, которую занимали обычно авторитетные преподаватели.

После окончания университета, несмотря на предложения руководства университета остаться в КазГУ, начинает трудовые будни по своей специальности. Был направлен на работу в Ильичевский районный народный суд г.Павлодара в качестве стажера. С данного периода вся оставшаяся жизнь Амангельды Шапиевича будет связана с судебной системой Казахстана.

Он будет стремительно расти по профессиональной лестнице и более 30 лет проработает на руководящих должностях в различных регионах Казахстана: судьей Иртышского района, председателем Успенского районного народного суда Павлодарской области (1980-1987), председателем Ильичевского районного народного суда г.Павлодара (1987-1992), председателем Павлодарского областного Арбитражного суда (1992-1995), председателем судебной коллегии Павлодарского областного суда (1995-1996), председателем Тургайского областного суда (1996-1997), начальником Департамента юстиции Восточно-Казахстанской, Акмолинской областей и г.Астаны (1997-1999), директором Департамента Министерства юстиции РК (1999-2001), заведующим сектором судов и органов юстиции государственно-правового отдела Администрации Президента РК (2001-2002), председателем суда Жетысуйского района г.Алматы (2002-2004), председателем суда Сарыаркинского района г.Астаны (2004-2007), председателем Павлодарского городского суда №2 (2007-2012).

Однако аналитический ум, критический взгляд на теоретическую разработку законов и природное стремление А.Ш.Хамзина к исследовательской деятельности, многолетнее научное общение и консультации с выдающимися учеными Казахстана и зарубежья, позволяют ему одновременно с практической работой судьи осуществлять и научный поиск – предлагать собственные тезисы о той или иной проблеме, писать статьи и комментарии о недостатках существующих нормативных документов, исходя из собственного опыта ежедневной работы, предлагать научной общественности различные пути по совершенствованию норм законодательства.

В разные годы свою основную должность А.Ш.Хамзин совмещает с педагогической деятельностью – преподает в Инновационном евразийском университете, Евразийском гуманитарном институте, где в аудитории он мог апробировать практику работы в судебной сфере, сопоставляя с теоретическими знаниями в данной области. Он любит молодежь, общаться с ними и спорить, любит находиться там, где кипит жизнь.

С 2012 года, выйдя в почетную отставку с должности судьи, всецело посвящает себя подготовке высокопрофессиональных юристов-правоведов, научных и научно-педагогических кадров высшей квалификации. Всего через месяц после отставки избирается председателем Попечительского совета Инновационного Евразийского университета и заведующим кафедрой «Права и истории» данного университета. Все свои силы и богатый жизненный опыт сегодня он вкладывает в развитие науки и образования – в просвещение молодого поколения.

Амангельды Шапиевичем Хамзин по праву считается основателем научной школы «Теоретические и практические проблемы трудового права и права социального обеспечения: международные и национальные основы», а недавно избран академиком Казахской академии образования.

До настоящего времени им опубликовано более 120 научных трудов на русском, казахском, английском языках, которые посвящены проблемам международного и национального трудового права, права социального обеспечения. Спектр разрабатываемых им научных проблем весьма широк и интересен, в частности, к ним относятся: исследование идей, принципов, потенциала Конституции Республики Казахстан, их реализация в социально-трудовых отношениях, социальном, трудовом законодательстве; становление, развитие и совершенствование системы судебной власти в Казахстане; применение в теории и практике Трудового кодекса Республики Казахстан; исследование механизмов обеспечения режима законности в трудовых и социально-обеспечительных правоотношениях; исследование международно-правового механизма обеспечения социально-трудовых прав человека; научное обеспечение социальной реформы, направленной на становление социально организованного государства.

Таким образом, его труды в виде монографий, статей, учебников и пособий сыграли значительную роль в становлении и развитии трудового права и права социального обеспечения Республики Казахстан.

Можно здесь привести лишь некоторые труды профессора А.Ш.Хамзина, которые имеют особую научную ценность:

- Методы правового регулирования труда: Монография. – Бишкек: ИД «Просвещение», 2002. – 340 с.

- Трудовое право Республики Казахстан: Учебник для вузов. – Астана: Атамұра, 2004. – 594 с.

- Право социального обеспечения Республики Казахстан: Учебник для вузов. – Алматы: Изд-во «Арман-ПВ», 2006. – 368 с.
- Источники трудового законодательства Республики Казахстан: Учебное пособие для вузов. – Астана: ИП Сытина, 2011. – 254 с.
- Формирование гражданского правосознания в современном казахстанском обществе: состояние и перспективы: Коллективная монография. – Павлодар: ИнЕУ, 2013.- 136 с.
- Проблемы деятельности государства по обеспечению социальных прав человека в Казахстане: конституционно-правовое исследование: Монография. – Астана: ИП Сытина, 2016. – 386 с.
- Международно-правовые основы обеспечения социально-трудовых прав человека в Республике Казахстан: Монография. – Астана: ИП Сытина, 2016. – 292 с. и мн. др.

В трудах А.Ш. Хамзина анализируется обоснование системы источников трудового права, определяется роль и значение международных источников права в формировании отечественного законодательства, рассматриваются вопросы обеспечения прав человека на основе универсальных стандартов труда. Он является автором нескольких статей, опубликованных в журналах из базы Scopus и журналах, имеющих по данным информационной базы компании Томсон Рейтер ненулевой импакт-фактор. Это еще раз убеждает об актуальности исследований А.Ш.Хамзина на уровне мировой юриспруденции. Отметим, что оценка его научной продуктивности подтверждается Индексом Хирша (h-index) – 3,0.

В вузе А.Ш.Хамзин разработал программу и читает лекции по таким дисциплинам, как «Суд и правосудие», «Право социального обеспечения», «Трудовое право», «Несудебные практики и альтернативные способы разрешения конфликтов» и др. Кроме того, осуществляет руководство дипломными, магистерскими и докторскими диссертациями в Инновационном евразийском университете.

Как блестящий организатор научного пространства, он является председателем международных научно-практических конференций, ежегодных научных семинаров для практикующих юристов, научно-методических семинаров для ППС Павлодарских вузов, а также был руководителем ряда прикладных исследовательских проектов, например: «Соотношение национального права Республики Казахстан и международного права в условиях развития интеграционных процессов» (2013-2016), «Имплементация международно-правовых норм во внутригосударственное право Республики Казахстан как условие дальнейшей демократизации институтов государства и общества» (2015-2019) и др.

Научные вершины не сразу ему поддавались: для того, чтобы созреть как исследователь и стать состоявшимся ученым он очень много работает над собой. Каждый его теоретический труд – результат личной дисциплинированности и научной организованности Амангельды Шапиевича. Благодаря его человеческой порядочности и честности, ему доверяли только ответственные и высокие должности в государственных органах. Отмечая о своем личностном становлении, он всегда с благодарностью вспоминает своих учителей жизни – преподавателей КазГУ и первых наставников в судейской карьере.

Следует отметить, что самый тяжелый период его работы выпадает на 90-е годы. Он в расцвете своих сил встречает эру Независимости и вместе с коллегами по цеху приступает к созданию нового, Независимого Казахстана. Амангельды Шапиевич также был вовлечен в строительство молодой столицы и кроме своей должности судьи руководил строительством нового здания Министерства Юстиции в Астане.

В настоящее время он живет и работает в городе Павлодар вместе со своей верной спутницей жизни – Надеждой Ивановной. У них трое детей и девять внуков, которые пошли по стопам папы и бабушки и не менее талантливы, чем он.

От имени своих коллег и профессорско-преподавательского состава КазНПУ имени Абая, желаю профессору Амангельды Шапиевичу крепкого здоровья, благополучия в семье, творческого вдохновения и сил для реализации новых научных проектов!

Майнура Бурибаева
 член Научно-экспертного совета Ассамблеи народа Казахстана,
 кандидат филологических наук, доцент
 ЕНУ имени Л.Н. Гумилева

ЗАҢТАНУ

Накипов Б.И.

д.ю.н., профессор, Международный Казахско-Турецкий Университет имени Х.А.Ясави,
«Заслуженный работник МВД РК»

АЛЬТЕРНАТИВНОЕ РАССМОТРЕНИЕ БИОТЕРРОРИЗМА В КАЧЕСТВЕ АКТА АГРЕССИИ

Резюме. На сегодняшний день массовый акт агрессии вроде терроризма является достаточно популярным и актуальным направлением современной юриспруденции в области уголовного права. Следовательно, не менее значимым является детальное исследование и такового направлений терроризма как биотерроризм, которому и посвящена настоящая статья. Рассматривая биотерроризм в качестве одного из наиболее опасных преступлений, нельзя не принимать во внимание и разного рода манипуляции, которые по природе своей могут гипотетически являться элементами биотерроризма и даже содержать состав преступления, за которые может существовать определенного рода ответственность.

Summary. Nowadays, a mass act of aggression such as terrorism is quite a popular and relevant area of modern jurisprudence in the field of criminal law. Consequently, no less significant is the detailed study of such areas of terrorism as bioterrorism, to which this article is devoted. Considering bioterrorism as one of the most dangerous crimes, one can not ignore all sorts of manipulations that by their nature can be hypothetically elements of bioterrorism and even contain a crime for which a certain kind of responsibility may exist.

Ключевые слова: патогены, штаммы, возбудители, биосфера, экстремофилы, аминокислоты, теневая среда, агрессивный материал, культурный фонд, микроорганизмы, химическое оружие, биологическое оружие, обрушение, генетический материал, эмбрионы.

В настоящее время в качестве биотерроризма принято понимать, конкретно определенное общественно опасное противоправное деяние, результатом которого является массовое заражение или отравление большого количества людей. Однако, насколько справедливо такое суждение, учитывая неопределенность характера, типа, стадий и других характеризующих элементов биотерроризма?

Методологически настоящий вопрос можно рассмотреть в соответствии с классической схемой классификации преступления, которое предполагает объект, субъект, а так же объективную и субъективную сторону. Однако, недостаточная изученность такового повышает вопрос применения западной методологии классификации действия посредством по ступенчатого обозначения компонентов, в соответствии с которым в первую очередь определяется понятие, идентифицируются цели, затем субъекты, затем сам рассматриваемый объект и после устанавливается причинно-следственная связь.

Рассматривая биотерроризм в качестве массового акта агрессии, принято понимать использование биологического оружия в целях причинения вреда жизни и здоровью мирного населения [1]. Настоящее включает использование особо опасных патогенов, штаммов, микроорганизмов, ядовитых химических соединений и других возбудителей в преступных целях [2]. Однако, появляется вопрос, что можно характеризовать в качестве преступного деяния? Какие элементы манипуляций? Для чего обычно используются такие элементы?

Следовательно, в качестве первого элемента следует обозначить эквивалент преступности цели использования таких возбудителей умышленно. В основном, теоретически, исследования отмечают в качестве цели биотеррора дестабилизацию общества через обрушения, истощения ресурсов системы здравоохранения конкретной государственной территориальной единицы воздействием на традиционную местную биосферу конкретно определённых микроорганизмов страны [3].

Причинение вреда экономике государства посредством применения особо опасных возбудителей с целью причинения вреда здоровью населения, проживающего на конкретной территориальной единице, что гипотетически может понизить коэффициент полезного действия кадровых ресурсов

трудящихся на плантациях, фазендах, фермах, промышленных секторах так же можно отнести к цели биотерроризма. Так же это предполагает в качестве рычага на политической арене, конкурентной войне организаций, а так же фармацевтическом рынке.

Дестабилизация общества является стабильным элементом цели большинства оппозиционных политических групп, где в качестве основного орудия агрессивного воздействия на фигурантов или режим представители движения могут гипотетически применить элементы особо опасных возбудителей в своих целях [4].

Удар по экономике так же не является исключением, который так же изобилует определенными элементами применения особо опасных возбудителей в качестве инструмента по ликвидации определенных сельскохозяйственных культур с целью уничтожения урожая или поголовья, которое может принести к ухудшению экономического состояния региона. Известны случаи, когда злоумышленники применяют штаммы временного ухудшения показателей здоровья рабочих предприятий для появления скандала относительно условий работы [5].

Политический рычаг в основном имеет альтернативу применения для шантажа, вымогательства и манипуляций на политической арене посредством заражения фигурантов одной действующей фракции и продвижения интересов другой действующей фракции посредством ультиматума предоставления антидота при условии выполнения определенных требований [6].

Инструментом конкурентной борьбы нередко оказываются некоторые элементы опасных биосфер, которыми гипотетически могут является не только микробы, штаммы, бактерии, но и насекомые. Известны случаи, когда саранчу специально заносили в определенный регион с целью ликвидации урожая одного действующего предприятия другим. Необходимо отметить так же степень размножения саранчи, которая по биологическим данным отмечается как крайне высокая [7].

Ликвидация фармацевтических объектов. Чаще всего на рынке препаратов и биологически активных добавок нередко конфликтные случаи, в которых конкуренты используют факторы противодействия тому или иному препарату, которые могли бы дискредитировать препарат на рынке. Учитывая развитость формулярной системы такое вполне закономерно, так как это предполагает государственное выделение средств на использование в регионе конкретного препарата [8].

Проанализировав детально умышленное применение потенциально опасных биологических сфер в преступных целях, следует так же рассмотреть и нечаянное причинение вреда жизни или здоровью граждан посредством использования таковых биосфер, которое включает преступную небрежность и преступную самонадеянность.

Преступная небрежность при работе с таковыми потенциально опасными биосферами заключается в злоупотребление техникой безопасности при работе с потенциально опасными штаммами, патогенами, микробами и организмами. Настоящее включает халатность, нелегальные эксперименты, бесконтрольность исследований и другие факторы, являющиеся причиной причинения вреда жизни и здоровью населения [9].

Преступная самонадеянность можно гипотетически предположить в проведении клинических экспериментов адаптации биосферы, где теневые исследователи понимают степень опасности таковых организмов, принимают во внимание возможность распространения, но без определенных оснований надеются контролировать распространение [10].

Таким образом, можно обозначить, что не только намерение причинить вред жизни и здоровью населения конкретной государственной территориальной единицы является основной целью акта биотерроризма, но и побуждения так же играют ключевую роль, которыми могут быть политические, экономические, социальные, религиозные, военные и другие побуждения.

Обозначая субъектов использующих потенциально опасные биосферы так же нельзя отнести их к категории биотеррористов, так как большинство исследователей, в том числе и вольных экспериментаторов, трудятся в своих лабораториях для достижения благородных целей, которыми является спасение видов флоры и фауны, повышение урожайности культур, разработка вакцин, борьба с неизлечимыми заболеваниями и другие [11]. В частности это утверждение закономерно. Тем не менее на рынке электронно-цифрового пространства, включая электронные аукционы, маркеты и другие порталы уже находятся в достаточно широком обороте вся техника позволяющая манипулировать с биосферами. Так, за вполне приемлемые цены можно приобрести сиквенаторы, 3D атласы, микроволновые нагреватели и другие товары, которые позволяют проводить манипуляции с генами. Сами образцы так же доступны на рынке [12].

С одной стороны это является большим плюсом развития науки в целом. Юридически можно обозначить, что для участия в каких либо грантовых исследованиях в первую очередь анализируется задел участников, в соответствии с которым большое внимание уделяется уровню исследованности и

достигнутом участника, подающего заявку [13]. Это является централизованным правилом абсолютно для всех исследований, финансируемых государством. С другой стороны некоторые исследователи могут распространить и выпустить за пределы лаборатории какой-нибудь штамм по неосторожности, что является потенциально опасным фактором классификации его действия в качестве биотерроризма [14]. Следовательно, ученый, который потенциально может совершить прорыв в науке и решить одну из наиболее актуальных и важных задач тысячелетия может быть обвинен в акте терроризма и привлечен к уголовной ответственности по самым строгим градациям уголовного законодательства, что так же является несправедливым. Другое дело уровень государственного контроля со стороны уполномоченного органа по науке [15]. Нельзя обложить высокими налогами научную деятельность, лицензировать ее и применять какие либо санкции от научной деятельности, так как это серьезно задержит прогресс в регионе [16]. Но мониторинг информации научных исследований является одним из самых актуальных вопросов контроля не только науки, но и вопросов национальной безопасности, который на сегодняшний день отмечается на низком уровне [17]. Практически государственный сектор мало осведомлен об уровне технического прогресса, так как основным мерилем науки является индекс наукометрической базы [18]. Это является верным для развития науки, но не для контроля и предотвращения угроз национальной безопасности. На примере Соединенных Штатов Америки можно заметить, что в этих целях функционирует ЦКЗ (Центр по контролю заболеваний), которое занимается мониторингом не только инфекций, но и уровнем стабильности традиционной биосферы, при которой сохраняется баланс между флорой и фауной [19]. Это включает и анализ сельскохозяйственных мероприятий, исследование уровня пыльцы в воздухе, показатели здоровья граждан и домашних животных, отслеживание за популяциями некоторых видов животных, птиц, насекомых и другие мероприятия [20]. В некоторых других государствах вопрос по контролю за биологической безопасностью централизован и возложен на орган государственной безопасности, который имеет абсолютные полномочия, притесняющие другие ведомства, научно-исследовательские центры и другие субъекты в данной сфере деятельности [21].

Таким образом, в качестве субъектов использования потенциально опасных биосфер могут быть исследователи, лаборатории, научно исследовательские центры и другие субъекты. При этом не является правильным, какое либо ограничение их в их исследовательской деятельности. Но, для государственного мониторинга в этой сфере американская модель функционирования центра по контролю за заболеваниями является достаточно приемлемым для некоторых государств, в том числе и РК.

Обозначая объекты потенциально опасных биосфер можно их классифицировать на три типа: традиционные биосферы, теньевые биосферы и искусственные биосферы.

Традиционные микроорганизмы сами по себе являются действующим патогенным фактором потенциально опасного прогрессирующего объекта действующей биосферы. В настоящее время с учетом меняющейся экологии, воздействия солнечной радиации, озоновых дыр и других факторов микроорганизмы так же имеют обыкновение мутировать и эволюционировать [22]. Так, таковые микроорганизмы ежесекундно совершенствуют свои биохимические свойства против привычных для них антибиотиков. Настоящее является весьма опасным фактором для человечества, независимо от обозначения эволюция это или мутация [23].

Теньевые микроорганизмы менее известны человечеству по причине своего обитания в неизведанных для человека труднодоступных местностях. На основании последних исследований бактериологии в лесах амазонки был найден специфический штамм бактерий, чьи молекулярные свойства намного сильнее любого действующего антибиотика известного человечеству. До сегодняшнего дня мир бактериологии не сильно исследован. В настоящее время так же имеет основание функционирование неких экстремофилов – бактерий, обитающих в той среде, которая для любых других микроорганизмов просто невозможна [24]. Так последние исследования нашли бактерии в лаве, гейзерах, ледниках и подземных радоновых источниках.

Искусственные микроорганизмы являются, так же на сегодняшний день являются нередким явлением, при котором человечество с целью побороть социально опасные неизлечимые заболевания ежедневно ведет исследовательскую деятельность, разрабатывая все новые и новые виды микроорганизмов [25]. Однако тестируя действие таковых микроорганизмов, нередко бывают и случаи когда таковые организмы высвобождаются на и являются причиной многих биохимических и экологических катастроф. На практике таковое так же является весьма распространенным явлением на примере работы частной лаборатории «EcoLabs» в США [26]

Подводя итоги анализа рассмотрения использования, применения и манипуляций потенциально опасными микроорганизмами в качестве альтернативы рассмотрения в качестве биотерроризма как

акта агрессии можно обозначить, что общественные стереотипы принятия биотерроризма в качестве масштабного преступного деяния с многочисленными смертельными исходами является ошибочным. Цель можно классифицировать по экономическим, политическим, промышленным, социальным, религиозным, военным и другим мотивам. Субъекты не всегда имеют прямой умысел совершить акт терроризма. В качестве объектов все потенциально опасные биосферы можно разделить на традиционные, теневые и искусственные биосферы. Сама проблема рассматривания биотерроризма в качестве акта агрессии заключается не в государственном контроле, а государственном мониторинге.

Список использованной литературы

1. Б.И.Накипов. *Международный научно-популярный журнал «Наука и жизнь Казахстана» ISSN: 2073-333X, №6(51)2017 «специальный выпуск», Биотерроризм: основы междисциплинарных исследований.* С. 58-60
2. Б.И.Накипов. *Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №3(105)2017, Биотерроризм: некоторые аспекты применения элементов теневых и традиционных биосфер.* С. 92-97
3. Б.И.Накипов. *Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: комбинированные правовые механизмы рассмотрения на основании междисциплинарных данных.* С. 148-152
4. Nakirov V.I. *Ежемесячный международный научный журнал «Novation» №9 ноябрь 2017, Bioterrorism: some aspects of application top secret and traditional biospheres.* С. 33-35
5. Молдалиев М. *Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: вопрос регулирования деятельности создания и использования искусственно созданных микроорганизмов.* С. 157-160.
6. Молдалиев М. *Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: анализ степени опасности бесконтрольного оборота микроорганизмов.* С. 165-168.
7. Паридинова А.Е. *Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: правовой статус переносчиков штаммов.* С. 161-164.
8. Хасанова К.Р. *Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: қылмысқа қарсы тәсілдер.* С. 169-173.
9. Алимбаева А.А. *Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №4(106)2017, Биотерроризм: биотерроризм қаупін бағалау тәжырымдамасы.* С. 179-182.
10. Паридинова А.Е. *Журнал «Вестник МКТУ им.Х.А.Ясави» ISSN: 2306-7365, №3(105)2017, Биотерроризм: использование традиционных и теневых биосфер с целью совершения общественно опасного деяния массового акта агрессии.* С. 118-122
11. A.E.Pariddinova. *Ежемесячный международный научный журнал «Novation» №9 ноябрь 2017, BIOTERRORISM: QUESTIONS OF USING TRADITIONAL AND GREY BIOSPHERES TO ACT SOCIO-DANGEROUS MASS ACT OF AGGRESS.* С. 35-37
12. K.R.Hasanova. *Ежемесячный международный научный журнал «Novation» №9 ноябрь 2017, BIOTERRORISM: THE WAYS AGAINST CRIME.* С. 32-33
12. A.A.Alimbayeva. *Ежемесячный международный научный журнал «Novation» №9 ноябрь 2017, BIOTERRORISM: THE CONCEPT OF ASSESSING THE BIOTERRORISTIC THREAT.* С. 31-32
13. Jacqueline Pei Shan Neo, Boon Huan Tan.. *Review Article., The use of animals as a surveillance tool for monitoring environmental health hazards, human health hazards and bioterrorism., Veterinary Microbiology, Volume 203, May 2017, Pages 40-48*
14. S.A. Morse, R.F. Meye., *Viruses and Bioterrorism., Reference Module in Life Sciences, 2017*
15. Bruce W. Clements, Julie Ann P. Casani, 6 - *Bioterrorism., Disasters and Public Health (Second Edition), 2016, Pages 119-157*
16. D. Raoult, *The risk of bioterrorism re-analysed., Clinical Microbiology and Infection, Volume 23, Issue 6, June 2017, Page 351*
17. Luciana L. Borio, Donald A. Henderson, Noreen A. Hynes., 15 - *Bioterrorism: An Overview., Mandell, Douglas, and Bennett's Principles and Practice of Infectious Diseases (Eighth Edition), Volume 1, 2015, Pages 178-190.e2*
18. V. Barras, G. Greub., *Review Article., History of biological warfare and bioterrorism., Clinical Microbiology and Infection, Volume 20, Issue 6, June 2014, Pages 497-502*
19. P. Savard, P. Maharom, T.M. Perl., *Bioterrorism.. Reference Module in Biomedical Sciences, 2014, Current as of 6 December 2016*
20. V. Radosavijevic., *Environmental Health and Bioterrorism., Reference Module in Earth Systems and Environmental Sciences, from Encyclopedia of Environmental Health, 2011, Pages 392-399, Current as of 4 July 2014*
21. Andrew W. Artenstein.. 75 - *Bioterrorism and Biodefense., Infectious Diseases (Fourth Edition), Volume 1, 2017, Pages 670-679.e1*
22. P. Roffey., *Microbiology and Bioterrorism., Encyclopedia of Forensic Sciences, 2013, Pages 376-381*
23. Белоус В. *Оценка угрозы применения оружия массового поражения в террористических целях // Разоружение и безопасность: 2001-2002. Международная безопасность: новые угрозы нового тысячелетия / под ред. А.Г. Арбатова. М.: Наука, 2003. - С. 37 - 57.*
24. Бобылов Ю.А. *Генетическая бомба. Тайные сценарии биотерроризма. Серия «Национальная безопасность» Вып. 2. - М., Белые Альвы, 2006. - 240 с.*
25. Евстигнеев В.И., Рябихин Л.Ф., Щербаков Г.Я. *Проблемы биологической безопасности и борьбы с биотерроризмом // Дипломатический ежегодник 2003: Сборник статей. Колл. авторов. - М.: Научная книга, 2004. -С. 61-71.*
26. Жиганова Л.П. *Биотерроризм и агротерроризм реальная угроза безопасности общества // США и Канада: экономика-политика-культура. -2004.-№9.-С. 3-25.*

Дауешов Халидулла Зиноллаұлы,
прокурор Кызылординской области, старший советник юстиции.
ermek004@mail.ru

РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ ПРОКУРОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ И ИНЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ

***Аннотация:** Управление во всех сферах общественной жизни – сложный и многогранный процесс. Современный период развития страны характеризуется значительным возрастанием роли данного процесса и усложнением решаемых им задач. В условиях проводимых в нашей стране реформ назревает необходимость в совершенствовании механизмов управленческого воздействия в борьбе с преступностью, повышения эффективности деятельности всех государственных органов, в том числе и органов прокуратуры. В этой статье рассматриваются современные методы управления, которые активно и целенаправленно используются органами прокуратуры Республики Казахстан в целях противодействия преступности.*

***Түйіндемe:** Қоғамдық өмірдің барлық салаларындағы басқару - күрделі және көп қырлы процесс. Еліміздің дамуының заманауи кезеңі аталған процесстің рөлінің едәуір артуымен және оның мәселелерінің шешілуімен сипатталады. Біздің мемлекетіміздегі жүргізіліп жатқан реформалардың негізінде аталған басқару түрінің механизмдерін әрі қарай жетілдіру, Қазақстандағы барлық мемлекеттік органдардың, оның ішінде прокуратура органдарының қызмет тиімділігін арттыру қажеттілігі туындауда. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасымен қылмыстылықпен күресу мақсатында қарқынды жүзеге асырылып жатқан басқарудың заманауи әдістері қарастырылған.*

***Abstract:** Management in all spheres of public life is a difficult and many-sided process. The modern period of development of our country is characterized by considerable growth of role of this process and complication of the tasks decided by it. In the conditions of the reforms conducted in our country necessity comes to a head for perfection of mechanisms of administrative influence, increase an efficiency of activity of all public organs of Kazakhstan, including also all public prosecutor's offices. In this article are examined the modern methods of public management that actively and purposefully used by public prosecutor's offices of Republic of Kazakhstan.*

***Ключевые слова:** прокурор, правоохранительные органы, прокуратура, современные методы управления, противодействие преступности, координация, деятельность прокуратуры, проектное управление.*

***Тірек сөздер:** прокурор, құқық қорғау органдары, прокуратура, заманауи басқару әдістері, қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл, үйлестіру, прокуратура қызметі, жобалық басқару.*

***Keywords:** public prosecutor, law enforcement authorities, public prosecutor's office, modern methods of management, counteraction of criminality, co-ordination, activity of public prosecutor's office, project management.*

В современном Казахстане борьба с преступностью нуждается в организационном решении и законодательном урегулировании координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью. Рост преступности, ее тенденция к организованности и интернационализации, социально-экономические особенности постсоветского пространства закономерно обуславливают необходимость научного исследования концептуальных основ теории и практики координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью, анализа опыта ее становления, развития, а также критического осмысления ее исторически сложившихся тенденций и закономерностей.

Цель настоящего исследования заключается в том, чтобы на основе теоретических выводов провести поэтапное историко-правовое, системное и комплексное изучение координационной деятельности органов прокуратуры в сфере противодействия преступности и с учетом современных реалий разработать теоретические и практические предложения по улучшению методов управления по борьбе с преступностью и иными правонарушениями.

Нередко на практике борьбы с преступностью прокуроры используют полномочия по координации работы правоохранительных органов и возможности принятия совместных согласованных решений для устранения пробелов, различных коллизий, неясностей действующего законодательства или для выработки единого подхода для решения существующих проблем.

Немаловажную роль в борьбе с преступностью и профилактике правонарушений играют средства массовой информации, общественность, представители негосударственных формирований. Освещение в печати, по радио и телевидению проблем преступности, принимаемых правоохранительными органами совместных мер создают общественный резонанс, воздействуют на тех, от кого зависит решение проблемных вопросов, привлекают представителей общественности, население к участию в борьбе с преступностью.

Важно отметить, что прокурор в процессе координации в полной мере сохраняет за собой надзорные полномочия и его важнейшей задачей является осуществление надзора за законностью ведения борьбы с преступностью всеми участниками координационной деятельности.

На сегодняшний день данные методы координации и надзора не дают нужных результатов. В этой связи, органы прокуратуры каждой страны разрабатывают свои новые методы решения проблем по борьбе с преступностью. Например, Генеральная прокуратура Республики Казахстан вот уже на

протяжении последних двух лет активно и целенаправленно использует принципы проектного управления в своей деятельности.

Проектное управление – это новый, командный, коллаборативный способ взаимодействия. Положительным является тот факт, что примеры успешного внедрения проектного управления в государственном секторе существуют [3]. На сегодня самым эффективным методом управления изменениями признан именно проектный менеджмент.

В Казахстане тема внедрения проектного менеджмента в систему органов государственной власти стала довольно актуальной и уже была озвучена Генеральным Прокурором Республики Казахстан Ж. Асановым. Одним из первопроходцев в этом направлении среди государственных органов стала именно Генеральная прокуратура Республики Казахстан. В применении этого вида управления в системе государственных органов страны она выступила новатором и катализатором новых идей.

Все разработанные и реализуемые на сегодняшний день проекты Генеральной прокуратуры Республики Казахстан направлены на систематизацию работы как в сфере прокурорского надзора, так и в деятельности уполномоченных и заинтересованных лиц.

В свою очередь, под эгидой Генеральной прокуратуры, с учетом опыта зарубежных стран, прокуратура Кызылординской области в течении полутора лет использует инструменты проектного менеджмента в решении проблем. Современный подход позволяет эффективно и безболезненно внедрять международный опыт борьбы с преступностью и правонарушениями.

Воспользовавшись методами и инструментами проектного менеджмента, прокуратура области успешно реализовала в прошлом году ряд своих проектов, которые нашли положительный отклик общественности и Генеральной прокуратуры Республики Казахстан.

Нужно отметить, что разрабатывая той или иной проект необходимо использовать международный опыт, изучать вопросы его «приживаемости» в наших реалиях.

Например, разработан проект «Полиция ближе к народу». При поддержке Генеральной прокуратуры Республики Казахстан с выездом в Самару изучили российский опыт внедрения практики японской полиции «Кобан» накануне чемпионата мира по футболу.

Теперь впервые в стране 14 участковых пунктов полиции города Кызылорды из жилых домов выводятся в общественные и наиболее криминогенные места. Пункты оснащены современным оборудованием и базой МВД. Это позволит оперативно реагировать на правонарушения.

Цель проекта – обеспечить доступность участковых инспекторов полиции населению. Результаты работы планируется изучить по итогам 2017 года.

Также, на принципах проектного менеджмента были разработаны и другие проекты.

Разработанный и реализуемый совместно с акиматом и ДВД Кызылординской области проект «Будущее – без наркотиков» даст заслон распространению наркотиков. В области по сравнению с 2012 годом число выявленных наркоплантаций увеличилось с 15 до 81 или в пять раз, также ежегодно растет число других наркопреступлений.

В целях выявления наркоплантаций и наркотрафика в рамках проекта впервые в Кызылординский регион Министерством внутренних дел Республики Казахстан командирована спецгруппа «Дельта-Сырдария», оснащенная вертолетом и необходимой спецтехникой.

Благодаря этой работе, с начала реализации проекта на территории области выявлено 83 наркоплантации общей площадью 4,3 гектара, уничтожено более 53 тысячи кустов конопли.

Таким образом, на сегодняшний день проектное управление стало одной из новых и современных методов управления в органах прокуратуры Казахстана, сменив старые методы организации работы. Внедрение проектного управления – это не просто инструмент для борьбы с преступностью, это один из инструментов развития экономики страны, ее конкурентоспособности на мировой арене, повышения качества жизни населения.

Литературы

- 1. Актуальные проблемы прокурорской деятельности // Издательство «Проспект» // О.С. Капинус // 9 февраля 2016 года.*
- 2. Совершенствование методов управления как фактор повышения эффективности деятельности органов внутренних дел // Диссертация кандидата юридических наук // Д.Н. Архипов // Москва, 2000. – 214 с.: ил. РГБ ОД, 61 01-12/108-3.*
- 3. Руководство к Своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК) // 5-е изд. – Москва: Олимп, 2013 год.*
- 4. Проектное управление // Издательство «Время» // И.Н. Кобышева // 4 апреля 2010 года.*

Кужабаева Гульмира Тухасовна

к.ю.н., майор полиции, начальник Института послевузовского образования
Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева,
г.Костанай, juli.33@mail.ru

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ ПСИХОЛОГОВ В РАБОТЕ С ОСУЖДЕННЫМИ ЗА ТЕРРОРИСТИЧЕСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Түйін. Мақалада экстремистік және лаңкестік бағытта қылмыс жасағаны үшін сотталғандармен тікелей жұмыс істейтін пенитенциарлық мекемелердің қызметі қаралған. Пенитенциарлық психологтардың жұмыс жүйесі зерттеледі, алдын алу шаралары және одан әрі сотталған адамдарды табысты әлеуметке қосу үшін жүргізілетін жұмыстардың жаңа әдістері ұсынылады

Резюме. В настоящей статье уделено внимание работе служб пенитенциарных учреждений, которые непосредственно работают с осужденными за преступления экстремистского и террористического направления. Исследуется система работы пенитенциарных психологов, предлагаются новые методы работы для превентивных мер и дальнейшей успешной ресоциализации осужденных.

Resume. The article pays attention to the penal institutions' work, which directly work with convicts for extremist and terrorist crimes. The penitentiary psychologists work is researched, new methods of work for preventive measures and further successful resocialization of convicts are proposed.

Проблема террористических угроз привлекает все большее количество ученых в области криминологии, политологии, социологии, криминалистики и других науках, требующих необходимых скоординированных действий в вопросах противодействия терроризму.

Проблематика исследования осужденных - террористов все больше проникает в ежедневную деятельность пенитенциарных психологов. С сожалением приходится констатировать, что в современных условиях существования уголовно-исполнительной системы страны в области развития службы пенитенциарных психологов существует множество методологических проблем. В настоящее время опыт пенитенциаристов-психологов недостаточен, чтобы вести речь о наличии определенных тенденций в выработке комплекса превентивных мер. Особенно большие сложности возникают именно в работе с осужденными террористами, поскольку современный психолог практически не обучен специальным методам проведения профилактических мероприятий. Мы глубоко убеждены в том, что в работе с террористами сотрудникам необходим обязательный универсальный багаж знаний в области теологических учений, в области психокоррекционных методик, система подготовительных мероприятий по формированию навыков применения специальных психотехник. Поскольку находясь в местах лишения свободы наиболее уязвимые, религиозно и социально неграмотные осужденные, как правило, рискуют попасть под влияние идеологического «заражения», задачей психолога является недопущение данного фактора, а также целенаправленная работа по коррекции личности террориста. Эта задача представляется весьма сложной, поскольку, как правило, террорист сам обладает многими психологическими знаниями и умениями, сформировавшимися у него в течение продолжительного периода времени.

В более ранних работах автора настоящей статьи была исследована работа пенитенциарных психологов с осужденными террористами [1]. Однако в учреждениях Республики Казахстан пенитенциарные психологи не совсем еще подготовлены к подобного рода работе. В психологической науке разработаны и успешно апробированы многочисленные специальные методики, которые помогают исследовать и проводить адресную профилактическую работу с осужденными террористами. Такие методики существуют за рубежом, но к нашим реалиям функционирования уголовно-исполнительной системы они пока не адаптированы. Вопросы профилактики терроризма и экстремизма, в частности, среди осужденных за преступления данной направленности, весьма актуальны. Как уже ранее указывалось, в среде осужденных постоянно существует риск эмоционально-психологического и идеологического «заражения». Именно в местах лишения свободы особенно обостряется чувство веры, желание быть оправданным, прежде всего перед Всевышним, перед самим собой, а также особо выражена повышенная внушаемость. Человек постоянно находится в поисках смысла жизни и очень легко может быть подвержен идеологической обработке. В условиях заключения разум человека готов принять любые формы, направления, течения в религии, в том числе радикальные и искаженные. В среде осужденных может формироваться их солидарность в негативном

отношении к сотрудникам оперативных частей, к администрации учреждения. В противодействии данным деструктивным процессам не последнюю роль должны играть пенитенциарные психологи, которые проводят консультативную и психокоррекционную работу, однако у большинства из них на данный момент нет теологической и психотерапевтической подготовки. В связи с чем, им необходимо проходить обучение современным психотехнологиям воздействия на осужденных, в особенности на членов экстремистских и террористических организаций, которые и сами владеют мощными психологическими методами, в том числе и методами нейролингвистического программирования. Изучение психологических особенностей осужденного террориста и экстремиста, в нашем случае как особого типа осужденного, заслуживает самого пристального внимания. Сотрудники оперативно-режимных служб, воспитатели, психологи должны постоянно изучать, анализировать и применять на практике зарубежный опыт по противодействию и распространению терроризма и экстремизма среди осужденных.

Работа психолога с осужденными террористами предполагает планомерную работу по исследованию, коррекции личностных особенностей преступника. Главной задачей психолога является исправление осужденного, достижение которого должно основываться на применении комплекса специальных методов, разъяснении традиционных религиозных канонов, изменении идеологических взглядов осужденного в сторону созидательного, религиозно-конструктивного восприятия окружающей действительности.

Так, наряду с традиционными методами работы с осужденными в учреждениях, в том числе и за террористические преступления, мы считаем обоснованным применение специальных психотерапевтических приемов как одного из наиболее эффективных методов, применяемых в комплексе превентивного механизма. Рассматривая проблему модификации поведения, необходимо отметить, что исторически первыми сферами применения теории «научения» и поведенческой психотерапии были тюрьмы, школы и психиатрические лечебницы.

Предлагаемая для работы пенитенциарных психологов методика, а именно модификация поведения (behaviour modification) - использование методов поведенческой психологии, особенно оперантного кондиционирования, для изменения поведения людей,- на наш взгляд, может способствовать изменению особенностей личности осужденного за террористические преступления.

Как известно, в поведенческой терапии любое психическое нарушение рассматривается как результат ошибки психологического обучения. Все патологические проявления личности: фобии, зависимости, навязчивые состояния — понимаются как результат ошибочного научения (или ненаучения). Иными словами, алкоголика научили пить: в компании, в минуты радости, при неудаче, - но забыли научить не пить! А раз можно научиться болезненному поведению, то также можно научиться и поведению здоровому. Например, среди осужденных встречаются такие, которые отличаются депрессивностью, низкой самооценкой, неуверенностью в себе и своих силах. С помощью поведенческой терапии возможно научить его радоваться жизни, успехам, преодолевать неудачи, повысить самооценку. В модификации поведения существует понятие «оперантное обусловливание». Суть его состоит в том, что приятные или неприятные последствия простых актов поведения (оперантов) влияют на частоту их применения в будущем. Иными словами, действия, которые приводят к приятным последствиям (подкреплению), чаще используются в дальнейшем.

Чтобы выжить, живому существу приходится стремиться туда, где сосредоточен максимум подкреплений, и прикладывать некоторые усилия для того, чтобы эти подкрепления получить. Осужденному, находящемуся в стенах учреждения, также необходимы данные подкрепления, для того чтобы выжить порой в нечеловеческих условиях. В данном случае к этим подкреплениям относится поощрение. Основатель необихевиоризма (модификации поведения) Скиннер предполагал, что, манипулируя только подкреплением, общество сможет более эффективно изменять или корректировать поведение людей. Именно на подкреплении должно строиться все государственное управление.

Негативные ожидания, привитые культурой и воспитанием, могут существенно исказить внутреннюю картину мира человека. В этом случае пенитенциарным психологам приходится корректировать характер надежд, ожиданий, характер восприятия последствий. Важность этой задачи не следует преуменьшать. Современное общество очень хорошо учит людей страдать, расстраиваться и горевать. Поэтому некоторые осужденные совершенно не умеют искренне радоваться и веселиться, они этому просто не научены.

Практика использования авersiveных (основанных на наказаниях) методов в поведенческой терапии имеет массу фундаментальных этических и методических ограничений, за соблюдением которых пристально следит психологическое сообщество. Одно из главных ограничений состоит в том, что само наказание (штраф) выполняет функцию негативного подкрепления, когда управляющую функцию выполняет не само наказание, а возможность избежать его, получив от этого удовольствие. Аверсивные

методы используют только в том случае, если не удастся найти способов прямого (позитивного) подкрепления, и создают все условия, чтобы помочь клиенту самому избежать штрафа.

Критики модификации поведения совершенно упускают из виду, что психхирургия, жестокость и насилие никак не относятся к поведенческой терапии. Фундаментальным методом поведенческой терапии (почти не имеющим, кстати, противопоказаний) служит поощрение. А цель поведенческой терапии состоит в увеличении доли положительных эмоций (удовольствия, радости, гордости, счастья), испытываемых человечеством. Таким образом, с помощью психологов крайне необходимо внедрение данного метода поведенческой терапии, который будет способствовать развитию более здорового психологического климата между осужденными, и будет благоприятно влиять на взаимоотношения с сотрудниками УИС.

Большую известность получили эксперименты с использованием поощрения, которые Скиннер провел в одной из американских тюрем. Тогда волну жестоких бунтов заключенных удалось прекратить системой жетонного подкрепления неагрессивных действий заключенных. Надзиратели получили запас жетонов, которые они выдавали заключенным за строго оговоренные действия (уборка в камере, посуды в столовой, чтение, беседы между собой в дружеской манере). Очень быстро в поведении заключенных произошли серьезные изменения. Бунтовать теперь не было смысла, нужно было зарабатывать жетоны уборкой и доброжелательным отношением к сокамерникам. Ведь за жетоны можно было получить еду, сигареты, даже отпуск домой или сокращение срока заключения. На наш взгляд, если данную систему с использованием поощрения применять в уголовно-исполнительной системе применительно к рассматриваемой категории осужденных, то можно получить положительные результаты в сфере изменения сознания личности осужденного.

Предлагаемая система поощрения в некоторых тюрьмах приобрела характер стандарта и была дополнена системой «уровней». На каждом новом «уровне» заключенному предлагались больший комфорт и лучшие условия для профессионального обучения и зарабатывания жетонов. Кстати, подобная «жетонная» система была применена и в больницах. Люди, ранее не способные к самообслуживанию, с появлением стимула (жетона) начинали сами за собой ухаживать.

Как мы знаем, любой человек всегда стремится к подкреплению и не любит штрафов и наказаний. Подкрепление надежно изменяет поведение, наказание же его уродует. Наказанием можно многое разрушить, но ничего невозможно создать. Поэтому мы считаем весьма целесообразным правильное практическое применение данной методики в отношении осужденных исследуемой категории.

С помощью данного метода у осужденных формируется новое поведение. Этот процесс крайне индивидуализирован, но существуют некоторые принципы формирования нового поведения. Прежде всего, это целенаправленное подкрепление. Пугать, угрожать, обвинять, стыдить, причинять моральную или физическую боль бессмысленно. Эти приемы «воспитания» дают лишь кратковременный положительный эффект. В долговременной же перспективе они приводят к тому, что новый навык срабатывает только если есть постоянная угроза и внешний контроль. Годы обучения игре на скрипке путем угроз и принуждения формируют стойкое отвращение к самому виду скрипки и скрипичной музыке. Учитель музыки вспоминается с содроганием, а с трудом приобретенный навык не используется. Иными словами, формирование нового навыка должно вести к положительным последствиям. В этом случае подкрепление как бы распространяется на сам навык.

Психотерапевт и психолог поведенческой ориентации Альберт Бандура как-то обнаружил, что дети прекрасно копируют все, что видят: речь, действия, манеру одеваться, есть, заботиться о себе и об окружающих людях. Это открытие заполнило существенную брешь в теории Скиннера. Ведь, действительно, дожидаться, пока ребенок сам начнет убирать в шкафу, чтобы дать подкрепление, может оказаться неблагоприятным занятием. Можно не дожидаться. Моделирование дает возможность научить ребенка тем навыкам, которые потом можно будет подкрепить. Есть только один секрет: модель должна быть позитивной, то есть моделируемые действия должны быть приятны тому, кто их изображает. Показывать ребенку, какое муторное и противное занятие уборка в шкафу, — значит научить его испытывать к этому занятию отвращение. Поведенческая терапия обладает множеством разнообразных методов, и, если речь идет о проблемах воспитания-перевоспитания личности, изменения взглядов на определенные утверждения (в случае с категорией осужденных за террористические преступления - это навязчивое сознание веры в искаженное восприятие канонов ислама), после тщательной поведенческой диагностики к каждому конкретному случаю подбирается свой индивидуальный набор методов. Таким образом, для эффективного использования поведенческой терапии для осужденных рассматриваемой категории необходимо подобрать индивидуальный набор психологических методик, отдавая предпочтение индивидуальной работе с данной личностью. Грамотно проводимая психотерапевтическая работа приведет к достижению цели наказания – коррекции (исправлению) личности осужденного.

К методам психотерапии можно отнести такие популярные методы, как гипнотерапия, применение групповых тренингов, психотехники, направленные на помощь в решении конкретных проблем, телесно-ориентированная терапия, медитативные методы и пр.

Опираясь на опыт зарубежных коллег, для более эффективной профилактической работы с осужденными за террористические преступления, наряду с поведенческой терапией, мы предлагаем использовать следующие психологические приемы воздействия, основанные на достижениях практических методов психотерапии:

- применение аутотренинга с целью эмоционально-волевого регулирования поведения осужденного;
- использование психодрамы, когда осужденный представляет себя на месте жертвы преступления, может сопоставить пережитое пострадавшим, охарактеризовать эмоциональное состояние;
- проведение тренинговых занятий, где осужденный должен будет проявить волевые качества в определенных условиях;
- применение метода убеждения, внушения (с применением НЛП - нейролингвистического программирования).

Эти приемы предполагают индивидуальное воздействие на личность осужденного, при котором должны учитываться психологические характеристики, составленные при поступлении осужденного в учреждение.

Большое значение необходимо уделить социально значимым связям осужденного. Здесь подразумевается общение с близкими, друзьями в среде осужденных, взаимоотношения с сотрудниками учреждения, с родственниками (супругой, родителями, детьми). Изучение данных взаимодействий позволит выявить ценностные ориентации, особенности личностных черт, которые бы позволили в будущем сформировать у осужденного стремление к изменению собственного поведения.

Рассуждая о методах, не лишним будет обратить внимание на то, что терроризм в качестве прикрытия широко и цинично использует религиозный фактор, что однако не дает основания именовать его религиозным, т.е. мусульманским, католическим, иудейским или протестанским. Терроризм может маскироваться под религиозный экстремизм, но реально к религии он не имеет никакого отношения. Для его бесчеловечных, уродливых проявлений нет оправдания ни в Библии, ни в Коране, ни в каком-либо ином каноническом источнике. Терроризм заключает в себе, прежде всего политические интересы.

Учитывая, что некоторые осужденные за террористические преступления прошли профессиональное религиозное обучение в зарубежных странах, мы считаем, что только применение исключительно адресно направленных психологических приемов может способствовать изменению личности преступника, его мировоззрения, самосознания.

Таким образом, для проведения более успешной пенитенциарной профилактики в вопросах противодействия терроризму, наряду с применением традиционных средств исправления осужденных, необходимо оказывать действенную психологическую помощь, направленную на исправление и дальнейшую ресоциализацию личности осужденного за террористические преступления [2].

Успешность проведения профилактических мероприятий зависит не только от общего превентивного воздействия, применяемого в учреждениях (включение осужденных в общественно полезный труд, восстановление утраченных социально полезных связей, реализация их права на образование, вероисповедание, медицинское обслуживание), но также и от мероприятий, проводимых на индивидуальном уровне, учитывая личностные особенности террориста (уровень самооценки, интересов, ценностных ориентаций, эмоционального склада и пр.). Однако следует полагать, что на сегодняшний день проведение специальных превентивных мер в отношении осужденных за террористические преступления не соответствует важности и остроте стоящей перед государством задачи противодействия терроризму.

Таким образом, решение задач, стоящих перед правоохранительными органами в целом и перед уголовно-исполнительной системой, в частности, обуславливает необходимость внедрения и обучения знаниям в области теологии.

Во-первых, несмотря на принятый Закон Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» [3], который запретил в учреждениях функционирование храмов, мечетей, т.е. несколько ужесточил требования по религиозному просвещению осужденных, существует необходимость сотрудничества с религиозными объединениями. Совершенно очевидно,

что указанный закон в качестве одной из своих целей преследовал адекватное противодействие экстремистско-террористическим элементам, однако, как мы полагаем, недопустимо категорически препятствовать развитию духовного развития человека, особенно посредством установления жестких запретов. Следует подчеркнуть, что представители традиционных конфессий, которые посещают учреждения, должны способствовать духовно-нравственному воспитанию осужденных, помогая им морально пережить изоляцию от общества; способствовать пропаганде основных традиционных направлений религиозных течений и, следовательно, возможному изменению идеологии террориста. Данное сотрудничество предполагает повышение уровня сознательной дисциплины среди осужденных, может способствовать восстановлению социально-полезных связей осужденных и их поэтапной подготовке к ресоциализации.

Во-вторых, представляется необходимым обучение сотрудников УИС не только навыкам распознавания основных традиционных постулатов, традиционных и псевдорелигиозных течений, но и умению спрогнозировать возможные угрозы, предотвратить пропаганду экстремистско-террористических настроений среди осужденных, причем, не только среди осужденных за террористические преступления, но и среди остальных категорий осужденных.

Антиказахстанские политические силы в мусульманском мире и на Западе продолжают использовать исламский фактор для внедрения в Казахстане экстремистско-террористической религиозной идеологии в ущерб национальным интересам нашей страны. Действия исламских экстремистов возбуждают сепаратистские настроения в мусульманских регионах страны, ведут к отчуждению от казахстанского общества его мусульманского компонента.

Особенно активно исламские террористы действуют в западном и южном регионах страны. Это обусловлено, прежде всего, тем, что именно в данных регионах все большее количество людей подвергается нетрадиционной исламизации, именно поэтому последние случаи террористических угроз в РК географически привязаны именно к данным регионам.

На этом фоне в обществе постепенно предпринимаются попытки политизации нетрадиционного ислама. Однако следует напомнить, что терроризм не имеет какой-либо конкретно определенной национальной или религиозной окраски. Он есть там, где есть борьба за власть, за передел собственности, территорий, материальных благ. А религия, национальный, политический и др. факторы, террористы используют лишь как ширму своей противоправной деятельности.

Для более продуктивной работы в направлении пенитенциарной профилактики терроризма каждый сотрудник, в том числе и психолог, должен иметь хоть малейшее представление о корнях, истоках этого явления, условиях его живучести и распространения.

Таким образом, характеризуя современное состояние пенитенциарной профилактики распространения терроризма в Казахстане, необходимо отметить, что одной из основных проблем в данном направлении является неподготовленность сотрудников уголовно-исполнительной системы в вопросах теологии и психологии, что оказывается существенным препятствием к проведению качественных превентивных мероприятий в отношении осужденных за террористические преступления. Нельзя недооценивать важность теологического аспекта в профилактической деятельности органов уголовно-исполнительной системы.

Разумеется, указанное выше направление о пенитенциарной профилактике распространения терроризма не является исчерпывающим и может быть дополнено и конкретизировано в ходе непосредственных научных изысканий.

Литература

1. Кужабаева Г.Т. *Пенитенциарная профилактика распространения терроризма в Республике Казахстан: Монография /Под общей редакцией кандидата юридических наук А.Б.Бекмагамбетова / Г.Т.Кужабаева. Костанай: Костанайский филиал ФГБОУ ВПО «ЧелГУ», 2011. -111с.*

2. Кужабаева Г.Т. *Внедрение инновационных психологических методик с осужденными за террористические преступления.//Заң және заман-Закон и время.№12.-2011.-С.75-78.*

3. *О религиозной деятельности и религиозных объединениях.-Закон Республики Казахстан от 11.10.2011г.№483-IV//Казахстанская правда.-2011.-15 ноября.*

Қойшыбайұлы К.,
Доктор PhD

Апахаев Н.Ж.,
к.ю.н., доцент

Тлеуов Т.М.,
магистр юридических наук, saltikks@mail.ru

Кульдинова С.К.
к.ю.н., Академия Кайнар, Алматы, (E-mail: Kuan-K@mail.ru)

ПРЯМЫЕ И КОСВЕННЫЕ НОРМЫ ДЕЙСТВИЯ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ЗАЩИТУ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ СТРАХОВЫХ УСЛУГ

***Аннотация.** Представленная статья посвящена способам и механизмам защиты прав и законных интересов потребителей страховых услуг (страхователей, застрахованных лиц и выгодоприобретателей). В данной статье автором были изложены, описаны, обобщены, классифицированы и систематизированы все способы и механизмы, направленные на защиту интересов потребителя страховых услуг. Статья имеет эмпирическое значение, результаты которого сводятся к изложению, описанию и обобщению достоверных значимых фактов. Результаты данной работы могут быть использованы как на практике при защите прав и законных интересов потребителей страховых услуг, так для более углубленных теоретических исследований в этой сфере.*

***Ключевые слова:** страхование, социальная стабильность, способы и механизмы защиты прав потребителей страховых услуг.*

***Түйін.** Аталған мақала сақтандыру қызметін тұтынушылардың (сақтанушы, сақтандырылушы, пайда табушы) құқықтары мен мүдделерін қорғау әдістеріне және механизмдеріне арналған. Осы мақалада автормен сақтандыру қызметін тұтынушылардың заңды мүдделерін қорғауға бағытталған барлық әдістер мен механизмдер айқындалды, сипатталды, жинақталды, сараланды және жүйеленді. Мақала эмпирикалық мағынасы бар болып табылады, атап айтқанда оның нәтижесі шыншыл маңыздылығы бар айғақтарды айқындауға, сипаттауға және жинақтауға бағытталған. Оның нәтижесі тәжірибеде сақтандыру қызметін тұтынушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау барысында, сонымен қатар, теориялық терең зерттеулер кезінде бағыт ретінде пайдалануға болады.*

***Кілт сөздер:** сақтандыру, әлеуметтік тұрақтылық, сақтандыру қызметін тұтынушылардың құқықтарын қорғау әдістері және механизмдері.*

***Summary.** The article is devoted to methods and mechanisms for protecting the rights and legal interests of consumers of insurance services (insurants, insured persons and beneficiaries). In this article, the author outlined, described, summarized, classified and systematized all methods and mechanisms for protecting interests of consumers of insurance services. The article has an empirical meaning, the results of which are reduced to the presentation, description and generalization of reliable significant facts. The results of this work can be used as in practice to protect the rights and legitimate interests of consumers of insurance services, so for more in-depth theoretical research in this field.*

***Keywords:** insurance, social stability, methods and mechanisms or protecting interests of consumers of insurance services.*

Защита прав потребителей страховых услуг (страхователей, застрахованных и выгодоприобретателей) - это комплекс юридических норм и обычаев делового оборота, связанных с защитой прав потребителей страховых услуг на получение страховой услуги в соответствии с нормами законодательства, национальной правоприменительной практики и практики страхования. Такая защита регулируется в рамках публично-правовых (нормы государственного, административного права, законодательство о защите прав потребителей, антимонопольное законодательство) и гражданско-правовых отношений, а применяется в ходе судебного и досудебного рассмотрения споров при возникновении разногласий между страховщиком и страхователем.

В рамках публично-правовых отношений устанавливаются в праве, **во-первых**, нормы прямого действия, направленные на защиту интересов потребителя страховых услуг - ограничение свободы договора, пресечение включения страховщиком в договор условий, ухудшающих положение потребителя страховых услуг по сравнению с нормами действующего законодательства; **во-вторых**, косвенные императивные нормы, направленные на обеспечение финансовой устойчивости и

платежеспособности страховщика, предъявление особых требований к его деятельности для целей исполнения договоров страхования.

Практика показывает, что потребитель на рынке страховых услуг нуждается в защите. Как правило, *защита требуется не от серьезных финансовых преступлений со стороны компаний, а от пренебрежительного отношения к потребителю*, включения в договоры условий, ставящих страхователя в невыгодное положение, от необоснованного завышения страховых тарифов и т. п. Причиной серьезных нарушений прав потребителя страховых услуг может быть появление на страховом рынке финансово-неустойчивых компаний.

Нормы прямого действия, направленные на защиту интересов потребителей страховых услуг.

Система способов защиты прав законных интересов потребителя страховых услуг в Республике Казахстан подразделяется на юрисдикционные (защита через уполномоченные государством органы) и неюрисдикционные (защита через негосударственные организации).

Страхователь вправе использовать данные предложенные варианты разрешения конфликтов со страховщиком до заключения договора и во время его действия, так и после расторжения договора.

Также необходимо отметить, что *механизм защиты прав потребителя страховых услуг в Республике Казахстан состоит из трех элементов:*

- 1) правовые основы защиты прав потребителя страховых услуг;
- 2) судебная практика по защите потребителя страховых услуг;
- 3) коммерческие и/или некоммерческие организации.

1. Правовые основы защиты прав потребителя страховых услуг

Главным законодательным актом, регулирующим страхование в Республике Казахстан, является Закон Республики Казахстан от 18 декабря 2000 г. N 126-III «О страховой деятельности» (далее - Закон о страховой деятельности). Его значение достаточно велико, поскольку он закрепляет основные принципы организации страховой деятельности, тогда как иные законодательные акты носят специальный характер и регулируют особенности тех или иных видов страхования. Вместе с тем необходимо акцентировать внимание на особом характере норм гл. 40 Гражданского Кодекса Республики Казахстан (далее - Гражданский кодекс), регулирующих форму договоров страхования, правоотношения по заключению, изменению, расторжению, прекращению и действию таких договоров, включая имущественное страхование.

Цель страхования - обеспечить страховую защиту в части материальных интересов физических и юридических лиц в виде полного или частичного возмещения ущерба и потерь, причиненных стихийными бедствиями, чрезвычайными происшествиями и событиями в различных областях человеческой деятельности, а также в части выплаты гражданам денежных сумм при наступлении страховых событий за счет страхового фонда, создаваемого на основе обязательных и добровольных платежей участников страхования.

Согласно законодательству Республики Казахстан существуют следующие формы страхования (включая, но не ограничиваясь) [1, ст. 805]:

- а) по объекту страхования - личное и имущественное;
- б) по степени обязательности - обязательные и добровольные;
- в) по основаниям осуществления страховой выплаты - накопительное и ненакопительное.

Данная классификация страхования продиктована практической необходимостью, и позволяют ответить на нижеуказанные вопросы:

- что может выступать объектом страхования?
- каким образом определяются условия страхования?
- в каких случаях производится страховая выплата?

Полагаем, необходимо остановиться на каждом из указанных вопросов и вкратце раскрыть их.

Что может выступать объектом страхования?

Объектом страхования выступают имущественные интересы страхователя, которые подразделяются на *личное страхование и имущественное страхование.*

К объектам личного страхования могут быть любые имущественные интересы страхователя, связанные [1, ст. 807]:

- 1) дожитием граждан до определенного возраста или срока, установленного договором страхования, смертью, наступлением определенных событий в жизни граждан;
- 2) причинением вреда жизни и здоровью граждан в результате несчастных случаев и иных событий, заболеваний;
- 3) иными не противозаконными имущественными интересами, которые неразрывно связаны с личностью гражданина.

К объектам объектами имущественного страхования могут быть любые имущественные интересы, связанные [1, ст. 807]:

- 1) владением, пользованием и распоряжением имуществом;
- 2) обязательностью возместить вред, причиненный другим лицам, в том числе в результате нарушения договора (обязательств);
- 3) иные не противоправные имущественные интересы, которые связаны с имуществом.

Договоры страхования, объектом которых выступают противоправные имущественные интересы, являются недействительными.

Каким образом определяются условия страхования?

Условия страхования может определяться законодательством Республики Казахстан (обязательное страхование) и соглашением сторон (добровольное страхование).

Обязательное страхование осуществляется на основе договора страхования (страхового полиса), условия которого определяются законодательством Республики Казахстан о конкретных видах обязательного страхования [1, ст. 806].

Добровольное страхование осуществляется на основании договора страхования и правил страхования, определяющих общие условия и порядок его осуществления. Правила страхования принимаются и утверждаются страховщиком самостоятельно в соответствии с Гражданским Кодексом содержат положения о субъектах страхования; объектах страхования; страховых случаях; исключение из страховых случаев и ограничение страхования; порядке определения страховой суммы; порядке заключения, исполнения и прекращения договоров страхования; сроке и месте действия договора страхования; правах и обязанностях сторон; действия страхователя, застрахованного лица при наступлении страхового случая; перечне документов, подтверждающих наступление страхового случая и размер убытков; сроке уведомления страхователя или застрахованного о недостающих документах, необходимых для осуществления страховой выплаты; сроке принятия решения о страховой выплате или отказе в страховой выплате; порядке разрешения споров и иные положения [1, ст. 806].

Добровольные виды страхования обусловлены в основном характером рыночных отношений, то есть потребностью рынка в тех или иных страховых продуктах.

В каких случаях производится страховая выплата?

По основаниям осуществления выплаты, страхование подразделяется накопительное страхование и не накопительное страхование [1, ст. 809, 809-1].

Накопительное страхование является страхование, предусматривающее осуществление страховой выплаты:

- а) при наступлении страхового случая;
- б) по истечении установленного договором страхования периода либо иного события, предусмотренного договором страхования в зависимости от того, какое из них наступит первым.

Накопительное страхование осуществляется исключительно по личному страхованию.

Ненакопительное страхование является страхование, предусматривающее осуществление страховой выплаты только:

- при наступлении страхового случая, обладающего признаками вероятности и случайности его наступления.

Ответы на вышеуказанные 3 вопроса дают общее понимание о сущности страхования, от которых в дальнейшем вытекает все остальная правовая конструкция страхования, которая является не менее важной для защиты прав граждан и юридических лиц.

В соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан, страхование осуществляется на основе договора страхования только в письменной форме. Несоблюдение письменной формы договора страхования влечет его недействительность [1, ст. 825].

Предметом договора страхования является установление прав и обязанностей сторон, связанных с предоставлением страховщиком страховой защиты имущественных интересов страхователя. По договору страхования страховщик на согласованных между сторонами условиях принимает на себя риск, присущий деятельности или интересам страхователя, и обязуется осуществить страховую выплату при наступлении страхового случая. В этом и состоит суть оказания услуги по страхованию.

Если страховой случай не наступит, то договор страхования по истечении установленного в нем срока будет считаться исполненным надлежащим образом, *несмотря на то что страховое возмещение не выплачивалось*. К элементам страхового обязательства относятся страховой риск, страховой случай, страховой интерес, страховая сумма и страховая премия.

Действительность договора страхования зависит от правомерности интереса (противоправные интересы не страхуются), который должен быть имущественным (моральные интересы не страхуются). Интерес должен быть в правовой связанности со страхуемым имуществом; иными словами, обладателями страхового интереса могут быть лица, имеющие право собственности, вещное или обязательственное право. При страховании ответственности интересом выступает неполучение ущерба от возможного привлечения к ответственности. Договор страхования имущества, заключенный при отсутствии у страхователя или выгодоприобретателя интереса в сохранении застрахованного имущества, недействителен.

Договор страхования представляет собой двустороннюю сделку, по которой одна сторона - страхователь - обязывается к уплате известного вознаграждения (страховой премии), другая же сторона - страховщик - принимает на себя риск, т. е. обязанность нести ответственность за те последствия, которые могут произойти для жизни или имущества данного лица от наступления, предусмотренного страхованием события [1, ст. 825].

Страховой риск определяется как вероятность наступления ущерба жизни, здоровью, имуществу страхователя (застрахованного) в результате страхового случая. Опираясь на данные статистики предшествующих страховых случаев, андеррайтер может с достаточной степенью достоверности предсказать страховой риск. С этой целью на практике широко используется математический аппарат теории вероятности и закона больших чисел. На основе математических расчетов строятся страховые тарифы. Совокупность технических приемов, математических исчислений и построение страховых тарифов получила название актуарных расчетов. Специалист-андеррайтер, который занимается актуарными расчетами, называется актуарием.

Конкретные объекты страхования по их страховой оценке соотносятся со степенью вероятности нанесения ущерба. Различают крупные (значительные), средние (усредненные) и мелкие (незначительные) страховые риски. По общему правилу страховщик стремится избежать принимать на страхование крупные и мелкие страховые риски, в его интересах принять средние риски. В какой-то мере проблема крупных рисков решается через механизм перестрахования и сострахования.

Перестрахование является страхованием одним страховщиком (цедентом, или перестрахователем) на определенных договором условиях риска исполнения всех или части своих обязательств перед страхователем у другого страховщика (перестраховщика). При страховании объект страхования может быть застрахован по одному договору совместно несколькими страховщиками. При этом в договоре сострахования должны содержаться условия, определяющие права и обязанности каждого страховщика [1, ст. 824].

Страховой случай - это наступление предусмотренного условиями договора страхования события, против которого осуществляется страхование, влекущее обязанность страховщика произвести выплату страхователю, застрахованному лицу, выгодоприобретателю или иным третьим лицам. Страховой случай предусматривается договором страхования или законом [1, ст. 817].

Производимой выплате обычно предшествует детальное изучение факта и обстоятельств страхового случая с точки зрения его достоверности и исключения преднамеренных действий или бездействия (умысла) страхователя, иницирующих его разрушительные или вредоносные последствия.

Согласно гражданскому законодательству Республики Казахстан, *страхователь* - это лицо, заключающее договор страхования и выплачивающее страховую премию, *застрахованное лицо* - лицо, в отношении которого осуществляется страхование, а *выгодоприобретатель* - лицо, получающее страховую выплату. Страхователь, застрахованный и выгодоприобретатель могут быть одним и тем же лицом либо разными лицами [1, ст. 813, 815, 816].

Страховщиками признаются юридические лица любой организационно-правовой формы, предусмотренной казахстанским законодательством, созданные для осуществления страховой деятельности (страховые организации и общества взаимного страхования) и получившие в установленном законом порядке лицензию на осуществление страховой деятельности на территории Республики Казахстан. Казахстанскими законодательными актами могут устанавливаться ограничения при создании иностранными юридическими лицами и иностранными гражданами страховых организаций на территории Республики Казахстан [1, ст. 814].

К участникам страховых правоотношений относятся также страховые агенты и брокеры, с помощью которых страховщики могут осуществлять свою деятельность.

Страховой агент - физическое или юридическое лицо, включенное в реестр страховых агентов и осуществляющее посредническую деятельность по заключению договоров страхования от имени и по поручению одной или нескольких страховых организаций на основании договора поручения. Права и

обязанности, вытекающие из совершенных страховым агентом действий в соответствии с договором, заключенным им со страховой компанией, приобретает страховая компания - доверитель [2, п. 16) ст. 3].

Правоотношения между страховым агентом и страховой компанией определяются нормами Закона о страховой деятельности. Взаимоотношения между ними могут оформляться договором поручения.

Страховой брокер - юридическое лицо, представляющее страхователя в отношениях, связанных с заключением и исполнением договоров страхования со страховщиком по поручению страхователя, или осуществляющее от своего имени посредническую деятельность по оказанию услуг, связанных с заключением договоров страхования или перестрахования, а также консультационную деятельность по вопросам страхования и перестрахования [2, п. 17) ст. 3].

Правоотношения между страховым брокером и страховой компанией определяются нормами Закона о страховой деятельности.

2. Судебная практика по защите потребителя страховых услуг

Правоприменение выступает всеобщей и универсальной формой, в рамках которой складывается и развивается судебная и внесудебная юридическая практика. Его можно рассматривать и в качестве особого организационно-правового способа реализации правовых норм по защите прав потребителей страховых услуг.

Важность роли судебной практики в развитии права и правотверчества, а также внесудебной правоприменительной практики является бесспорным.

В настоящей стране судебная практика считается дополнительным элементом права. А именно если существуют какие-то пробелы в законодательстве, то юристы не редко прибегают к изучению судебной практики, что позволяет найти самые рациональные пути защиты интересов, причем как ответчика, так и истца.

В данном случае, хотелось бы отметить, что судебная практика районных и городских судов, не считается основанием для последующих рассмотрений дел в общем контексте (то есть она не сильно влияет на судебную правоприменительную практику). В тоже время, судебная практика областных судебных инстанций и верховного суда, может считаться определенной базой, которая обязательно будет учитываться в процессе рассмотрения всевозможных дел, которые касаются нарушения прав потребителей страховых услуг.

Кроме того, в целях единовременного применения судебной практики на территории Республики Казахстан в 6 октября 2017 года было принято Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике по спорам, вытекающим из договоров страхования». Данное постановление является важным нормативным документом, который в обязательном порядке нужно учитывать при защите прав потребителей страховых услуг.

3. Коммерческие и/или некоммерческие организации

Одним из основных средств защиты прав и интересов граждан и юридических лиц от злоупотреблений, бюрократизма, некомпетентности, инертности и аномалий в деятельности страховщика являются защита прав и интересов через *государственные органы Республики Казахстан институты гражданского общества, способных оказать помощь потребителям страховых услуг.*

Одним из важных государственных органов, чьи функции непосредственно заточены за защиту прав и законных интересов потребителей финансовых услуг, в том числе страховых услуг является Национальный Банк Республики Казахстан. Национальный Банк Республики Казахстан в целях защиты прав и законных интересов потребителей страховых услуг осуществляет следующие основные функции: рассмотрение обращений физических и юридических лиц по вопросам финансовых услуг; предоставление правовой помощи потребителям финансовых услуг по вопросам защиты их прав; выявление нарушений прав потребителей финансовых услуг; осуществление надзора за качеством предоставляемых субъектами финансового рынка и распространяемой ими информации о финансовых услугах.

Другими институтами, которые не менее важны и эффективны для защиты прав потребителей страховых услуг, являются негосударственные организации (некоммерческие и коммерческие организации).

Страховым омбудсманом является независимое в своей деятельности физическое лицо, имеющее законом закрепленное полномочие на урегулирование взаимоотношений [4, п. 1]:

- между страховщиками, возникающих по вопросам обязательного страхования ответственности владельцев транспортных средств;
- между страхователями (выгодоприобретателями) и страховщиками, возникающих из договоров обязательного страхования ответственности владельцев транспортных средств.

В данном случае, необходимо отметить, что на сегодняшний день Страховой омбудсман рассматривает споры не только по обязательному страхованию гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств, но по добровольным видам страхования, между страховыми организациями, которые подписали меморандумы, и их клиентами. Список страховщиков, которые подписали меморандумы можно ознакомиться на сайте Страхового омбудсмана: <http://www.insurance-ombudsman.kz/rus/memorandum>.

Урегулирование вышеуказанных вопросов осуществляется на безвозмездной основе [6].

Коммерческие организации, оказывающие возмездные услуги по осуществлению представительских услуг, является потребностью страхового рынка. Они участвуют в страховом рынке в качестве профессионального представителя страхователя или выгодоприобретателя, которые оказывают помощь по защите их прав.

Нормы косвенного действия, направленные на защиту интересов потребителей страховых услуг.

Регулирование платежеспособности страховщика является мерой государственной защиты интересов потребителей страховых услуг, поскольку тем самым контролируется возможность выполнения страховщиками принятых на себя обязательств перед страхователями.

Финансовая устойчивость страховщика - важнейшее условие эффективности страховой деятельности, которая в конечном счете направлена на защиту потребителя страховых услуг. Индикатором финансовой устойчивости страховщиков служит наличие у них оплаченного уставного капитала и страховых резервов, а также система перестрахования.

Для обеспечения выполнения принятых страховых обязательств страховщики в порядке и на условиях, которые установлены законодательством, формируют из полученных страховых взносов необходимые для предстоящих страховых выплат страховые резервы по личному страхованию, имущественному страхованию и страхованию ответственности [7]. В аналогичном порядке страховщики вправе создавать резервы для финансирования мероприятий по предупреждению несчастных случаев, утраты или повреждения застрахованного имущества.

Страховые резервы, образуемые страховщиками, не подлежат изъятию в бюджеты. Из доходов, остающихся после уплаты налогов и поступающих в распоряжение страховщиков, они могут образовывать фонды, необходимые для обеспечения их деятельности.

Страховщики вправе инвестировать или иными образом размещать страховые резервы и другие средства, а также выдавать ссуды страхователям, заключившим договоры личного страхования, в пределах страховых сумм по этим договорам.

Страховщики, принявшие обязательства в объемах, превышающих возможности их исполнения за счет собственных средств и страховых резервов, обязаны застраховать у перестраховщиков риск исполнения соответствующих обязательств. Размещение страховых резервов должно осуществляться страховщиками на условиях диверсификации, возвратности, прибыльности и ликвидности.

Контроль Национальным Банком Республики Казахстан за деятельностью страховщика включает контроль над обоснованностью страховых тарифов по обязательным видам страхования. Страховой тариф представляет собой ставку страхового взноса с единицы страховой суммы или объекта страхования. Страховым взносом является плата за страхование, которую страхователь обязан внести страховщику в соответствии с договором страхования или законом. Страховые тарифы по обязательным видам страхования устанавливаются или регулируются в соответствии с законами об обязательном страховании. Страховые тарифы по добровольным видам личного страхования, страхования имущества и страхования ответственности могут рассчитываться страховщиками самостоятельно. Конкретный размер страхового тарифа определяется в договоре страхования по соглашению сторон.

Необоснованное занижение премии ведет к потере финансовой устойчивости страховщика, невозможности исполнять свои обязательства перед потребителем страховых услуг. Таким приемом могут пользоваться недобросовестные страховщики, заинтересованные в сборе премии и не собирающиеся производить страховые выплаты.

Снижать страховые премии могут и добросовестные страховщики в целях конкурентной борьбы и привлечения клиентов. Снижение может носить либо демпинговый характер, и в этом случае оно станет предметом разбирательства со стороны антимонопольных органов, либо быть вполне экономически обоснованным и базироваться на совершенствовании экономической организации конкретного вида страхования (уточнении страховых тарифов) или на использовании страховщиками собственных средств для целей «захвата» определенного сегмента рынка. В этом случае страховщик может поставить под угрозу свою платежеспособность.

Публичность деятельности страховщика - один из элементов защиты прав потребителей страховых услуг. Она обеспечивается обязательной аудиторской проверкой и ежегодным опубликованием финансовой отчетности. Страховщики публикуют годовые балансы, счета прибылей и убытков в сроки, установленные уполномоченным органом, после аудиторского подтверждения достоверности содержащихся в них сведений [2, п. 5 ст. 11-1].

Принцип добросовестности страхователей

Нормами Гражданского Кодекса специально предусмотрена обязанность страхователя предоставлять клиенту при заключении договора страхования наиболее полную информацию, и это обусловлено тем, что страхователь и страховщик по-разному информированы о существенных обстоятельствах, влияющих на вероятность наступления страхового случая, и возможных убытках. Существенными признаются в любом случае обстоятельства, определенно оговоренные страховщиком в стандартной форме договора страхования (страхового полиса) или в его письменном запросе.

Вместе с тем эта норма действует в отношении защиты как в отношении защиты прав страховщика, а так в отношении страхователей, поскольку устанавливает разные правовые последствия для умолчания или искажения информации с его стороны.

Если страхователь не сообщил, в частности, об обстоятельствах, о которых страховщик не затребовал письменного ответа от страхователя при заключении договора, то у страховщика нет возможности в дальнейшем отказаться от исполнения своих обязанностей, предусмотренных в договоре [1, ст. 832]

Список использованных источников:

1. *Гражданский Кодекс Республики Казахстан (Особенная часть)*;
2. *Закон Республики Казахстан «О страховой деятельности» № 126-III от 18.12.2000 г. «О страховой деятельности»;*
3. *Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике по спорам, вытекающим из договоров страхования» № 8 от 06.10.2017 года;*
4. *Регламент деятельности Страхового омбудсмена по урегулированию вопросов по обязательному страхованию гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств, утвержденный решением Советом представителей № 1 от 22.08.2007 года, а также согласованный с Агентством Республики Казахстан по регулированию и надзору финансового рынка и финансовых организаций (письмо № 06-01-23/2383 от 23.08.2007 года);*
5. <http://www.zakon.kz/4546536-obrazovan-komitet-po-zashhite-prav.html>
6. <http://www.insurance-ombudsman.kz>
7. *Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан № 76 от 06.05.2014 года «Об утверждении Требований к формированию, методике расчета страховых резервов и их структуре».*

Алаева Гульназ Турсуновна

«Тұран» Университетінің «Заңтану және халықаралық құқық» кафедрасының з.ғ.к,
доценті, e-mail: alaevagulnaz@mail.ru

Джумабаева Қарлығаш Асылхановна

з.ғ.м, «Тұран» Университетінің «Заңтану және халықаралық құқық» кафедрасының
PhD докторанты, e-mail: karla.dzhumabaeva@bk.ru

АВТОРЛЫҚ ПЕН ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ МЕНШІКТІҢ ОБЪЕКТІЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ АЙРЫҚША ҚҰҚЫҚТАРҒА МҰРАГЕРЛІК

***Түйін:** Мақалада интеллектуалдық меншік объектілерінің түсінігі және құрамы, интеллектуалдық меншік объектілеріне айрықша құқықтарды мұраға қалдыру, интеллектуалдық қызмет нәтижелерінің құқықтық жағынан қорғалу, интеллектуалдық меншік және тауарлық белгіге мұрагерлерді тағайындау ұғымдары қарастырылған*

***Резюме:** В статье рассмотрены понятие и состав интеллектуального права, наследование на исключительные права, правовая охрана на выводы интеллектуальной деятельности, назначение наследников на интеллектуальную собственность и на товарные знаки .*

***Summary:** The article considers the concept and content of intellectual property objects, inheritance of exclusive rights to the intellectual property, results of intellectual activity and its legal protection, intellectual property and appointment of heirs to a trademark.*

Тәуелсіздігіміздің нығаюымен байланысты, халықтың ой ұғымына, санасына «зияткерлік меншік объектілеріне айрықша құқықтарды иелену» сияқты таңсық сөздер танымал бола бастады.

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 5-ші бөлімінде авторлық пен интеллектуалдық меншіктің объектілеріне қатысты айрықша құқықтарға мұрагерлікті иемденудің тәртібі жайлы айтылатын арнайы ережелердің жоқ екендігі бізге белгілі, осы сұрақтарға жауаптарды біз Азаматтық кодексінің 54-ші бөлімінде таба аламыз, бұл бөлім сонымен қатар интеллектуалдық меншіктің жекелеген объектілеріне деген мұрагерлік құқықтың өтуінің шарттылығын нақтылайды.

Интеллектуалдық меншік құқығының объектілеріне:

1. интеллектуалдық шығармашылық қызметінің нәтижелері ;

2. азаматтық айналымға қатысушыларды , тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдары жатады.

Интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелеріне:

1) ғылым, әдебиет және өнер туындылары;

2) эфирлік және кәбілдік хабар тарату ұйымдарының орындаушылығы, қойылымдары, фонограммалары мен хабарлары;

3) өнертабыс, пайдалы үлгілер, өндірістік үлгілер;

4) селекциялық жетістіктер;

5) интегралдық микросызба топологиялары;

6) ашылмаған ақпарат, оның ішінде өндіріс құпиялары (ноу-хау);

7) осы Кодексте немесе өзге де заң актілерінде көзделген реттерде интеллектуалдық шығармашылық қызметтің басқа да нәтижелері жатады.

Азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдарына:

1) фирмалық атаулар;

2) тауарлық белгілер (қызмет көрсету белгілері);

3) тауарлар шығарылатын жерлердің атаулары (шығатын жерін көрсету);

4) осы Кодексте және заң актілерінде көзделген реттерде азаматтық айналымға қатысушылардың, тауарлар мен қызмет көрсетулердің басқа да дараландыру құралдары жатады. [1]

Интеллектуалдық меншік объектілеріне айрықша құқықтарды мұраға қалдыру, мүліктік құқықтардың стандартты жолдарымен көшеді. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі мүліктік және мүліктік емес интеллектуалдық меншік еңбек нәтижелерін жақсы бөлген.

Интеллектуалдық қызмет нәтижелерінің және құқықтық жағынан қорғалып, заңды тұлғаларды, олар өндіретін тауарлар мен көрсететін қызметтерді айқындауға мүмкіндік беретін дараландыру құралдарының толық тізбесі берілген.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде, Ресей Федерациясының заңнамасында интеллектуалдық меншік объектілеріне қатысты құқықтардың мүліктік және мүліктік емес деп бөлінуі

көзделген. Екіншісінде бөлінбейтін және мерзімсіз қорғалатын автордың жеке құқығы жайлы айтылған. Бұл орайда айта кететін қызық жайт: жекелеген мән-жайлар орын алғанда автор өзінің жеке мүліктік емес құқығының бір бөлігін мұрагерлік бойынша бере алады. Егер де мәселе автордың тірі кезіндегі белгісіз болған не аяқталмаған туындыны басылымға шығаруға не жариялауға қатысты болатын жағдайда ғана болуы мүмкін. Мұндай жағдайда, егер де өмірден өткен адамның еркі жазбаша түрде анық білдірілсе (кез келген нысанда, яғни не өсиетте, естеліктерінде, хаттарында, күнделіктерінде болсын), онда оның заңды мұрагерлері бұл туындыны жарыққа шығаруға құқылы. Бұл орайда олар тек мұра қалдырушының еркін орындаушылар қатарына жатқызылып, бұл туындының авторлары қатарына жатқызылмайды, тіпті туындының мазмұнына өзгерту енгізі мүмкіндігін де иемденбейді. Егер де бұл туындының мазмұнын өзгертпейтін болса, онда мұрагерлеріне тек туындының нысаны мен жанрын өзгерту қол жетімді болып табылады. Мысалы, баяндаманың немесе хикаяның көркем немесе деректі киноның не театрлық қойылымның сценарийінде қолданылуы әдбел мүмкін.

Мұрагерлерге өткен құқықтардың мерзіміне қатысты маңызды бір ескерту: олар автордың өлімінен кейін тек 70 жылмен шектелген. Бұл мерзімнің өтуі автордың қайтыс болу уақытынан емес, қайтыс болған жылдан кейінгі жылдың қаңтарының 1-ші күнінен бастап жүреді.[2]

Автордың өзі немесе оның мұрагерлері авторлық шарт бойынша толық немесе ішінара берген мүліктік (айрықша) құқықтарды басқа жеке немесе заңды тұлғалар бұзған жағдайда, осы құқықты иеленушілер авторлық шартта қарастырылған тәсілмен, құқық бұзушының туындыны пайдалануына тыйым салу туралы өз атынан талап қою арқылы оны қорғай алады.

Егер автордың мүліктік (айрықша) құқықтарын авторлық шарт бойынша иеленген адам бұзылған құқықтарды қорғауды жүзеге асырмаса, онда мұны автор немесе оның мұрагерлері өз бетімен жүзеге асыра алады.

Автор немесе оның мұрагерлері, сондай-ақ қызметтік туындыға мүліктік құқықты иеленуші - жұмыс беруші авторлық шарт бойынша басқа тұлғаларға мүліктік (айрықша) құқықтарын бере алады.

Автордың болашақта жасалуы мүмкін туындыларына қатысты мүліктік (айрықша) құқықтар авторлық шарт бойынша беріле алмайды. Бұзылған авторлық немесе сабақтас құқықтарды қорғау туралы талапты қанағаттандырғанда сот, туындының, фонограмманың, эфирлік және кабельдік хабарлар ұйымы бағдарламасының контрафактілік даналарын, сондай-ақ талапкердің ондай талап қойған-қоймағанына қарамастан контрафактілік даналарды көшірмелеуге тікелей пайдаланылған материалдар мен жабдықтарды тәркілеуге құқылы. [3]

Автордың болашақта жасалуы мүмкін туындыларына қатысты мүліктік (айрықша) құқықтар авторлық шарт бойынша беріле алмайды. Бұзылған авторлық немесе сабақтас құқықтарды қорғау туралы талапты қанағаттандырғанда сот, туындының, фонограмманың, эфирлік және кабельдік хабарлар ұйымы бағдарламасының контрафактілік даналарын, сондай-ақ талапкердің ондай талап қойған-қоймағанына қарамастан контрафактілік даналарды көшірмелеуге тікелей пайдаланылған материалдар мен жабдықтарды тәркілеуге құқылы.[4]

Автордың мүліктік және мүліктік емес құқықтары бір уақытта пайда болады, бірақ интеллектуалды меншік саласындағы қатынастардың негізі ретінде автордың мүліктік емес мүддесі - заң негізінде пайда болатын автор болуы құқығы танылады. Бұл интеллектуалды меншіктің табиғи қосарлығын айрықша баса айтады.

Автордың өлімінен кейін оның авторлығын кез келген мүдделі тұлға қорғай алады, автормен өсиетті орындаушы тұлға тағайындалып қойған жағдайды қоспағанда, мұндай адам болмағанда, ол өсиеттік орындаудан бас тартса не қайтыс болатын болса, қорғау оның мұрагерлерімен, олардың мирасқорларымен және өзге де мүдделі тұлғалармен жүргізіледі.

Ғылым, әдебиет және өнер (авторлық құқық) туындыларын, қойылымдар, орындаулар, фонограммалар, эфирлік және кабельдік хабар тарату ұйымдарының хабарларын жасауға және пайдалануға байланысты туындаған қатынастар Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексімен, "Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы" Қазақстан Республикасының Заңымен және өзге де нормативтік құқықтық актілермен реттеледі.[5]

Құқықтық жағынан қорғалатын тауарлық белгіге не заңды тұлғалар мен олардың қызметін ерекшелейтін өзге дараландыру құралдарына қатысты мұрагерліктің өтуі кезінде өзіндік ерекшеліктерді ескерген жөн. Бұл ерекшеліктер осы объектілердің коммерциялық мақсатта қолданылуымен байланысты. Яғни, осы объектілерді мұрагерлік бойынша иемденетін тұлға не жеке кәсіпкер не заңды тұлға болуы тиіс. Бұл ерекшелік сақталған жағдайда ғана барлық шаралар жылдам және ешбір ауыртпалықсыз аяқталады.

Егер де тауарлық белгіге мұрагерлер бір емес бірнеше болатын жағдайды қарастырайық. Мұраға куәлік алғаннан кейін олар мүлікті бөлу туралы өзара шартқа отыруы мүмкін. Бұл жағдайда мұраға өткен тауарлық белгінің бір бөлігі жеке кәсіпкер ретінде тіркелген тұлғаға өтуі мүмкін. Тағы да көңіл аударатын бір мәселе, егер де мұрагерлердің біреуі кәмелетке толмаған адам болып, ал келісімге жалғыз қалған ата-ана қол қоятын болса, онда кәмелетке толмаған адамның мүддесін қорғаншы және қамқоршы органдары білдіреді. [6]

Егер де басқа мұрагерлер тауарлық белгіге деген құқықты алуда мүддесі бар, жеке кәсіпкер ретінде тіркелген адаммен мүлікті бөлу туралы келісімге келуден жалтаратын болса, онда соңғысы өзінің тауарлық белгіге деген айрықша құқығын тану туралы және ақшалай өтемақыны төлету туралы мүддесін сотқа талап арызбен жүгініп қорғай алады.

Өнертабыстарға, пайдалы модель мен өндірістік үлгілерге деген айрықша құқықтар тек заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлерге ғана емес, сондай-ақ жеке тұлғаларға да өтуі мүмкін.

Айрықша құқықтардың мұраға өтуімен байланысты сұрақтарды қарастырған кезде, кейбір жағдайларда үлестік меншіктің ортақ меншікке ауысып кететіндігін ескеру керек. Яғни, патент иелері патентті ортақ меншік негізінде басқара алады және патен мұраға қалдырылатын мүліктің құрамына кіретін болса, онда нотариус мұраға куәлік берген кезде әрбір мұрагердің үлесін белгілейді.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 49-тарауында қолданысқа енгізілгеннен кейін ресейлік заңнама "зияткерлік құқықтар" деген терминмен танысқан болатын және бұл терминнің мазмұны пайдалану, қорғану және билік етудің заң жағынан кепілдік берілген мүмкіндіктерімен тығыз байланысты.

Зияткерлік құқықтардың құрамына кіреді:

1. интеллектуалдық шығармашылық меншік объектісін оның иесінің өз қалауы бойынша кез-келген әдіспен пайдалануға айрықша құқығы;

2. жеке мүліктік емес құқықтар (автор болуына құқық, өз есіміне құқық, туындының қолсұғылмауына деген құқық) және мүліктік құқықтар;

3. интеллектуалдық шығармашылық меншік объектілеріне айрықша құқықтар;

Азаматтық айналымның объектісі ретінде зияткерлік құқықтар, біріншіден, автордың туындыны жасауға жұмсаған күш-жігеріне деген өтемақы ретінде, екіншіден, пайда табу мақсатында не нарықтағы бәсекелесті артықшылықтарды иеленуде қолданылатын материалды емес активтер ретінде қолданылады.

Сондай-ақ, интеллектуалдық құқықтардың мерзімін және (ерекшеліктері заңнамада көрсетілген: жалпыға белгілі тауар белгісі, фирмалық атауы, тауардың шыққан жерінің атауы) оның аумақтық шектеулерін ескерген жөн.

Мүліктік емес құқықтардың қасиеттерін қарастырғанда, оларға олардың бөлінбейтіндігін, басқа тұлғаларға берілмегендігін, олардан бас тарту мүмкіндігінің жоқтығын және мерзімсіз қорғалатындығын жатқызамыз. Мүліктік ұғым, мүліктік қатынас туған жағдайда, әрине оны біреуге сыйлау, сату, мұра арқылы өту сияқты «заңи сөз тіркестер» жалғасады.

Мұра құрамы мәселесін шешу кезінде мыналарға ерекше назар аударған жөн:

- Біріншіден, Азаматтық кодекс авторлардың жеке мүліктік емес құқықтарын мұрагерлікке бермеу қағидасын тікелей бекітіп берді, өйткені, әдетте, мұраның құрамына мұра қалдырушының жеке басымен тығыз байланысты құқықтары мен міндеттері кірмейді.

- интеллектуалдық қызметтің нәтижелеріне авторлардың мүліктік құқықтары ерлі-зайыптылардың ортақ бірлескен мүлкіне кірмейді.

Мұра бойынша құқықтарды беру мүмкіндігін белгілеген кезде зияткерлік қызметтің нақты нәтижесінің ерекшеліктерін ескеру қажет. Бұл мүмкіндікке авторға және басқа құқық иеленушісіне тиесілі құқықтардың мөлшері, айрықша құқықтардың пайда болу сәті және оны қорғаудың мерзімі, әртүрлі объектілерге құқықтарды тіркеудің ерекшеліктері, объектілердің жекелеген түрлеріне айрықша құқықтарға иелік етуге қатысты заңнамалық шектеулер әсер етуі мүмкін.

Мұрагерліктің ерекшеліктері және интеллектуалдық қызметтің нәтижелерінің жекелеген түрлері бар. Мәселен, атап айтқанда, мұрагер-жеке кәсіпкер сатып алған тауарлық белгілерге және қызмет көрсету белгілеріне құқықтарды мұраға алу мүмкіндіктері туралы мәселе айрықша шешеді.

Мұра қалдырушы - жеке кәсіпкер қайтыс болғаннан кейін коммерциялық дараландыру құралына айрықша құқық мұрагерлерге осы кәсіпорынды дараландыру үшін қолданылған кәсіпорынның құрамымен беріледі. Сол себепті, коммерциялық дараландыру құқығын пайдалану үшін мұрагер кем дегенде мынадай талаптарға сай болуы тиіс: жеке кәсіпкер болу не тіркелу және даралану қолданылатын кәсіпорынды мүліктік кешен ретінде қабылдау

Өсиет және заң бойынша мұрагерлер жоқ болса; мұрагерлердің мұра алу құқықтары болмаса не олар мұрадан шеттетілсе ; мұрагерлердің ешқайсысы мұраны қабылдамас; а мұрагерлердің барлығы мұрадан бас тартып, кімнің пайдасына бас тартқандығын айтпаса, интеллектуалдық қызмет нәтижесіне айрықша құқықтар қоғам игілігіне айналғаннан кейін мұра бойынша өтпей тоқтатылады.

Зияткерлік меншік - зияткерлік қызметтің нәтижелерін және заңды тұлғалардың, тауарлардың, жұмыстардың, қызмет көрсетулердің және заңды қорғауды қамтамасыз ететін кәсіпорындардың жекешелендіру құралдарын білдіреді. Алайда, мұрагерлікке интеллектуалдық қызмет нәтижелерінің өздері емес, оларға қатысты айрықша құқықтар беріледі.

ҚР Азаматтық кодекстің 5-ші бөлімінде интеллектуалдық меншіктің объектілеріне қатысты айрықша құқықтарға мұрагерлікті иемденудің тәртібі жайлы айтылмаған. Сол себепті интеллектуалды меншіктің мұра бойынша өтуі туралы жалпы ережелеріне жауапты ҚР АҚ-ң 6-ші бөліміне жүгінуге тура келеді.

Мұрагерлікке жататын зияткерлік меншік құқықтарына зияткерлік қызметтің нәтижелерін жасауға байланысты туындайтын айрықша құқықтарға ерекше көңіл бөлінуі керек (жеке дараландыру құралдарына құқықтарды мұрагерлікті алатын болсақ, бұл саланың қолданылу аумағы кең емес, себебі ол тек кәсіпкерлер ретінде тіркелген және тауар белгісіне айрықша құқықты иеленген азаматтық-мұрагерлерге қатысты).

Интеллектуалды меншіктің мұра бойынша өтуі жайлы жалпылама ҚР АҚ-нің айтылған және осы бапқа сәйкес құқық иесімен шартқа отырмай интеллектуалдық қызмет нәтижелері мен азаматтық дараландыру құралдарына құқық тек әмбебаптық мирасқорлық жағдайында беріледі, яғни заңды тұлғаның қайта ұйымдастырылу жағдайы не құқық иесінің мүлкіне ақшала өндіріп алулар қолданылған жағдайда. Мұрагерлер мұра бойынша өткен мүліктік құқықтарды тек айрықша құқықтардың қолданылу мерзімі шегінде ғана жүзеге асыра алатындығын ескеру қажет.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 961-бабы;*
- 2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 982 б, 1-тармақша;*
- 3. Авторлық құқық және сабақтас құқықтарды қорғау жөніндегі заңнаманың кейбір нормаларын соттардың қолдануы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 25 желтоқсандағы N 11 Нормативтік қаулысы. өзгерістер мен толықтырулар 31.03.2017;*
- 4. "Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы" Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 10 маусымдағы N 6-І Заңы өзгерістер мен толықтырулар 24.05.2018ж.; http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z960000006_info*
- 5. Мемлекеттік қорғанышылық және қамқоршылық жөніндегі функцияларын жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 30 наурыздағы № 382 Қаулысы*

Камбарова Несипбала Шергалиевна
магистр права, сеньор лектор
Высшей школы права «Әділет» Каспийского общественного университета,
г. Алматы, E-mail:nesipbala_61@mail.ru

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПРИНЦИПА ДИСПОЗИТИВНОСТИ С ОТДЕЛЬНЫМИ ПРИНЦИПАМИ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА

***Түйіндеме:** Мақалада автор, азаматтық процесстік құқық пәнінің жалпы құқық жүйесіндегі алатын орнын, мәнін және мазмұнын бірнеше процессуалист ғалымдардың көзқарастары арқылы зерттей отырып, оның Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесіндегі орнын атап өтеді. Азаматтық процесстегі диспозитивтік қағидасының мазмұны, оның басқа қағидалармен өзара байланысы, азаматтық істерді сотта қозғаудағы алатын орны, қағида ұғымына жалпы түсініктеме бере отырып, азаматтық істерді қозғауда және мәнісімен қараудағы соттың ролін зерттеуден басталады. Автор зерттеуінде, азаматтық процесстік құқық қоғамдық қатынастарды диспозитивтік-рұқсат беру әдісі арқылы реттейді дей келе, төмендегідей зерттеулермен жалғастырады. Аталған әдіс әрбір азаматтық істердің пайда болу бастамасы сотқа емес мүдделі тұлғаларға тиесілі екендігін айқындайды. Сот өз бастамасы бойынша азаматтық іс қозғамайды. Сот актілерін шағымдау, сондай-ақ, оларды орындау да әдетте, азаматтық процесстің мүдделі субъектілерінің еркіне тікелей байланысты. Азаматтық процесстің көпшілік нормалары тиым салу емес, рұқсат беру сипатында жүзеге асырылады. Процеске қатысушылар оларға тән процесстік әрекеттерді атқару мақсатында тек бір процесстік жағдайды иемделе алады және оларға азаматтық процесстік құқық нормаларымен рұқсат етілген және қарастырылған әрекеттерді атқара алады деп көрсетеді.*

***Негізгі сөздер:** азаматтық процесстегі құқықтық нормалар, қағида, негізгі құқықтық идеялар, диспозитивтік қағидасы, азаматтық істерді қозғаудағы мүдделі субъектілердің құқықтық еркінің маңызы, азаматтық процесстік әрекеттер.*

***Резюме:** В статье автор, исследуя место, предмет, сущность и содержание гражданского процессуального права через взгляды некоторых ученых процессуалистов в общей системе права, определяет его место в правовой системе Республики Казахстан.*

Исследование содержания диспозитивного принципа в гражданском процессе, его взаимосвязь с другими принципами данной отрасли, место данного принципа при возбуждении гражданского дела в суде начинается с исследования общего понятия принципа в целом, и роли суда при возбуждении и рассмотрении гражданского дела по существу. Автор отмечает, что гражданское процессуальное право регулирует общественные отношения диспозитивно-разрешительным методом. Также автор акцентирует внимание на следующие моменты: инициатива возникновения гражданских дел принадлежит заинтересованным лицам, а не суду; суд по своей инициативе гражданских дел не возбуждает; обжалование судебных актов и, как правило, их исполнение зависят также от волеизъявления заинтересованных субъектов процессуального права. Большинство норм гражданского процессуального права носит разрешительный, а не запретительный характер. Участники процесса могут занимать только присущее им одно процессуальное положение и совершать такие процессуальные действия, которые разрешены и предусмотрены нормами процессуального права.

***Ключевые слова:** правовые нормы в гражданском процессе, принципы, основные правовые идеи, диспозитивный принцип, значение волеизъявление заинтересованных субъектов для возбуждения гражданского дела, гражданско-процессуальные действия.*

Н.В. Хропанюк считает, что: «По поводу равенства необходимо помнить, что люди равны только как люди вообще, отвлеченно взятые, т.е. как разумно-нравственные, а потому свободные существа. Следовательно, равенство вытекает из свободы, а не наоборот. Принадлежащее свободе равенство есть равенство прав, т.е. равенство юридическое, формальное, но никоим образом не равенство материальное. Равенство материальное, т.е. равенство в пользовании наличными благами, о чем мечтают социалисты, противоречит свободе» [1, с.799].

Свобода, равенство, справедливость, законность являются главными составляющими любого демократического и правового государства, что не исключение и для Республики Казахстан.

Конституционные нормы об утверждении Республики Казахстан демократическим, светским, правовым и социальным государством потребовали создания качественно нового законодательства, профессионализма в правоприменительной деятельности, безупречной работы судов и непререкаемости авторитета суда. Соответственно этому судебно-правовая реформа в Казахстане была направлена на обеспечение подлинной независимости суда и судьи, справедливости и беспристрастности суда, выступление суда в качестве гаранта действия в обществе принципа законности, утверждение состязательности гражданского процесса и равноправия сторон, освобождение суда от обязанности сбора доказательств с возложением ее на стороны.

Гражданское процессуальное право является самостоятельной отраслью права, регулируя общественные отношения в сфере осуществления правосудия. Как и всякая отрасль права, гражданское процессуальное право представляет из себя совокупность норм, которые имеют предметом своего регулирования гражданский процесс или, иначе говоря, гражданское судопроизводство [2, с.13].

Однако в науке гражданского процессуального права вопрос о рассматриваемом понятии является дискуссионным.

Тут можно выделить следующие три точки зрения на понятие «отрасль гражданского процессуального права»:

- совокупность правовых норм, регулирующих деятельность суда и других участников процесса в связи с защитой охраняемых законом прав и интересов (К.С. Юдельсон, М.А. Викут);
- система правовых норм, регулирующих деятельность суда и других участников процесса при осуществлении правосудия, а также отношения, возникающие из этой деятельности (С. Н. Абрамов);
- совокупность норм права, регулирующих порядок осуществления правосудия по гражданским делам, а также порядок принудительного исполнения судебных постановлений (А.Ф. Клейнман, М.С. Шакарян).

Изложенные выше три точки зрения объединяет то, что понятие гражданского процессуального права ограничивается только совокупностью норм, регулирующих отношения в сфере осуществления правосудия и исполнения судебных актов.

Однако в противовес широкому пониманию отрасли гражданского процессуального права ряд известных ученых-процессуалистов приводит веские и, на наш взгляд, вполне обоснованные, контраргументы. Их суть сводится к следующему.

Гражданский процесс (гражданское судопроизводство) есть форма деятельности исключительно лишь судов, отправляющих правосудие. Правосудие в Республике Казахстан осуществляется только судом [3, ст.75].

Судебная власть осуществляется посредством гражданского и иных форм судопроизводства. Форма деятельности суда специфична, имеет свои особые черты и отличается от форм деятельности других юрисдикционных органов. Эти особенности не позволяют отождествлять судебную форму с иными формами защиты прав, поэтому нельзя рассматривать совокупность норм права, регулирующих деятельность всех юрисдикционных органов, как единую отрасль права. Гражданское процессуальное право следует понимать как систему правовых норм, регулирующих только судебную форму защиты права [4, с.36].

Исходя из того, что гражданское процессуальное право является самостоятельной отраслью права, необходимо отметить его предмет и метод правового регулирования.

Однако, в связи с кодификацией нормативно-правового акта, на сегодняшний день, данная норма выглядит следующим образом: «Законодательство Республики Казахстан о гражданском судопроизводстве устанавливает порядок рассмотрения дел по спорам, возникающим из гражданских, семейных, трудовых, жилищных, финансовых, хозяйственных, земельных и других правоотношений, а также дел особого производства» [2, ст.1].

Следовательно, предметом настоящей отрасли права являются общественные отношения, возникающие между судом и участниками процесса в ходе рассмотрения и разрешения гражданских дел, а также исполнения вынесенных судами актов, регламентированные нормами процессуального законодательства. Данные общественные отношения возникают в связи с производствами в судах первой, апелляционной, кассационной инстанциях.

М.К. Треушников в учебнике «Гражданский процесс» отмечает: «Гражданское процессуальное право регулирует общественные отношения диспозитивно-разрешительным методом. Это означает, что инициатива возникновения гражданских дел принадлежит заинтересованным лицам, а не суду. Суд по своей инициативе гражданских дел не возбуждает. Обжалование судебных актов и, как правило, их исполнение зависят также от волеизъявления заинтересованных субъектов процессуального права. Большинство норм гражданского процессуального права носит разрешительный, а не запретительный характер. Участники процесса могут занимать только присущее им одно процессуальное положение и совершать такие процессуальные действия, которые разрешены и предусмотрены нормами процессуального права» [5, с.17].

При этом, советский и российский ученый-правовед, процессуалист М.С. Шакарян утверждает: «Гражданское процессуальное право регулирует общественные отношения в сфере судопроизводства по гражданским делам посредством императивно-диспозитивного метода» [6, с.36].

Императивность обусловлена правовым положением субъектов гражданских процессуальных правоотношений – суда и участников процесса. Суд является органом государственной власти, наделенным соответствующими полномочиями. Требования, поручения, вызовы и другие обращения суда и судьи, распоряжения председательствующего в судебном заседании обязательны для участников процесса. Поэтому гражданские процессуальные отношения характеризуются как отношения власти и подчинения.

Тогда как, диспозитивность предопределена характером прав, подлежащих защите посредством гражданского судопроизводства. Субъекты гражданских прав обладают полной свободой в совершении действий, направленных на распоряжение объектами этих прав. Поэтому диспозитивные полномочия субъектов спорных материальных правоотношений отражаются и на методе гражданского процессуального права. Гражданский процесс возникает, как правило, по обращению с иском (заявлением) заинтересованных лиц. Суд не наделен правом возбуждения гражданского дела по собственной инициативе. Движение и развитие гражданского процесса зависит от волеизъявления субъектов спора о праве.

Как выше отмечалось, гражданское процессуальное право является отдельной отраслью права, следовательно, ей присущи свои определенные принципы.

Что же следует понимать под правовым принципом? Чтобы ответить на этот вопрос, необходимо по крайней мере уяснить, что означает само слово «принцип», какова социальная природа правовых принципов и их место в системе общественных явлений, показать взаимосвязь и различие правовых принципов и норм права, определить методику выявления правовых принципов и, наконец, выделить и исследовать сами эти принципы [7, с.215].

Слово «принцип» происходит от латинского слова *principium*, что в переводе означает «начало», «первоначало». По мнению лингвистов, слово «принцип» означает какое-либо основное, исходное положение, основное начало, которым руководствуются в своем поведении, в построении какой-либо научной системы, теории и т.п. [8, с.395].

Принципы гражданского процессуального права представляют собой закрепленные в действующем законодательстве основополагающие руководящие начала (идеи), выражающие сущность норм гражданского процессуального права и главные направления политики государства в области правового регулирования общественных отношений, связанных с защитой нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов субъектов гражданского процесса. Они пронизывают собой все гражданско-процессуальные нормы и институты и являются отправными (исходными) положениями, определяющими содержание норм о гражданском судопроизводстве. В наиболее общем виде принципы гражданского судопроизводства подразделяют на организационные и функциональные.

К организационным принципам стоит отнести те принципы, которые непосредственно связаны с организацией гражданского процесса, на которых основывается гражданское судопроизводство. Функциональными являются принципы, определяющие существо гражданского процесса, его процедуру и содержание [9, ст.5].

И.А. Покровский в своей работе «Основные проблемы гражданского права» указывает, что всякий образованный человек, а тем более юрист, должен иметь всегда ясное представление о краеугольных принципах своего права, об отношении этих принципов к прошлому человека и к идеалам его будущего [10, с.96].

Находя свое выражение в разных формах, принципы могут быть:

1) сформулированы в виде конкретных норм-принципов: осуществление правосудия только судом, независимость судей, равенство всех перед законом и судом, состязательность и равноправие сторон, гласность судебного разбирательства и т.д.;

2) отражены в общих положениях отрасли и институтов права, выведены из содержания ряда процессуальных норм.

Вопрос о принципах гражданского процессуального права явился предметом научных исследований многих ученых-процессуалистов (А.Г. Авдюков, П.П. Гуреев, М.А. Гурвич, П.Ф. Елисейкин, В.М. Семенов, Н.А. Чечина и др.). Раскрывая понятие и сущность данных принципов, авторы отмечали их многогранность.

Так, П.П. Гуреев считал, что эти принципы отражают основные правовые начала организации и деятельности суда, выражающие идеи и взгляды в области осуществления правосудия, характеризующие сущность гражданского процесса и обеспечивающие установление судом объективной истины при рассмотрении и разрешении гражданских дел, охрану прав граждан и юридических лиц, защиту интересов государства.

Эти принципы представляют собой руководящие положения, имеющие определяющее значение для всей системы процессуальных институтов, выражают наиболее существенные черты данной отрасли права. По своему содержанию принципы являются правовыми взглядами на задачи и средства деятельности суда по разбирательству и разрешению гражданских дел.

Интерес представляют и исследования П.Ф. Елисейкина, по мнению которого в принципах воплощены обусловленные материальными условиями жизни общества руководящие идеи и

представления о правосудии по гражданским делам, которые определяют и выражают специфику предмета и метода правового регулирования данной отрасли права.

Суммируя изложенные точки зрения, можно сделать вывод о том, что принципы гражданского процессуального права:

- обусловлены экономическим базисом общества и выражают важнейшие закономерности и устои общественной жизни;

- имеют предпосылкой идеи и теории властвующего народа.

Государственная программа правовой реформы в Республике Казахстан, утвержденная постановлением Президента РК от 12 февраля 1994 года является ярким воплощением правовых идей и взглядов на правосудие в нашем государстве. После принятия программы в порядке ее реализации осуществлен комплекс мер по утверждению единой судебной системы как самостоятельной, независимой ветви государственной власти, назначением которой является защита прав, свобод и законных интересов граждан и организаций, обеспечение исполнения Конституции, иных нормативных правовых актов и международных договоров РК. Они:

- являются нормативно-руководящими основами права, стержневыми началами всей системы гражданского процессуального права и законодательства;

- выражают степень демократизма правовой системы. Доступность правосудия, гарантированное право на судебную защиту, независимость суда и судей, равенство всех перед законом и судом, процессуальное равноправие, состязательность – слагаемые демократического характера гражданского процесса;

- характеризуют сущность гражданского процесса, наиболее существенные черты отрасли гражданского процессуального права;

- выражают специфику предмета и метода регулирования отрасли гражданского процессуального права;

- определяют перспективы развития отрасли гражданского процессуального права, являются основой гармонизации всей его системы и согласованности процессуальных норм.

Указанные принципы имеют большое значение и для нормотворческой деятельности, и для правоприменительной судебной практики.

Действующее законодательство РК, регламентирующее гражданское судопроизводство, находится в процессе коренного обновления в связи с созданием демократической правовой системы, обеспечивающей гарантированность прав, свобод и охраняемых законом интересов граждан и организаций.

Литература:

1 Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Хрестоматия. Учебное пособие. - Москва: «Интерстиль», 1998. – 935 с.

2 Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан»// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377> (по состоянию на 01.01.2018г.)

3 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года// http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_ (по состоянию на 10.03.2017г.)

4 Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан. Учебник. Алматы .– КазГЮА.– 2001. -416с.

5 Гражданский процесс. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М.К. Треушников. М.: ОАО «Издательский Дом “Городец”», 2007. – 784 с.

6 Гражданское процессуальное право России: Учебник / Под ред. М.С. Шакарян. – М.: Былина, 1999. – 504с.

7 Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. – Москва.: «Статут». – 2000. – 411 с.

8 Толковый словарь русского языка/ Б.М. Волна, Д.Н. Ушакова – Москва.: Издательство иностранных и национальных словарей. – 1939. –с.827

9 Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. Комментарий/ Под общей ред. Председателя ВС РК Мами К.А.– Астана: Библиотека Верховного суда Республики Казахстан. – 2016. -808 с.

10 Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. 6-е изд., М.: Статут, 2013. – 351 с.

Каженов Е.Е.Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан,
rina_okp@mail.ru**ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ БОРЬБЫ С УГОЛОВНЫМИ
ПРАВОНАРУШЕНИЯМИ ПРОТИВ ПОРЯДКА УПРАВЛЕНИЯ**

Аннотация: В статье раскрываются вопросы защиты институтов государственного управления от преступных посягательств. Приводятся статистические данные о зарегистрированных уголовных правонарушениях входящих в главу 16 Уголовного кодекса Республики Казахстан за последние шесть лет.

Ключевые слова: уголовные правонарушения, порядок управления, защита системы управления, борьба с преступностью, статистические данные.

Түйін: Мақалада мемлекеттік басқару тәртібін қылымыстық қол сұғушылықтардан қорғау сұрақтары ашылады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 16 тарауына кіретін қылымыстық құқық бұзушылықтар туралы, ақырғы алты жыл статистикалық мәліметтер беріледі.

Түйін сөздер: қылымыстық құқық бұзушылықтар, басқару тәртібін, басқару жүйесін қорғау, қылмыстылық пен күрес, статистикалық мәлімет.

Summary: The article reveals the issues of protection of public administration institutions against criminal encroachments. Statistical data on the registered criminal offenses included in Chapter 16 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan over the past six years are given.

Key words: criminal offenses, management procedures, protection of the management system, combating crime, statistical data.

Сегодня мир находится в эпоху Четвертой промышленной революции, эру глубоких и стремительных изменений: технологических, экономических и социальных.

Новый технологический уклад кардинально меняет то, как работаем, реализуем свои гражданские права, воспитываем детей, - отметил Н.А. Назарбаев в послании народу Казахстана (от 10 января 2018 года) [1].

Мир меняется, можно констатировать тот факт, что за последнее время мы стали свидетелями глобальных изменений, которые охватили все отрасли общества. Поменялась геополитика, финансовый сектор, мы не можем представить современную жизнь без глобальной сети интернет, изменения коснулись науки, техники, спорта и даже преступности.

Для дальнейшего успешного развития нашего государства требуются адекватные, требованиям времени усилия, постоянное совершенствование, внедрение в повседневную жизнь уже известных достижений человечества, разработка совершенно новых открытий, позволяющих упростить жизнь человека. Все эти процессы должны регулироваться законами и только при их соблюдении и исполнении можно говорить о прогрессе.

В любом обществе существует система управления, которая устанавливается законами. Управление общественными институтами выступает важным компонентом, обеспечивающим стабильное функционирование и развитие общества. Управление означает направление, организация, руководство чего - либо. Каждое государство устанавливает порядок управления институтами общества, который обеспечивает правильное функционирование, а значит и дальнейшее существование, и развитие государства.

Основным документом, регулирующим институты государства, является Конституция «конституции фиксируют нормы, характеризующие государство, права и свободы человека и гражданина, органы власти, судебные системы, организацию власти на местах, порядок внесения изменений и дополнений в конституцию» [2, 322 стр.].

В соответствии со ст. 1 Конституции РК основополагающими принципами деятельности Республики являются: общественное согласие и политическая стабильность, экономическое развитие на благо всего народа, казахстанский патриотизм, решение наиболее важных вопросов государственной жизни демократическими методами, включая голосование на республиканском референдуме или в Парламенте [3, 56 стр.].

Содержание и смысл многих конституционных норм также показывают, что они посвящены регулированию важнейших сторон, сфер жизни общества. Именно в силу указанных причин под

«Республикой Казахстан» в данном случае понимаются как государство, его органы, так и общество, его институты [4, 13 стр.].

Защита установленной системы управления является одной из важных задач государства. Она подразумевает сохранение и недопущение негативных воздействий, в том числе и уголовно-правовыми способами, путем установления уголовной ответственности. «Поскольку право диктует исходящие от государства общеобязательные правила, оно есть регулятор поведения людей в обществе. В этом смысле не является исключением и право уголовное» [5, 3 стр.]. Так, по действующему законодательству установлена ответственность за надругательство над государственными символами, за совершение деяний связанных с оборотом документов, за посягательства на неприкосновенность Государственной границы и пр.

Должностные лица и государственные органы призваны реализовывать государственную политику, поэтому стабильная деятельность Главы государства, Парламента и других органов и лиц могут гарантировать и стабильность в государстве. Так, уголовно наказуемо оскорбление и посягательство на честь, и достоинство действующего президента, депутата Парламента, воспрепятствование деятельности Конституционного Совета, оскорбление, неповиновение, применение насилия в отношении представителя власти и др.

Согласно действующей Конституции Президент является высшим должностным лицом Казахстана, он определяет основанные направления как внутренней, так и внешней политики нашей страны, обеспечивает функционирование всех существующих в стране ветвей государственной власти. Поэтому должна быть обеспечена неприкосновенность главы государства.

Парламент, Конституционный Совет и другие органы государства так же играют важную роль в государственном управлении и соответственно, должна быть обеспечена и их защита.

Помимо этого, в понятие «государственное управление» законодатель включает и другие элементы государственного строя - государственные символы, официальные документы, Государственная граница, законный оборот специальных технических средств и др.

Наряду с этим, в Главу 16 уголовного законодательства были введены нормы, призванные защитить и обеспечить порядок государственного управления в сфере призыва на военную службу, деятельности общественных объединений и пр.

«В УК определены важнейшие объекты, находящиеся под защитой уголовного закона, установлены те преступные посягательства, от которых эти объекты охраняются...» [6, 35 стр.]. Установление уголовной ответственности несет за собой предупредительный эффект, так как, провозгласив деяние противоправным, законодатель устанавливает наказание за его совершение.

Традиционно борьба с преступностью носит комплексный характер. Помимо правовых, можно выделить меры направленные на устранение недостатков социальной, экономической, политической и иных сфер общества. К таковым можно отнести: «политические (стабильность, борьба с коррупцией и пр.); экономические (повышение уровня жизни населения, уменьшение степени разрыва между бедными и богатыми, понижение уровня безработицы, стабилизация экономики и т.д.); социальные (понижение уровня социального напряжения в обществе, уменьшение уровня алкоголизации и наркомании и т.д.); правовые (разработка необходимой нормативно-правовой базы, регулирующей деятельность по профилактике преступлений, устранение противоречий в законодательстве и т.д.); организационные (устранение противоречий в деятельности органов, осуществляющих борьбу с преступностью, образование эффективных органов управления и т.д.); нравственно-психологические (устранение правового нигилизма, формирование положительной социальной ориентации и т.д.) и др.» [7, 77 стр.].

Борьба с преступностью должна вестись постоянно, на системной основе. Меры должны постоянно совершенствоваться.

«Тип реакции государства, общества на преступность ... - борьба, активное непринятие криминала, его идеологии и психологии, целенаправленное и в рамках закона сопротивление преступникам и их формированиям, обеспечение законности и правопорядка, позитивной коррекции социальной среды и личностных характеристик» [8, 64 стр.], вплоть до взаимодействия между государствами и мировым сообществом.

С момента независимости Казахстана было заключено более 50 двусторонних договоров в сфере уголовного судопроизводства.

Межгосударственные договоры играют важную роль в борьбе с преступностью. Они затрагивают интересы тех стран которые подписывают их, позволяют государствам взаимодействовать в предупреждении, пресечении, раскрытии совершенных преступлений, задержании лиц их совершивших, а так же регламентируют другие вопросы борьбы с преступностью.

В соответствии со ст. 559 (Центральный орган) Уголовного процессуального кодекса Республики Казахстан, центральным органом в международном сотрудничестве признаются Генеральная прокуратура Республики Казахстан и Верховный суд Республики Казахстан. Части 1 и 2 данной статьи гласят: «Генеральная прокуратура Республики Казахстан или уполномоченный прокурор обращается с запросами (поручениями, ходатайствами) о правовой помощи при производстве процессуальных действий, требующих санкции прокурора (суда), осуществлении уголовного преследования, выдаче лиц (экстрадиции), временной выдаче (экстрадиции) или транзитной перевозке, временной передаче лиц, передаче осужденных и лиц, страдающих психическими расстройствами, к которым применены принудительные меры медицинского характера, признании и исполнении приговоров и рассматривает соответствующие запросы иностранных компетентных органов.

Верховный Суд Республики Казахстан обращается с запросами (поручениями, ходатайствами) судов о правовой помощи во время судебного производства и рассматривает соответствующие запросы судов иностранных государств».

Республикой Казахстан подписаны договора и соглашения о взаимной правовой помощи по уголовным делам, передаче осужденных лиц, о выдаче и др.

Преступность характеризуется статистическими показателями совокупности преступлений и лиц, их совершивших, на определенной территории за определенный период времени [9, 37 стр.].

Анализ статистики о количестве зарегистрированных уголовных правонарушений против порядка управления, за период с 2012 по 2017 годы показывает следующую ситуацию: в 2012 году зарегистрировано 5920 фактов совершения уголовных правонарушений, в 2013 году зарегистрировано в два раза больше фактов совершения уголовных правонарушений 13356, в 2014 году – 12848 фактов, в 2015 году – 16288 фактов, в 2016 году – 15089 фактов и в 2017 году – 12016 фактов [10].

Исходя из имеющейся статистики и количества совершенных конкретных уголовных правонарушений, деяния входящие в Главу 16 Уголовного кодекса Республики Казахстан можно разделить на четыре группы: часто совершаемые (свыше 100 фактов), не часто совершаемые (до 50 фактов), редко совершаемые (до 5 фактов) и не совершаемые.

В первую группу необходимо отнести следующие составы: статья 378 «Оскорбление представителя власти» - 2012 г. – 146, 2013 г. – 137, 2014 г. – 93, 2015 г. – 938, 2016 г. – 1078 и 2017 г. – 963; статья 379 «Неповиновение представителю власти» (новая норма) – 2015 г. – 1421, 2016 г. – 1288 и 2017 г. – 486; статья 380 «Применение насилия в отношении представителя власти» - 2012 г. – 504, 2013 г. – 529, 2014 г. – 355, 2015 г. – 597, 2016 г. – 565 и 2017 г. – 510; статья 384 «Незаконное изъятие документов, похищение, уничтожение, повреждение или сокрытие документов, штампов, печатей» (старая редакция ст. 324 УК РК) - 2012 г. – 1114, 2013 г. – 3557, 2014 г. – 2438, 2015 г. – 1350, 2016 г. – 960 и 2017 г. – 609; статья 385 «Подделка, изготовление или сбыт поддельных документов, штампов, печатей, бланков, государственных знаков почтовой оплаты, государственных наград» (статья была дополнена «государственных знаков почтовой оплаты») – 2012 г. – 1987, 2013 г. – 5220, 2014 г. – 5828, 2015 г. - 5145, 2016 г. – 4875 и 2017 г. – 4187; статья 386 «Подделка, уничтожение идентификационного номера транспортного средства, сбыт транспортного средства с заведомо поддельным идентификационным номером» (новая норма) – 2015 г. – 553, 2016 г. – 972 и 2017 г. – 1194; статья 389 «Самоуправство» - 2012 г. – 1674, 2013 г. – 3277, 2014 г. – 3476, 2015 г. - 4584, 2016 г. – 3490 и 2017 г. – 2566; статья 390 «Самовольное присвоение звания представителя власти или должностного лица, занимающего ответственную государственную должность» - 2012 г. – 72, 2013 г. – 82, 2014 г. – 39, 2015 г. – 69, 2016 г. – 49 и 2017 г. – 46; статья 392 «Умышленное незаконное пересечение Государственной границы Республики Казахстан» - 2012 г. – 263, 2013 г. – 341, 2014 г. – 330, 2015 г. – 680, 2016 г. – 577 и 2017 г. – 384; статья 393 «Невыполнение решения о выдворении» - 2012 г. – 61, 2013 г. – 88, 2014 г. – 79, 2015 г. – 688, 2016 г. – 903 и 2017 г. – 788; статья 394 «Организация незаконной миграции» - 2012 г. – 34, 2013 г. – 54, 2014 г. – 140, 2015 г. – 150, 2016 г. – 181 и 2017 г. – 196; статья 405 «Организация и участие в деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма или терроризма» - 2012 г.- 15, 2013 г. – 7, 2014 г. – 7, 2015 г. – 16, 2016 г. – 38 и 2017 г. - 20.

Во вторую группу необходимо отнести следующие составы: статья 383 «Приобретение или сбыт официальных документов и государственных наград» - 2012 г. – 30, 2013 г. – 38, 2014 г. – 42, 2015 г. – 24, 2016 г. – 28 и 2017 г. – 17; статья 387 «Уклонение от воинской службы» - 2012 г. – 2, 2013 г. – 8, 2014 г. – 3, 2015 г. – 22, 2016 г. – 15 и 2017 г. – 3; статья 398 «Нарушение правил охраны линий и сооружений связи, а также объектов, подлежащих государственной охране» - 2012 г. – 8, 2013 г. – 15, 2014 г. – 11, 2015 г. – 16, 2016 г. – 27 и 2017 г. – 8; статья 399 «Незаконное изготовление, производство,

приобретение, сбыт или использование специальных технических средств негласного получения информации» (новая норма) - 2015 г. – 27, 2016 г. – 36 и 2017 г. – 30.

В третью группу необходимо отнести следующие составы: статья 372 «Надругательство над государственными символами» - 2012 г. – 2, 2013 г. – 0, 2014 г. – 5, 2015 г. – 2, 2016 г. – 1 и 2017 г. – 1; статья 373 «Публичное оскорбление и иное посягательство на честь и достоинство Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации, осквернение изображений Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации, воспрепятствование законной деятельности Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации» - 2012 г. – 1, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 0, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0; статья 381 «Воспрепятствование деятельности прокурора и неисполнение его законных требований» - 2012 г. – 0, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 1, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0; статья 382 «Разглашение сведений о мерах безопасности, применяемых в отношении должностного лица, занимающего ответственную государственную должность» - 2012 г. – 0, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 0, 2016 г. – 1 и 2017 г. – 0; статья 395 «Неоднократное нарушение правил привлечения и использования в Республике Казахстан иностранной рабочей силы» - 2012 г. – 5, 2013 г. – 1, 2014 г. – 2, 2015 г. – 2, 2016 г. – 1 и 2017 г. – 3; статья 396 «Противоправное изменение Государственной границы Республики Казахстан» - 2012 г. – 0, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 1, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0; статья 400 «Нарушение порядка организации и проведения собраний, митингов, пикетов, уличных шествий и демонстраций» - 2012 г. – 0, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 0, 2016 г. – 2 и 2017 г. – 0; статья 401 «Руководство запрещенной забастовкой, воспрепятствование работе организации в военное время или условиях чрезвычайного положения» - 2012 г. – 1, 2013 г. – 0, 2014 г. – 0, 2015 г. – 0, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 0; статья 402 «Действия, провоцирующие к продолжению участия в забастовке, признанной судом незаконной» (новая норма) - 2015 г. – 0, 2016 г. – 0 и 2017 г. – 1; статья 404 «Создание, руководство и участие в деятельности незаконных общественных и других объединений» - 2012 г. – 1, 2013 г. – 2, 2014 г. – 0, 2015 г. – 2, 2016 г. – 2 и 2017 г. – 4.

В четвертую группу необходимо отнести девять составов, за последние шесть лет не зарегистрировано ни одного факта их совершения: статья 374 «Нарушение гарантий неприкосновенности Первого Президента Республики Казахстан – Лидера Нации», статья 375 «Посягательство на честь и достоинство Президента Республики Казахстан и воспрепятствование его деятельности», статья 376 «Посягательство на честь и достоинство депутата Парламента Республики Казахстан и воспрепятствование его деятельности», статья 377 «Воспрепятствование деятельности Конституционного Совета Республики Казахстан», статья 288 «Уклонение от призыва по мобилизации» (новая норма), статья 391 «Незаконный подъем Государственного флага Республики Казахстан», статья 397 «Незаконное пользование эмблемами и знаками Красного Полумесяца, Красного Креста, Красного Кристалла», статья 403 «Незаконное вмешательство членов общественных объединений в деятельность государственных органов» и статья 406 «Оказание содействия политическим партиям и профессиональным союзам иностранных государств».

Из отнесенных в первую группу уголовных правонарушений два состава (статья 385 «Подделка, изготовление или сбыт поддельных документов, штампов, печатей, бланков, государственных знаков почтовой оплаты, государственных наград» и статья 389 «Самоуправство») совершаются наиболее часто. Их удельный вес в общей массе совершенных уголовных правонарушений против порядка управления, составило в 2015 г. - 31,5% и 28,1%, в 2016 г. – 32,3% и 23,1%, в 2017 г. - 33,4% и 21,3% соответственно. В совокупности количество этих уголовных правонарушений составляет больше 50% зарегистрированных уголовных правонарушений входящих в главу 16 УК.

Такая ситуация требует выработки конкретных мер предупреждения в первую очередь именно по двум этим составам. На наш взгляд, одним из мер предупреждения подделки, изготовления, сбыта поддельных документов, штампов, печатей, бланков является широкое использование информационно - коммуникационной технологии «Электронное правительство Республики Казахстан – e.gov».

Электронное правительство – это единый механизм взаимодействия государства и граждан, а также государственных органов друг с другом, обеспечивающий их согласованность при помощи информационных технологий [11].

Использование данной технологии предполагает осуществление электронного документооборота, что позволяет исключить физического контакта с документом, а значит и возможность подделать, изготовить, сбыть поддельные документы, штампы, печати, бланки.

Повсеместное использование данной технологии всеми членами казахстанского общества, позволит минимизировать совершение данного преступления.

Что касается второго преступления, наличие такого количества оспаривания предполагаемого права в нашем обществе, говорит о недолжном использовании гражданами права судебной защиты

своих прав. Причинами этого на наш взгляд, являются, долгие сроки рассмотрения, волокита, неверие граждан органам суда, отсутствие знаний о процедуре подачи заявления и пр.

Список литературы

1. www.akorda.kz на 15.01.2018 г.
2. Матаева М.Х. Конституционная история Казахстана и стран Центральной Азии. XX век (сравнительно-правовое исследование). – Астана: Елорда, 2007 – 416 с.
3. Конституция Республики Казахстан – Астана: Елорда, 2008. – 56 с.
4. Конституция Республики Казахстан. Научно-правовой комментарий/Под ред. Г.С. Сапаргалиева. – Алматы: Нур-пресс, 2004. – 560 с.
5. А.В. Наумов. Российское уголовное право. Общая часть. Курс лекций. – М.: Издательство БЕК, 1996. – 560 с.
6. Жунусов Б.Ж. Уголовное право Республики Казахстан: Общая часть. – 2-е изд. доп. и перераб. – Караганда: Юридическая академия «Фемида», 2006. – 294.
7. Криминология: учеб. пособие для вузов/ А.Ю. Решетников, О.Ю. Афанасьева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 166 с. – Серия: Университеты России.
8. Мауленов Г.С. Криминологические проблемы предупреждения коррупции и организованной преступности в Республике Казахстан. – Астана, 2006. – 360 с.
9. Криминология: учеб. пособие для вузов/А.Ю. Решетников, О.Р. Афанасьева. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 166 с.
10. Сведения Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан.
11. www.m.egov.kz на 26.02.2018 г.

Кусайнова А.К.

докторант 1 года обучения, кафедра гражданского права и гражданского процесса,
трудового права КазНУ им. аль-Фараби, kussainova_75@mail.ru

Омарова А.Б.

к.ю.н., доцент кафедры гражданского права и гражданского процесса, трудового права
КазНУ им. аль-Фараби, email: omar_17@mail.ru

ПОНЯТИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА: ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И СТРАН СНГ

***Резюме:** С переходом от индустриального общества к информационному изменились роль и значение документов - появилась такая новая форма документов, как электронный документ. В данной статье рассматривается понятие электронного документа, особенности его правового регулирования по законодательству Республики Казахстан и стран СНГ.*

***Ключевые слова:** электронный документ, электронный документооборот, информационные технологии, электронная подпись*

***Summary:** With the transition from an industrial society to an information society, the role and importance of documents changed - a new form of documents such as an electronic document appeared. In this article, the concept of an electronic document, the features of its legal regulation under the legislation of the Republic of Kazakhstan and CIS countries.*

***Keywords:** electronic document, electronic document management, information technology, electronic signature*

***Түйін:** Өнеркәсіптік қоғамнан ақпараттық қоғамға көшу кезінде құжаттардың рөлі мен маңыздылығы өзгерді - электрондық құжат сияқты жаңа құжаттардың түрі пайда болды. Осы мақалада Қазақстан Республикасының және ТМД-ның заңнамасында көзделген электрондық құжат тұжырымдамасы, оның құқықтық реттеу ерекшеліктері қарастырылады.*

***Түйінді сөздер:** электрондық құжат, электронды құжат айналымы, ақпараттық технологиялар, электрондық қол қою*

Одним из основных факторов влияния научно-технического прогресса на все сферы деятельности человека является широкое использование информационных технологий. На современном уровне их развития работа с информацией (сбор, анализ, хранение, распространение и т.д.) осуществляется быстрее, эффективнее.

В современных условиях внедрение электронного документооборота является не только экономически целесообразным, но и, более того, необходимым шагом. Электронный документооборот позволяет более эффективно увеличить качество и рентабельность происходящих в экономике процессов.

В последнее время в мире растет количество проектов, целью которых является организация обмена информацией между ведомствами и взаимодействия с населением при помощи систем электронного документооборота. Сегодня в таких странах, как США, Великобритания, Швеция, Франция, Канада, Германия, Австралия, Россия и Украина, перешли или переходят на безбумажную технологию обмена документами. Также были созданы законодательные предпосылки в разных странах для введения систем электронного документооборота приняты законы и разработаны стандарты: Закон об электронной цифровой подписи, Закон об электронном документообороте и ГОСТы (ISO).

Внедрение и развитие электронного документооборота возможно лишь при условии адаптации законодательства к требованиям современных информационных технологий.

Для претворения в жизнь необходимо совершенствование правовой базы в информационной сфере деятельности всех участвующих субъектов гражданских правоотношений. Прежде всего, однозначное определение электронного документа, сферы его применения и отношений участников информационного обмена, установление общих правил организации оборота электронных документов на всей территории информационно-правового пространства СНГ, разработка соответствующих законов.

В ряде стран СНГ, включая и нашу республику, действует закон «Об электронном документе» или «Об электронной цифровой подписи», предназначенный для установления правовых основ применения электронных документов, определения основных требований, предъявляемых к электронным документам, прав, обязанностей и ответственности участников правоотношений, возникающих в сфере обращения электронных документов.

Следует отметить, что с начала 2000 годов и до настоящего времени в ряде стран СНГ законы, регулирующие отношения в сфере электронного документооборота принимались неоднократно, в связи с тем, что быстро меняющийся мир интернета требует более детального и глубокого правового

регулирования отношений в данной сфере (например, Российская Федерация, Республика Беларусь, Республика Молдова, Кыргызская Республика); в ряде республик действуют два самостоятельных нормативных правовых акта: Закон «Об электронном документе» и Закон «Об электронной цифровой подписи» (например, Республика Таджикистан); в некоторых республиках действует нормативный правовой акт, регулирующий отношения в сфере электронного документа и электронного документооборота (Украина)

Принятый впервые (на территории стран СНГ) 10 января 2000 года в Республике Беларусь Закон «Об электронном документе» (утратил силу) определял понятие «электронный документ как информация, зафиксированная на машинном носителе и отвечающая требованиям, установленным настоящим Законом» [1].

Впоследствии этот Закон утратил силу в связи с принятием нового Закона Республики Беларусь от 28.12.2009 года №113-З «Об электронном документе и электронной цифровой подписи», в соответствии с которым электронный документ определяется как документ в электронном виде с реквизитами, позволяющими установить его целостность и подлинность [2].

19 декабря 2000 года Президент Туркменистана подписал Закон Республики Туркменистан «Об электронном документе», согласно которому под электронным документом понимается «информация, зафиксированная на машинном носителе, заверенная электронной цифровой подписью в соответствии с процедурой создания такой подписи» [3].

В России соответствующий закон был принят 10 января 2002 г. № 1-ФЗ «Об электронной цифровой подписи» (утратил силу) [4]. В соответствии со ст. 3 данного Закона электронный документ – это документ, в котором информация представлена в электронно-цифровой форме. Главный отличительный признак от других документов - это форма представления документа. В юридической литературе многие стали отмечать, что это определение достаточно широкое, и оно далеко не полностью раскрывает рассматриваемое понятие, что дает почву для его неоднозначного толкования при решении задач правового регулирования вопросов использования электронных документов.

Следующая трактовка данного термина была закреплена в Федеральном законе Российской Федерации от 27.07.2006 N 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» в виде дополнения пунктом 11.1 «электронный документ - документированная информация, представленная в электронной форме, то есть в виде, пригодном для восприятия человеком с использованием электронных вычислительных машин, а также для передачи по информационно-телекоммуникационным сетям или обработки в информационных системах» [5].

Документированная информация - это зафиксированная на материальном носителе путем документирования информация с реквизитами, позволяющими определить такую информацию или в установленных законодательством Российской Федерации случаях ее материальный носитель. В данном случае законодатель конкретизировал термин «электронный документ». Помимо формы представления документа присутствует материальный носитель информации и идентифицирующие информацию и материальный носитель реквизиты (дата, номер регистрации документа; дата, номер регистрации материального носителя; лицо, подписавшее документ либо зарегистрировавшее носитель и другие, в соответствии со стандартами на различные виды документов).

6 апреля 2011 года был принят новый Федеральный Закон N 63-ФЗ «Об электронной подписи». В соответствии с п.1 ст. 6 данного Закона «Информация в электронной форме, подписанная квалифицированной электронной подписью, признается электронным документом, равнозначным документу на бумажном носителе, подписанному собственноручной подписью, кроме случая, если федеральными законами или принимаемыми в соответствии с ними нормативными правовыми актами установлено требование о необходимости составления документа исключительно на бумажном носителе» [6].

В Казахстане, закон, регулирующий отношения в сфере электронного документооборота был принят 7 января 2003 года - Закон РК «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» принят [7]. Определение электронного документа, закреплённого в отечественном законе, более конкретизировано: это документ, в котором информация представлена в электронно-цифровой форме и удостоверена посредством электронной цифровой подписи.

17 апреля 2004 года было принято Постановление Правительства Республики Казахстан N 430 «Об утверждении Правил электронного документооборота» [8]. В данном Постановлении было закреплено понятие электронного документа, аналогичное понятию, закреплённое в Законе РК «Об электронном документообороте и электронной цифровой подписи».

В Украине Закон «Об электронных документах и электронном документообороте» был принят 22 мая 2003 года [9]. В соответствии со ст.5 данного нормативного правового акта электронный документ

- документ, информация в котором зафиксирована в виде электронных данных, включая обязательные реквизиты документа. Состав и порядок размещения обязательных реквизитов электронных документов определяется законодательством. Электронный документ может быть создан, передан, сохранен и преобразован электронными средствами в визуальную форму. Визуальной формой подачи электронного документа являются отражение данных, которые он содержит, электронными средствами или на бумаге в форме, пригодной для восприятия его содержания человеком.

15 июля 2004 года вступил в силу Закон Республики Молдова «Об электронном документе и цифровой подписи» №264-XV (утратил силу) [10]. Электронный документ в нем был представлен как «информация в электронной форме, создаваемая, структурируемая, обрабатываемая, хранимая, передаваемая с помощью компьютера, других электронных устройств или программных и технических средств, подписанная в соответствии с настоящим законом цифровой подписью».

Впоследствии, в Республике Молдова был принят новый Закон «Об электронной подписи и электронном документе» от 29 мая 2014 года [11]. Закон об электронной подписи и электронном документе является частью программы по интегрированию законодательства Республики Молдова с законодательной базой Европейского Союза. В преамбуле данного Закона определено, что «настоящий закон создает необходимую основу для применения Директивы № 1999/93/ЕС Европейского Парламента и Совета от 13 декабря 1999 года о правовых основах регулирования электронных подписей, опубликованной в Официальном журнале Европейских Сообществ № L 13 от 19 января 2000 года» [11].

В соответствии со ст.2 Закона Республики Молдова «электронный документ - это информация в электронной форме, создаваемая, структурируемая, обрабатываемая, хранимая и/или передаваемая с помощью компьютера или других электронных устройств, подписанная электронной подписью в соответствии с законом» [11].

Следует отметить, что в Республике Таджикистан действуют два самостоятельных нормативных правовых акта, регулирующих отношения в сфере электронного документооборота. В принятом законе «Об электронном документе» Республики Таджикистан 10 мая 2002 года электронный документ представлен «как информация, зафиксированная на машинном носителе и соответствующая требованиям, установленным настоящим Законом» [12]. К машинным носителям относят магнитные диски, магнитные ленты, лазерные диски и иные материальные носители, используемые для записи и хранения информации с помощью электронно-вычислительной техники.

30 июля 2007 года был принят новый Закон Республики Таджикистан «Об электронной цифровой подписи» [13]. Электронный документ в соответствии с данным Законом это документ, в котором информация представлена в электронной цифровой форме.

9 марта 2004 года вступил в силу Закон Азербайджанской Республике №602-III «Об электронной подписи и электронном документе». В соответствии с данным Законом электронный документ - документ для использования в информационной системе, представленный в электронной форме и подтвержденный электронной подписью. Электронная подпись - добавленные к другим данным или логически связанные с ними данные, позволяющие идентифицировать владельца подписи [14].

В Республике Узбекистан также был принят Закон, регулирующий отношения в сфере электронного документооборота - Закон Республики Узбекистан «Об электронном документообороте» №611-II от 29 апреля 2004 года. В ст.5 данного нормативного правового акта закреплено следующее понятие электронного документа - это информация, зафиксированная в электронной форме, подтвержденная электронной цифровой подписью и имеющая другие реквизиты электронного документа, позволяющие его идентифицировать [15]. Электронный документ приравнивается к документу на бумажном носителе и имеет одинаковую с ним юридическую силу.

В 2004 году Законодательным собранием Жогорку Кенеша Кыргызской Республики был принят Закон «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» (утратил силу) [16]. В соответствии с данным Законом «документ в электронной форме отображения (электронный документ) – электронное сообщение, имеющее атрибуты для идентификации его как документа».

19 июля 2017 года был принят новый Закон Кыргызской Республики «О цифровой подписи» [17]. В соответствии с п.1 ст.6 данного Закона «Информация в электронной форме, подписанная квалифицированной электронной подписью, признается электронным документом, равнозначным документу на бумажном носителе, подписанному собственноручной подписью, за исключением случаев, когда законами или иными нормативными правовыми актами установлен запрет составления такого документа в электронной форме».

14 декабря 2004 года Национальным собранием Республики Армения был принят Закон «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» [18]. В данном Законе закреплено следующее понятие электронного документа – это информация или сообщение, представленные в электронной форме.

Следует отметить, что в Грузии понятие «электронного документа» впервые было закреплено в Законе Грузии «Об электронной подписи и электронном документе» от 14 марта 2008 года № 5927-Іс (утратил силу). По нормам данного Закона электронный документ определялся как «электронная, оптическая или созданная с использованием другого подобного средства отправленная, полученная или хранящаяся письменная информация, подтверждающая факт юридического значения или факт, не имеющий юридического значения» [19].

Впоследствии, 27 апреля 2017 года был принят новый Закон Грузии № 639-Іс «Об электронном документе и надежном электронном обслуживании» [20]. В соответствии со ст.2 данного Закона электронный документ – это совокупность текстовой, звуковой, визуальной или аудиовизуальной информации или (и) данных, хранящихся в электронной форме.

О юридической силе электронного документа все законы вышеуказанных стран, гласят следующее. Согласно Закону Республики Беларусь «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» оригинал электронного документа существует только в электронном виде. Все идентичные экземпляры электронного документа являются оригиналами и имеют равную юридическую силу. Документы, созданные организацией или физическим лицом на бумажном носителе и в электронном виде, идентичные по содержанию имеют одинаковую юридическую силу. В этом случае документ на бумажном носителе не является копией электронного документа (ст. 19 Закона) [?]. Подлинный электронный документ приравнивается к документу на бумажном носителе, подписанному собственноручно и имеет одинаковую с ним юридическую силу.

В Туркменистане юридическая сила электронного документа признается имеющим равную юридическую силу с документами на бумажном носителе, скрепленными собственноручной подписью, только при положительном результате проверки подлинности электронной цифровой подписи. В случаях, если законодательством Туркменистана требуется государственная регистрация документа, то государственной регистрации подлежит оригинал электронного документа. В соответствии со ст. 10. закона «электронный документ может быть отображен на экране дисплея либо воспроизведен на бумажном или ином отделимом от машинного носителя материальном объекте в доступном для визуальной обозрения виде (без дополнительных технических приспособлений) и форме, понятной для восприятия человеком». В случае, если созданный электронный документ воспроизведен идентичным по содержанию на бумажном носителе, то оба документа признаются самостоятельными документами. При этом документ на бумажном носителе приобретает юридическую силу после собственноручного его подписания владельцем личного ключа электронной цифровой подписи.

По Закону Молдавии «Об электронной подписи и электронном документе» электронный документ, подписанный простой электронной подписью или усиленной квалифицированной электронной подписью, признается равнозначным аналогичному документу на бумажном носителе, подписанному собственноручной подписью (п.1 ст.13 Закона). Все одинаковые экземпляры одного электронного документа считаются его оригиналами и имеют одинаковую юридическую силу (п.10 ст.13 Закона). Только в случае, когда одним лицом создаются одинаковые по содержанию электронный документ и документ на бумажном носителе, оба документа признаются самостоятельными документами оригиналами (п.11 ст.13 Закона) [11].

В соответствии с п.3 ст. 7 Закона РК «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» электронный документ, удостоверенный посредством электронной цифровой подписи лица, имеющего полномочия на его подписание, равнозначен подписанному документу на бумажном носителе [7].

По таджикскому закону электронный документ на машинном носителе приравнивается к документу на бумажном носителе и имеет одинаковую с ним юридическую силу. Если законодательством Республики Таджикистан требуется, чтобы документ был оформлен письменно либо представлен в письменном виде или письменной форме, то электронный документ считается соответствующим этим требованиям.

В соответствии со ст.7 Закона Украины «Об электронных документах и электронном документообороте» оригиналом электронного документа считается электронный экземпляр документа с обязательными реквизитами, в том числе с электронной подписью автора или подписью,

приравненной к собственноручной подписи [9]. Если автором создаются идентичные по документальной информации и реквизитам электронный документ и документ на бумаге, каждый из документов является оригиналом и имеет одинаковую юридическую силу.

В Беларуси оригиналы электронных документов и их бумажные копии имеют одинаковую юридическую силу. Если по законодательству требуется нотариальное удостоверение или государственная регистрация документа, такому удостоверению или регистрации подлежит как сам электронный документ, так и его бумажная копия. Порядок обращения официальных документов в виде электронных документов регламентируется стандартами и нормами делопроизводства, установленными законодательством Республики Беларусь. В подлинном виде электронный документ существует только на машинном носителе. Все экземпляры электронного документа, зафиксированные на машинном носителе и идентичные друг другу, являются оригиналами. Бумажной копией электронного документа признается надлежащим образом удостоверенная внешняя форма представления электронного документа на бумажном носителе. Такие бумажные копии должны содержать указание на то, что они являются копиями электронного документа.

В Туркменистане и Таджикистане оригинал электронного документа существует только на машинном носителе. Здесь также как в Беларуси, все экземпляры электронного документа, зафиксированные на машинном носителе и идентичные один другому, являются оригиналами и имеют одинаковую юридическую силу. Оригиналы электронных документов могут быть в электронном виде зафиксированы на магнитный носитель, отделимый от машинного. Применимость магнитного носителя, отделимого от машинного, в качестве оригинала электронного документа может рассматриваться при наличии доказательства принадлежности его собственнику электронной цифровой подписи. А копией электронного документа является информация с оригинала электронного документа, зафиксированная в электронной форме на магнитном носителе, отделимом от машинного. Копия электронного документа должна быть удостоверена в установленном законом порядке и содержать указание на то, что она является копией соответствующего электронного документа.

В Таджикистане в случае, когда одним лицом создается документ на бумажном носителе и электронный документ, идентичные по содержанию, оба документа являются самостоятельными документами. Оригиналы электронных документов и их копии на бумажных носителях имеют одинаковую юридическую силу. При нотариальном удостоверении или государственной регистрации документа, удостоверению или регистрации подлежат либо электронный документ, либо его копия на бумажном носителе в порядке, установленном законодательством Республики Таджикистан. Копии электронного документа создаются путем удостоверения установленным законом порядке формы внешнего представления электронного документа на бумажном носителе.

В Молдавии копией электронного документа признается представление (отображение) электронного документа на бумажном носителе в форме, доступной для восприятия человеком. Копия электронного документа заверяется в порядке, установленном законодательством для заверения копий документов на бумажном носителе, и должна содержать информацию о том, что она является копией электронного документа. Электронный документ является подлинным, если он подписан лицом, уполномоченным в установленном порядке подписывать собственноручной подписью подобный документ на бумажном носителе, либо подписан подлинной цифровой подписью составителя, указанного в документе.

Электронный документ может использоваться во всех отраслях деятельности, где применяются программные и технические средства для создания, обработки, хранения, передачи и приема информации. С помощью электронных документов могут совершаться сделки, заключаться договоры, осуществляться расчеты, официальная и неофициальная переписка, передача документов и иной информации. Электронные документы могут пересылаться с помощью любых средств связи, включая информационные системы и сети, если это не противоречит действующему законодательству страны и ее международным договорам.

Таким образом, особенность электронных документов состоит в том, что их информация представлена в электронно-цифровом виде и, как следствие, может быть воспринята человеком только при помощи соответствующих технических и программных средств. Следует отметить, что электронные документы выполняют те же функции и обладают той же значимостью, что и традиционные документы.

Список литературы

1. Закон Республики Беларусь от 10 января 2000 года № 357-З «Об электронном документе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20 июля 2006 года) (утратил силу) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30506945
2. Закон Республики Беларусь от 28.12.2009 года №113-З «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» http://kodeksy-by.com/zakon_rb_ob_elektronnom_dokumente_i_elektronnoj_tsifrovoj_podpisi.htm
3. Закон Республики Туркменистан «Об электронном документе» от 19.12.2000 г. // <http://medialaw.asia/node/176>
4. Федеральный Закон «Обэлектронной цифровой подписи» (утратил силу) http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34838/
5. Федеральном законе от 27.07.2006 N 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации» http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/
6. Федеральный закон "Об электронной подписи" от 06.04.2011 N 63-ФЗ // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_112701/
7. Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 года № 370-III «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2017 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1035484
8. Постановление Правительства Республики Казахстан от 17 апреля 2004 года N 430. Об утверждении Правил электронного документооборота // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P040000430_
9. Закон Украины «Об электронных документах и электронном документообороте» от 22.05.2003 года №851-IV <http://singlewindow.org/docs/67>
10. Закон Республики Молдова «Об электронном документе и цифровой подписи» 15 июля 2004 года №264-XV // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30535001#sub_id=40000
11. Закон Республики Молдова №91 «Об электронной подписи и электронном документе» от 29.05.2014 года // <http://lex.justice.md/ru/353612/>
12. Закон Республики Таджикистан «Об электронном документе» 10 мая 2002 года №51 // http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2183
13. Закон Республики Таджикистан «Об электронной цифровой подписи» от 30 июля 2007 года №320 // https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=18412
14. Закон Азербайджанской Республики от 30 июля 2007 года №602-III «Об электронной подписи и электронном документе». // http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=7428
15. Закон Республики Узбекистан «Об электронном документообороте» №611-II от 29 апреля 2004 года // http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=165074.
16. Закон Кыргызской Республики «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» от 17.07.2004 года №92 // https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=18412
17. Закон Кыргызской Республики от 19.07.2017 года №128 «О цифровой подписи» // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111635?cl=ru-ru>
18. Закон Республики Армения «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» от 15.01.2005 года №3Р-40 // http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=29381
19. Закон Грузии «Об электронной подписи и электронном документе» от 14 марта 2008 года № 5927-Іс (утратил силу) // <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/20866/4/ru/pdf>
20. Закон Грузии от 27 апреля 2017 года № 639-Іс «Об электронном документе и надежном электронном обслуживании» // <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/3654557/0/ru/pdf>

ИСКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПРАВА ПРАВООБЛАДАТЕЛЕЙ ТОВАРНОГО ЗНАКА: ПОСЛЕДСТВИЯ ПРОИЗВОДСТВА КОНТРАФАКТНОЙ ПРОДУКЦИИ

***Резюме.** Настоящая статья посвящена одной из серьезных проблем в области интеллектуальной собственности – защиты исключительных прав правообладателей товарного знака. В статье приводится описание последовательных действий прохождения регистрации товарного знака, негативные влияния производства контрафактной продукции, а также методы борьбы с контрафактом.*

***Ключевые слова:** исключительное право, товарный знак, контрафакт, интеллектуальная собственность.*

***Түйін.** Мақала зияткерлік меншік саласындағы маңызды мәселелердің бірі – тауар таңбасы иеленушілердің айрықша құқықтарын қорғауға арналған. Зерттеуде тауар таңбасының тіркеуін өтуінің жүйелі іс-қимылдарын, контрафактілік өнім өндірудің теріс ықпалын, сонымен қатар контрафактпен күрес әдістері туралы сипаттамалар келтіріледі.*

***Түйінді сөздер:** айрықша құқық, тауар белгісі, контрафакт, зияткерлік меншік.*

***Summary.** This article is devoted to one of the serious problems in the field of intellectual property - protection of exclusive rights of trademark owners. The article describes the sequential protocols for the passage of the trademark, the negative effects of the production of counterfeit products, as well as methods of combating counterfeit goods.*

***Keywords:** exclusive right, trademark, counterfeit, intellectual property.*

Товарный знак, являясь объектом интеллектуальной собственности, служит для каждого субъекта предпринимательства как средство индивидуализации собственного товара. Согласно Закону Республики Казахстан «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров» товарным знаком считается обозначение, зарегистрированное в соответствии с настоящим Законом или охраняемое без регистрации в силу международных договоров, в которых участвует Республика Казахстан, служащее для отличия товаров одних юридических или физических лиц от однородных товаров других юридических или физических лиц [1].

В современных условиях многообразие товаров требует отличительных друг от друга маркировок. Предприниматель, создавая собственный продукт или же товар, должен продумать заранее отличительную торговую марку, после чего его следует зарегистрировать в соответствии законом Республики Казахстан.

Существуют определенные преимущества зарегистрированного товарного знака. К примеру, без регистрации товарного знака невозможно запретить его незаконное и недобросовестное использование третьими лицами, или же в случае, когда компании конкуренты могут зарегистрировать товарный знак на свое имя и запретить его использование добросовестному производителю.

По мнению С.П. Гришаева, представленное для регистрации обозначение не должно быть сходным со знаками, ранее зарегистрированными или заявленными для маркировки подобного рода изделий [2, с. 552]).

Законодателем установлено, что после подачи заявки на регистрацию товарного знака, за ним последует следующий определенный порядок этапов прохождения экспертиз.

В случае успешного прохождения экспертиз в Национальном институте интеллектуальной собственности, на основании заключения о регистрации, после уплаты соответствующих пошлин производится внесение сведений о знаке и о его владельце в Государственный Реестр товарных знаков Республики Казахстан. Правообладателю выдается Свидетельство о регистрации товарного знака. Следовательно, правообладатель приобретает исключительные права на свой товарный знак.

После регистрации товарного знака его владелец обязан использовать товарный знак непрерывно в течение трех лет с момента даты регистрации, или трех лет предшествующих подаче возражения. Так как любое заинтересованное лицо может подать в отношении владельца товарного знака возражение в уполномоченный орган в связи с неиспользованием в действии всех или части товаров, указанных в свидетельстве.

Срок действия регистрации товарного знака десять лет, начиная с даты подачи заявки на его регистрацию. По истечению срока действия товарного знака требуется продление через каждые десять лет по заявлению правообладателя.

В соответствии со ст. 5 Закона о товарных знаках РК выделяются следующие классификации товарных знаков, которые подлежат регистрации:

- изобразительные;
- словесные;
- буквенные;
- цифровые;
- объемные;
- и иные обозначения или их комбинации.

Казахстанский ученый Т.Е. Каудыров отметил, что в мировой практике встречаются подпадающие под категорию «иные» звуковые, обонятельные, световые, движущиеся, рельефные, голографические и другие товарные знаки [3].

Исключительное право – имущественное право владельца на использование товарного знака или наименования места происхождения товара любым способом по своему усмотрению [1]. Исключительное право охраняется законом.

Другое лицо не может пользоваться зарегистрированным товарным знаком без взятия на это разрешения у правообладателя. Однако законом предусмотрен случай, когда владелец товарного знака может передать другому лицу по договору его исключительные права.

Переход права на товарный знак, в том числе его передача по договору или в порядке правопреемства, должен быть зарегистрирован в уполномоченном органе [1].

Также существует обратная сторона медали, когда импортируются в нашу страну и выставляются на продажу поддельные товары (продукции) под известными марками, логотипами, которые завоевали по всему миру популярность и стали мировыми брендами.

На сегодняшний день потребители товара чаще всего сталкиваются с производством контрафактной продукции. Контрафакт – это поддельный продукт, созданный на основе уже существующего оригинала с нарушением интеллектуальных прав.

В качестве примера можно привести наиболее часто встречающийся вид производства контрафакта, как маркировка какого-либо известного названия бренда с отличающейся одной или двумя буквами от оригинального названия, то есть делают имитацию товарного знака: оригинал «Adidas», контрафактная версия «Abibas»; или же «Guchi» вместо «Gucci» и таких примеров очень много. Копируют также и товарный знак один в один [4].

Одна из причин большого спроса контрафактных товаров в том, что не все потребители могут себе материально позволить оригинал товара, так как зачастую они очень дорого обходятся и тем самым потребитель довольствуется дешевой имитацией.

Нелегальные производители подделок равнодушны к социальным потерям, они нацелены на высокие прибыли, так как их незаконный бизнес является заманчивым и очень прибыльным [5].

Последствия производства и распространения контрафактной продукции:

1) может нанести вред здоровью людей в сфере парфюмерии, фармацевтики, косметики, алкоголя, продуктов питания;

2) наносит ущерб интересам правообладателя;

3) наносит урон в бюджет государства.

Причинение ущерба интересам правообладателя отражается:

- лишением его законной прибыли;

- потерей авторитета среди потребителей, то есть нанесения ущерба его деловой репутации;

- спадом спроса на его оригинальный товар;

- в необходимости новых средств вложений для продвижения товара, вследствие потери деловой репутации [6].

Контрафактная продукция однозначно негативно влияет как на правообладателя, так и на потребителя.

Предпринимаемые меры по борьбе с контрафактной продукцией:

1. В судебном порядке. В Казахстане в отношении нарушителей предусмотрен гражданская, административная и уголовная ответственность. В соответствии со ст. 158 Административного кодекса РК за незаконное использование чужого товарного знака, или сходных с ним до степени смешения обозначений для однородных товаров, а также незаконное использование чужого фирменного наименования, если эти действия не содержат признаков уголовно наказуемого деяния, влекут штраф:

- для физических лиц – 20 МРП (с конфискацией товаров);

- для субъектов малого предпринимательства или некоммерческие организации – 30 МРП (с конфискацией товаров);

- для субъектов среднего предпринимательства – 40 МРП (с конфискацией товаров);

- для субъектов крупного предпринимательства – 80 МРП (с конфискацией товаров), содержащих незаконное изображение товарного знака, или сходных с ним до степени смешения обозначений для однородных товаров [7].

Уголовная ответственность. Согласно п.1 ст. 222 УК РК, за незаконное использование чужого товарного знака, фирменного наименования, или сходных с ними обозначений для однородных товаров, если это деяние причинило крупный ущерб, наказывается штрафом в размере до 150 МРП либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до 120 часов, либо арестом на срок до 40 суток.

В п.2 ст. 222 УК РК за незаконное использование предупредительной маркировки в отношении не зарегистрированного в Республике Казахстан товарного знака, если это деяние причинило крупный ущерб, наказывается штрафом в размере до 100 МРП либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до 90 часов, либо арестом на срок до 40 суток [8].

2. Таможенное регулирование. Еще одним способом пресечения незаконной деятельности нарушителей является регулирование со стороны таможенных органов. Основным поставщиком контрафактной продукции у нас является Китай. То есть таможенный орган ведет контроль и на границах, так как в основном товары контрафактного производства импортируются в нашу страну. Таможенными органами приостанавливается выпуск товара, дальнейший его допуск к рынку ограничивается, потом уведомляется, согласно Таможенному кодексу уведомляют владельца товарного знака. Поэтому правообладатель может возбудить гражданское дело в суде либо обратиться к правоохранительным органам [9].

Уполномоченные органы ведут сотрудничество с правообладателями, так как только правообладатель может определить нанесенный ему ущерб. Органы юстиции привлекают к ответственности не только нелегальных производителей, но и продавцов контрафактной продукции.

В заключении можно сделать вывод, что борьба с контрафактной продукцией является непростой задачей. Для вытеснения подделок из рынка, а также для прекращения производства контрафактных товаров, заинтересованным сторонам, правообладателям следует:

1. установить на товары оригинала приемлемые цены и распространить среди потребителей и трейдеров пороговые уровни цен на товары;

2. законодательно ужесточить меры ответственности;

3. производить тотальный контроль таможенными органами при ввозе товаров (продукции) в страну;

4. поощрять потребителей в содействии выявления производства или же продажи контрафактных продукции.

Используемая литература

1. Закон Республики Казахстан от 26 июля 1999 года № 456-І О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товаров https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1014203

2. Гришаев С. П. Интеллектуальная собственность: учебное пособие. М., 2004. С. 552.

3. Каудыров Т.Е. Гражданско-правовая охрана объектов промышленной собственности: Монография. – Алматы: Жеті жарғы, 2001. – 448 с.

4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mavriz.ru/articles/2005/1/3547.html>

5. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.exclusive.kz/expertiza/biznes/8548/pages/3/?dt=mp>

6. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.kp.ru/guide/zashchita-ot-kontrafakta.html>

7. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.04.2018 г.) https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399

8. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.01.2018 г.) https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=31575252

9. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4904578-prodavtsov-poddelok-v-kazahstane.html>

Aikumbeckov Nurlan

associated professor of Caspian Public University's
Adilet Higher Law School, Candidate of Juridical Sciences
Kazakhstan, Almaty e-mail: nodrug2010@gmail.com

THE ISSUES OF SURROGATE MOTHERHOOD IN THE CRIMINAL LAW

Abstract: *In the 20th century, the rapid development of medicine, including reproductive medicine, began in the developed countries. It did not bypass the CIS countries. The article is devoted to the issues of surrogate motherhood in the context of the new criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.*

Keywords: *surrogate maternity, criminal law, reproductive health, reproductive rights of women and men.*

Аннотация: *20 ғасырда әлемдегі дамыған елдер медицина қарқынды дамып бастады, олардың қатарында репродукцияда бар. Ол ТМД елдерінде айналып өтпеді. Мақала Қазақстан Республикасының жаңа қылмыстық заңнамасындағы суррогат анаға байланысты сұрақтарға бағытталған.*

Түйінді сөздер: *суррогат ана, қылмыстық құқық, репродуктивті денсаулық, ерлер мен әйелдердің репродуктивті құқықтары.*

Аннотация: *В 20 веке в мире в развитых странах началось бурное развитие медицины, в том числе репродуктивной. Не обошло оно и страны СНГ. Статья посвящена вопросам суррогатного материнства в контексте нового уголовного законодательства Республики Казахстан.*

Ключевые слова: *суррогатное материнство, уголовное право, репродуктивное здоровье, репродуктивные права женщин и мужчин.*

Throughout the history of mankind, children were one of the main goals of marriage. Their birth and upbringing are closely connected with our dreams, cares and hopes. But not everyone can feel the joy of fatherhood and motherhood, because, according to the medical statistics, 20% of all married couples do not have a natural ability to give birth to a child (1).

For a married couple, where a woman is not able to conceive, carry and reproduce, there is also the possibility to have their own child with a help of a surrogate mother. A true surrogate motherhood means cases where a woman gestates an embryo obtained by FIV or similar procedures, who is not his biological mother and does not intend to become the legal mother for the unborn child.

Despite the fact that people try to find a solution to this problem since ancient times, it has become possible to change the situation only in the recent years, thanks to the use of artificial means of human reproduction. Artificial insemination and an embryo implantation allow the spouses to become parents (2).

However, the use of these methods of reproduction still causes a considerable number of ethical, medical and legal problems. Most disputes arise around the use of surrogate (substitute) motherhood, the essence of which is that a woman agrees to bear and give birth to a child with a help of artificial insemination for a couple who cannot have child because of health reasons (3).

Surrogate motherhood in the broad sense refers to all cases where a woman with the aim to release for adoption carries out the conception, bearing and birth of a child.

In vitro fertilisation and embryo transplantation are used for infertility treatment in many countries including Kazakhstan. A surrogate mother is a woman who carries a child for a fertility-challenged couple without any genetic link with the child.

Recently the surrogate motherhood is the most intensively and comprehensively discussed problem of morality and law. To substantiate the position of one or the other party, it is necessary to turn to the study of their position.

The following opinion was expressed at one of the last UNESCO conferences regarding surrogate motherhood: «the ability of a woman to carry and give birth is actively used in the market services as a «surrogate motherhood» This being said with a full set of false humanistic, sham terminology, beginning with the exploitation of the term «Nobility» and the introduction of the newest form of womb donation and a new mother status as «mother-bearer» or «temporary mother» (4).

Participants of Moscow Helsinki Group seminar devoted to human rights, came to the opinion that ... surrogate motherhood (the bearing of a fertilized ovum by a woman who, after giving birth, returns the child to genetic parents) is against nature and morally inadmissible even in non-commercial cases (5).

Traumatizing both a gestating mother and a child, this method neglects the deep emotional and spiritual affinity that is established between the mother and the baby during pregnancy and provokes the child's identity crisis (6).

Opponents of surrogate motherhood (the church primarily) believe that it involves neglecting the deepest emotional connection that is established between the mother and the baby during pregnancy (7).

In addition, representatives of the church, recognizing the importance of procreation, do not consider it the sole purpose of marriage. Defining marriage as the «sacrament of love», they see the ethical value of sexual relations between spouses in total and mutual self-giving, where the soul and body become one. At the same time, such a union does not come down only to the reproduction of the human race. The Orthodox Church, accepting the idea of synergy, i.e. the co-creation of God and human in the transformation of the world, at the same time rejects any claim of the latter to replace the Creator. Therefore, if the husband is infertile and the medicine is not able to help him, the wife should accept him as he is, without trying in any form to find a substitute for him (8).

The Muslim religion has somewhat different solution of the surrogate motherhood problem. Since the Islam countries allow polygamy, another husband's wife can be a surrogate mother (9).

In the ancient times, the problem of woman infertility was solved in two ways: either the man was given the right to divorce, or a substitute motherhood was allowed. A similar situation was described in the Bible (10).

The Hammurabi Laws also contain the general rule of substituting motherhood: «If a man marries an infertile woman, this infertile woman will give her husband a slave and thus give birth to children, and this man intends to take a concubine, then he should not be allowed to take a concubine» (& 144) (11).

Plutarch describes a situation which looks like the modern surrogate motherhood that occurred among the Hellenes. Stratonica while being infertile realized that her husband needed to have legitimate children for the inheritance of his royal power. She persuaded him to produce children with another woman and allow her, Stratonica, accept them as their own. Deiotare admired by her self-sacrifice, gave her freedom of action. She chose beautiful girl named Elektra among the captives and hurled her together with Deiotar. She brought up children born from this union as her own legitimate, with love and magnificent generosity (12).

A man could have a concubine when his wife did not allow him to have children from the concubine. In this case, the husband chose a concubine, but she did not become equal in status with his wife and only performed a childbearing function. The custom of «shadow marriage» can be recognized as symbiosis of surrogate motherhood and surrogate paternity, when a marriage is solemnized between the living and the dead. Thus, in the Kukuyu tribe, a widow whose age does not allow her to bear from a lover can buy a woman to give birth to a legal heir who would inherit the property of her deceased spouse. A woman is regarded as the wife of the deceased, since she was bought at the expense of his property (13).

The practice of substituting motherhood is also criticized for the possibility of commercialization. It consists in the fact that this method can be used as a mean of exploiting women as paid incubators, which produce children for rich customers. There are many such facts. Recently a criminal organization was disclosed in Moldova, engaged in sending children abroad. During pregnancy, donors already knew where the babies would be sent to. A criminal case was opened against the geneticist Dr. Endre Zeisel in Hungary, who was also engaged in a similar business along with his partner in America (14).

The prohibition of the use of surrogate motherhood for commercial purposes is stated in the Brussels Declaration of the World Medical Association (1985) (15). We believe that this provision must be consolidated in Kazakhstan legislation, with the proviso that surrogate motherhood can be used only in the public health system and only in cases when the customer cannot give birth to a child for health reasons.

At this stage it is necessary to determine the medical indications for surrogate motherhood. Traditionally, they include the absence of the uterus, pathologies that make it impossible to bear pregnancy. In our opinion, such factors have the exceptional character of surrogate motherhood, performed only to overcome infertility.

The program of «surrogate motherhood» is conducted according to the following algorithm:

- 1) synchronization of menstrual cycles of genetic and surrogate mothers;
- 2) procedure of in vitro fertilization and embryo replanting.

In our opinion, legal issues may not arise if a relative of an infertile woman takes the role of a surrogate mother. This will also help reduce the risk of commercialization of surrogate motherhood. There are a sufficient number of such examples: in Australia in 1994, a series of restrictions were removed from the surrogate motherhood law, which allowed the sisters and cousins of genetic parents to become substitutes for mothers (16).

In North Carolina (USA), the sister of an infertile woman was fertilized by this woman's husband's sperm and gave birth to a child in May 1947. Before making such a decision, the spouses took an infertility treatment for six years. Englishwoman Edith Jones was transplanted an embryo created by the fusion of her daughter's ovum, 22-year-old Suzanne, and the sperm of her husband, 23-year-old Krich Lengston. The first case of bearing a child by a mother instead of an infertile daughter was registered in South Africa in 1987 (17).

However, in the absence of family ties spouses and a surrogate mother usually conclude a contract, which fixes the obligation of the surrogate mother to pass a child to spouses for adoption and specifies the amount and terms and conditions of payment.

However, as the world practice shows, criminal abuses are possible on the part of both medical workers and persons directly related to surrogate motherhood.

Protection of the patient's interests in comparison with the previous criminal legislation is ensured at a higher level. In order to strengthen such protection and further optimization, it is proposed to supplement the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan with new norms: illegal artificial insemination and (or) embryo implantation, medical sterilization (st.113-1), illegal circulation of human organs and tissues (st.113-2), illegal medical experiment (st.114-2). The existing title of the article is cumbersome, so it is more expedient to reduce it (18).

Modern biotechnologies, including surrogate motherhood, can have the following directions of their criminal use: trafficking in human organs and tissues (under the guise of genetic engineering products), the use of fetal embryonic tissues (stem cells), and other types of criminal biotechnology which are discussed in more detail in papers of B.G. Ovchinsky and other authors (19).

The Criminal Code of the CIS countries contain components related to surrogate motherhood that Kazakhstan Criminal Code does not contain. For example: Article 158 of the Criminal Code of Moldova «Illegal manufacture of artificial insemination or embryo implantation»; Article 157 «Illegal manufacture of surgical sterilization»; Art.136 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan «Illegal artificial insemination and embryo implantation, medical sterilization»; Article 137 «Purchase and sale and removal of organs or tissues»; st.308-1 of the Criminal Code of Lithuania «Prohibited biomedical research with a human or human embryo» (20). The Criminal Code of the Russian Federation does not contain similar norms. The introduction of the above-proposed norms into the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan should help prevent these medical crimes.

Analyzing the current situation in the Republic of Kazakhstan, it seems obvious that the current legal norms in the use of artificial reproduction methods, including surrogate motherhood, are fragmentary and touch only certain aspects of emerging problems.

Reproductive health and human reproductive right protection is one of the most important directions of social and state policy. The state must provide their proper legal support. The European Court of Human Rights often reviews cases of surrogate motherhood or other assisted reproductive technologies (hereinafter - ART). For example, Dixon vs The United Kingdom, Decision of April 18, 2006 44 362/04.

In 1994 the first applicant Dixon was found guilty of murder and sentenced to life imprisonment with compulsory serving of punishment in places of deprivation of liberty for at least 15 years. He had no children. In 1999 he met a woman who was also serving a sentence in the form of imprisonment. In 2001 they married. Mrs. Dixon had three children from previous marriages. After her release, the couple appealed to institutions that provide services for artificial insemination, in order to have a child. The Minister of the Interior rejected their appeal, the complaint against him was also rejected.

The European Court supported the Minister, explaining that the child will lack well-being in view of the father's prolonged absence during the first period of his childhood and the apparent lack of sufficient material support. There are other cases of legal regulation of ART in the practice of the European Court of Human Rights (20).

Summarizing the issues of criminal protection of reproductive health, I would like to note that the criminal protection of the reproductive sphere remains an under studied topic of legal research at present. Human reproductive health should be an independent object of criminal protection. At the same time, the Code of the Republic of Kazakhstan «About Health and Health System Protection» resolves the majority of problematic issues arising in the process of people's reproductive health.

Literature:

1. Vishnevsky A.G. *Reproduction of children and society*. – M., 2002. – 287p.
2. Wunder P.A. *Endocrinology of sex*. – M., 1990. – 253p.
3. Golod S.I. *Stability of the family: sociological and demographic aspects*. – СПб., 2002. – 136p.
4. *Central and Eastern Europe: the problems of human rights and democracy. Proceedings of the UNESCO international conference «The experience of the process of consolidating democracy in the countries of Central and Eastern Europe»*. – M.: Moscow Independent Institution of International Law, 1995 – 396p.
5. *Legal protection of human rights // A collection of materials of the Seminar of the Moscow Helsinki Group «Human Rights»*. – Issue 5 / Ed. L.I. Bogoraz. – M., 2003. – 240 p.

6. Lyusher F. *Constitutional protection of human rights and freedoms / Trans. From French.* – M.: Progress, Univers., 1993. – 261p.
7. *Social and demographic study of marriage, family, fertility and reproductive attitudes.* – Yerevan, 2003. – 143p.
8. Tolts M.S., Oberg L.Ya., Shishko O.A. *Initial stages of the realization of the reproductive function of women // Public Health of the Russian Federation.* – 2003. – №7. – P. 12-17.
9. Kharchev A.G. *Marriage and family: through nations and peoples.* – M., 2002. – 339p.
10. *The Bible: Genesis, гл. 30.* – M.: Буџл. Общ-ва, 1994. – 301p.
11. *Reader on the general history of state and law: in 2t. / Ed.K.I. Batyr, E.V. Polikarpova.* – M.: Lawyer, 1996. – 519p.
12. Plutarch. *About the valor of women's // Morality: Op.* - Moscow: Eksmo-press, 1999. – 1117p.
13. Rulan N. *Legal anthropology: A Textbook for high schools.* - Moscow: Norma, 2000. – 501 p.
14. Voevodin L.D. *Legal personality status.* – M., 2000. – 304p.
15. *Natural Human Rights // a collection of materials of the Seminar of the Moscow Helsinki Group «Human Rights».* Issue 12 / Ed. L.I. Bogoraz. – M., 2003. – 264p.
16. Ananyev B.G. *Man as an object of knowledge.* – SPB., 1999. – 339 p.
17. Andreeva I.S. *Socio-philosophical problems of sex, marriage, family // Questions of philosophy– 2000.* – №2. – p. 16-22.
18. Rustemova G.R. *Development of criminal law in the context of the Constitution of the Republic of Kazakhstan // Scientific world of Kazakhstan.* – 2007. – №1-2. – p. 98-102.
19. Ovchinsky V.G. *Criminology and biotechnology.* – Moscow: Norma, 2005. – 192p.; Rustemova G.R. *Medical criminal offences: monograph.* – Almaty, 2016. – 133p.
20. Moskalenko V.F. *The scope and fundamental content of the right to health in international regulatory legal acts // Medical Law.* – 2006. – №4 (14). – p. 10-21.

Нуртаева Гульмира Львовна
ассоциированный профессор ВШП «Адилет» Каспийский Общественный Университет,
кандидат юридических наук, g.rustemova@mail.ru

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

***Аннотация:** В настоящей статье рассматриваются вопросы, касающиеся не только самого понятия «энергетической безопасности», но и анализируются все составляющие это понятие элементы. Проведен системный анализ с приведением хронологического изложения нормативно-правовых актов Республики Казахстан, концептуально регламентирующих либо декларирующих принципы энергетической безопасности страны. Рассмотрены основные этапы формирования «энергетической безопасности Казахстана» путем анализа введенных и реализованных реформ в нефтегазовой отрасли страны.*

***Ключевые слова:** энергетическая безопасность, энергоресурсы, энергоносители.*

***Аңдатпа:** Бұл мақалада «энергетикалық қауіпсіздік» түсінігіне қатысты сұрақтар қарастырыла ғана қоймай, сондай-ақ осы элементтің түсінігіне жататын барлық құрамдас бөліктері де талданды. Қазақстан Республикасының нормативтік-құқықтық актілерінің хронологиялық баяндауы көмегімен, және елдің энергетикалық қауіпсіздігін тұжырымдамалық түрде реттемелейтін немесе оның қағидаларын жариялайтын жүйелік талдау жасалған. Елдің мұнайгаздық саласында енгізілген және іске асырылған реформалар талдауы арқылы «Қазақстанның энергетикалық қауіпсіздігі» қалыптасуының негізгі кезеңдері қарастырылған.*

***Түйінді сөздер:** энергетикалық қауіпсіздік, энергия ресурстары, энергия тасымалдаушылар.*

***Abstract:** The article considers issues related with a concept of «energy security» and analyzes all the elements that make up this concept. Author carried out systematic analysis with a chronological presentation of the regulatory legal act of the Republic of Kazakhstan that conceptually regulate or declare the principles of the country's energy security. The main stages of Kazakhstan energy security formation are considered through analyzing the introduced and implemented reforms in the country's oil and gas industry.*

***Keywords:** energy security, energy resources, energy products.*

Одним из наиболее актуальных вопросов последних десятилетий является вопрос о национальной безопасности страны, составляющими которой являются многочисленные факторы, в числе которых одним из основных признается **энергетическая безопасность государства**. Попытаемся разобраться в том, что такое энергетическая безопасность, как формировалось это определение? Энергетическая безопасность это прямо корреспондирующее понятие определению «отсутствие зависимости, защищенность от угроз стабильного, бесперебойного энергоснабжения и полное удовлетворение потребности государства в энергоресурсах».

Эффективность экономики любого современного государства в значительной мере определяется качеством и степенью ее обеспеченности минерально-сырьевыми ресурсами. В зависимости от того, используются собственные ресурсы или они привлекаются со стороны, меняются содержание и характер мер, которые должно осуществлять государство, чтобы удовлетворить соответствующие потребности. Сама же принципиальная задача - удовлетворение потребности в сырье – остается неизменной [1, С.483].

Впервые о формировании принципов энергетической безопасности и развития этого направления задумались после «нефтяного эмбарго» 1973 года. Именно тогда, 17 октября 1973 года все арабские страны-члены ОПЕК, а также Египет и Сирия, заявили, что они не будут поставлять нефть странам, поддержавшим Израиль. Другими словами была объявлена энергетическая блокада для таких государств как Соединенные Штаты Америки и их союзников в Западной Европе [2]. Первый в мире крупнейший нефтяной кризис показал, что поставки энергоресурсов, энергии могут быть инструментом политического давления на государство и влиять на его внешнюю и внутреннюю политику. Истинный масштаб зависимости стран Европы и США от цен на нефть актуализировал вопрос формирования энергетической безопасности для каждого государства. Пережив период кризиса большинство стран, подвергшихся так называемой энергетической блокаде, стали предпринимать меры по обеспечению энергетической безопасности своих стран путем создания национальных резервов нефти, перевода промышленности на альтернативные источники энергии и формирования принципов энергосбережения. В каком-то смысле, «нефтяной кризис», продлившийся 5 месяцев, выступил катализатором проблемы и началом периода формирования понятия и принципов энергетической безопасности государства. И если нефтяной кризис 1973 года можно назвать первым мировым инцидентом, когда энергетические ресурсы выступают инструментом воздействия на политическую волю государства, то в числе текущих подобных инцидентов, следует отметить недавнюю «энергетическую блокаду Крыма и Севастополя» Украиной. Энергетические ресурсы были, есть и остаются рычагом влияния и определения силы для государств на мировой арене. Вместе с тем, следует отметить, что достижение желаемого уровня энергетической безопасности возможно только в результате совместных усилий государства и частного сектора экономики. Учитывая постоянную

незримую угрозу сохранению стабильности и независимости относительно молодого государства, способы обеспечения энергетической безопасности в настоящее время приобретают особую актуальность.

Исследуя проблему энергетической безопасности, доктор юридических наук Занковский С.С. определяет несколько основных факторов, влияющих на формирование комплексной энергетической безопасности страны, в числе которых:

- правовые формы и средства контроля государства за деятельностью топливно-энергетического комплекса, включая добычу природных ресурсов, их переработку и транспортировку; полномочия государственной власти по определению характера и содержания этой деятельности, в том числе в условиях наступления чрезвычайной ситуации.
- нормативные возможности государства по регулированию уровня цен на энергоносители прямым или косвенным образом; правовые последствия несоблюдения коммерческими организациями требований государственной политики цен; ответственность государства за убытки, причиненные в результате регулирования цен.
- правовое обеспечение диверсификации энергоресурсов как важнейшей предпосылки энергетической безопасности.
- состояние и уровень правовой регламентации создания и поддержания в рабочем режиме резервных возможностей энергетической системы, включая дублирующие мощности, стратегические запасы и т.п.
- правовые аспекты энергосбережения и роли государства в экономии энергоресурсов; правовые средства стимулирования энергосбережения.
- правовое регулирование мониторинга ситуации в энергетическом секторе; правовое обеспечение открытости и распространения информации о состоянии дел в данном секторе; юридическая ответственность за нарушение правил о движении информации [3, С.474-475].

В свою очередь, профессор Перчик А.И. отмечает, что базовой составляющей энергетической безопасности является «сырьевая безопасность». Впервые понятие «сырьевая безопасность» было сформулировано в докладе на рассматриваемую тему, сделанном на заседании Совета по проблемам нефти и газа при Президиуме РАЕН в 1998 году [4, С.28].

Профессор Перчик А.И. справедливо полагает, что понятие «сырьевая безопасность» значительно шире понятия «рациональное недропользование». Оно включает в себя помимо освоения тех или иных месторождений широкий круг вопросов использования добытых полезных ископаемых, в частности, их транспорта, переработки, использования в народном хозяйстве и, наконец, их экспорта. Важная самостоятельная задача, которая должна ставиться и решаться посредством обеспечения сырьевой безопасности, — это структурная перестройка промышленности; постепенное дополнение добывающей составляющей продукцией глубокой переработки сырья, расширением выпуска современной высокотехнологичной продукции. Переход этот занимает длительный период, требует крупных первоначальных инвестиций, создания развитой инфраструктуры, квалифицированных кадров [1, С.490].

Принимая во внимание тот факт, что правовая природа отношений каждого вида энергоносителей/энергии различна, следовательно, наличие под каждый из этих видов отдельного нормативно-правового акта либо ряда таких нормативных документов является вполне обоснованным. При этом, все эти виды энергии и энергоносители объединяются под одним общим термином «топливно-энергетический комплекс». В связи с чем, в нормативно-правовой базе Казахстана имеют место быть концептуальные, стратегические нормативно-правовые акты обобщающего характера, направленного на формирование общих принципов, задач и плана мероприятий применимых к топливно-энергетическому комплексу Казахстана в целом.

В Казахстане с момента обретения независимости принципы развития топливно-энергетического комплекса отражались в таких нормативно-правовых актах, как:

Постановление Президента Республики Казахстан от 15 июля 1992 года № 853 «О мерах по реализации Стратегии становления и развития Казахстана как суверенного государства» [5], в рамках которого на Правительство (Минэнерго, Госэкономкомитет), Верховный совет, Комитет по вопросам развития промышленности, транспорта и связи и областные администрации было возложено составление Программы, предусматривающей меры по ускоренному развитию топливно-энергетического комплекса с целью достижения энергетической независимости Казахстана, обеспечения развития экономики и создания экспортного потенциала на базе собственных первичных топливных ресурсов. Приоритетное развитие энергодобывающих и энергоперерабатывающих

отраслей и производств с учетом взаимозаменяемости и взаимодополняемости энергоносителей, стимулирование энергосбережения. Вышеуказанные исполнительные органы должны были обеспечить последовательное решение задач по энергообеспечению и газификации народного хозяйства и социальной сферы путем строительства линий электропередачи и широкой сети газопроводов, увеличения объемов производства сжиженного газа.

Затем, 7 декабря 1994 года было принято Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан №1381 «О концепции сырьевой политики Республики Казахстан» [6], в рамках которого была предпринята попытка выработать принципиально новую экономическую политику и концептуальные подходы к оценке запасов и использованию минерально-сырьевых ресурсов, основанные на бережливости, рациональности, экономической целесообразности, обеспечении долговременной экономической и экологической безопасности республики, позволяющие получить максимальный эффект при минимальных затратах. Концепция сырьевой политики Республики Казахстан составной частью вошла в пакет взаимоувязанных концептуальных документов, разработанных в реализацию Стратегии становления и развития Республики Казахстан как суверенного государства, включающий, в частности, концепции структурной политики, внешнеэкономической деятельности, экономической безопасности и другие.

В 1996 году 19 апреля Правительство Республики Казахстан принимает Постановление №474 «О мерах по реализации энергосберегающей политики в Республике Казахстан» [7].

28 января 1998 года Президент Республики Казахстан своим Указом №3834 [8] утверждает «Стратегию развития Казахстана до 2030 года» в содержании которой значительное место, целый том, посвящен формированию экспортоориентированного, технологически связанного топливно-энергетического комплекса. Сразу после этого, 29 января 1998 г. Распоряжением Премьер-Министра Республики Казахстан №22-р [9] создается Межведомственная комиссия по развитию топливно-энергетического сектора.

В соответствии с Программой действия Правительства на 1998-2000 годы и в целях полного обеспечения внутреннего спроса на нефть, газ и продукты их переработки, создания евразийской сети магистральных нефте- и газопроводов, развития проекта разведки и разработки месторождений углеводородов в казахстанском секторе Каспийского моря, обеспечения развития топливно-энергетического сектора в соответствии со Стратегией-2030 предпринимается ряд существенных мер, позволивших улучшить ситуацию в топливно-энергетическом секторе Казахстана. Одновременно с этим, развивается нормативно-правовая база страны, разрабатываются более актуальные законодательные акты, устраняются выявленные на практике вопросы в нормативно-правовых актах отрасли. Принимая во внимание, тот факт, что развитие топливно-энергетического сектора в первые годы независимости в значительной мере зависело от взаимоотношений с соседней Россией, 9 октября 2000 года Правительством Республики Казахстан принимается Постановление о заключении Меморандума между Правительством Республики Казахстан и Правительством Российской Федерации «О сотрудничестве в области топливно-энергетического комплекса» [10].

Далее, начиная с 2000 года, в Республике Казахстан принимались отдельные отраслевые Законы, Указы регламентирующие деятельность нефтегазовых, урановых, электроэнергетических отраслей, включая угольную промышленность и Закон о «возобновляемых (альтернативных) источниках энергии».

Основным и ныне действующим общим документом, определяющим основные принцип развития топливно-энергетического комплекса Казахстана, является утвержденная 28.06.2014г. Постановлением Правительства Республики Казахстан №724 «Концепция развития топливно-энергетического комплекса Республики Казахстан до 2030 года» [11]. Основной целью данной Концепции является, как и прежде, формирование экспортоориентированного, технологически связанного топливно-энергетического комплекса. Учитывая, что данная цель повторяется во всех концептуальных нормативных документах республики, следует констатировать, что по настоящее время она так и осталась недостигнутой, несмотря на многочисленные реформы в этой отрасли.

Приоритетами, как и прежде, остается удовлетворение внутреннего спроса на нефть, газ и продукты их переработки; создание евразийской сети экспортных нефтепроводов и газопроводов; модернизация и строительство высокотехнологичных нефте- и газоперерабатывающих заводов; создание эффективных энерготехнологий с использованием разнообразных энергоресурсов; решение проблем экологии и охрана окружающей среды.

Проанализировав многочисленные законодательные акты, нормативные документы, программы и концепции, принимавшиеся в Казахстане за все 25 лет независимости, следует отметить, что с самого начала независимая, современная энергетическая политика Казахстана направлена на обеспечение

энергетической независимости страны, повышения эффективности производства и потребления энергии. Эта стратегическая задача решается Президентом и Правительством страны в условиях отраслевой диверсификации, способствующей переходу от сырьевой к сервисно-технологической направленности экономики.

Рассматривая процесс формирования энергетической безопасности Республики Казахстан, следует отметить ряд значительных успешных этапов:

В газовой отрасли страны, Правительству удалось решить проблему энергозависимости южных регионов республики от поставок узбекского газа. В виду того, что ранее Казахстан являлся одной из союзных республик Советского Союза, то магистральные ветки нефте-, газопроводов протягивались с учетом стратегических интересов одной большой страны, в которой Казахстан выступал в основном транзитной зоной. К примеру, крупные магистральные ветки газопровода, проходившие через территорию Казахстана, были транзитные. Так, введенный в эксплуатацию в 1967г. магистральный газопровод «Средняя Азия – Центр» доставлял природный газ из Туркменистана, Узбекистана и Казахстана в южные и центральные регионы России и Украины. Система «Средняя Азия–Центр» дополнительными газопроводами связана с Кавказом (Макат-Северный Кавказ с 1987г.) и с западными районами Туркменистана (Окарем-Бейнеу с 1975г.). Магистральный газопровод «Бухара-Урал» обеспечивал Урал и дальние регионы России узбекским газом с месторождений Газли [12, С.80-81] и т.д. Несмотря на большие запасы собственного газа на западе и востоке Казахстана, южные регионы республики до последних лет находились в прямой зависимости от поставок газа из Узбекистана. Отсутствие внутренней сети газопроводов, связывающей запад с центром и югом страны, и направленной на удовлетворение собственных нужд в снабжении газом не позволяло Казахстану снизить энергетическую зависимость от соседних государств, в частности от Узбекистана.

Прокладка нитки магистрального газопровода «БГР-ТБА» до г. Алматы в 1971 году позволило получать природный газ не только южным городам Казахстана, но и его столице, на тот момент г. Алматы. Однако практические трудности доставлял тот факт, что узбекский газ до территории Казахстана доходил через Киргизстан, который, в случае нехватки газа, забирал из трубы объемы, предназначенные для Казахстана. На практике такие случаи были неоднократно, и для получения необходимого объема приходилось договариваться не только с Узбекистаном, но и Киргизстаном.

Решением этой проблемы послужило достигнутое в результате длительных переговоров соглашение между Казахстаном с Китайской Народной Республикой, в рамках которого стороны договорились протянуть через южную территорию Казахстана магистральный газопровод «Казахстан-Китай», который, в свою очередь, является составной частью транснационального магистрального газопровода «Туркменистан – Узбекистан – Казахстан – Китай», общей протяженностью более 7,5 тыс. км. Сегодня, в составе газопровода «Казахстан-Китай», построены сразу три газопровода-перемычки между МГ «Казахстан-Китай» и МГ «БГР-ТБА» (по одной в Южно-Казахстанской, Жамбылской и Алматинской областях), что обеспечивает возможность в период ограничений поставок газа из Узбекистана подавать туркменский транзитный газ в магистральный газопровод «БГР-ТБА» посредством указанных перемычек и далее на действующие ГРС для газоснабжения потребителей южных областей Казахстана [13].

Тем самым, нивелируется зависимость юга Казахстана от поставок узбекского газа. Ввод в эксплуатацию нитки «С» и функционирование всех трех ниток магистрального газопровода «Казахстан-Китай» является самым крупным международным газотранспортным проектом в истории независимого Казахстана. Проектная производительность магистрального газопровода «Казахстан-Китай» после завершения строительства всех объектов достигнет 55 млрд кубометров газа в год [14]. Осознавая необходимость снижения энергозависимости путем формирования газотранспортной системы страны таким образом, чтобы внутренняя добыча надлежаще распределялась и обеспечивала внутреннее потребление. Для реализации такой цели было необходимо обеспечить транспортировку природного газа с запада Казахстана, где он представлен в избытке в виду многочисленных месторождений и объема добычи, в южные регионы, где он в дефиците.

Решая данную задачу, Правительство Казахстана путем внесения изменений и дополнений в Соглашение между Правительством РК и Правительством КНР о строительстве газопровода Казахстан-Китай, настояло на строительстве внутриреспубликанского газопровода «Бейнеу-Бозой-Шымкент» (запад-юг), в рамках проекта «Казахстан-Китай», в результате чего, казахстанский газопровод «Бейнеу-Бозой-Шымкент», протяженностью в 1475 км. стал рассматриваться как второй участок газопровода «Казахстан-Китай». Таким образом, цикл внутреннего потребления в республике замкнулся. Вместе с тем, для газификации центральных регионов страны был спроектирован

газопровод «Тобол-Кокшетау-Астана» который позволит довести природный газ до столицы Казахстана.

Одновременно с этим, 14.05.2009г. Постановлением Правительства был утвержден Комплексный план развития нефтеперерабатывающих заводов Республики Казахстан на 2009-2015г.г. [15]. Основной его целью является обеспечение энергетической безопасности страны в части полного удовлетворения внутренней потребности в основных видах нефтепродуктов - бензине, авиа- и дизельном топливе. Наряду с этим, необходимо достижение динамичного развития конкурентоспособности предприятий на основе внедрения новых технологий и повышения уровня эффективности и экономической отдачи. Впервые в Казахстане все три действующих в стране нефтеперерабатывающих предприятия модернизировались одновременно. Причём, под словом модернизация имеется в виду не просто замена старого изношенного оборудования на новое. Фактически на территориях существующих НПЗ строятся абсолютно новые заводы, без остановки уже имеющегося производства. В 2016 году была завершена модернизация Атырауского НПЗ, в 2017 году планируется завершение модернизации заводов в Павлодаре и Шымкенте [16].

Выводы:

1. Принципы энергетической безопасности требуют законодательного обеспечения, особенно в части регулирования взаимодействия государства и частного сектора экономики, направленного на упорядочение взаимоотношений на энергетических рынках, установление гарантий и регламентирования деятельности частных субъектов топливно-энергетического комплекса в условиях чрезвычайной ситуации.

2. Глубокой проработки требуют вопросы возможностей государства регулировать уровень цен на энергоносители каким-либо способом при условии возникновения чрезвычайной ситуации, а также вопросы ответственности государства за убытки, причиненные в результате регулирования цен.

3. Государством детально не проработан механизм действий в случае возникновения угрозы энергетической безопасности, не регламентированы формы прямого или косвенного регулирования деятельности субъектов частного сектора экономики и квазигосударственного сектора. В результате, в случае возникновения соответствующей угрозы, «энергетической блокады, эмбарго государства» одномоментно возникнет множество дополнительных вопросов, ответы на которые не предусмотрены в действующих нормативно-правовых актах.

Список использованной литературы:

1. Перчик А.И. Теоретические аспекты формирования сырьевой безопасности как базовой составляющей энергетической безопасности //Сб. избранных ст. «Энергетическое право» /под ред. Лахно П.Г. – М., 2008. – С.483-494.
2. Материал из Википедии – свободной энциклопедии «Нефтяной кризис 1973 года» <https://ru.wikipedia.org>
3. Занковский С.С. Энергетическая безопасность // Сборник избранных статей «Энергетическое право» /под ред. Лахно П.Г. –М.: Изд. «ЮРИСТ», 2008. – С.474-482.
4. Перчик А.И. Организационно-правовой механизм освоения месторождений нефти и газа // Наука и технология углеводородов. – 1999. № 1.
5. Постановление Президента Республики Казахстан от 15 июля 1992 года № 853 «О мерах по реализации Стратегии становления и развития Казахстана как суверенного государства» // «Параграф» 2017г. //http://online.zakon.kz
6. Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан №1381 «О концепции сырьевой политики Республики Казахстан» от 07.12.1994г. // Информационная система «Параграф» 2017г. //http://online.zakon.kz
7. Постановление Правительства Республики Казахстан №474 от 19.04.1996г. «О мерах по реализации энергосберегающей политики в Республике Казахстан» // Информационная система «Параграф» 2017г. //http://online.zakon.kz
8. Указ Президента Республики Казахстан №3834 от 28.01.1998г. «Об утверждении Стратегии развития Казахстана до 2030 года» // Информационная система «Параграф» 2017г. //http://online.zakon.kz
9. Распоряжение Премьер-Министра Республики Казахстан №22-р от 29.01.1998г. // Информационная система «Параграф» 2017г. //http://online.zakon.kz
10. Постановление Правительства Республики Казахстан от 09.10.2000г. «О заключении Меморандума между Правительством Республики Казахстан и Правительством Российской Федерации «О сотрудничестве в области топливно-энергетического комплекса» // Информационная система «Параграф» 2017г. //http://online.zakon.kz
11. Постановление Правительства Республики Казахстан №724 от 28.06.2014г. «Об утверждении Концепции развития топливно-энергетического комплекса Республики Казахстан до 2030 года» // Информационная система «Параграф» 2017г. //http://online.zakon.kz
12. Вестник ПГУ им. С.Торайгырова. Энергетическая серия – №1. –15.03.2013.– С.80-93.
13. Пресс-релиз АО НК «КазТрансГаз» // <http://www.kaztransgas.kz>
14. https://forbes.kz/process/energetics/kaztransgaz_zapustil_novyye_kompressornyye_stantsii_na_gazoprovode_kazahstan-
15. Постановление Правительства Республики Казахстан №712 от 14.05.2009г. «Об утверждении Комплексного плана развития нефтеперерабатывающих заводов Республики Казахстан на 2009-2015 гг.» // Информационная система «Параграф» 2017г. //http://online.zakon.kz
16. Пресс релиз АО «КазМунайГаз-переработка и маркетинг» // <https://kmgrm.kz>

Кужабаева Гульмира Тухасовна

к.ю.н., майор полиции, начальник Института послевузовского образования Костанайской академии МВД Республики Казахстан имени Шракбека Кабылбаева, г.Костанай

СИСТЕМА РАБОТЫ ОПЕРАТИВНО-РЕЖИМНЫХ СЛУЖБ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ В РАБОТЕ С ОСУЖДЕННЫМИ ЗА ТЕРРОРИСТИЧЕСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Түйін. Мақалада экстремистік және террорлық бағыттағы қылмысы үшін сотталғандармен тікелей жұмыс істейтін пенитенциарлық мекемелердің қызметі назарға алынған. Жедел-режимдік қызметтердің жұмыс жүйесі зерттеледі, осы қылмыс құрамдарының қайталануының алдын алуға арналған жұмыстардың тың әдістері ұсынылады

.Резюме. В настоящей статье уделено внимание работе служб пенитенциарных учреждений, которые непосредственно работают с осужденными за преступления экстремистского и террористического направления. Исследуется система работы оперативно-режимных служб, предлагаются новые методы работы для профилактики и рецидива данных составов преступлений.

Resume. The article pays attention to the penal institutions' work, which directly work with convicts for extremist and terrorist crimes. The operative and regime services' system of work is researched, new methods of work for prevention and relapse of these crimes are proposed.

В настоящее время терроризм привлекает к себе пристальное внимание, поскольку эскалация терроризма неизменно возрастает, несмотря на применение различных методов и способов противодействия ему.

В пенитенциарной системе одной из задач оперативно-розыскной деятельности является поддержание режима, установленного уголовно-исполнительным законодательством в местах лишения свободы [1].

Наше общество еще в недавнем прошлом обладало устойчивым иммунитетом к терроризму, однако в настоящее время он нарушен. На сегодняшний день проблема террористической угрозы стала явно и неуклонно отражаться в реальной уголовной статистике.

На самом деле, количество осужденных за преступления террористической направленности возрастает с каждым годом.

Так, опубликованные данные правовой статистики органов прокуратуры говорят о следующем: общее количество уголовных правонарушений, связанных с экстремизмом и терроризмом, в 2014 году составило 154, в 2015-м – 317, в 2016-м – 554. В числе этих преступлений в 2014 году 130 приходится на уголовные правонарушения, связанные с экстремизмом, в 2015-м – уже 193, наконец, в 2016 году их совершено 327 [3].

Таким образом, следует еще раз констатировать, что угроза терроризма является реальной, и необходимо принимать действенные меры в противодействии данному феномену.

Стремление заполнить существующий «вакуум» в рассматриваемой проблематике, привело автора настоящей статьи к обоснованию введения в научный оборот дефиниции **«пенитенциарная профилактика терроризма»**.

Введение данной дефиниции обусловлено актуальностью и практической необходимостью (прежде всего для сотрудников уголовно-исполнительной системы) использования соответствующих знаний и навыков в работе с осужденными за террористические преступления. Как уже указывалось, в настоящее время количество осужденных за террористические посягательства и попытки их осуществления в Республике Казахстан неуклонно и существенно возрастает. В связи с этим, теоретическая определенность в терминологическом аппарате, характеризующем это динамично разрастающееся асоциальное явление, во-первых, позволит, на наш взгляд, более дифференцированно подходить к разноплановым мерам борьбы с ним, а во-вторых, будет способствовать эффективному проведению целенаправленного профилактического воздействия, прежде всего, в отношении рассматриваемой категории осужденных.

В результате ранее проведенного комплексного исследования [2], мы пришли к выводу, что профилактическая работа с осужденными за террористические преступления требует проведения комплекса мер, существенно отличающегося от традиционного рутинного инструментария, используемого в отношении общего контингента лиц, подвергнутых уголовно-исполнительному воздействию.

Ранее проведенные результаты проведенного опроса среди сотрудников уголовно-исполнительной системы показали, что сотрудникам в работе с осужденными-террористами недостаточно тех знаний и умений, которыми они обладают. Существует острая необходимость в повышении квалификации сотрудников тех служб, которые проводят профилактическую работу непосредственно с обозначенной категорией осужденных.

Так, к примеру, для эффективной работы сотрудников оперативно-режимных служб, в первую очередь, необходимы знания и в области теологических учений. К такому умозаключению мы пришли проведя опрос среди сотрудников режимных отделов. Так, при назначении на данную должность, как правило, сотрудник не имеет необходимый багаж знаний, а именно, тот уровень знаний по вопросам теологических учений, религиозных направлений, традиционных и псевдорелигиозных учений, правильного их трактования. Таким образом, считаем необходимым на постоянной основе повышать уровень сотрудников данных служб с помощью курсов повышения квалификации, обучению за рубежом, сотрудничеству с имамами для пояснения религиозных постулатов и т.д

Также, большую работу с данной категорией осужденных проводят пенитенциарные психологи, которые расширяют свой кругозор в тесной взаимосвязи с представителями религиозных конфессий, что также является весьма важным аспектом в работе с рассматриваемой категорией осужденных. Активное использование данного вида сотрудничества, в частности, выражающееся в обеспечении осужденным возможности участия в религиозных обрядах, реализации совместных с традиционными конфессиями гуманитарных проектов, применение методов убеждения, как мы полагаем, помогут поменять идеологию террориста, изменить его отношение к религиозным постулатам, поменять отношение к мировоззрению.

Немаловажным является и необходимость более широкого применения методов психотерапевтического направления работы с данной категорией осужденных, внедрение инновационных технологий, адаптация позитивного опыта зарубежных стран. Ведь в настоящее время в пенитенциарных учреждениях работа психолога в большей степени направлена на диагностическую работу, тогда как нацелена она должна быть именно на психокоррекционную деятельность. так, к примеру, для лиц, осужденных за рассматриваемые виды преступлений, необходима разработка базовых (обязательных) программ психологической коррекции личности для формирования социальной направленности осужденных, профилактики деструктивных проявлений, их ресоциализации и дальнейшей интеграции в общество. Применение данных программ будет способствовать развитию, изучению и коррекции личности осужденного террориста. Разработка, развитие и внедрение психотерапевтического направления работы пенитенциарного психолога позволит повышению качества работы с данными осужденными.

Если говорить о ресоциализации данной категории осужденных, то необходимо провести анализ – исследовать, какое количество отбывших наказание встали на путь исправления, а кто из них повторно вернулся в места лишения свободы по этим же причинам. Сформулированные выводы позволят трезво оценить сложившуюся ситуацию и позволят сформировать комплекс мер для уменьшения «возвращенцев», и проведения правильной программы процесса ресоциализации.

Так, к примеру, казахстанский ученый, **д.ю.н., профессор** Когамов М.Ч. предлагает не всех экстремистов отправлять в места лишения свободы, а направлять их в ссылку, так как именно эта мера позволит минимизировать риск распространения радикальных идей по освобождению этих лиц из мест лишения свободы [3]. По нашему мнению, необходимо провести мониторинг процесса ресоциализации осужденных, и принимать необходимые решения.

Таким образом, в результате проведенных исследований, автор пришла к выводу, что под **пенитенциарной профилактикой терроризма** следует понимать систему мер специального и индивидуального свойства, направленную на предупреждение преступлений террористического характера среди осужденных, а также на прогнозирование и коррекцию поведения осужденных, в целях дальнейшего предупреждения рецидивных проявлений террористической направленности. Данный вид профилактики подразумевает разработку и проведение специализированных мероприятий непосредственно с осужденными за преступления террористической направленности, а также и с иными лицами, которые могут быть подвержены криминогенному воздействию со стороны непосредственных носителей террористических установок в местах лишения свободы.

Термин «пенитенциарная профилактика терроризма» (следует отличать от словосочетания «профилактика пенитенциарного терроризма» - явления, не выявленного современной отечественной практикой) обозначает комплексные возможности криминологического, уголовно-исполнительного, психологического и иного воздействия на лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы за совершение деяний террористического характера, а также перспективы выявления подобной акцентуации у иных осужденных. Иными словами, понятие «пенитенциарная профилактика терроризма» отображает основную цель пенитенциарного воздействия на лиц, являющихся носителями террористических ценностей и общественно-опасных экстремистских установок [2].

Опыт стран бывшего постсоветского пространства, в частности Казахстана, показывает, что тюремная среда создает благоприятную почву для адептов экстремистских течений. По мнению

директора Центра исследования проблем религий и психологической реабилитации Е. Смагулова, если человек, осужденный за террористические, экстремистские преступления попадает в места не столь отдаленные, то оттуда выходят уже большее количество подобных им. Обратите внимание: убежденных сторонников радикальных течений. По словам Е. Смагулова, представители экстремистских течений – это относительно новый феномен для казахстанских колоний. Они имеют особый статус в тюремной среде и в глазах заключённых выгодно отличаются от традиционных тюремных общин и субкультур. Кроме того, притягательными идеи исламистов делает тот факт, что вхождение в исламскую общину – джамаат – в какой-то степени защищает осуждённого благодаря членству в ней, он становится защищенным от риска пострадать в ходе тюремных разборок. Как правило, местные авторитеты не трогают экстремистов и стараются с ними не пересекаться [4].

На самом деле, автор не согласна с мнением известного политолога, поскольку проведенные исследования среди осужденных за террористические преступления) не выявляют обособленность данной категории осужденных. Как правило, они практически ничем не отличаются от других категорий осужденных [2].

Конечно, в сравнение с другими государствами, у нас нет накопленного опыта по работе с данной категорией осужденных. Однако приобретая специальные навыки и умения при проведении комплекса специальных исследований и используя опыт стран, которые уже имеют весомую практику, сотрудники пенитенциарной системы получают серьезное подспорье в проведении специальных мероприятий в противодействии терроризму.

Угроза религиозного экстремизма и терроризма приобрела глобальный характер, повышая зависимость уровня защищенности национальных интересов каждого государства от состояния международной безопасности. Нейтрализация внешних и внутренних факторов, способствующих возникновению радикальных взглядов среди отдельных представителей общества, должна обеспечить условия для вхождения Республики Казахстан в тридцатку наиболее развитых государств мира [5].

Следует отметить, что в отечественной пенитенциарной системе в настоящее время уделяется большое значение всем категориям осужденных, вопросы правового статуса осужденных и качественного, прогрессивного исправительного воздействия на них в целях предотвращения риска повторной криминализации обоснованно стоят во главе угла современной уголовно-исполнительной политики. Вместе с тем требующая отдельной разработки и внедрения система исправительного, коррекционного воздействия на лиц, совершивших преступления террористической направленности, до сих пор не нашла своего отражения ни в нормативно-правовых актах, ни в ведомственных документах УИС.

Как известно, одним из основных способов обеспечения успеха борьбы с терроризмом являются оперативно-розыскные мероприятия, направленные на предупреждение, выявление и пресечение источников террористических угроз. Только своевременная и достоверная информация о фактах планирования и подготовки террористических групп к совершению террористических актов позволяет целенаправленно и своевременно организовать осуществление превентивных мер по предупреждению и пресечению таких актов, организовать специальную операцию по ликвидации террористических угроз.

Следует обратить внимание на основные задачи оперативно-розыскных служб в противодействии терроризму:

1. Установление преступных групп, могущих использовать для достижения своих целей различные методы (вербовка, распространение запрещенной религиозной литературы, обеспечения работы каналов переброски валюты, оружия, боеприпасов, боевого и иного снаряжения).
2. Выявление главарей, сообщников, установление состава преступных групп, мест хранения оружия, запрещенных предметов, литературы, наличия денег и т.п.

Необходимо отметить, что оперативно-розыскные мероприятия могут быть эффективными лишь в том случае, если они будут организованы по принципу множественности источников и с учетом реальных возможностей соответствующих структур.

В настоящее время сотрудники, работающие с осужденными- террористами, не обладают должным багажом знаний, который необходим для эффективной работы с данной категорией лиц. Что и говорить, методам работы с террористами в настоящее время специально нигде не обучают. Поэтому сотрудникам правоохранительных органов приходится заниматься самообразованием. На наш взгляд, сотруднику, работающему с осужденным- террористом необходимо, в первую очередь, овладеть познаниями в области религиозных знаний (знать основные традиционные каноны, течения, уметь различать истинные религиозные течения от ложных и т.д.).

Если рассуждать о типичных моделях поведения террористов, то как правило, для них, в первую

очередь, характерна глубокая конспирация. Зачастую члены террористической группы не знают настоящих имен и фамилий друг друга, не имеют связи с главарем и членами организации, которая их объединила. Как правило, террористы не взаимодействуют с другими категориями осужденных, отбывающими наказание в учреждениях, и стараются не иметь контактов (связей) с криминальными элементами. Вербуя новых членов преступной группы, они подбирают людей с более устойчивой психикой, более восприимчивых к религиозной пропаганде в силу сложившихся жизненных установок, с достаточно высокой организацией умственной деятельности, с выраженными волевыми качествами и т.д. Далее, террористические группы очень тщательно готовятся к подготовке и реализации соответствующей террористической угрозы. Эта подготовка включает в себя выбор объекта, установление режима его работы, маршрутов передвижения, системы охраны и других особенностей обстановки. Все это, само собой, проводится скрытно. Результатом данной работы является план реализации конкретной террористической угрозы, в котором определяется место совершения соответствующего деяния, тактика его совершения, меры личной безопасности террористов в ходе осуществления террористической операции, пути отхода и укрытия и др. При этом каждый член группы решает конкретную задачу и готовится к ее выполнению. Также следует помнить, что в террористических группах жестко поддерживается внутренняя дисциплина, действует строгий порядок субординации и скоординированности действий членов преступной группы. Члены группы не имеют права отлучаться куда-либо, заводить знакомства, употреблять спиртное и т.п. без разрешения руководителя группы. В террористических группах общеуголовной направленности эти установки не всегда выполняются, хотя члены данных группировок обычно осознают, что от строгого соблюдения дисциплины может зависеть их жизнь.

К выполнению оперативно-розыскных задач в сфере противодействия терроризму могут быть привлечены все заинтересованные службы - оперативно-режимные подразделения учреждений, воспитательные подразделения, пенитенциарные психологи, а также КНБ РК, специальные подразделения МВД РК и другие компетентные ведомства.

Следует отметить, что в настоящее время существуют определенные сложности в вопросах привлечения указанных служб к осуществлению комплексного планирования оперативно-розыскных мероприятий, координации действий привлекаемых органов, служб, подразделений, создании единого банка полученной информации и организации постоянной аналитической работы в направлении противодействия террористическим угрозам.

Заметим, что планирование оперативно-розыскных мероприятий, как правило, проводится на основании оценки оперативной обстановки. Так, в первую очередь анализируются уже имеющиеся данные (например, получена информация о подготовке осужденных к побегу), и из этих данных выделяются те, которые в короткие сроки могут быть дополнены недостающей для реализации мероприятия информацией. Затем происходит процесс сбора и изучения информации о тех осужденных, которые представляют оперативный интерес. В осуществлении данной работы серьезным источником получения оперативной информации часто становятся сообщения осужденных-осведомителей. Иногда такого рода информация, свидетельствующая о реальной возможности реализации террористических угроз, требует незамедлительного участия оперативных служб для предотвращения подобного рода общественно опасных проявлений. К признакам реальной угрозы совершения соответствующих деяний относятся: эксцессы и конфликтные ситуации, возникающие на почве национальных и религиозных разногласий; участвовавшее проявление скрытой пропаганды религиозных течений, использование запрещенной литературы и т.д. В результате обобщения и анализа полученной информации, свидетельствующей об обострении оперативной обстановки и проявлении признаков, свидетельствующих о возможных террористических угрозах, разрабатываются адекватные превентивные меры по их предотвращению.

Превентивные меры разрабатываются на основании плана, который состоит из текстуальной и графической части. В текстуальной части указываются: основные задачи, мероприятия по их выполнению, исполнители, ориентировочные сроки исполнения, объекты сосредоточения основных усилий, порядок взаимодействия при совместном выполнении задач, порядок и сроки анализа полученной информации, техническое и иное обеспечение подразделений, система управления и сбора информации. Если необходимо, то разрабатываются: система экстренной связи, схема оповещения и сбора личного состава подразделений. На графической части плана наносятся: зоны ответственности, сектора, участки; районы действий преступных групп, их главари и численность; предполагаемые места совершения преступлений (время, состав преступления), расстановка сотрудников оперативно-розыскных подразделений; посты наблюдения и их численность; объекты возможного совершения

терактов (система охраны); места дислокации взаимодействующих сил, места дислокации органов внутренних дел и частей (подразделений) внутренних войск.

Немаловажным является учет функционального предназначения и потенциальные возможности каждого сотрудника оперативно-режимной службы и подразделения в целом. Необходимо обратить внимание на целевую направленность и содержание плана, которые должны полностью соответствовать поставленным оперативным задачам. План должен быть доступным, понятным и удобным для пользования.

На основании разработанного плана организуется профессиональная подготовка сотрудников к выполнению указанных в нем мероприятий, а также их материальное и техническое обеспечение.

В случае обострения обстановки, например, оказания преступниками вооруженного сопротивления или попытки скрыться, руководитель операции, используя свой резерв, принимает необходимые меры к задержанию вооруженных преступников или лиц, пытающихся скрыться. Производится личный обыск (досмотр) задержанных преступников (лиц, пытавшихся скрыться) либо осужденных, если данные лица уже отбывают уголовное наказание. У них отбирается оружие и другие запрещенные предметы, далее, после оформления соответствующих документов, они подлежат конвоированию. При обнаружении места хранения преступной группой оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ, производится соответствующее процессуальное документирование и изъятие этих средств. Немаловажным является подведение итогов оперативной операции, оценка ее эффективности, «сильных» и «слабых» сторон. Результаты операции тщательно анализируются, производится прогнозирование их влияния на оперативную обстановку, вносятся дополнения (изменения) в план оперативно-розыскного обеспечения борьбы с терроризмом, если необходимо, проводятся дополнительные профилактические мероприятия среди других категорий осужденных по предупреждению террористических угроз с помощью привлечения других служб (воспитатели, психологи).

Следует констатировать, что проведение превентивных мер по предупреждению террористических актов может на время приостановить их подготовку и осуществление. Но, если далее, в кратчайшие сроки не будут выяснены все причины имеющих место угроз, то, вполне вероятно, что данные угрозы вновь обострятся. Поэтому целесообразно постоянно проводить комплекс превентивных мер, организовывать соответствующие учения, отрабатывать различные участки предполагаемых мероприятий и быть готовыми к участию в подобного рода операциях.

Таким образом, мы пришли к выводу, что основным условием эффективности борьбы с террористическими угрозами, является создание единой государственной системы борьбы с терроризмом, основанной на четком понимании того, что терроризм – это насилие, содержащее в себе угрозу другого, не менее жесткого насилия, для того чтобы вызвать панику, нарушить и даже разрушить государственный и общественный порядок, внушить страх, заставить контрагента (государство, государственные органы и учреждения, межправительственные организации и т.д.) принять желаемое решение, вызвать политические и иные изменения в обществе.

Таким образом, основными задачами в борьбе с терроризмом являются: проведение единой государственной политики, обеспечивающей своевременное выявление, устранение и нейтрализацию факторов, способствующих зарождению, развитию и распространению терроризма; укрепление государственных органов, участвующих в предупреждении и пресечении актов терроризма, предоставление им соответствующих полномочий, улучшение их материально-технической оснащенности и социальной защиты; достижение высокой степени эффективности антитеррористических мероприятий, прежде всего за счет согласованности действий государственных органов; создание единой информационной политики всех государств мирового сообщества по противодействию терроризму.

Литература

- 4. Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 15.09.1994г.*
- 5. Кужабаева Г.Т. Пенитенциарная профилактика распространения терроризма в Республике Казахстан: Монография /Под общей редакцией кандидата юридических наук А.Б.Бекмагамбетова / Г.Т.Кужабаева. Костанай: Костанайский филиал ФГБОУ ВПО «ЧелГУ», 2011.-162с.*
- 6. Экстремистов в Казахстане требуют отправлять в ссылку. Газета Караван, 02.06.2017г.- Интернет-ресурс <https://www.caravan.kz>*
- 7. Терроризм в Казахстане: время собирать камни за пазухой//<http://forbs.kz/process/>*
- 8. Об утверждении Государственной программы по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в Республике Казахстан на 2018-2022 годы. Постановление правительства Республики Казахстан от 15 марта 2018года №124. Интернет- ресурс zakon.kz*

Кегембаева Жанар Аманжановна

Ученый секретарь Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова,
доктор юридических наук, доцент, полковник полиции, kegembaeva@mail.ru

СМЕРТНАЯ КАЗНЬ КАК ИСКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ МЕРА НАКАЗАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Түйін. Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес жазалаудың айрықша шарасы болып табылатын өлім жазасы институты қарастырылады. Өлім жазасының заңды негіздері, мәселенің теориялық және қолданбалы аспектілері талқылануда. Автор өлім жазасын жою деген айқын анықталатын халықаралық тенденцияға назар аударады және Қазақстанның бұл қылмыстық жазаны қолданудан мүлдем бас тарту мүмкіндігін бағалайды.

Резюме. В данной статье рассматривается институт смертной казни, являющейся по Конституции Республики Казахстан исключительной мерой наказания. Анализируются правовые основы смертной казни, теоретические и прикладные аспекты проблемы. Автор отмечает четко выраженную международную тенденцию к отмене смертной казни и оценивает возможность полного отказа Казахстана от применения такого вида уголовного наказания.

Summary. This article examines the institution of the death penalty, which is an exceptional measure of punishment under the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The legal bases of the death penalty, theoretical and applied aspects of the problem are analyzed. The author notes a clearly expressed international tendency to abolish the death penalty and assesses the possibility of Kazakhstan's complete refusal to apply this type of criminal punishment.

Конституционно-правовые основы смертной казни в Республике Казахстан устанавливаются пунктом 2 статьи 15 Основного Закона страны. В указанной норме установлено: «Никто не вправе произвольно лишать человека жизни. Смертная казнь устанавливается законом как исключительная мера наказания за террористические преступления, сопряженные с гибелью людей, а также за особо тяжкие преступления, совершенные в военное время, с предоставлением приговоренному права ходатайствовать о помиловании» [1].

При этом в Казахстане с 1 января 2004 г. действует мораторий «на исполнение смертной казни до решения вопроса о ее полной отмене» [2]. Эта норма Указа Президента РК, которым был объявлен мораторий, недвусмысленно указывает на временность существования смертной казни как вида уголовно-правового наказания.

Данный Указ Президента был принят в соответствии с международными актами, касающимися вопросов применения смертной казни, среди которых необходимо отметить Конвенцию о защите прав человека и основных свобод 1950 г., Международный пакт о гражданских и политических правах 1966 г. Также существуют дополнительные протоколы к ним, которые предусматривают отказ от смертной казни. Это Второй факультативный протокол к Международному пакту о гражданских и политических правах (1989 г.), Протокол № 6 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Именно этими протоколами предусмотрена необходимость отказа от смертной казни за исключением наиболее тяжких преступлений военного характера, совершенных в военное время. Эти акты являются самостоятельными международными договорами и требуют отдельной ратификации. Как мы видим, положения этих протоколов нашли свое отражение в пункте 2 статьи 15 Конституции Казахстана.

Позже, в 2002 году Совет Европы принял Протокол № 13 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод. Он направлен на полную отмену смертной казни при любых обстоятельствах.

Будет ли ратифицирован данный Протокол Республикой Казахстан и есть ли в этом необходимость? Для того, чтобы ратифицировать этот международный договор, вначале необходимо будет изменить п.2 ст. 15 Конституции Казахстана. Ведь в случае противоречия конституционных положений и норм международных договоров, последние не могут быть ратифицированы, поскольку Конституция Республики Казахстан имеет высшую юридическую силу на ее территории.

Действующая Конституция Республики Казахстан никаких положений о временном характере существования смертной казни не содержит.

На сегодняшний день исключительная мера наказания в виде смертной казни отменена в 106 странах мира. В 2017 году международная организация Amnesty International, выступающая за соблюдение общепризнанных прав каждого человека, зафиксировала, как минимум, 993 казни в 23 странах, что на 4% меньше, чем в 2016 (1 032 казней) и на 39% меньше, чем в 2015 (когда организация сообщила о проведении 1634 казней, рекордного количества с 1989 года).

Что даёт больше поводов для оптимизма, так это сокращение до 2 591 вынесенных в 2017 году смертных приговоров, что значительно меньше рекордных 3117 приговоров, зафиксированных в 2016 году.

Однако эти цифры не включают в себя тысячи смертных приговоров и казней, которые, как считает Amnesty International, были вынесены и приведены в исполнение в Китае, где данные о смертной казни по-прежнему являются государственной тайной [3].

Казахстан достаточно уверенно движется по пути гуманизации уголовного законодательства, что проявляется и в отношении института смертной казни. Надо отметить, что в нашей стране уже в первые годы независимости была законодательно отменена смертная казнь за хищения, фальшивомонетничество, нарушения правил о валютных операциях, бандитизм, действия, дезорганизирующие работу исправительных учреждений, изнасилование и получение взятки.

В Уголовном кодексе Республики Казахстан 1998 года смертная казнь была сохранена в мирное время только за умышленные убийства при отягчающих обстоятельствах

В настоящее время Казахстане смертная казнь отменена за общеуголовные преступления, однако сохраняется в УК РК 2014 года в качестве наказания за 17 составов террористических и военных преступлений. В ноябре 2016 г. был приговорен к смерти Р. Кулекбаев, которого суд признал виновным в террористических преступлениях и убийство 10 человек в Алматы. Он стал шестым по счёту человеком, приговорённым к высшей мере наказания за время действия моратория на исполнение смертной казни [4, с. 48].

Всегда и во все времена прогрессивные мыслители ставили вопрос об этичности смертной казни, как правило, были против нее, а если и допускали ее применение, то весьма ограниченно. Кроме того, решительные протесты вызывали изуверские способы лишения преступников жизни.

Как отмечает И.И. Карпец, «исключения допускались в отношении случаев, когда при этом совершались убийства. Многие прогрессивные ученые прошлого особенно активно выступали против применения смертной казни за политические преступления, указывая, что эти преступления совершаются ради идеи, которую смертью не убьешь. Говорили и о недопустимости смертной казни за имущественные преступления, поскольку жизнь человека дороже любого имущества, что, конечно, верно» [5, с. 145].

В качестве примера можно привести слова Ч. Беккариа: «Смертная казнь не может быть полезна, потому что она подает людям пример жестокости. Если страсти или необходимость воевать научили проливать человеческую кровь, то законы, задача которых смягчать нравы людей, не должны были бы подавать лишний пример жестокости, тем более печальный, что убийство в силу закона совершается хладнокровно и с соблюдением формальностей» [6, с. 129].

В любой стране смертная казнь – это не только институт уголовного права, не только инструмент уголовной политики, не только высшая (исключительная) мера уголовного наказания. Смертную казнь можно рассматривать как определенный социокультурный феномен, отражающий историю культурных традиций, национальный менталитет, что непосредственно влияет на отношение общества к существованию такого вида наказания. Соответственно, отмена смертной казни также должна базироваться на определенных общественных предпосылках.

Вопрос о применении смертной казни или отказе от нее продолжает оставаться одним из дискуссионных в правовом поле Казахстана.

Так, в 2008 году группой депутатов Мажилиса предлагалось внести поправки в национальное законодательство о применении смертной казни за преднамеренное убийство детей. Предложение было высказано после имевшего широкий резонанс жестокого убийства в Астане семьи предпринимателя, когда погибли молодая женщина и трое ее малолетних детей.

«Казахстанское общество очень гуманно и толерантно, наша страна последовательно гуманизирует уголовное законодательство. Казахстан фактически отказался от применения смертной казни. Однако тот, у кого поднимается рука на малолетних, невинных и незащищенных детей, не имеет никаких прав на снисхождение», – было сказано в письменном обращении группы депутатов Мажилиса к Президенту страны [7].

За применение смертной казни высказываются и многие известные ученые. Например, С.С. Сартаев пишет: «В условиях Казахстана полностью отменить смертную казнь, с учетом сегодняшних реалий нашей республики, невозможно. Национальный менталитет и общее правовое сознание нашего народа пока не позволяет полностью отказаться от смертной казни» [8, с. 214].

Противники отмены смертной казни аргументируют свои позиции необходимостью устрашения готовящихся совершить преступление, удовлетворения общественного чувства справедливости, обеспечения государственной и общественной безопасности.

Некоторые исследователи отмечают также, что это единственное уголовно-правовое наказание, основной целью которого является не исправление и перевоспитание правонарушителя, а именно кара, справедливое возмездие.

Вопрос о каре, возмездии часто возникает при оценке целей наказания в уголовном праве: можно считать ее одной из целей уголовного наказания или нет?

На наш взгляд, наказание является далеко не единственным средством профилактики уголовных правонарушений. Общеизвестно, что наказание, применяемое слишком часто и в широком масштабе, перестает быть сдерживающей силой, а жестокие наказания порождают жестокие преступления.

Еще в конце 19 века И.Я. Фойницкий отмечал, что «устрашающее значение угрозы смертной казни для всего населения равным образом представляется недоказанным; цифра преступлений не увеличивается там, где законодатель воздерживается от этой меры, и наоборот. Притом население не всегда знает, за какие деяния закон грозит смертной казнью; иногда условия ее применения поставлены так тонко юридически, что простой, необразованный человек не может и понять их» [9, с.142].

На наш взгляд, в правовом государстве возмездие никак не может быть признано целью уголовного наказания, поскольку это будет противоречить конституционным принципам законности, гуманизма. Признание человека, его жизни, прав и свобод высшей охраняемой ценностью, уважение к каждой отдельной личности и забота о ней со стороны государства обязывают ограничивать по возможности вред и страдания, причиняемые человеку наказанием.

Государство применяет санкции уголовного закона к лицам, совершившим уголовное правонарушение. При этом с помощью санкций, во-первых, осуществляется физическое принуждение лица к совершению нового поступка, исправляющего тот вред, который был причинен его противоправными действиями (восстановление правопорядка); во-вторых, оказывается физическое (личное) или имущественное (материальное) воздействие на субъект для предупреждения нового противоправного поступка, т.е. рецидива, с его стороны, а также совершения преступления со стороны других людей. Таким образом, анализ конституционных положений позволяет говорить о двух основных целях уголовного наказания – охране правопорядка и правовом воспитании масс.

Вместе с тем, сохранение смертной казни, как исключительной меры наказания полностью отвечает этим основным целям. Мы абсолютно согласны с теми исследователями, которые полагают, что «дальнейший отказ от применения смертной казни следует рассматривать как условие, способствующее совершению тяжких преступлений против личности, нарушающих права человека на жизнь, свободу и безопасность. В современных условиях смертная казнь представляет собой правозащитный механизм, поскольку выступает средством обеспечения права на жизнь законопослушных граждан» [10, с. 105].

Мы разделяем точку зрения о необходимости сохранения смертной казни, но только за строго определенные деяния. С тем, что негуманно лишать жизни за политические, финансовые, коррупционные преступления, согласны практически все исследователи. Спорной представляется нам сама норма Конституции о возможности применения смертной казни за особо тяжкие преступления, совершенные в военное время. Мы понимаем, что данная норма стала результатом международных соглашений. Но, во-первых, Казахстан всегда придерживался политики мирного сосуществования со всеми государствами, и, уже в силу этого, может вызывать определенное непонимание закрепление в Основном законе страны мер, рассчитанных на применение в военное время. Во-вторых, история показывает, что оценка деяний, совершенных в военное время, во многом зависит именно от политической конъюнктуры. Герой во время военных действий может быть признан преступником в последующее мирное время и, наоборот, казненный в военное время стать национальным героем уже посмертно. В то же время существуют преступления, которые считались и всегда будут считаться ужасными злодеяниями, например, жестокие убийства, изнасилования малолетних детей. Именно за такие особо тяжкие преступления, на наш взгляд, и должна назначаться исключительная мера – смертная казнь.

Литература:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 г. (с изм. и доп.) // Интернет-ресурс.
2. Указ Президента Республики Казахстан от 17 декабря 2003 г. № 1251 «О введении в Республике Казахстан моратория на смертную казнь» // Интернет-ресурс. – Режим доступа:
3. Смертная казнь: число вынесенных приговоров в мире снизилось в 2017 г. Почти на 20 % // Интернет-ресурс. – Режим доступа: <https://amnesty.org.ru/ru/2018-04-12-death-penalty>
4. Муханова А.Т. Смертная казнь в Казахстане в контексте мировой тенденции к ее отмене // Вестник КазГЮИУ. – 2017. – № 4 (36). – С. 45-55.
5. Карпец И.И. Уголовное право и этика. – М.: Юрид. лит., 1985. – С. 145.
6. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Сост. В.С. Овчинский. – М.: ИНФРА-М, 2004. – С. 129.
7. Группа мажилисменов предлагает ввести в Казахстане смертную казнь за преднамеренное убийство детей // Интернет-ресурс. – Режим доступа: <http://www.nomad.su/index.php?a=3-200810300014>
8. Сартяев С.С. Слово перед совестью и эшафотом. – Алматы, 2001. – С. 214.
9. Фойницкий И.Я. Учение о наказании в связи с тюремным содержанием. – М.: Городец, 2000. – С. 142.
10. Ведерникова О.Н. Конституционно-правовые основы смертной казни // Конституционные основы уголовного права: сб-к материалов I Всерос. конгресса по уголовному праву. – М.: Проспект, 2006. – С. 105.

Джиембаев Р.К.

кандидат юридических наук, начальник кафедры государственно-правовых дисциплин
Карагандинской академии МВД Республики Казахстан имени Баримбека Бейсенова
tama.serg@mail.ru

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В ПОЛИЦИИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ВОЗМОЖНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

***Резюме.** В данной статье рассмотрен зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции и возможные перспективы в Республике Казахстан*

***Summary.** This article examines the foreign experience of countering corruption in the police and possible prospects in the Republic of Kazakhstan*

***Түйін.** Бұл мақалада полицияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың шетелдік тәжірибесі және Қазақстан Республикасында ықтимал перспективалар қарастырылады*

***Ключевые слова:** Коррупция, противодействие коррупции, ОВД, полиция, зарубежный опыт, этика*

Следует отметить, что деятельность служб собственной безопасности полиции, которые являются «полицией для полиции», не может являться основным методом борьбы с коррупцией в рядах стражей порядка. Деятельность этих служб сама может подвергаться коррупции или лишь имитировать борьбу с ней. Кроме того, не исключено, что деятельность служб собственной безопасности может быть направлена и против сотрудников полиции, ставших по каким-то причинам негодными руководством. Ведь не секрет, что имеют место случаи, когда нормы антикоррупционного законодательства и этического кодекса применяются выборочно как инструмент в противоборстве групп различных интересов.

Одной из основных проблем выявления коррупции внутри ведомства является то, что сообщать о действиях коррупционного характера своего коллеги, а тем более начальника, сотруднику невыгодно. Всех останавливает риск быть уволенным с работы. Многие работники отказываются обнародовать известные им факты коррупции, т.к. те, кто сигнализируют о нарушениях своего руководства или коллег по работе, часто подвергаются формальным и неформальным санкциям. В результате складывается парадоксальная ситуация, при которой, согласно действующему законодательству, госслужащие обязаны сообщать о фактах коррупции на работе, однако никакого реально действенного механизма защиты разоблачителей не предусмотрено.

Разнообразен и достаточно интересен опыт решения подобной проблемы за рубежом. В частности, в США ведется работа по поощрению тех, кто решился с риском для своего благополучия или даже жизни сообщить об известных ему коррупционных деяниях. Например, в Голливуде с участием известных актеров был снят фильм о полицейском Фрэнке Серпико, который в 1971 г. дал показания Специальной комиссии по расследованию полицейской коррупции о систематических противоправных действиях полицейских Нью-Йорка. Через несколько месяцев после этого он был тяжело ранен во время полицейской операции, предположительно «подставленный» своими коллегами. Однако под влиянием сделанных Ф. Серпико разоблачений в США резко активизировалась деятельность по противодействию коррупции в полиции [1].

В России подобную проблему пытаются разрешить следующим образом: специалисты министерства труда и социальной защиты предложили внести поправки в законодательство, согласно которым граждане, сообщившие о фактах коррупции, будут наделены иммунитетом от увольнения с работы в течение двух лет. Таким добровольным информаторам, согласно идее, государство будет гарантировать бесплатную юридическую помощь. Пакет поправок устанавливает государственные меры по защите лиц, уведомивших работодателя, прокуратуру или правоохранительные органы о фактах коррупционных правонарушений. В первую очередь гарантируется конфиденциальность сведений о заявителе. Также предусматривается ограничение на дисциплинарные взыскания в отношении таких работников. Вынести выговор им сможет не начальник единолично, а только комиссия по соблюдению требований к служебному поведению и урегулированию конфликта интересов. Законопроект предусматривает участие в заседании такой комиссии прокурора [2].

В Голландии традиционно уделяется повышенное внимание именно правовым механизмам защиты прав и законных интересов служащих. Посягательство на репутацию, чувства собственного достоинства, профессиональную честь, и профессиональную компетентность в этой стране считается не менее страшным преступлением, чем посягательство на жизнь. В коррумпированных организациях всеми силами стремятся лишить людей этих качеств. Служащий в таких организациях – это человек

без стержня, человек-пластилин, идущий на поводу у всех и беззащитный от любого произвола. Именно поэтому задачей антикоррупционной службы Голландии является не только выявление и наказание коррумпированного лица, но и обеспечение защиты репутации, чувства собственного достоинства, профессиональной чести служащего [3].

В последнее время в странах бывшего СССР проводятся масштабные реформы органов внутренних дел. На основе зарубежного опыта повышенное внимание обращено на установку: честная служба в полиции должна быть не только престижной, но и материально привлекательной. Суть ее сводится к тому, что респектабельные условия полицейской деятельности заставят сотрудников дорожить службой и сознательно отказаться от коррупционной мотивации. Речь идет о высокой зарплате, социальных льготах, льготном кредитовании, медицинской страховке, высоком пенсионном обеспечении.

Так, в Грузии реформа МВД тоже была напрямую увязана с борьбой с коррупцией. Из полиции уволили всех, набрали новых, молодых сотрудников, провели для них курс обучения, выдали новую форму, подняли зарплаты, обеспечили новейшими техническими средствами. Для проверки чистоты рядов к полицейским подсылали специальных агентов, одетых в гражданскую одежду. Агенты предлагали деньги. В случае взятки полицейский получал десять лет тюрьмы, даже за незначительные суммы. За несколько волн подобных карательных мер полиция очистилась от взяток полностью [4].

В Украине реформа МВД в основном затрагивает патрульную службу. Тем, кто пройдет конкурс на патрульного полицейского, государство обещает зарплату в 1,5 раза больше, чем любым другим работникам МВД. Как отмечается, конкурс составляет тринадцать человек на одно место [5].

Между тем, как указывает Ю.В. Латов, несмотря на принятые меры, произошло изменение доминирующих форм коррупции в полиции. Так, ранее основной формой коррупции являлась коррупция полицейских низшего звена, которые брали взятки у мелких нарушителей, регулярно занимались поборами у «крышуемых» предпринимателей, охотно принимали «подарки» за помощь потерпевшим и т.п. Повышение материального обеспечения сотрудников полиции привело к резкому сокращению этих традиционных коррупционных отношений. Однако стимулы к коррупционному поведению сохраняются, если выгода от коррупции очень велика: например, когда крупную взятку полицейскому дают представители организованной преступности или когда к коррупционным отношениям полицейского принуждают представители государственной администрации. В связи с этим коррупция уменьшается на уровне полицейских низшего звена, но сохраняется на уровне руководства полиции [6].

На наш взгляд, коррупционные риски на высшем уровне полиции велики по причине концентрации, например, у руководителей отделов полиции, УВД, ДВД на определенной территории широких властных полномочий. В их компетенцию входит организация работы как подразделений криминальной полиции, следствия, дознания, миграционной полиции, так и участковых инспекторов и патрульной службы. Кроме того, воздействие может быть оказано и представителями центрального аппарата на определенного участкового инспектора, оперативного сотрудника или следователя. В таких условиях крайне минимизирована система сдержек и противовесов.

В этой связи представляется довольно интересной полицейская структура в США. В этой стране в отличие от множества других государств полиция децентрализована, она не имеет единого полицейского управления, следовательно, здесь нет и официального термина «Полиция США». Каждый штат, а также каждый крупный город, иногда и более мелкий населенный пункт, имеют свое полицейское ведомство, независимое от других [7]. Такое полицейское ведомство непосредственно подчинено губернатору штата или мэру города, избираемым населением на конкретный срок. Именно это и определяет прямую ответственность градоначальника за деятельность органа правопорядка. Проявление же полицейскими коррупции, непрофессионализма, грубого обращения с гражданами может привести к недоверию со стороны населения и, как следствие, к избранию нового губернатора или мэра, а затем и к смене полицейского руководства. В некоторых штатах должность шерифа также выборная. Централизованным же органом уголовного преследования в США является ФБР, которое имеет свое представительство в каждом штате и городе.

Национальная гвардия США имеет двойное подчинение: штату и федеральное. Она может быть активирована в чрезвычайных ситуациях губернатором штата для выполнения различных задач внутри страны (ликвидация последствий стихийных бедствий, поддержание правопорядка в случае массовых волнений и т.д.). По решению президента национальная гвардия может быть использована для поддержки армии [8].

Во Франции полиция состоит из двух государственных правоохранительных организаций: Национальной жандармерии и Национальной полиции. Предварительное следствие здесь проводится

должностным лицом судебного ранга, так называемым следственным судьей, который находится в подчинении у судебных органов и прокуратуры [9, с. 52-53].

Как видим, подобная практика деятельности правоохранительных органов разных стран во многом снижает коррупционные риски, устанавливает своеобразную систему сдержек и противовесов и обеспечивает реальную процессуальную независимость лица, осуществляющего предварительное следствие. Руководители оперативной службы или следствия не могут вмешиваться в деятельность патрульной службы, участковых инспекторов и дознания, и наоборот. В случае же выявления одним правоохранительным органом коррупционной составляющей у другого, вопрос может быть поставлен перед органом, занимающимся борьбой с коррупцией, или же на самом высоком уровне. Например, руководитель «следственного комитета» (централизованного правоохранительного органа) может поставить вопрос перед председателем правительства о том, что в конкретной административной единице (области или городе) в деятельности полицейского департамента, который непосредственно подчинен главе данной административной единицы (губернатору или мэру), имеют место коррупционные проявления. Или наоборот, главой административной единицы может быть поставлен вопрос перед председателем правительства о том, что в деятельности «следственного комитета», осуществляющего деятельность от имени государства в данной административной единице, имеют место коррупционные проявления.

Более того, во многих странах миграционный комитет и национальная гвардия также являются отдельными от полиции государственными органами. Осуществляет их координацию специальный координационный (информационный) центр.

На основании изложенного можно выделить следующие меры противодействия коррупции в полиции за рубежом:

- наличие механизмов защиты лиц, сообщивших о фактах коррупции на работе;
- моральное поощрение тех, кто с риском для своего благополучия решился заявить о коррумпированности своих коллег и руководства;
- деятельность служб собственной безопасности не рассматривается как основной фактор противодействия коррупции, т.к. сама может подвергаться коррупции или быть инструментом противоборства групп различных интересов;
- стимулирование честной службы в полиции материальной составляющей и социальной защищенностью;
- реформа деятельности наружных полицейских служб, пропаганда ее престижности, жесткий конкурсный отбор;
- имитация (провокация) подкупа полицейских с целью выявления их склонности к коррупции;
- структурная децентрализация полиции в целях исключения коррупции на высшем уровне и концентрации широких властных полномочий в одних руках;
- регулярный мониторинг уровня и образа жизни полицейских на предмет выявления крупных расходов, несоразмерных зарплате, и склонности к дорогостоящим увлечениям;
- наличие принципа коллегиальной ответственности. При выдвигении обоснованных обвинений в коррупции против какого-либо сотрудника полиции обязательной проверке со стороны служб безопасности подлежит также работа его руководства, его коллег и его подчиненных;
- наличие правовых механизмов защиты от посягательств на репутацию, чувства собственного достоинства, профессиональную честь и профессиональную компетентность внутри организации.

В Республике Казахстан в настоящее время также проводится целенаправленная работа по противодействию коррупции в полиции. Определенный международный опыт уже воспринят. Так, например, осуществляются проверки склонности полицейских к коррупции путем имитации (провокации) подкупа, в законодательстве предусмотрен принцип коллегиальной ответственности, оптимизируется деятельность административной полиции, разработан этический кодекс государственного служащего и т.д. Однако многие начинания полностью пока еще не реализованы.

Стоит признать, что, несмотря на наличие этического кодекса государственных служащих, о реально действующих правовых механизмах защиты от посягательств на репутацию, чувства собственного достоинства и профессиональную честь служащего говорить пока рано. К сожалению, в некоторых организациях имеют место такие случаи. Незащищенность служащего против любого произвола во многом способствует коррупции среди руководства. Служащие без стресса, «пластилиновые люди» идущие на поводу у всех, боящиеся потерять работу и оставить семью без средств к существованию, выгодны коррупционерам. Как справедливо заметил по этому поводу А. Шайкенов, «коррумпированные государственные органы принципиально не могут быть

заинтересованы в борьбе с коррупцией, более того, они неизбежно будут гасить любую хоть сколько-нибудь эффективную антикоррупционную инициативу, потому что она будет угрожать самому их существованию» [10].

Такое положение дел определяет возможность рассмотрения вопроса осуществления постоянного вневедомственного контроля в государственных органах. К примеру, речь может идти об уполномоченном по правам служащего при агентстве по делам государственной службы (вместо уполномоченного по этике внутри ведомства). Эти сотрудники могли бы в любой момент беспрепятственно проводить анонимные анкетирования работников закрепленной за ними организации, участвовать в заседаниях дисциплинарных комиссий, оказывать юридическую помощь лицам, сообщившим о фактах коррупции, отстаивать их права, обеспечивать соблюдения всеми служащими и руководством этических норм и т.д.

В перспективе, в целях полного устранения коррупционных рисков в деятельности полиции, возможно даже пойти по пути децентрализации органов внутренних дел по примеру США или Франции. Полагаем, что наружные службы полиции все-таки не должны находиться в структуре одного правоохранительного органа со следствием и оперативными подразделениями.

Таким образом, в основе реформы деятельности полиции первоочередное внимание, на наш взгляд, должно быть уделено именно наружным службам, их самостоятельности, более тесному взаимодействию с местными исполнительными органами и отчетности перед населением данной административно-территориальной единицы. При реализации принципа приоритета общественных интересов над ведомственными проблема повышения имиджа полиции отпадет сама собой. Следствие и оперативные подразделения в таком случае могут быть централизованным государственным органом и иметь свои представительства в каждой административно-территориальной единице. Предполагается, что и миграционный комитет также будет отдельным государственным органом, а национальная гвардия не будет относиться к единой системе ОВД.

Список использованной литературы:

1. *Фрэнк Серпико*. – Информация с сайта <https://ru.wikipedia.org/wiki/Серпико,-Фрэнк-винсент>
2. *Борцов с коррупцией защитят от незаконных увольнений*. – Информация с сайта <https://news.rambler.ru/other/38528338-bortsov-s-korruptsiej-zaschityat-ot-nezakonnyh-uvolneniy/?update>
3. *Чистякова Н.Г. Борьба с коррупцией по-голландски*. – Информация с сайта www.gazetaprotessant.ru/2012/01/borba-s-korruptciej-po-gollandski
4. *Как Саакашвили победил коррупцию в Грузии*. – Информация с сайта <https://pandoraopen.ru/2018-03-18/kak-saakashvili-pobedil-korruptsiyu-v-gruzii>
5. *Министерство рискованных дел*. – Информация с сайта <https://reporter.vestnik.com/art/y2015/n4/12820-ministerstvo-riskovannykh-del.html>
6. *Латов Ю.В. Зарубежный опыт противодействия коррупции в полиции*. – Информация с сайта <https://cyberleninka.ru/article/v/zarubezhnyy-opyt-protivodeystviya-korruptsii-v-politsii>
7. *Полиция в США*. – Информация с сайта <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
8. *Национальная гвардия США*. – Информация с сайта https://ru.wikipedia.org/wiki/Национальная_гвардия
9. *Джиємбаев Р.К. К вопросу о возможных перспективах деятельности полицейской службы в Республике Казахстан. Государство и право в эпоху глобальных перемен: материалы международной научно-практической конференции / Под ред. С.К. Бурякова*. – Барнаул: Барнаульский юридический институт МВД России, 2017. – 398 с.
10. *Как бороться с коррупцией в сфере образования?* – Информация с сайта <https://kapital.kz/gosudarstvo/43378/kak-borotsya-s-korruptciej-v-sfere-obrazovaniya.html>

Жайлау Ж.

к.ю.н., доцент кафедры международного права КазНУ им. аль-Фараби, zhaylau.zhanat@kaznu.kz

И Динхэ

Магистрант 1 курса, специальность «Международное право» КазНУ им. аль-Фараби

К ВОПРОСУ О РОЛИ ГОСУДАРСТВА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КИТАЙСКИХ ИНВЕСТИЦИОННЫХ КОМПАНИЙ ЗА РУБЕЖОМ

***Резюме.** В данной статье рассматривается вопрос об экономической важности для Китая вложения китайских инвестиций за рубежом, затронуты вопросы государственного контроля и регулирования со стороны китайского правительства деятельности китайских предприятий в зарубежных странах и их весомый вклад в развитие экономики Китая.*

***Түйін.** Бұл мақала қытай инвестицияларын шет елдерге инвестициялаудың экономикалық маңыздылығын, сондай-ақ қытайлық үкіметтің шет елдердегі қытайлық кәсіпорындардың қызметіне мемлекеттік бақылау және реттеу мәселелерін және Қытай экономикасын дамытуға қосқан елеулі үлесін қарастырады.*

***Summary.** This article examines the economic importance of investing Chinese investments abroad, as well as the issues of state control and regulation by the Chinese government of the activities of Chinese enterprises in foreign countries and their significant contribution to the development of China's economy.*

За последнее десятилетие заметно влияние китайского капитала за рубежом и все больше китайское правительство подтверждает экономическую важность по формированию инвестиций в зарубежных странах. Пекинская политика, начавшейся в 2001 году, и активизировавшая после глобального финансового кризиса в 2008 году, способствовало и поощряло интернационализацию китайских фирм как средство развития национальной экономики Китая. Так, совсем недавно, как 12-ый, так и 13-ый пятилетние планы (2011-2015 гг., 2016-2020 гг.) поощряли зарубежные инвестиции как доступ к цепочкам поставок, качественным торговым маркам и передовым технологиям – это все причины для инвестирования за рубежом. В 2016 году наибольшая доля китайских глобальных слияний и поглощений была нацелена на высокотехнологичный сектор (24 % от общей стоимости сделок), по сравнению с теми 20 %, что имели целевые энергетические и материальные активы [1].

Китай никогда не скрывал своей заинтересованности в углублении торгового сотрудничества с Евразийским экономическим союзом, который является для Поднебесной своеобразным «мостом» в Европу. В феврале 2015 года Китай выступил с предложением создать в будущем зону свободной торговли с этим региональным объединением. Как известно, КНР в первое время с некоторой осторожностью относился к новому интеграционному объединению под названием ЕАЭС, они хотели для начала убедиться, что это объединение жизнеспособно и может эффективно работать. И сейчас Китай проявляет интерес к налаживанию взаимодействия не только отдельными странами - Казахстаном, Беларусью, Россией, Арменией и Кыргызстаном, но и с объединением как таковым [2].

Особенностью политики КНР в отношении иностранных инвестиций является то, что при стремлении привлечь иностранный капитал, при предоставлении разнообразных льгот существует жесткое административное регулирование иностранных инвестиций не только внутри страны, но и за рубежом в отношении китайских инвесторов. Осуществление иностранных инвестиций китайскими предприятиями за рубежом является объектом государственного регулирования и регулируется в соответствии с Законом КНР «Об административном лицензировании» и Законами КНР "О хозяйственных предприятиях с участием китайско-иностранного капитала", "О хозяйственных предприятиях китайско-иностранного сотрудничества", "О предприятиях, основанных на иностранном капитале"[3]. То есть, для создания предприятия за рубежом, проведения за рубежом М&А и другой инвестиционной деятельности, целью которой является получение прав собственности, контроля, операционного управления предприятиями за рубежом, китайское предприятие обязано получить предварительное утверждение в органах Министерства коммерции КНР.

Утверждение инвестиционной деятельности за рубежом проводится непосредственно Министерством коммерции КНР и управлениями коммерции провинциального уровня (управления коммерции провинций, автономных районов, городов центрального подчинения). В зависимости от объема и характера инвестиций процедура утверждения имеет некоторые различия.

Министерство коммерции КНР проводит утверждение инвестиций в следующих случаях:

1. Предприятие осуществляет инвестиции в стране, не имеющей дипломатических отношений с КНР. Большинство из этих стран имеют дипломатические отношения с Китайской Республикой (Тайванем), что исключает одновременное установление дипотношений с КНР. В настоящее время

дипломатических отношений с КНР не имеют около 30 государств и территорий, в основном расположенных в Африке, Океании и Центральной Америке.

2. Предприятие осуществляет инвестиции в государстве или территории, находящихся в специальном списке, устанавливаемом Министерством коммерции КНР и Министерством иностранных дел КНР. В настоящее время в этом списке находятся Афганистан, Ирак и Тайвань.

3. Сумма инвестиций предприятия за рубежом составляет более 100 000 000 долларов США.

4. Осуществление инвестиций предприятием затрагивает интересы нескольких государств (территорий).

5. Предприятие создает за рубежом специальные холдинговые компании с целью проведения первичного размещения акций на зарубежном фондовом рынке [4].

При утверждении данных видов инвестиционной деятельности необходимо получить рекомендацию отдела торгово-экономических связей дипломатического (консульского) учреждения КНР на территории страны, которая является реципиентом инвестиций китайского предприятия. Дипломатическое (консульское) учреждение обязано дать ответ на запрос органа Министерства коммерции в течение 10 рабочих дней с момента получения запроса. Кроме того, Министерство коммерции КНР ведет публикацию «Справочники государств (территорий) по осуществлению инвестиций и сотрудничества» и «Каталога-руководства отраслей государств (территорий) для осуществления инвестиций», где содержатся основные информации об инвестиционном климате государств, которые могут являться реципиентами китайских инвестиций. В настоящее время опубликованы справочники о 161 стране мира, а также справочники о САР Гонконг и САР Макао. Таким образом, при инвестировании предприятием средств в отрасли, пользующиеся сравнительными преимуществами в отдельных зарубежных странах, государственные органы оказывают соответствующую поддержку и содействие. Кроме того, при осуществлении инвестиционной деятельности в отраслях, указанных в данном Каталоге, предприятие имеет приоритетное право на получение соответствующих государственных льгот в сфере кредитования, валютного регулирования, налогообложения, таможенного оформления.

Список приоритетных отраслей для Казахстана выглядит следующим образом:

Казахстан

1. Добыча полезных ископаемых: добыча нефти, природного газа; добыча медных руды, бокситов, железной руды.

2. Промышленность: производство электронного оборудования; производство оборудования и комплектующих для автотранспорта, мотоциклов, велосипедов и других средств транспорта; производство изделий из пластмассы; производство табачных изделий; производство продуктов питания.

3. Сфера услуг: торговля, дистрибуция; транспорт; телекоммуникационные услуги; строительство[5].

Вместе с тем на развитие двустороннего взаимодействия по широкому спектру вопросов, китайское правительство на уровне правительств и компаний подписывает международные двусторонние соглашения, международные сделки. КНР подписала несколько региональных и многосторонних договоров и соглашений о международной торговле, которые регулируют вопросы, в том числе защиту интеллектуальной собственности (ИС), обычаи, гражданскую авиацию и разрешение споров.

Согласно данным, опубликованным МОFCOM 12 декабря 2016 года, КНР подписала 104 двусторонних соглашения об иностранных инвестициях, а по состоянию на ноябрь 2016 года КНР официально подписала 102 соглашения об избежании двойного налогообложения (действует 98 соглашений). Кроме того, по состоянию на 3 августа 2017 года КНР подписала 15 соглашений о свободной торговле с 23 странами или регионами на основе информации, указанной в китайской сети FTA (Free Trade Agreement), которая принесет пользу более чем десяткам месторождений, включая товары, услуги и инвестиции, и создаст больше возможностей для бизнеса для инвесторов и дальнейшего содействия экономическому развитию обеих сторон соглашения [6].

Так, например, с РК подписаны ряд соглашений. В их числе стоит отметить рамочное Соглашение между правительством РК и правительством КНР об укреплении сотрудничества в области индустриализации и инвестиций; правительствами двух стран заключено соглашение о культурно-гуманитарном сотрудничестве; подписан Протокол об обмене ратификационными грамотами по Договору между РК и КНР о передаче осужденных лиц от 22 февраля 2011 года. Кроме того, АО «НУХ «Байтерек» и «СИТИК Групп» заключили Соглашение по совместному участию в Kazakhstan Infrastructure Fund, были подписаны рамочное Соглашение о займе между ТОО «Масальский горно-

обогащительный комбинат» и Китайским банком экспорта-импорта и рамочное Соглашение между корпорацией «Eurasian Resources Group» и Государственным банком развития Китая.

АО «Национальное агентство по экспорту и инвестициям «KAZNEX INVEST» и фонд «Шелковый путь» заключили Меморандум о взаимопонимании и взаимодействии по созданию специального инвестиционного фонда для проектов индустриально-инновационного сотрудничества, а между АО «НК «Астана ЭКСПО-2017» и Китайским бюро международного туризма подписан меморандум о сотрудничестве. Еще два документа были подписаны с китайской стороной АО «Астана LRT»: с Государственным банком развития Китая - соглашение о займе и с консорциумом компаний КНР - ЕРС-контракт [7].

Первым аналитическим вызовом для оценки экспорта китайского капитала за рубежом является различие между различными каналами и типами потоков. Общей отправной точкой для классификации потоков капитала является Система национальных счетов (СНС). СНС является согласованным на международном уровне стандартным набором принципов для измерения экономической активности, используемой Международным валютным фондом (МВФ), Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и другими международными организациями.

В статистике национальных счетов потоки трансграничных инвестиций обычно разделяются на пять категорий:

- Прямые инвестиции связаны с трансграничными потоками капитала, которые достигают значительных влияний на управление инвестированной компанией и долгосрочные инвестиционные отношения. Общий порог для прямых инвестиций составляет 10 % голосов акции.

- Портфельные инвестиции влекут за собой типично краткосрочные инвестиции в ликвидные ценные бумаги без контроля, например, владения акциями с менее чем 10 % права голоса или корпоративные долговые инструменты.

- Производные инструменты относятся к финансовым инструментам, таким как свопы, фьючерсы и опционы, которые связаны только с основополагающей стоимостью реальных активов, таких как фирм или товаров.

- Другие инвестиции - это остаточная категория, которая влечет за собой все потоки, которые не подпадают под предыдущие категории, такие как депозиты иностранных банков, валютные холдинги, крест пограничные кредиты или торговые кредиты.

- Резервы представляют собой ликвидные инструменты, которыми владеют правительства или центральные банки в форме золота, иностранной валюты или специальных прав заимствования в МВФ [1].

В основном китайские инвесторы вкладывают свой капитал через все эти каналы: китайские компании строят и покупают новые дочерние компании в зарубежных странах; китайские институциональные и розничные инвесторы покупают компании; китайские банки торгуют производными инструментами и ценными бумагами; и китайское правительство владеет европейскими долговыми ценными бумагами в составе своих резервов. Более того, другие виды коммерческих операций, таких как покупка недвижимости физическими лицами, лизинг или контракты на обслуживание (например, для создания определенных типов инфраструктуры) являются предметом обсуждения в средствах массовой информации и политических кругах КНР.

Хотя каждый из этих каналов имеет важное значение для инвестиционных отношений между зарубежными странами и Китаем, именно, иностранные прямые инвестиции (ПИИ), возможно, стали приоритетными. При этом государство не теряет контроль над ними, так как это связано с определенными рисками и возможностями китайских инвесторов за рубежом. При этом официальные данные Китая свидетельствуют, что, несмотря на значительное увеличение прямых китайских инвестиций, отсутствует согласованность и детализация в статданных местных органов, которые в основном, связанные с искажением данных в вопросах оптимизации налогов в международных сделках.

Совокупные официальные цифры ПИИ часто приводят к недоразумениям, поскольку они часто представлены в виде чистых показателей с учетом потоков внутри компании после покупки. Так, например, основным ресурсом для официальных европейских данных о потоках ПИИ ЕС-Китай является Евростат, который объединяет данные государств-членов и включает некоторые дополнительные данные, и сообщают через свои собственные центральные банки или статистические агентства [8].

Данные Евростата о прямых инвестициях строятся в соответствии с Руководством МВФ по платежному балансу за текущий год. Согласно Евростату, ежегодные потоки прямых инвестиций Китая в ЕС были до 2007 года, за исключением небольшого роста в 2006 году более чем на 2 млрд.

евро. В период кризиса 2008-2010 годов потоки были небольшими или даже негативными, так как китайские компании вытаскивали деньги. Однако с 2011 года ежегодные инвестиции выросли, достигнув относительно постоянного уровня в 6-8 млрд. евро в год.

В Китае несколько правительственных учреждений участвуют в сборе данных о ПИИ. Основным агентством является Министерство торговли Китая (MOFCOM), он собирает и публикует данные о потоках и запасах для "нефинансовых" исходящих ПИИ, которые он распространяет на ежемесячной основе. Более подробно разбивка по отраслям и странам назначения публикуется в ежегодном статистическом бюллетене совместно с Государственной администрацией иностранных валют (SAFE) и Национальным Бюро статистики (NBS), которое также включает инвестиции финансовых учреждений («Финансовые» ПИИ). Набор данных также предоставляет другую информацию и переменные, такие как характеристики инвестора и географические данные каждой инвестиции. Так, разбивка страны показывает, что Великобритания является основным получателем китайских инвестиций, за ней следуют Германия, Италия, Франция и Финляндия.

Ежегодные данные MOFCOM о потоках прямых иностранных инвестиций Китая показывают историю роста, очень похожую на общую тенденцию в данных Евростата, но записывают изменения годовых потоков и показателей запасов. В 2015 году вывоз ПИИ из Китая в ЕС, составило более 58 млрд. Евро (историческая стоимость), более 20 млрд.

Второй источник китайских данных - SAFE, валютный регулятор Китая в Народном банке Китая (PBOC). SAFE отвечает за сбор и публикацию ПИИ данных через платежный баланс страны (BOP) и международные инвестиции Position (IP) и публикует совокупные потоки и данные о запасах ежеквартально, а также годовой отчет, но при этом нет какой-либо подробной информации об отраслевом или страновом распределении. Поэтому, SAFE не дает никакой полезной информации о потоках или запасе ПИИ из Китая за рубеж [9].

Однако, несмотря на такие разногласия в статданных, с наступлением экономического и финансового кризиса в 2008 году и до сегодняшнего дня многие экономические центры обратились к Китаю и китайским инвесторам как к источнику возможностей и роста капитала. Действительно, за последнее десятилетие заключение двусторонних инвестиционных соглашений возросло до максимального пика. Китайские инвестиции служат для создания и / или поддержания рабочих мест, для обеспечения капитала для исследований, развития и инноваций, генерирования богатства и налоговых поступлений для безденежных правительств, создания новых рыночных возможностей для местных фирм как в Китае, так и в третьих рынках, создания и совершенствования инфраструктуры и даже внедрения технологий и инновационных бизнес моделей зарубежом. Более того, на более широком уровне многие страны сталкиваются с такими же насущными проблемами, как изменение климата, неравенство и призывы к протекционизму, и существует все более неотложная необходимость в совместных решениях, которым инвестиции могут способствовать.

Учитывая эти преимущества, зарубежные страны активно ищут китайские инвестиции, но масштабы и некоторые модели инвестиций также вызывают озабоченность. Нахождение правильного баланса между решением этих проблем и соблюдением принципов экономической открытости оказались серьезной проблемой как в контексте отношений Европа – Китай, так и для других стран в более общем плане. Как считают европейские эксперты, эти проблемы связаны с сочетанием таких проблем, которые часто трудно распутать и склонны к шумихе и политизации, и они включают :

- Роль китайского государства в экономике;
- Отсутствие взаимности и честной конкуренции;
- Национальная конкурентоспособность и технологическое лидерство;
- Неопределенность в отношении критической инфраструктуры, связанной с безопасностью, и чувствительной технологией;
- Инвестиции как источник политического и геополитического влияния, а также разделения в Европе;
- Внутриевропейская конкуренция за инвестиции [10].

Завершая анализ перспектив китайских компаний за рубежом, подчеркнем, что сложные экономические и политические условия ведения бизнеса, а также культурные и языковые барьеры обуславливают все большей поддержки этих компаний государством. Содействие следует оказывать той части легального экспорта капитала из Китая в те страны, в частности, евразийские страны, которые способствует развитию китайских компаний для реализации долгосрочных внешнеполитических интересов страны. Учитывая, санкций России с Западом можно использовать китайскими [11] инвесторами данное положение для включения активизации экономических контактов с этими странами в число актуальных задач государственной власти и бизнеса.

Наконец, такой богатый опыт, который имеется в КНР по ведению бизнеса китайскими компаниями за рубежом, перенять необходимо и казахстанскому правительству, так государство могло бы оказывать консультационно-информационную поддержку казахстанским инвесторам, не только по линии МИД РК и других ведомств, но и партнерства с учеными-китаеводами, востоковедами. Государство может выступать координатором - на начальной стадии, обеспечивая специалистов по экономике стран, особенно, Азии и Африки заказами на консультации, а в долгосрочном периоде - содействуя подготовке в вузах специалистов, способных обеспечить в компаниях квалифицированное сопровождение инвестиционных проектов в сложной предпринимательской среде в конкретных странах.

Список использованной литературы:

1. *Chinese Investment in Europe A Country-Level Approach* Edited by: John Seaman, Mikko Huotari, Miguel Otero-Iglesias December 2017
2. www.bnews.kz //Казахстан-Китай: взаимовыгодное сотрудничество
3. Сборник документов КНР о вступлении в ВТО. Пекин, 2004. Ст. 108.
4. Ведомости Государственного Совета КНР. Пекин, 2002. N 2.
5. <http://chinawindow.ru/china/legal-information-china/business-faq/china-company-investment/>
6. <https://thelawreviews.co.uk/edition/the-foreign-investment-regulation-review-edition-5/1149283/chinaThe>
Foreign Investment Regulation Review - Edition 5
7. www.bnews.kz //Казахстан-Китай: взаимовыгодное сотрудничество
8. https://chinalaw.center/administrative_law/china_administrative_licensing_law_2003_russian/
9. EB-ICS-DL@state.gov
10. Степанова Д.А. Внешнеторговая политика КНР в ходе реформ // *Экономический Вестник РГУ*, том5, №1, 2007, стр.292-297, <https://cyberleninka.ru/article/v/vneshnetorgovaya-politika-knr-v-hode-reform>
11. Kuznetsov A.V. *Foreign Investments of Russian Companies: Competition with West European and East Asian Multinationals* // *Herald of the Russian Academy of Sciences*. 2015. №2. P. 77-85.

ТҮРКИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАН ЗАҢТАНУШЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ ҚАРАСТЫРЫЛҒАН НЕГІЗГІ ТҮСІНІКТЕР МЕН ҰҒЫМДАРҒА ТАЛДАУ

Кілт сөздер: Ақпараттық технология, интернет, желі, торап, компьютер, Интранет, Lan Lan - local Area Networks, WAN - Wide Area networks

Түйіндеме: Мақалада ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстардың мәнін талдау үшін, аталған саладағы негізгі ұғымдарға, Түркия ғалымдары мен Қазақстандық ғалымдар еңбектеріндегі түсініктемелерге шолу жасалады. Әсіресе, интернет тораптары түрлері, компьютер сияқты негізгі ақпараттық құрал түрлеріне берілген ғылыми анықтамаларға анализ жасалды.

Резюме: В статье, посвященной анализу сущности преступлений в области информационных технологий, рассматриваются основные понятия в этой области и будут уточнены мнения турецких ученых и ученых из Казахстана. В частности, анализируются научные определения типов информационных устройств, и видов интернета и компьютера.

Summary: The article devoted to the analysis of the essence of crimes in the field of information technologies, the basic concepts in this field are examined and will be clarified in the comments of Turkish scientists and scientists in Kazakhstan. In particular, scientific definitions of types of information devices, and types of Internet and computer are analyzed.

Екі елдегі ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар мен ұғымдарға байланысты жазылған еңбектерге тоқталмас бұрын, жалпы ақпараттық технологияның қалыптасу тарихына қысқаша тоқтала кетуді жөн көрдік.

«Informatik» терминінің алғаш пайдаланған, неміс маманы Карл Штейнбух 1957 өзінің «Informatik: Automatische Informationsverarbeitung» (Информатика: Ақпаратты автоматты өңдеу) атты мақаласында аталаған терминді алғаш рет пайдаланады. Француздық «informatique» терминін, 1962 жылы Филип Дрейфус енгізді, сондай-ақ ол бұл терминді бірқатар Европа елдерінде ресми түрде ғылыми айналымға енгізуді де ұсынды. Францияда «Informatique» термині ресми түрде 1966 жылдан бастап ғылыми айналымға Француз Академиясы тарапынан енгізілді [1]. Көптеген сөздіктерде «informatics» және «computer science» терминдерін информатик сөзімен мағаналастырып түсіндіреді ЮНЕСКО сөздігінде «Информатика - Informatics» «Computer science –Компьютерлік ғылымдар» синоним ретінде берілген [2].

«Ақпараттық технология» түсінігіне байланысты салыстырмалы сараптама жасау мақсатында, Түрік құқықтанушылары тарапынан да ақпараттық технологиялар саласына байланысты берілген, негізгі анықтамаларға тоқтала кетуді жөн көрдік.

«Ақпараттық технология» (түрікше аудармасы «bilgi» (билишим)) немесе «IT» терминін Түркия заңнамасына алғаш енгізген, заң ғылымдарының профессоры Aydin Koksal (Айдын Гөксал), 1990 жылдардың басында енгізді. Оның берген анықтамасына сәйкес; «Ақпараттық технология - кең мағынасындағы анықтамасы бойынша ақпаратты жіберу, сақтау, өңдеу, қабылдаумен айналысатын, барлық ақпараттық құралдарды қамтитын технологиялар» [3].

Ал, профессор Artuk-Gokcen-Yenidunya (Артук – Гөкчен-Иенідүния), ақпараттық технология ұғымына төмендегідей анықтама береді: «Адамдардың техникалық, экономикалық, әлеуметтік, мәдени, құқықтық және т.б. салаларда қолданатын ақпараттардың электронды түрде сақталауы, өңделуі және дауыс, ақпарат, бейне көріністерін жоғары жылдамдықпен басқа тарапқа жеткізетін техникалық құралдар» [4].

Профессор Berin Bozdogan Akbulut (Берин Боздоган Акбулут) болса; «Ақпараттық технология дегеніміз адамдардың техникалық, экономикалық, және қоғамдық қатнастардағы қолданылатын ақпараттардың электрондық құралдармен әсіресе компьютер көмегімен дауыс, ақпарат, бейне көріністерін байланыс құралдары арқылы тасу» [5].

Aydin Emin; «Ақпараттық технология - электронды ақпаратты өңдейтін байланыс құралдары, технология ғылымының бір бөлігі» [6].

Reser Yilmaz Yazicioglu: «Компьютерді пайдалана отырып, ақпаратты жылдам сақтау, өңдеу, жеткізу халіне келтіретін ғылым саласын «Ақпараттық технология» деп атаймыз деп көрсетеді [7].

Жоғарыда келтірілген анықтамалардан біз түрік құқықтанушыларының түсінігіндегі «ақпараттық технология» ұғымына қатысты пікірлерінен төмендегідей тұжырым жасадық.

Түрік құқықтанушылары пікірінше, ақпараттық технология дегеніміз кез – келген ақпаратты электронды түрде өңдеу, жіберу, сақтау, өзгерту қызметтерін атқара алатын барлық құралдар кіреді. Демек, құрылғының компьютер немесе қалта телефоны т.б. болуы маңызды емес бастысы құрылғының жоғарыда аталған қызмет түрлерін орындауға қабілетті болуы. «Ақпараттық технология» ұғымын заңтануда кездесетін компьютер, электронды есептеуіш құралдар, машина жеткізгіш түсініктердің орнына пайдалану өте тиімді. Себебі, «ақпараттық технология» ұғымы өте түсінікті, әрі өзінің мағыналық ауқымына барлық технология құралдарының түрлерін сыйғыза алатын кең мағыналы ұғым.

«Ақпараттық технология» ұғымына қатысты отандық заң әдебиеттерінде ақпараттық технология ұғымына жалпылама анықтамадан гөрі жекелей компьютер, электронды есептеуіш машиналар ұғымына берілетін анықтамалар көп кездеседі. Сондықтан, төмендегі анықтамаларды ғана ұсына аламыз; Қазақ тілі терминдер сөздігінде былай делінген, «Ақпараттық технология (ағылш. information technology, қысқ. IT) - объектінің, процестің немесе құбылыстың күйі туралы жаңа ақпарат алу үшін мәліметтерді жинау, өңдеу, жеткізу тәсілдері мен құралдарының жиынтығын пайдаланатын процесті іске асырушы технологиялар. Ақпараттық технология - ақпаратты өңдеу үшін пайдаланылатын технологиялық элементтердің, құрылғылардың немесе әдістердің жиынтығы. Ақпараттық технология (немесе көпшілікке IT атымен танымал ұғым) кибернетикалық тәсілдер мен қазіргі техникалық құралдар жиыны» деп қарастырған [8].

Ал, отандық заңтанушы ғалым Б.Х. Төлеубекова: «Ақпараттық технологиялар – ақпараттық нарықта алға қойған мақсаттарға қол жеткізу үшін субъектілер қолданатын әртүрлі әдіс-тәсілдер мен техникалар. Ақпараттық технологиялардың мазмұны, көп жағдайда, оның ақпарат нарығындағы әрекетінің стратегиясы мен тактикасына байланысты», - деп анықтама берген.

Қазақстандық заңгер Т.Б. Сейтов: «ақпараттық технология дегеніміз товар. Ол нарықта екі формада қызмет етеді: тұтынушы және өндіруші ретінде. Сонымен қоса, ақпараттық технологиялардың келесі түрлері бар екендігін де айта кеткен жөн болады;

- Микроэлектронды компонентті технологиялар;
- Техникалық қызмет етуші технологиялар;
- Бағдарламалық желілермен қамтамасыз етуші технологиялар;
- Телекоммуникациялық технологиялар - деген түрлерін көрсетеді» [9].

Т.Б. Сейтов келтірген жіктеулерге қарап ақпараттық технология ұғымының ауқымына қандай технология түрлерінің кіретінін анық көруге болады. Демек, отандық ғалымдар пікірінше де ақпараттық технология дегеніміз - ақпаратты өңдеумен байланысты қызмет жасайтын барлық құралдар жиынтығы. Әрі отандық ғалымдарымыздың ақпараттық технология құралдарын экономикалық тұрғыдан қарастыратынын байқаймыз.

Отандық ғалымдарымыздың пікірлерінде ақпараттық технологиялар жіктеліп, жүйеленіп берілгендігін байқаймыз. Әрі отандық ғалымдардың пікірінен де ақпараттық технологиялар ұғымының аса ауқымды ұғым екендігін анықтай отырып, отандық қолданыста кең қолданылатын «компьютерлік қылмыс» ұғымының орнына «ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар» ұғымын отандық заңнамалар мен әдебиетте пайдалану тиімдірек деп есептейміз.

Келесі құқтық әдебиетте жиі қолданысқа ие ұғым - ақпараттық технологиялар жүйесі немесе желісі. Аталған ұғымға түрік құқықтанушылары төмендегідей анықтамалар берген.

Профессор Davut Ozkul (Давут Өзкул); «бір мақсатқа жету үшін бірлікте жұмыс атқаратын әр түрлі электронды құрал бөлшектерінің өзара байланысты болуын ақпараттық технология құралдарының жүйесі деп атаймыз» десе [10], келесі заңгер Yavuz Erdogan (Явуз Ердоган): «бірнеше компьютерді бір мақсатқа жету мақсатында біріктіретін ақпараттық құралдар жүйесін ақпараттық технологиялар жүйесі немесе желісі деп атаймыз», - дейді [11]. Ал Artuk-Gokcen- Yenidunya (Артук- Гөкчен- Иенідүния): «ақпаратты өңдей алатын және жібере алатын құралдардың өзара байланысты жиынтығын - ақпараттық технологиялар жүйесі дейміз», - дейді [12].

Түрік Қылмыстық құқығында «ақпараттық технологиялар жүйесі» ұғымына 2011 жылдың 20 қыркүйегінде жарияланған «Ақпараттық технологиялар жүйесін қолданылуы жайында» заң нормасының үшінші бабының b тармағында, «Ақпараттық технологиялар жүйесі»; Компьютер және ақпаратты сақтау, өңдеу, жіберу, реттеу бағдарламаларының бірлігі» деп көрсетілген.

Жоғарыда келтірілген пікірлерден түрік авторларының көзқарасы бойынша «ақпараттық технологиялар жүйесі немесе желісі» ұғымының ақпараттық технологиялар түсінігіне қарағанда аса ауқымды екендігінің, себебі ол бірнеше ақпараттық технологияларды біріктіру жүйесі немесе желісі болып есептелетіндігін анық байқаймыз. Демек, ақпараттық технологияларға қарсы жасалатын қылмыс пен ақпараттық технологиялар жүйесіне қарсы жасалатын қылмыстардың арасында

айтарлықтай айырмашылықтар болатындығын да ескеруіміз қажет. Сондықтан, ақпараттық технологиялар саласына байланысты жасалған қылмыстарға қатысты қылмыстық істерді жүргізу барысында бұл айырмашылықтарға барынша назар аударылуы қажет. Ақпараттық технология құралына қарсы қылмыс пен оның жүйесіне немесе желісіне қарсы жасалатын қылмыстар жеке категориялар ретінде бөлініп жеке қарастырылуы және жазалануы тиімді болатындығын көреміз.

Ал, отандық заңтанушы профессор Б.Х. Төлеубекова, ақпараттық технология жүйесіне: «қойылған мақсатқа жету жолында ақпаратты сақтау, өңдеу және басқаларға беру үшін пайдаланылатын құралдардың, әдістердің өзара байланысты жиыны, пайдаланушылардың сұрауы бойынша ақпаратты сақтауға, іздестіруге және беруге арналған электронды; мәліметтер базасы мәтінінің мағыналық бөлігінде — мәліметтерді сақтау және олармен амал-әрекет жасауға арналған белгілі бір жүйенің формальды толықтығын құрайтын тұжырымды схема, ақпараттық база және ақпараттық процессор» деп анықтама береді [13]. Жоғарыда келтірілген анықтамаларды қортындылай келе ақпараттық технологиялар жүйесі немес желісі дегеніміз; кез келген ақпараттық технология құралдары жиынтығының өзара ақпараттық байланыста болу мүмкіндігі деп тұжырымдаймыз.

Ақпараттық технологиялар жүйесінде басты орын алатын келесі бір құрал сөз жоқ компьютер болып табылады. Компьютерді (computer) дүниеге әкелген америкалықтар, бұл жиһазға «computer» атауын берді. «Computer» - ағылшын тіліндегі «есептеу арқылы нәтижеге жету, есептеу, біріктіру» мағынасын беретін «to compute» сөзінен алынған ұғым болып есептеледі. Түркияда «компьютер» терминіне балама ретінде «bilgisayar» ((«білгісаяр») электронды ақпарат беруші) атауы берілген. Ал, түрік құқықтанушылар тарапынан «компьютер» түсінігіне берілген анықтамаларға төмендегі ретпен тоқталатын болсақ;

Berrin Bozdogan Akbulut (Беррин Боздоган Акбулут); «адамдар тарапынан дайындалып, жасалған бағдарламалар көмегімен кез келген ақпаратты сақтау, басқа бір жерге жіберу, өңдеу және т.б. мақсаттарда қолданылатын машина түрі» [14].

Artuk-Gokcen-Yenidunya (Артук – Гөкчен -Иенідүния); «ақпаратты сақтау, өңдеу, жіберу қызметін атқара алатын жиһаз» [15].

Eralip (Ералып); «орнатылған бағдарламаларды көре алатын арфиметикалық және ақылды операциялар жасайтын, шешім шығара алатын құрал» [16].

Отандық заңтанушы Б.Х. Төлеубекова берген анықтамаға сәйкес: «бағдарламалар және бұйрықтар арқылы электронды операциялар жасайтын, автоматты түрде жұмыс жасайтын, ақпаратты сақтау, өңдеу жіберу функцияларын атқара алатын, бағдарламаларды қабылдай алатын электронды жиһаз», - деп анықтама береді [17].

Жоғарыда келтірілген анықтамалардан, авторлардың компьютерге байланысты негізгі төрт аспектіге аса назар аударғандағын байқаймыз:

- «Автомат» түсінігі, яғни компьютердің кез келген операцияларды автоматты түрде іске асыра алуы,
- Электронды ақпарат түсінігі, яғни кез келген ақпаратты электронды түрге көшіру қызметін атқара алуы,
- Операция ұғымы, компьютердің жасай алатын қызмет,
- Электронды машина ұғымы,

Сонымен жоғарыда келтірілген анықтамалардан «компьютер» - қазіргі заманымызда ең көп қолданылатын, озық ақпараттық технология түрі, ақпаратты өңдеу, сақтау, жіберу қасиеттеріне ие жиһаз.

Біздің ойымызша, компьютер ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстар барысында үш түрлі рол атқарауы мүмкін. Біріншіден, компьютер қылмыстың мақсаты болуы мүмкін. Көп жағдайда бұл компьютер желісінен ақпаратты рұқсатсыз алу, немесе желідегі немесе жүйедегі ақпаратқа зиян келтірумен сипатталады. Интернет желісінен келетін әр түрлі вирустардың жойылуы немесе веб сайттардың шабуылға ұшырауын да осы категорияға жатқызуға болады. Екінші жағдайда, компьютер қылмысқа кездойсоқ себепкер болуы мүмкін. Мысалы, наша сатумен айналысатын қылмыскер «өз жұмысын» (адам атаулары, адресстер, кездесу уақыттары мен банк есепшоттарын) қағаз орнына компьютерде сақтауы мүмкін. Үшіншіден, компьютер қылмыстық операцияны іске асырушы құрал ретінде пайдаланылуы мүмкін, яғни ұрлық, алаяқтық, т.б. қылмыс түрін іске асыруда қажет құрал ретінде қолданады. Демек, ақпараттық технология құралдары арасындағы қылмыс жасауда ең көп пайдаланылатын құралдың да компьютер екендігін атап айтуымыз қажет.

Ақпараттық технология жүйелерін байланыстыратын желілер (network) түрлеріне келетін болсақ, олар бірнеше түрге бөлінеді: «ішкі байланыс желісі» (интранет), «заманауи интранет» (екстранет), VPN - виртуалды жеке желілер» және «интернет» [18]. Бұл ұғымдар АТ саласындағы қылмыстарда ең жиі

пайдаланылатын ұғымдар болғандықтан, төменде осы атауларға да қысқаша сипаттама беріп, тоқталып өтуді жөн көрдік.

Интранет (ішкі байланыс желілері) бұл жүйе Lan (Lan - local Area Networks, ғимарат ішіндегі желі) және WAN (WAN-Wide Area networks, дүниежүзілік желі бірақ тек қана бір фирма немесе мекеменің ақпараттық технология құралдарын жалғастырады) әр бір мекеменің, ұйымның өз ішіндегі компьютер желілерінің бір - бірімен байланысы. Бұл желі арқылы ұйым ішінде видео - конференциялар, онлайн конференциялар яғни интернетте іске асырылатын операциялардың барлығын ұйымдастыруға болады. Кейбір мекемелер ішкі байланыс желісін «Firewall» арқылы ұйымдастыру мүмкін. «Firewall» ішкі желі мен интернет желісінің өзара белгілі бір канал арқылы жалғануы болып табылады.

Екстранет (заманауи интранет) – мекеме ішіндегі желідегі барлық ақпаратқа арнайы рұқсат арқылы, үшінші адамның енуі және пайдалана білуі [19]. Бұл үшінші адам көбінесе мекеменің клиенттері болып келеді.

VPN (virtual private network) – желінің бұл түрі бірнеше мекемені, фирманы өзара байланыстыру үшін пайдаланылатын интернеттің бір тунелі [20]. Бұл желі байланысы, мекемелерді интернет желісіндегі шабуылдардан сақтау үшін қолданылады.

INTERNET-жоғарыда атап көрсеткеніміздей ақпараттық технология жүйелерін өзара байланыстыратын желілердің ең озық түрі. Интернет - кез келген ақпараттық технология құралдарын өзара байланыстырып, бүкіл әлем бойынша ақпарат алмасу мүмкіндігін береді. Интернет - байланыс технологияларын өзара біріктіретін, тораптар мен желілердің ең озық жиынтығы. Интернет - қоғамдағы әлеумет арасындағы ең жиі пайдаланылатын оңай, арзан, кең таралған және қылмыстық құқықта ең көп мәселелер туындатушы желі. Мәселен, Америка Жоғарғы Соты 1995 жылғы Whirlpool Financial Corporation GN Holdings ісін қарастыру барысында, интернетке – әркімге ашық ақпараттарды өзара алмасу үшін пайдаланылатын құрал деп анықтама берген [21]. Интернет арқылы желіге кіру дегеніміз екі немесе одан да көп компьютерлердің өзара ақпарат алмасуы. Сондықтан, интернет терминінің қалыптасу тарихына қатысты мәліметтерге тоқталып өтуді жөн көрдік.

Интернет Америка Құрама Штаттарының әскери мақсатта қолдану үшін іске асырған жоба (APRANET) негізінде өмірге келген ақпарат алмасу торабы. Америка Құрама Штаттарының Қорғаныс министірлігі ядролық шабуылдарға қатысты мемлекет аралық байланыс орнатуға және бір компьютерден екінші компьютерге ақпарат жіберу, хабар алу үшін, компьютерлерді өзара байланыстыратын желі құрады. Желінің ерекшелігі желідегі бір компьютер істен шықса басқа компьютерлер еш қиындықсыз өзара байланысын жалғастыра беретін еді [22].

1969 жылы Калифорниядағы үш орталық; Лос - Анджелес, Санта Барбара, Стенфорд пен Солт Лейк Сити орталықтары арасында алғаш рет интернет желісіндегі ақпарат трансфері іске асады. Желі атауы 1994 жылы APRANET атауынан интернет атына көшіп, әлем халқы арасында кең қолданысқа ие бола бастады. 1972 жылы АҚШ Қорғаныс Министірлігі 50 университет пен басқа зерттеу ұйымдарына Интернет желісін пайдалану мүмкіндігін берді. Біртіндеп интернет өз кеңістік көлемін кеңейтіп, сол кезде қолданыста болған әр түрлі желілерді бір ғаламдық желіге біріктірді. 2013 жылы Интернетті пайдаланушылар саны 2,7 млрд. асты, бұл дегеніміз интернет пайдаланушылардың қатар жер шарындағы халықтың 40% құрайды деген сөз. Себебі, интернет ақпарат алмасудың аса қолайлы, арзан әрі жылдам құралы болып табылады [23]. 2017 жылы интернетті пайдаланушылар саны 4 млрд. жетті, аталған көрсеткіш жер шарындағы халықтың 60% құрайды [24]. Интернет бүкіл әлемдік ақпарат тораптарын біріктіруші желі болғандықтан, ақпараттық технология саласындағы қылмыстардың іске асуына ең көп мүмкіндіктер беруші құрал. Әрі бұл желі арқылы іске асатын қылмыстарда шекара ұғымы болмайтынын да ескеруіміз қажет. Сондықтан, жеке бір ақпараттық технология арқылы жасалатын қылмыстардан гөрі, ақпараттық технология желілері, тораптар арқылы іске асатын қылмыстар аса ауқымды, қауіпті болғандықтан, жаза тағайындауда осы мәселеге назар аударған дұрыс болады.

Қазіргі уақытта, әлемде үш миллиардтан астам ірілі ұсақты қаржы секторында қызмет атқаратын компаниялар мен мемлекеттік ұйымдар өзара интернет арқылы байланысқан.

Түркия мемлекетінде интернет 1991 жылы Ғылыми Технологиялық зерттеу ұйымы тарапынан Орта Шығыс Техникалық университеті іске асырған жоба негізінде қолданысқа енгізілді [25].

Қазақстанда интернет 1994 жылы Ресейлік “Релком” фирмасының ұйымдастыруымен Алматыдағы физикалық теориялық зерттеу институтын Германдық және Американдық әріптестерін байланыстыру мақсатында электрондық почта жүйесін интернетке қосылу арқылы іске асырылды [26] Internet World Stats мәліметтері бойынша, 2013 жылы Қазақстан Республикасының барлық тұрғындарының үштен бір бөлігі интернет пайдаланушылары болып табылады. Олардың саны жыл сайын артып келеді, соңғы 3 жылдың ішінде олардың қатары 700 мың адамнан 2013 жылы 6 млн. 300 мың адамға дейін артқан. 2017

жылы қазақстандық интернет пайдаланушылар 13 млн. яғни жалпы халықтың 77% құраған. Бұл мәліметтен соңғы жылдар ішінде интернет пайдаланушылар санының қарқынды артқанын байқаймыз [27]. Отанымызда интернет пайдаланушылардың артуы интернет арқылы іске асатын қылмыстар санының артуы ықтималдығын күшейтетіні сөзсіз.

Интернет желісі Қазақстан Республикасының Ақпарат және Байланыс министірлігі құзретіне кіреді. Қазақстандағы алғашқы және ең ірі ұлттық провайдер иесі «Қазақтелеком» болып табылады. Бірақ, 2017 мәліметтерге назар аударсақ Қазақстандағы интернет провайдерлердің саны 25 жеткен. [28]. Қазақстан заңнамасына сәйкес Қазақстан интернетіндегі барлық сайттар БАҚ қатарына жатқызылады. Ол туралы 1999 жылдың 23 тамызында қабылданған, № 451-1 «Бұқаралық ақпараттық құралдар туралы» және 3 мамыр 2001 жылғы «Ақпараттық Коммуникациялық желілерге байланысты, кейбір заң актілеріне енгізілген өзгерістер мен толықтырулар жайында» заңдарда көрсетілген [29]. Аталған заңнама негізінде барлық интернет ресурстар: веб-сайттар, чаттар, блогтар, интернет-магазиндер, электрондық кітапханалар және т.б. бұқаралық ақпараттық құралдар қатарына жатқызылады. Қазақстан Республикасының заңнамасына қайшы келетін кез келген интернет ресурсы Қазақстандық интернет желісінен ажыратылады деп көрсетілген. Соған қарамастан интернеттен моральдық принциптерге, отандық саясатқа, экономикаға қарсы жасалатын әрекеттердің іске асып жатқаны жасырын емес. Оған интернетке енген кез – келген азамат куә бола алады (Мысалы, казнетте порнография, алаяқтық, бала порнографиясы, суицидқа итермелеуші т.б. сол сияқты сайттарғы кез - келген интернет қолданушы кедергісіз ашып кіре алады).

Ақпараттық технология құралдарын, интернетті пайдаланушылардың барлығы дерлік кибер қылмыскерлердің потенциалды құрабандары болу қаупіне ие (қазіргі уақытта смартфон мен компьютер қолданбайтын тұлға жоқ деуге де болады). Интернет арқылы қылмыс жасаушы әлемнің бір түкпірінде отырып-ақ, әлемнің басқа нүктесіндегі мемлекетте қылмыс жасау мүмкіндігіне ие. Бұл факторлар қылмыстың латенттігін жоғарлатады. Сонымен қатар, қылмыс құрбанының басқа мемлекет территориясында болуы, аталған қылмыс түрлеріне қарсы заң нормаларының әлсіздігі, әлемде ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстармен күресетін ортақ заң нормаларының болмауы, құқық қорғау органдарының қылмысты тергеу әрекеттерін жүргізуде және қылмыскерді қудалауда көптеген кедергілер тудыруда. Интернет қолданушылар үшін шекара ұғымы болмайтынын ескерсек Қазақстанның да бұл қауіптен шет қалмайтындығы анық.

Әлемдегі интернет шабуылдардың 42% пайызы ақпаратты ұрлаумен байланысты болса, 22% ақпараттық құралдардың қызметтік функциясын жою немесе нашарлатуға бағытталған [30].

Қылмыскердің интернетті өз мақсатына белсенді пайдалануының келесі бір себебі – глобалды масштабта адамдарға ақпараттық психологиялық шабуыл жасау. Мысалы, порнографиялық видеолар тарату, балалар порнографиясын сату, интернет арқылы террористік ақпарат тарату, наша сату, қару жарақ сатуда пайдалану (Мысалы, он төрт жасындағы ағылшындық жасөспірім Либерпуль ауруханасының компьютер жүйесіндегі дәрігерлердің ауруларға жазған рецептілерінің орнын ауыстырған. Аталаған әрекет бірнеше адамның қазасына себепкер болған [31])[32]. Жоғарыда келтірілген мәліметтер Интернет желісінің қоғам қауіпсіздігіне қарсы мақсатта пайдалану мүмкіндігінің аса жоғары екендігін көрсетеді. Сонымен қатар, жеке бас мәліметтерін интернет арқылы ұрлау ақпараттық технологиялар саласындағы кең таралған қылмыс түрлерінің бірі болып есептеледі. Мәселен, банк немесе т.б. ұйым клиенттерінің атын, туған күнін, кредит карталарының номерін ұрлау арқылы интернетте көптеген алаяқтықтың жасалуы қазір ешкімді таңқалдырмайды. Кредит карталардың номерінің ұрлануы, оның жасанды көшірмесін жасау арқылы ақша трансферлігін жасау кең етек алған қылмыстың бір түрі[33]. Интернет арқылы жасалатын қылмыстардың бұған кейін де қарыштап көбейетінін ескеріп, интернет арқылы іске асатын қылмыстарға құқық қорғау органдары аса жоғары назарда ұстау қажет деп есептейміз.

Сонымен, ақпараттық технология саласындағы қылмыстарға байланысты ұғымдарды тұжырымдай келе төмендегідей қортындылар жасауға болады деп есептейміз.

1. Қазіргі қазақстандық құқықтық айналымда кеңінен пайдаланылатын «компьютерлік қылмыс» ұғымының орнына «ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыс» түсінігін пайдалану құқықтық заңнаманың бұл саладағы қамту ауқымын кеңейтеді. Себебі, «ақпараттық технологиялар» ұғымының шеңбері «компьютерлік технология» ауқымынан анағұрлым кең, әрі барлық технология саласында пайда болған жетістіктерді өз мағынасына сыйғыза алады. Сонымен қатар, «компьютер» ақпараттық технология жетістігінің бір түрі ғана екендігін естен шығармауымыз қажет.

2. Қазақстан Республикасының 1997 жылы қабылданған Қылмыстық Кодексінің 227 бабында пайдаланылған «компьютерлік және компьютер жүйесіндегі қылмыс» ұғымының орнына 2014 жылдың 3 шілдеде қабылданған жаңа ҚК енгізілген 7 тарауда ақпараттық технологиялар ұғымының

пайдаланылуы қазақстандық заңгерлер тәрпынан жасалған аса сәтті қадам деп есептейміз. Себебі, аталған ұғым ақпараттық технология саласындағы барлық қылмыстарды молынан қамту мүмкіндігіне ие.

3. «Ақпараттық технология жүйесіне немесе жүйе ішіндегі ақпаратқа қарсы, ақпараттық технология құралдары арқылы немесе ақпараттық технология құралдары жадысындағы ақпаратқа қарсы жасалатын қылмыстарды «ақпараттық технология саласындағы қылмыстар» деп атаймыз.

4. Ақпараттық технология саласындағы қылмыстардың анықталу, ашылу деңгейі, классикалық қылмыстарға қарағанда латенттігі ең жоғарғы қылмыс түрі болып есептеледі. Ақпараттық технология саласындағы қылмыстардың ерекшелігі жайында айтқанда ең алдымен ескеретін жайт, бұл қылмыс түрін іске асырудың өте оңай, қылмыскерді табудың аса зор болуы. Әрі қылмыскердің анонимді болуы, қылмыскер кез келген лақап атпен өзін жасыра білу мүмкіндігіне ие болуы. Ақпараттық технология құралдары арқылы жасалған қылмыстың, классикалық қылмыстан келесі бір айырмашылығы, қылмыскер мен зардап шегушінің бір территорияда бірге болу қажеттілігінің жоққа шығуы. Тіпті қылмыскер мен зардап шегушінің қылмыс болған уақытта екі түрлі елде болуы мүмкіндігінің шынайы болуы. АТ саласындағы қылмыстардың зардаптары классикалық қылмыстардан да зор болуы.

5. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексін де ақпараттық технология саласындағы қылмыстың орнын анықтауға байланысты нақты нормалар қарастырылмаған. Сондықтан, ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыс орыны, қылмыстан зардап шеккен орыны немесе қылмыстың аяқталған орыны немесе екеуінің қилысқан жері ма оны анықтау тіпті мүмкін емес. Егер қылмыс жасалған уақыт аналогиясын ескерсек, онда ақпараттық технология қылмыс жасалған жер соңғы компьютерлік команданы немес ақпараттық технология құралын пайдаланған орын қылмыс орыны болуы қажет. Бірақ заңдылық принципі (ҚК РК 4 бап) қылмыстық заңды аналогия бойынша пайдалануға тиым салады. АТ қылмыс орынын анықтаудың қаншалықты маңызды екенін келесі мысалдан байқауға болады. 2012 жылдың қыркүйек айында Ұлыбритания азаматы Л. басқа мемлекеттердің бағдарламашыларымен біріге отырып Нью-Йорктағы «City Bank of America» қаржылық басқару қоры жүйесіне енген. Нәтижесінде 15 млн. астам долларға банк зардап шегеді. Ұйымдасқан қылмысқа АҚШ, Ұлыбритания, Израиль, Швейцария, ГФР және Ресей азаматтары да енген, бірақ Қылмысты қарастыру барысында Лондон соты Ресей азаматын қылмыстық жауапкершілікке тартудан бас тартады. Себебі, қылмыс жасалған компьютер Ұлыбритания заңы талап еткендей АҚШ-та емес Лондон территориясында болғандықтан, Ұлыбритания азаматын АҚШ құқық органдарына беруден Лондон соты бас тартады [34].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 Mehmet Emin Artuk - Ahmet Gokcen, *Türük Ceza kanunu Şerhi*. – Ankara: Turhan Yayınevi, - 2009. – s. 4643.
- 2 Berrin Bozdogan Akbulut, *Bilişim suçları. Galatasaray Üniversitesi yayınları*. - İstanbul. - 2013. - S. 546.
- 3 Emin Dogan Aydın *Bilişim, Suçları ve Hukukuna giriş*. Doruk yayınları. – Ankara, 1992. - S. 3.
- 4 Recep Yılmaz Yazıcıoğlu, *Bilgisayar suçları: Kriminolojik, Sosolojik ve Hukuksal Boyutlar*. – İstanbul, 2007. - S. 131.
- 5 *Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Информатика және компьютерлік техника / Жалпы редакциясын басқарған – А.Қ.Құсайынов*. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2002. – 456 б.
- 6 Daintith, John, ed. "IT", *A Dictionary of Physics*, Oxford University Press. - M. - 2012.
- 7 Davut Ozkul, *Bilisim Sistemi kavrami ve Bilisim sistemlerinin Denetimi*, *Sayistay dergisi*. - Ocak-Haziran, 2012. – Sayı. 44-45. - S. 140.
- 8 Т.Б.Сеитов *Правовые аспекты компьютерной преступности в зарубежных странах и в Казахстане*. – Алматы, 2000. - С. 180.
- 9 Nurallah Aydin, *Türk Suc ve Ceza Hukuku Genel ve Özel Hukuklar*. Ankara: Adalet Yayınevi. – 2009, S. 380.
- 10 Artuk-Gokcen- *Yenidunya. Türk Ceza Kanunu Serhi*. - S. 4641.
- 11 Толубекова Б.Х. *Компьютерная преступность: вчера, сегодня, завтра: монография*. - Караганда, 1995. - С. 245.
- 12 Eralıp Ayhan. *Hukukcular İcin Bilisim Terimleri Sozlugu*. - 2011. - S. 260.
- 13 <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%AD%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82>.
- 14 *Operation Ghost Click International Cyber Ring That Infected Millions of Computers Dismantled*. http://www.fbi.gov/news/stories/2011/november/malware_110911.
- 15 Ismail Malkoc, *Aciklamali İctihatli Yeni Turk Ceza Kanunu*. – Ankara: Malkoc kitapevi, 2007.- S. 1665.
- 16 Velli Ozer, *Ozbek-Nihat Kanbur-Koray Dogan-Pinar Bacaksiz-Ilker Tepe, Turk Ceza Hukuku Özel Hukuklar*. – Ankara: Seckin Yayıncılık, 2010. - S. 897.

- 17 Завотпаева А.Т. Преступление в сфере высоких технологий: уголовно-правовые и криминалистические аспекты. – Караганда, 2010. - С. 196.
- 18 Yavuz Kaplan, *İnternet ortamında Fikri hakların korunmasına uygunlanacak hukuk*. – Ankara: Seckin Yayın Evi, 2004. - s. 23.
- 19 We are building our lives around our wired and wireless networks. The question is, are we ready to work together to defend them? <http://www.fbi.gov/about-us/investigate/cyber>.
- 20 Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью. - М., 2002. - С. 360.
- 21 Comparisons of Crime in OECD Countries. http://www.civitas.org.uk/crime/crime_stats_oecdjan2012.pdf.
- 22 Levent Kurt, *Aciklamali İctihatli Tum Yoneriyle Bilisim Suclari*. – Ankara: Seckin Yayinevi, 2010. - S. 31.
- 23 . Velli Ozer, *Ozbek-Nihat Kanbur-Koray Dogan-Pinar Bacaksiz-Ilker Tepe,Turk Ceza Hukuku Ozel Hukumler*. – Ankara: Seckin Yayıncılık, 2010. - S. 897.
24. [http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF_\(%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_%D1%80%D1%8B%D0%BD%D0%BE%D0%BA\)](http://www.tadviser.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F:%D0%98%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D1%82-%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF_(%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B9_%D1%80%D1%8B%D0%BD%D0%BE%D0%BA))].
- 25.Yavuz Kaplan, *İnternet ortamında Fikri hakların korunmasına uygunlanacak hukuk*. – Ankara: Seckin Yayın Evi, 2004. - s. 23.
26. <http://egov.kz/cms/ru/articles/20article968574123>
- 27 We are building our lives around our wired and wireless networks. The question is, are we ready to work together to defend them? <http://www.fbi.gov/about-us/investigate/cyber>.
28. Козлов В.Е. Теория и практика борьбы с компьютерной преступностью. - М., 2002. - С. 360.
29. Comparisons of Crime in OECD Countries. http://www.civitas.org.uk/crime/crime_stats_oecdjan2012.pdf.
30. Levent Kurt, *Aciklamali İctihatli Tum Yoneriyle Bilisim Suclari*. – Ankara: Seckin Yayinevi, 2010. - S. 31.
31. Квалификация компьютерных преступлений <https://sites.google.com/site/komputernyeprestuplenia/home/istoria-komputernyh-prestuplenij>. 12.09.2012.
32. Мелик Э. «Компьютерные преступления. Информационно-аналитический обзор». –Internet: <http://www.melik.narod.ru>.
33. Ersoy Yüksel, «Genel Hukuki Koruma Çerçevesinde Bilişim suçları». - Ankara: Ankara üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 2004.
34. Как спасти информацию в жестком диске. <http://www.kokshetau.online.kz/work/int.htm>.

Байкенжина Кулбагила Алиакпаровна
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің доценті,
заң ғылымдарының кандидаты

Балгимбеков Даурен Укибаевич
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты

Каржасова Гулдана Батырбаевна
Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің PhD докторы

АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ ОБЪЕКТИВТІК ЖӘНЕ СУБЪЕКТИВТІК БЕЛГІЛЕРІ

***Аңдатпа.** Бұл мақала алаяқтық қылмысының объективтік және субъективтік белгілерін анықтауға осы түсініктің даму тарихы, ерекшеліктері мен қазіргі кездегі жағдайына арналған*

***Резюме.** Статья посвящена объективному и субъективному признаку «Мошенничество». Исследуется эволюция данного понятия, особенности, современные подходы и комментарии.*

***Summary.** The article is devoted to the objective and subjective feature "Fraud". The evolution of this concept, features, modern approaches and comments is explored.*

Қоғамның дамуы, ізгіленіп алға қарай даму сатысында, жеке тұлғалардың әлеуметтік, экономикалық және рухани жағдайы жақсарған тұста, күн тәртібінде өзгермей тұрған өзекті мәселенің бірі алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаудың азаймай тұрғандығы. Бұрынғыға қарағанда, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстық әрекеттердің саны ғана емес, сапалық жағы да өзгерді. Жоғарыда көрсетілген әрекеттердің шығу себебі түбегейлі анықталмағандықтан, қылмыс жасаудағы осы тәсілмен күрес ұйымдастыру мүмкіндіктері толықтай жолға қойылмай отыр.

Сондықтанда, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасау әрекеттерін жан-жақты зерттеу үшін, осы тәсілді қолданып қылмыс жасаушы тұлғаның қылмыстық зардапқа деген ішкі психикалық пиғылын ашу қажет. Ондағы басты мақсат алдау мен сенімді теріс пайдаланудың әр түрлі жағдайларға байланысты жалпы және арнайы механизмін анықтау, сөйтіп онымен күрес жүргізудің әлеуметтік және арнайы шараларын белгілеу. Қылмыстың субъективтік жағын сипаттайтын белгілерді толық және жан-жақты анықтау қылмысты дұрыс саралаудың, әрекеттің және сол қылмысты жасаған адамның қоғамға қауіптілік дәрежесін анықтаудың, жауаптылықты жеке-даралаудың қажетті шарты болып табылады.

«Субъективтік жақ-ол қасиет, яғни қоғамға қауіпті әрекеттің қажетті белгісі-дейді И.Борчашвили. Оның мазмұны қауіпті әрекетке берілген баға, ол жасалғаннан кейінгі қылмыстық салдар. Сонымен қатар субъективтік жақ пен әрекеттің сыртқы қасиеті арасындағы өзара байланыс оларға берілген бағаның сәйкестілігімен бітпейді. Бұл көрсетілген мән-жайлар аталған белгілерді сипаттауда, олардың нақты мазмұнын анықтауда, осы түсініктерді құрайтын құрама элементтерді айқындауда елеулі рөл атқарады. Кез келген әрекеттің оны жасаған адамның санасында бастамасы болады» [1,125 б.].

Барлық қасақана қылмыс сияқты, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың субъективтік жағы-кінә, ниет, мақсат және эмоция. Кінә-қылмыс элементі. Ол кез келген қоғамға қауіпті әрекеттің қажетті құрама бөлігі болып табылады. Біздің ойымызша, заңға қайшылық қоғамға қауіптілікті көрсетеді. Сондықтан кез келген заңға қайшы әрекет қоғамға қауіпті болып табылады. Адамның алдау мен сенімді теріс пайдаланудың объективтік белгілерін мойындауы, оның санасына қол сұғушылықтың нақты және құқықтық жақтарының бейнеленуі арқылы қоғамдық қауіптілікті түсінуге мүмкіндік туады.

Қол сұғушылық жасайтын адам алдау мен сенімді теріс пайдаланудың объективтік жағының барлық белгілерін және оның затын ұғынады, ой-өрісінен өткізеді. Бұл мән-жай қоғамға қауіпті әрекетті, оның жасау тәсілін және қылмыс затын тікелей ұғынуға болатындығымен түсіндіріледі; соған байланысты қылмыскер өзінің интеллектуальдық мүмкіндігін, бірінші кезекте, алдау мен сенімді теріс пайдаланудың осы көрсетілген категория ретінде жасалатынын қылмыстың мән-жайын түсінуді қамтиды. Кінәнің шын мазмұнын, нақты формасын және дәрежесін анықтамай адамды ерекше қауіпті қылмысты қайталаушы деп тану, шартты түрде соттау, шартты түрде мерзімінен бұрын босату, рақымшылық актілерін қолдану туралы мәселелерді дұрыс шешуі мүмкін емес.

Қылмыскер санасында жасалынатын қылмыстың фактілік жағы қамтылады, яғни, жәбірленушінің назарына алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қамтамасыз етілетін мүліктік талап қамтылған ақпарат жеткізу. Сонымен қатар, алдау мен сенімді теріс пайдаланушы жасалатын қылмыстың қоғам үшін мәнін түсінеді. Ол жәбірленушінің назарына жеткізілген хабар оның бойында үрей тудырады, талап еткенді мәжбүрлейді деп ойлайды. Бұл жерде психикалық әсердің маңызы өте зор. Қоғамға қауіпті салдарды болжап білу арам ниеттің интеллектуальдық кезеңінің екінші белгісі болады, ол алдау мен сенімді теріс пайдаланудың материалдық құрамдарына тән.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану формальдық құрамындағы арам ниеттің еріктілік сәті белгілі бір зиян келтіремін деп алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы субъектінің мүліктік талап қою ниетімен беріледі. Алдау мен сенімді теріс пайдалану адамның бойына тумасынан берілген қасиет, бірақ ол бір адамда жасырын түрде, тіпті байқалмайды да, ал екінші бір адамда анық, көрінеу көзге байқалып тұрады. Жеке тұлғадағы алдау мен сенімді теріс пайдалану қасиеттері көбіне алдына қойған мақсатты жүзеге асыру үшін қолданылады. Қылмыстық ниет мақсатпен тығыз байланыста болады. «Мақсат жасалатын құндылықтың адам санасындағы идеалдық образы». В.П.Тугариковтың пікірінше, «Ниет адамды әрекет етуге итермелейді, ал мақсат- адам әрекеті қайда бағытталған»-, деген сұраққа жауап береді [2, 47 б.].

Адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасы жағдайында, олардың бір-біріне, қоршаған ортаға, тәрбиеге, түрлі әрекеттерге деген көзқарасы пайда болып отырады. Адамның өзін-өзі жоғары қойып, өзіне-өзінің баға беруі арқылы басқа адамдарға, халыққа, ұлтқа, жынысқа, жасқа, мамандыққа, жақындарына деген қарым-қатынас түрлері пайда болады. Міне, осы тұрғыда алдау мен сенімді теріс пайдаланудың табиғаты да солғұрлым айқындала түседі. «Алдау», «сенімді теріс пайдалану» тұлғалардың арасындағы қарым-қатынас түрлерінен, үшінші тұлғаның олардың қарым-қатынастарына араласуынан пайда болады. «Алдау» бұл әрекет ету тәсілі емес, сол тәсілге деген адамның ойының жемісі. Абайсыздықпен, ойланбай, ниеті болмай жасалған әрекеттен туған зардап, алдаудың жемісі болып табылмайды.

Алаяқтық болуы үшін міндетті түрде қасақаналықпен (тікелей және жанама) алдау мен сенімді теріс пайдалану болуы керек. Алдау мен сенімді теріс пайдалану табиғаты субъектінің жан азабы мен тән азабын тартқызу арқылы жәбірленушіге мақсатына алған зардап түрін келтіруі. Субъектінің алдына әрекет ету ниеті арқылы жәбірленушіге жан азабын, тән азабын тартқызуы мақсатын қоюы, алаяқтықтың табиғаты болып табылады. Сонымен, « алдау мен сенімді теріс пайдалану », бір жағдайда белгілі бір мақсатты жүзеге асыру құралы болса, екінші бір жағдайда ойына алған зардаптың туындауы болып табылады.

Кей жағдайда, қылмыстық әрекет кезінде алға қойған мақсат пен оған жету үшін пайдаланылған құрал арасындағы сәйкестілік болмай қалады. Алдау мен сенімді теріс пайдалану табиғатын зерттеуде есепке алуға қажетті тағы бір жағдай ол- элеуметтік дамудағы өзгерістер. Қоғамда болып жатқан күнделікті өзгерістерге сәйкес қоғам мүшелерінің мінез-құлқы да өзгереді. Адамның мінез-құлқы дүниеге келген уақытынан бастап қалыптасатын болғандықтан, қоғамдағы өзгерістер де оған әсерін тигізбей қоймайды. Адам бойындағы алдау мен сенімді теріс пайдалану тәсілдерін пайдалану ниеті адамда ерте кезден-ақ пайда болады, тіпті сонау ерте балалық шақта.

Алғашында ол қоршаған ортадағы кейбір құбылысқа қарсылық жасау үшін қолданылады. Балалардың мұндай әрекеттері олардың ішкі ойлау қабілеттерінің жемісі емес, ол аяқ астынан пайда болған ойдың көрінісі. Осы әрекеттер бірнеше рет қайталанса және ол әрекетке дер кезінде баға беріліп тиым салынбаса, онда ол бірте- бірте тұрақтылыққа ұласады да, адамның мінез-құлқының көрінісі ретінде қалыптасып қалады. Адам қылмыс жасағанда, оған белгілі бір нәрсе түрткі болады, өзінің жігерін қандай да бір нәтиже- мақсатқа жетуге бағыттайды.

Адамның психикалық қатынасының сипаты қандай да бір ниетпен, мақсатпен айшықталатын болғандықтан, оларды анықтамай кінәнің шын мазмұнын дұрыс бағалау мүмкін емес. Қылмыс жасаудың себебіне, орыстың көрнекті криминалистері И.Я. Фойницкий, М.П. Чубинский ниетті қылмыстың көзі деп сипаттаған, соттың талқылауына жататын нақты факт деп есептеген. Көрнекті орыс ғалымы Л.Е.Владимиров былай деп жазады: «Көзі ашық судья қылмыстың ниетін ашпаған тергеуге қанағат білдірмейді. Әрекетті түсіну үшін ішкі түрткінің терең психологиялық мәні бар, ол осы қылмыстың неге жасалғандығын түсіндіреді, егер сотталушының көңіл-күйіне күдік тударатын болса, даулы мәселені дәрігер-психиатрдың қорытындысына қалдырады» [3, 39-41 бб.].

Мінез-құлықтағы алдау мен сенімді теріс пайдалану ниеті, адам санасында қалыптасып оның еркіне ықпал жасайды, оның қоғамға қауіпті әрекетіне тиісті бағыт береді. Қылмысты саралау үшін де алдау мен сенімді теріс пайдалану ниетінің себебін анықтаудың маңызы зор. «Ниетті білмей адамның

басқа мақсатқа емес, неге осы мақсатқа ұмтылғандығын түсіну мүмкін емес және де оның әрекетінің шын мәнін де түсіне алмайсың»-дейді К.Ф.Тихонов [4, 142-143 бб.].

Ниет –бұл субъектінің өзіне қажетті құндылықты таңдаудағы ішкі жан дүниесіндегі пайда болған психофизиологиялық процестің туындысы. Субъектінің мінез-құлқында қылмыстық ниет пайда болған кезде, ниетпен қатар сол ниеттен пайда болған зардаптың жазаланатындығы туралы ой да пайда болады. Егер субъект қылмыстық ниетті шындап жүзеге асырмақшы болса, онда оның жоспарында ниетінен туындайтын әрекеттің зардап көлемі және зардапты туғызатын жағдайлар да көрсетіледі. Жасалған жоспар бойынша субъект ниетін жүзеге асыру немесе асырмау туралы, зардап тудыру немесе зардап тудырмау туралы шешім қабылдайды.

Субъектінің ниетінің қандай болғандығын, әсіресе алдау мен сенімді теріс пайдалану қылмыстарынан туған зардаптарға қарап нақтырақ айтуға болады. Бірақ, соған қарамастан, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасағандардың көпшілігі, әрекетінің зардабын түсінбегендігін, әрекетіне бақылау жасай алмағандығын, әрекет өткеннен кейін оның қалай жасалғандығын ойына түсіре алмағандығын айтады, яғни субъектінің ішкі сезімінде бір «жойқын күш» пайда болып әрекетін бақылап қадағалай алмайтындай халге жетіп қылмыстық зардап туғызады. «Бұл алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаған субъектілердің барлығына тән ортақ психологиялық құбылыс»-, деп жазады К.Ф.Тихонов. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасау ниеті субъектіде бұрыннан келе жатқан ойдан, сондай-ақ адамдармен қарым-қатынасынан, қоршаған ортасында бос уақытын қалай өткізуіне байланысты т.б жағдайлардан пайда болады. Бұл пікірді анкета жүргізіп сұралғандардың 62 % растап отыр.

Психологиялық жағынан еліктеу нәтижесінде пайда болған алдау мен сенімді теріс пайдалану ниеті, субъектінің тәжірибесімен толықтырылып, дер кезінде тиісті тойтарыс алмағандықтан, субъектінің мінез-құлқындағы тұрақты ниетке айналады. Алдаумен сенімді теріс пайдалану нәтижесінде өзінің әрекетін жоғары бағалау арқылы, субъект болар –болмас оқиғаға да алдауды лайық деп санайтын дәрежеге жетеді, сөйтіп бара-бара алдау қажеттігін қолдайтын ниеттен басқа, алдаудың түрлі әдістерін пайдалану ниеті де пайда болады. Алдау мен сенімді теріс пайдалану ниетінің пайда болуына төмендегідей жағдайлар себеп болады:

-субъектінің алдау мен сенімді теріс пайдалану туралы жеке пікірі-субъектінің өз мінез-құлқындағы алдау туралы ниетті психологиялық ойлау нәтижесінде дұрыс деп тануы;

-әрекетті бағалау факторлары-ниеттің қалыптасуына өзіншілдіктің әсері, қоршаған орта пікірін ескермеу, менсінбеу т.б ;

-көзқарас- белгілі бір ниетпен алдау мен сенімді теріс пайдалану бастаулары (кино, әдебиет, теледидар, бұқаралық ақпарат құралдарының әсері);

-субъектінің әрекеті- таңдап алған объектіні бағалай отырып алдау мен сенімді теріс пайдалануда қолданатын тәсілдерінің түрлері.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасау ниеті субъектінің көңіл-күйіне де тікелей байланысты, қылмыстық ниетті тезірек жүзеге асыру әсіресе ішімдік ішкен кезде пайда болады. Талдау жүргізу нәтижесінде алдау мен сенімді теріс пайдаланып қылмыс жасаушылардың 89 % қылмыстық әрекетті мас күйінде жасағандығы дәлелденіп отыр. Біздің зерттеуіміз бойынша, көп жағдайларда 88 % алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасау ниетінің ұзақтығы көпке созылмаған, субъект қылмыс жасағанда жеке және әлеуметтік зардаптар туралы алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушыларға қолданылатын жазаның ең қатал түрлері ұзақ уақытқа бас бостандығынан айыру жазасының өзі сұрау салғандардың 77 %-ның қылмыс жасау ниетіне әсер ете қоймаған, ал қалған 23 % ауыр жазаны ескере отырып, қылмыс ашылмай қалып, жаза тағайындалмауы мүмкін деген есепте болған.

Біздің пікіріміз бойынша, бұл көрсеткіштің себебі: субъектіде алдау мен сенімді теріс пайдалану деген ниеттің ертеден қалыптасуы, әрекетін тек осы бағытта ғана жүзеге асырып, жалғастырып отыруы, сөйтіп өзіншілдіктің жоғары деңгейінде нақты жағдайларда алдау мен сенімді теріс пайдалануды қылмыс құралы ретінде пайдалануы. Кей сәттерде жеке тұлғалар арасындағы қоғамдық қатынастар нәтижесінде алдау мен сенімді теріс пайдалану тәсілін қолдануға мәжбүр болатын жағдайлар туындауы мүмкін:

-қоғамдық қатынастарды реттеу шеңберінде;

- отбасылық, тұрмыстық, өндірістік, еңбек және бос уақытын өткізуді ұйымдастыру кезінде;

-объектілерді реттеуге байланысты;

-жеке тұлғалардың бір-бірімен, тұлғалардың топтармен, топтар арасындағы, тұлға мен қоғам арасындағы, қоғам мен әлеуметтік топтар арасындағы қарым-қатынасы.

Жоғарыда келтірілген қоғамдық қатынастардың түрлері бір-бірінен алшақ, еш байланыссыз жүзеге асырылуы мүмкін емес. Қоғам дамуындағы Маркстік және Лениндік теорияларға байланысты қоғам мүшелеріне сендіру әдістерінен басқа мәжбүрлеу тәсілдері де қолданылады. Мәжбүрлеу шаралары негізінен құқықтық нормаларды қолдану арқылы жүзеге асырылады да, қоғамның бірқалыпты өмір сүруіне ықпалын тигізеді. Бірақ, осыған қарамастан қоғамдық қатынастардың түрлі салаларында тұлғалардың бір-бірімен, тұлғаның – топпен және топтардың арасында әлеуметке қауіпті мәжбүрлеудің түрлері жүзеге асырылып жатады. Мұндай жағдайлар сананың әлеуметтік психологиялық артта қалушылығы негізінде пайда болады.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану психологиясы жаңада ғана пайда болған процесс емес, ол бұрында болған, ол процесс үнемі қоғамдағы өзгерістерге байланысты өзгеріп отырады. Алдау мен сенімді теріс пайдаланудың жағдайы мен себептерінің бірі деп тұлғаны қоршаған ортадағы кемшіліктерді айтуға болады, олар- отбасы тәрбиесі, оқу процесіндегі кемшіліктер т.б «Жеке тұлғаның қалыптасуы әлеуметтік ортада, қоғаммен тікелей байланыста жүзеге асырылады. Тұлға дамитын қоғамның өзін бірнеше кіші орталарға бөліп қарастыруға болады. Өйткені әрбір кіші орталардың өзінің жеке-жеке әсері болуы мүмкін. Ол әсерлер жақсы да, жаман да болуы, сондай-ақ барлық кіші орталар бір мезгілде бірдей тек қана жақсы әсер, немесе тек қана жаман әсер етеді деп нақты айтуға болмайды»- деп жазады А.И.Долгова [5, 297 б.].

Тұлғаның дамуы туралы бұл келтірілген пікірмен келіспеуге болмайды, өйткені, жеке тұлға бүкіл қоғамға немесе өмір сүрген ортасына әсер ете алмайды, ал қоғам немесе тұлға өмір сүрген орта тұлғаны өз ортасына қарай ыңғайлап тәрбиелей алатындай қабілетке ие. Сондай-ақ, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасағандардың өмір сүрген кіші-гірім орталарына байланысты нақты әлеуметтік-психологиялық зерттеу материалдарына сүйеніп, олардың алдау мен сенімді теріс пайдалану себебіне талдау жасап және оның алдын алу жұмыстарын жүргізуге болады.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасап, бірінші рет сотталған 200 адамнан арнайы үш тараудан тұратын төмендегідей сұрақтар қамтылған анкета толтыру сұралды: қоршаған ортаның субъектінің алдау мен сенімді теріс пайдалануды қолдануына тигізген әсері; қылмыс жасау алдындағы субъектінің әлеуметтік топпен қарым- қатынасы; субъектінің қылмысқа дейінгі және қылмыс жасау үстіндегі ниеті, жанжалдың себебі- және ол анкета жүргізудің қортындылары төмендегідей болды. Бірінші тарау бойынша :

Сұралғандардың 54 % отбасында алдау мен сенімді теріс пайдалану -тәрбие беру мәселесі болып есептеледі. 10 %-ның ата-аналары балаларының өз қатарластарына алдау мен сенімдерін теріс пайдалануын мақұлдап, қуаттап отырады. Бұдан басқа да қоршаған ортадағы алдау мен сенімді теріс пайдалануға себеп болған әлеуметтік факторларды көрсетуге болады: мысалы, таныстарының, жолдастарының алдау мен сенімді теріс пайдалануы-55 %, кино, теледидар, әдебиеттердегі алдау мен сенімді теріс пайдалану тәсілдерінің әсері- 19 %. Сондықтанда жоғарыда келтірілген фактілерге сүйене отырып, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасағандардың әлеуметтік ортадан алдау мен сенімді теріс пайдалану моделін көріп-біліп, үлгі еткен деген пікір айтуға болады. Сотталғандардың қоршаған ортадан алған үлгісі негізінде, күнделікті өмірде, кей-кезде ата-аналарымен, дос-жолдастарының мақұлдауы нәтижесінде жүзеге асыруға болатын психологиялық фундамент арқылы жеке тұлғалардың мінез-құлқында алдау мен сенімді теріс пайдалану ниеті туындайды. Бұл ниет келе-келе жеке тұлғаның әлеуметтік топтар мен қоршаған ортадағы қоғамдық қатынастарының құрылымы мен мазмұнына кері әсерін тигізетін халге жетеді.

Екінші тарау бойынша сұралғандардың 35 % қарым-қатынастарын алдау мен сенімді теріс пайдалану себеп болды деп есептесе, ол әлеуметтік орта бойынша: 3%-еңбек ұжымында, 8% демалыс уақытында, 24% отбасы жағдайында деп көрсетті. Тұлғаның алдауға даяр тұратындығы көбіне отбасында айқын байқалады, оған себеп оның әрекетіне әлеуметтік бақылаудың болмауы. Анкеталық талдауға жүгінсек: алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың 39 % отбасы тұрмыстық жағдайда, 6 % жұмыс орнында жасалған. Әлеумет қолдайтын қажеттіліктерге қол жеткізуде жеке тұлғаның жағымсыз қасиеттерін бірге қолдануды жүзеге асырған.

Үшінші тарау бойынша қылмыс жасаушы тұлғаның әрекетіндегі ниетті оның жеке бас қасиеттерімен және сол қасиеттердің қылмыстық құқықбұзушылық туудағы ерекшеліктерімен салыстыра отырып талдау жасап көрейік. Зерттеу нәтижелері бойынша алдау ниеті, алдау мен сенімді теріс пайдалану алдында психологиялық кедергінің болмауы болып табылады екен. Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылардың әлеуметтік-демографиялық жағдайлары да қызығарлықтай санды көрсетеді. 2/3 немесе 63%-30-жасқа дейінгілер, оның ішінде 17 % кәмелетке

толмағандар. Осыдан алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмыстардың көпшілігін жас адамдар жасайтынын көруге болады.

Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасайтындардың білім деңгейіне келер болсақ, олар төмендегідей болып бөлінеді: 53 %- бастауыштық білім, 5 сыныпқа дейін; 10 %-орта, аяқталмаған білім; 24 %- орта білім; 14 %-арнайы орта білім; 3 %-аяқталмаған жоғары білім; 6 %- жоғары білім. Бұл көрсеткіштерден, алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылардың білім деңгейінің төмендігін және қызығушылығымен қоршаған ортаға деген көзқарасының дұрыс дамымағандығын көруге болады. Сұралғандардың әлеуметтік жағдайлары бойынша талдануы төмендегідей: 54 % жұмысшылар, 12 % қызметшілер, 10 % оқушылар мен студенттер, 24 % еш жерде жұмыс істемейтіндер, оның ішінде 6 % тұрақты мекен-жайы жоқтар. Сұралғандардың 1/4 бөлігі еш жерде жұмыс істемегендігі (қылмыс жасағанға дейін) олармен құқық қорғау органдары қылмыстың алдын алу жұмыстарын дұрыс жолға қоймағандығын көрсетеді .

Міне, осы жоғарыдағы көрсеткіштер алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы қылмыс жасаушылардың ниетіндегі өзгерістерге міндетті түрде әсерін тигізеді. Қылмыс жасаушылардың соттылық жағдайы да зерттеу объектісінен тыс қалған жоқ. Сұралғандардың 57 % бұрын сотты болғандар, оның ішінде: 29 % бірінші рет сотталғандар, 15% екі, 8%үш немесе одан да көп, 5%қылмысты қауіпті қайталаушылар.Сұралғандардың 46 % жазасын өтеу мекемесінде болғандар, бірақ соған қарамастан қылмысты қайталаушылар. Сұралғандардың 73 % қылмыс жасап сотталғанға дейін әкімшілік құқық бұзушылар.

Жоғарыдағы көрсеткіштер алдау мен сенімді теріс пайдалану қылмыс жасаушыларға құқық қорғау органдары және қоғам тарапынан жеткілікті негізде қылмыстың алдын алу шаралары қолданылмайтындығын, сондай-ақ бұл тұлғалардың ниеттерінің тұрақтылығын көрсетеді. Алаяқтық қылмысы туатын әрекеттердің ерекшеліктері мен қылмыс жасаушы тұлғаның алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасайтын қылмыстарына себеп болатын жағдайларға төмендегідей арнайы белгілерді тән деп көрсетуге болады:

1.Алдау мен сенімді теріс пайдалану арқылы жасалатын қылмысты болдырмау үшін қажетті психологиялық кедергіні ешқашанда жеңе алмайды немесе ондай кедергі болмайды да, өйткені қылмыс жасаушыда алдау мен сенімді теріс пайдалану ниетінен басқа ниет болмағандықтан;

2.Алдау мен сенімді теріс пайдалану ниеті адамның жан дүниесіне қатты әсер етеді де, ниетті қалайда жүзеге асыруды мақсат етеді;

Тергеу –сот тәжірибесінде алдау мен сенімді теріс пайдаланудың субъективтік жағын бағаламау немесе елемеу қылмысты саралағанда елеулі қателіктерге әкеп соқтарады. Бұл қателіктер қылмыспен күреске, азаматтардың құқықтар мен заңды мүдделерін қорғау ісіне нұқсан келтіреді, заңға, әділдікке сенімді азайтады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. *И.Ш.Борчаивили., Т.К.Рахимжанова. Комментарий к Уголовному Кодексу РК. Караганда. 2012.125б*

2. *В.П.Тугариков. Признаки мошенничества как самостоятельного имущественного посягательства.М.2013. 47б*

3. *Л.Е.Владимиров. Формы и виды воровства чужого имущества - грабеж, разбой, мошенничество, растрата), корыстные и некорыстные правонарушения.М.2012.39-41бб*

4. *К.Ф.Тихонов. Уголовно-правовая характеристика мошенничества и способов его совершения. М.2009.142-143бб*

5. *А.И.Долгова. Значение уголовно-правовой борьбы с преступлениями против собственности.М.2013. 297б*

Baimagambetova Zulfiya

PhD doctor, associate professor of International Law al-Farabi Kazakh National University,
zula_bai@mail.ru

Gabdulina Ainash

Master degree student of the 2nd course of International Law al-Farabi Kazakh National University

Maulen Aidana

Assistant of lecturer of International Law al-Farabi Kazakh National University, aidana_1812@mail.ru

PRACTICE OF DISPUTE SETTLEMENT WITHIN WTO

Summary: Settlement of the arising interstate disputes is one of the central pillars of multilateral trade system and a special contribution of the World Trade Organization to ensuring general stability of world economy. In this article the mechanism of dispute settlement, an order and ways of control of execution of decisions are examined; the analysis of disputes between participants is carried out that has important practical value for the Republic of Kazakhstan as a new member of the WTO.

Keywords: Dispute settlement body, arbitration group, dispute settlement, consultations.

Резюме: Урегулирование возникающих межгосударственных споров является одним из центральных столпов многосторонней торговой системы и особым вкладом Всемирной торговой организации в обеспечение общей стабильности мировой экономики. В этой статье рассматривается механизм разрешения споров, порядок и способы контроля исполнения решений, проводится анализ споров между участниками, что имеет важное практическое значение для Республики Казахстан как нового члена ВТО.

Ключевые слова: Орган урегулирования споров, арбитражная группа, урегулирование споров, консультации.

Түйіндеме: Қалыптасқан мемлекетаралық дауларды реттеу көп жақты сауда жүйесінің негізгі орталық бағдары мен Дүниежүзілік сауда ұйымының әлемдік экономиканың жалпы тұрақтылығына қосқан ерекше үлесі болып табылады. Бұл мақалада дауларды шешу тетігі, шешімдердің орындалуына мониторинг жүргізудің тәртібі мен әдістері, ДСҰ-ның жаңа мүшесі ретінде Қазақстан үшін үлкен практикалық маңызы бар, қатысушылар арасындағы дауларды талдау жүргізіледі.

Түйін сөздер: Дауларды шешу бойынша орган, төрелік топ, дауларды реттеу, кеңес беру.

Introduction

The system of the dispute settlement of the World Trade Organization (further - the WTO) works more than 20 years. Its extensive practice includes approximately 300 reports of arbitration groups and Appellate body.

Need of creation of a dispute settlement system arose together with creation of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) in 1947 [1]. The articles XXII "Consultations" and XXIII "Cancellation or reducing benefits" in GATT concerning settlement of matters of argument of the agreement laid the foundation of modern system of the dispute resolution. To the termination of the Uruguayan round, there were main lines of modern system of the dispute resolution: results of negotiations of the Tokyo round, the decisions passed on disputes and following them the rule of interpretation of agreements of GATT formed the basis of the Arrangement on the rules and procedures regulating the dispute resolution.

The basic principles are distinguished in a system of law of the WTO: the principle of non-discrimination, most-favored-nation principle (plays the greatest role in that, as for import and export), the principle of provision of a national treatment (matters for protection against the measures taken in the domestic market of the states). As scientists note, "development of the right of the WTO is on a first line of that way on which the international law should pass in general" [2].

As a result, within the WTO the system of the dispute resolution, single for all multilateral agreements of the WTO, consists of:

1. The first stage of dispute settlement are intergovernmental consultations which begin at the initiative of the party considering that its rights, interests are infringed on any of agreements of the WTO. If after 60 days the dispute isn't settled, any party can ask about creation of the special group of experts.

2. The group of experts (usually from 3 people) is created in personal quality of highly qualified specialists in a matter in issue. It considers representations and the argumentation of the parties, finds out applicability to a matter in issue of provisions of the relevant agreement, prepares the report with conclusions, the decision

and recommendations and not later than submits it within 6-month term Dispute Settlement Body (DSB). If the participating party of the WTO doesn't implement the recommendation of the group of experts, then suspension of action of the approved tariff concessions can be applied to it by other party of a dispute, compensation of the caused damage, etc. is requested. Solutions of a dispute and responsibility of party at fault based on the taken-out recommendations can be the following:

- to recognize recommendations, to take measures for violation liquidation;
- to pay compensation or to offer compensation;

— to request from DSP of powers and to perform counter-measures by, in particular, suspension of the approved customs concessions (as a result of it the rate of a rate for goods or the goods imported from the country violator increases or equivalent measures are taken if it is about service trade). Dispute Settlement Body within 60 days automatically accepts the report of the group of experts. The DSB functions are performed by the General Council of the WTO, specially gathering for consideration of disputes. DSB has huge rights on control (observation) of execution of recommendations of the group of experts. The decision, recommendations of the group of experts can be appellated by any party of a dispute. The dispute is considered to be solved only after a deviation from rules or their violation is eliminated.

Main objective of the procedure of dispute settlement within WTO is not pronouncement of the "judicial" decision and not compensation of damage to the state which addressed with the claim, and recovery of the broken balance of the rights and liabilities. Activities of DSB first of all are directed to rapprochement of line items of the parties and motivation to permission of a disputable situation during negotiations. The fact that DSB have no powers on imposition of sanctions concerning the states which aren't carrying out the made decisions is connected with it. Counter-measures which have no penal character can be entered only by the state which made the complaint, and such sanctions can be at any time cancelled. This mechanism completely considers the special nature of interstate trade relations.

4. Appellate Body is created by the solution of DSB as a part of 7 people acting in personal quality. The task of the Body is to give a legal treatment to the decision, recommendations of the group of experts from the point of view of their legitimacy, compliance to precedents and rules of the WTO. The decision according to Appellates is transferred to DSB [3].

The appellate body consists of the persons having acknowledged authority which proved the competence of area of the right, international trade and general questions falling within the scope of the covered agreements. The appellate body consists of seven arbitrators, but each case is examined by three arbitrators. Arbitrators are appointed to four-year term and can be appointed repeatedly to one term. They can't participate in consideration of any disputes which can lead to a conflict of interest directly or indirectly. For the purpose of ensuring the sequence of law-enforcement practice the arbitral panel considering a specific dispute before preparation of the final report holds informal consultations with other arbitrators who are members of Appellate body.

Disputes within WTO

"The dispute settlement system within the WTO is a crucial element in safety and predictability of world system of trade" - the text of the Arrangement on rules and procedures of dispute settlement says.

Appellate body, considering case "the USA – Shrimps", has carried out interpretation of the relevant provision of DRS and recognized the right of arbitration group to receive the materials from the individuals who aren't participating in business given by such persons on their own initiative. Thus, the Appellate body has rejected withdrawal of arbitration group that the arbitration group has the right "to request", but has no right "to obtain" information which hasn't been requested [4].

Within business of EU-Asbest the Appellate body has provided to Morocco as the party which isn't participating in business, the right to provide the materials concerning business [5].

Though Arrangement on dispute settlement is still based on the principles according to GATT 1947, the requirement of consensus for the statement of arbitration groups and adoption of reports is replaced with the principle of "the return consensus". According to this principle, the report of group or Appellate body is accepted if only DSB doesn't make the consensus decision on the return. In practice this principle guarantees automatic adoption of all reports of the WTO.

The vast majority of the disputes considered for all history of the GATT/the WTO treats the type "a".

In 1986 the EEC, Canada and Mexico made the complaint to actions of the USA because the USA in defiance of article III GATT entered tiered rates of gas taxes of national and import production. The USA claimed that increase in duties was insignificant, and the effect of such increase on trade was minimum or zero. According to the USA irrespective of whether entering of graduated tax rates contradicted the first offer of the article III:2 or isn't present, such insignificant distinction couldn't lead to cancellation and reducing the benefits following for EEC, Canada and Mexico from GATT. In response to it the arbitration group noted that within

the procedure of the dispute resolution GATT Contracting Parties repeatedly referred to the fact that the measures contradicting GATT don't render a harmful effect on trade and, respectively, don't lead to cancellation and reducing benefits. However in the history of GATT there was no precedent that the Contracting Party of GATT could confute successfully a presumption that the measure violating liabilities leads to cancellation and reducing benefits. The arbitration group noted that as Contracting Parties in an obvious form weren't determined concerning whether the presumption that illegal measures lead to cancellation or reducing benefits is, it is confutable, in practice this presumption is incontestable in the absence of the proof for benefit of opposite. The arbitration group also came to a conclusion that demonstration of the fact that the measure breaking provisions of the article III GATT doesn't render or renders insignificant effect on trade, isn't the sufficient evidence of the fact that the benefits resulting from this article aren't cancelled or aren't reduced even while such confutation in principle was authorized. This decision is essential for understanding of the concept of cancellation and reducing benefits [6].

Another interesting dispute which cornerstone the measure which isn't breaking provision GATT also was the dispute between the USA and EEC concerning import duties on seeds of oil-bearing crops. The USA addressed with the claim to actions of EEC in which they claimed that from EEC the tariff concession in the form of a zero rate on import of seeds of oil-bearing crops was provided, the EEC enacted the program of agricultural support. After adoption of this program it became more profitable to European producers to make seeds of oil-bearing crops, in comparison with what was earlier since the program provided subsidies. As a result - to receive benefits which the USA expected as a result of entering of a zero import duty, were reduced. In response to this EEC claimed that expectations about failure to provide subsidies can't be legal even after provision of a tariff concession because the articles III:8(b) and XVI:1 of GATT explicitly recognize the right to provision of subsidies [7].

The arbitration group didn't agree with such argumentation, having noted that a matter in issue are subsidies which completely protect producers from impact which imported goods can render, and thus don't allow a tariff concession to exert any impact on conditions of the competition between domestic and foreign goods. According to arbitration group, the main value of a tariff concession is that she guarantees the improved access to the market by means of creation of more favorable conditions for a price competition. Contracting parties hold negotiations with the purpose of receipt of such benefits. Therefore they shall be sure that they in case of negotiation about tariff concessions can be based on expectation that the price effect which will follow after receipt of a tariff concession won't be leveled.

The dispute "the EU - Bed linen" was the first in a series of the EU cases (in the others the defendant were the USA) calling into question practice of zeroing in case of calculation of a margin of dumping for establishment of anti-dumping measures. This practice which explicitly is not regulated by the Anti-dumping agreement of the WTO consisted, in effect, in equating with zero negative margin arising in case normal cost exceeded export price (in other words, the zero margin of dumping took place). It usually led to calculation of higher general margin of dumping than if instead of zero negative value was used. Zeroing can be applied within different methodologies and at different stages of the anti-dumping procedure, for example model and simple zeroing in initial anti-dumping investigation, and also periodic review, review in connection with change of carrier and review in connection with the termination of anti-dumping measures.

Canada submitted a claim to Korea in 2009 with the purpose to appeal against the beef import ban operating since 2003 from Canada imposed in connection with risk of infection with spongy encephalitis. In 2003 Korea was in the five of the export markets for the Canadian beef of which 0,3% of export were the share that constituted about 2,5 million US dollars. After entering of a prohibition Canada repeatedly tried to get access to the market of Korea, however it wasn't possible to prove compliance of the Canadian beef to standards of national system of health and phytosanitary control of Korea. Korea introduced a number of additional requirements in 2008 which Canada should execute to eliminate a running prohibition that was the cause for the appeal of Canada to Body for the dispute resolution of the WTO. The dispute was resolved before completion of the procedures by arbitration group on mutual consent of the parties – the government of Korea eliminated 8-year prohibition of import of the Canadian beef. Canada resumed deliveries of beef to Korea, however the previous level didn't manage to be reached – in 2012 was delivered beef on 30 thousand dollars of the USA, in 2013 – on 834. Thus, the gap of trade relations and the subsequent long-term lack of trade lead to the fact that the economic result of the won dispute can be obvious only in the long term when economic communication is reestablished and their further development will become possible [8].

In "the EU – Bananas" a number of the countries specified that since the beginning of action of GATT there was a practice of representation of interests of the parties by the state lawyers and experts that emphasizes interstate nature of the procedure. The Appellate body, however, noted that nothing in texts of agreements of the WTO, including the Agreement on WTO and DSB organization, and also Working procedures, and also

in regular rules of international law, and in practice of the dispute resolution international courts interferes with the member of the WTO independently to determine the persons addressing within oral hearings Appellate body however explained that it doesn't affect consideration of a dispute by arbitration group [9].

As we know, on July 27, 2015 in Geneva the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev signed Protocol on the entry of Kazakhstan into the World Trade Organization. Negotiations lasted 19 years. Among many advantages of being a member of WTO it is necessary to distinguish the fact that Kazakhstan has been recognized as the country integrated into the world economy and also automatically receive most favored nation regime with all members of WTO. The great value can represent the mode of the WTO concerning trade disputes, especially in case of the anti-dumping trials applied export goods of Kazakhstan. WTO membership makes possible to solve trade and political disputes within procedures provided by this organization on more fair basis [10].

Today, Kazakhstan participates into 5 cases as a Third party, which gives an opportunity for better understanding of the procedure of dispute settlement within WTO.

Conclusion

Nowadays, the mechanism of the dispute resolution of the WTO is one of key instruments of protection of national interests in the foreign markets within multilateral trade system. Permission of the trade conflicts at the multilateral level is a significant element of the external economic strategy of the states of members of the WTO and especially important for new participants that sets an example of China. The body for settlement of disputes of the WTO creates possibilities of the accounting of positions of various countries and search of the compromise solution, and each new dispute exerts impact on further formation of case practice of the WTO.

The main economic motive of initiation of a dispute at the multilateral level is the actual or potential damage of the state from the termination of commodity export to the country which entered the measure limiting trade. The purposes of the foreign trade strategy of the state directed to achievement of long-term economic benefits by expansion of export of priority industries, and also non-admissions of its discrimination in the foreign markets can act as other motives. A number of the disputes initiated in the WTO arose in the conditions of lack of real economic loss from action of a measure in view of insignificant export volumes. Considering in detail such cases, it is possible to conclude that participants of multilateral trade system challenge this or that practice for the purpose of creation of a precedent which will have horizontal influence on all sectors subsequently.

References

1. *General Agreement on Tariffs and Trade, 1994* https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/06-gatt_e.htm
2. Шумилов В.М. *Международное экономическое право, Учебное пособие. - М.: Международные отношения, 2014. - 287 с.*
3. *Improving WTO Dispute Settlement Procedures: Issues and Lessons from the Practice of Other International Courts and Tribunals / Friedl Weiss and Jochem Wiers, eds. London, 2000.*
4. Смятян А.С., *Международные торговые споры в ГАТТ/ВТО: избранные решения (1952 – 2005 гг.), М. 2006, С. 273.*
5. *European Communities — Measures Affecting Asbestos and Products Containing Asbestos* https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds135_e.htm
6. Доклад группы «United States - Taxes on Petroleum and Certain Imported Substances», *BISD 136*
7. *EEC - Payments and Subsidies Paid to Processors and Producers of Oilseeds and Related Animal-Feed Proteins, Supp. BISD 86, 1990.*
8. *Korea — Measures Affecting the Importation of Bovine Meat and Meat Products from Canada* https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds391_e.htm
9. Jackson J. H. and Grane P. *The Saga Continues: An Update on the Banana Dispute and its Procedural Offspring // Journal of International Economic Law (2001). С. 581-595*
10. *Статья KaznexInvest «Особенности и законодательные требования международных рынков», Астана, 2015* <http://export.gov.kz/storage/58/58962bc4a6b74ce19818922099d871fb.pdf>

Жұмағұлов Тимур Байжұманұлы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің PhD докторы,
аға оқытушы, zhumagulov.timur@mail.ru

Шеримова Нурзат Шаирбековна

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университетінің з.ғ.к,
қауымдастырылған профессор м.а., zhumagulov.timur@mail.ru

ҚР-НЫҢ СУ ҚАУІПСІЗДІГІ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ОБЪЕКТІЛЕРІ МЕН СУБЪЕКТІЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйіндеме. Бұл мақалада су қауіпсіздігінің объектілері мен субъектілері қарастырылған. Қазіргі кезде су қауіпсіздігі мәселелері өзекті болып отыр. Су қауіпсіздігі мәселелеріне байланысты теориялық шешу жолдары айтылған.

Аннотация. В данной статье рассмотрены объекты и субъекты водной безопасности. На данный момент проблемы водная безопасность актуальна. А также теоретические пути решение проблемы водной безопасности.

Annotation. In this article, objects and subjects of water security are considered. At the moment, the problems of water safety are relevant. And also theoretical ways to solve the problem of water security.

Түйін сөздер: су қауіпсіздігі, құқықтық қатынастар, су объектілері, табиғат қорғау.

Ключевые слова: водная безопасность, правоотношение, водные объекты, охрана природы.

Keywords: water safety, legal relationship, water objects, nature protection.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына 2012 жылғы 14 желтоқсандағы жолдауы «Қазақстан-2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты атты жолдауында әлемдегі Төртінші сын-қатер – судың тым тапшылығын атады. Президент өз сөзінде: «Соңғы 60 жылда жер шарында ауыз суды пайдалану 8 есе өсті. Осы жүзжылдықтың ортасына қарай көптеген елдер суды сырттан алдыруға мәжбүр болады. Су – барынша шектеулі ресурс және оның көздерін иелену үшін күрес жер бетіндегі шиеленіс пен жанжалдар себептерінің бірі ретінде, қазірдің өзінде геосаясаттың аса маңызды факторына айналып отыр» деген болатын [1]

Табиғаттың заңдарын сақтау табиғи қауымдастықтардың қоршаған ортаны қалпына келтіру қабілеттерін білдіреді. Құқықтану болжамды және жоспарланған нәтижелерді алуға ұмтылғандықтан, су объектілерін қамтитын күрделі табиғи жүйелердің үйлесімді дамуы үшін жағдай жасайтын құқықты құру арналған үдерістер ең маңызды рөл атқарады. Осылайша, су заңнамасында экожүйелік тәсіл гидрологиялық балансын құру және қолдау мақсаты үшін қажет, сондай-ақ табиғи дамуын қамтамасыз ету, сақтап қалу және бірегей және типтік су объектілерін қалпына келтіру, дренаж режимдерін оңтайландыру және су тұтынуға маңызды [2, с. 80].

Кез келген құқықтық актіні, соның ішінде су саласына қатысты актіні дайындауда және қабылдауда объектілер мен субъектілер арасындағы басқару пәндерінің шектерін ескеру маңызды. Су қауіпсіздігін қамтамасыз ету Қазақстан Республикасының мемлекеттік билік органдарының және оның субъектілерінің өкілеттіліктеріне жатқызылған. Қазақстан Республикасының мемлекеттік билік органдарының және оның субъектілерінің бірлескен басқаруына су ресурстарын пайдалану сұрақтары жатқызылған.

Құқық теориясында құқық субъектілері болып құқық нормаларының негізінде құқықтық қатынастар қатысушылары, яғни субъективті құқықтар мен міндеттердің тасушылары бола алатын индивидтер немесе ұйымдар табылады.

Су қауіпсіздігінің субъектісі кез келген тұлға бола алады, себебі Қазақстан Республикасында су ресурстарын қорғау әрбір азаматтың конституциялық міндеті болып табылады [3]. Соның ішінде, кез келген жеке немесе заңды тұлға жалпы суды пайдалану құқығына ие бола отырып табиғатқа зиян келтірмеу талабын сақтауға міндетті, нәтижесінде су-құқықтық нормативтер су қауіпсіздігінің құқық қатынастарынан тыс іске асырылады.

Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісі болып кез келген тұлға бола алмайды, тек қандай да бір су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарына қатысуға заңмен рұқсат берілген тұлға ғана бола алады.

Су қауіпсіздігінің субъектілері – бұл табиғатты қорғау сипатындағы белгілі бір мінез-құлықты орындауға заңмен өкілетті тұлғалар. Олар осы мінез-құлықты су құқығының басқа субъектілерімен құқықтық байланыстарға түспей, өз бетімен іске асыра алады. Мысалы, жер үсті және жер асты сулары

сапасының, жануарлар және өсімдіктер әлемі объектілерінің тіршілік ету ортасының нашарлауына жол бермеу міндетін су пайдаланушылар басқа тұлғалармен өзара қарым-қатынасқа түспей-ақ, өз бетімен орындай алады. Алайда, егер өзінің табиғат қорғау міндеттерін іске асыру үшін олар басқа тұлғалардың көмегіне жүгінсе, онда су құқығы субъектісінен бұл су пайдаланушы су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісіне айналады.

Б. В. Ерофеев [4, с. 89] экологиялық құқықтық қатынастардың субъектілерінің екі үлкен тобын бөліп көрсетеді: құқыққа ие және міндетті.

Оның пікірінше, экологиялық құқықтық қатынастың міндетті субъектілер белгісі болып әрбір құқыққа ие болған субъектіге міндетті субъектінің сәйкес келетіндігі табылады.

Экологиялық құқықтық қатынастарының құқыққа ие субъектілері осы құқықтық қатынастарда оларды іске асыру осы субъекттердің еркіне байланысты болатын белгілі бір субъективтік құқықтарды иеленушілер рөлін орындайды.

Су құқықтық қатынастарының құқыққа ие субъектілері, мысалы, Қазақстан Республикасының Су Кодексінің 22-бабында: Жеке және заңды тұлғаларға су объектілерін пайдалану құқығы Қазақстан Республикасының су заңнамасында белгіленген арнайы, оқшау немесе бірлесіп пайдалану тәртібімен беріледі деп көрсетілген [5].

Су құқықтық қатынастарының міндетті субъектілері, керісінше, осы құқықтық қатынастардың құқыққа ие субъектілерінің құқықтарын іске асыру бойынша міндеттерді сақтаушылар болып табылады.

Құқық теориясында құқықтық қатынастардың объектілері деп осыған қатысты бұл құқықтық қатынас қалыптасып отырған объект түсініледі. Су құқығы ғылымында су құқықтық қатынастарының объектілері деп табиғи объектілер – қолданыстағы заңнамамен қорғалатын, табиғи жолмен пайда болған, табиғи жүйелердің экологиялық тізбегінде тұру белгілеріне ие, экологиялық, экономикалық, мәдени және сауықтыру функцияларын орындауға және адамның мекен ету ортасының сапасын қамтамасыз етуге қабілетті, қоршаған табиғи ортаның құрамдас бөлігі түсініледі. Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісі болып кез келген емес, осыған заңмен су қауіпсіздігінің қандай да болсын құқықтық қатынастарына қатысуға рұқсат берілген тұлға ғана табыла алады.

Су қауіпсіздігінің субъектілері – бұл табиғат қорғау сипатына ие белгілі бір жүріс-тұрыс жасауға заңмен құқыққа ие болған тұлғалар. Олар бұл жүріс-тұрысты, су құқығының басқа субъекттерімен құқықтық байланыстарға түспей, өз бетінше іске асыра алады. Мысалы, өздерінің жер бетіндегі және жер астындағы сулардың, жануарлар мен өсімдіктер әлемі нысандарының мекен ету ортасының сапасының нашарлап кетуіне жол бермеу міндеттерін су пайдаланушылар басқа тұлғалармен қандай да болсын қарым-қатынастарсыз да, өз бетінше іске асырады. Алайда, егер өздерінің табиғат қорғау міндеттерін іске асыру үшін оларға, қызмет көрсетуге басқа тұлғаларға (мысалыға, жағалау бекітетін құрылыстар салу үшін су шаруашылығы ұйымына) жүгінуге тура келсе, онда бұл су пайдаланушы су құқығының субъектісінен су қауіпсіздігі құқықтық қатынастарының субъектісіне айналады.

Құқыққа ие болған және міндетті су қауіпсіздігі құқықтық қатынастарының субъектілері тұрақты болып қалмайды, құқықтық қатынастардың мазмұнының өзгеруімен олар орындарын алмасады. Мысалы, су ресурстарының пайдаланылуына және қорғалуына мемлекеттік бақылау жасау органы, су ресурстарының жағдайы туралы қажетті ақпаратты сұрастыра отырып, міндетті субъект болып табылатын су пайдаланушыға қатысты субъект болып табылады. Алайда, егер осы бақылаушы орган өзінің өкілеттіктерін асыра пайдаланып, су пайдаланушының жұмысына араласатын болса, онда су пайдаланушы сот арқылы бұл органның заңсыз әрекеттерін тоқтатуға міндетті болатын, су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісінің орнына қояды. Бұл ретте су пайдаланушының өзі, заңмен бұзылған ережені қалпына келтіру кезеңіне, мемлекеттік бақылаушы органға қатысты құқықты болған субъект болып шығады.

Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектілерін жалпы және арнайы деп бөлуге болады. Егер біріншілері субъектілердің барлық түрлері үшін қарастырылған және әмбебап ережелердің күшіне ие болса, екіншілері субъектілердің құқықтық мәртебесінде өзгешелікке ие белгілі бір тобы үшін қарастырылған. Мысалға, жалпы табиғат пайдалану құқығы су қауіпсіздігі құқықтық қатынастарының барлық субъекттеріне тең шамада тиесілі, ал арнайы табиғат пайдалану құқығы – осылардың құқықтық мәртебесі табиғатты пайдаланудың осындай түрінде өкілетті ететін субъектілерге тиесілі.

Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектілері болып:

– Халықаралық коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар;

– Қазақстан Республикасы;

– шетелдіктерді және азаматтығы жоқ тұлғаларды қоса отырып, жеке тұлғалар табылады.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік-құқықтық (мемлекетаралық, аймақтар арасында) және кейбір мүліктік қатынастарда құқық субъекті ретінде әрекет етеді, өзінің су ресурстарын иелену, оларды пайдалану және иелік ету жөніндегі құқықтарын жүзеге асыра отырып, су ресурстарының меншік иесі болып табылады. Мемлекеттік-құқықтық қатынастардың субъекті болып табыла отырып, сондай-ақ өзіне оларда бар талаптардың орындалуын қамтамасыз етуге міндеттеме алып, Қазақстан су ресурстарын қорғау саласында бірқатар халықаралық шарттарға және келісімдерге (екіжақты да, көпжақты да) қол қойды және оларды ратификациялады.

Су құқықтық қатынастарының қатысушылары ретінде Қазақстан Республикасының және Қазақстан Республикасының субъектілерінің ерекшелігі, осы салада бақылау функцияларын өздеріне сақтап қалатындықтан, олардың тіптен табиғи ресурстар заңды немесе жеке тұлғалардың меншігіне заңды негізде берілген кездің өзінде су құқығының субъектілері болып қалатындығы табылады.

Су қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік инспекторлар болып табылатын лауазымды тұлғаларды анықтау сұрағы құқықтық тұрғыдан реттелінбеді.

Шекаралық және трансшекаралық су объектілерін және ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды реттеу мәртебесі мен режимі анықталынбаған.

Су қауіпсіздігінің бірқатар сұрақтарын халықаралық деңгейде реттелінбеуі, республикалық заңнамада үзілістердің болуы жағдайында елдің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету бойынша шаралардың жүзеге асырылуы үшін құқықтық саланың жеткіліктілігі туралы айту қиын.

Дегенмен, су қауіпсіздігі саласында қалыптасқан құқықтық базаны тұлға мен қоғамның сумен қамтамасыз ету қаупінен қорғалуының белгілі бір кепілдемесі ретінде қарастыруға болады.

Алайда, адамзаттың көп ғасырлық тәжірибесі жақсы заңдардың болуы оларды мемлекеттің, мемлекеттік және жеке ұйымдардың, қоғамдық бірлестіктер мен азаматтардың мүлтіксіз орындауына кепіл бермейтіндігін дәлелдеп отыр. Барлығы өзінің қызметінде заңның «әрпі мен рухын» басшылыққа алуы қажет, бірақ әрқашан да тиісті деңгейде орындай бермейтін адамдардың құқықтық санасына сүйенеді. «Халыққа өз елінің заңдарын білуі қажет – бұл құқықтық өмір құрамына енеді. Егер адам өзінің жеке құқықтарын қорғалған ретінде көргісі келсе, онда ол өзінің құқықтық санасымен осы қоғамдық құқықтық өмірге мән беруі әрі оның қалыптасуына дұрыс қатысуы қажет» [6, с. 12].

Су қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласын реттейтін нормативтік-құқықтық актілер жалпы әрбіреуінің су ресурстарына қамтамасыз етудің құқықтық өрістерінің шекараларын дұрыс көрсетуі мүмкін, бірақ егер олар оларды жүзеге асырудың шынайы механизмдерімен, мемлекет институттары мен азаматтық қоғамның осы саладағы тәжірибелік қызметімен нығайтылмаған болса олардың әсерлілігі шамалы ғана болады.

Жоғарыда айталғындарды қорыта келе, Су қауіпсіздігінің субъектілері – бұл табиғат қорғау сипатына ие белгілі бір жүріс-тұрыс жасауға заңмен құқыққа ие болған тұлғалар. Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектісі болып кез келген тұлға бола алмайды, тек қандай да бір су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарына қатысуға заңмен рұқсат берілген тұлға ғана бола алады, яғни табиғат қорғау сипатына ие белгілі бір жүріс-тұрыс жасауға заңмен құқыққа ие болған тұлғалар. Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының субъектілері болып:

- Халықаралық коммерциялық және коммерциялық емес ұйымдар;
- Қазақстан Республикасы;
- шетелдіктерді және азаматтығы жоқ тұлғаларды қоса отырып, жеке тұлғалар табылады.

Су қауіпсіздігі қатынастарының объектілері дегеніміз су қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында адамның өмірі мен оның денсаулығын, олардың құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы.

Су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының объектілері ретінде, су ресурстарының объектілерін үш негізгі түрге бөлуге болады:

1. су ресурстары объектілерінің біртекті қасиеттерімен сипатталатын негізгі түрлері: өзен сулары, жерасты сулары, мұздықтар және т.с. Су ресурстарын пайдалануды және қорғауды құқықтық реттеу жүйелі түрде реттелген, заңнаманың (халықаралық, республикалық немесе аймақтық) әр жүйесін, тиісті мақсатта қолданылатын маңызды нормативтік-құқықтық актілер көрсетеді;

2. су объектілерінің тізіп көрсетілген нысандардың әр алуан түрлерінен және элементтерінен тұратын кешендері. Осыған орай, бұл нысандарға қатысты қалыптасатын құқықтық қатынастар белгілі бір өзгешелікке ие;

3. оған антропогенді әсер етудің белгілі бір түрлері кезінде су қауіпсіздігінің құқықтық қатынастарының нысаны болып әрекет ететін, жалпы алғандағы су ортасы. Жекелей алғанда, сулы ортаға әсер етудің жол берілетін шекті деңгейлерінен асып кеткен жағдайларда құқықтық әсер ету шаралары, шаруашылық жүргізудің қандай да бір жерінде су қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық талаптары қарастырылған.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы 2012 жылғы 14 желтоқсан Қазақстан-2050» стратегиясы. // Егемен Қазақстан. – 2012, желтоқсан - 15. - № 437-438. – Б. 5-б.

2 Гейт Н.А., Ерофеев Б.В. Экосистемный подход в водном законодательстве // Водное законодательство и экологические вызовы: сборник материалов научно-практической конференции / сост. С. А. Боголюбов, Д. О. Сиваков, О. А. Золотова. - М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации: Изд-во «Анkil», 2012. - 312с.

3 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж. (2011.02.02. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі. – 2015.

4 Ерофеев Б. В. Экологическое право: учебник. - 5-е изд., перераб. и доп. – М., 2013. - 400 с.

5 Водный кодекс Республики Казахстан от 9 июля 2003 года // <http://www.adilet.kz>

6 Ильин И. А. О сущности правосознания. - М., 1993. - С. 24.

Сейтаева Жанар Секежановна

Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының кәсіби деңгейді арттыру кафедрасының 1-ші Институтының доценті
з.ғ.к., әділет кеңесшісі, e-mail: seitaeva-zhanara@mail.ru

ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНЫҢ АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ КҮРЕС ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІК ҚЫЗМЕТІ

***Түйіндеме:** Берілген мақалада Еуропа елдерінде адам саудасына қарсы ұйымдардың қауіпсіздігі мен ынтымақтастығын қарастыру көзделген. Осы мақсатта халықаралық деңгейде адам саудасын тежеу, халықаралық ұйымдардың негізгі қызметтері мен мақсаттарын анықтау. Адам саудасына қарсы күрес жолындағы Арнайы өкіл Бюросының қызметі. «Адам саудасына қарсы Альянс» азаматтық ұйымдарының негізгі рөлдері зерттелген.*

***Summary:** This article is devoted to the role of the Organization for Security and Cooperation in Europe in combating trafficking in human beings. To this end, the functions and goals of this international organization aimed at preventing crimes in the sphere of human trafficking at the international level are disclosed. The measures taken by the Office of the Special Representative and coordinator to combat trafficking in human beings have been studied. The role of the network of international organizations and civil society organizations "Alliance Against Trafficking in Human Beings" in the fight against trafficking is analyzed.*

***Резюме:** Данная статья посвящена рассмотрению роли Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе в борьбе с торговлей людьми. С этой целью раскрыты функции и цели этой международной организации, направленные на предотвращение преступлений в сфере торговли людьми на международном уровне. Изучены меры Бюро Специального представителя и координатора, применяемые по борьбе с торговлей людьми. Проанализирована роль сети международных организаций и организаций гражданского общества «Альянс против торговли людьми» в борьбе с траффингом.*

Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық Ұйымы (ЕҚЫҰ), қауіпсіздік мәселелерімен айналысатын жалпы еуропалық орган. ЕҚЫҰ-ның басты құралы адам саудасы саласында қылмыстарды өңірде ерте алдын алу, болдырмау болып табылады. 2000 жылдан бастап ЕҚЫҰ жиырма бірінші ғасырдың сұраныстарына бейімделе жаңа қауіп-қатерлерге қарсы, бөлімшелер құра отырып және дамыта отырып, адам саудасына қарсы күрес мәселелері бойынша қызметін жүргізуде.

Адам саудасы қылмысын ерте кезеңде алдын алу және болдырмау саласында адам саудасына қарсы күрес бойынша Арнайы өкіл және үйлестіруші Бюросы басты рөлді атқарады. Ол қоғамның адам саудасы жайлы хабардар болуына, барлық нысандарын нығайтуға, оған қарсы күрес жолында саяси ерік-жігерді арттыруға ықпал етеді. Қатысушы мемлекеттердің өтініші бойынша Бюро, ЕҚЫҰ шеңберінде қабылданған міндеттемелері мен ұсынымдарды орындауға көмектеседі. Бұдан басқа, Бюро ЕҚЫҰ-ның адам саудасына қарсы күрес аясында күш-жігерді үйлестіреді және басқа да халықаралық ұйымдармен, тиісті азаматтық қоғам субъектілерімен ынтымақтасады [1].

Сондай-ақ, бір мезгілде өрескел адам құқықтарын бұзу және қылмыс болып табылатын адам саудасына қарсы тұру жолында ОСБЕ белсенді үлес қосады. Бұл көптеген саяси Ұйым қабылдаған міндеттемелерде көрініс тапқан. Институттар, құрылымдар және ЕҚЫҰ-ң бөлімшелерінің алдына қойған адам саудасы жайлы проблемаларды шешу бірінші кезекті жауапкершілік міндеттемені растайтын және осы проблеманы шешуге негіз болып табылады.

2003 ж. ЕҚЫҰ-ның министрлер Кеңесі ЕҚЫҰ-ның адам саудасымен күрес жөніндегі іс-қимыл жоспарын бекітті және ЕҚЫҰ аясында адам саудасына қарсы іс-қимыл механизмін құрды. Қатысушы мемлекеттерге адам саудасының жолын кесу міндеттемелері бойынша тиімді өздері қабылдаған ЕҚЫҰ дамыған ұйымдастырушылық әлеуетке және жақсы "қызмет тізіміне" ие. Бұл, ұлттық деңгейде жәрдемдесуді құру, тиімді және тегіс қамти алатын тетіктерді беру, істерді қарау, сондай-ақ анықтау жүйесін жетілдіру, адам саудасы құрбандарына, кепілді қолдау көрсету және қорғау сияқты нақты қызметтерді қамтиды.

ЕҚЫҰ-ң негізгі іс-қимыл жоспары — адам саудасына қарсы күрес бойынша маңызды құжат. Ол қатысушы мемлекеттерге адам саудасына қарсы әрекет етуге қатысты, түрлі міндеттемелер мен ұсынымдардың үздік жолдары мен іске асыру құралдарын қамтитын нақты тұжырымдалған күш. Алдыға қойылған жоспарларды жүзеге асыру ЕҚЫҰ-ң ұзақ мерзімді міндеттері. Жоспар, 1975 ж. бастап қатысушы мемлекеттердің саяси міндеттемелерімен оларды ұлттық деңгейде жүзеге асыру бойынша ұсыныстар яғни - адам саудасын алдына алу; құрбандарды қорғау және жәрдемдесу; тергеу жүргізу; құқық қолдану шаралары және кінәлілерді соттық қудалау арасындағы байланысты орнатады.

Бұл ұсыныстар жетекші халықаралық ұйымдардың және ғылыми зерттеу серіктестіктерінің тәжірибиелеріне негізделі отырып ЕҚЫҰ-ң жергілікті институттарының нәтижелері мен құрылымдарына сүйенеді. Болжам бойынша, олар елдердің үкіметтерімен жүзеге асырылатын болады. Қолданылатын жоспарлар төменгі деңгейдегі ғылыми-зерттеу орталықтары мен және қоғамдық субъектілермен тығыз байланыста болуға негізделген және адам саудасымен күресуде мемлекетте маңызды рөл ойнайтын қоғамды қамтуды көздейді.

Бюроның Арнайы өкілі ЕҚЫҰ-ны саяси деңгейде көрсете отырып, адам саудасына қатысты саяси сұрақтарға жауап береді. Бюроның басты мақсаты - теорияны тәжірибеге айналдыру, сондай-ақ міндеттемелер мен іс-қимыл жоспарындау. Бұл мыналарды көздейді:

- үкіметпен ынтымақтастық, адам саудасына қарсы күрес жолында кездесетін сұрақтарға жауап беріп көмек көрсету;
- жекелеген елдердің және халықаралық стандарттарға сай ұсыныстар, үкіметке көмек көрсету, шешімдер қабылдау;
- адам саудасына қарсы күрес жолында үкіметтерге ұлттық құрылымдарын құру үшін көмек көрсету, қажетті тиімді мемлекетшілік және ұлтаралық ынтымақтастық;
- осы проблеманың күрделілігіне назар аудару мақсатында барлық қамтитын шешімдер хабардарлығын арттыру;
- адам саудасының барлық өлшеуіштерін қарау, атап айтқанда, жыныстық қанаушылық мақсатымен жасалған сауда, мәжбүрлеп пайдалану және табынышты еңбекті қоса, мемлекет ішілік құлдық, мәжбүрлеу, зорлық, дене мүшелерін саудаға салу мен балалар саудасы;
- адам саудасымен алдын алудамемлекеттік органдар мен құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің, ғылыми-өндірістік бірлестіктердің әрине, сарапшылық және технологиялық қолдау көрсететін халықаралық ұйымдардың атынан қызмет атқаратын, барлық агенттері мен мүдделі қатысушы тараптардың өзара тиімді іс-қимылын қамтамасыз ету;
- осы мәселеге ерекше назар тарту, кепілдік беру.

Бюросының Арнайы өкілі кең ауқымды мақсатында ЕҚЫҰ-ның адам саудасымен күресінің барынша ашық болуына мүмкіндігінше шаралар көмегімен қазіргі заманғы құлдықты жою маңызды міндетін орындайды. Арнайы өкілдер саяси ерік-жігерді ынталандыру мақсатында адам саудасына қарсы күрес стратегияларын жүзеге асыру және бағалау үшін ел елді аралайды. Негізгі мақсаты қатысушы мемлекеттерге олардың сұрау салуы бойынша қолдау көрсету және адам саудасына қарсы әрекет бойынша жалпы курс өткізуге, заңдарды тәжірибеге айналдыру мен стратегияны әзірлеу кезінде адам құқықтарын сақтай отырып тиісті құрылымдар құру, сондай-ақ адам саудасына қарсы күресте шешімдердің орындалуы.

Арнайы өкіл және Бюро ЕҚЫҰ-ның Адам саудасына қарсы күрес қызметінде адамдар ой өрісімен санаса отырып, құқық қорғау органдары қызметкерлерін дайындаудан өткізіп, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті және ұйымдасқан қылмысқа қарсы күресте әдіс-тәсілдерін ілгерілетеді. Бюро, үкіметтер мен құзыретті органдарына адам саудасына қарсы күрес бағдарламаларын ұлттық стратегияларды әзірлеуде қолдау көрсетеді, іс-қимылдар жоспарларын әзірлеу, ұлттық үйлестірушілер институттарын құру, ұлттық баяндамашылар, ұлттық тетіктерін беру және істерді қарау немесе ұқсас құрылымдар құру мәселелерін қамтиды. Бұдан басқа, Бюро ЕҚЫҰ аймағында адам саудасына қатысты саяси дебаттарға қатысады, сондай-ақ қатысушы мемлекеттерге хабардарлығын арттыру жолымен ашықтығын қамтамасыз ету үшін бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалана отырып ақпаратпен алмасу және мәліметтерді жинау үшін тікелей көмек және қолдау көрсетеді. Арнайы өкіл және Бюро адам саудасына қарсы күрес жөніндегі Европалық одақ, Европалық Кеңес сияқты халықаралық ұйымдармен тығыз байланыста.

Арнайы өкіл сондай-ақ «Адам саудасына қарсы Альянс» атты халықаралық ұйымдар мен азаматтық қоғам ұйымдарының бейресми серіктестік желісін басқарады.

Ағымдағы жылы «Әрқайсысының өз рөлі: қалай жақсартуға бірге қол жеткізуге болады» атты Альянстың 18-ші конференциясы өткізілді. Конференцияға 58 елдің делегациясы қатысты.

Негізгі конференцияның міндеті қатынасты арттыру одан әрі ілгерілету, үйлесімділік саласындағы күш-жігерді және жергілікті, ұлттық, өңірлік ынтымақтастықты халықаралық деңгейлерде жақсарту болып табылады.

Конференцияда қазіргі адам саудасына қарсы күрес саласындағы орныққан әдістер талқыланды сондай-ақ жеткіліксіз іске тартылған, дәрігерлер, мұғалімдер, тергеушілер қаржы, бизнес, муниципалды билік, БАҚ, діни бірлестіктер мен азаматтарды тарту аталып өтілді.

Адам саудасын алдын алу қызметтері бойынша ерекше назар жаңа әріптестер тарту бағытына аударылды. Конференция, сондай-ақ қылмысты уақтылы табу және алдын алу үшін мульти-тәртіптік

көзқарасты қолдады, сонымен қатар әлеуетті және ықтимал құрбандарын анықтау, оңалту орталықтарына жіберу .

Қатысушылармен қажетті және тиімді толыққанды халықаралық құралдар мен ЕҚЫҰ міндеттемелерімен сәйкес қажеттіліктер атап көрсетілді, 2017 ж.ЕҚЫҰ-ң министрлер Кеңесімен қабылданған Шешім № 6/17 адам саудасын болдырмау үшін күш-жігерімізді жұмылдыру бойынша және Шешім № 7/17 барлық сауда формаларына қарсы тұруда күш-жігерімізді жұмылдыру, соның ішінде жыныстық пайдалану мақсатында, жыныстық қанаушылық, балаларды пайдалану негізге алынды [2].

Қолданыстағы тетіктерді талдау жүргізу кезінде адам саудасына қарсы іс-қимыл саласынданазарды күш-жігер үйлестіруге өзара толықтыруы қажеттілігіне аудару қажет. Осы мақсатта, Альянс қатысушылары арасында адам саудасына қарсы күреске тартылған барлық серіктестер салыстырмалы түрде талқыға салынды, сондай-ақ тәжірибе алмасу жолдарын жақсарту және бар кедергілерді жеңу жолдары ұсынылды. Сонымен қатар қылмысты тоқтату және әшкерелеу үшін құрбан болғандарға қоғамдық ұйым өкілдері, ҮЕҰ қоса алғанда, кәсіподақтар және діни ұйымдар міндетті түрде қолғабыс болуы тиіс.

58 елдің Өкілдері үшін адам саудасына қарсы әрекет ету мақсатында инновациялық тәсілдерді құру және жаңа әріптестік қарым-қатынастардың тиімділігін арттыру маңыздылығы ұсынылды.

Баяндамашылар өздерінің бірқатар қолданыстағы бастамаларымен таныстырыпжаңа және одан дәстүрлі серіктес ретінде, заң шығарушылар, муниципалдық билік, адам саудасынан қиянат тартқандар, медициналық қызметкерлер, әлеуметтік медиа қызметтерін белгілеп, адам саудасынан зардап шеккендерді қорғау мен қылмыскерлерді жауапқа тартаотырып, оларды одан әрі тарту саясатын әзірлеуге және тәжірибелік жұмысты болдырмауға бағытталған.

Сонымен, халықаралық ұйымдар мен «Адам саудасына қарсы Альянс» азаматтық қоғам ұйымдарының кездесулерінде түрлі хабардар болуын арттыру, кеңейту және жақсарту тиімділігін үйлестіру мен ынтымақтастық туралы серіктестер рөлі және зардап шеккендердің толыққанды дауыс беру құқығы болу тиістігі талқыланады.

Осылайша, Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымдары елуден астам мемлекеттерде, бейбітшілік, тұрақтылық, өркендеу және демократиянынегізге ала отырып, ұзақ мерзімді ортақ құндылықтар саяси диалог тақырыптары мен практикалық іс-әрекетті қамтамасыз ете отырып жұмыс істейді. Адам саудасына қарсы әрекет ету қызметіне қатысты ЕҚЫҰ-ы қазіргі таңда ықтимал пәрменділігін күшейту жолдарын және бүгінгі таңда қолданыстағы бар механизмдерді күшейту және толыққанды барлығын қамтитын әріптестік қатынастар орнатылуын ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Общая характеристика роли ОБСЕ в обеспечении и защите прав человека в Европе // <http://base.garant.ru/5586787/>;*
2. *<https://www.osce.org/event/alliance18>.*

Сагинбеков Курманбек Сагинбекович

к.ю.н., доцент кафедры «Уголовное и уголовное процессуальное право» ТарГУ им.М.Х. Дулати

Ернишев Кайрат Асылбекович

к.ю.н., доцент кафедры «Уголовное и уголовное процессуальное право» ТарГУ им.М.Х. Дулати

Бекенова Анар Берденовна

к.ю.н., доцент кафедры «Гражданское и гражданское процессуальное право» ТарГУ им.М.Х. Дулати

Бауберикова Айжан

Ст. преподаватель кафедры «Уголовное и уголовное процессуальное право» ТарГУ им.М.Х. Дулати

**ПРЕВЕНТИВНЫЕ МЕРЫ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ МИРНОГО СОСУЩЕСТВОВАНИЯ
И БЕЗОПАСНОГО УСЛОВИЯ ЖИЗНИ МНОГОНАЦИОНАЛЬНОГО
НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА**

Резюме. В работе исследуются конфликты на религиозной почве, потому что Казахстан является многонациональной и поликонфессиональной страной, и обеспечение безопасности является основной задачей государства, предлагаются превентивные меры по обеспечению мирного сосуществования и безопасного условия жизни многонационального населения Казахстана.

Summary. Conflicts on religious grounds are investigated in the work, because Kazakhstan is a multinational and polyconfessional country, and security is the main task of the state, preventive measures are proposed to ensure peaceful coexistence and safe living conditions for the multinational population of Kazakhstan.

Түйін. Діни негіздегі қақтығыстар жұмыс барысында зерттеледі, өйткені Қазақстан көпұлтты және көп конфессиялық ел болып табылады, ал мемлекет қауіпсіздігінің басты міндеті - көпұлтты Қазақстан халқының бейбіт қатар өмір сүруін және қауіпсіз өмір сүруін қамтамасыз ету бойынша алдын алу шаралары.

Современный мир столкнулся с такими проблемами как национализм, экстремизм, терроризм и сепаратизм. Данный вопрос наталкивает о необходимости выработки меры для предупреждения этих проявлений.

Как нам известно, законодательными органами всех государств, в целях предупреждения и пресечения выработали ряд нормативно-правовых актов и межгосударственные соглашения в целях обуздания данных проблем. Однако, несмотря на принимаемые меры, объектом раздора стали межнациональные и межконфессиональные отношения и некоторые силы пытаются использовать это для нарастания конфликта в обществе.

Центральный вопрос Пятого Съезда связан с осознанием важной роли и ответственности религиозных и политических лидеров за безопасное и гармоничное развитие современного мира. В XXI веке мир продолжает оставаться в своем большинстве глубоко религиозным.

Согласно данным Института Gallup, представленным в одном из последних отчетов Глобального барометра надежды и отчаяния, больше половины жителей Земли – около 60 процентов, считают себя религиозными людьми. Каждый пятый – отмечает свою нерелигиозность.

Феномен устойчивости и сохранения влиятельности религиозных учений в эпоху технологических революций очень точно объяснил итальянский писатель XX века Чезаре Павезе. «Религия, - писал он, - это убеждение, что все происходящее с нами необычайно важно. Именно поэтому она будет существовать всегда». [1].

Как нам известно, религия одна из наиболее значимых компонентов духовной культуры, т.е. форма осознания человеком бытия и окружающего мира, основанная на вере, так как она обуславливает формирование и реализацию систем ценностей, должного поведения, норм мышления, которые способствуют объединению людей в религиозные организации и выступает как форма общественного сознания.

Казахстан согласно Конституции РК утвердил себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого является человек, его жизнь, права и свободы[2]. А также, данный аспект светского характера государства зафиксирован в Законе Республики Казахстан " О религиозной деятельности и религиозных объединениях " от 11 октября 2011 г. Государство отделено от религии и религиозных объединений. Религиозные объединения и граждане Республики Казахстан, иностранцы и лица без гражданства независимо от отношения к религии равны перед законом. Никакая религия не может устанавливаться в качестве государственной или обязательной. В соответствии с принципом отделения религии и религиозных объединений от государства государство:

1) не вмешивается в определение гражданином Республики Казахстан, иностранцем и лицом без гражданства своего отношения к религии и религиозной принадлежности, в воспитание детей родителями или иными их законными представителями согласно своим убеждениям, за исключением случаев, когда такое воспитание угрожает жизни и здоровью ребенка, ущемляет его права и ограничивает ответственность, а также направлено против конституционного строя, суверенитета и территориальной целостности Республики Казахстан;

2) не возлагает на религиозные объединения выполнение функций государственных органов;

3) не вмешивается в деятельность религиозных объединений, если деятельность религиозных объединений не противоречит законам Республики Казахстан;

4) способствует установлению отношений взаимной терпимости и уважения между гражданами Республики Казахстан, иностранцами и лицами без гражданства, исповедующими религию и не исповедующими ее, а также между различными религиозными объединениями.

А в соответствии с принципом отделения религии и религиозных объединений от государства религиозные объединения:

1) не выполняют функции государственных органов и не вмешиваются в их деятельность;

2) не участвуют в деятельности политических партий, не оказывают им финансовую поддержку, не занимаются политической деятельностью;

3) обязаны соблюдать требования законодательства Республики Казахстан.

Запрещается деятельность партий на религиозной основе, создание и деятельность религиозных объединений, цели и действия которых направлены на утверждение в государстве верховенства одной религии, разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанных с насилием или призывами к насилию и иными противоправными действиями[3].

Следовательно, светский характер государства разграничивает сферы влияния государства и религиозных объединений при сохранении роли государства как основной формы организации общественно-политической власти. В светском государстве последователи всех конфессий равны перед законом. Президент РК Н. А. Назарбаев в своем Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» поставил задачу перед Правительством Казахстана и обществом по формированию правильного религиозного сознания у граждан Казахстана в XXI веке, а также отметил, что светский характер нашего государства – это важное условие успешного развития Казахстана. Согласно сведениям Комитета по делам религий Министерства культуры и спорта Республики Казахстан, зарегистрированные религиозные субъекты Казахстана по состоянию на 20.04.2015 года составляет следующее:[4]

№	Конфессии	на 01.01. 2011 г.	на 25.10. 2012 г.	на 01.01. 2014 г.	на 20.04 2015 г.
1.	Ислам	2811	2229	2367	2459
2.	Православие	304	280	293	318
3.	Пятидесятники	400	189	230	219
4.	Союз евангельских христиан-баптистов	364	100	185	181
5.	Католики	118	79	84	84
6.	Свидетели Иеговы	70	59	60	60
7.	Пресвитериане	229	55	92	101
8.	Адвентисты седьмого дня	67	42	42	42
9.	Евангелическо-лютеранская церковь	32	13	13	13
10.	Методисты	18	11	12	14
11.	Новоапостольская церковь	47	8	25	26
12.	Кришнаиты	14	8	9	9
13.	Бахаи	20	6	6	6
14.	Иудаизм	26	4	7	6
15.	Буддизм	4	2	2	2
16.	Церковь Иисуса Христа святых последних дней (мормоны)	1	2	2	2
17.	Меннониты	6	1	4	4
18.	Церковь объединения Муна (Муниты)	-	-	1	1
	ИТОГО	4 551	3 088	3434	3547

Надо отметить, что Казахстан является многонациональной и поликонфессиональной страной.

Как показывает реальность, религиозную ситуацию в Казахстане можно охарактеризовать как стабильную. Развиваются конструктивные формы взаимоотношений между государством и религиозными объединениями. В частности, сегодня, отношения между государством и крупнейшими конфессиями, реализуются в рамках соглашений, подписанных Комитетом по делам религии Министерства культуры и спорта РК с Духовным управлением мусульман и Православной церковью Казахстана о сотрудничестве в сфере сохранения согласия, взаимопонимания, толерантности, профилактике религиозного экстремизма. А также между представителями различных религий и конфессий сформировались благоприятные условия сосуществования и эффективного взаимодействия. Модель межконфессионального отношения в Казахстане стала уникальным примером для других стран, и вызвал интерес стран со схожим полиэтническим составом населения.

Сформирована концептуально новая и отвечающая современным угрозам и вызовам правовая база в сфере религии. Между тем, в международном сообществе наша страна признана как государство, ведущая последовательную внутреннюю политику, направленную на обеспечение толерантности, межконфессионального и межкультурного согласия представителей всех национальностей, проживающих в Казахстане и представляющих единый народ Казахстана — народ, который активно строит современное и конкурентоспособное светское государство. Наряду с этим внутренняя и внешняя политическая деятельность Казахстана заинтересована в расширении и углублении диалога цивилизаций.

В целях деструктивного воздействия социальных факторов государством производится мониторинг Интернет сайтов. Так, за второе полугодие 2014 года Международным центром культур и религий было проанализировано более 7 тысяч интернет-ресурсов. Мониторинг этих сайтов позволил выявить 170 сайтов деструктивного характера, по результатам которых осуществлены экспертизы, и эти сайты были закрыты. Сегодня центр продолжает эту работу. В текущем году осуществлен мониторинг порядка 5 тысяч интернет-ресурсов, выявлено и закрыто 55 сайтов деструктивной направленности[5]. Ведется работа по профилактике религиозного экстремизма и терроризма. В этом направлении огромное значение имеет своевременное реагирование и работа неправительственных организаций, традиционных религиозных объединений и этнокультурных центров.

К сожалению, в мире существует конфликты на религиозной почве. Как нам известно, конфликт может, выражаться в форме разногласий, споров и религиозной вражды. Религиозные противоречия являются одной из основных причин многих современных конфликтов в мире. И зачастую лозунги в борьбе за религиозные ценности преследуют совсем другие цели.

А эти конфликты трансформируются в межгосударственные «столкновения», таким образом результатом таких действий является ухудшение отношений между субъектами международного права. Так, например, скандал в 2005-2006 гг. в Дании, спровоцированный серией карикатур на пророка Мухаммеда (да благословит его Аллах и приветствует), привел к тому, что Министерства иностранных дел одиннадцати исламских государств потребовали от датского правительства извинений за публикацию, а некоторые из них даже закрыли свои посольства в Дании в знак протеста, когда они не получили этих извинений. А также международный общественно-политический резонанс, которое получило январское событие 2015 года нападение на редакцию журнала « Шарли Эбдо», опубликовавшего карикатуры на пророка. Тем самым вышеуказанные конфликты охватили практически все страны Европы и мусульманского мира. В данном исследовании нами были освещены наиболее яркие примеры, которые происходили на заре XXI.

Таким образом конфликты на почве религиозных чувств представляют опасность мирного сосуществования человечества на земле. В свете вышесказанного, возникает необходимость разработки комплекса уголовно-правовых средств по противодействию ей. В условиях глобализации перед наукой уголовного права стоит задача предупреждения преступлений, т.к. преступность как и все антиобщественные явления, имеет свои причины лишь в пределах социальных, т.е. человеческих отношений.

Исходя из вышеизложенного только путем формирования миролюбивого гражданского общества, в котором будут реализованы идеалы свободы и равенства, которое не будет раздираться социальными конфликтами и противоречиями.

Мы предлагаем, внести в уголовное законодательство норму ответственности за карикатуры (сатирическое или юмористическое изображение) на основателя исламской религии. Например, статья 174-1 УК РК «Распространение и разжигание религиозной вражды путем создания карикатур на основателя исламской религии».

При введении уголовно-правовой нормы в Уголовный Кодекс Республики Казахстан , будет квалифицироваться следующим образом:

Общественная опасность преступления будет определяется тем, что распространение и разжигание религиозной вражды путем создания карикатур на основателя исламской религии может привести к нарушению мира и безопасности среди населения Казахстана, а также мирного сосуществования лиц внутри унитарного государства.

Объектом рассматриваемого общественного опасного деяния являются общественные отношения, обеспечивающие мирное сосуществование многонационального населения Казахстана и безопасного условия жизни всех граждан.

Объективная сторона данного преступления включает в себя ряд действий , направленных на:

1) распространение религиозной вражды путем создания карикатур на основателя исламской религии;

2) разжигание религиозной вражды путем создания карикатур на основателя исламской религии;

Субъективная сторона преступления характеризуется прямым умыслом и специальной целью. Специальная цель - возбуждение у населения путем создания карикатуры для разжигания религиозной вражды.

Субъектом преступления - физическое вменяемое лицо, достигшее 18 лет. С учетом того, что в этом возрасте возникает полная дееспособность и в полной мере осознавать общественную опасность совершенного деяния.

На наш взгляд, необходимо подробно рассмотреть концептуальные направления развития уголовной политики в условиях глобализационного процесса, как нам известно, уголовная политика в области борьбы с преступностью основывается на принципе неотвратимости наказания.

Следовательно, речь идет о возникновении новых вызовов и угроз для страны, связанных с воздействием на Казахстан псевдорелигиозного экстремизма и терроризма, а также начавшимся процессом разрушения традиционных ценностей, прямо влияющих на религиозную идентичность людей. Как отметил Президент республики Казахстан Н.А. Назарбаев – «государство и граждане должны единым фронтом выступить против всех форм и проявлений радикализма, экстремизма и терроризма. Особую озабоченность вызывает угроза так называемого религиозного экстремизма. Общую озабоченность разделяют и духовные иерархи. Нам нельзя допустить, чтобы искренняя вера во Всевышнего подменялась агрессивным и разрушительным фанатизмом»[6].

Как нам известно, согласно ст.20 Конституции РК не допускается пропаганда или агитация социального, расового, национального, религиозного, сословного и родового превосходства. Статья 5 Конституции запрещает создание и деятельность общественных объединений, цели и действия которых направлены на разжигание социальной, расовой, религиозной сословной и родовой розни.

Нарастающие проблемы в современном обществе, повторяющиеся экономические и духовные кризисы, потрясения устремляют людей к поиску путей их преодоления. Общественные институты сегодня приходят к выводу, что в основе всех потрясений лежит, прежде всего, кризис духовный, который возможно преодолеть лишь через культуру. «Утонченный культурный человек несет в себе и утонченную цивилизацию», – писала Е.И. Рерих [7]. На наш взгляд, данный «постулат» в настоящее время приобретает актуальность.

Список использованных источников

1. *Выступление Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева на открытии V Съезда лидеров мировых и традиционных религий* //www.akorda.kz
2. *Конституция РК принятая на всеобщем референдуме от 30.08.1995 г.*
3. *Закон Республики Казахстан " О религиозной деятельности и религиозных объединениях " от 11 октября 2011 г.*
4. www.din.gov.kz
5. <http://www.inform.kz>
6. *Послание народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства»-www.akorda.kz*
7. *Рерих Е.И. Письма. В 9 т. Т. 6. М.: МЦР, Благотворительный фонд им. Е.И.Рерих, Мастер-Банк, 2006.с. 109.*

Сақтаганова И.С., Бексултанова Р.Т.
Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, E-mail: aridnis@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ЖЕҢІЛДЕТІЛГЕН СОТ ӨНДІРІСІНІҢ МАҢЫЗЫ МЕН РӨЛІ

Abstract: *In this article a value and maintenance of institute of the simplified production open up in civil procedure on the modern stage. For the increase of access to the justice, reduction of judicial terms of consideration of businesses level the institute of the simplified (writing) rule-making, that is the additional guarantee of judicial protection of rights and legal interests of citizens and legal entities, is entered in the Civil procedure code of РК 2015. Procedure of the simplified production assists realization of not only major tasks of rule-making, in particular to the judicial economy but also optimization of consideration and dispatch of civil businesses, that will affect positive character on efficiency and quality of home civil justice.*

Keywords: *simplified production, order production, simplified (writing) production, procedure of consideration of civil cases.*

Аннотация. *В данной статье раскрывается значение и содержание института упрощенного производства в гражданском процессе на современном этапе. В целях повышения уровня доступа к правосудию, сокращения процессуальных сроков рассмотрения дел в Гражданском процессуальном кодексе РК 2015 г. введен институт упрощенного (письменного) судопроизводства, который является дополнительной гарантией судебной защиты прав и законных интересов граждан и юридических лиц. Процедура упрощенного производства способствует реализации не только важнейших задач судопроизводства, в частности процессуальной экономии, но и оптимизации рассмотрения и разрешения гражданских дел, что положительным образом скажется на эффективности и качестве отечественного гражданского правосудия.*

Ключевые слова: *упрощенное производство, приказное производство, упрощенное (письменное) производство, процедура рассмотрения гражданских*

Сот қорғалуының кепілділігінің мәні жедел, тиімді және азаматтардың іс процесіне қатысушылардың даулы немесе субъективті құқықтарының бұзылуын заман талабына сай қалпына келтіруде.

ҚР президенті Н.Назарбаев жаңа Азаматтық процесілік кодекстің түбегейлі жақсартатынын атап өтті.

Қазақстан Республикасының құқықтық саясаты концепциясында 2010 мен 2020 жыл аралығында ҚР президентінің бекітілген бұйрығында 24 тамыз 2009 жылы көрсетілген: Азаматтық процесуалды құқықты сот әділділігінің қол жетімділігімен қамтамасыз ету, Азаматтық процесуалдық заң нормалары, осы мақсаттарды көздей отырып, болып жатқан өзгерістерді ескерді талап етіп отыр, жеке меншік құқығы тұтынушыларды қорғау керек, заңға өзгертулер енгізу керек, жеделдетілген әдістер енгізу керек. Азаматтық процесуалдық заң концепциясының негізгі бағыттарының бірі болып жеңілдетілген тәртіп қарастырылған. Сонымен қатар өндірісті кең ауқымда қолдану, арнайы сот жұмыстарының қарапайымдылығы.

Сот төрелігіне қол жеткізу үшін, іс жүргізу уақытын қысқарту мақсатында Қазақстан Республикасы Азаматтық процесуалдық кодексіне сот ісін жүргізудің жеңілдетілген институты енгізілген болатын.

Бұрынғы ҚР 1999ж. Азаматтық іс жүргізу кодексінде қысқартылған іс жүргізу тек бұйрық өндірісінде ғана жүзеге асыру қарастырылған болатын.

ҚР «Қазақстан Республикасы алдағы уақытта сот төрелігіне қол жеткізу істі жеңілдету, бюрократиялық іс жүргізуді төмендету мәселесіне байланысты әрекеттерге өзгертулер мен толықтырулар енгізу жайлы» 2014ж. 17.10 №254[4].

ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексі 1999ж. «Жеңілдетілген өндіріс бойынша іс жүргізу» 13-1 бөлімімен толықтырылған, оның ерекшелігі азаматтық істерді жүргізгенде жазбаша өндірістің талап етілмеуінде.

ҚР заңды күшіне енген АІЖК 2015ж. Іс жүргізудің жеңілдетілген түрін 12 бөлем «Бұйрық өндірісі» мен 13-бөлім «Жеңілдетілген (жазбаша) өндіріс» «Жеңілдетілген өндіріс» деген ортақ атпен біріктірген болатын.

Оңайлатылған (жазбаша) өнімнен мандатты өндірудің айырмашылығы

Мандатты өндіріс	Оңайлатылған (жазбаша) өндіру
Сот бұйрығын шығару туралы өтініш (ҚР АІЖК 136-бабы)	Қазақстан Республикасы Азаматтық жүргізу кодексінің 148, 149-баптарына сәйкесталапарыз
Судья қаралған өтінішті қабылдаған күннен бастап бір ай ішінде қарайды. Істі жеңілдетілген (жазбаша) өндіру түрінде қарау мерзімі ұзартылмайды.	Судья қаралған өтінішті қабылдаған күннен бастап бір ай ішінде қарайды.
Іс сот ісінсіз қаралады (ҚР АІЖК 134-бабы 1-бөлімі)	Іс жүргізудің жалпы ережелеріне сәйкес қарастырылад, кейбір ерекшеліктері бар (ҚР АІЖК 144-бабының 1-бөлімі)
Соттың сот қаулысын сотқа беруі (ҚР АІЖК 140-бабы)	Соттың қысқаша шешім шығаруы мен аяқталады (ҚР АІЖК 147-бабының 1-бөлімі)
Берілген сот шешімі бір мезгілде атқарушы құжат болып табылады (ҚР АІЖК 134-бабы 2-бөлімі)	Шешім Ч. ҚР 19 ҚК. Оңайлатылған тәртіпте қабылданған шешімнің орындалуы жалпы ережелерге сәйкес жүзеге асырылады
Борышкердің қолдану туралы шығарылған сот бұйрығын оққабылдаған судья күшін жойды (ҚР ҚК 153-бабы)	Оңайлатылған тәртіпте қабылданған шешімге шағым беру және оны жою жалпы тәртіпте жасалады (ҚР АІЖК 147-бабының 4-бөлігі)

Жеңілдетілген өндіріс институты туралы 2015 жылғы азаматтық іс жүргізу кодексінің кейбір ерекшеліктеріне назар аударайық:

- Жеңілдетілген тәртіпте қаралған істер тізімінің толығы (істердің тізімі 12-ге дейін көтерілді, ал бұрын тек екі ғана болған)

- 1999 жылғы АІЖ-да тиісті түрде көрсетілмеген, іс қарау ережелеріне сәйкес оны қарауға көшкен жағдайда іс қараудың мерзімдеріне қатысты ережелер оң болып табылады. АІЖ ережелері жеңілдетілген тәртіпте басталған іс қараудың мерзімі, бірақ оны қараудың жалпы ережелері бойынша одан әрі қарауға жатпайды. АІЖ, бұл кодексте тиісті санаттағы істер үшін белгіленген мерзімде қаралуы тиіс, ал 1999 жылғы АІЖ ережелері жеңілдетілген өндірістік істердің тізбесіне кірмейтін жағдайда, талап қою рәсіміне іс қарау тәртібін көздейтін норманы белгілейді және сот бұл талаптарды бөлек өндіріске бөлмейді. Бұрын, 1999 жылы АІЖ азаматтық құқықтық қатынастардан туындайтын екі талап қойылған жағдайда, оның біреуі актив сипатына ие болған жағдайда және іс бойынша қарауға қатысты рәсімді жеңілдетілген тәртіпте қарастыра тұра, бір мезгілде мүліктік сипатта болады және жеңілдетілген тәртіпте қаралған істерге жатады, ал екінші мүліктік емес болып табылады және сот осы талапты бөлек өндіріске бөлмейді.

- АІЖ істі жеңілдетілген тәртіпте қарауға кедергі келтіретін мән-жайлардың толық тізімін қамтиды

- Жеңілдетілген тәртіпте іс жүргізудің нәтижелері бойынша қабылданған шешімге шағымданудың жаңа тәртібін көздейді. Шешімге тараптар шағымдана алады немесе апелляциялық шағым бойынша прокурор ұсынған апелляциялық шағымға осы шешімнің күшін жою туралы өтініш беру мерзімі аяқталғаннан кейін және өтініш берілген жағдайда, сот осы өтінімді, қанағаттандырудан бас тарту туралы шешім шығарғаннан кейін бір айдың ішінде жүргізіледі. Бұдан басқа, егер сот жауапкер талапты талап ету туралы хабарламаны дұрыс хабарламаған және сот шешімінің күшін жою мүмкін, істің мәні бойынша қарауға қайта бастайды.

Осылайша, қазіргі Азаматтық процестік кодекстің іс-әрекетті жеңілдетілген тәртіпте қарау тәртібін толығымен және толық реттейтінін білдіреді.

Сот төрелігін іске асыру нәтижесінде 2017 жылдың бірінші жартыжылдығында республиканың соттары 409 мың азаматтық істерді аяқтады.

Осы кезеңде жеңілдетілген өндірісте 255 мыңнан астам жағдай қарастырылды, бұл аяқталған азаматтық істердің жалпы санының 62,5%-ын құрайды.

Осылайша, жеңілдетілген өндірістің бірқатар артықшылықтарын айту қажет:

- Ұсынылған құжаттар мен дәлелдемелер бойынша жиынтық сот ісінде азаматтық істерді қарастыру іс қарауға қатысушы адамдардың қарау мерзімдерін және қаржылық шығындарын айтарлықтай қысқартуға мүмкіндік берді.

- Тараптардың қатаң мерзімде берген заң бойынша берген дәлелдері негізінде қабылданған сот шешімі сотқа кешіктірілген дәлелдемелерді уақытында беру туралы істердің санын едәуір қасқартты, бұл көбінесе соттың кешіктірілуіне әкеледі

- Жеңілдетілген сот ісін жүргізу соттық жүктемені азайтуға ғана мес, сонымен бірге отандық әділ сот төрелігінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік берді.

Сондай-ақ сот төрелігінің қолжетімділігін арттыру, заңды шығындарды азайтуға, сот қорғауын жедел алу, сондай-ақ істерді қараудың қысқа мерзімдері сияқты жеңілдетілген процедураның оң ерекшеліктерін атап өту қажет.

Республика бойынша азаматтық істердің жеңілдетілген өндерісі соңғы ауақытта орын алуда. Жоғары Соттың мәлеметтері бойынша, 2017 жылдың бірінші жарты жылдығында 255 мың іс қарастырылды, соның ішінде 143 мың іс бұйрық бойынша, ал 112 мың жеңілдетілген жазбаша түрінде, аяқталған азаматтық істердің жалпы санынан 62,5 пайызды құрайды.

Аяқталған азаматтық істердің саны 20% көбейді (340 877-ден 409 174 дейін), шығарылған шешім бойынша - 17,9% (179 326-дан 211 418 дейін), сот бұйрығының шығарумен - 25,3% (114 392-ден 143 303 дейін).

Осылайша, жеңілдетілген өндіріс процедурасы сот ісін жүргізудің маңызды міндеттерін ғана емес, процедуралық экономиканы адалдығы мен азаматтық істердің шешілуін оңайландыруға мүмкіндік береді, бұл отандық азаматтық қоғамның тиімділігі мен сипатына оң әсер етеді.

Халықаралық азаматтық процессте жеңілдетілген өндірістің мақсаты - ол сот ісін жүргізудегі жылдамдығы, бұзылған құқықтардың жедел түрде қорғалуы, бюджет құралдарының және басқа да шығындардың қысқартылуы, толық мағынада әділеттіліктің қамтамасыз етуі.

Германияда өндіріс нысанын тандау (жеңілдетілген немесе жалпы) сотқа шағымданған тұлғаның құқығы болып табылады, ол жеңілдетілген өндірістің тиімділігін көрсетеді. Заңда кез келген істерді қарастыруда жеңілдетілген өндірісті қолдануды көздейді (міндеттемейді). Өндірістің нысанын тандау кезінде, тұлға өз құқықтарын қорғалуын тиімді мүмкіндігін қолдануға шешім қабылдайды, жазбаша дәлелдемелердің барын, қойылған талаптардың ж.б. өндіріске сәйкес болу болмауын талдайды. Қорытындылай айтқанда, Германияның азаматтық процесінде жеңілдетілген өндірістің құқықтық реттелуі және кең тарапында қолдануы айқын.

Англияның, АҚШ, Францияның, Ресей Федерациясының азаматтық процесінде істерді қарастыру кезінде жалпы өндіріспен қатар жеңілдетілген өндірісті кең қолдануда, себебі талап етуші тұлға соттың қараусыз өз талаптарын қамтамасыз етуге мүмкіндігі бар.

Әдебиеттер:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 г., утверждена Указом Президента Республики Казахстан № 658 от 24 августа 2009 г. //ИПС Әділет
2. Опубликовано на сайте Алматинский областной суд (<http://alm.sud.kz>)
3. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 411-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.11.2015 г.) (утратил силу)
4. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам дальнейшего упрощения отправления правосудия, снижения бюрократических процедур» от 17.11.2014 г. № 254-V //ИПС Әділет
5. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.)//ИПС Әділет
6. Источник: Пресс-служба Верховного Суда Республики Казахстан.

Нысанбекова Л.Б

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ халықаралық қатынастар факультеті
халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы, nysanbekova.lazzat@kaznu.kz

Жақсылықова Ж.

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ халықаралық қатынастар факультеті
халықаралық құқық мамандығының 4-курс студенті

ЕАЭО ЕЛДЕРІ САЛЫҚ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕЖЕЛЕРІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САРАПТАМА

***Аңдатпа.** Мақалада аумақтық экономикалық бірлестік – Еуразиялық экономикалық одаққа мүше-мемлекеттердің, атап айтқанда Ресей Федерациясы, Қазақстан Республикасы, Қырғыз Республикасы және Армения Республикасы мен Беларусь Республикасының салық заңнамасының кейбір ережелеріне талдау жасалған. Аталған мемлекеттердің салық заңнамалары кодификацияланған, осыған орай мақалада мүше-мемлекеттердің салық кодекстерінің негізгі ережелеріне талдау жүргізілді. Мақалада салық салудың негізгі қағидаларына, салық, салық қатынастарының қатысушылары ұғымдарына, салық және кеден заңнамаларының ара қатынасына көңіл бөлінген. Мемлекеттердің бюджетке түсімдерінде үлесі мол салық түрі - жеке тұлғалардың табыс салығының негізгі белгілерін анықтайтын нормаларға салыстырмалы талдау жасалған.*

***Кілт сөздер:** ЕАЭО, салық құқығы, салық заңнамасы, жеке табыс салығы*

***Аннотация.** В статье проведен анализ некоторых норм налоговых законодательств стран-участниц регионального экономического объединения – Евразийского Экономического союза, а именно Российской Федерации, Республики Казахстан, Республики Киргизстан и Республики Армении, а также Республики Беларусь. Налоговое законодательство перечисленных стран кодифицирована, поэтому были проанализированы основные нормы налоговых кодексов государств-участников. В статье обращено внимание на основные принципы налогообложения, понятиям налог и участники налоговых отношений, соотношению налогового и таможенного законодательств. Также проведен сравнительный анализ норм, определяющих основные признаки подоходного налога физических лиц, который является одним из самых весомых поступлений в бюджет государства.*

***Ключевые слова:** ЕАЭС, налоговое право, налоговое законодательство, подоходный налог.*

***Annotation.** The article analyzes some norms of the tax laws of the member countries of the regional economic association - the Eurasian Economic Union, namely the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan, the Republic of Kyrgyzstan and the Republic of Armenia, as well as the Republic of Belarus. The tax legislation of the listed countries is codified, therefore the main norms of the tax codes of the participating states were analyzed. The article draws attention to the main principles of taxation, the concepts of tax and participants in tax relations, the correlation of tax and customs legislation. A comparative analysis of the norms that determine the main features of personal income tax, which is one of the most significant revenues to the state budget, was also conducted.*

***Key words:** EAEU, tax law, tax legislation, income tax*

Уақыт өткен сайын тереңдеп келе жатқан интеграциялық үрдістер халықаралық шарттар мен ұлттық құқықтық актілердің өзара сәйкестігін қажет етеді, себебі ұлттық құқықтық актілердің өз бетімен қызмет етуінен олардың халықаралық шарттар нормаларына жақындауына және оларға сай келуге өту жүзеге асуды. Осыған байланысты халықаралық және ұлттық құқықтық актілердің функционалдық тепе-теңдігіне қол жеткізуге бағытталған гармонизация үрдісіне үлкен мән беріледі.

Мемлекетаралық экономикалық бірлестіктердің қалыптасуы мен дамуы әрқашан екі негізгі міндетті көздейді, олар: төрт интеграциялық бостандықтардың (тауар, қызмет, капитал және жұмыс күші) еркін қозғалысын қамтамасыз ету, сондай-ақ бірлестік аясында өз қызметін жүзеге асыратын барлық субъектілердің бәсекелестігі үшін тең жағдайларды қалыптастыру, осыған байланысты тікелей салық заңнамасын гармонизациялау қажеттілігі ерекшеленеді, себебі салық аталған міндеттердің орындалуына зор ықпал етеді.

Еуразиялық Экономикалық Одақ – 2014 жылдың 29 мамырында қол қойылған және 2015 жылдың 1 қаңтарында күшіне енген «Еуразиялық экономикалық одақты құру туралы» Шарттың негізінде құрылған халықаралық интеграциялық экономикалық бірлестік (одақ) болып табылады. ЕАЭО Еуразиялық экономикалық қауымдастықтың Кеден Одағы негізінде қатысушы мемлекеттердің экономикасын күшейту, оларды бір-бірімен жақындастыру, қатысушы мемлекеттердің әлемдік нарықтағы бәсекеге қабілеттігін арттыру үшін құрылған [1]. Бүгінгі күні одақтың құрамына Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Қырғызстан Республикасы, Армения Республикасы және Беларусь Республикасы кіреді.

Аталған экономикалық бірлестік қызметінің шеңберінде де бүгінде салық заңнамасын гармонизациялау туралы сұрақ үлкен мәнге ие болып келеді. Кучеровтың ойынша, салық заңнамасын гармонизациялау – салық саласында құқыты жүзеге асыру үрдісінің маңызды элементі; ол салықтарды жүйеге келтіру және унификациялау, салық жүйесі мен салық саясатын үлестіруден тұратын салық саясатының маңызды бағыты болып табылады [2]. Салық заңнамасын гармонизациялаудың негізгі кезеңдерінің бірі – салыстырмалы-құқықтың сараптама жүргізу.

Бүгінгі күні ЕАЭО барлық мүше-мемлекеттерінде салық кодекстері қызмет етеді, және дәл осы кодекстің ережелері осы сараптаманың пәні болып табылады.

Қырғыз Республикасында посткеңестік кеңістікте ең алғашқылардың бірі болып Салық Кодексі қабылданған болатын – 1996 жылдың 26 маусымы. Ағымдағы Қырғызстан Салық Кодексі [3] 2008 жылдың 17 қазанында қабылданған, соңғы өзгерістер 2017 жылдың 28 сәуіріндегі және 12 шілдесіндегі Заңдармен енгізілген. Салық кодексі 15 бөлімнен, 59 тараудан, 398 баптан тұрады.

Ресей Федерациясының қазіргі Салық Кодексі [4] 1998 жылдың 31 шілдесінде қабылданған, соңғы өзгерістер 2018 жылдың 19 ақпанындағы Федеративті заңмен енгізілген болатын. Кодекстің мазмұны 2 бөлімге бөлінген 20 бөлімнен, 34 тараудан, 432 баптан тұрады.

Беларусь Республикасының салық заңнамасы да кодификацияланған, оның көрінісі – 2002 жылдың 19 желтоқсанында қабылданған Салық Кодексі [5]. Ол 19 бөлімге, 44 тарауға бөлінген, 331 баптан тұрады.

Армения Республикасының Салық Кодексі [6] 2016 жылдың 4 қазанында қабылданған. Ол да екі үлкен бөлімге бөлінген, жалпы мазмұны 22 бөлім, 82 тараудан, 458 баптан құралған.

Қазақстан Республикасының Салық Кодексіне келетін болсақ, толық атауы – «Салықтар және бюджетке өзге міндетті төлемдер туралы Кодекс» [7]. Ол 2017 жылдың 25 желтоқсанында қабылданған, мазмұны 23 бөлім, 88 тарау, 773 бапқа бөлінген.

ЕАЭО мүше мемлекеттерінің салық кодекстерінің жалпы бөліміне тән белгі – олардың салық салуды құқықтық реттеудің барынша жалпы және негізгі ережелерін қамтитын бөлімдерден құралуы болып табылады. Мұндай бөлімдер әдетте салық салудың қағидаларын, салық заңнамасының жүйесін, қолданылатын терминдерді, салықтардың тізімінен тұратын бірнеше тарауларға бөлінеді.

Ең алдымен салық кодексімен реттелетін қатынастардың ретін анықтап алу қажет. Қарастырып отырған салық кодекстері мәселені барынша ұқсас анықтайды. Осылаша, салық кодекстері салықтар жүйесін, салық салудың негізгі қағидаларын анықтайды, салықтарды анықтау, енгізу, өзгерту және жоб бойынша билік қатынастарын және салық міндеттемелерін орындау кезінде пайдаланатын қатынастарды, салықтық бақылауды жүргізу, салық органдарының шешімдеріне, олардың лауазымды тұлғаларының әрекетіне (әрекетсіздігіне) шағым білдіру, сондай-ақ салық төлеушілердің, салық органдары мен салық заңнамасымен реттелетін қатынастардың басқа да қатысушыларының құқықтары мен міндеттерін анықтайды.

Айта кету керек, бүгінде Қырғызстанда Салық кодексінің әрекет ету аясынан алымдар, төлемдер, табыстар мен санкцияларды құқықтық реттеу шығарылған, себебі бұл қатынастар Қырғыз Республикасының 1994 жылдың 14 сәуіріндегі «Салықтық емес төлемдер туралы» Заңымен реттеледі.

Қазақстан мен Белорусьпен салыстырғанда, Ресейде, Армения мен Қырғызстанда салық кодекстері белгілі бір деңгейде салықтық құқықбұзушылықтар үшін жауаптылық туралы сұрақтарды да реттейді.

Салық заңнамасының кеден заңнамасымен арақатынасы әр мемлекетте әр түрлі анықталған. Ресей Федерациясының кодексі (2-бап) кеден төлемдерін анықтау, енгізу және алу, сондай-ақ олардың төленуіне бақылауды жүзеге асыру кезінде пайда болатын қатынастарға, Кодекспен тікелей көзделмесе, салықтар мен алымдар туралы заңнама қолданылмайды деп анықтайды.

Беларусь Республикасының СК салық және кеден заңнамаларының нормалары арасындағы ара қатынас туралы жеке бап жоқ, алайда кеден төлемдеріне қатысты қатынастардың барлығы Беларусь Республикасының Кеден кодексімен реттеледі.

Қазақстан Республикасының Салық кодексінен кедендік төлемдерді реттеуші нормалар толығымен шығарылған. Осылайша, кеден төлемдерін төлеушілер, оларды есептеу, төлеу, қайтару және өндіру тәртібі, сондай-ақ кеден төлемдері бойынша қатынастар Қазақстан Республикасының «Кеден ісі туралы Кодексімен» реттеледі.

Армения Республикасының Салық кодексі бойынша (1 бап, 4 тармақ) кеден алымдарының түрлері, төлеушілер шеңбері, кеден төлемдерінің мөлшерлемесі, оларды есептеу және төлеу тәртібі мен мерзімдері, сонымен қатар жеңілдіктер, Салық кодексімен көзделмесе, Армения Республикасының кеден заңнамасымен анықталады.

Қырғыз Республикасы СК 1 бабының 1 тармағында Кеден одағының кеден шекарасы арқылы орын ауыстырылатын тауарлардан салық алу бойынша қатынастарға Қырғыз Республикасының кеден ісі саласындағы заңнамасы Қырғыз Республикасының салық кодексімен реттелмеген және оған қарсы келмейтін бөлігінде қолданылады делінген.

Осылайша, Беларусь пен Қазақстанда салық кодексінің нормалары кеден қатынастарына қолданылмайды, Армения мен Ресейде – Кодекстің өзімен тікелей көзделмесе, СК қолданылмайды, ал Қырғызстанда кеден заңнамасы салық заңнамасымен реттелмейтін және оған қарсы келмейтін бөлігінде қолданылады.

Кодификацияланған заңдарда заңнаманың негізгі бастапқы ережеде оін бекіту кез келген заңнама саласының барынша ортақ, сипатты және басты белгілерін анықтаудың маңызды және қажетті бөлігі болып табылады. Бұл салық заңнамасына да қатысты болып келеді.

ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің салық кодекстері салық салу қағидалары туралы нормаларды бекіткен. Бұл сұрақ егжей-тегжейлі түрде Қазақстан және Қырғызстан Республикасының кодекстерінде ашылған, онда әр қағида құрылымды түрде жеке баптарға бөлінген.

Салық кодекстерінің сараптамасы келесідей негізгі қағидаларды бөліп алуға мүмкіндік береді:

1) салық төлеушілерге заңмен анықталған салықтарды төлеу, осы арқылы мемлекеттік шығындарды қаржыландыруға қатысу;

2) салық салудың жалпыға ортақтығын тану;

3) Кодекспен көздемеген салықтарды, сондай-ақ салықтарға тән Кодекспен анықталған белгілері жоқ өзге төлемдер мен жарналарды төлеу міндетін біреуге артуға жол бермеу;

4) салық төлеудің әділеттілігін қамтамасыз ету мақсатында жеке сипаттағы салық жеңілдіктерін ұсынуға тыйым салу;

5) мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігіне, аумақтық тұтастығына, саяси және экономикалық тұрақтылығына зиян келтіретін салықтар мен оларды төлеу бойынша жеңілдіктерді орнатуға жол бермеу;

6) салықты анықтау кезінде салық салудың барлық элементтерін анықтау қажеттілігі.

Сонымен қатар Салық заңнамасында күмәннің, қарама-қайшылықтар мен түсінбеушіліктің барлығын салық төлеушінің пайдасына қарай түсіндіру туралы ережені бекіту маңызды болып табылады.

Салық кодекстерінің нормаларын мазмұндау кезінде берілген құқықтық нұсқаулар бағытталған субъектілер, яғни салық қатынастарының қатысушылары туралы сөз қозғамауға болмайды. Оларға, бір жағынан, мемлекеттік органдарды, жергілікті басқару және өзін-өзі басқару органдарын және өзге өкілетті ұйымдарды (лауазымды тұлғаларды), ал, екінші жағынан, салық төлеушілер мен салық агенттерін жатқызуға болады.

ЕАЭО мемлекеттерінің салық кодекстерінің барлығы «салық заңнамасымен реттелетін қатынастардың қатысушылары» сияқты ұғымды ажырата бермейді, бірақ жоғарыда аталған субъектілер туралы міндетті түрде айтылады.

Армения Республикасының салық кодексі салық қатынастарының қатысушысы деген ұғымды анықтамайды. Алайда «Салық төлеушілер (салық агенттері) және салық органдары» деп аталатын 2-бөлім ұйымдар мен жеке тұлғаларға, бірлескен қызмет қатысушылары, салық агенті, салық органдарына анықтама бере отырып, олардың құқықтары мен міндеттерін анықтайды. Осындай жағдай ҚР Салық кодексінде де орын алған.

Берілген сұрақтың нақты құқықтық реттелуі Ресей Федерациясы мен Беларусь Республикасының, сондай-ақ Қырғыз Республикасының салық кодекстерінде көрініс тапқан. Аталған кодекстер салық заңнамасымен реттелетін қатынастардың қатысушыларын анықтауға бірдей әдісті қолданады және ол келесілерді құрайды:

1) Кодекске сәйкес салық төлеушілер деп танылатын ұйымдар мен жеке тұлғалар;

2) Кодекске сәйкес салық агенттері деп танылатын ұйымдар мен жеке тұлғалар;

3) салық органдары;

4) кеден органдары;

5) мемлекеттік басқарудың республикалық (федералды) органдары (атқарушы биліктің мемлекеттік органдары), жергілікті басқару және өзін-өзі басқару органдары, сондай-ақ салық және кеден органдарымен қатар салықтар және (немесе) алымдар (баждар) қабылдау және өндіруді анықталған тәртіпте жүзеге асыратын өкілетті ұйымдар мен лауазымды тұлғалар;

6) өзге өкілетті органдар, оның ішінде Кодекспен және басқа заңнамамен олардың құзыреттілігіне жатқызылған сұрақтарды шешу кезінде мемлекеттік бақылау органдары және қаржы органдары.

«Салық» ұғымының түсінігі ЕАЭО елдерінің барлық салық кодекстерінде берілген (Беларусь Республикасы СК 6-бабының 1 тармағы, Ресей Федерациясы СК 8 бабы 1 тармағы, Қазақстан Республикасы СК 1 бабы 1 тармағының 55 тармақшасы, Армения СК 4 бабы 1 тармағының 1 тармақшасы, Қырғыз Республикасы СК 19 бабы). Анықтамалардың сараптамасы салықтың келесі ортақ белгілерін ажыратуға мүмкіндік береді:

- міндеттілігі;
- жеке қайтарымсыздығы;
- төлеушілерге тиісті ақша қаражаттарын иеліктен шығару;
- бюджетке түсімдер (Қазақстан, Беларусь, Қырғызстанда)

ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің салық кодекстерімен салықтардың бірнеше түрі анықталған. Олардың ішінде бюджет құраушы салықтарға: ҚҚС, табысқа салынатын салық, жеке табыс салығы және акциздер. Осының ішінде ЕАЭО мүше мемлекеттерінің жеке табыс салығының негізгі құрамдас бөлігіне талдау жасайық.

Жеке тұлғалардың табыс салығы – бұл тікелей салықтардың негізгі түрі; ол жеке тұлғалармен күнтізбелік жылда алынған ақшалай және щат түріндегі табыстардың барлық түрінен төленеді.

Салық төлеушілер. Ресейде салық төлеушілер ретінде жеке тұлғалар танылады (РФ СК 207 бабы). Қырғызстан заңнамасы салық төлеушілер қатарына жеке тұлғаларға табыс төлейтін салық агенттерін де қосады, алайды бұл категориядан жеке кәсіпкерлерді шығарып тастайды. Беларусь және Арменияда салық төлеушілер жеке тұлғалардың табыс талығын төлеушілер деп аталады және олар жеке тұлғалар болып табылады. Қазақстанда ЖТС төлеушілер салық салу объектілері бар жеке тұлғалар танылады.

РФ «төлеуші» термині кең мағынада қолданылады, себебі ол салық төлеуші – жеке тұлғамен қатар ЖТТС төленетін салық агенттері де бола алады. РФ СК 23 тарауында заң шығарушы өзіне берілген дискреция аясында белгілі бір жағдайларда салық агенттері арқылы салық төлеу бойынша конституциялық міндетті орындаудың тәртібін бекіткен [8]. Әдетте бұл салық төлеушінің жұмыс орны бойынша жүзеге асырылады. Осыған ұқсас тәртіп ЕАЭО барлық елдерінде әрекет етеді.

Салық салу механизмін жасау кезінде әдетте екі әдіс қолданылады. Біріншісі аумақтық байланыс концепциясына негізделген. Оған сәйкес әр мемлекет өз аумағында жүзеге асырылатын қызметпен байланысты табыстарға ғана салық салады [9]. ЕАЭО елдеріне екінші әдіс тән, бұл ретте негізгі салық төлеушінің резиденттігі алынады.

РФ СК 209 бабына сәйкес салық салу объектісі деп салық төлеушілермен: РФ салық резиденттері болып табылатын жеке тұлғалар үшін – РФ-да және (немесе) оның аумағынан тыс жердегі көздерден; РФ салық резиденттері болып табылмайтын жеке тұлғалар үшін – РФ-дағы көздерден алынған табыс танылады. Осындай норма Беларусь Республикасының салық заңнамасымен де бекітілген.

Аталған екі елде де резиденттік белгісі қолданылғанмен, бұл ұғымды түсіндіру әдістері әр түрлі. РФ СК сәйкес салық резиденттері деп қатарынан келген 12 айдың ішінде кемінде 183 күнтізбелік күн ішінде РФ аумағында фактілі болған жеке тұлғалар танылады. Беларусь Салық кодексі жеке тұлғаларды, егер олар күнтізбелік жыл ішінде Беларусь Республикасының аумағында 183 күннен артық болса, салық резиденттері деп таниды. Қырғызстан Республикасының салық заңнамасында да осыған ұқсас норма бар. Демек, ЕАЭО елдері үшін жеке тұлғаның азаматтығы мен тұрғылықты мекенжайы маңызды емес. [10]

Қазақстанда салықтық резиденттерге өмірлік мүдделер орталығы республикада болатын тұлғалар жатқызылады. Бұл келесі критерийлерге бір уақытта сәйкес келетін жеке тұлғалар: ҚР азаматтығының не ҚР аумағында тұруға рұқсаты бар; жеке тұлғаның ҚР-да отбасының не жақын туыстарының тұруы; жеке тұлғаның өзінің не оның отбасы мүшелерінің, кез келген уақытта тұру үшін жарамды жылжымайтын мүлігінің болуы. Арменияда да өмірлік мүдделер орталығы қағидасы қолданылады және ол ҚР нормаларына сәйкес келеді, алайда бұдан бөлек, мұндай орталық жеке тұлғаның экономикалық (кәсіби) қызметінің жүзеге асырылу орны болуы тиіс.

Қазақстан Республикасында салық салу объектілері:

- төлем көзінен салық салынатын табыстар;
- төлем көзінен салық салынбайтын табыстар түріндегі жеке тұлғаның табыстары болып табылады.

Қырғызстан Республикасының Салық кодексімен жеке табыс салығының объектілері ретінде келесілер анықталған:

- нәтижесінде келесідей табыстар алынған, кәсіпкерлік қызметті қоспағанда, экономикалық қызметті жүзеге асыру:

а) Қырғыз Республикасындағы көзден және/немесе Қырғыз Республикасының шегінен тыс көзден – Қырғыз Республикасының азаматына және Қырғыз Республикасының азаматы болып табылмайтын, Қырғыз Республикасының ықтияр хаты не қайырылман мәртебесі бар жеке тұлға-резидент үшін;

а¹) Қырғыз Республикасындағы көзден – Қырғыз Республикасының азаматы болып табылмайтын жеке тұлға-резидент үшін;

б) Қырғыз Республикасындағы көзден – Қырғыз Республикасының шегінен тыс тіркелген отандық ұйымның филиал және/немесе өкілдігінің жұмыскері болып табылатын Қырғыз Республикасының жеке тұлға-бейрезидентін қоспағанда, Қырғыз Республикасының жеке тұлға-бейрезиденті үшін;

2) кез келген басқа табыс алу.

Армения Республикасында табыс салығының объектісі Қырғыз Республикасына ұқсас анықталады.

Классикалық та, заманауи да экономикалық теория табыс салығын табысқа салу керектігін жоққа шығармайды, бірақ табыс әрқашан салық салынатын табыспен сәйкес келе бермейді [11]. Салық салу базасы түзетулер мен салықтық шегерулерді есепке алғанда, салық салынуға жататын табыстар арасындағы айырмашылық ретінде анықталады.

ЕАЭО барлық мүше-мемлекеттерінде салық салушылардың ақшалай да, заттай да түрде алған барлық табыстары есепке алынады.

Беларусь пен Қырғызстанда, Ресейдегі сияқты салық бойынша кезең деп күнтізбелік жыл танылады. Қазақстан Республикасында салық агенттерімен табыс көзінен салық салынатын табыстар бойынша ЖТС есептеу үшін салықтық кезең күнтізбелік айды, ал басқа жағдайларда күнтізбелік жылды құрайды. Арменияда салықтық кезең ретінде есептік жыл танылған. Алайда жекелеген жағдайда, мысалы, жеке табыс салығы салық агентімен есептелгенде, салық кезеңі ретінде әр есептік ай саналады.

Салық мөлшерлемесіне келетін болсақ, бүгінгі күні РФ заңнамасымен ЖТТБ бойынша 11 мөлшерлеме көзделген: 9%, 13%, 15%, 30%, 35% (РФ СК 224 бабы), негізгі мөлшерлеме - 13%. Беларусьте төрт адвалорлық мөлшерлеме әрекет етеді - 4%, 9%, 13% және 16%, сондай-ақ нақты сома түріндегі мөлшерлеме, негізгі мөлшерлеме - 13%.

Қазақстанда ЖТС екі мөлшерлемесі анықталған: негізгі – 10% және дивидендтер бойынша мөлшерлеме - 5%. ЕАЭО басқа елдерімен салыстырғанда, Арменияда салық салудың прогрессивті деңгейі анықталған: негізгі мөлшерлеме – 120 000 драмға дейінгі ай сайынғы салық салынатын табыс үшін 24,4%, одан артық сомадан 26%. Табыстардың жеке түрлері бойынша 3%, 5%, 10%, 11% түріндегі мөлшерлемелер, және 1% мөлшерінде минималды салық сомасы мен 60 000 драм түріндегі салықтың нақты сомасы бар. Қырғызстанда салықтың бірыңғай мөлшерлемесі 10% мөлшерінде бекітілген.

Жеке табыс салығын төлеу мерзімдері әр мемлекетте әр түрлі анықталған. Мысалы, Армения және Қырғыз Республикасының салық заңнамалары жеке табыс салығын мемлекеттік бюджетке төлеу мерзімі ретінде есептік кезеңнен кейінгі айдың 20-сын анықтайды. Қазақстан Республикасында салық төлеу мерзімі төлеушілердің түрлі санаттарына жеке анықталған: төлем көзінен алынатын салық бойынша есептік кезеңнен кейінгі айдың 25-нен кешіктірмей; төлем көзінен салық салынбайтын салық бойынша – салықтық жылдың қорытындысы бойынша есептік кезеңнен кейінгі жылдың 31 наурызынан кейін 10 күннен кешіктірмей; адвокаттар мен жеке нотариустардың табыстары бойынша салық есептік кезеңнен кейінгі айдың 5-нен кешіктірілмей төленуі керек. Ресейде ЖТТС төлеу мерзімі – салық агенттері үшін – еңбекақы бойынша табыс төленген күннен кейінгі күннен кешіктірілмей; басқа еңбек төлемдері үшін – олар төленген айдың соңғы күнінен кешіктірілмей; табыс салығын өздері төлейтін салық төлеушілер үшін есептік жылдан кейінгі жылдың 15 шілдесінен кешіктірмей деп көрсетілген.

Осылайша, ЕАЭО мүше мемлекеттерінің салық заңнамаларының негізгі нормаларына салыстырмалы-талдау жасау барысында, салық салудың негізгі элементтері мен қағидалары ұқсас екендігін байқаймыз, алайда салықтың кейбір міндетті белгілерін анықтау кезінде айырмашылықтардың бар екендігі көрінеді. Мысалы, салық резиденттігін анықтау, жеке табыс салығы бойынша салықтық кезең, салықты төлеу мерзімдеріндегі, салық мөлшерлемелеріндегі ерекшеліктерді байқауға болады. Қазіргі таңда ЕАЭО мүше-мемлекеттерінің алдында экономикалық интеграцияны әлі де тереңдету мақсатында салық заңнамасын әрі қарай гармонизациялау міндеті тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. 29.05.2014 жылғы Еуразиялық экономикалық одақ туралы Шарт
2. Мамбеталиев Н. Т., Кучеров И. И. Налоговое право ЕвразЭС. М.: ЮрИнфоР-Пресс, 2011.
3. 2008 жылдың 17 қазанындағы Қырғыз Республикасының Салық Кодексі
4. 1998 жылдың 31 шілдесіндегі Ресей Федерациясының Салық Кодексі. Екі бөлім.
5. 2002 жылдың 19 желтоқсанындағы Беларусь Республикасының Салық Кодексі.
6. 2016 жылдың 4 қазанындағы Армения Республикасының Салық Кодексі.
7. 2017 жылдың 17 желтоқсанындағы Қазақстан Республикасының Салық Кодексі.
- i. ж. РФ Конституциялық Сотының №801-О Ұйғарымы.
8. Полежарова Л.В. Международное двойное налогообложение: механизм устранения в Российской Федерации. М.: Магистр, 2009. 303 с.
9. Едророва В.Н., Телегус А.В. Подходное налогообложение в странах Евразийского Экономического Союза: идентичность и различия. Издательский дом Финансы и Кредит, 2016.
10. Батарин А.А. Правовое регулирование исчисления налога: монография / под ред. И.И.Кучерова. М.: Юриспруденция, 2014. 216 с.

Балгимбеков Даурен Укибаевич

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің профессоры,
заң ғылымдарының кандидаты.,

Байкенжина Кулбагила Алиакпаровна

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің доценті,
заң ғылымдарының кандидаты,

Қаржасова Гулдана Батырбаевна

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университетінің доценті.,
PhD доктор, baikenzhina.kulbagila@mail.ru

**ҚЫЛМЫС ЖАСАУҒА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУ ИНСТИТУТЫНЫҢ
ТАРИХИ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ**

***Аңдатпа.** Бұл мақалада қазіргі таңдағы өзекті тақырыптардың бірі-қылмысқа қатысудың тәжірибе жүзінде құқық қолдануға қатысты шешуін таппаған сұрақтарға қатысты мәселесі қарастырылған.*

***Резюме.** В данной статье поднимается тема, которая очень актуальна на сегодняшний день, и которая порождает много вопросов в правоприменительной практике, но ответов на эти вопросы не так много.*

***Summary:** This article raises a topic that is very relevant for today, and which gives rise to many questions in law enforcement practice, but there are not so many answers to these questions.*

Қылмысқа сыбайлас қатысу қылмыстық құқықтың институты ретінде өзінің тарихи жолын өте ерте ғасырлардан бастаған. Бұрынғы заманда құдыретті патша замандарында да бұл институт туралы ескертілген, мәселен, Мойсейге берілген заңда «Зұлымдыққа көпшілікпен барма», делінген. Егер, біздің заманымызға дейінгі VIII ғасырда пайда болған нормаларға сүйенсек, онда келтірілген қылмысқа қатысу туралы ескертулер алғашқы болып көрінеді.

Ескертулерден бірнеше ғасыр кейін пайда болған Индиядағы Ману, Вавилондағы Хаммурапи, Ирандағы Авеста заңдары қылмысқа қатысу институтын нақты деликтілерге жатқызды. Авестаға сәйкес, егер сотталушы басқа тұлғалармен бірге ұрлық жасағанын мойындап және ұрланған зат содан табылса, онда оның айтқандары, болашақта оның пайдасына шешілмейді [1, 49-51бб]. Бірақ сол кездегі және бұдан да кейінгі қылмыстық заңдарда қылмысқа сыбайлас қатысу түсінігі берілмеген, себебі, ол нормаларда қылмысқа сыбайлас қатысу құрамын құрайтын белгілердің жоқтығынан болуы керек.

Қылмысқа сыбайлас қатысу институтының дамуы орта ғасырда елеулі түрде байқала қойған жоқ. Кейбір елдердің қылмыстық заңдарында қылмысқа сыбайлас қатысушылардың ішінен ұйымдастырушыны бөліп көрсетіп, тіптен азғырушының да міндетін оған жүктеген. Құқықтық пікірлердің әрі қарай тарихи дамуында және оның ішінде қылмысқа сыбайлас қатысу институтының дамуында немістің құқықтық ғылымы (доктринасы) көптеген Европа елдерінің заңдарына ықпал ету арқылы басты бағытты ұстады, сөйтіп олардың заңдық актілері ерекше табыстарға ие болды.

Ертедегі орта ғасырлық Қытай заңдары қылмысқа сыбайлас қатысу институтының белгілерін толық және нақты қалыптастырды және олардың, қылмысқа сыбайлас қатысуды түсіндіруі қазіргі қалыптасқан институттан кем емес екендігі қазіргі уақыттарға дейін байқалуда.

Е.И.Кычанованың пайымдауы бойынша «екі немесе одан да көп тұлғалармен бірігіп жасалған қылмыс топпен, ұйыммен жасалған қылмыс деп есептеледі. Сонымен қатар, қылмыс топпен, ұйыммен жасалған деп тану үшін алдын-ала оның жоспары жасалған болуы қажет, әйтпесе тұлғалар тобымен жасалса да оның қатысушыларының әрекеттерін кездейсоқ тура келуі»-деп есептеген [2,18-19бб]. Сондай-ақ, топтық әрекеттерге қатысушылардың ішінен басшылары мен көмектесушілері бөлінген.

Континенталды Европаның барлық мемлекеттерінің қылмыстық заңдары, сондай-ақ кейбір басқа да мемлекеттердің заңдары қылмыстық құқықтық классикалық мектебінің әсерімен қалыптасып одан әрі Қытайдың құқықтанушыларының берген қылмысқа сыбайлас қатысу түсінігін қолдады. Классикалық мектептің рухын өзіне сіңірген 1871 жылы немістің қылмыстық заңдар жинағы, сондай-ақ 1889 жылы Финляндияның қылмыстық заңдар жинағы қылмысқа сыбайлас қатысу түсінігін бермесе де, оның кейбір түрлері бандамен сөз байласуды ерекше бөлімде нақтылап көрсетті. Осындай бейнемен алдын ала келісу орта ғасырлық Қытайдың заңдарындағы сияқты, осы жерде де қылмысқа сыбайлас қатысумен жасалған қылмыстық әрекеттің қажетті сараланушы белгісі ретінде қатысады.

Ал, ресейлік заңдарда қылмысқа сыбайлас қатысу туралы алғашқы ескертуді, XI ғасырда «Русская Правданы» қалыптастырумен есептеуге болады. Ежелгі Русь естелігінің бұл заңнамасының 31-бабында бірнеше тұлғамен қылмыс жасалған жағдайдағы жаза туралы айтылған. «Русская Правданың» 41-бабының редакциясында қылмысқа қатысумен жасалатын талан-тараждық үшін қылмыстық жауапкершілік көрсетіліп, барлық қылмысқа сыбайлас қатысушылар тең негізде жауап беретіндігі туралы айтылған.

1649 жылы «Алқалы жиналыс» жинағында құқықтық институт ретінде қарастырылған қылмысқа қатысуды қорытындылайтын болсақ, бұл құқықтық актінің нормативтік белгіленуі орыс құқығында қылмысқа қатысу институтының дамуына бастау болғандығы, ал оның қылмысқа қатысу белгілері, қатысушылар түрлері, бірігіп қылмыстық іс-әрекет жасауға қатысқан тұлғалардың жауапкершіліктерін даралау сияқты негізгі ережелері аздап қана өзгертілген түрде осы күнге дейін жеткен.

Қазақ әдет-ғұрып құқығы бойынша қылмысқа сыбайлас қатысушылар оны жасағандармен тең дәрежеде қылмыстық жауапкершілікке тартылған және «ұры серігімен, жортуыл жолдасымен» деген мақал осының нақты дәлелі екендігін байқатады. Қазақ әдет-ғұрып құқығындағы сыбайлас қатысу институты туралы XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап айтуға болады. Баллюэктің, П.Е.Маковецкийдің, Г.Загряжскийдің және Н. Гродякованың пікірлері бойынша сыбайлас қатысушылардың жауапкершіліктеріне байланысты сот тәжірибесінде қандай да бір біріккен көзқарас болған жоқ. Кейбір қылмыстарға қолданылатын бұндай жағдайлар кездейсоқ және тікелей қарама-қарсы бейнемен шешілді, сондай-ақ бұл жерде көбіне тәжірибенің бірлігі болмағандығы көрінеді.

Көп уақыттан өте келе қылмысқа сыбайлас қатысушылардың жауапкершіліктері олардың жасаған кінәсінің дәрежесіне байланысты біртіндеп даралана бастады. Негізінен жауапкершілікті даралау орыстың қылмыстық заңдарының әсерімен XIX ғасырдың екінші жартысында аяқталды. Ғалым П. Е. Маковецкийдің пікірінше «қатысу дәрежесі» мүлдем белгісіз, «барлығы қылмысқа қалай қатысқандарына қарамастан бірдей айып немесе бөліп құн төлейді», сонымен бірге бұл пікірді Г.Загряжский мен Н.Гродяковта қоштайды.

Сондай-ақ П. Маковецкий бұл жөнінде мынандай мақал келтіреді «Ұр дегенге зор келмес, ұрғанға зор келер» яғни ұруға бұйрық берген жазаланбайды, ал кім ұрды сол жазаланады [3, 233б]. Сонымен қатар қылмысқа қатысқан әрбір жеке тұлғаны сипаттайтын мынандай атаулары болған: құныкер- ол құн төлеуші, жортуыл басы- басты кінәлі шайканың басшысы, айдап салушы- үгіттеуші, азғырушы, көмекші-көмектесуші. Феодалдық-патриархалдық қатынас кезінде сұлтандар, билер, ауыл старшиндарының өздері жиі әртүрлі түрдегі қылмыстардың ұйымдастырушысы, көмектесушісі, азғырушысы болып табылған. Олардың кейбіреулері ашық түрде ұрлыққа және өзге де қылмыстық іс-әрекеттерге қолданатын адамдарды ұстаған. «Қылмыстық іс-әрекеттің көмектесушілері мен жасырушылары қылмыстық жауапкершілікке тікелей жасаған тұлғамен бірдей дәрежеде тартылған.

Сонымен қатар, ертедегі билер соты тәжірибесінде жасырушыларды және әсіресе көмектесушілерді қылмыстық жауапкершілікке тартпаған. Феодалдық-патриархалдық қатынастар үстемшілігінде рулық патриархалдық тұрмыстың қалдықтары сақталғандығы әдетте әрбір қылмыскер ауылында қылмыстарына көмектесушілерді табатындығымен өз көрінісін тапқандықтан олардың барлығын дерлік қылмыстық жауапкершілікке тарту және әрқайсысының кінәсін дәлелдеу мүмкін болмады.

Ғалым С.Л.Фукстың ғылыми жұмысында көрсетілгеніндей жасалған қылмыстық іс-әрекет туралы айтпау ереже бойынша қылмыс болып есептелмеді. Сыбайлас қатысушылардың жауапкершілігінің сипаты, жалпы бір-бірінен ерекшеленбейтін қатысу түріне байланысты емес шабуыл сипатына байланысты болды. Барлық қайнар көздерге сәйкес айыппұл қатысушылар арасында бөлініп, жауапкершіліктері ортақ болды. Әрбір сыбайлас қатысушы ерекше толық түрде қылмыстық айыппұлды князьдің пайдасына төледі, бұл қатынаста қазақ құқығы «Русская правдадан» ерекшеленеді. Бірақ, бұл түсінікті қазақтардың «айыбы» қылмыстық айыппұл ретінде мемлекеттің пайдасына емес, жәбірленушінің пайдасына шешілді. И.Боряновскийдің жазбасында және Д.Самоквасованың жинағында көрсетілгендей: егер қылмыскер айыппұлды өтей алмаса, олардың әрқайсысы тиісті жазаға тартылды, яғни «өлімге кесілді немесе құнды толық төледі». Тек бір құн төлеу керек, егер оны төлемей іс жазалауға дейін баратын болса, онда барлығы өлімге кесіледі деген қағидалар айтылды [4, 145б].

Яғни бұдан қатысушыларды жауапкершілікке тартқанда қатысушылардың қатысу дәрежесі ескерілмегендігін, сонымен қатар көп жағдайларда қазақ сұлтандары, билері, ауыл старшиндары, болыстары қылмыстың ұйымдастырушысы, көмектесушісі, азғырушысы және жасырушысы болса да жазаланбағандығын байқаймыз.

Осы жерде көне заңнаманы қарауды аяқтап, өте қарқынды дамумен ерекшеленген революциядан кейінгі кезеңдегі қылмысқа сыбайлас қатысу институтын орыс заңнамасынан қарауға көшіп, сыбайлас қатысу институты қазіргі заман заңгерлеріне тұтас кешенді шешілмеген мәселелерді қалдыра отырып, тұтастай феодалдық мемлекеттің қойнауынан қалыптасқан деп айтуға болады. Сонымен қатар сыбайлас

қатысу мәселесі біртіндеп кеңестік өкіметтің алғашқы декреттерінде қойылды, осындай бейнемен революциядан кейінгі ұрпақтарға, заңгерлерге осы институтты әрі қарай зерттеуге негіз қалыптастырылды.

Г.В.Швековтің көрсеткеніндей «Контрреволюциямен аяусыз күрес»-сол кезеңдегі кеңестік өкіметтің басты міндеті антисоветтік іс-әрекеттің ұйымдасқан сыбайлас қылмыстылық нысанын білдіретін ереуілді, көтерілісті, сөз байласуды жою бойынша қатаң шаралар қолдануды талап етумен тұжырымдай алады. Қылмысты ұйымдастыру - қылмысқа сыбайлас қатысушылардың іс-әрекетінің бір түрі, ал ұйымдастырушылардың жауапкершілігі - қатысушылардың жауапкершілігі сияқты үлкен мәселенің бір тармағы болып табылады.

Кеңестік қылмыстық заң шығару жүйесі мен қылмыстық құқық теориясы сыбайлас қатысушылардың әр түрлерінің айырмашылығын көрсетуде тек қана объективті себептерді басшылыққа алады. Ал, шетелдік әдебиетте қатысушылардың жіктеуде объективті немесе субъективті немесе екеуі де аралас белгілері негізге алынады. Мәні жағынан белгілі айырмашылықтарына қарамастан бұл теориялардың барлығына ортақ бір белгі бар, ол - қатысушылар ішінен ұйымдастырушылар жеке көрсетілмейді. Қылмысты ұйымдастырушы және басқарушы тұлғалар қылмысқа тікелей өздері қатыспаса, олар негізгі кінәлілер деп танылмайды, қарапайым мүшелері, «көмекші сыбайластары» деп танылып, қылмысты тікелей орындаушыларға қарағанда жеңілдетілген жаза тағайындалады.

Қасақана бірігіп жасаған қылмыстағы адамдардың нақты атқарған рөліне қарай КСРО-дағы қылмыстық заң шығару жүйесі қатысушыларға тек орындаушыларды ғана емес, ұйымдастырушылар мен айдап салушыларды, сыбайластарды да жатқызады. Қатысушылар туралы буржуазиялық теорияларды сынай отырып, кеңестік қылмыстық құқық ғылымы бірігіп жасаған қылмыстың негізгі айыпкері орындаушы емес, ұйымдастырушы болып табылады, ол «қатысушылардағы орталық бейне бола отырып, басқа қатысушылардан ерекше тұрады деп көрсетті. Бұл пікірді кейбір Шығыс Еуропаның социалистік елдердің соттық ғылымы мен тәжірибесінде қолданады.

Буржуазиялық ғалымдардың қатысушылар мәселесін негізгі айыпкер мен сыбайластар арасындағы айырмашылықтарға әкеп соқтыруы сын көтермейді. Дамыған капиталистік елдердегі ұйымдасқан қылмыстың жауын күнгі шөптей қаулап өсуі буржуазиялық ғалымдарды сыбайлас қылмыстарда негізгі рөлді басшының жетекшілігіндегі көзсіз қаруы болып табылатын қарапайым орындаушылар емес, бүкіл қылмыстардың тізгінін ұстап отырған адамдар атқаратынын мойындауға мәжбүр етті.

Қатысушылардың міндеті ең қауіптісі ретінде ұйымдастырушыға көңіл аудару кеңес өкіметі орнаған кездерден басталды. Саны көп контрреволюциялық ұйымдар сол уақыттағы құлаған таптардың ел іші мен сыртындағы негізгі қарсыласу формасы болып еді. Ел ішінде және сыртында биліктен құлатылған таптардың негізгі қарсыласу формасы сол кезде құрылған жүздеген контрреволюциялық ұйымдар түрінде көрінеді. Осыған байланысты жаулық ниеті бар адамдардың қылмыстық әрекеттерін біріктіріп, бағыттаушы ұйымдастырушының рөлі ерекшебоды. Мұндай адамдар көбінесе сол кездегі сансыз көп бүліктердің тұтқасын ұстап тұрған еді. Кәдімгі қылмыскерлер де бірігуге күштерін салып, саны көп қарақшылық бандаларды құрды, олар тонау, қарақшылық, кісі өлтіру т.с.с. ауыр қылмыстар жасаумен айналысты..

РСФСР Халық Комитеті Кеңесінің 1917 жылғы 26 қарашадағы «Орталық Рада қолдап отырған Каледин, Корнилов, Дутовтардың контрреволюциялық көтерілісімен күресі туралы» қарарында: «Революция қатер де... сондықтан контрреволюциялық қастандық жасаушылар, казак генералдары мен кадеттер халықтың темірдей қолын сезінуі тиіс, олар революциялық заңдардың бар қатандығымен жазалануы тиіс. Қастандық көсемдері заңнан тыс деп жариялансын» делінді.

1917 жылғы 19 желтоқсандағы РСФСР-дың «Революциялық трибунал туралы» нұсқауында: «Революциялық трибунал үкіметке қарсы көтеріліс ұйымдастырушылар, белсенді қарсылық көрсетушілер, бағынбаушылар, басқа тұлғаларды бағынбауға, қарсылық көрсетуге шақырушылар ісі беріледі» делінген. Алғашқы деректердің маңызды ерекшелігі - онда атқарушылар, көмекшілер, айдап салушылармен қатар қатысушыларға контрреволюциялық толқу, бүліктер ұйымдастырушылар, көсемдер, дем берушілер де жатқызылды және декреттердің мазмұнына қарағанда соңғылар негізгі кінәлілер деп танылды.

Екінші ерекшелігі - сыбайлас қатысушыларды нақты жіктей отырып, бұл декреттер қатысушылардың қандай рөл атқарғанына қарамастан олардың барлығының бірдей дәрежеде жауапкершілігін көрсетті. Мысалы, РСФСР Халком Кеңесінің 1918 жылғы 30 июльдегі «Шіркеу қоңырауның шақыруы туралы» үкімінде: «Халықты гудок беру, қоңырау соғу т.б. әрекеттер арқылы контрреволюциялық мақсатта жинаушылар да, қатысушы, көмектесуші, айдап салушылар деп революциялық трибунал алдында бірдей жауап береді» делінеді.

Осы қағида Кеңес өкіметінің «Пара беру туралы», «Алыпсатарлық туралы» сияқты алғашқы деректерінде де анық көрсетілді. Ұйымдастырушының жауапкершілігі БОАК Кассациялық бөлімінің 1918ж.

6 қазан «Революциялық трибуналдың сотқа қатысы туралы» шешімінде ерекше баса көрсетіледі. Онда алғашқы рет «Контрреволюциялық қылмыстық топ» ұғымы анықталып, контрреволюциялық қылмыстық ұйымдарға қатысуына кінәлі тұлғаларға ең алдымен ұйымдастырушылар жатқызылатыны көрсетілді.

«Революциялық трибунал сотына жұмысшы-шаруа үкіметіне қарсы контрреволюциялық көтеріліс ұйымдастырушылар, тікелей немесе бүлікті дайындауға қатысушылар, Кеңес өкіметін құлатуды мақсат еткен контрреволюциялық қастандықтар мен ұйымдарға қатысушылар тартылады». Сонымен қатар осы шешімде революциялық трибуналда «Жұмысшы-шаруа Үкіметіне белсенді қарсы әрекет жасаушылар немесе Кеңес Өкіметінің декрет, шешімдерін орындамауға басқаларды шақырушылар, бұл шешімдерге құлақ аспай үкіметін және қоғамдық ұйымдардың дұрыс жұмысына бөгет жасаушылар беріледі» деп атап өтілді.

Алайда Кеңес Өкіметінің алғашқы декреттері қатысушылардың түрлерін және олардың жауапкершілігі қағидаларын атап көрсетсе де, олардың іс-әрекетінің мазмұнын аша алмады. Тек кейіннен заң шығарушы қатысушылардың аты-жөндерін атаудан біртіндеп атап, олардың қылмыстық әрекетінің мәнін ашты. Аталған құжаттар және 1919 жылғы РСФСР НКЮ бекіткен «РСФСР Қылмыстық Құқық бойынша жетекшілік бастамалар», 1922 жылғы РСФСР Қылмыстық Кодексі, 1924 жылғы КСРО мен одақтас республикалардың қылмыстық заңдарының жетекшілік бастамалары» қылмыста ұйымдастырушы ұғымының мәнін аша алмады.

Бұл анықтаманың болмауы әрине сот тәжірибесін қиындатқан ақтаңдақ болды. Бірақ 1922 жылғы РСФСР Қылмыстық Кодекстің Ерекше бөлімі ұйымдастырушылық үшін жауапкершілікті қатысудың ең қауіпті түріне жатқызғанын ескеру керек. Мысалы, 58-бап «Тұлғаларды контрреволюциялық мақсатта қарулы көтерілісті немесе кеңестік территорияға қарулы бандаларды енгізуді ұйымдастырғаны үшін, сонымен қатар сол мақсатпен орталықта және жергілікті жерде билікті басып алғаны үшін, РСФСР-дан оның аумағының бір бөлігін күшпен бөліп алу үшін, РСФСР жасаған келісімдерді бұзу әрекеті үшін» қылмыстық жауапкершілікке тартады.

Қылмыстық Кодекстің 65-бабында диверсияны ұйымдастырушы мен қатысушылардың жауапкершілігі қаралған. Жеке қатысушылардың жауапкершілігі «Басқару тәртібіне қарсы қылмыстар» бөлімінде кеңірек қаралады. Қылмыстық Кодекстің 76-бабында бандалардың ұйымдастырушылары мен мүшелерінің жауапкершілігі қаралады. 80-бап «Салық салынатын немесе санаққа кіретін заттар мен азық-түлікті өзара келісім бойынша ұйымдасып сыбайлас жасыру немесе санын кемітіп көрсету үшін» жауапкершілігін анықтайды.

Жеке азаматтардың ақшалай немесе натуралды салықтарды уақытында төлемеуі немесе төлеуден бас тартуы үшін, мемлекеттік маңызы бар жұмыстар мен міндеттерді орындаудан жаппай бас тартқаны үшін б айдан кем емес уақытқа бас бостандығынан айыру немесе сол жұмыс, міндеттің 2 есе көлемінде заттық айыппұл салуды міндеттейді. Ал, ұйымдастырушылар, жетекшілер мен айдап салушыларға жартылай немесе толықтай мүлкін тәркілеумен 1 жылға бас бостандығынан айыру көзделген.

Аталған нормаларды талдау 1922жылғы РСФСР Қылмыстық Кодексі қылмысты ұйымдастырушылар мен жетекшілердің жазасын бір бөлек, басқа қатысушылардың жауапкершілігін бір бөлек анық жекелеп көрсетеді. Бүкіл жағдайда ұйымдастырушылардың жазасы басқа қатысушыларға қарағанда әлдеқайда жоғары болды.

1926 жылғы РСФСР Қылмыстық Кодексінің алғашқы редакциясында да ұйымдастырушы жалпы ұғымы толық анықталмаған. Тек 1927 жылғы 25 ақпанда ОАК III- сессиясында қабылданған «Мемлекеттік қылмыстар туралы Ереже» одақтық шешімін жүзеге асыруға байланысты ғана Қылмыстық Кодекстің Ерекше Бөліміне ұйымдастырушылар мен жетекшілердің жауапкершілігі туралы баптар енгізілді. Және 1926 жылғы редакциясында 1922 жылғы Қылмыстық Кодекске қарағанда нақтырақ, қылмысқа ұйымдастырушы ретінде қатысу жауапкершілікті ауырлататын, жазаны күшейтетін жағдай болып табылатындығы көрсетілді.

Мысалы 1926 жылғы РСФСР Қылмыстық Кодексінің 584-бабы контрреволюциялық қылмыстарды дайындау мен жасауға бағытталған ұйымдастырушылық әрекет үшін және контрреволюциялық ұйымға қатысқаны үшін тең дәрежеде жауапкершілік бекітті. 59 -бабы жаппай тәптісіздіктерді ұйымдастырғандармен жетекшілер үшін күшейтілген жауапкершілігін тағайындады. Осы баптың 3- тармағында қарулы бандаларды ұйымдастырумен олардың мекемелерге, жеке адамдарға шабуылына қатысқаны үшін жауапкершілігі бекітілді.

Тек осы қылмыстардың емес, басқа да қылмыстардың ұйымдастырушылары бірігіп қылмыс жасаудың ең қауіпті түрі болып, қоғамға ең қауіпті болып табылды. Мұны соттық тәжірибе де таныды және ұйымдастырушының функционалдық рөлі көбінесе жасаушы, көмекші, айдап салушының іс-әрекеті шеңберінен шығып кететінін баса көрсетті.

Ұйымдастырушылық іс-әрекеттің нақты шекаралары заңда көрсетілмеуі ұйымдасқан қылмыспен күрес тәжірибесіне кері әсерін тигізді, ол тергеу және сот органдарының қылмысқа сыбайлас қатысушылардың қылмыстық іс-әрекетін ұйымдастырып бағыттаушы тұлғаларды анықтауға назарын әлсіретті.

Сондықтан да КСРО Жоғарғы Сот Пленумының 1941 жылғы 10 сәуірдегі «Рулық құрылыс қалдықтарын құрайтын қылмыстық істердің соттық практикасы туралы» шешімінде «Соттар көбінесе өз іс-әрекетін қылмысты тікелей жасаушыларды жазалаумен шектеледі, бұл басқа қатысушыларды анықтаудан оңайырақ, ал ұйымдастырушылар мен айдап салушылар көбінесе мемлекетке қарсы ниетте қимылдайды, сондықтан да олар әлеуметтік жағынан ерекше қауіпті болып табылады» деп, мұны сот ісіндегі елеулі кемшілік деп атап көрсетті.

Тәжірибенің күнделікті мәнді қажеттіліктері мен заңгер-теоретиктердің ұсыныстары 1939 жылы қабылданған Жалпы Одақтық КСРО Қылмыстық Кодексінің жобасында ескерілді. Оның 21 бабында қылмысты ұйымдастырушының түсінігі «Қылмысты ұйымдастырушы болып қылмыстық қауымды құрушы немесе қылмысты жасау жоспарын құрушы немесе осы қылмыстық қауымдастықтың жетекшісі немесе қылмыс жасауды басқарушы тұлғалар болып табылады» деп көрсетілді.

Бірақ тарихи қалыптасқан алғышарттарға байланысты бұл жоба нормативті акт болып қабылданбай қалды. Кеңестік Қылмыстық Заң шығарудың келесі даму сатысы - 1958 жылы 25 желтоқсанда 5-ші шақырылған КСРО Жоғарғы Кеңесінің II сессиясының «КСРО және одақтас республикалардың қылмыстық заң шығару негіздерін» қабылдауы және 1960-1962 жылдары одақтас республикалардың Қылмыстық Кодексінің қабылдануы болды.

1960 жылы қабылданған РСФСР Қылмыстық Кодексі мен 1960-1962 жылдардағы одақтас республикалардың Қылмыстық Кодекстері 1922, 1926 жылдардағы кодекстерге қарағанда әртүрлі қылмыстық топтарды құру мен басқару үшін ұйымдастырушылардың жауапкершілігін кеңірек қарастырады. Социалистік және жеке меншікке қол сұққаны үшін жауапкершіліктерді көрсететін көптеген баптар бар, бұл баптарда қылмысты алдын ала ұйымдастырушы тұлғалардың жоғары жауапкершілігі көрсетілген.

Ұйымдастырушылық қылмыстық іс-әрекеті үшін жауапкершілік басқа да баптарда тікелей қарастырылады. Жоғарыдағы айтылғандарды қорытындылай келе, жалпы Қазақстанның жүйеленген қылмыстық құқығы кеңестік қылмыстық құқығынан бастау алғандығын көруге болады. Ал, кеңестік Қылмыстық құқықта қылмысқа қатысудың түсінігі жоғарыда айтқанымыздай алғашқы рет жетекші бастаулармен берілген болатын. Оның 21-ші бабына сәйкес «Тұлғалар тобымен (шайқа, банда, тобыр) өзара хабарласа отырып жасалған іс-әрекеттер үшін орындаушылар да, айдап салушылар мен көмектесушілер де жазаланады» делінген.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. Зиманов С.З. «Қазақтың ата заңдары-Древний мир права казахов. Алматы. 201. 49-51бб*
- 2. Е.И.Кычанов.К проблеме о понятии и признаках организованного преступного сообщества (преступной организации).Алматы.2009. 18-19бб*
- 3. С.Зиманов. Уголовное обычное право казахов. Алматы.2011.233б*
- 4. С.Л.Фукс.Определение правового понятия организованной преступности и его юридические критерии. Питер.2006.145б*
- 5. ҚР Президентінің 1995 жылғы 17-наурыздағы «ҚР кейбір заңнамалық актілеріне өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы» Жарғысы*

ПРАВОСУБЪЕКТНОСТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ, ЭВОЛЮЦИЯ ИХ РАЗВИТИЯ

***Резюме.** В данной статье проанализированы проблемы правовых основ функционирования международных экономических организаций, рассмотрены вопросы правосубъектности данных организаций.*

***Түйін.** Бұл мақалада халықаралық экономикалық ұйымдардың жұмыс істеуінің құқықтық негіздерінің проблемалары талданады, осы ұйымдардың заңды тұлға болу мәселелері қарастырылады.*

***Summary.** This article analyzes the problems of the legal foundations of the functioning of international economic organizations, considers the issues of legal personality of these organizations.*

Большая актуальность проблемы правовых основ функционирования международных экономических организаций усиливает интерес ученых к ее исследованию. Однако, затрагивая вопросы международной правосубъектности этих организаций в общей форме, авторы большинства трудов не уделяют должного внимания анализу их специфики, в частности, рассмотрению конкретных особенностей правосубъектности международных экономических организаций.

Необходимо отметить, что вопросы правосубъектности международных организаций в достаточной степени разработаны в международно-правовой науке. Тем не менее, специфика правосубъектности международных экономических организаций, как правило, не выделялась. Это обусловлено, в том числе и тем, что многие международные экономические организации являются, по сути, классическими организациями и им не свойственны ярко выраженные особенности правосубъектности. Тем не менее, хотя большинство признаков правосубъектности классических международных организаций в полной мере применимы и к международным экономическим организациям, некоторые из числа последних обладают весьма существенными особенностями. Известные ученые Д. Карро и П. Жюйар, указывая на принадлежность ОЭСР, ЕАСТ и ряда других организаций к организациям классического типа, отмечают, что: «в то же время МВФ или МБРР привнесли много нового и послужили образцом для большого числа других организаций универсального и регионального характера» [1, с.21] могут носить международно-правовой характер (международная правосубъектность организации) и гражданско-правовой характер (внутригосударственная правосубъектность организации), иначе говоря, иметь различное правовое регулирование».

Существуют различные точки зрения по поводу признаков международной правосубъектности, что обусловлено дискуссионностью вопроса о виде и объемах правосубъектности международных организаций.

Рассматривая вопрос о правосубъектности международных экономических организаций, необходимо различать международную и внутригосударственную правосубъектность таких организаций. Создавая международную экономическую организацию, государства-учредители наделяют ее специальными правами. Рассматривая вопросы правосубъектности ВТО, следует указать, что правосубъектность указанной организации определяется наличием у нее постоянных органов, способности нести ответственность, а также тем, что она создана на основе международного договора.

Вопрос о характере правосубъектности международных организаций до настоящего времени является дискуссионным. В советской доктрине международного права преобладал подход, согласно которому международные организации обладают специальной правосубъектностью, то есть правосубъектность международной организации определяется ее уставом. Так, Г.И. Тункин подчеркивал, что «правосубъектность международной организации основывается на ее уставе, который определяет также и объем этой правосубъектности» [2]. В современных исследованиях все чаще признается объективный характер правосубъектности международных организаций, отмечается, что правосубъектность международной организации возникает на основании общего международного права. Так, рассматривая вопрос о правосубъектности международных кредитно-финансовых организаций, А.А. Моисеев пишет: «... данный спор уже решен практикой, которая признает объективный характер правосубъектности международных организаций. Поэтому, вопрос об объективной правосубъектности международных организаций нельзя рассматривать лишь с позиции закрепления ее в международно-правовых документах, необходимо исходить, прежде всего, из ipso facto этих институтов» [3, с.46]. При этом, следует учитывать, что объективный характер

правосубъектности международных экономических организаций не исключает функционального характера такой правосубъектности. Правосубъектность международных экономических организаций ограничивается пределами функций, которыми такие организации наделяют государства-учредители. Расширение объема правосубъектности невозможно без расширения объема таких функций.

Рассмотрим основные правомочия, присущие международным организациям, которые определяют наличие у них международной правосубъектности.

Во-первых, к числу таких правомочий относится право международных экономических организаций заключать международные договоры. Договорная правоспособность означает применительно к международным организациям наличие у них предусмотренного международным правом правомочия заключать международные договоры с государствами-членами организации, иными государствами и другими субъектами международного права. Наличие договорной правоспособности относится к числу главных признаков, подтверждающих международную правосубъектность международных организаций. По этому поводу И.И. Лукашук заметил, что «одну из характерных черт субъекта международного права составляет его способность к выработке норм международного права» [4, с. 120]. А.Н. Талалаев придерживался сходной позиции, а именно, что «без наличия у организации правоспособности заключать международные договоры она не может считаться субъектом международного права» [5, с.60].

Договорная правоспособность международных экономических организаций основывается на их учредительных актах и подтверждена в Венской Конвенции о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями 1986 г. Факт наличия у международных организаций такой правоспособности уже достаточно давно не вызывает споров.

Договорная правоспособность международных экономических организаций носит ограниченный характер, она является функциональной, в отличие от универсальной договорной правоспособности государств. Международные экономические организации заключают международные договоры только в сфере своей компетенции, определенной учредительным актом и не обладают правоспособностью заключать иные договоры. Как указано в Преамбуле к Венской Конвенции о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями 1986г.: «Международная организация обладает такой правоспособностью заключать договоры, которая необходима для выполнения ее функций и достижения ее целей» [6, с.28].

Тем не менее, международные договора, заключаемые международными организациями в пределах своей компетенции, являются полноценными международными договорами и несмотря на то, что «международные организации являются отличным от государства видом субъектов международного права», они пользуются равными с государствами правами при регулировании их взаимных отношений. С.А. Малинин пишет по этому поводу: «Несмотря на некоторую специфику в правовой природе договоров, заключенных международными организациями, эти договоры и межгосударственные соглашения по своему характеру являются международными. По юридической силе они идентичны» [7, с.58].

Существуют различные подходы к определению юридической природы и классификации международных договоров, заключаемых международными организациями. Рассмотрим кратко некоторые предлагавшиеся способы классификации таких договоров.

Г.И. Тункин, например, выделял две категории таких международных договоров: договоры, заключаемые международными организациями друг с другом и договоры, заключаемые международными организациями с государствами [2]. С.А. Малинин указывал, что международные организации преимущественно заключают двусторонние договоры и лишь некоторые виды многосторонних [8, с.73]. Е.А. Шибаева высказывала позицию, сходную с точкой зрения Г.И. Тункина, но указывала, что между международными организациями заключаются преимущественно такие договоры как: соглашения о сотрудничестве, соглашения о правопреемстве, соглашения между органами (генеральными секретарями), в то время как между международными организациями и государствами такие как: соглашения о штаб-квартире, соглашения об оказании технической помощи, соглашения о вооруженных силах [9, с.151].

Однако, на современном этапе к числу важных признаков международной правосубъектности международных организаций, а в большей степени международных экономических организаций, следует отнести способность участвовать в международном правотворчестве в иных, чем заключение международных договоров, формах. Следует отметить, что способность принимать как обязательные решения, так и рекомендательные акты, является в настоящее время ярко проявляющейся особенностью международных экономических организаций. Способность международных

организаций создавать нормы внутреннего права и нормы «мягкого права» придает определенную специфику всему институту правосубъектности международных экономических организаций.

Другим признаком правосубъектности международных организаций является наличие у них привилегий и иммунитетов, также, как и у их должностных лиц. Не останавливаясь подробно на этом, отметим лишь, что такие привилегии и иммунитеты носят строго функциональный характер и предоставляются как организации, так и ее должностным лицам исключительно для обеспечения нормального функционирования организации и исключения возможности оказания давления на нее со стороны какого-либо государства.

Помимо способности создавать нормы права, о чем было сказано выше, к правомочиям, определяющим международную правосубъектность международных экономических организаций, также относится и способность обеспечивать выполнение таких норм. Для реализации данной функции организациями используются различные механизмы. Не имея возможности выступать стороной в Международном суде ООН, некоторые международные организации (специализированные учреждения ООН) могут обращаться в указанный орган за консультативными заключениями (ст. 96 Устава ООН), что в определенной мере способствует исполнению государствами своих обязательств перед ними [10, с.7].

При этом, на современном этапе, международные экономические организации получили возможность обращаться в международные органы по разрешению экономических споров. В настоящее время органом по разрешению споров Всемирной торговой организации разрешен ряд дел, стороной в которых выступало Европейское сообщество. Кроме того, в настоящее время международные организации зачастую используют и такие методы обеспечения выполнения норм права, созданных организацией, как приостановление членства в организации, исключение из организации, приостановление предоставления определенных прав и привилегий и т.д.

Кроме того, следует учитывать определенную специфику деятельности международных экономических организаций по обеспечению выполнения созданных ими правовых норм. Указанные организации гораздо чаще сталкиваются с ситуациями, когда какие-либо из их членов нарушают не свои обязательства перед организацией, но обязательства, установленные односторонним актом организации, то есть обязательства государства перед другими членами организации. Международные экономические организации используют в этих случаях, как указанные выше традиционные меры принуждения, так и возможности действующих при них органов по разрешению споров. Так, органы по разрешению споров международных экономических организаций выносят решения по конкретным спорам, активно используя практику организации и ее внутреннее право, а иногда и «мягкое право». Таким образом, механизмы разрешения международных экономических споров, действующие в рамках международных экономических организаций, обеспечивают не только возможность государств-членов организации использовать меры принуждения для обеспечения соблюдения норм международного права, но и возможность самой организации принуждать государства-члены к соблюдению созданных ею правовых норм.

Вопрос об ответственности международных организаций не исследован отечественной наукой международного права в достаточной мере, однако некоторые позиции по данному вопросу все же были высказаны. Так, С.А. Малинин указывает, что международные организации, являясь самостоятельным субъектом международного права, способны нести ответственность за правонарушения, причем как солидарно, например, согласно Договору о принципах деятельности государств по исследованию космического пространства, включая Луну и другие небесные тела, от 27 января 1967г., так и единолично. Причем единоличная ответственность международной организации является предпочтительной [8, с.59].

Все перечисленные признаки правосубъектности международных организаций в полной мере относятся и к международным экономическим организациям, однако не отражают специфику правосубъектности таких организаций.

Одной из основных особенностей правосубъектности международных экономических организаций является использование некоторыми из них принципа «взвешенного подхода». Указанный принцип, как правило, в большей степени используется в кредитно-финансовых организациях и организациях по регулированию товарных рынков, но получает распространение и в других международных экономических организациях. Как пишут Д. Карро и П. Жюйар, «...в различных вариантах этот подход применяется в таких региональных организациях, как ЕЭС или региональные банки». «Взвешенный подход» используется такими организациями как: Международная организация по кофе, Международная организация по натуральному каучуку, ЕБРР и рядом других. Впервые указанный подход был применен в системе Мирового банка, а именно в МВФ.

В советской науке международного права «взвешенный подход» неоднократно подвергался жесткой критике, как нарушающий принцип суверенного равенства государств. Однако, длительная практика применения «взвешенного подхода», и его использование все большим числом международных организаций, позволяют говорить о приемлемости этого принципа [11].

Другой особенностью правосубъектности международных экономических организаций является ограничение членства в некоторых из них государствах, не осуществляющих деятельность, для регулирования которой создана организация. Так, членом большинства организаций по регулированию товарных рынков могут быть только государства, участвующие в общемировом процессе экспорта либо импорта соответствующих товаров. К числу таких организаций относятся ОПЕК, ОАПЕК, МОК и другие.

Перечисленные выше правомочия международных экономических организаций, а также тот факт, что такие организации способны нести, предусмотренную международным правом ответственность, хотя и в меньшем объеме, чем государства, объективно свидетельствуют не только о том, что рассматриваемые организации обладают международной правосубъектностью, но и о том, что такая правосубъектность характеризуется рядом специфических черт, присущих только экономическим организациям.

Литература

1. Карро Д., Жюйар П. *Международное экономическое право. Пер. на русский язык Серебренников В.П., Шумилов В.М. - М.: Международные отношения. 2002. С. 21.*
2. Тункин Г.И. *Теория международного права. М.: Зерцало, 2000. С. 320.*
3. Моисеев А.А. *Международно-правовые аспекты функционирования международных кредитно-финансовых организаций и сотрудничества с ними России. - Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. М. 1996. С. 46-47.*
4. Лукашук И.И. *Стороны в международных договорах. - М., 1966. С. 135.*
5. Талалаев А.Н. *Право международных договоров. Договоры с участием международных организаций. - М., 1989 г. С.60.*
6. *Венская Конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями 1986г. // Действующее международное право. Т.1. Под ред. Колосова Ю.М. - М.: Московский независимый институт международного права, 1996. С. 28.*
7. Малинин С.А., Ковалева Т.М. *Правосубъектность международных организаций. // Правоведение. 1992. №5. С. 58.*
8. Шibaева Е.А. *Правовой статус межправительственных организаций. - М., 1972. С. 151- 157.*
9. *Устав Организации объединенных наций. Принят в г. Сан-Франциско 26.06.1945 // Действующее международное право. Т.1. Под ред. Колосова Ю.М. - М.: Московский независимый институт международного права, 1996. С. 7 - 33.*
10. Арынов, Е. М., А. Е. Трофимов. *Международные экономические организации и экономические союзы / - Алматы : ИРК, 1996. - 198 с.*
11. Нарibaев М.К. *Совершенствование внешнеэкономической деятельности Казахстана в условиях глобализации и региональной интеграции. Автореф. дис. на соиск. д.э.н. Алматы, 2009*

ЗАКОННЫЙ РЕЖИМ ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ

***Резюме.** В статье рассматриваются некоторые вопросы законного имущества супругов, виды совместного имущества. Раскрываются международно-правовые нормы регулирования семейного права. Также проводится анализ действия договорного и законного режимов.*

***Түйін.** Мақалада ерлі-зайыптылардың заңды мүлкі туралы кейбір мәселелері, бірлескен меншіктің түрлері қарастырылады. Отбасылық құқықты реттеудің халықаралық-құқықтық нормалары анықталады. Сондай-ақ шарттық және заңдық режимдердің жұмысына талдау жүргізіледі.*

***Summary.** The article discusses some issues of legal property of spouses, types of joint property. International legal norms of family law regulation are disclosed. The operations of the contractual and legal regimes are also analyzed.*

Отправной точкой для изучения любого правового явления является определение его места в системе права, а также юридического понятия самого явления. Известно, что любое правовое понятие познается глубже тогда, когда оно рассматривается с учётом позиций общей теории права и в историческом аспекте его развития. Нужно сказать, что вопросы места правоотношения в системе общественных отношений, его юридическая сущность, форма и содержание всегда являлись предметом «жарких» дискуссий юристов. Проблемам теории правового отношения посвятили свои труды С.С. Алексеев, С.Н. Братусь, Ю.И. Гревцов, С.Ф. Кечекьян, Ю.К. Толстой, В.А. Тархов, Р.О. Халфина, Л.С. Явич и многие другие авторы. Мы в своей работе будем опираться на имеющиеся в науке теории правового отношения, попробуем выяснить насколько это подходит для темы изучения, проанализировать и обобщить их, преследуя при этом, прежде всего, основную цель - уяснение понятия, особенностей и характерных признаков имущественных правоотношений супругов [1].

Существующие в реальной жизни правоотношения весьма разнообразны. Классификация правоотношений на различные виды может быть произведена по различным классификационным критериям - основаниям. Из многочисленных возможных оснований хотелось бы выделить следующее - деление права на отрасли. Отрасли права различают административные, гражданские, конституционные, налоговые, уголовные, финансовые и другие правоотношения. Мы их перечислили в алфавитном порядке для того, чтобы не породить спора о значимости тех или иных правоотношений в повседневной жизни. Среди всего ряда правоотношений нас естественно интересует гражданское правоотношение. Итак, продолжая использовать метод изучения, взятый за основу, попытаемся определить понятие гражданского правоотношения.

С этой целью позволим себе процитировать два разных определения правоотношения. Первое из них сформулировано следующим образом: «Гражданское правоотношение - юридическая связь равных и организационно обособленных субъектов имущественных и личных неимущественных отношений, выражающаяся в наличии у них субъективных прав и обязанностей, обеспеченных возможностью применения к их нарушителям принудительных мер имущественного характера». Такая формулировка, по-нашему мнению, достаточно точно отражает сущность правоотношения, хотя и сложна по-своему восприятию. Более простой вариант определения предлагает профессор Н.Д. Егоров: «Гражданское правоотношение — это не что иное, как само общественное отношение, урегулированное нормой гражданского права». Данное понятие, пожалуй, может претендовать на большую универсальность [2, с.21].

По нашему мнению, позиция Н.Д. Егорова и других юристов с аналогичной точкой зрения выглядит предпочтительней как в общенаучном плане, так и с практической точки зрения. С первого взгляда становится ясным, что понятие гражданского правоотношения основывается на общетеоретической модели правоотношения. Норма гражданского права как бы «накладывается» на уже существующее общественное отношение. В результате этого существующее реальное общественное отношение становится правоотношением. В связи со сказанным, гражданскому правоотношению присущи не только общие черты и особенности, характерные для всех правоотношений, но и свои индивидуальные признаки, характерные только для него.

Большинство юристов традиционно относят к особенностям гражданских правоотношений: юридическое равенство участвующих в них субъектов, их самостоятельность и независимость друг от друга. С утратой этих свойств, гражданское правоотношение перестают быть таковым. Другими словами, меняется правовая природа правоотношения. Для наглядности этого тезиса можно привести

следующий пример. Лица, достигшие пенсионного возраста, решившие добраться до магазина или своих детей вправе выбрать вид транспорта, который они при этом будут использовать. В случае выбора для поездки маршрутного такси они заключают договор перевозки, находясь с перевозчиком в положении юридического равенства. Таким образом, возникает гражданское правоотношение. И другая ситуация: пенсионеры, пользующиеся правом бесплатного проезда в пригородных поездах в период дачного сезона, находятся в зависимом от администрации города положении. Их право на бесплатный проезд зависит от решения органа власти и управления.

Таким образом, мы предлагаем отнести к имуществу, составляющему собственность каждого из супругов, следующее имущество:

- имущество, принадлежавшее супругам до вступления в брак;
- имущество, полученное одним из супругов во время брака в дар, в порядке наследования и по другим безвозмездным сделкам;
- вещи индивидуального пользования (одежда, обувь и другие), за исключением драгоценностей и других предметов роскоши;
- денежные выплаты, имеющие специальное целевое назначение;
- имущество, нажитое каждым из супругов в период их раздельного проживания при прекращении семейных отношений;
- доходы от отдельного имущества супруга, не переданные им для нужд семьи [3].

Собственность супругов образует особую разновидность совместной собственности с точки зрения ее субъектного и пообъектного составов, порядка владения, пользования и распоряжения ею, а также правил раздела общего имущества.

Более детально рассмотрим субъектный и пообъектный состав совместной собственности супругов. Субъектный состав совместной собственности супругов ограничен. Количество собственников при ней не может быть более двух. Если какая-либо вещь приобретается супругами вместе с третьим лицом, то супруги выступают в качестве единого участника общей долевой собственности. При этом доля в общей долевой собственности поступает в общую совместную собственность супругов. Поскольку участников совместной собственности супругов всегда только двое, выдел доли любого из супругов влечет прекращение общей собственности. Это означает, что всякий выдел доли влечет для супругов одновременно и раздел их общей собственности. Объектный состав общего имущества супругов определен законодательно. Согласно п.2 ст. 33 Кодекса РК «О браке (супружестве) и семье» к имуществу, нажитому супругами во время брака (супружества), относятся:

- 1) суммы доходов каждого из супругов от трудовой деятельности (заработная плата, надбавки и доплаты к ней, премии и иные выплаты, входящие в систему оплаты труда);
- 2) доходы от предпринимательской деятельности (доход супруга, являющегося индивидуальным предпринимателем, доля прибыли коммерческой организации, причитающаяся ее руководителю, и т. д.);
- 3) доходы от результатов интеллектуальной деятельности (авторский гонорар, роялти и иные выплаты);
- 4) суммы доходов с общего имущества супругов и раздельного имущества каждого из супругов (к примеру, арендная плата за сданную внаем квартиру, денежные средства, вырученные за счет продажи общего имущества, имущество, приобретенное в результате мены, вещи, переданные в дар одновременно обоим супругам, и т. д.);
- 5) полученные ими пенсии, пособия, пенсионные накопления, а также иные денежные выплаты, не имеющие специального целевого назначения (суммы материальной помощи, суммы, выплаченные в возмещение ущерба в связи с утратой трудоспособности, вследствие увечья либо иного повреждения здоровья, и другие);
- 6) приобретенные за счет общих доходов супругов движимые и недвижимые вещи, ценные бумаги, паи, вклады, доли в капитале, внесенные в кредитные учреждения или в иные коммерческие организации;
- 7) любое другое нажитое супругами в период брака (супружества) имущество независимо от того, на имя кого из супругов оно приобретено либо на имя кого или кем из супругов внесены денежные средства [4].

Перечень доходов и имущества супругов, которые поступают в их совместную собственность, является открытым. При этом не имеет значения, на чье имя внесено или зарегистрировано соответствующее имущество. Например, квартира, зарегистрированная на имя одного из супругов в период брака, будет признана находящейся в общей совместной собственности точно так же, как и

приобретенная супругами мебель, которой они пользовались, проживая в этой квартире. Следовательно, совместной собственностью супругов следует признать любое имущество, нажитое в период брака, кроме того имущества, которое прямым указанием закона изъято из совместной собственности супругов.

Следующее положение касается вещей, приобретённых на общие средства супругов в период брака исключительно для удовлетворения потребностей несовершеннолетних детей. Мы думаем, что такие вещи являются собственностью несовершеннолетних детей с момента приобретения. Поэтому правильнее будет считать, что эти дети продолжают оставаться собственниками своих вещей при разделе общего имущества супругов, а не вещи передаются из совместной собственности супругов в собственность того супруга, с которым проживают дети. Вышеперечисленные виды имущества супругов выступают объектом гражданского правового регулирования.

Имущественные отношения супругов регулируются двумя режимами: законным и договорным. Договорной режим совместно нажитого имущества является вторичным по отношению к законному режиму, то есть действует презумпция законного режима. В Республике Казахстан, как и в большинстве стран предоставляется право определять свои имущественные правоотношения. Супруги могут заключить брачный договор, в котором определяют свои имущественные правоотношения (права и обязанности в период брака и (или) после его расторжения) исходя из конкретных обстоятельств. В данном договоре определяется, какие именно вещи принадлежат каждому из супругов. В случае отсутствия брачного договора, действует законный режим. Законный режим универсален, то есть он действует в любом случае, если не был заключен брачный договор [5]. Законный режим совместного имущества гражданское законодательство определяет как общую собственность, без определения доли каждого собственника. Участники совместной собственности сообща владеют и пользуются общим имуществом, иными словами, это имущество принадлежит одновременно нескольким лицам. Важно и то, что при совместной собственности каждый из собственников имеет право на имущество в целом. Таким образом, в гражданском и семейном праве РК предусмотрены режимы регулирования как раздела, так и владения имущества супругами. Если договором не предусмотрено иное, по умолчанию действует законный режим имущества супругов. В иных системах права возможны и другие варианты законных режимов. К примеру, в странах Европы приняты общности супружеского имущества. Традиционно он считается самым демократичным, поскольку защищает интересы женщины, занятую ведением домашнего хозяйства и воспитанием детей. Но данному режиму свойственны некоторые недостатки. Так, зачастую женщина наравне с мужчиной формирует общее имущество супругов и, кроме этого, выполняет еще и работу по ведению домашнего хозяйства – в данной ситуации раздел имущества поровну не отвечает интересам супруги. Можно привести и другую ситуацию: нельзя заниматься предпринимательской деятельностью, если предприятие, принадлежащее одному супругу – предпринимателю, даже возьмем шире – капитал этого супруга может быть разделен надвое: часто это означает утрату значения функционирующего капитала.

В странах общего права (Англия, США, Канада, Австралия) законным режимом имущества супругов является режим раздельности, согласно которому все имущество, приобретенное супругами в период зарегистрированного брака, является личной собственностью каждого из них. Таким образом, если супруг не имел самостоятельного дохода, в случае расторжения брака он ничего не получал [6, с.55].

Подобный режим имущества супругов расценивается как резкий и недемократичный. На рубеже 60-х и 70-х годов прошлого столетия в странах общего права прошла реформа семейного законодательства, в результате которой режим раздельности был значительно смягчен – так, в Великобритании было установлено право супругов на общий дом. Общая суть изменений заключается в том, что на наиболее дорогостоящие объекты имущества супругов устанавливалось право общей совместной собственности [7]. В Германии, Швейцарии существует другой режим имущества супругов, называемый режимом отложенной общности. Все имущество, приобретенное супругом в зарегистрированном браке, является его личной собственностью, так что распоряжаться этим имуществом может только сам собственник, но не его супруг. Однако в случае расторжения брака и раздела имущества все имущество супругов складывается и делится поровну, т.е. к личному имуществу супругов применяются правила о разделе имущества, находящегося в общей совместной собственности. В наше время, когда границы между государствами становятся все более прозрачными, упрощается порядок их пересечения и отменяются визы на посещение страны, все чаще заключаются браки с иностранцами и создаются семьи, члены которых имеют различное гражданство. Соответственно, возникает необходимость регулирования семейного права с учетом того, что семейные отношения с участием иностранцев связаны сразу с двумя (а иногда даже более)

государствами и, соответственно, с двумя или более правовыми системами, зачастую по-разному решающими вопросы брака и семьи. Семейные отношения, каким-либо образом связанные с иностранным государством, называют семейными отношениями с иностранным элементом. Это устоявшийся термин, который достаточно давно применяется в законодательстве и специальной литературе [8]. В рамках развития международных отношений государства, стремясь помочь своим гражданам в разрешении сложных ситуаций, заключают и ратифицируют всевозможные договоры, предназначенные для правового регулирования семейных отношений с участием иностранного элемента. Принципиальные положения содержатся во Всеобщей декларации прав человека (1948 г.), в международных пактах о правах человека, в Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (1979 г.) и в Конвенции ООН о правах ребенка (1989 г.) [9, с.212].

Роль и место законного режима в Казахском семейном праве определяется как основной, поскольку в Казахстане семьи редко заключают брачный договор. Учитывая национальные особенности и традиции Казахстана, можно уверенно говорить о том, что брачный договор еще долгое время не приживется в практической системе семейного права РК. Несмотря на целесообразность заключения брачного договора, в РК данный метод регулирования семейных отношений является чем-то оскорбительным. Исходя из этого законный режим имущества супругов отойдет на второй план, только при внедрении брачного договора в систему семейных отношений как повсеместной практики.

Литература

1. Антокольская М.В. Семейное право: Учеб. для студентов вузов, обучающихся по спец. "Юриспруденция" - М.: Юристъ, 2003. - 333 с.
2. Бабкин С.А. Владение, пользование и распоряжение имуществом, находящимся в общей совместной собственности супругов - М.: Центр ЮрИнфоР, 2004 (ОАО Тип. Новости). – С. 20-23.
3. Дерюшева О.И. Имущество супругов: некоторые дискуссионные вопросы // Современное право. - 2007. - № 2.
4. Мананников О.В. Права на имущество бывших супругов // Бюллетень нотариальной практики. - 2004. - № 3.
5. Степанян Ш.У. Брачный договор как регулятор имущественных отношений супругов в отечественном обществе // Семейное и жилищное право.-2006. -№ 2.
6. Карпушина Т.Д., Ынтымаков С.А. Семейное право. Практикум. – Алматы: Юридическая литература. – 2004. – 56 с.
7. Чефранова Е.А. Обязательственные права и обязанности в составе общего имущества супругов // Юридический мир. - 2007. - № 4.
8. Тусубжанова Д.Д. К вопросу о понятии, признаках и особенностях брачного договора как способа регулирования имущественных отношений супругов // Гражданское право и гражданское законодательство: материалы Международ. научно – теоретич. конф. посвящ. юбилею Гражданского кодекса РК (15-летию Общей части и 10-летию Особенной части). Алматы, 13-14 мая 2009 г. Алматы, 2009. С. 565-572
9. Муканова М.Ж. Значение брачного договора в регулировании семейно-брачных отношений // Актуальные проблемы современного гражданского права: материалы Международ. научно - теоретич. конф. аспирантов и соискателей. Алматы, 2001. С. 211-214

Батырбаев Нұрлан Мұхтарұлы
Заң ғылымдарының кандидаты, доцент, ХҚТУ профессоры
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қаласы, Қазақстан.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЗАҢНАМАЛАРДАҒЫ АДАМДАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін. Бұл мақалада қоршаған ортаны қорғауға байланысты заңнамалардағы адамдардың экологиялық құқықтарының кейбір мәселелері жайлы қарастырылған.

Резюме. В этой статье рассматриваются некоторые вопросы экологических прав человека в природоохранном законодательстве.

Summary. This article about the some issues of environmental rights of people in environmental legislation.

Экологиялық қауіпсіздік ол – халықтың қауіпсіздігінің маңызды бір бөлігі. Экологиялық қауіпсіздік бағытында мемлекеттік саясаттың мақсаты, ол – табиғи жүйені пайдаланудың сәйкесінше қорғалуы. Адам өміріндегі ең маңызды жағдайларды ескере отырып, табиғатқа зиян тигізбеу. Өндірісті дамытумен қатар ғылыми-техникалық зерттеулерді күшейту. Экологиялық қатерді болғызбау үшін халық шаруашылығын, өндірісті байланыстыра отырып, экологиялық-экономикалық талдаудың әдістерін пайдаланып, қоршаған ортаға шығарылатын ластағыштар деңгейін салааралық модель арқылы талдап көрсету қажет. Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін технологиясы бар мемлекеттің келешегі зор.

Әрбір өркениеттің даму деңгейінің шынайы көрсеткіші – адам құқықтарының сақталу және қорғалу мүмкіндіктері және кепілдіктерімен өлшенеді.

Адам құқықтары мен бостандықтары және оның өмірі – мемлекеттің ең қымбат қазынасы. Бұл қағида тек біздің мемлекетіміз үшін ғана емес, сонымен қатар халықаралық деңгейдегі қағида, ұстаным әрі басымдық. Осының ішінде адам құқықтарының өзіндік ерекшелігі мен орны бар. Өйткені, адамның өмірі мен бостандығының кепілі, ол осы – құқық.

Мемлекетіміз, әлемдегі басқа да мемлекеттер, жалпы өркениет құқықтық мемлекетті орнатуды, оның барлық шарттарының сақталуын қамтамасыз ететін қоғам қалыптастыруды негізгі мақсат ретінде таниды. Бірақ бұл мақсатқа жету көптеген мемлекеттер үшін әлі ұзақ уақыттарды қамтитын дамуды қажет етеді.

Адам құқықтарының сақталуы өз кезегінде мемлекеттің экономикалық және саяси тұрақтылығымен тікелей байланысты. Мұндай тұрақтылық пен деңгейге жете алмау, өз кезегінде адам құқықтарының ең жоғарғы құндылық ретіндегі маңыздылығын қамтамасыз ете алмайды.

Адамның жалпы құқықтарының ішінде экологиялық құқығының өзіндік ерекшелігі бар. Өркениеттің дамуы адамға жана үлкен жетістік саналатын мүмкіндіктер ашумен қатар, қауіптілігі сондай кедергілер де алып келуде.

Жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелерінің адамзат өркениетінің даму жолында ұзақ әрі күрделі тарихы бар. Қауіпсіздіктің өзі бірнеше салаларды қамтитын кешенді ұғым. Жалпы қабылданған тұжырым бойынша, қауіпсіздік - белгілі бір нысанның сыртқы және ішкі қатер әсерінен қорғана білу ахуалы. Ал ол қатер бірнеше сипатта болуы мүмкін. Солардың бірі - экологиялық сипаттағы қатер.

Біз тәуелсіздікке қаншалықты ұзақ мерзімдегі өте ауыр кезеңдерден кейін қол жеткізсек, бүгінгі таңда сондай ауыр күрделі проблемалармен тоғысып отырмыз. Соның бірі – мемлекетіміздің экологиялық ахуалы. Дегенмен де, Елбасымыздың тікелей қолдауымен бұл бағыттағы проблемаларды шешуге аса көңіл бөлініп келеді. Соның арқасында Қазақстандағы экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету шараларының бірқатар тетіктері қалыптастырылды. Қазақстан мемлекеті бірнеше халықаралық шарттар мен келісімдерге қатыса отырып, экологиялық проблемаларды тиісті шешудің халықаралық деңгейдегі бастамашылық ұсыныстарға ие субъекті деңгейіне жетті.

Траншекаралық экологиялық проблемалар елдің экологиялық қауіпсіздігіне нақтылы сыртқы қатер болып табылады, оларды шешу халықаралық шарттар шеңберінде көршілес мемлекеттердің бірлескен іс-қимылдарымен қамтамасыз етіледі.

Қоршаған ортаның қауіпсіздігі – ол тиісті ортаның антропогендік және басқа да факторлардың қатерлі әсерінен қорғалуының жай-күйі. Яғни экологиялық қауіпсіздік қоршаған ортаның, оның ішінде және адамның, қоғамдық маңызды мүдделер мен құқықтарды әр түрлі ықпал ету нәтижесінен туындайтын қатерден қорғалуының жай-күйі. Демек қоршаған ортаны қорғау динамиканы құраса, ал экологиялық қауіпсіздік – табиғатты тиімді, кешенді пайдалану және қоршаған ортаны тиісті деңгейде

қорғалу нәтижесін құрайды. Дұрыс нәтижеге жету немесе адам баласының талабын қанағаттандыратын қауіпсіздік көрсеткішінің сақталуы, осы бағыттағы заң нормаларының тиімді болуымен тікелей байланысты.

Адамзат өркениеті дамуының бүкіл тарихы тәжірибесі әрқандай мемлекеттің қатардағы адамдарының әл-ауқаты ең алдымен оларды қоршаған табиғи ортаның қауіпсіздік дәрежесіне байланысты екендігін анық көрсетіп отыр. Бұл орайда ел Президентінің Қазақстан халқына Жолдауында атап айтылғандай, осынау қарапайым шындықты әр адамның түсінуі аса маңызды.

20-шы ғасыр ел қауіпсіздігінің ішінде әскери қауіпсіздіктің басымдығымен сипатталды. Ал жаңа ғасырда ұлттық қауіпсіздік әскери емес факторлардың әсерінің басымдығымен айғақталуда. Олардың ішінде экологиялық фактордың орны ерекше.

Ұлттық қауіпсіздік – еліміздің даму бағытындағы басым бағыттардың бірі. Экологиялық қауіпсіздік - ұлттық қауіпсіздіктің стратегиялық негізгі құрам бөлігі.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, яғни, адамдардың экологиялық құқықтарының қорғалуына қолайлы жағдай қалыптастыру мемлекеттің маңызды ісі әрі міндеті. Бүгінгі таңда осы жағдайға байланысты бірқатар шешімі табылмаған немесе дұрыс қалыптаспаған мәселелер бар.

1. Қоршаған ортаны қорғауды және табиғат пайдалануды басқару жүйесінің тиімді шешілмеуі. Біздің мемлекеттік басқару және бақылау органдарының жүйесіне қаншама өзгерістер жасалғанымен тиісті талаптар мен міндеттерді орындайтын оңтайлы басқару құрылымы өз деңгейінде қалыптасқан жоқ. Қоршаған ортаны қорғау органдарының жергілікті атқару немесе басқа да органдардан тәуелсіздік мәселесі шешілмейінше, бұл бағыттағы қандай да бір өзгеріс өз нәтижесін бермейді. Жергілікті және орталық атқару органдары үшін экологиялық мүддеден экономикалық мүдде басымдығы жоғары болып отыр. Бұған біздің заңдарымыз да мүмкіндік береді. Заң ешқашанда өздігінен жүзеге аспайды. Заңның орындалуы оны талап етуші субъектінің әрекетіне байланысты. Сондықтан қоршаған ортаны қорғаудың құқықтық негіздерінің тиісті қоғамдық қатынастар мазмұнына сай орындалуы, оған күштеуші негіз болатын мемлекеттік басқару органдарының сәйкестілік жүйесінің қалыптасуына тікелей байланысты.

Заңдардың қандай да бір белсенділікпен орындалатыны белгілі. Заң әрқашан орындалуымен құнды. Оның орындалуы үшін азаматтар мен мемлекеттік органдардың, осының ішінде мемлекеттік басқару жүйесінің орны ерекше. Мемлекеттік саясатқа ерекше мән бермейінше, тиісті мемлекеттік басқару органдарының құрылымы мен функциялары дұрыс жолға қойылмайынша және олардың жұмыстарының ашықтығын сипаттайтындай қоғамдық бақылаудың мүмкіншіліктерін кеңейтпей, бұл мәселе оң шешілмейді.

2. Реттеуші экологиялық заңдар мен тиісті қоғамдық қатынастар мазмұнының сәйкессіздігінің нәтижесінде құқық нормаларының декларациялық сипат алуы.

Қандай да бір қоғамды заңға негіздеп құру, дамыту мүмкін емес. Керісінше заң қоғам ерекшелігіне негізделіп, оның дамуына ықпал жасап отыруы қажет. Ал қоғам дамуын реттеп, оған ағым беріп отыратын экологиялық заңдар қоры бар ма? Әрине сан жағынан бар да сапа жағынан жоқ. Бұл жерде сапа көрсеткіші тиісті қоғамдық қатынастардың реттелу нәтижесімен бейнеленеді.

Заңның тиісті қатынастар ерекшелігімен үндесуі ғана тиімді нәтижеге қол жеткізетіндігі ғалымдар тарабынан нақты тұжырымдалған.

Құқық тиісті қоғам болжаған, бағыт алған немесе мақсат тұтқан межеге жетуге байланысты туындаған қатынастарды сәйкесінше реттеп, оның дамуына оң ықпал жасап отыруы шарт. Бұл құқық қызметінің шын мәніндегі нәтижеге жете алуы [1.78].

Қоршаған ортаны қорғау туралы және ресурстық заң нормаларының басым бөлігі ұсынбалы әдіске негізделген. Бұл өз кезегінде тиісті негізгі заңның іске асырылуы бірнеше туынды актілерге тәуелді болуына алып келеді. Демек, экологиялық заңдардың нормалардың басым бөлігі өктемдік әдіске негізделуі шарт.

Әрқашанда тиімді заңдар болуы үшін, ол заң тиісті қоғамдық қатынастардың ерекшеліктеріне сай мазмұнда болуы қажет. Сонда ғана құқықтық реттеу өз нәтижесін береді, заңдар тиісті заңдық күшке ие болады. Демек, заң шығармашылығы жұмыстарына үлкен мән берілуі тиіс.

3. Экологиялық қауіпсіздік - қоршаған ортаны қорғау туралы заңдардың оң нәтижесі. Бұл нәтижеге қол жеткізуде экологиялық жауапкершілік институтының алар орны ерекше.

Біздің құқықтық жүйеде экологиялық жауапкершіліктің көптеген жетілмеген теориялық және практикалық мәселелері көп. Тиісті жауапкершілік көрсетілген нормативтік актілердің өзі бағытталған құқық бұзушылықтардың мазмұнымен мүлдем сәйкессіз. Бір ғана қылмыстық жауапкершілік көзделген нормалардың өзі көрші мемлекеттердің көшірмесі болғандықтан, ол Қазақстанның ешбір ерекшелігіне сай келмейді. Әкімшілік жауапкершілік санкциялары өте жұмсақ тұрғыдан

қарастырылған. Ал материалдық жауапкершіліктің процессуалдық нормалар тетіктері жетілдірілмеген. Мұндай құқықтық база елдің экологиялық қауіпсіздігінің мәселелерін шеше алмайды. Керісінше бұл процессті үдетеді.

Жауапкершілік нормалары басқа нормалардың іс жүзіндегі орындалу мүмкіндігінің негізгі тетігі. Экологиялық заңдарды бұзудың салдарынан келтірілген материалдық жауапкершілікті өтеудің басқа да заң бұзушылықтан келтірілген материалдық жауапкершіліктен өзіндік ерекшелігі бар. Бұл ерекшелік экологиялық құқық бұзушылықтың орнын толтыру, себепті байланыс және зиянды салдардың көрініс беру мерзімдерінің анықталуымен сипатталады. Бұл бағытта да соңғы кездері нәтижелі табыстарға жеткен теориялық зерттеулер бар [2].

Елдің экологиялық қауіпсіздігі, азаматтардың бұл құқықтарының сақталуы - өркениеттіліктің ажырамас белгісі.

Осыған байланысты жауапкершілік институтын жетілдіру туралы бірнеше ғылыми еңбектер жазылып, маңызды тұжырымдар жасалған. Осы тұжырымдарды іс жүзіне асыру, заң шығару барысында оны пайдалану, яғни жоғарыда көрсетілген негізгі үш мәселенің құқықтық тұрғыдағы міндеттерін шешу экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің оң жетістіктері болар еді. Міне, осы нәтижелерді пайдалана отырып, қоршаған ортаның экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуде біршама мүмкіндіктерге жетуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мухитдинов Н.Б. Проблемы совершенствования природоохранительного законодательства и правотворческий процесс. /В сб. Законотворческий процесс республике Казахстан: состояние и проблемы. Материалы международной научно-практической конференций. Алматы. 2000. 78 б.

2. Әбдірайымов Б.Ж. Экологиялық зиян: сипаттамасы, денсаулыққа әсері, сот арқылы өтелуі. – Алматы: 2001.

Сабитаева Акмоншак Куанышевна

старший преподаватель кафедры Юриспруденции, Казахско-Русский Международный университет, аспирант ФГБОУ ВО «Оренбургский государственный университет»
Актобе, e-mail: sabitaeva04@mail.ru

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НРАВСТВЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ПРАВОВОВЫХ ПРЕДПИСАНИЙ УПК КАЗАХСТАНА И РОССИИ О ПРОИЗВОДСТВЕ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ В ОТНОШЕНИИ ЛИЦ, НАДЕЛЕННЫХ ОСОБЫМ СТАТУСОМ

***Аннотация.** В статье проводится сравнительно-правовой анализ действующего уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан и Российской Федерации, рассматриваются пробелы нравственного содержания законодательных предписаний, предусматривающих производство по уголовному делу в отношении лиц наделенных особым статусом. Для привнесения нравственной составляющей в процессуальные предписания российского законодательства предлагается внести соответствующие изменения в некоторые статьи УПК РФ (2001 г.).*

***Ключевые слова:** нравственность, уголовно-процессуальный иммунитет, охранительный механизм, порядок возбуждения уголовного дела, привлечение к уголовной ответственности.*

***Abstract.** The article conducts a comparative law analysis on the criminal proceedings of Kazakhstan and Russian Federation. There given gaps in the moral content of the legislative provisions providing for the conduct of a criminal case against persons with special status. To bring the moral component into the procedural requirements of the Russian legislation, it is proposed to make appropriate changes to some articles of Code of Criminal Procedure of the Russian Federation (2001).*

***Keywords:** moral, criminal procedural immunity, protective mechanics, criminal procedure, prosecution.*

Президент Республики Казахстан – Лидер Нации Н.А. Назарбаев подчеркнул необходимость построения такого общества, где присутствует высокая мораль, этические стандарты и духовные ценности [1].

По мере того, как наша страна медленно, но верно формирует правовое и демократическое государство, все чаще видные государственные и общественные деятели, представители культуры и правозащитники акцентируют внимание на проблемах нравственности, все чаще и тревожнее обсуждаются тема морали, духовности и культуры [2, с. 21].

Проблема нравственности - это проблема всего общества, отдельных его институтов, в том числе и права как регулятора общественных отношений. С этой проблемой сталкиваются и наши соседи.

Нормы уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, помещенные в главу 57, предусматривают, что производство предварительного следствия по делам в отношении лиц, наделенных иммунитетами обязательно.

Данное положение закона помещено в ст. ст. 547, 549, 550, 551 УПК РК и устанавливает обязательное производство предварительного следствия в отношении депутата Парламента Республики Казахстан, Председателя или члена Конституционного Совета Республики Казахстан, судьи, Генерального прокурора Республики Казахстан.

Проанализировав значение данного предписания, мы пришли к выводу, что оно носит не только процедурный характер, но в большей степени морально-нравственный. Именно осознание всеми – и участниками процесса, и самими лицами, которые наделены иммунитетами, и простыми обывателями, обязанности производства по уголовному делу в отношении такой категории лиц, создает уверенность в том, что неизбежность уголовной ответственности ждет всех, кто нарушает закон – и должностных лиц, и простых граждан.

Однако в законодательных предписаниях не всех государств содержатся такие предписания. В частности, такой нормы в российском процессуальном законодательстве нет. Уголовно-процессуальные предписания, в которых отсутствует нравственное содержание, воспринимаются общественным сознанием как несправедливые. Это же произошло и с предписаниями, предусматривающими особый порядок производства по уголовному делу в отношении лиц, наделенных иммунитетами. Сейчас предписания главы 52 УПК РФ большинством населения Российской Федерации воспринимаются как безнравственные с той позиции, что лица, обладающие определенным статусом, могут избежать уголовной ответственности. Так из опрошенных нами 120 респондентов – российских граждан 96 человек, что составляет 80%, высказались об отсутствии нравственного содержания в предписаниях главы 52 УПК РФ, которые позволяют избежать ответственности лицам, наделенным особым статусом. Это не согласуется с общим подходом законодателя к формированию норм права вообще, и уголовно-процессуального в частности.

К формам аморального (безнравственного) относятся безответственность, пренебрежение к человеку, обществу, государству, вседозволенность и некоторые другие.

Мораль и право являются регуляторами общественных отношений, в том числе и в сфере уголовного судопроизводства. По мере развития человеческого общества и возрастания в структуре общественного сознания значения и роли соображений гуманитарного характера, соответствующие нравственные императивы инкорпорируются в нормы уголовно-процессуального права, регулирующие порядок и правила уголовного судопроизводства [4, с. 243].

Многими исследователями обосновывалась необходимость существования уголовно-процессуальных иммунитетов для защиты общественных и государственных интересов. Однако ими был обойден вниманием вопрос о нравственной их составляющей, которая должна присутствовать в каждой норме уголовно-процессуального права, в каждом его институте и т.п.

Включение норм морали в положения уголовно-процессуального законодательства преследует определенные цели, которые направлены на предотвращение превращения уголовного процесса в механизм расправы и репрессий и формировании уголовного процесса охранительного типа, обеспечивающего эффективную защиту личности, общества и государства.

Законодателем создан эффективный охранительный механизм лиц, наделенных иммунитетами, от незаконного уголовного преследования, посредством усложненной процедуры возбуждения уголовного дела, которая требует получения согласия у соответствующих должностных лиц или коллегиального органа.

Однако отчасти при таком законодательном подходе страдают общественные интересы. Двусмысленные положения главы 52 УПК РФ, которые содержат усложненную процедуру производства по уголовному делу в отношении лиц, наделенных иммунитетами, без указания на обязательность предварительного следствия, создают впечатление о наличии в законодательстве механизма, который позволяет избежать уголовной ответственности такими лицам. Это также рассматривается как нарушение принципа равенства всех перед законом и судом. Еще в 2009 г. Конституционный Суд РФ отмечал, что наличие иммунитетов в уголовном процессе «должно предполагать достижение оптимального баланса между интересами обеспечения неприкосновенности ряда субъектов и неотвратимости привлечения виновных в совершении преступлений к уголовной ответственности» [3].

Полагаем, что ч. 3 ст. 447 УПК РФ необходимо изложить в следующей редакции:

Производство предварительного следствия по уголовному делу в отношении лиц, наделенных иммунитетами, обязательно.

В уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан установлен особый порядок производства по уголовному делу в отношении отдельной категории лиц главой 57 «Особенности производства по делам лиц, обладающих привилегиями и иммунитетом от уголовного преследования».

Порядок возбуждения уголовного дела и привлечения к уголовной ответственности таких лиц в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Казахстан несколько отличается от аналогичных процедур, существующих в законодательстве Российской Федерации.

В соответствии с ч. 1 ст. 547 УПК РК после регистрации повода к началу досудебного расследования в Едином реестре досудебное расследование в отношении депутата Парламента Республики Казахстан может быть продолжено только с согласия Генерального Прокурора Республики Казахстан. Получение такого согласия на досудебное расследование является обязательным, за исключением случаев, когда депутат Парламента Республики Казахстан задержан на месте преступления либо установлен факт приготовления или покушения на совершение тяжкого или особо тяжкого преступления либо им совершено тяжкое или особо тяжкое преступление. В этом случае расследование продолжается, однако лица его осуществляющие обязаны уведомить об этом Генерального прокурора Республики Казахстан и продолжить его до получения соответствующего согласия от данного должностного лица. Уведомить Генерального прокурора Республики Казахстан необходимо в течение суток.

На привлечение депутата Парламента Республики Казахстан к уголовной ответственности необходимо получить согласие. Генеральный Прокурор Республики Казахстан обязан внести представление в Сенат или Мажилис Парламента Республики Казахстан. Данное представление вносится перед предъявлением депутату постановления о квалификации деяния.

Аналогичная процедура предусмотрена и при избрании меры пресечения в отношении депутата в виде домашнего ареста, содержания под стражей, а также применения иных мер процессуального принуждения – задержания, привода и т.п.

Рассмотренный порядок предусмотрен и для привлечения к уголовной ответственности и возбуждения уголовного преследования в отношении кандидата в Президенты Республики Казахстан, кандидата в депутаты Парламента Республики Казахстан, Председателя и Члена Конституционного Совета Республики Казахстан, судьи. В частности, данное указание содержится в ст. ст. 548, 549, 550 УПК РФ. Существует определенная разница в порядке получения согласия на привлечение к уголовной ответственности и возбуждение уголовного преследования.

В частности, для получения согласия на привлечение Председателя или члена Конституционного Совета Республики Казахстан к уголовной ответственности Генеральный Прокурор Республики Казахстан вносит представление в Парламент Республики Казахстан, а в отношении судьи Президенту Республики Казахстан.

Иной порядок предусмотрен для привлечения к уголовной ответственности Генерального Прокурора Республики Казахстан.

В соответствии со ст. 551 УПК РК для получения согласия на привлечение Генерального Прокурора Республики Казахстан к уголовной ответственности первый заместитель Генерального Прокурора вносит представление в Сенат Парламента Республики Казахстан.

Отличие от законодательства Российской Федерации в законодательстве Республики Казахстан предусмотрена более сложная процедура привлечения к уголовной ответственности лиц, обладающих иммунитетами, возбуждения уголовного дела в отношении них и производство отдельных следственных действий. Данная процедура состоит из нескольких этапов.

Во-первых, должна быть проведена регистрация повода к началу досудебного расследования в Едином реестре досудебное расследование; во-вторых, получено согласие на расследование Генеральным Прокурором Республики Казахстан; в-третьих, внесено представление в соответствующий государственный орган или должностному лицу на получение согласия; в-четвертых, получено согласие на привлечение к уголовной ответственности лица, наделенного иммунитетом, у соответствующих государственных органов, должностных лиц.

Только после соблюдения предусмотренных законом процедур лица, наделенные иммунитетами и привилегиями, могут быть вовлечены в уголовное судопроизводство.

Таким образом, процессуальное законодательство и Казахстана, и России устанавливает усложненную процедуру возбуждения уголовного дела в отношении лиц, наделенных иммунитетами.

Целью такой дифференциации является необходимость защиты государственных и общественных интересов от необоснованного вмешательства в деятельность депутатов, судей различных уровней, кандидатов в депутаты, кандидата в Президенты и т.д.

Большинство исследователей, высказывая определенную критику предложенного законодательного регулирования таких отношений, не отрицают необходимости сохранения данного института. Ими в частности отмечается, что законодатель «исходя из конституционно значимых целей и с учетом принципов демократического правового государства, вправе определять в федеральных законах как круг лиц, нуждающихся (в конкретной исторической ситуации) в дополнительных гарантиях своей деятельности, так и объем этих гарантий» [5, с. 107].

Однако, формируя рассмотренные выше предписания процессуального законодательства, отчасти российский законодатель упустил важную составляющую любого законодательного акта – нравственность его предписаний. Полагаем, что обмен опытом формирования процессуальных предписаний позволит сформировать уголовный процесс подлинно демократическим и нравственным, стоящим в равной мере на страже публичных и частных интересов.

Литература:

1. Назарбаев Н.А. Политические и морально-нравственные ценности современного казахстанца // *Казахстанская правда*. - № 76. - 2015.
2. Алауханов Е.О. Проблемы нравственности в современном обществе // *Наука и жизнь Казахстана*. – 2017. - № 1. – С. 21-22
3. Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы гражданина Ганцева Виктора Александровича на нарушение его конституционных прав подпунктом «д» пункта 1 статьи 13 Федерального закона «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в связи с ратификацией Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции от 31 октября 2003 года и Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию от 27 января 1999 года и принятием Федерального закона «О противодействии коррупции»: определение Конституционного Суда РФ от 19.05.2009 N 843-О-О // [Электронный ресурс] – Режим доступа: СПС "КонсультантПлюс".
4. Предварительное следствие: учебник / ред.: М.В. Мешков. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2015.-783с.
5. Чепус А. В. Общая характеристика привлечения к ответственности высших должностных лиц субъектов Российской Федерации // *Юридическая наука и правоохранительная практика*. - 2014. - №4. – С. 107-111

ҚОҒАМҒА КЕЛТІРІЛГЕН ҚАУІПТІЛІК ДӘРЕЖЕСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЖЕҢІЛДЕТУ

***Түйін.** Автор мақаласында қылмыстың қоғамда орын алып жатқандығы және оның қаншалықты қоғамға зиян екендігін айтты. Қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежесіне байланысты қылмыстық жазаның тағайындалатындығы және сол тағайындалатын жазаның жеңілдетілуі осы қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежесінің көрсеткішіне байланысты болатындығын ашып көрсетті.*

***Түйін сөздер:** қылмыс, қоғам, медиация, адамгершілік, мемлекет, кешірім, құқық, жаза.*

***Резюме.** Автор указывает, как преступность происходит в обществе и насколько она может нанести вред обществу. Уголовное наказание за степень опасности, приносимую обществу, и упрощение назначенного побережья зависит от степени опасности для общества.*

***Ключевые слова:** преступление, общество, медиация, гуманизация, государство, прощение, право, наказание.*

***Summary.** The author indicates how crime occurs in society and how much it can harm society. Criminal punishment for the degree of danger to society, and the simplification of the designated coast depends on the degree of danger to society.*

***Keywords:** crime, society, mediation, humanization, state, forgiveness, law, punishment.*

Қазіргі таңда қылмыстық жазаны жеңілдету мәселесі күрделі талқыланып келе жатқаны сөзсіз. Дамыған мемлекеттердің қани тұрғыдан көзқарастары адамның жанын азаптап немесе қыйнап тәрбиелей алмайсың деген ойға тоқталуды. Бәздің мемлекетімізде қылмыстық жазаны жеңілдетудің бір тармағына тоқталып кетсем: жаза тағайындау кезінде қылмыстық құқық бұзушылықтың сипаты мен қоғамға қауіптілік дәрежесіне, кінәлі адамның жеке басы мен оның ішінде құқық бұзушылық жасағанға дейінгі және одан кейінгі оның мінез-құлқы, жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар, сондай-ақ тағайындалған жазаның сотталған адамның түзелуіне және оның отбасының немесе оның асырауындағы адамдардың тіршілік жағдайына ықпалы ескеріле отырып тағайындалады. Айтқым келгені қылмыскердің қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежесіне байланысты жазаны жеңілдетіп тағайындауға болады.

Мысалы: қылмыспен келтірілген мүліктік залалды адам өз еркімен өтеген, моральдық және өзге зиянды қалпына келтірген жағдайда қылмыстық жаза жеңілдейдг, экономикалық қызмет саласында қылмыс жасағаны үшін соттау кезінде, қылмыспен келтірілген мүліктік залалды адам өз еркімен өтеген жағдайда, бас бостандығынан айыру тағайындалмайды [1].

Қоғамдық қауіптілік сипаты қылмыстың сапалық сипатын көрсетеді. Ол әлеуметтік мәніне, қол сұғылатын объектінің құндылығына, нәтижесінде келтірілген зиянның мөлшеріне, сондай-ақ кінәнің нысанына қарай анықталады. Дәл осы қоғамдық қауіптілік сипаты бойынша ҚР ҚК Ерекше бөлімінің тарауларына енетін қылмыстардың, айтар болсақ, меншікке қарсы қылмыстар экономикалық қызмет саласындағы қылмыстардан айырмашылықта болады не ҚР ҚК Ерекше бөлімінің бір тарауына кіретін түрлі топтардың айырмашылықтары болады, жеке адамға қарсы қылмыстар, адам өміріне қарсы қылмыстар, денсаулыққа қарсы қылмыстар, азаматтардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін қылмыстар, жыныстық қылмыстар, жеке бостандыққа қарсы қылмыстар, азаматтардың ар-намысы мен қадір-қасиетіне қарсы қылмыстар. Аталған қылмыстардың барлығы қоғамда орын алғандықтан рсы жасалған қылмыстардың қоғамға келтірген өз зияны болатыны айқын.

Қоғамдық қауіптілік дәрежесі қылмыстың сандық көрсеткіші болады. Әр әрекеттің қоғамдық қауіптілік дәрежесі, біріншіден сол әрекет құрамының құрылымдық белгілерін сипаттайтын мән-жайларға, екіншіден, заңшығарушының осы құрамдарды саралаушы деп таныған мән-жайларына;

үшіншіден, қылмыстық ниетті жүзеге асыру дәрежесіне; төртіншіден, қатысушылардың болуына; бесіншіден, адамның істеген әрекеттерінің көптігіне байланысты [2].

Құқық бұзушылық - Қоғамға зиян келтіретін және заң бойынша жазаланатын қоғамға қарсы әрекет.

Жасалған қылмыс белгісі ретінде көзделмеген жеңілдететін мән-жай болған және ауырлататын мән-жайлар болмаған кезде, жаза мерзімін немесе мөлшерін көзделген жазаның анағұрлым қатаң түрінің ең жоғары мерзімінің немесе мөлшерінің:

- 1) онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасаған кезде – жартысынан;
- 2) ауыр қылмыс жасаған кезде – үштен екісінен;
- 3) аса ауыр қылмыс жасаған кезде төрттен үшінен асыруға болмайтындығын білеміз.

Қожағдайда адамдар өзінің істеген әрекеттеріне өкініп жатады, алайда кей жағдайларда келтірген зиянның орнын ілезде толтырып жәбірленуші тараптан шағым да түспейді. Ол кезде біз оны қоғамға зияны келмеген іс әрекет деп қабылдасақта болады.

Жеделдетілген сотқа дейінгі тергеп-тексеру істері, сондай-ақ процестік келісімнің барлық шарттары орындалған істер бойынша жасалған қылмыстық құқық бұзушылық үшін жазаның мерзімін немесе мөлшерін көзделген жазаның анағұрлым қатаң түрінің ең жоғары мерзімінің немесе мөлшерінің жартысынан асыруға болмайды.

Іс-әрекеттің мақсаттары мен себептеріне, кінәлі адамның рөліне, оның қылмыстық құқық бұзушылық жасау кезіндегі немесе одан кейінгі мінез-құлқына байланысты ерекше мән-жайлар және іс-әрекеттің қоғамға қауіптілігі дәрежесін едәуір азайтатын басқа да мән-жайлар болған кезде, сол сияқты топтық қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысушы топтың жасаған іс-әрекеттерін ашуға белсене жәрдемдескен кезде, заңда көзделген ең төменгі шектен төмен жаза тағайындалуы мүмкін не соттың жазаның осы бапта көзделгеннен неғұрлым жеңіл түрін тағайындауы не міндетті жаза ретінде көзделген қосымша жаза түрін қолданбауы мүмкін.

Жеңілдететін жекелеген мән-жайлар да, осындай мән-жайлардың жиынтығы да ерекше мән-жайлар деп танылуы мүмкін [3].

Қылмыстық-құқықтық тәжірибеде құқыққа қайшы әрекеттің белгілі бір жағдайларда қоғамға қауіптілігі мен кінәлілігін жоққа шығаратын және адамның қылмыстық жауапкершілікке тартылмайтын жағдайлары аз кездеспейді.

Мұндай мән-жайларға жататындар:

- Қажетті қорғану; Қорғанушы адамның немесе басқа да тұлғалардың әлеуметтік маңызы бар құндылықтарына, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне зиян келтіруге бағытталған қол сұғушылық қоғамға қауіпті деп танылады. Тиісінше қажетті қорғану кезінде адамның құқығы, яғни оның өмірі, денсаулығы, жыныстық тиіспеушілігі, ар-ожданы мен намысы, меншігі, тұрғын үйі, жер учаскесі және қорғанушының өзіне және басқа тұлғаларға тиесілі өзге де құқықтары, сондай-ақ қоғам және мемлекеттің мүдделері қорғау объектілері бола алады.

- қолсұғушылық жасаған адамды ұстау кезінде зиян келтіру; Қол сұғушылықтың сипаты мен қоғамдық қауіптілігі дәрежесіне көрінеу сай келмейтін қасақана әрекеттерді қажетті қорғану шегінен шығу деп түсіну керек. Қол сұғушылыққа тойтарыс беру немесе болдырмау бойынша мұндай әрекеттердің сөзсіз салдары шабуыл жасаушыға анық шектен тыс, жағдай мәжбүр етпейтін зиян келтірілу болып табылады. Қоғамға қауіпті қол сұғушылықтың дәрежесі оның сипатына, сондай-ақ шабуыл жасаушылардың қарқынына, олардың санына, жас ерекшеліктеріне, қаруларының бар-жоғына және басқа да нақты мән-жайларға қарай анықталады.

- Жедел-ізвестіру шараларын жүзеге асыру; Жедел-ізвестіру қызметі заңдылық, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын сақтау, қадір-қасиетін құрметтеу, азаматтардың заң алдындағы теңдігі қағидаттарына сәйкес, астыртын әрекет ету, жария және жария емес әдістерді ұштастыру, кәсіби әдеп негізінде жүзеге асырылады.

- Аса қажеттілік; Заңмен қорғалатын мүдделерге аса қажет болған жағдайда зиян келтіру, яғни белгілі бір адамның немесе өзге де адамдардың өміріне, денсаулығына, құқықтары мен заңды мүдделеріне, қоғамның немесе мемлекеттің мүдделеріне тікелей қатер төндіретін қауіпті жою үшін зиян келтіру, егер бұл қауіпті басқа амалдармен жою мүмкін болмаса және бұл орайда аса қажеттілік шегінен шығып кетушілікке жол берілмесе қылмыс болып табылмайды. Құқық қорғау мүдделеріне алды алынғанға тең немесе одан гөрі елеулі зиян келтірілген, төнген қатердің сипаты мен дәрежесіне және қатер жойылған жағдайға көрінеу сәйкес келмейтін зиян келтіру аса қажеттілік шегінен шығу деп танылады. Мұндай шектен шығушылық тек қасақана зиян келтірілген жағдайларда ғана жауаптылыққа әкеп соғады.

- Негізді тәуекел ету- . Қоғамға пайдалы мақсатқа қол жеткізу үшін негізді тәуекел ету кезінде осы Кодекспен қорғалатын мүдделерге зиян келтіру қылмыстық құқық бұзушылық болып табылмайды. Егер көрсетілген мақсатқа тәуекелмен байланыссыз әрекеттермен (әрекетсіздікпен) қол жеткізілмейтін болса және тәуекелге жол берген адам осы Кодекспен қорғалатын мүдделерге зиян келтірілуін болғызбау үшін жеткілікті шаралар қолданған болса, тәуекел ету негізді деп танылады.

- Күштеп немесе психикалық мәжбүрлеу - Егер күштеп немесе психикалық мәжбүрлеудің салдарынан адам өзінің әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) ие бола алмаса, мұндай мәжбүрлеудің нәтижесінде осы Кодекспен қорғалатын мүдделерге зиян келтіру қылмыстық құқық бұзушылық болып табылмайды.

- Бұйрықты немесе өкімді орындау - Өзі үшін міндетті бұйрықты немесе өкімді орындау үшін әрекет жасаған адамның осы Кодекспен қорғалатын мүдделерге зиян келтіруі қылмыстық құқық

бұзушылық болып табылмайды. Мұндай зиян келтірілгені үшін заңсыз бұйрық немесе өкім берген адам қылмыстық жауаптылықта болады. Көрінеу заңсыз бұйрықты немесе өкімді орындау үшін қасақана қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам жалпы негіздерде қылмыстық жауаптылықта болады. Көрінеу заңсыз бұйрықты немесе өкімді орындамау қылмыстық жауаптылықты болдырмайды.

Жоғарыда аталып кеткен заңға сәйкес әрекеттер қоғамға қауіп тудырмайтын қоғамға зияны жоқ, қылмыстық жауаптылыққа әкелмейтін ірекеттер [4].

Мұндай мән-жайлар қылмыстық заңмен қорғалатын қоғамдық қатынастарға төнген нақты қауіп-қатерді жоюға бағытталған қоғамдық-пайдалы және мақсатқа сай әрекеттің қылмыстылығын жоққа шығарады.

Қылмыстық теріс қылық жасаған не алғаш рет қылмыс жасаған адам, кінәлі адамның жеке басы, айыбын мойындап келуі, қылмыстық құқық бұзушылықты ашуға, тергеп-тексеруге ықпал еткені, қылмыстық құқық бұзушылықпен келтірген зиянды қалпына келтіруі ескеріле отырып, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін.

Қоғамға қауіпті қолсұғушылықтан туындаған үрейлену, қорқу немесе сасқалақтау салдарынан қажетті қорғаныс шегінен шыққан адам істің мән-жайлары ескеріле отырып, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін.

Татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату

Қылмыстық теріс қылық немесе қазаға ұшыратумен байланысты емес онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс жасаған адам, егер ол жәбірленушімен, арыз берушімен татуласса, оның ішінде медиация тәртібімен татуласса және келтірілген зиянды қалпына келтірсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуға жатады [5].

Қазаға ұшыратумен немесе адамның денсаулығына ауыр зиян келтірумен байланысты емес ауыр қылмысты алғаш рет жасаған кәмелетке толмағандар, жүкті әйелдер, жас балалары бар әйелдер, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектер, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдер, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектер, егер олар жәбірленушімен, арыз берушімен татуласса, оның ішінде медиация тәртібімен татуласса және келтірілген зиянды қалпына келтірсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін. Қылмыстық жауаптылықтан босату кезінде кәмелетке толмаған адамға тәрбиелік ықпалы бар мәжбүрлеу шаралары қолданылады.

Қылмыстық құқық бұзушылықпен қоғамның және мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне зиян келтірілген жағдайларда, адам егер ол шынайы өкінсе және қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне келтірілген зиянды қалпына келтірсе, қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін [6].

Мемлекетімізде татуласу, бірігу, кешірім жасау, шығынын төлеу, кешірім сұрау, кіші пейілділік көрсету қоғамымыздағы тәртіптің бар екендігін көрсетеді. Сондай шаралардың біріне тоқтала кетсем. 2011 жылдың 28 қаңтарында Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңы қабылданды. Бұл Заң Қазақстан Республикасында медиацияны ұйымдастыру саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді оны жүргізу қағидаттары мен рәсімін, сондай-ақ медиаторлардың мәртебесін айқындайды. «Медиация» сөзі латын тілінен аударғанды делдал, екі тарапты мәмілеге келтіруші үшінші тұлға деген мағынаны білдіреді. Медиация тәсілі сот жүйесіндегі тазалықты, әділ төрелікті қамтамасыз етудің бірден- бір жолы болмақ, яғни, тарапты қанағаттандыру негізінде жүргізілген келіссөз рәсімі. Медиация деген сөздің мағынасын екі жақты татуластыру рәсімі деп түсіндіруге болады [7].

Қылмыстық процесс барысында медиацияны жүргізу кезінде тараптар қол жеткізген дау- шарды реттеу туралы келісім жәбірленушіге келтірілген залалдың орнын толтыру және қылмыс жасаған адамның жәбірленушімен татуласуы жолымен дау- шарды реттеу туралы келісімді білдіреді. Аталған келісім дереу іс жүргізуіндегі қылмыстық іс жатқан қылмыстық процесті жүргізетін органға жіберіледі және Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіндегі көзделген жағдайларда қылмыстық қудалауды болдырмайтын не оны жүзеге асырмауға мүмкіндік беретін мән- жай болып табылады және дау- шарды реттеу туралы келісім оған тараптар қол қойған күні күшіне енеді. Сонымен «Медиация- үшінші бейтарап көзқарасты ұстанатын тараптың- медиатордың қатысуымен дау- жанжалды шешудің баламалы әрекеттерінің бірі, ол тараптарды өзара бітімге келуге көмектеседі. Еріктілік, құпиялылық, тараптардың тең құқылығы, медиатордың бейтараптығы, процедураға араласуға жол бермеушілік принциптерімен негізделеді» бұл жағдайда тіпті, қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежес жоқ деп тануға болады [8].

Қысқаша айтқанда, медиация кімдікі дұрыс, кімдікі бұрыс екенін анықтауға емес, өзара тиімді шешімді табуға бағытталған. Яғни, жанжалдасушы тараптар сотқа дейін де, сот барысында да кәсіби бітімгерге жүгінеді. Ол дауды тыңдаған соң, тиімді шешімді ұсынады.

Медиация тәсілдері, ең алдымен, ынтымақтастық арасында келіссөздерді жүргізуге арқа сүйейді. Медиация – бұл келіссөздер процесі, мұнда делдал медиатор ұйымдастырушы болып келеді және тараптар тиімді шындыққа негізделген және екі жақтың да мүддесін қанағаттандыратын келісімге келетіндей келіссөздерді басқарады, оны орындау нәтижесінде тараптар өздерінің арасындағы жанжалдарды реттейді.

Қоғамға келтірілген қауіптілік дәрежесіне байланысты жазаны жеңілдету: Кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмысты он төрттен он сегізге дейінгі жастағы кәмелетке толмаған адамға қатысты кәмелетке толмаған адам жасаған жағдайларды қоспағанда, абайсызда адам өліміне не екі және одан көп адамның өліміне әкеп соққан қылмыс, сыбайлас жемқорлық қылмыс, террористік қылмыс, экстремистік қылмыс, қылмыстық топ құрамында жасалған қылмыс жасаған адамдарға қолданылмайды [9].

Құқық бұзушылықпен күресудің жаңа теориялық тұжырымдамаларын үнемі тұжырымдау, жаңа әдістер мен рәсімдерді құрастыру қажет. Қылмыс, басқа әлеуметтік құбылыс ретінде үнемі дамып, жаңа түрге ие болады.

Құқық бұзушылықтың ең жалпы түрі қоғамға зиян келтіретін және заңға сәйкес жазаланатын қоғамға қарсы әрекет ретінде сипатталуы мүмкін.

Құқық бұзушылықтың бәрі түгелдей табиғат пен заттардың күш әрекеттері емес, жануарлардың әрекеті емес, адамдардың іс-әрекеттері болып табылады. Адамның ойлары мен сезімдері құқық бұзушылық болып саналмайды.

Құқыққа қарсы жасалатын іс-әрекеттердің алуан түрлі себептеріне, жағдайларына, субъектілері мен сипатына қарамастан олардың бәрінде, құқық бұзушылық сияқты әлеуметтік құбылысқа жатқызуға мүмкіндік беретін ортақ белгілер бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Н.Д.Дурманов. Қылмыс ұғымы. КСРОҒА баспасы. 1948. 249б.*
2. *Қазақ ССР Қылмыстық Кодексі. Алматы, 1997.*
3. *Н.Ф.Кузнецова. Қылмыс пен қылмыстылық. Москва университеті, 1969.*
4. *Қазақстан қылмыстық құқығы. Жалпы бөлім. Алматы, 1986.*
5. *Прохорова В.С. Монография. Қылмыс және жауапкершілік. Ленинград университеті баспасы. 1984.*
6. *Кривоченко Л.Н. Қылмысты жіктеу. Харьков. Жоғары мектеп. 1986.*
7. *Сахаров А.Б. КСРО қылмыскерлердің жеке ерекшелігі мен қылмыстық себептері. М., Заң әдебиеті, 1961.*
8. *Саркисов Г.С. Қылмысты ескертудің әлеуметтік жүйесі. Ереван. „Аэстон” баспасы. 1975.*
9. *Ковалев М.И. Монография. Қылмыс ұғымы мен белгілері және оның жіктеудегі мәні. Свердловск, 1977.*

Akhmetov Dauren Tulegenovich

Associate Professor of the Department of General Educational Subjects,
B.Beissenov Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs,
Master of Law, Lieutenant Colonel of Police, akhmetov080879@mail.ru

**POLITICAL-IDEOLOGICAL OPPOSITION TO MODERN EXTREMISM
IN THE FRAMEWORK OF STATE PROGRAMMES**

***Резюме.** В представленной статье исследуются теоретические и прикладные аспекты применения политико-идеологических вопросов противодействия современному экстремизму и терроризму. Рассматривая в статье вопросы противодействия, автор акцентирует внимание на эволюции и современном состоянии имеющейся проблемы путем анализа научных точек зрения ученых и действующего законодательства Республики Казахстан. Данный политико-правовой институт является комплексным, поэтому его исследования являются достаточно сложными, при этом представляют несомненный научный интерес. На этой основе предлагается ряд рекомендаций по совершенствованию политико-идеологического противодействия современному экстремизму и терроризму.*

***Ключевые слова:** терроризм, экстремизм, идеология, противодействие, преступление.*

***Summary.** In the present article examines theoretical and applied aspects of political and ideological issues of countering modern extremism and terrorism. In considering the issues in the article, the author focuses on the evolution and current status of existing problems by analyzing scientific points of view of scientists and the legislation of the Republic of Kazakhstan. The politico-legal Institute is integrated, so its study is complex enough, while undeniably represent scientific interest. Thus, a number of recommendations to improve the political and ideological counteraction of modern extremism and terrorism.*

***Keywords:** terrorism, extremism, ideology, counteraction, crime.*

***Түйін.** Ұсынылған мақалада бүгінгі таңдағы экстремизм мен терроризмге қарсы тұру мәселелеріндегі саяси-идеологияны қолданудың теоретикалық және тәжірибелік аспектілері зерттеледі. Мақалада қарсы әрекет ету мәселелерін қарастыра отырып, автор Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына, ғылыми тұрғыдағы ғалымдардың көзқарастарын сараптау жолымен бүгінгі таңдағы мәселелердің жағдайына және эволюцияға басты назар аударды. Аталған саяси-құқықтық институт кешенді болып табылғандықтан, оны зерттеу аса күрделі және ғылыми тұрғыда қызығушылық тудырады. Осы негізде бүгінгі таңдағы экстремизм мен терроризмге қарсы тұру бойынша саяси-идеологияны жетілдіруде бірнеше ұсыныстар ұсынады.*

***Түйін сөздер:** терроризм, экстремизм, идеология, қарсы, қылмыс.*

At present in the Republic of Kazakhstan in the framework of the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev's Address to the Nation of Kazakhstan "Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness"[1] and "New opportunities under the fourth industrial revolution" acute question of the necessity of further modernization of economy, politics and consciousness [2] aimed at their accelerated technological upgrading; cardinal improvement and expansion of business environment; macroeconomic stability; improving the quality of human capital and institutional transformation, security and the fight against corruption [1; 2].

In the Address to the Nation of Kazakhstan, "Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness"[1] the Head of State claims that "...in conditions of growing competition and the lack of stability in the world is increasing the relevance of my proposed Strategy-2050 to the people in 2012: new political course of the established state[3]. Due to "Nurly Zhol" [4] Economic Policy and "100 Specific Steps" Nation's Plan [5] we are worthily going through the initial stage of a complex global transformation. This is especially important in the current difficult conditions. The situation in the world is changing dynamically. This upgrade is not as plan of combatting the current global challenges, but a reliable bridge to the future, to fulfil the Strategy-2050 objectives. It will be held based on the "100 Specific Steps" Nation's Plan [1].

In addition, in order to implement the aforementioned strategically important normative-legal acts of our country at the moment is being held ahead of the modernization of the public consciousness, political reform and modernization of the economy programme article The President of the Republic of Kazakhstan "Course towards the future: modernization of Kazakhstan's identity" [6].

Thus, on the basis of the approval of the Head of State "the rapid transformation of modern society in the world", it must be concluded that the modern world is going through difficult times. This is primarily due to sharp changes in economic, political, social, cultural, demographic factors and legal instability accompanied by a succession of acute crises and bloody conflicts, colour revolutions and coups d'état, devastating humanitarian disasters [7].

One of the reasons this transformational process is a conspicuous development of extremist and terrorist organizations in the world community, one of which is the emergence of Islamic pseudo-State [7].

It is also influenced by wars and armed conflicts destabilizing the situation in the regions, including: the Civil War in Iraq, the civil war in Syria, the wars in Afghanistan (2001-2014 and 2015), the war in Libya, the military operation against IGIL, the crisis in Serbia and Kosovo, the armed conflict in the east of Ukraine - the fighting in the territory of Donetsk and Lugansk regions of Ukraine that began in April 2014, religious clashes in Nigeria, the conflicts in Yemen and Pakistan, the demographic explosion in the countries of Africa and the Middle East, which exceeded the economic opportunities for these countries to provide employment, increasing poverty, deepening social inequalities that are the breeding ground for extremist movements, and the European migration crisis, which emerged in 2015, with a multiple increase in the flow of refugees and illegal migrants to the European Union (EU) from countries North Africa, the Middle East and South Asia and the EU's unwillingness to receive and distribute [8], which in turn led to an increase in terrorist crimes. [9]

Along with international events recently committed terrorist acts in Aktobe and Almaty in June-July, 2016. showed that at the present stage of development of Kazakhstan's society all these and other developments form the extremist ideas and terrorist activities require government and law enforcement agencies use adequate measures to counter ideologies of violence [7].

The Republic of Kazakhstan, in certain periods of its existence, purposefully working on public relations by means of special legal tools and techniques whose purpose is to stabilize them and ordering, may face emergencies of a social nature. Posing a threat to the security of individuals, society and the State, emergency social character caused by extremist and terrorist crimes, requires public and law enforcement settlement and other legal exposure than that which operates in normal circumstances [10, p. 13-21; 11].

So, becoming an independent State, Kazakhstan until 1999 took the model counter terrorist crimes which existed in the Soviet period. However, in connection with the adoption of Law of the Republic of Kazakhstan "on combating terrorism" in national legal legislation appeared practical new phenomenon of "terrorism", in accordance with clause 5 art. 1 of this law must be understood the ideology of violence and practices impact on decision making by State bodies, local self-government bodies or international organizations by Commission or threat of violent and (or) other criminal actions connected with fear of the population and aimed at damaging the individual, society and State [12].

In addition, in 2005, after the adoption of the law of the Republic of Kazakhstan "on counteraction to extremism" is also the phenomenon of governing "extremism", in accordance with clause 1 part 1 of this Act under the extremism is understood-organization and (or) comission:

- physical and (or) legal person, association of natural and/or legal persons for action on behalf of organizations recognized in accordance with the established procedure by extremist;

- physical and (or) legal person, association of natural and/or legal persons for action in pursuit of the following objectives:

- the extremist violent change of the constitutional order, violation of the sovereignty of the Republic of Kazakhstan, integrity, the inviolability and inalienability of its territory, undermining national security and defence of the State, forced seizure of power or forcible retention of power, establishment, management and participation in illegal Jobson was not present the formation, organization of armed rebellion and participation, incitement of social hatred, class (political extremism);

- incitement to racial, ethnic and tribal enmity, including violence or calls for violence (national extremism);

- incitement to religious enmity or discord, including violence or calls to violence, as well as the use of any religious practice, causing a security risk to life, health, morals or the rights and freedoms of citizens (religious extremism) [13].

As N.G. Kanunnikov, "... today, it is impossible to say with any certainty about any state in the world that it is" free "from the problems connected with the threat of extremism and terrorism. These terrible social phenomena have taken deep root and reached mega-scales, embracing the entire international community "[14].

Thus, it should be noted that the legal and regulatory acts currently in place in our country and in other countries in the field of countering extremist and terrorist crimes can not be called effective preventive and prevent crimes of this category. In this regard, the most urgent and paramount at the present stage are the tasks of improving the issues of counteraction, prevention and suppression of extremism and terrorism by creating a stable state-political ideology. Such a regulatory and legal impact is applied in conditions that predetermine a possible complication of the operational situation in emergency situations of a social nature, the so-called special conditions. This situation is caused by natural, biological, technical and social phenomena, and a potential threat to public order and public security is created, and the activities of government agencies to

ensure the protection of public order and public security are complicated. There are difficulties in preventing, disclosing and investigating criminal offenses, conducting operational search activities, etc. All this in combination creates a threat to the security of the individual, society and the state. Therefore, the state takes strengthened measures to protect public order and ensure public safety throughout the country or part of it that has suffered from the factors that caused the emergence of an emergency situation [10, p.13-21].

So, the Russian scientist-lawyer, the honored worker of science of the Russian Federation A.F. Maydykov 30 years ago in his studies on the management of internal affairs in extreme conditions argued that "... it is possible not only to identify the most bottlenecks in advance, but also to prevent the occurrence of certain undesirable events, to prepare accordingly for them, to prevent the above disadvantages, get out of any emergency with the least damage" [15, p. 4-5].

Referring to the opinions of scientists, the phenomena investigated in the article will be more fully revealed if we turn to the origins of the words "extremism" and "terrorism" [14]. The word "extremism" comes from the French *extrémisme*, from the extreme – "extreme", from the Latin *extremus* – "extreme; final" [16].

According to the dictionary S.I. Ozhegov, "extremism (political) - a commitment to extreme views, to the use of extreme measures (including acts of terrorism and hostage-taking) to achieve their goals" [17, p. 399].

In a large encyclopedic dictionary, the following interpretation is given: "Extremism is a commitment to extreme views, measures" [18, p. 1213].

As you can see, all the above definitions are similar and reflect the general "extreme" of the phenomenon being analyzed [14].

The origin of the words "terror" and "terrorism" goes back to the meaning of "fear", "horror" in Latin. The origins of the French word *terreur*, English *terror* in Latin: *terror* - horror, trepidation, confusion. Possible Indo-European sources *tre* - tremble, shake [18, p. 809]. The literal translation reveals not the very concept of terror, but only its direct effect on the emotional level. Over time, the notion of "terror" began to be invested not only in the value of direct violence, but also in the process itself, which causes fear and horror [14].

Summarizing what has been said, we consider it necessary to quote the words of N.G. Kanunnikov, affirming that "... these concepts, complementing each other, signify dangerous forms of the manifestation of the illegal activity of a person or a group of persons united in criminal communities and organizations for the purpose of causing harm to the individual, society and the state, implanting the ideology of hatred, fear, intolerance and the like" [14].

Based on the analysis of the scientific content of scientists and the current legislation of the Republic of Kazakhstan, the following conclusion should be drawn: if the term extremism in its terminological sense implies adherence to extreme views, the use of extreme measures to achieve its goals, expressed in the ideas of violence or in calls for violence, in concrete actions that incite social, class, national and religious strife [13], then terrorism is in general the ideology of violence which is the practice of influencing decision-making by state bodies by intimidation of the individual, the population, society and the state [12].

Thus, considering the concepts of "extremism" and "terrorism" we believe that in this case they are closely related to the ideology of violence.

In order to counteract the idea of extremism and terrorism, Kazakhstan's modern society is forced to develop, form and successfully implement its own state-political ideology, which opposes modern extremism and terrorism.

In this case, based on the Address of the First President of the Republic of Kazakhstan - the Leader of the Nation N.A. Nazarbayev "New opportunities under the fourth industrial revolution", political stability and social consensus in eradicating the ideology of violence can be achieved through modernization of the economy, politics and consciousness. In fact, these three basic directions are the systemic triad of Kazakhstani modernization [2].

In the place of this, modernization of public consciousness as part of the implementation of the Program article of the Head of State "Bolashak ba'dar: ruhani jahyru" "A look into the future: modernization of public consciousness", where one of the mechanisms of political and ideological opposition to modern extremism and terrorism is the direct formation of state-political ideology [6].

In this regard, the formation of state-political ideology should be considered in two ways:

- First, the formation and construction of a modern state-political ideology, expressed in the form of pragmatism;

- Secondly, the further development, strengthening and improvement of the modern state-political ideology of realism and pragmatism based on the principle of evolutionary development.

1. Pragmatism:

Modernization is impossible without changing a number of habits and stereotypes. In our history, there are many examples of genuine pragmatism.

On the road to modernization, we should remember the skills of our ancestors. Pragmatism means an accurate knowledge of their national and personal resources, their economical expenditure, the ability to plan their future.

Pragmatism is the opposite of prodigality, arrogance, a life of parade. The culture of modern society is a culture of moderation, a culture of prosperity, and not luxury, it is a culture of rationality.

The ability to live rationally with an emphasis on achieving real goals, with an emphasis on education, a healthy lifestyle and professional success - this is the pragmatism in behavior.

And this is the only successful model in the modern world. When a nation and an individual are not focused on concrete practical achievements, then unrealizable, populist ideologies that lead to catastrophe appear.

Unfortunately, history gives us many examples when whole nations, led by unrealizable ideologies, were defeated. We saw the collapse of the three main ideologies of the last century - communism, fascism and liberalism.

The age of radical ideologies has passed. We need clear, understandable and forward-looking installations. Such an attitude can be an orientation towards the achievement of specific goals with the calculation of their capabilities and limits, both by man and the nation as a whole. Realism and pragmatism are the slogans of the coming decades [6].

2. Evolutionary, not revolutionary development of Kazakhstan as a principle of state-political ideology of realism and pragmatism:

In 2017, 100 years have passed since the day of those radical changes on the vast part of Eurasia that occurred in October 1917. The entire twentieth century was marked by revolutionary upheavals.

Every nation draws its lessons from history. This is its right, and one can not impose its point of view on others. But also no one has the right to impose its subjective vision of history on us.

And the lessons of the twentieth century are tragic for our people.

First, the natural path of national development was broken and foreign forms of social organization were imposed.

Secondly, a terrible demographic strike has been inflicted on the nation. The blow that has affected over a century.

Thirdly, the Kazakh language and culture were almost lost.

Fourthly, the territory of Kazakhstan has evolved in many regions into an ecological disaster area.

Of course, history is not only black and white. The 20th century brought a lot of positive to Kazakhstan.

This is industrialization, the creation of social and industrial infrastructure, the formation of a new intelligentsia.

A certain modernization took place. But it was the modernization of the territory, not the nation.

We must clearly understand the lessons of history. The epoch of revolutions did not pass. They have changed greatly in form and content. But our whole recent history speaks directly and unambiguously: only evolutionary development gives the nation a chance for prosperity. Otherwise, we again fall into the historical trap.

Evolutionary development as a principle of ideology should be one of the benchmarks on a personal, individual level for every Kazakhstani.

Of course, the evolutionary development of society as a principle does not mean eternal conservation, but it is important to understand not only the lessons of history, but also examples of the present and signals of the future.

The nature of the revolutions has changed. They acquire a distinct national, religious, cultural or separatist color. But in the vast majority of cases, everything ends in violence and economic collapse.

Therefore, a serious rethinking of what is happening in the world is part of a huge ideological and ideological work that must be carried out by society as a whole, and political parties and movements, and the education system [6].

Summing up, we note that the general analysis carried out within the framework of the article allows us to draw the following conclusion: extremism and terrorism as the ideology of violence have profoundly taken root and reached mega-scales that have engulfed the entire international community. Moreover, these two phenomena considered in the article are understood as independent phenomena, but they have a special feature in various ideological forms, such as: revolutionism, nationalism, fascism, separatism, religious fanaticism, etc.

Thus, at the present stage of development, as a state-political ideology of Kazakhstan, together with the idea of the President of the Republic of Kazakhstan, N.A. Nazarbayev, in order to counteract contemporary extremism and terrorism as an ideology of violence, propose an ideology of pragmatism and realism based on the principles of evolutionism.

References

1. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 года «Третья модернизация Казахстана»: глобальная конкурентоспособность // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017>
2. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 10 января 2018 «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1800002018>
3. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 14 декабря 2012 года Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050#z0>
4. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана от 11 ноября 2014 года «Нұрлы Жол» - путь в будущее // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K14002014_2
5. Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года План нации – 100 конкретных шагов // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100#z0>
6. Программная статья Президента Республики Казахстан «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» от 12 апреля 2017 года // Официальный сайт Президента РК // http://vkolibrary.kz/docs/ruhani_jangiru_rus.pdf
7. Ахметов Д.Т. Особенности развития правового института исключительного (военного и чрезвычайного) положения в Республике Казахстан на современном этапе развития // Вестник Евразийского Национального Университета им. Л.Н. Гумилева г. Астана № 3 (118) • 2017 С. 324-330.
8. Европейский миграционный кризис // https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BC%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%81#cite_note-:2-11
9. Терракты в Париже 13 ноября 2015 года // https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%8B_%D0%B2_%D0%9F%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%B6%D0%B5_13_%D0%BD%D0%BE%D1%8F%D0%B1%D1%80%D1%8F_2015_%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0
10. Akhmetov D.T., Lakbayev K.S., Rysmagambetova G.M. State of emergency as a kind of special conditions: The international practice, the basics of preventing and combating // *Man In India*, Vol. 97, № 7, 2017, P. 13-21. // <http://www.serialsjournals.com/serialjournalmanager/pdf/1496124393.pdf>
11. Закон Республики Казахстан от 8 февраля 2003 года № 387 «О чрезвычайном положении» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000387_
12. Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 416 «О противодействии терроризму» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z990000416_
13. Закон Республики Казахстан от 18 февраля 2005 года N 31 «О противодействии экстремизму» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z050000031_
14. Канунникова Н.Г. Зарубежный опыт противодействия международному экстремизму и терроризму // *Юридическая наука и правоохранительная практика* 2014 №3 (29). // URL:<https://cyberleninka.ru/article/v/zarubezhnyu-opyt-protivodeystviya-mezhdunarodnomu-ekstremizmu-i-terrorizmu>
15. Майдыков А.Ф. Предмет, задачи и система курса «Управление органами внутренних дел в экстремальных условиях» - М., 1989. – С.3-10;
16. Викисловарь. URL: <http://ru.wiktionary.org/> (дата обращения: 04.03. 2018 г.).
17. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. М.: ОНИКС, 2009.1376 с.
18. Большой энциклопедический словарь. М.: АСТ; Астрель, 2003. 1248с..h

Алтынбекқызы Алуа
доктор PhD, ТУРАН университеті,

Амреева И.С.

з.ғ.м. аға оқытушы, Тұран университеті, isatanovna@mail.ru

КҮДІКТІНІ ҰСТАУ – МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАСЫНЫҢ БІР ТҮРІ РЕТІНДЕ

Түйіндеме. Мақалада сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы мәжбүрлеу шараларының бірі – күдіктіні ұстаудың негіздері қарастырылған

Резюме. В данной статье рассматривается процесс задержания подозреваемого как мера принуждения во время досудебного следствия.

Summary. This article deals with the grounds for the termination of proceedings on the criminal case that has been submitted to the court after the completion of the investigative action. Also, the historical aspects of the reduction of production on the incoming criminal case to the court are described.

Процессуалдық мәжбүрлеу шаралары деп қылмыстық іс жүргізу міндеттерін орныдауды қамтамасыз ету мақсатында өкілетті мемлекеттік органдар заңның талаптарын сақтай отырып жеке тұлғаларға қолданылатын еріксіз көндіру амалдарын айтамыз [1, 56]. Бұл шаралар, олардың сипатына қарай, әр түрлі болып келеді. Олардың кейбірі тек сезіктіге ғана қолданылатын болса, екіншілері – айыпталушыға, ал басқа түрлері өзге процеске қатысушыларға да қолданылады. ҚР қылмыстық процестік кодексінің нормаларында күдіктіге қатысты мәжбүрлеу шарасын қолданудың негіздері нақты айқындалған. Аталған шара ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 17 тарауымен сипатталады. Қылмыстық процестік кодекстің 64 бабының 7 тармағына сай сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы күдікті негізсіз деп тапса, қылмыстық процестің кодексте белгіленген тәртіппен оған қатысты қолданылған процестік мәжбүрлеу шараларының күшін жоюға дереу шаралар қолдануға міндетті [2]. Қылмыстық қудалауға қатысты бұлтартпау шараларын қолданудың негіздері күдіктіге қатысты бұлтартпау шараларын қолдану үшін де негіз болып табылады. Дегенмен де, күдіктіге қатысты бұлтартпау шарасын қолдану қылмыстық іс жүргізуде ерекше жағдайлар қатарына жатқызылады. Көбіне, күдіктіні қамауға алу арқылы оның ауыр қылмыс істеуіне жол бермеу немесе тергеумен соттан жасырынушы болдырмау үшін бұлтартпау шарасы қолданылады.

Сезіктіге қатысты бұлтартпау шарасын қолданғанда аса мұқияттылық пен ұқыптылық қажет. Өйткені іс бойынша айып тағуға дәлелдемелер әлі толық емес, ал бар дәлелдемелердің өзі оны тек қана күдікті ретінде ғана тануға жеткілікті. Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам жүргізілген ұстап алу туралы прокурорға ұстап алу хаттамасы жасалған кезден бастап он екі сағаттың ішінде жазбаша хабарлауға міндетті. Бұл реттегі айыптау күдіктіге бұлтартпау шарасын қолданған кезден бастап 10-тәуліктен кешіктірілмей, ал егер сезікті адам ұсталып, содан кейін қамауға алынса, ұсталған кезден бастап осындай мерзімде тағылуға тиіс. Егер бұл мерзімде айып тағылмаса, бұлтартпау шарасы дереу тоқтатылады.

Сонымен қатар, ҚР қылмыстық процестік кодексінің 133 бабының нормаларына сай Егер нақты ұстап алынған кезден бастап – қырық сегіз сағат ішінде, ал кәмелетке толмағандарға қатысты жиырма төрт сағат ішінде ұстап алынған адамды ұстау орнының бастығына күдіктіні күзетпен ұстауды санкциялау туралы сот қаулысы келіп түспесе, ұстап алынған адамды ұстау орнының бастығы, оны өзінің қаулысымен дереу босатады және бұл туралы іс жүргізуінде іс жатқан адамды және прокурорды хабардар етеді. Өз кезегінде, ҚР ҚДЖК 206-бабына сәйкес айыпталушы ретінде жауапқа тарту үшін қылмыс жасады деп айыптау үшін негіз беретін жеткілікті дәлелдемелер болуы керек. «Ұсталған кезден бастап» дегенді түсіну үшін «күдіктіні ұстау» ұғымына түсінік беріп кеткен жөн. ҚР ҚДЖК 128-бабына сәйкес, Қылмыстық құқық бұзушылық жасаудағы күдіктіні ұстап алу – қылмыстық қудалау органы қылмыстың жолын кесу және оған күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу мақсатында немесе адамның жасырынуы не неғұрлым ауыр қылмыс жасауы мүмкін деп пайымдауға негіздер болса, қылмыстық теріс қылық бойынша іс жүргізуді қамтамасыз ету үшін қолданатын процестік мәжбүрлеу шарасы. Осыдан барып, сезіктіні ұстау бұлтартпау шараларынан ерекшеленеді. Ерекшелігі олардың айырмашылығында:

1. Сезіктіні ұстау мен бұлтартпау шараларының екеуінің мақсаты әр түрлі. Біріншісінің мақсаты адамның қылмысқа қатыстылығын анықтау және бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу болса, бұлтартпау шараларының мақсаты айыпталушының тергеу мен соттан жасырынуын болдырмау, үкімнің орындалуын қамтамасыз ету.

2. Мерзімдерінің әр түрлілігінде. Сезіктің ұстау мерзімі жетпіс екі сағатпен шектелген. Одан артық ұстауға заң жол бермейді. Осы мерзім біткенге дейін сезіктіге қатысты бұлтартпау шарасы таңдалуы тиіс. Егер, бұлтартпау шарасы таңдалмаса, сезікті адам босатылуға жатады. Бұлтартпау шараларының мерзімі басқаша. Істің ерекше күрделілігіне байланысты қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасы 12-айға дейін ұзартылуы мүмкін.

Сезіктің ұстаудың негіздерінің бұлтартпау шараларын қолдану негіздерінен айырмашылығы бар. ҚР ҚПК 128-бабының 2-бөлігіне сәйкес сезіктің ұстау үшін негіз ретінде:

- адам қылмыс жасау кезінде немесе оны жасағаннан кейін ұсталғанда;
- көзімен көргендер (куәлер), оның ішінде жәбірленушілер қылмыс жасаған адам ретінде осы адамды тікелей көрсетсе не ол адамды осы Кодекстің 130-бабында көзделген тәртіппен ұстап алған кезде;

- осы адамда немесе оның киімінде, өзінің бойында немесе тұрғынжайында қылмыстың анық іздері табылған кезде;

- жедел-іздістіру, қарсы барлау қызметінің және (немесе) жасырын тергеу іс-қимылдарының заңға сәйкес алынған материалдарында адамға қатысты ол жасаған немесе жасауға дайындап жатқан қылмыс туралы анық деректер болғанда, бас бостандығынан айыру түрінде жаза тағайындалуы мүмкін қылмыс жасады деп күдік келтірілетін адамды ұстап алуға құқылы. Бұл соңғы негіз ҚР Жедел іздістіру қызметі туралы Заңының 11 бабының 16 тармағына сай жүргізіледі. Онда былай делінген: ұстап алынған адамдардың жеке басын жете тексеруді, оларда болатын қылмыстық әрекетке қатысты болуы мүмкін заттар мен құжаттарды алып қоюды, сондай-ақ, тұрғын үй-жайларды, жұмыс орындары мен өзге де орындарды жете тексеруді, көлік құралдарын жете тексеруді куәгерлердің қатысуымен жүзеге асыру [3].

Мысалы: дүкенге екі қылмыскер шабуыл жасап тонаған. Осы кезде дүкен иесінің таныстары келіп қалып, шабуыл жасаушыларды ұстап алған. Яғни, дүкен иесі қол сұғушылық жасау мүмкіндігінің жолын кесу мақсатында қылмыскерлерді ұстаған.

Егер де, ұстаған адамда қару немесе өзге де қауіпті заттар не қылмыстық іс үшін мәні бар заттар бар деп ұйғаруға негіз болса, оны ұстаған азамат ұсталушының киімін тексеруге және құқық қорғау органдарына беру үшін заттарды алуға құқылы

- ол адамды, оның киімінде, тұратын үйінде қылмыстың ашық ізі табылған кезде;
- жедел-іздістіру қызметінің заңға сәйкес алынған материалдарына ол адамға қатысты жасаған немесе дайындалып жатқан ауыр немесе аса ауыр қылмыс туралы анық деректер болған кезде, бас бостандығынан айыру түріндегі жаза қолданылуы мүмкін болатын қылмыс жасағандығына күдік келтірілгенде ол адамды ұстауға құқылы.

Бұлтартпау шарасынан тағы бір ерекшелігі күдіктің ұстау қамауға алу түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану туралы мәселені шешу мақсатында қолданылатын іс жүргізушілік мәжбүрлеу шарасы. Сондықтан, күдіктіге қатысты бұлтартпау шарасы қолданылғанда басқа да қылмыстық іс жүргізу институттарына қарау керек.

Процессуалдық теорияда қалыптасқан пікірлердің бірі бойынша «жаза неғұрлым ауыр болса соғұрлым айыпталушы адам жалтаруға тырысады. Бірақ, бұл жағдайда автоматты түрде, бұлтартпау шарасын қолдануға болмайды.

Себебі бұлтартпау шарасы оған қажеттілік болғанда ғана қолданылуы керек. Сондықтан да, айыпталып отырған қылмыстық санкциясына ғана қарап, бұлтартпау шарасын тағайындауға болмайды. Өйткені нақты жазаны және адамның кінәлілігі жөніндегі мәселені тек сот шешеді. Демек, бұлтартпау шарасын тағайындағанда тек заңда көзделген санкцияны емес, сонымен қатар соттың тағайындауы мүмкін жазаның мөлшеріне де назар аударуы керек. Ал бұл өз кезегінде заңдағы жазаны жеңілдететін немесе ауырлататын жағдайларды ескеру қажет» [4, 150].

Күдіктің ұстаумен байланысты мәжбүрлеу шарасының маңыздылығы оның бір уақытта барлық іс үшін маңызы бар алғашқы қажетті мәліметтерді қамтуында. Олардың ішкі заңдылықтарын ашады. Процессуалдық әдебиеттерде процессуалдық мәжбүрлеу шаралары түрлі пікірлермен топтастырылады. Мысалы, П.М. Давыдов: «Сот және тергеу органдарына алып келумен қамауға бағытталған мәжбүрлеу шаралары айыпталушының жаңа қылмыстарды жасауының алдын алады...»-деп есептейді [5, 98]. Демек, ұстау қай уақытта жүргізілді, айып қанша мерзімде, қалай тағайындалатындығын білу қажет.

Өйткені, барлық мәліметтерді мұқият қарап алмай, сезіктіге қатысты бұлтартпау шарасын қолдану кейбір тұлғалардың заңсыз жауапкершілікке тартылуына, ал қылмыскерлердің одан құтылып кетуіне жағдай жасауы мүмкін. Мысалы, рецидивист - қылмыскер ұсталып, тергеушінің салақтығы

салдарынан оған 10-күн мерзім ішінде айып тағылмаса, әрине ол заң бойынша босатылуға жатады. Сондықтан, мұндай жөнсіздіктерге жол бермеудің бірден-бір амалы - процессуалдық заңды жақсы білу, соның ішінде бұлтартпау шараларын сезіктіге қатысты қолданылу ерекшеліктерін терең білу.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1. Ахпанов А.Н. Проблемы Уголовно-процессуального принуждения в стадии предварительного расследования. – Алматы, Жеты Жарғы, 1997 – 176с.*
- 2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексі. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ.*
- 3. Жедел іздестіру қызметі туралы. Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 145-ХІІІ Заңы.*
- 4. Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу құқығы. Нұрмашев Ү.Ө. Алматы: Жеті жарғы. 2008. - 368 б.*
- 5. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть особенная. Досудебные стадии. Алматы; Данекер; 2002-270с.*

Умиралиев Е.А.

ҚР Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдарының академиясы
Астана қ., mpd12m@mail.ru

ТҮЗЕТУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚҚА СЕБЕПШІ БОЛАТЫН ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ТАЛДАУЫ, ПЕНЕНЦИАРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ ПЕН ПЕНЕНЦИАРЛЫҚ ҚЫЛМЫС ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРА ҚАТЫНАСЫ

Аңдатпа: мақалада түзету мекемелеріндегі қылмыстылыққа себепші болатын жағдайларға талдау жасалып, пенитенциарлық қылмыстылық пен пенитенциарлық қылмыс ұғымдарының ара қатынасы зерттелген, автордың бұл мәселеге қатысты өзіндік пікірлері келтірілген, атап айтқанда пенитенциарлық қылмыстылықтың туындауына ең басты себептердің бірі – түзету мекемесінің әкімшілігінің қызметіндегі кемшіліктер және оларды жою пенитенциарлық қылмыстылықты болдырмаудың бірден бір себепшісі деген тұжырым келтірілген.

Негізгі сөздер: пенитенциарлық қылмыстылық, қылмыстық-атқару жүйесі, сотталушылардың мінез-құлқы, қылмыскерлерді түзету, Құқықтық саясат оужырымдамасы, қылмыстық заңнама, құқықтық реформа, постпенитенциарлық жағдайлар, криминалды қауіптер, бас бостандығынан айыру, жаза.

Аннотация: в статье проделан анализ обстоятельств, способствующих совершению преступлений в исправительных учреждениях, исследована взаимосвязь обстоятельств, способствующих совершению преступлений и понятий пенитенциарная преступность и пенитенциарное преступление, выражена позиция автора по данному вопросу, в частности, высказано мнение о том, что одной из главных причин возникновения пенитенциарной преступности является наличие недостатков в деятельности исправительных учреждений и их предотвращение и является одним из средств борьбы с пенитенциарной преступностью.

Ключевые слова: пенитенциарная преступность, уголовно-исполнительная система, поведение осужденных, исправление преступников, Концепция право вой политики, уголовное законодательство, правовая реформа, постпенитенциарные обстоятельства, криминальные риски, лишение свободы, наказание

Жаһандану кезеңіндегі қазақстандық қоғам үшін ең өзекті мәселелердің бірі болып құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіру, соның ішінде қылмыстық атқыру жүйесінің қызметін жетілдіруді атап өткен жөн. Түзету мекемелерінде ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес мәселесін шешу, ең алдымен осы құбылысты толық талдау арқылы жүргізілуі тиіс, яғни оның болжаудағы және болдырмауға бағытталған жұмысындағы өзектілілігі. Осыған байланысты, аталған қоғамға жат құбылыстың ұғымын түсіну қажет, оның ғылыми анықтамасы және тәжірибедегі ұсыныстары, кейін осы құбылыспен тиімді күрес жүгізудің бірден-бір жолы болады.

Қазақстандық қылмыстық және қылмыстық атқарушы заңнамада соңғы бес жылдың ішінде айтарлықтай өзгерістер орын алған, атап айтқанда қылмыстық-атқару жүйесін реформалау жүргізілді (ол туралы 2020 дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасында айтылған) [1].

Қылмыстық құқықта бас бостандығынан айырылған сотталушылар арасында тәрбие жұмысын онан әрі дараландыру және жіктеу жөніндегі ұсыныстар әзірленген. Алайда, түзету мекемелері қызметінің тиімділігін арттыру үшін бас бостандығынан айырылғандарды аталған мекемелерге орналастыру барысында дараландыру мәселесіне ерекше назар аудару керек.

Түзету мекемелерінде жасалатын қылмыстар – жазаны тиімсіз орындаудың негізгі көрсеткіштерінің бірі. Олар қылмыстық-атқару жүйесінің жұмысын айтарлықтай шырқын бұзады. Осы фактордың тұрақсыздан дырушы мәні ұстау тәртібінің нашар сақталатындығынан, жедел жағдайдың шиелені суінен және сотталғандармен тәрбие жұмысының сапасының нашарлап кетуінен байқалады. Осыған байланысты заңмен бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстық жазаларды орындайтын мекемелер мен органдарға жүктелген жалпы және арнайы міндеттер шешілмейді, қылмыстық жазаның мақсатта рына қол жеткізілмейді.

Өкінішке орай, күні бүгінге дейін түзету мекемелерінде көптеген қылмыстар жасалуда. Жыл сайын еліміздің қылмыстық атқару жүйелері мекемелерінде жүзден астам қылмыстар жасалады. Күш қолданушылықпен сипаттала тын пенитенциарлық қылмыстылықтың құрылымы айтарлықтай алаңдату шылық туғызуда. Көптеген заңгерлер қылмыстық жазаларды өтеудің қазіргі кездегі жүйесі көптеген дамыған елдердегідей тәрбиелеу-алдын алу сипат тағы әсер ету деңгейіне толық сәйкес келмейді деген пікірде.

Бас бостандығынан айыру жерлерінде, яғни түзету мекемелерінде жасалатын қылмыстардың қоғамдық қауіптілік деңгейі келесі жағдайларға байланысты арта түседі:

- қылмыс негізгі функциясы қылмыскерлерді түзеу болып табылатын мекемеде жасалады;
- қылмысты қылмыстылығы алынбаған және жойылмаған тұлға жасайды.

Түзету мекемелерінде қылмыстардың жасалуы бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның да, бас бостандығынан айыру мекемелері қызметінің де тиімділігінің төмендігін білдіреді.

Түзету мекемелерінде қылмыстылық сынды әлеуметтік-қауіпті құбылыс тың бар болуы қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігіне қауіп төндіреді, қылмыстық жауапкершілік пен қылмыстық жазаның мәнін жоққа шығарады.

Түзету мекемелерінде қылмыстылықтың орын алуы сотталғандардың да, қызметкерлер құрамының да қауіпсіздік деңгейін едәуір төмендетеді. Және керісінше, осындай қылмыстылықтың деңгейі қылмыстық-атқару жүйесіндегі жеке қауіпсіздік деңгейін білдіреді. Осындайда түзету мекемелеріндегі қылмыстылық криминалды қауіптердің көзі ретінде де, оларды жүзеге асыру жағдайлары ретінде де көрініс табады [2, 15].

Пенитенциарлық қылмыстылықтың құрамында тек бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтейтін адамдар ғана жасай алатын қоғам үшін қауіпті іс-әрекеттерді атап өтуге болады.

Түзету мекемелерінде басқа да қылмыстар жасала алатындығын есепке ала отырып қандай жағдайда «пенитенциарлық қылмыстылық», ал қай жағдайларда «пенитенциарлық қылмыс» ұғымын қолдану керек екендігін нақты ажырату керек. Түзету мекемелерінде жасалған қылмыстарды әрине пенитенциарлық қылмыстылыққа жатқызуға болады. Жалпы қылмыстық пенитенциарлық қылмыстылықтың мәндік жағы бас бостандығынан айыру түріндегі жазаларды орындау барысында туындайтын қайшылықтардың жиынтығымен сипатталады.

Бас бостандығынан айыру жерлерінде жасалатын қылмыстар ежелгі кезден бері орын алатын жағымсыз сипаттағы қоғамдық құбылыс, олар бас бостандығынан айыру түріндегі жаза негізгі жаза ретінде қолданылатын кездерден бастап басталған. Оның орын алуы бас бостандығынан айыру түріндегі жазаланың міндетті, жағымсыз факторы.

Бас бостандығынан айыру жерлеріндегі қылмыстылық тек жеке бір адам үшін ғана емес, сонымен қатар, бүкіл мемлекет үшін де үнемі қоғамдық қауіптіліктің жоғарғы дейгейімен сипатталған. Осыдан оның мемлекетте орын алатын әлеуметтік, экономикалық және саяси үрдістермен сапалы және сандық сипаттамаларының тікелей байланысы да туындайды. Мемлекеттің өміріндегі кез келген өзгерістермен қатар сотталғандардың құрылымында да түрлі өзгерістер орын алады, ол түзету мекемелеріндегі криминогендік деңгейін арттырады.

Түзету мекемелеріндегі қылмыстылық кез келген басқа әлеуметтік құбылыс сынды ішкі қайшылықтармен сипатталады. Қылмыстылықта үнемі «жаңа әдістер» мен «бұрыннан бері келе жатқан әдістер» арасындағы күрес байқалады, алайда, еркін қоғамға қарағанда қылмыстылық қарым-қатынастың бейресми жүйесінің сақталуының көзі болып табылады.

Мемлекет тарапынан жүйенің ішіндегі үрдістерге қатысты бақылаудың бәсеңдетілуі пенитенциарлық қоғамдастықтың ішкі қайшылықтарының катализаторы ретінде сипатталады. Оның салдары ретінде пенитенциарлық қылмыстылықтың және пенитенциарлық кезеңнен кейін жасалатын қылмыс тылықтың деңгейі күрт өседі.

Заңнаманы және заңнаманы түзету мекемелерінде қолдану тәжірибесін ізгілендіру үрдісін пенитенциарлық қоғамдастықтың өкілдері мемлекеттік органдардың әлсіздігі ретінде қабылдайды. Соңғы ретте мемлекет пен құқық қорғау құрылымдары қылмыстық-атқару жүйесінің қызметін қалыпты күйге келтіру үшін мемлекеттік мәжбүрлеудің ең қатаң шараларын қолдануға мәжбүр болады [3, 62 б.].

Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау ерекшеліктері түзету мекемелеріндегі объективті түрде бар бірқатар жағымсыз жағдайлар сотталғандардың құқыққа қарсы мінез құлқына себепші болады. Нәтижесінде оларды болдырмау мақсатында түзету мекемелерінің әкімшілігі бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны жүзеге асырудың криминогенді мәнін жоққа шығаратын не азайтатын арнайы шараларды қолданады.

Түзету мекемелеріндегі қылмыстылық деңгейіне объективті сипаттағы түрлі себепші факторлар әрқалай әсер етеді. Сондықтан да түзету мекемелерінде қылмыстардың жасалуына ықпал ететін себепші факторларды келесі топтарға бөлуге болады:

а) түзету мекемелерінің ұйымдастырушылық-басқару қызметінде орын алған кемшіліктердің бар болуына байланысты орын алған себепші факторлар:

- қылмыстық-атқару жүйесінің кадрларын жұмысқа қабылдау барысында жіберілген кемшіліктер
- сапалы-әлеуетті сипаттамаларды есепке алмай қылмыстық-атқару жүйесінің мамандарын толымдау сапасының жетілмегендігі;

- түзету мекемелері қызметкерлерін олардың атқаратын функцияла рының ерекшелігін есепке ала отырып даярлау сапасының жетілмегендігі.

б) сотталғандарды еңбекке тартуға байланысты орын алған себепші факторлар:

- сотталғандардың еңбекке құқығының жүзеге асырылуын құқықтық реттеудің жеткіліксіздігі;

- сотталғандар атқарған жұмыстар үшін ақы төлеу барысында әкімшілік жіберетін кемшіліктер;
- в) сотталғандардың мінез-құлқына қадағалау күйіне себепші болатын факторлар:
- әкімшілік түзету мекемелерінде орын алатын жағдайларға лайықты баға бере алмауы;
- сотталғандар арасындағы тәртіптің күйіне объективті баға берілмеуі;
- түзету мекемесіндегі әлеуметтік-психологиялық ахуалды толық немесе ішінара елеушілік,
- дамып бара жатқан криминогенді жағдайларға уақытылы баға бере алмаушылық.

Біз жоғырада сотталғандардың түзету мекемелеріндегі қылмыстылығына себепші болатын жағдайларды атап өттік, оларды сот тағайындаған жаза ны жүзеге асыру барысында есепке алу керек. Осыған дейін атап өтілгендей, қарастырылған себепші факторларға, сондай-ақ, оларға байланысты туындайтын қоғамдық қауіпті салдарларға әсер етушілік екі бағыт бойынша мүмкін болып табылады:

- заңнамада сипатталуына байланысты (құқықтық реттеу саласына енгізу арқылы);
- ұйымдастырушылық-басқарушылық қызмет барысында нақты себепші факторларға тікелей әсер ету арқылы.

Сөйтіп, бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуге байланысты туындаған объективті сипаттағы себепші факторларға талдау жасау барысында олардың бәрі түзету мекемесінің қызметіндегі кемшіліктердің орын алғандығына байланысты туындайтындығын атап өту керек. Осыған байланысты бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуге байланысты туындаған, объективті сипаттағы детерминанттар деп жазаны өтейтін тұлғалардың құқыққа қарсы ниеттерін туғызатын түзету мекемесінің қызметіндегі кемшіліктердің жиынтығы деп түсінуді ұсынамыз.

Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу үрдісі себепші болған түзету мекемелерінде қылмыстылықтың туындауына ықпал ететін жағдайларды келесідей сипаттауға болады:

а) сотталғандарда осыған дейін жасалған қылмысқа байланысты криминалды сипаттағы іс-әрекеттерді жасау тәжірибесінің бар болуы;

б) түзету мекемелерінде өзгеше қауымдастықтың бар болуы – сотталғандардың шағын ортасы, оған:

- түзету мекемелерінде мінез-құлықтың бейресми нормаларын ұстанатын тұлғалардың бар болуы.

Шартты түрде әрбір сотталушыда белгілі бір құндылықтар жүйесі себепші болған белгілі бір мінез-құлық жүйесін таңдау еркі бар;

- түзету мекемесінде сотталғандардың шағын ортасында белгілі бір әлеуметтік-психологиялық шағын климаттың (сотталушылардың арасындағы және сотталушылар мен мекеменің әкімшілігі арасындағы ара қатынастар) орын алуы;

в) криминалды бағыттағы бейресми топтардың қалыптасуы (олардың өз қағидаттары мен қызметінің бағыттары болады)

г) жеке-субъективтік себептер әрбір сотталушының психологиялық ерекшеліктеріне байланысты болады; атап айтқанда әрбір сотталушыда жағымсыз әлеуметтік-психологиялық қасиеттер (қоғамға қарсы көзқарастар жиынтығы) болады; олар келесіден көрініс табады:

- топшілік қарым-қатынас тұрғысынан рұқсат етілетін қатынас сынды сотталғандардың түзету мекемелеріндегі құқыққа қайшы көріністеріне қатысында;

- сотталғандардың түзету мекемесі әкімшілігінің іс-әрекеттеріне қатынасының сипатында;

- сотталғандардың түзету мекемелерінің әкімшілігіне көмек көрсететін адамдарға жағымсыз қатынас танытуында.

Елдегі құқық қоғау органдарының жүйесіндегі түзету мекемелерінің қызметі ұйымдасқан қылмыстылықпен күресу үшін әлеуметтік-саяси, экономикалық, мәдени және рухани ортада нақты іс-шараларды жүзеге асыру керек. Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу мекемелеріндегі ұйымдасқан қылмыстылықпен күресудегі қызметті жетілдіру, біздің пікірімізше әдіснамалық және теориялық тұжырымдарға негізделуі тиіс, атап айтқанда, басқа ғылым салаларының жетістіктерін пайдалану керек. Яғни түзету мекемесі қызметкерлерінің қызметі қылмыстық, қылмыстық-процесуалдық, әкімшілік және пенитенциарлық құқық, криминалистика, криминология, басқару теориясы, қазақстандық, ресей және шетелдік авторлардың еңбектерінде көрініс тапқан психологияға негізделгені орынды болар. Алдын алау шараларын қарастыруда з.ғ.к. Е.Е. Каймульдиновтың ұсынысымен келісуге болады. Оның пікірінше: «Ұйымдасқан қылмыстылықпен күрес жүргізуші тәжірибелі қызметкерлерге «Ұйымдасқан қылмыстық топтарды зерттеу бағдарламасын» (әдістемелік-ұсыныстар деп те атауға болады) ұсыну қажет» [4, 79 б.].

Біздің пікірімізше, тәжірибелі қызметкерлер нақты анықталған оқиға немесе ұйымдасқан қылмыстылықпен күресумен тиімділігін арттырады. Аталған бағдарлама көптеген арнайы ұйымдасқан қылмыстылыққа қарсы бағытталған әдебиеттерді зерттеу нәтижесінде құрылған және осы аталған құбылысты зерттеудің жалпы нәтижесі болып табылады.

Сөйтіп, бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу үрдісіне байланысты түзету мекемелерінде қылмыстылықтың туындауына себепші болатын факторларға талдау жасау барысында олардың бәрі сотталушылардың арасында міндетті өзара қарым-қатынас барысында қалыптасатындығын атап өткен орынды. Осыған орай бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу үрдісіне байланысты түзету мекемелерінде қылмыстылықтың пайда болуына ықпал етуші жағдайларға *сотталғандардың арасында қалыптасатын, қоғаммен қорғалатын мүдделерге нақты қауіп төндіретін жағымсыз және/немесе криминалды сипаттағы қарым-қатынас жүйесі* деген анықтама беруге болады.

Қолданыстағы қылмыстық-атқарушы заңнама бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу саласындағы нақты жағдайда толық көлемде сипаттайды.

Қылмыстық-атқару заңнамасында бекітілген ережелерді орындау тәртібі мен шарттары бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындау мен өтеудің объективті және субъективті жағдайларына тікелей байланыста, сол себепті ең алдымен түзету мекемелеріндегі қылмыстылықтың алдын алуы үшін қылмыстық-атқару жүйесінің қызметін реттеу керек деген пікір туындайды.

Мақаланың тақырыбы болатын мәселесі зерттеу барысында келесі қорытындыларды тұжырымдауға болады:

➤ Сотталушының бүкіл тұрмыс қалпы пенитенциарлық алдын алу қызметінің объектісі болуы тиіс, себебі сотталушының тұрмыс қалпының сипаттамаларына байланысты бас бостандығынан айыру жерлеріндегі оның құқыққа қайшы мінез-құлқының әлеуеттілік деңгейіне байланысты алдын алу құралдары мен әдістері таңдалады.

➤ Сотталушылардың арасында жағымсыз және/немесе криминалды сипаттағы қарым-қатынастардың туындауына ықпал ететін және қоғамда қалыптасқан қалыпты мінез-құлық нормаларына қайшылықтарға байланысты ұзаққа созылатын пенитенциарлық криминогенді қарсы тұрушылық жағдайдың орын алуына себепші болатын мінез-құлық нормаларының жүйесі пенитенциарлық қылмыстық мінез-құлықтың ішкі себептері мен жағдайлары болып табылады.

➤ Қылмыстардың пенитенциарлық алдын алу қызметінің сапасын анықтайтын өлшем – оның нәтижелілігі болып табылуы тиіс; яғни, тәрбиелеу-алдын алу әсер етудің түрлі субъектілерімен қолданыстағы заңнамада белгіленген мақсаттардың негізінде қылмыстық-атқару жүйесіне міндеттелген мақсаттар мен міндеттерді орындау деңгейі. Нәтижелілік кешенді көрсеткіш болып табылатындыққа байланысты ол бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның мақсаттары мен олардың түпкі нәтижесі (қылмыстардың пенитенциарлық жағдайда қайталануы) және сотталғандарға алдын алу әсерінің түрлі нысандарын қолданудың мақсаттары мен нәтижесі арасындағы өзара байланысына талдау жасау арасында өзара әрекеттесу деңгейін анықтауға мүмкіндік беретін сандық көрсеткіштерден құралады. Осындай көзқарас бір жағынан қылмыстық-атқару жүйесіне белгіленген мақсаттардың нақтыла нуын, ал екінші жағынан – тәрбиелеу-алдын алу әсер етушіліктің құралдарын дұрыс таңдауға қамтамасыз етуі тиіс.

➤ Пенитенциарлық қылмыстылық түзету мекемелерінде жасалатын қылмыстылықтың құрамдас бөлігі болып табылады. Ол жалпы қылмыстылықтың жеке түрі болып табылады, алайда пенитенциарлық қылмыспен күресу және оның алдын алу шаралары екі бағыттағы мақсатты жүзеге асыруға ықпал етеді:

- қылмыстылық деңгейін азайту;
- жаза тағайындау мақсаттарына қол жеткізуге барлық жағдайлар жасау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құқықтық саясат тұжырымдамасында Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығы. <http://adilet.zan.kz>
2. Ташенова А.К. Правовые обязанности органов учреждений, исполняющих наказания А.К. Ташенова // А.Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің хабаршысы = Вестник Кокшетауского университета им.А. Мырзахметова. - 2013. - №4. - С.292 - 297
3. Тулкинбаев Н. А. Қазақстан Республикасы қылмыстық-атқару жүйесіндегі әлеуметтік жұмысты ұйымдастырудың кейбір мәселелері/ Н. А. Тулкинбаев // Ғылым = Наука. - 2014. - № 2. - 60-64.
4. Каймульдинов Е.Е. Принципы оперативно-розыскной деятельности: По материалам Республики Казахстан диссертация на соискание степени кандидата юридических наук
5. Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару кодексі - Алматы: Юрист, 2003. - 79 б.
6. Тоқыбаев Зайрулла Сембайұлы Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару құқығы: дәрістер курсы / З. С. Тоқыбаев, С. Қ. Алтайбаев; ҚР Ішкі істер министрлігі, Бәрімбек Бейсенов атын. Қарағанды акад. - Қарағанды : ҚР ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2017. - 200 б.

Ерджанов Тимур Кельдешевич
к.ю.н., PhD., доцент кафедры международного права КазНУ
им. аль-Фараби, boomer_400@mail.ru

Баймагамбетова Зульфия Мажитовна
доктор PhD., доцент кафедры международного права КазНУ им. аль-Фараби, zula_bai@mail.ru

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ОТРИЦАНИЕ ГЕНОЦИДА В МЕЖДУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ

Аннотация: В статье анализируются решения различных международных и национальных судебных органов по делам об отрицании геноцида. В частности, особое внимание уделено правовым позициям Европейского суда по правам человека и Комитета ООН по правам человека. Авторы указывают на основные проблемы квалификации данного вида преступления, анализируют основные причины существующих разногласий, а также предлагают собственный путь решения существующих проблем. По мнению авторов, отрицание геноцида может быть квалифицировано как преступление только в случае умысла лица на совершение таких действий, как пропаганда нацизма, разжигание национальной ненависти или публичные призывы к насилию. В противном случае, уголовное преследование за отрицание геноцида вступает в противоречие со свободой выражения мнений, которая имеет огромное значение для современного демократического общества.

Ключевые слова: геноцид, Холокост, свобода слова, Европейский суд по правам человека.

Түйін: Мақалада геноцидті теріске шығару туралы іс бойынша әртүрлі халықаралық және ұлттық сот органдарының шешімі талданады. Атап айтқанда, адам құқығы жөніндегі Еуропалық соттың және адам құқығы жөніндегі БҰҰ комитетінің құқықтық ұстанымдарына ерекше назар аударылады. Авторлар аталған қылмыстың түрін саралаудағы негізгі мәселені көрсетіп, қазіргі қайшылықтардың негізгі себебін талдайды. Авторлардың көз қарасы бойынша, геноцидті теріске шығару, қылмыс ретінде саралануы мүмкін егер тұлғаның ниетінде тек қана ұлтшылдықты насихаттау, ұлт араздығын қоздыру немесе зорлық-зомбылыққа жариялы түрде итермелеу іс-әрекеттері орын алса. Әйтпесе, қазіргі демократиялық қоғам үшін үлкен маңызы бар пікір айту еркіндігімен геноцидті теріске шығару үшін қылмыстық қудалау қарамақайшылыққа әкеп соқтырады.

Түйін сөздер: зұлмат, холокост, сөз еркіндігі, адам құқықтарының Еуропалық соты.

Abstract: In article decisions of various international and national judicial authorities on cases of denial of genocide are analyzed. In particular, the special attention is paid to legal positions of the European Court of Human Rights and UN Committee on human rights. The authors points to the main problems of qualification of this type of a crime, analyzes the main reasons for the existing disagreements, and also offers own solution of the existing problems. According to the authors, denial of genocide can be qualified as a crime only in case of intention of the person on commission of such actions, as promotion of Nazism, incitement of national hatred or public appeals to violence. Otherwise criminal prosecution for denial of genocide conflicts to freedom of expression which has huge value for modern democratic society.

Keywords: genocide, Holocaust, freedom of speech, European Court of Human Rights.

Криминализация отрицания геноцида (Холокоста) продолжает оставаться актуальной проблемой, по которой в мировом сообществе по-прежнему нет консенсуса. На сегодняшний день уголовное законодательство около 20 государств признает наказуемыми те или иные действия, связанные с пересмотром отдельных исторических событий. Этот вопрос является предметом активной дискуссии – как правовой, так и политической. В данной статье хотелось бы, оставив в стороне моральную и политическую сторону вопроса, сосредоточиться на юридической оценке существующей национальной и международной практики.

Как справедливо отмечается в научной литературе, юридический статус преступления геноцид получил относительно недавно – в середине XX века [1]. Понятие геноцида и общие принципы борьбы с ним были закреплены в принятой в 1948 году Конвенции о предупреждении преступления геноцида и наказании за него [2]. Соответственно, институт уголовной ответственности за отрицание геноцида насчитывает еще более скромную историю.

Бросается в глаза, что отрицание геноцида евреев в ходе Второй мировой войны (или оспаривание его масштабов и способов) тесно связано с осуществлением свободы выражения мнений, которая гарантирована целым рядом действующих международных документов. Следовательно, практика привлечения к ответственности лиц, отрицающих геноцид, должна соответствовать современным стандартам вмешательства публичных властей в свободу слова.

В этой связи необходимо заметить, что отрицание геноцида как самостоятельный состав правонарушения обладает определенной автономией относительно таких «классических» составов,

как клевета, оскорбление, публичные призывы к насильственным действиям, пропаганда войны и разжигание социальной вражды. В отношении перечисленных деяний существует более-менее устоявшийся международный консенсус: в большинстве государств они считаются злоупотреблением правами и не защищаются законом.

Как показывает практика международных судебных и квазисудебных органов, уголовное преследование за отрицание геноцида довольно долго признавалось правомерным по этому же основанию соответствующие действия объявлялись злоупотреблением свободой выражения мнений. Наиболее ярко этот тезис отражен в решениях органов Страсбургской системы правосудия.

Так, в делах «Охенберг против Австрии», «Хоски против Австрии», «D. I. против Германии», «Фориссон против Франции» осужденные национальными судами ревизионисты Холокоста не смогли убедить Европейскую комиссию, что их точка зрения находится под защитой статьи 10 Европейской Конвенции 1950 года. Комиссия посчитала, что отрицание геноцида скорее подпадает под действие статьи 17 Конвенции, запрещающей совершать какие-либо действия, направленные на умаление прав и свобод, предусмотренных Конвенцией. Инкриминируемые заявителям деяния были приравнены к попытке тоталитарных сил использовать в своих интересах конвенционные принципы.

Эта точка зрения была подтверждена Европейским Судом в решении по делу Леидо и Изорни (Lehideux and Isorni) против Франции, в котором Суд привел Холокост в качестве примера ясно установленных исторических фактов, отрицание или пересмотр которых удалены из защиты Статьи 10[3].

Позже была признана явно необоснованной (и, соответственно, неприемлемой) жалоба французского писателя Гароди: Суд счел, что его осуждение за отрицание преступлений против человечества не нарушало статью 10 Конвенции. Суд подчеркнул, что «оправдание пронацистской политики не может подпадать под действие гарантий Статьи 10 Конвенции, равно как и отрицание или ревизия четко установленных исторических фактов, таких как, например, Холокост – массовое уничтожение евреев фашистами, и изымаются Статьей 17 Конвенции из сферы применения Статьи 10 Конвенции» [4]. В обоснование этой точки зрения Европейский Суд привел следующий довод: отрицание преступлений против человечности является формой расовой диффамации в отношении евреев и разжиганием ненависти к ним. По мнению Суда, отрицание или ревизия исторических фактов такого масштаба подвергают сомнению ценности, лежащие в основе борьбы с расизмом и антисемитизмом, и способны серьезно подорвать общественный порядок. В конечном счете, подобные действия неблагоприятно затрагивают права других лиц и являются несовместимыми с демократией и правами человека.

Как видно из мотивировочной части решения по делу «Гароди против Франции», Европейский Суд поставил знак равенства между отрицанием Холокоста и разжиганием ненависти к евреям. Иными словами, в данном решении была сделана попытка подвести отрицание геноцида под более традиционную категорию злоупотреблений свободой слова – разжигание национальной ненависти и розни. Фактически, Европейский Суд прямо указал, что Гароди был осужден не столько за сам факт отрицания преступлений нацистов, сколько за пропаганду антисемитизма. Это – принципиальный момент, к которому мы еще вернемся.

Следует также упомянуть о решении Европейского Суда по делу «Жиниевски против Франции», в котором ключевым аргументом в пользу заявителя стало то, что инкриминируемая ему статья не ставила под сомнение каким-либо образом точно установленные исторические факты [5].

Другой авторитетный международный орган – Комитет ООН по правам человека – в своей практике также сталкивался с жалобами ревизионистов. Уже упомянутый французский писатель Робер Фориссон безуспешно пытался оспорить свое отстранение от преподавательской деятельности в связи с отрицанием Холокоста. Комитет посчитал, что действовавшие на основании знаменитого закона Гейссо французские власти не нарушили статью 19 Международного Пакта о гражданских и политических правах [6].

Таким образом, первоначально практика международных органов скорее свидетельствовала о признании уголовного преследования ревизионистов соответствующим международным стандартам прав человека. Однако 12 сентября 2011 года Комитет ООН по правам человека принял Замечание общего порядка № 34, посвященное некоторым аспектам применения статьи 19 Пакта о гражданских и политических правах. В пункте 49 Замечания прямо сказано, что законы, предусматривающие меры наказания за выражение мнений об исторических фактах, являются несовместимыми с предусмотренными Пактом обязательствами государств-участников уважать свободу мнений и право на их свободное выражение. Комитет также указал, что в Пакте не предусмотрено широкого запрета

на выражение ошибочных мнений или неверной интерпретации событий, происшедших в прошлом [7].

Таким образом, Комитет недвусмысленно дал понять, что так называемые «законы о сохранении памяти» больше не могут рассматриваться в контексте широких пределов усмотрения государств при ограничении свободы выражения мнений. Фактически, Замечание № 34 поставило под сомнение уголовную политику целого ряда государств, включая практику Европейского Суда по правам человека.

Уместно отметить, что пересмотр правовых позиций, касающихся отрицания геноцида, происходил и на национальном уровне. Так, в 2011 году Верховный Суд Испании вынес прецедентное решение, которым отменил уголовное преследование за отрицание Холокоста, если оно не содержит призывов к насилию.

Показателен опыт США, в которых первая поправка к Конституции, провозглашающая свободу выражения взглядов, изначально защищала ревизионистов [8].

Отсутствие международного согласия по рассматриваемой проблеме подтверждается текстом Дополнительного протокола к Конвенции о преступлениях в сфере компьютерной информации, касающегося криминализации актов расистского и ксенофобского характера, совершенных через компьютерные системы (принят 28 января 2003 года, вступил в силу 1 марта 2006 года). Статья 6 Протокола предусматривает возможность квалификации в качестве уголовных преступлений распространения или обеспечения доступа для общественности через компьютерную систему материала, который полностью отрицает или чрезвычайно умаляет отрицательные последствия, одобряет или оправдывает действия, являющиеся геноцидом или преступлениями против человечества, как определено международным правом и как это признано окончательными и обязательными решениями Нюрнбергского Трибунала или любого другого международного суда. Однако подпункт 2b этой же статьи позволяет государствам-участникам вообще не применять данную норму [9].

Представляется, что мировому сообществу в лице правозащитных структур необходимо выработать согласованную позицию по данному вопросу, так как существующие противоположные подходы не только рождают массу коллизий, но и мешают должным образом обеспечивать права человека. Вокруг чего должен строиться искомый консенсус?

На наш взгляд, следует различать отрицание Холокоста как попытку самостоятельной интерпретации истории, с одной стороны, и пропаганду идей нацизма и расовой нетерпимости – с другой. Первое следует считать частью научно-мировоззренческой дискуссии, находящейся под абсолютной защитой статьи 19 Пакта и статьи 10 Европейской Конвенции. Второе, в зависимости от особенностей национальной правовой системы, может преследоваться в уголовном порядке.

Обращает на себя внимание, что в Израиле отрицание Холокоста является преступлением только в том случае, если оно осуществляется с целью защиты тех, кто совершал эти преступления, или же с целью выражения солидарности с ними или симпатии к ним. Отсутствие какой-либо из этих целей (защита, выражение солидарности, выражение симпатии) препятствует уголовному преследованию. Таким образом, соответствующая цель является обязательным элементом состава преступления.

По сути, сходную позицию сформулировал в уже упомянутом решении Верховный Суд Испании: ревизия исторических фактов сама по себе ненаказуема, если она не сопровождается публичными призывами к насильственным действиям [10]. Сходство заключается в том, что собственное мнение об исторических событиях в принципе не может считаться уголовным преступлением, даже если оно радикально отличается от общепринятого или раздражает какую-то часть общества.

Здесь уместно вернуться к правовой позиции Европейского Суда по правам человека, сформулированной в решении по делу «Гароди против Франции». На наш взгляд, судьи неправомерно отождествили отрицание Холокоста с пропагандой антисемитизма, и тем самым сделали потенциально наказуемой любую научную дискуссию по вопросам геноцида.

Эта позиция вызывает тем большее удивление, что в большинстве дел, касающихся свободы выражения мнений, Европейский Суд подчеркивает: публичная значимость обсуждаемых вопросов должна, в принципе, удерживать национальные власти от вмешательства в свободу выражения мнений. Безусловно, вопросы имевших место преступлений против человечности относятся к публично значимым и, следовательно, предполагают широкий простор для дискуссии.

Таким образом, тенденция к унификации национальных стандартов прав личности требует от международных судебных и квазисудебных органов согласованной позиции по вопросу о криминализации отрицания геноцида. На наш взгляд, отрицание геноцида как таковое не может

считаться в демократическом обществе законченным составом преступления: для уголовной ответственности необходимо, чтобы соответствующие действия включали в себя пропаганду нацизма, разжигание национальной ненависти или публичные призывы к насилию.

Список литературы

1. Аванесян В. В. Геноцид: криминологическое исследование. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. – Москва, 2010. – 34 с.
2. Конвенция о предупреждении преступления геноцида и наказания за него // Права человека: Сборник международных договоров. - Нью-Йорк, 1989. С. 160-164.
3. См. Постановление Европейского Суда по делу *Lehideux and Isorni vs. France* от 23 сентября 1998 года.
4. См. Решение Европейского Суда по делу *Garaudy vs. France* от 24 июня 2003 года.
5. См. Постановление Европейского Суда по делу *Giniewski vs. France* от 31 января 2006 года.
6. См. Соображения комитета ООН по правам человека по делу *Faurisson vs. France* от 8 ноября 1996 года.
7. Комитет по правам человека ООН. Замечание общего порядка № 34 ССРР-С-ГС-34 (на русском языке) // <http://ru.scribd.com/doc/86736060/Комитет-по-правам-человека-ООН-Замечание-общего-порядка-34-ССРР-С-ГС-34-на-русском-языке>. – [Дата обращения – 14 января 2015 года].
8. Конституции зарубежных стран: Сборник / Сост. В.Н. Дубровин. М.: «Юрлитинформ», 2000. - 336 с.
9. Дополнительный протокол к Конвенции о преступлениях в сфере компьютерной информации, касающегося криминализации актов расистского и ксенофобского характера, совершенных через компьютерные системы // <http://www.lawmix.ru/abro/2571>.
10. Отныне в Испании можно отрицать Холокост и пропагандировать нацистские идеи // http://www.historyfoundation.ru/ru/news_item.php?id=2141.

ПОНЯТИЕ И СТАДИИ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ЧАСТНОГО ПРАВА

***Резюме.** Статья посвящена вопросам введения трех государств - России, Казахстана и Белоруссии - в единый таможенный союз на 1 января 2010 года. В статье анализируется текущая ситуация для Казахстана и текущие расходы предпринимателей и простых граждан в Казахстане. Также сделаны некоторые прогнозы на ближайшее будущее. Основные выводы касаются отсутствия значительных выгод для нашей страны и первичной позиции России в данном «союзе».*

***Ключевые слова:** единый таможенный союз, международное право, Россия, Казахстан и Белоруссия.*

***Summary.** Article is devoted questions of the introduction of three states – Russia, Kazakhstan and Belarussia – in the uniform customs union on January, 1st, 2010. In article it is analyzed a current situation for Kazakhstan, expressed meanwhile in considerable lasses for simple citizens and businessmen. Also some forecasts for the near future are made. The basic conclusions concern absence of considerable benefits for our country and primary position of Russia in given “union”.*

***Keywords:** the uniform customs union, international law, Russia, Kazakhstan and Belarussia.*

Назначение любой нормы права состоит в регулировании поведения субъектов права. Именно для этих целей норма права должна быть реализована, т.е. воплощена в жизнь.

Различают такие формы реализации права, как соблюдение, исполнение и использование. Так, соблюдение подразумевает пассивную форму поведения субъектов в сфере правового регулирования, когда субъекты воздерживаются от совершения действий, запрещаемых правом; исполнение норм права происходит в форме активного поведения, когда субъекты исполняют возложенные на них обязанности; использование предоставленных прав происходит по усмотрению и желанию субъектов отношений. В некоторых случаях этих трех форм бывает недостаточно для обеспечения реализации норм права и требуется процесс вмешательства компетентных органов. В этом случае право реализуется в форме применения. При этом под применением права следует понимать осуществляемую в специально установленных законом формах государственно-властную, организующую деятельность компетентных органов по реализации норм права в конкретном случае и вынесении индивидуально-правовых актов [1]. Применение норм права охватывает не только установление подлинного текста нормативного акта и его юридической силы, выяснение действия правовой нормы во времени, в пространстве и по кругу лиц, толкование нормы и применение в необходимых случаях аналогии закона, но и установление порядка и способов приведения норм права в действие и организационную деятельность государственных органов по практическому претворению правовых норм в жизнь.

В международном частном праве процесс применения норм осложняется наличием коллизионных отсылочных норм и регулирующих материальных норм, а также возможностью применения норм иностранного права, поскольку присутствует иностранный элемент (субъект, объект, юридический факт).

Известно, что каждое государство само устанавливает свои нормы права, и у каждого государства «свое» международное частное право. В состав норм международного частного права включаются коллизионные и материально-правовые нормы. Коллизионная норма - норма отсылочного характера, она определяет, право какого государства должно быть применено для регулирования частноправовых отношений, осложненных иностранным элементом. Если относить к нормам международного частного права только лишь коллизионные нормы, то будет иметь место незавершенность в процессе регулирования. Поэтому наряду с коллизионной нормой в процессе применения необходимо принимать во внимание и материально-правовую, определяющую конкретное правило поведения участников правоотношений. Таким образом, мы получаем сложную схему правоприменения, которая включает в себя отдельные стадии, расположенные в логической последовательности и взаимосвязанные друг с другом[2].

Стадии применения норм права представляют собой определенные этапы, выражающие последовательность процесса правоприменения и его содержание. Так, различаются следующие стадии: а) установление и исследование фактических обстоятельств дела; б) выбор и анализ нормы права (установление юридической основы дела); в) толкование нормы права; г) принятие правоприменительного решения и его документальное оформление .

Что касается международного частного права, то, например, М.К. Сулейменов, определяя две стадии применения норм международного частного права, отмечает, что процесс их применения более сложен, чем применение норм национального права. Это связано с тем, что при применении норм МЧП взаимодействуют различные правовые системы. Поэтому процесс применения норм МЧП не может быть одностадийным. Ш.М. Менглиев выделяет три стадии процесса определения права, подлежащего применению. По его мнению, на первой стадии необходимо определить характер возникшего правоотношения. Вторая стадия предполагает определение применимого права на основании коллизионных норм национального законодательства и международных договоров. Последняя стадия - это применение избранного иностранного права, в соответствии с которым возникают специфические проблемы, связанные с установлением содержания иностранного права, их толкованием, ограничением применения иностранного права и др. В.Л. Толстых, выделяя также три стадии применения норм международного частного права, пишет, что регулирование любого отношения в сфере МЧП проходит следующие стадии: 1) установление подсудности - выбор юрисдикционного органа (на этой стадии применяются процессуальные нормы); 2) определение применимого материального права при помощи коллизионных норм государства суда (данная стадия является наиболее специфичной для МЧП); 3) применение материального права (данная стадия, по мнению автора указанной точки зрения, не имеет ярко выраженных особенностей).

По нашему мнению, применение норм международного частного права можно определить как процесс, включающий в себя две взаимосвязанные стадии. Это:

- 1) определение подлежащего применению права посредством коллизионной нормы и
- 2) применение соответствующих норм материального права и регулирование вопроса[3].

Первая стадия - определение права, подлежащего применению. Согласно п. 1 ст. 1084 ГК РК, право, подлежащее применению к гражданско-правовым отношениям с участием иностранных граждан или иностранных юридических лиц либо осложненным иным иностранным элементом, определяется на основании ГК, иных законодательных актов, международных договоров, ратифицированных Республикой Казахстан и признаваемых международных обычаев. П. 2 ст. 1084 гласит, что если в соответствии с п. 1 ст. 1084 невозможно определить право, подлежащее применению, применяется право, наиболее тесно связанное с гражданско-правовыми отношениями, осложненными иностранным элементом.

Определение применимого права может происходить по волеизъявлению сторон (автономия воли сторон) либо посредством установленных (в национальном праве или международных соглашениях) коллизионных норм. При этом в договорных обязательствах действует принцип автономии воли сторон. Надо отметить, что стороны не могут избрать в качестве применимого право, которое в принципе не имеет никакого отношения к существу отношений, право, избрав которое, они могут тем самым обойти какие-либо императивные нормы, которые регулируют отношения в обязательном порядке.

Договор регулируется правом страны, выбранным соглашением сторон, если иное не предусмотрено законодательными актами РК (п. 1 ст. 1112 ГК РК), такое соглашение сторон должно быть явно выражено или прямо вытекать из условий договора и обстоятельств дела, рассматриваемых в их совокупности (п. 2 ст. 1112 ГК РК). Также для сторон желательна оговорка о применении именно материальных норм того или иного государства. Далее: стороны могут в своем соглашении определить как права и обязанности, так и вопросы толкования и исполнения договора, прекращения договора, ответственности сторон, а также вопросы разрешения возможных споров. Кроме того, ГК РК в п. 3 ст. 1112 предусматривает возможность «расщепления», т.е. стороны договора могут избрать применимое право как для договора в целом, так и для отдельных его частей.

При этом выбор права означает не только подчинение правомочий и обязанностей сторон избранному праву, но и все неблагоприятные последствия, наступившие или могущие наступить в результате неисполнения или ненадлежащего исполнения договорных обязательств. Гражданская ответственность может быть установлена отчасти по соглашению сторон, а в части, не предусмотренной договором, - системой права, которую выбрали стороны. Так, расщепление можно применить к любым моментам договора, в том числе и к положениям об ответственности сторон. В соответствии с п. 4 ст. 1112 ГК РК стороны могут избрать применимое к договору право в любое время как при заключении договора, так и после этого. А также у сторон есть возможность в любое время изменить применимое к договору право. Стороны, выбирая применимое право, могут распространить его действие как на договор и все его пункты в целом, так и на отдельные его части. При этом применимое право может регулировать толкование договора, права и обязанности сторон, исполнение договора, последствия неисполнения или ненадлежащего исполнения договора, прекращение

договора, основания и последствия недействительности договора, уступку требования и перевод долга в связи с договором (п. 1 ст. 1115 ГК РК). Однако в отношении исполнения договора также должно приниматься во внимание и право страны, в которой происходит исполнение (п. 2 ст. 1115 ГК РК)[4].

В случаях, когда применимое право сторонами договора не определено или определено только в части, а также в делах, вытекающих из внедоговорных отношений, в некоторых случаях наследственных, трудовых и др. отношений, определение применимого права будет основываться на применении, в первую очередь, коллизионных норм.

При этом субъектом выбора применимого права при реализации принципа автономии воли являются стороны, а принципа наиболее тесной связи - правоприменительный орган. Избранное на основании выбора сторон право выражает субъективную связь договора с правом какой-либо страны, а избранное правоприменительным органом - объективную. Избранное сторонами право не всегда выражает объективно существующую наиболее тесную связь правоотношения с избранным порядком и может быть продиктовано различными практическими соображениями участников международного гражданского оборота.

При отсутствии соглашения сторон о применимом праве оно, по общему правилу, определяется на основе норм международного частного права. При этом перед судом возникает ряд сложных вопросов, требующих точного юридического подхода. К ним, прежде всего, относятся следующие: 1) существует ли вообще коллизионный вопрос, т.е. есть ли надобность в определении применимого национального права; в этой связи необходимо выяснение соотношения норм, унифицированных посредством международного договора и норм внутригосударственного закона; 2) степень обязательности для суда коллизионных норм национального законодательства; 3) квалификация соответствующих отношений сторон для установления применимой к ним коллизионной нормы; 4) возможность использования обратной отсылки. Так, если выбор применимого права не осуществлен, то правоприменитель (суд или арбитраж) самостоятельно определяет применимое право. При определении применимого права, если нет соглашения сторон, суд или арбитраж может также рассматривать международные договоры на предмет регулирования тех или иных спорных отношений. Причем рассматриваются как договоры, содержащие коллизионные нормы, так и договоры, содержащие материальные нормы.

Вторая стадия - непосредственное регулирование вопроса. Если в качестве применимого определено право страны суда, то как таковых трудностей с применением права страны суда для самого суда не возникает, поскольку это его «родное» право. Разумеется, и при применении норм отечественного права суд осуществляет такие действия, как установление содержания той или иной нормы, квалификация (толкование) и т.д. Норма права страны суда не может противоречить публичному порядку страны суда. И согласно ст. 78 Конституции РК, суды не вправе применять законы и иные нормативные правовые акты, ущемляющие закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина. Если суд усмотрит, что закон или иной нормативный правовой акт, подлежащий применению, ущемляет закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина, он обязан приостановить производство по делу и обратиться в Конституционный совет с представлением о признании этого акта неконституционным. Другое дело, когда применимым определяется право иностранного государства.

Иностранное право не имеет прямого применения за пределами собственной страны. Тем не менее, в современных условиях интересы международного гражданского оборота настоятельно требуют в определенных пределах применения права одного государства на территории другого. Поэтому нормы, регулирующие частноправовые отношения, осложненные иностранным элементом, обладают экстерриториальным характером. К тому же международное частное право - отрасль права, которая предусматривает возможность применения норм иностранного права на территории какого-либо государства.

По сути, применение национальным судом иностранного права в результате отсылки к нему коллизионной нормы является главным вопросом теории и практики международного частного права. Если бы не существовала потенциальная возможность применения иностранного, а не отечественного права, тогда бы не было необходимости в нормах МЧП. В этом случае всегда бы применялось только национальное право, а единственным принципом регулирования правоотношений с иностранным элементом был бы принцип *lex fori*.

Применение иностранного права называют одной из форм международного взаимодействия национальных правовых систем. Она состоит в том, что одна правовая система придает нормам, входящим в иностранную систему, то же юридическое значение, которое они имеют в своей стране, а именно значение правила поведения, снабженного государственной санкцией. При этом, как отмечает

А.А. Рубанов, применение иностранного права представляет собой разновидность осуществления права и производится действиями органа государства, обладающего компетенцией совершать властные акты. К тому же, надо сказать, если применимым определено иностранное право, то правилом, принципом международного частного права неукоснительно является его применение (кроме случаев ограничения применения норм международного частного права в целом и норм иностранного права в частности, т.е. когда применение иностранного права противоречит основам правопорядка страны суда, императивным нормам, его применение зависит от взаимности).

Применяя иностранное право, судья, в сущности, применяет закон, который ему предписывает применять национальное право. По сути (в случае действия норм МЧП) применение на территории РК норм иностранного права в целях регулирования вопроса, осложненного иностранным элементом, не может рассматриваться как нарушение суверенитета и государственности, а также не может рассматриваться как нарушение основ правопорядка, устоев государства и его норм права, поскольку основанием возможного применения иностранного права являются отечественные коллизионные нормы[5].

Считаем, что основаниями применения норм иностранного права на территории РК можно назвать: 1) коллизионные нормы РК (само по себе иностранное право не может действовать на территории РК, но в силу коллизионных норм РК иностранное право может приобрести экстерриториальный характер); 2) нормы международных договоров, ратифицированных РК (такие нормы содержатся в ряде соглашений, например, п. «ж» ст. 11 Соглашения о порядке разрешения споров, связанных с осуществлением хозяйственной деятельности определяет, что права и обязанности сторон по обязательствам, возникающим вследствие причинения вреда, определяются по законодательству государства, где имело место действие или иное обстоятельство, послужившее основанием для требования о возмещении вреда); 3) соглашение сторон (автономия воли сторон, т.е. выбор сторонами права, которое будет регулировать их отношения).

Считаем, что в случае неправильного применения норм иностранного права можно применить нормы ГПК РК. Так, согласно п. 1 ст. 364 ГПК РК, одним из оснований отмены либо изменения решения суда является нарушение или неправильное применение норм материального или норм процессуального права. В соответствии со ст. 365 ГПК РК нормы материального права считаются нарушенными или неправильно примененными, если суд: 1) не применил закон, подлежащий применению; 2) применил закон, не подлежащий применению; 3) неправильно истолковал закон; 4) неправильно применил аналогию закона или аналогию права. При этом неправильное применение норм иностранного права, как и неправильное применение норм страны суда, должно повлечь пересмотр, отмену либо изменение соответствующего решения суда.

Таким образом, правоприменительная деятельность в сфере гражданских правоотношений, осложненных иностранным элементом, представляет собой многостадийный процесс, и мы определяем применение норм международного частного права как деятельность правоприменительного органа, направленную на регулирование частноправовых отношений, осложненных иностранным элементом, состоящую из взаимосвязанных стадий: определение подлежащего применению права и непосредственное регулирование при помощи применимого права.

Список использованных источников:

1. *Итоговый выпуск новостей // ТВ «Хабар». - 2010. - 15 февраля. - 21:00.*
2. *Казахстан, Россия и Белоруссия перешли на единый таможенный тариф // <http://vurchenko.kazprom.net/n687-kazakhstan-rossiva-belarussiva.html> (последнее посещение 10 марта 2010 г.)*
3. *Экспертное мнение: Таможенный союз // <http://www.puchkov.net/pages/publications/customs-union/articles/opinions.html> (последнее посещение 19 марта 2010 г.)*
4. *Мамырбаева Ю. С Новым годом новых цен ... //Известия Казахстан. - Алматы, 2010. - 12 января. — №1 (2255).*
5. *Давыденко М. Слон с моськой не советуется // Новая газета. - Алматы, 2010. - 4-11 марта. - №>8*

Абдешов Д.Д.

к.э.н., Каспийский государственный университет им. Ш. Есенова, г. Актау
riskul-79@mail.ru

ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. Осы мақалада қазіргі заманғы қоғамның негізгі компоненті мен өмірдің барлық салаларына тікелей әсер ететін ұлттық экономиканың жүйесінде зейнетақы жүйесін одан әрі дамыту перспективалары зерттелді. Жоспарлаудағы басты басымдық - халықтың тұрақты өсуі, өмір сүру деңгейін арттыру және олардың әл-ауқатын арттыру. Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің даму перспективалары және оның бағалы қағаздар нарығына әсері зейнетақы активтері мен инвестицияланған қаражаттың тиісті өсуіне байланысты.

Түйінді сөздер: зейнетақы, зейнетақы төлемдері, зейнетақы аударымдары, бағалы қағаздар, банк, қаржы нарығы, бағалы қағаздар нарығы, сақтандыру.

Summary. In this work, the prospects of further development of the pension system in the system of the national economy, which is closely related to the main component of modern society and directly affecting all spheres of life, are explored. The main priority in planning is sustainable population growth, rising living standards and strengthening their well-being. Prospects for the development of the accumulative pension system and its impact on the securities market are associated with a corresponding increase in pension assets and invested funds.

Keywords: pension, pension payments, pension deductions, securities, bank, financial market, securities market, insurance.

Аннотация. В данной работе исследованы перспективы дальнейшего развития пенсионной системы в системе национальной экономики, которая тесно связано с основным компонентом современного общества и непосредственно влияющая на все сферы жизни. Основным приоритетом в планировании является устойчивый рост населения, рост уровня жизни и укрепление их благосостояния. Перспективы развития накопительной пенсионной системы и ее влияние на рынок ценных бумаг связаны с соответствующим увеличением пенсионных активов и вложенных средств.

Ключевые слова: пенсия, пенсионные выплаты, пенсионные отчисления, ценная бумага, банк, финансовый рынок, рынок ценных бумаг, страхование.

Одним из важнейших условий успешного развития накопительной пенсионной системы является увеличение занятости и официальных доходов населения. Для этого необходимо усилить контроль за полной и своевременной передачей работодателями пенсионных взносов.

Добровольные и добровольные профессиональные пенсионные взносы в связи с выплатой налоговых льгот и вредных и опасных условиями труда в промышленности (производство стали, горнодобывающая промышленности, нефтеперерабатывающей промышленности, атомная энергетика, химическая промышленность) платить обязательные пенсионные взносы, добровольные пенсионные взносы за период введения. Обязательные работодатель пенсионные взносы за счет государственных средств частных налоговых доходов корпоративных отчислений на них путем проведения введения со ссылкой, в этом случае пенсионные сбережения работника не только растёт, но и экономически эффективное улучшение условий труда.

Хотя эти меры не могут решить все проблемы накопительных пенсионных фондов, они могут способствовать развитию накопительной пенсионной системы Казахстана.

На сегодняшний день «Единый накопительный пенсионный фонд» (ЕНПФ) является единственной организацией, которая осуществляет обязательные пенсионные взносы, обязательные профессиональные пенсионные взносы и добровольные пенсионные взносы.

В соответствии с распоряжением Главы Республики Казахстан Национальному банку было поручено в кратчайшие сроки сосредоточить пенсионные активы ЕНПФ, предотвратить социальную напряженность среди населения и обеспечить безопасность пенсионных активов. В этой связи Национальный банк организовал накопление пенсионных активов и обязательств в ЕНПФ по договорам пенсионного обеспечения с учетом максимальной прозрачности ЕНПФ, а также эффективного обеспечения операций ЕНПФ.[1].

Таким образом, по состоянию на 1 апреля 2016 года в базе данных автоматизированной информационной системы ЕНПФ были открыты индивидуальные пенсионные счета для всех лиц, ранее являвшихся участниками НПФ, а их пенсионные накопления были перечислены на этих счетах. С 1 июля 2016 года передача документов и другой информации в ЕНПФ, ликвидация оставшихся данных и документов в базе данных бывших накопительных пенсионных фондов была завершена.

По состоянию на 1 декабря 2016 года все лицензии на привлечение пенсионных взносов и внесение пенсионных выплат, а также на инвестиционное управление пенсионными активами были прекращены.

Кроме того, Национальный банк осуществил меры по определению справедливой стоимости пенсионных активов ЕНПФ одновременно с концентрацией пенсионных активов в ЕНПФ.

Результаты переоценки были в основном отражены в снижении стоимости неработающих корпоративных ценных бумаг, государственных ценных бумаг Республики Казахстан и финансовых инструментов, выпущенных иностранными эмитентами, стоимость финансовых инструментов, включенных в пенсионные активы ЕНПФ, снизилась на 2,2% от всех активов ЕНПФ.

Национальный банк одновременно с осуществлением вышеуказанных мероприятий разработал методологию и процедуру оценки пенсионных активов ЕНПФ, утвержденную Постановлением Правления Национального банка Республики Казахстан №11014 от 16 июля 2014 года.[2]

По состоянию на 1 апреля 2017 года количество счетов, принадлежащих вкладчикам обязательных пенсионных взносов, уменьшилось на 17 166 единиц или -0,2%, на добровольные пенсионные выплаты - на 181 ед. Или на -0,5% по сравнению с началом года. Это сокращение связано с тем, что соглашения о пенсионном пособии и индивидуальные пенсионные счета, не связанные с договором, возобновляются.

Количество счетов вкладчиков увеличилось на 5565 единиц или 1,4% на отчетную дату по обязательным пенсионным взносам (таблица 1).

Таблица 1. Количество индивидуальных пенсионных счетов Единого пенсионного фонда

Количество индивидуальных пенсионных счетов отдельных вкладчиков накопительного пенсионного фонда	01.01.17	01.04.17	Темпы роста(%)
Обязательные пенсионные взносы включаются в общую сумму	9 380 059	9 362 893	-0,2
Добровольные пенсионные взносы включаются в пособия	36 517	36 336	-0,5
Обязательные профессиональные пенсионные взносы включаются в состав прибыли	400 427	405 992	1,4

За три месяца 2017 года пенсионные накопления составили обязательные пенсионные взносы в размере 144,3 млрд. Тенге. 2,2 млрд. Тенге, обязательные профессиональные пенсионные взносы 9,2 млрд. Тенге. (9,1%), добровольные пенсионные взносы не изменились (таблица 2).

Таблица 2. Пенсионные накопления 2017 года

Пенсионные накопления	01.01.17	01.04.17	Темпы роста(%)
Обязательные пенсионные взносы	6 582,9	6 727,2	2,2
Добровольные пенсионные взносы	1,7	1,7	0,0
Обязательные профессиональные пенсионные взносы	100,7	109,9	9,1

В соответствии с положениями ст.50 п.4 Закона «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» от 21 июня 2013 года[3] реализовано 50% суммы обязательных пенсионных взносов, переведенных из бюджета на 1 января 2016 года в пользу работников (военнослужащих). Таким образом, к 1 апреля 2017 года сумма возмещения 50% от суммы обязательных пенсионных взносов, переданных за счет средств республиканского бюджета, составила 147,5 млрд. тенге.

Пенсионные взносы, инвестиционный доход и сбережения вкладчиков меняются из года в год (рисунок 1).

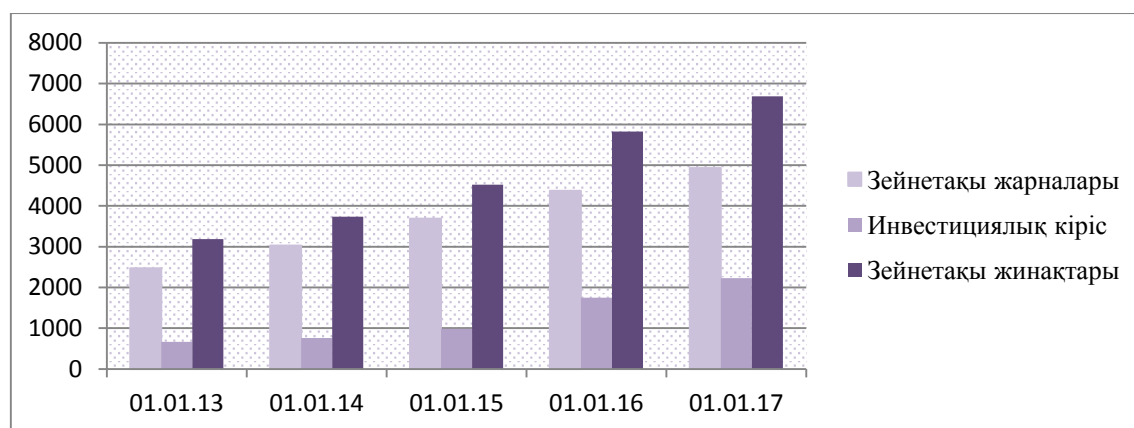


Рисунок 1.

Изменения в пенсионных взносах, чистых инвестиционных доходах и пенсионных накоплениях

Таким образом, с начала 2017 года пенсионные накопления вкладчиков увеличились на Т153,5 млрд. По состоянию на 1 апреля 2017 года 6 838,8 млрд. Тенге. тенге. Чистый доход от инвестиций увеличился на 51,5 млрд. тенге или 2,3% (таблица 3).

Таблица 3. Экономия пенсионных накоплений

Размер пенсионных накоплений	01.01.17	01.04.17	Темпы роста(%)
Пенсионные накопления	6 685,3	6 838,8	2,3
Пенсионные взносы	4 927,1	5 106,2	3,6
Чистый доход от инвестиций	2 224,3	2 275,8	2,3
Доля «чистого» инвестиционного дохода в размере пенсионных накоплений	33,3%	33,3%	0,0

В соответствии со ст. 35 Закона О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан Национальный банк может выбирать внешних менеджеров пенсионных активов или передавать некоторые активы менеджерам инвестиционных портфелей, действующих на территории Республики Казахстан[3]. Это похоже на существующую практику Национального фонда и практики управления активами, но она находится под контролем Национального банка над всеми пенсионными активами. Для обеспечения того, чтобы накопительные пенсионные фонды накопили свои пенсионные накопления в Единый пенсионный фонд, Национальный банк предпринял шаги для ограничения списка финансовых инструментов, допущенных к пенсионным активам, приобретенным НПФ. После переноса пенсионных накоплений в ЕНПФ она хотела продолжить свою карьеру как частные пенсионные фонды, менеджер инвестиционного портфеля (УИП) или добровольный накопительный пенсионный фонд (ЕНПФ) с частными активами.

Соответственно, Комитет по контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций НБК (далее - Комитет) выполняет функции надзора и контроля за деятельностью УИП и ПНФ. Кроме того, Комитет контролирует и контролирует финансовое состояние ЕНПФ, а также устанавливает требования к существованию системы управления рисками ЕНПФ.

Пенсионные активы хранятся на счетах в Национальном банке, который проводит все операции по накоплению пенсионных активов, их размещению и получению инвестиционного дохода. Национальный банк также является банком-хранителем.

Пенсионные накопления вкладчиков за 3 месяца 2017 года составили 77,3 млрд. Тенге. По состоянию на 1 апреля 2017 года 917,7 млрд. Тенге или 9,2 млрд. Тенге. тенге (таблица 4).[4].

Таблица 4. Пенсионные выплаты

Показатель	01.01.17	01.04.17	Рост(%)
Пенсионные выплаты	840,4	917,7	9,2
Показатель	143,9	149,9	4,2

ВВП в январе 2017 года увеличился на 45 732,1 млрд. Тенге. Он включает 14,6% пенсионных накоплений, 10,8% пенсионных взносов, 4,9% от чистого инвестиционного дохода (таблица 5).

Таблица 5. Сравнительные показатели, характеризующие роль пенсионного сектора в экономике Республики Казахстан.

Наименование индикатора	1.01.17
ВВП, млрд тенге	45 732,1
Соотношение пенсионных накоплений к ВВП	14,6
Соотношение пенсионных взносов к ВВП, в%	10,8
Чистый инвестиционный доход в ВВП, в%	4,9

Одним из способов преодоления дефицита финансовых инструментов является выпуск государственных ценных бумаг, выпущенных непосредственно государством или выпуск ценных бумаг национальных компаний. Основным риском для пенсионных активов при покупке инфраструктурных облигаций является отсутствие гарантированного государством механизма, что, в свою очередь, снижает привлекательность этих ценных бумаг для накопительных пенсионных фондов.

Передача индивидуальных пенсионных накоплений из индивидуальных пенсионных фондов в полном объеме будет осуществляться без участия вкладчиков в автоматическом режиме.

Для пенсионеров будет проводиться единовременный перерасчет базовой пенсии. Это увеличит размер пенсионных пособий для пенсионеров, которые имеют многолетний опыт работы, но имеют небольшую пенсию из-за отсутствия данных о доходах во время выхода на пенсию[5]. Базовая пенсионная пенсия для граждан, которые вышли на пенсию в июле 2017 года, будет рассчитываться с учетом их стажа работы:

1) по состоянию на 1 января 1998 года;

2) после 1998 года будет рассчитан с учетом продолжительности службы, подтвержденной выплатой обязательных пенсионных взносов в накопительную пенсионную систему.

Важнейшими проблемами накопительной пенсионной системы Казахстана являются:

1) дефицит национального фондового рынка, т. е. дефицит средств для инвестирования активов;

2) неграмотность и неграмотность населения по основным принципам деятельности;

3) полный охват населения деятельностью накопительных пенсионных фондов;

4) широкое использование добровольных и профессиональных пенсионных взносов;

5) диверсификация плохих корзин и сделок с аффилированными лицами;

6) Одним из наиболее развитых классов отечественного страхования являются пенсионные аннуитеты

Перспективы развития накопительной пенсионной системы и ее влияние на рынок ценных бумаг связаны с соответствующим увеличением пенсионных активов и вложенных средств.

Следовательно, наиболее важными проблемами пенсионной системы Казахстана являются:

1) дефицит национального фондового рынка, т. е. дефицит средств для инвестирования активов;

2) неграмотность и неграмотность населения по основным принципам деятельности;

3) полный охват населения деятельностью накопительных пенсионных фондов;

4) широкое использование добровольных и профессиональных пенсионных взносов;

5) диверсификация плохих корзин и сделок с аффилированными лицами;

6) Одним из наиболее развитых классов отечественного страхования является пенсионный аннуитет.

Пока пенсионные фонды являются долгосрочными инвесторами, а банки являются краткосрочными и среднесрочными, необходимо учитывать интересы этих участников рынка. Именно поэтому пенсионные фонды с их конкретными потребностями и с учетом особенностей выпуска долгосрочных ценных бумаг для повышения уровня грамотности, а также адвокаты и налогоплательщики, обязательные пенсионные вкладчики пенсионных активов, чтобы обеспечить будущее пенсий не хватает, необходимо широко раскрыть информацию о пенсионных пособиях. Поэтому наряду с общей информацией о пенсионном законодательстве необходимо создать финансовый портал для пенсионных накоплений и информацию об их управлении.

Меры по углублению реформ в рамках национального плана, утвержденного Правительством и Национальным банком до конца года антикризисный план действий на 2016-2018 годы широко признается. А также для оптимизации стабилизации финансового сектора, налоговой политики, приватизации и экономической, инвестиционной и социальной политики, в том числе меры по стимулированию конкуренции в соответствии с указаниями президента главной антикризисной программы является важным шагом в формировании новой структуры экономики.[6].

Стабилизация финансового сектора в направлении главной цели правительства и среднесрочной инфляции Национального банка в 2016-2017 годах, 5-7 в 2019 году, 4-6 в 2018 году, 6-8 в 2020 и 3-4 снижения процента. В апреле 2017 года введен механизм гибкого изменения базовой процентной ставки. Это будет нацелено на обеспечение стабильности цен и снижение инфляции. Такой шаг, чтобы повысить эффективность операций денежно-кредитной политики, а также усилит свое влияние на ставки денежного рынка, но и с точки зрения неработающих кредитов, правительство по всем вопросам о результатах стресс-тестов банковского сектора для обеспечения стабильности финансового сектора и не признавать их до сентября 2016 года будут приняты меры для списания.[5].

В результате, перспективы дальнейшего развития пенсионной системы в системе национальной экономики, которая тесно связано с основным компонентом современного общества и непосредственно влияющая на все сферы жизни. Основным приоритетом в планировании является устойчивый рост населения, рост уровня жизни и укрепление их благосостояния.

Список использованной литературы:

1. Ешеева А. Денежный фонд увеличивается в пенсионном фонде, фактическое направление развития не определено.// Золотая Орда - 2017. -25 августа (№34). -6-7
2. Постановлением Правления Национального банка Республики Казахстан №11014 от 16 июля 2014 года// online.zakon.kz/
3. Закон Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан» от 21 июня 2013 года// online.zakon.kz/
4. Об утверждении Положения и структуры Национального Банка Республики Казахстан (по состоянию на 10 января 2018 г.)Указ Президента Республики Казахстан от 31 декабря 2003 года N 1271.
5. Интервью Гульнара Жумабаевна «Страна экономики страны», издательство, Алматы - 2015, стр. 155
6. Молдагалиев Н.Я. Накопительная пенсионная система: состояние и перспективы // Бюллетень КазНУ-2016.-№5 112-115

Батырбаев Нұрлан Мұхтарұлы
Заң ғылымдарының кандидаты, доцент, ХҚТУ профессоры
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қаласы, Қазақстан.

ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ РАДИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН САҚТАЙТЫН ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ

Түйін. Бұл мақалада қоршаған ортаның радиациялық қауіпсіздігін сақтайтын құқық нормаларының экологиялық құқық жүйесіндегі орны туралы қарастырылады.

Резюме. В данной статье рассматривается место правовых норм, которые сохраняют радиационную безопасность окружающей среды в системе экологического права.

Summary. This article examines the place of legal norms that preserve the radiation safety of the environment in the system of environmental law.

Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшуі жөніндегі Тұжырымдамасы «Қазақстан-2050: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» елдің «жасыл» даму жолына көшуіне негізделген экономиканың орнықты әрі тиімді моделін құрудың нақты бағдарын белгілеп берді. Тұжырымдамада атом энергетикасына инвестиция салу және оны дамыту кезінде қауіпсіздік бастамаларға басымдық беру мен уран қалдықтарына бақылау енгізіп арнайы талаптарды қою мәселелері көрсетілді.

Еліміздің геология саласын дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында негізгі міндеттерінде жер қойнауын геологиялық және минералдық-шикізат базасын жаңғырту үшін нормативтік құқықтық база мен нормативтік техникалық базаны жетілдіру көрсетілген.

Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғайтын норманың экологиялық құқық жүйесіндегі орнын анықтаудың алдында біз құқық жүйесі, заң жүйесі, құқық саласы және құқық институты деген анықтамалардың мәніне талдау жасайық.

Экологиялық құқық теориясында ғалымдар экологиялық құқықтық нормаларды бір жүйеге келтіретін бірлігін қалыптастыруға атсалысты. Құқық жүйесі, оның ішінде экологиялық құқықтың жүйесі туралы зерттеулер жүргізіп, үлкен жетістіктерге жеткен ғылыми еңбектер бар. Экологиялық, табиғи ресурстар, табиғатты қорғау құқықтарының арақатынасын, құқықтың пәні, жүйесі және принциптерінің мәнін ашатын әрі бүгіндегі экология құқығының құрылымдық белгілерін және бұл құқықтың жетілуі үшін маңызды теориялық негіздерді қалыптастырған маңызды зерттеулер жасалды.

Жалпы жүйе философиялық ұғым бойынша – бір-бірімен байланысты және бір-біріне әсер етуші бөліктерден тұратын бүтін бір құбылыс. Ал құқық жүйесі объективтік заңдылықтар негізінде құралады.

Құқық жүйе ретінде келесі белгілермен сипатталады. Біріншіден, құқық-кездейсоқ құқық нормаларының жиынтығы емес, бұл органикалық бүтін бір құқықтық құбылыс, сонымен бірге ол объективтілігімен сипатталады. Құқық жүйесіне оны құрушы нормалардың бірлігі және олардың өзара байланысы тән. Олар жеке дара бір-біріне әсер ете алмайды.

Екіншіден, құқық жүйесі өзінің мазмұны және құрылымдық элементтерінің көлемі бойынша біртектес емес, көпжақты құқықтық құбылыс. Құқық жүйесі сонымен бірге құқық нормасына, құқық институтына және құқық саласына бөлінеді.

Құқық жүйесі – бұл құқықтың жекелеген бөліктерге бөлінуіне қатысты сонымен бірге мемлекеттегі күші бар құқық нормаларының бірлігі мен келісімділігін білдіретін оның ішкі құрылымы [1].

В.В. Петровтың пікірінше экология құқығының жүйесі деп экологиялық заңдылыққа сәйкес белгілі бір тәртіппен орналасқан оның институттарының жиынтығы деп түсіндіріледі [2].

«Жүйе» түсінігіне мынандай сипаттамалық белгілер тән:

- 1) жүйеде ортақ белгісі бар бірнеше элементтердің болуы;
- 2) жүйедегі элементтердің мазмұндас болуы. Әртүрлі мазмұндағы элементтер жүйені құрмайды;
- 3) жүйе элементтері белгілі бір түрде өзара әсер ететін қосылыстар болып табылады;
- 4) ортамен өзара әсерде жүйенің әрқашанда бірыңғай сапалық айқындылықта болуы;
- 5) жүйеге енетін қосылыстардың шартты дербестігінің болуы [3].

Құқық жүйесі мен заң жүйесінің байланысына, арақатынасына, айырмашылығына байланысты заңгер ғалымдар бір нақты тұжырымға келген жоқ. Бірақ жалпы алғанда олардың тұжырымы бойынша құқық жүйесі мен заң жүйесі бір феноменнің көрінісі. Бұған қосымша тағы да құқық – норма жүйесі және заң да норма жүйесі деген көзқарастар да бар [4].

Көптеген ғалымдар заң жүйесі заң актілерінің жиынтығы мен нормативтік ұйғарымдардың реттеу объектісіне байланысты бөлінетін заң саласы және институттарынан тұрады деп көрсетеді.

Құқық жүйесі кейбір ғалымдардың пікірінше құқықтан, құқықтық идеология, құқықшығарушылық пен құқық практикасынан тұрады. Ал басқа бір ғалымдар тобының айқындауынша құқық жүйесі – құқық нормасынан, құқық институтынан және құқық саласынан тұратын күрделі көпсалалы кешен болып табылады [5].

Барлық жүйе қалыптасу үшін белгілі бір негізге сүйенеді. Құқық нормаларын жүйелеу, құқық жүйесінің қалыптасу негізінің қандай критерийлерге сүйенетініне байланыссыз, кем дегенде, мына екі талапқа сай болуы тиіс. Біріншіден, жүйелеу ғалымға және практикаға қандай да бір пайда әкелуі тиіс. Құқық нормаларын дұрыс жүйелеу құқық саласының құрылымдық бөлімдерінің дәлме-дәл қалыптасуына әсер етеді. Жүйелердің келесі үлкен маңыздылығының бірі сонда, ол құқық нормаларының даму тенденциясын қалыптастырады, заңның одан әрі дамуына және ғылыми негізде кодификациялауға жол ашады. Қандай да бір қоғамдық қатынасты реттеу үшін қабылданатын жаңа заңдар құқықтың белгілі бір саласындағы жүйеге негізделеді.

Екіншіден, құқық нормаларын жүйелеу бір жағынан бір немесе басқа қоғамдық қатынастардың түрін реттейтін құқық нормаларының бірлігін, екінші жағынан – оларды әртүрлі топтарға, бөліктерге бөлуді (дифференциациялау) қамтамасыз етуі тиіс [6].

Құқық саласының тек заңдық белгілері ғана өздігінен құқық саласының пайда болу кезеңдерін және қалыптасуын көрсете алмайды, сонымен бірге шын мәнінде құқықтың жаңа саласы пайда болды ма, оның құрылысының қалыптасуына бар құқықтық материалдар жеткілікті ме деген мәселелерді шеше алмайды. Бұл сұраққа жауапты, яғни құқық жүйесінің динамикасын (қозғалысын) жүйелік-құрылым тұрғысына жақындау, тану арқылы білеміз. Сонымен бірге ол құқық саласын - әр түрлі деңгейдегі сала асты салалардан (норма, институт) тұратын көпжүйелілік құрылым екендігін көрсетеді. Құқық нормаларының белгілі бір топтарын құқық саласы деп тану үшін кем дегенде бір-бірімен байланысты екі фактор болуы шарт: өздерінің бірлігі арқылы жалпы құқық жүйесінің жеке элементі бола алатындай норманың ішкі реттілігінің болуы, екіншіден, құқық нормаларының осы тобының бір жүйедегі ұқсас элементтермен өзара арақатынасқа түсе алу қабілеттілігінің болуы. Әрине бұл құрылымдық белгілерді басқа белгілермен ауыстыру мүмкін емес. Сонымен бірге құқықтық реттеудің пәні де кез-келген құқық саласының қалыптасуының негізгі факторы болып қала береді және бұған қосымша нормалар тобын құқық саласы деп тануда құқықтық реттеудің әдісі, принциптері және қызметінің де алар орны бар [7]. Қорыта келгенде, нормалар жиынтығы құқық саласы болуы үшін оның құқықтық реттеудегі құрылымдық белгілері, әдісі, пәні, принципі және атқаратын қызметі айқын болуы тиіс.

Біртектес қоғамдық қатынастардың өзі пайда болу уақыты, орнына жағдайына байланысты қалыптасуы барысында көптеген белгілер мен ерекшеліктерге ие болады. Бұл жағдай сол әрбір типтегі қоғамдық қатынастарды жан-жақты реттеу қажеттілігін тудырады. Сипаты бойынша біртектес кез-келген құқық саласының құқықтық реттеу пәні ішкі біртектілігінің өзінде, қатысушылардың құрамына, қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің пәнінің пайда болу негізіне байланысты туындайтын белгілі бір айырмашылықтарға ие болады. Демек, бұл бір саладағы қоғамдық қатынастардың құқықтық нормаларының біртектес болуымен қатар, олардың да белгілі топтарға бөлінетіндігін, яғни құқық нормаларының дифференциациясы арқылы нормалардың топтастырылуы, яғни құқық институттарының қалыптасуы жүреді [6].

Құқықтық институт – қоғамдық қатынастардың ерекше топтарына қатысты қатынастарды реттейтін бір-бірімен байланысты құқық нормаларының жүйесі.

В.Н. Хропанюк, құқық институты деп – құқық саласының өзіндік бөлігі болып табылатын және белгілі бір қоғамдық қатынастардың түрлерін реттейтін ерекше құқық нормаларының кешені деп түсіндіреді.

Жалпы құқық институтының түсінігі көптеген жұмыстарда қайталанып немесе мазмұндас болып келеді. Жоғарыда көрсетілген анықтамалардан құқық институтының мынандай белгілерін анықтаймыз.

1. Сол институттағы қоғамдық қатынастардың мазмұнының біртектілігі.
2. Құқықтық нормалардың бірлігі.
3. Құқық нормаларының ерекшелігі.

Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғау – қоршаған ортаны жалпы құқықтық қорғаудың құрамдас бөлігі және сонымен бірге экологиялық құқық жүйесінде жеке институт болып табылады.

Бұл үшін қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғаудың нормалары жеке институт ретінде жоғарыдағы белгілердің барлығына сай келеді. Біріншіден, құқық институты ретінде қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғау атом энергиясын пайдаланатын

объектілерді орналастыру, жобалау, салу, пайдалануға беру, пайдалану, тасымалдау және орналастыруға, ядролық материалдарды, иондандырушы сәуле көздерін, радиоактивті заттар мен радиоактивті қалдықтарды есепке алу және бақылауға, ядролық материалдардың, технологиялар мен жабдықтардың, арнаулы ядролық емес материалдардың, қос мақсаттағы материалдардың, технологиялар мен жабдықтардың, иондандырушы сәуле көздерінің, радиоактивті заттардың экспорты мен импортын және Қазақстан Республикасының аумағындағы радиациялық жағдайды бақылауға, радиоактивті заттарды Республика аумағы арқылы транзитті тасымалдауға және тағы да басқа қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғауға байланысты туындайтын қатынастарды реттейді. Бұл қатынастар өз мазмұны бойынша біртекті әрі құқық институтындағы нормалармен сәкес келеді.

Екіншіден, құқық нормаларының заңдық бірлігі – бұл барлық құқық институттарының басты белгісі болып табылады. Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғау – бұл салааралық мәселе. Бұл мәселені шешу көптеген құқық салаларының қатысуымен сипатталады. Қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғау нормалары әртүрлі құқық салаларында орын алған. Яғни қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғау – қоғамдық қатынастардың пәнінің күрделілігіне орай бұл институттың күрделенуі, құқықтық жеке саласы болып қалыптасу үстінде екендігін көрсетеді. Дегенмен соңғы жылдары бұл институттың нормалары жүйеленіп, дербес құқықтық нормативтік акті болып қалыптасты. Яғни, «Атом энергиясын пайдалану туралы» (1997ж.) және «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы» (1998ж.) Қазақстан Республикасының заңдары қабылданды. Сонымен бірге бұл заңдарды толықтыратын бірнеше заң асты актілері бар. Демек, қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғаудың нормаларының бірлігі қалыптасқан.

Үшіншіден, оның заңдық ерекшеленуі, яғни қоршаған ортаны радиациялық ластанудан құқықтық қорғау институтының экология құқығының басты құрылымдық бөлігі ретінде экологиялық заңдар жүйесінде өз орны бар. Олар жоғарыда аталып кетті.

Сонымен талдау жасай отырып, құқық жүйесінің құқық нормаларынан, құқық институттарынан және құқық саласынан тұратынын айқындаймыз. Құқық жүйесінде құқық нормасы оның құрылымдық элементі болып табылады. Құқық институты – бір-бірімен байланысты дербес қоғамдық қатынастардың немесе олардың қандай ба бір құрамын реттейтін нормалар жүйесі. Құқықтық реттеудің пәні мен әдісі негізінде бөлінетін бір-бірімен байланысты құқықтық институттардың жиынтығы құқық саласы деп аталады. Өз кезегінде кейбір құқықтық институттар субинституттарға, ал құқық саласы сала асты салаларына бөлінуі мүмкін. Экология құқығы құқықтық реттеудің өзіне тән пәнімен, әдісімен сипатталатын жалпы құқықтың кешенді бір саласы болып табылады. Сонымен бірге құқықтың жеке саласы ретінде экологиялық құқық, құқық нормаларынан және құқық институттарынан тұрады.

Экологиялық құқықтық нормалардың тиімді жұмыс істеуі, атқаратын қызметінің нәтижелі болуы, ол нормалардың қандай институтқа және салаға жататындығын дәл айқындалуына байланысты.

Құқық жүйесінде бір-біріне қарама-қарсы екі бастама бар. Бір жағынан құқық жүйесі тұрақты, ал екінші жағынан өзгермелі, қозғалмалы (динамика) болуы тиіс. Барлық уақытта өзгеріп отыратын қоғамдық қатынастарға негізделетін құқықтың қозғалысы (динамикасы), өз кезегінде оның құрылымдық жүйесінің өзгеруіне әкеп соғады. Бұл эволюциялық жолмен, яғни құқық институттары мен саласы бірде дифференциациялану, ал кейде интеграциялану арқылы өзгеріп отырады [7].

Бүгінде экологиялық құқық жүйесінде де осындай эволюциялық процесс жүріп жатыр. Біздің ойымызша, құқық нормаларының құрылымдық белгілеріне жоғарыда жасалған тұжырымдарға сай, бүгінде қоршаған ортаның әрбір табиғи объектілеріне байланысты қатынастарды реттейтін құқықтың нормалары жалпы құқықтың жеке салалары болып табылады. Ал қоршаған ортаны радиациялық ластанудан қорғайтын құқық нормалары – (сол сияқты қоршаған ортаны мұнай қалдықтарынан, улы заттардан, пестицидтерден құқықтық қорғау институттарының құқықтық нормалары да) экологиялық құқықтың ерекше бөлімінің институттарын құрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Хропанюк В.Н. Теория государства и права: Учебное пособие для высших учебных заведений /Под ред. В.Г. Строчкова. М. 1988. С.289-290.
2. Петров В.В. Экологическое право России. Учебник для вузов. М. Издательство БЕК -1995. С.78.
3. Байдельдинов Д.Л. Экологическое законодательство Республики Казахстан. –Алматы: Жеті жарғы, 1995. С.24.
4. Лившиц Р.З. Современная теория права. М. Юрист. 1992. С.51.
5. Общая теория права. Учебник для юридических ВУЗов. Под ред. А.С. Пиголкина. - Москва., 1995. С.180.
6. Еренов А.Е., Мухитдинов Н.Б., Ильяшенко Л.В. Предмет и система советского земельного права. Алма-ата. 1981.
7. Мухитдинов Н.Б., Мороз С.П. Горное право (Учебное пособие). –Алматы, 1999. С. 28-29.

Dauren Ualikhan

A third year student of Kimep University, Faculty of Jurisprudence (BIIb)
Instructors: **Grebennikova-Howe Yelena, Ospanov Yedilbay, Zhakupova Aliya**
Almaty, ualikhan.dauren@mail.ru

ANIMAL LAW IMPROVEMENT IN POACHING PREVENTION IN KAZAKHSTAN: COMPARATIVE ANALYSIS OF SOUTH AFRICAN MODEL

Түйіндеме: Қазіргі кезде заңсыз аң аулау мәселесімен күресу Қазақстан үшін күрделі мәселелердің бірі. Заңсыз аң аулау тек ҚР-да ғана емес әлемнің көптеген елдерінде кеңнен кездесетіні сөзсіз. Дегенмен, кейбір елдер бұл қылмыс түрімен күресуді біршама жолға қоя білген. Мақала Оңтүстік Африка еліндегі заңсыз аң аулаумен күрес жолдарына және ҚР заңдарына талдау жасау арқылы еліміздегі заңның кемшілік тұстарын айқындайды. Автор өзінің пікірін дәлелдеу үшін нақты мысалдар келтіреді. Сонымен қатар, кейбір мамандардың пікіріне талдау жасайды. Оңтүстік Африка Республикасының заңсыз аң аулаумен күрес тәжірибесіне және еліміздегі мамандардың пікіріне сүйене отырып ҚР браконьерлікпен күресті қалай жолға қою керектігі жөнінде құқықтық ұсыныс жасалады.

Кілт сөздер: заңсыз аң аулау, Қазақстан, Оңтүстік Африка Республикасы, жаза, жабайы аңдар.

Резюме: В настоящее время браконьерство является одной из самых сложных проблем для Казахстана. Несомненно, проблема незаконной охоты встречается не только в Казахстане, а также во многих странах мира. Однако некоторые страны применяют эффективные методы борьбы с браконьерством. Анализируя способы борьбы с браконьерством, используемых в Южно-Африканской Республике, статья определяет слабость в Казахстанских законах. Автор приводит определенные примеры для того чтобы доказать своё мнение. Более того, проводится анализ мнений экспертов. Опираясь на опыт борьбы с браконьерством проявленный Южно-Африканской Республикой, а также основываясь на мнениях профессионалов, предлагается правовой способ борьбы с браконьерством в Республике Казахстан.

Ключевые слова: браконьерство, Казахстан, Южно-Африканская Республика, наказание, дикие животные.

Summary: Currently, poaching is considered to be one of the most difficult problems in Kazakhstan. Undoubtedly, the problem of illegal hunting appears not only in Kazakhstan, but also in many countries of the world. However, some states apply effective methods in order to fight against poaching. Analyzing the way of eliminating the poaching problem exercised in South African Republic, the article identifies the weakness of Kazakhstani laws. The author shows certain examples in order to prove own opinion. Moreover, there is the analysis of experts. Based on the South African Republic's experience as well as on the experts' opinions, it is suggested the legal method for fighting against the poaching in the Republic of Kazakhstan.

Key words: Poaching, Kazakhstan, South African Republic, punishment, wild animals.

‘Poaching is the practice of illegal hunting, killing, capturing or taking of wildlife violating local or international wildlife conservation laws’¹. Poaching is a serious legal problem in Kazakhstan. There is a steady increase of crimes concerning illegal hunting in Kazakhstan, for instance, in 2008 it were registered 65 offenses in accordance with the article 337, later in 2012 in accordance with the same article the number of poaching crimes has risen – 204 offenders are subject to criminal liability². Despite the fact that illegal hunting cases appear permanently, only a few of them are prosecuted in court. In the first half of 2016 it were estimated 384 violations with regards to the usage of animal world were registered in accordance with administrative code; whilst 55 facts of illegal hunting on animals were noticed based on article 337 of criminal code; as far as the article 339 is concerned, 37 facts of unlawful shooting with a purpose of obtaining saiga’s horns were observed. Consequently, 150 citizenships were prosecuted to administrative responsibility, whereas only 1- to criminal one³. Thus, it was proven that inaccuracy of laws leads to overall poaching challenges.

At the end of XX century, the number of saigas reached approximately 1 million species, in 2005- nearly 300 thousands and nowadays- a little bit more than 150 thousands; since 2014, a percentage of issues on saigas’ shooting has increased by 5 times⁴. Moreover, according to the Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, it was estimated that 402 facts of shooting, acquisition and purchase of saigas’ horns were fixed up. It should be noted that more than 2300 species of saigas were killed by resulting in disposition of 13 280 saigas’ horns during operational procedures between 2010 and 2016⁵. In addition to this, despite the fact that a quantity of snow leopards accounts for 120-130 in Kazakhstan, an illicit hunting on their fur is continued.

Actually, the research question is ‘how to improve animal law in order to prevent poaching in Kazakhstan by analyzing South African Republic model?’. The analysis of primary and secondary sources as well as the

¹ Poaching law and legal definition, < <https://definitions.uslegal.com/p/poaching/>> accessed 01 May 2018

² M Mataeva, ‘Analiz effektivnosti borbi s ekologicheskimi prestupleniyami v Kazakhstane’ [Analysis of struggle effectiveness with ecological offenses] translation by the author < kaztag.kz> accessed 3 April 2018

³ Danil Utyupin, ‘Na Pricele u Brakonero’v’ [‘At The Sight of Poachers’] translation by the author < <http://zanmedia.kz/2016/08/17/at-sight-poachers>> accessed 01 May 2018

⁴ Alla Zlobina, ‘V Kazakhstane Ischezaet Saiga’ [‘Saiga Disappears in Kazakhstan’] translation by author. < http://www.ratel.kz/raw/v_kazahstane_ischezaet_saiga> accessed 01 May 2018

⁵ Danil Utyupin, ‘Na Pricele u Brakonero’v’ [‘At The Sight of Poachers’] translation by the author < <http://zanmedia.kz/2016/08/17/at-sight-poachers>> accessed 01 May 2018.

expert opinion got from the interview will assist to find the answer. The principles of two countries as well as approach of fighting against poaching will be compared.

According to the Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, the rules of an attitude to hunting, fishing, and poaching are described there, also the Water Code and Forestry Code contain some information regarding the generally accepted norms, Additionally, the Law 'On Protection, Reproduction and Use of Animal World', describes hunting regulations in the Republic of Kazakhstan¹. 'The Rules of Hunting on the territory of Kazakhstan, among others, establish the prohibited methods of hunting, among which: sport hunting with usage of air-, auto- or motor-vehicles; with usage of night sight and silent shooting equipment, laser aimers; usage of illuminants; usage of pneumatic and throwing weapons, with burning or in other way destroying of vegetation and others²'. The above-mentioned methods define what is an illegal hunting, therefore the prohibited activities are punishable by the law.

In Kazakhstan, the liability for the commitment of poaching crimes might be administrative or criminal one, depending on severity of an offense. The article 382 of the code of administrative offenses establishes a fine consisting of 5 MCI if the person violates hunting rules³. Whilst the article 337 of the Penal Code sets up more strict penalties which consist of three hundred monthly calculations indices or in the same amount, or community services for the term of up to two hundred forty hours, or arrest for the term of up to seventy five days, with deprivation of the right to occupy determined posts or to engage in a determined activity for the term of up to one year if the person commits illegal hunting with the use of explosive devices that may lead to the mass destruction of animals⁴.

In South Africa the law National Environmental Management Act (NEMBA) prohibits an illegal hunting. In accordance with NEMBA illegal hunting is a catching, capturing, hunting or killing any living specimen by forbidden methods or devices including 'searching, pursuing, discharging a missile, lying in wait, luring, alluring or injuring with intent to hunt, catch, capture or kill any such specimen'. If person is condemned under any of the above-mentioned decrees of the NEMBA Regulations, there will be penalties consisting of 100,000 South African Republic Rand (ZAR) (about US\$11,255) and/or up to five years of imprisonment⁵. Additionally, NEMBA legally allows courts the confiscation of property that was used in crime.

Actually, having analyzed the primary sources, it might be said that the term of the 'illegal hunting' is almost the same in two countries: unlawful hunting, capturing, killing animals with the use of prohibited methods. However, there is a difference in the amount of penalties for poaching offenses. Analysis of secondary sources shows that Kazakhstani punishments for illegal hunting are gentle. A Kazakhstani scientist, whose name is Bekenov, apprises that the liability for the commitment of illegal hunting should be strengthened by increasing fines and adding the possibility for courts to confiscate illegal tools that was used in crime⁶.

Indeed, Kazakhstani Criminal Code set up punishments for only those poachers, who commit illegal hunting offense that led to the mass destruction of animals. Penalties consist of arrest up to 75 days or community services up to 240 hours or fine in the amount 300 MCI, so that no deprivation of freedom at all. Whilst in South Africa penalties more severe than in Kazakhstan: South African law NEMBA makes provisions regarding deprivation of freedom up to 5 years.

Furthermore, the reason why in Kazakhstan the cases of illegal hunting appear constantly is due to the fact that courts are not allowed to confiscate the property of poachers. This means that tools such as weapons, transport, equipment that were used in committing crime are returned to the poachers when they are released from the sentence. As a result poachers tend to continue illegal hunting after receiving their illegal property⁷. Whereas South African National Environmental Management Act⁸ gives a possibility for courts to confiscate the poachers' property, hence South African Republic laws reduce the probability of poaching recidivism.

In Kazakhstan, Ministry of Agriculture intends to toughen the penalties for poaching⁹. Aynabekov who is chief executive officer of the committee of forestry and animal world, reports that earlier poachers were

¹ M Baideldinova and F Dalpane, 'Animal Law In Kazakhstan: A Survey' [2013] GJAL 8.

² Ibid 9

³ *Administrativni Kodeks [Code of Administrative Offenses] 2014, No 235-V, Art.382, RK*

⁴ *Ugolovni Kodeks [Penal Code] 2014, No.226-V, Art.337, RK*

⁵ *National Environmental Management Biodiversity Act of 2004*

⁶ D. P Mallon and S. C. Kingswood, 'Antelopes Part 4: North Africa, the Middle East, and Asia' (IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge) (8) [2005] < <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/2001-024.pdf>> accessed 07 May 2018

⁷ Interfax, 'V Kazakhstane Uzhestochat Nakazaniy Za Brakon'erstvo' ['In Kazakhstan penalties for poaching will be toughened'] translation by the author < http://express-k.kz/news/?ELEMENT_ID=98523> accessed 01May 2017

⁸ *National Environmental Management Act 1998, ss 108*

⁹ Interfax, 'V Kazakhstane Uzhestochat Nakazaniy Za Brakon'erstvo' ['In Kazakhstan penalties for poaching will be toughened'] translation by the author < http://express-k.kz/news/?ELEMENT_ID=98523> accessed 01May 2018.

being released by paying fines, that tend to be in the amount of 50-100 MCI (1 MCI – 2269 tenge). Ministry of Agriculture with consultation of lawyers prepared an alteration for the bill in accordance with that there will be deprivation of freedom from two up to eight years, depending on the damage for the nature; besides, future alterations for the bill allow courts to confiscate the illegal property that was used in the commitment of poaching. Thus, the alteration for the bill ‘On introducing amendments and additions to legislative acts of the Republic of Kazakhstan on agro-industrial complex issues’ make provisions concerning toughening punishments for illegal hunting that will be increased to the category of medium gravity and grave crimes with confiscation of property that was used in the offense.

South Africa Republic is considered to be the epicenter of poaching crisis, with 10 percent of rhino population have been killed between years 2013-2014¹. Cooke and Shlickeisen, the members of CSIS organization, assert that a large amount of illegal hunting cases appear due to the fact that poaching in South Africa commits by well-organized criminal syndicates². Actually, the population of the Black Rhinos (*Diceros bicornis*) was the most numerous rhino species in the world, however because of the hunting and the increase of demand in land use for agriculture as well as clearances by 1960 only 100000 remained. Moreover, between 1960-1965 poaching affected the collapse of black rhinos population by 98 percent, approximately 2000 rhinos estimated³. Between 2007 and 2013, ‘rhino poaching increased by 7000 percent in South Africa, endangering the very survival of this species’⁴. Since 2009 in South Africa there were killed 3 668 white and black rhinos⁵. Owing to the necessity of fighting against poaching on international level South Africa among other 14 African states signed the SADC Protocol on Wildlife and Law Enforcement in 1999 that consequently led to the creature of the Law Enforcement and Anti-Poaching Strategy 2016-2021.

The main goal of the Protocol on Wildlife and Law Enforcement was to facilitate the harmonisation of the legal instruments governing wildlife use and conservation among State Members. Accordingly, those State Members have created an international project that is called ‘Law Enforcement and Anti-Poaching Strategy of 2016-2021’ (LEAP) in order to fight illegal hunting on international level. Its mission to promote the co-operation and co-ordination between Member States in order to support the productive enforcement of laws concerning environmental and wildlife aspects using strong policy guidance as well as the practice of requisite knowledge and skills. Therefore, to attain the aim it is necessary for SADC community to have a suitable monitoring quality and up to-date information for the purpose of reporting the strategic options chosen and to monitor the results; owing to this approach SADC will be able to inform the State Members of what strategic institutional, policy and legal alterations will be required to preserve Africa’s wildlife heritage. Basically, the strategy is focused on elephant and rhinos, however it also aims to protect other endangered species including the great apes, pangolin, marine mammals and turtles, fresh- and salt water fish and a range of bird species⁶.

Elephant Trade Information System informs that China has become the world’s market of illegal ivory. South Africa has signed numerous of moratoriums with the countries, where there are network of black markets for illegal ivory, including Cambodia, China and Vietnam⁷. What is more, SADC Member States are signatory to as well as participants of multiple international Conventions and Organizations including Convention on the International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (CITES), United Nations Environment Assembly Decision on Illegal Trade in Wildlife, EU Action Plan against Wildlife Trafficking; The African Union (AU) Convention on Conservation of Nature and Natural Resources (the Maputo Convention 2003)⁸.

Additionally, in South Africa poaching appears owing to the poverty: despite the fact that Limpopo has a large amount of natural resources in South Africa, 78.9 percent of people live below the poverty line (according to UN definition less than 1.25 percent per day); the unemployment rate attains 49 percent

¹Jennifer Cooke and Derek Schlickeisen, ‘Africa’s Wildlife Poaching And Trafficking Crisis’ [2015] CSIS <https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/151113_Cooke_AfricaWildlifePoaching_Web.pdf> accessed 01 May 2018

² *Ibid* 9

³ SADC Law Enforcement and Anti-Poaching Strategy, 2016-2021

⁴ The Staff Working ‘Document accompanying this Communication (SWD shows in greater detail the scale of wildlife trafficking worldwide and the EU’s role in the illegal trade’(38) [2016]<

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2016/0087/COM_COM\(2016\)0087_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2016/0087/COM_COM(2016)0087_EN.pdf)> 01 May 2018

⁵ SADC Law Enforcement and Anti-Poaching Strategy, 2016-2021

⁶ SADC Law Enforcement and Anti-Poaching Strategy, 2016-2021 <

http://www.gaborone.diplo.de/contentblob/4715602/Daten/6225475/SADC_LEAP_FINAL.pdf> accessed 07 May 2018

⁷ *Ibid*

⁸ SADC Law Enforcement and Anti-Poaching Strategy, 2016-2021 <

http://www.gaborone.diplo.de/contentblob/4715602/Daten/6225475/SADC_LEAP_FINAL.pdf> accessed 07 May 2018

approximately a half of population in Limpopo region¹. In South Africa 37 percent of population cannot afford themselves to buy adequate food and non-food items due to the lack of money, so that 12 million people live in an extreme poverty².Cooke and Shlikeisen, who are directors of CSIS³, as well as Non-governmental organizations including WWF- International, Conservation International, IFAW, Wildlife Conservation Society⁴ consider poverty causes the engagement of rural communities to commitment of poaching crimes in Sub-Saharan countries including South Africa.

The state authority also comprehends the necessity of reducing poverty as the main factor of poaching. South African Republic aims to aligning itself with the 2030 Agenda for Sustainable Development Goals, also known as the Global Goals, which promote to end poverty, to preserve the planet, to ensure the welfare and prosperity of the people and set up the inclusive and equitable quality education in the world. ‘These goals are action oriented, global in nature and universally applicable to all countries, while taking into account different national realities, capacities and levels of development and respecting national policies and priorities’⁵. South Africa has focused on solving of three major issues addressing the triple challenges of poverty, inequality and unemployment. Logically, South Africa by eliminating the poverty, which is the main factor of poaching crimes, and by fighting against illegal hunting applying Law Enforcement and Anti-Poaching strategy with assistance of SADC community, it could be said that illegal hunting cases are reduced. Indeed, according to South African minister, whose name is Edna Molewa, she noted that it is a decrease in poaching: in 2018 in Kruger National Park poaching has diminished by 24 percent⁶.

In order to show the ineffectiveness of the current Kazakhstani legislation concerning poaching, court cases that were held in Kazakhstan and South Africa will be compared. As a matter of fact, both cases correspond with the research topic which is poaching. Although in both countries accused persons are subject to criminal liability due to illegal hunting on endangered species, the severity of penalties that were established by the final verdict completely differs in Kazakhstan and South Africa.

In Kazakhstan, the Irgiz trial which is the court of the first instance in October 19 2015 started pre-trial investigation regarding six arrested men who killed 50 saigas. They were accused for the second part of Article 31 and paragraphs 2 and 4 of the fourth paragraph of Article 337 of the Criminal Code (committing of criminal offense by a group and illegal hunting of rare and endangered species of animals as well as animals, which imposed a ban on the use with causing damage in large size). The Irgiz court found them culpable in accordance with above mentioned articles and condemned up to 2 years of imprisonment⁷.

Those six people committed crime under preliminary collusion. Moreover, in the salons of their jeeps were found and confiscated evidences such as saiga horns in the amount of 100 pieces, two hunting rifles MR-155 12-caliber 232 cartridge "Azot" and "practice," three hunting knives, two hand saws, spikes to puncture the wheels in the amount of 43 pieces.

Despite the fact that the crime was organized by group, the Aktobe regional court on the appeal considered the case and changed the judicial act by reducing penalties. The alteration of the verdict is based on the fact that defendants fully compensated the damage caused by illegal hunting. As a result, in accordance with the Section 55 of the Criminal Code, accused persons for the crimes of medium gravity and voluntary compensation of the damage caused by the crime were punished only by fines, therefore no deprivation at all.

In South Africa the Supreme Court of Appeal of Johannesburg checked the case *Lemthongthai v S*. Actually, an appellant whose name is Chumlong Lemthongthai, was charged with killing 26 rhinos and obtaining its horns. On September 10 of 2014 regional court heard the case, later on September 25 2014 the court of the second instance found him guilty due to the commitment of illegal acts prohibited by National Environmental Management Biodiversity Act that prohibits killing, capturing or taking wildlife. Additionally, the accused person admitted that he unlawfully and deliberately made improper use of documents to enable

¹ Staff Reporter, ‘Strengthening Economic Development in Limpopo’ <<http://anctoday.org.za/strengthening-economic-development-limpopo/>> accessed 07 May 2018

² Greg Nicolson ‘South Africa: Where 12 million live in extreme poverty’ <<https://www.dailymaverick.co.za/article/2015-02-03-south-africa-where-12-million-live-in-extreme-poverty/#.WRASWsaQnDc>>

³ Jennifer Cooke and Derek Schlickeisen, ‘Africa’s Wildlife Poaching And Trafficking Crisis’ [2015] CSIS <https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/151113_Cooke_AfricaWildlifePoaching_Web.pdf> accessed 01 May 2018

⁴ Rosaleen Duffy and Freya A. V. St John Poverty, ‘Poaching and Trafficking What are the links?’ <http://eprints.soas.ac.uk/17836/1/EoD_HD059_Jun2013_Poverty_Poaching.pdf> accessed 07 May 2018

⁵ United Nation ‘Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development’ [2015] <<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>> accessed 01 May 2018

⁶ Rachael Bale, ‘More than 1000 Rhinos Killed by Poachers in South Africa Last year’ <

<https://news.nationalgeographic.com/2018/01/wildlife-watch-rhino-poaching-crisis-continues-south-africa/>> accessed 01 May 2018

⁷ Press Office of the Aktobe Regional Court, Single Register of Pre-trial Investigations, <sud.gov.kz> accessed 24.04.18

the rhino horn to be traded. Moreover, the fact that Chumlong is a Thai nationality aggravate the sentence because The high court made an assumption that the appellant was part of a Thai well-organized group that commits crimes in dealing of rhino horns. The high court held it against the appellant that he had not disclosed the identity of the syndicate to the authorities. The regional court found him guilty in the form of imprisonment to 30 years¹.

The accused person appealed the judicial act made by regional court. Consequently, the Supreme Court of Johannesburg made final verdict, so that the punishment was reduced. The alteration of judicial act is motivated that high court took into account the appellant's personal circumstances, namely, that he was 44 years old, married, had two children and committed the crime for the first time. Apart from personal circumstances the reduce of penalties is based on admission of appellant that he killed 26 rhinos. As a result, owing to the appeal reduced the imprisonment up to 18 years with fine of one million rands (approximately 80000 dollars)².

Thus, in both court cases poachers killed the endangered types in the amount of 50 and 26 animals in Kazakhstan and South Africa respectively. Actually, Aktobe poachers is an organized group that committed crime under preliminary collusion and the evidences including weapons and horns were found; all of these above-mentioned facts should have aggravated the sentence, however after the appeal they were condemned only to pay fines and no imprisonment at all. Whilst South African Republic example shows that there was strict verdict which established severe penalties despite the appeal of offender. Having compared two court cases, it is obvious that Kazakhstani legislation regarding penalties of illegal hunting is too gentle.

Although there is moratorium up to 2020 that prohibits the use of saiga and their derivatives, save for the use for scientific purposes³, the illegal hunting in a massive scale appears permanently. In Kazakhstan there was court case in 2015 when Abai district court found guilty one person in killing 500 saigas and obtaining 1021 horns, as a result poacher was convicted only for 1,6 years of imprisonment⁴. Comparing with South African Republic court cases the verdict much severe. There was court case that was held in the South African Republic Makhado Magistrate's Court in January 2015, when six men were condemned due to the poaching on a rhino, accordingly five of them they were sentenced to 15 years imprisonment whilst another was sentenced to 10 years imprisonment; Another prosecution that was held in South African the Mokopane Magistrates Court in Limpopo where four men were condemned and sentenced for the poaching of two rhinos in the Naboomspruit area in 2013. Consequently, the men were imprisoned for the term between 14 and 20 years⁵.

Furthermore, in statement of fact they were statistics of court cases concerning illegal hunting: in the first half of 2016 among 90 registered criminal illegal hunting cases based on the articles of 337 and 339 of the the Criminal Code only 1 person was subject to criminal liability. Whilst in comparison with South Africa the prosecution rate is more effective than in Kazakhstan because between the period of April 2015 and March 2015 it were estimated 49 completed cases involving 103 indicted persons. As a result, 80 people of these accused were convicted, causing conviction rate of 78 percent⁶. Hence, looking at the above-mentioned comparisons of court cases concerning poaching and analysis of prosecution rates of both countries, it could be said that it is necessary to make urgent changes in the current Kazakhstani laws for illegal hunting in order to improve trial procedures. The above-mentioned alteration to the bill proposed by the Ministry of Agriculture to the state in accordance with that the criminal liability⁷ will be increased should be accepted.

Currently, saiga indwells in the range of the following states Kazakhstan, Mongolia, Russia, Turkmenistan and Uzbekistan⁸. All of these countries have signed the Memorandum of Understanding (MoU) Concerning Conservation, Restoration and Sustainable Use of the Saiga Antelope, a Multilateral Environmental Memorandum of Understanding that came into effect on September 24 2006. The MoU has a

¹ *Lemthongthai v S (849/2013) [2014] ZASCA 131*

² *Ibid 12*

³ *Moratorium One the Use of Saiga [RK] of 2012, № 969*

⁴ *Nur.kz 'K Poltora Goda Lisheniya Svobodi Prigovorili Za otstrel 500 Saigi V Karagandinskoi Oblasti' [A poacher was convicted for one and a half year of deprivation of freedom for killing 500 saiga in Karaganda oblast] Translation by the author < <https://www.nur.kz/913186-k-15-godam-lisheniya-svobody-prigovorili.html>> accessed 01 May 2018*

⁵ *Department of Environmental Affairs 'Minister Edna Molewa joined by Security Cluster Ministers highlights progress in the fight against rhino poaching' https://www.environment.gov.za/mediarelease/molewa_onprogresagainst_rhinopoaching accessed 01 May 2018*

⁶ *Ibid*

⁷ *Interfax, 'V Kazakhstane Uzhestochat Nakazaniy Za Brakon'erstvo' [In Kazakhstan penalties for poaching will be toughened] translation by the author < http://express-k.kz/news/?ELEMENT_ID=98523> accessed 01 May 2018*

⁸ *A Zhanabergenov 'Recovery Of Saiga Population' l> accessed 09 May 2018*

goal to attain and maintain suitable conservation status for saiga applying the best scientific purposes and considering the socio-economic value of saigas for the people of the states¹.

The MoU, together with the Medium-Term International Work Programme (MTIWP), grant the framework to conduct the realization of preservation action for the saiga among the Member States, including the use and trade of endangered type. MTIWP focuses on the following goals: to improve population monitoring, reducing poaching of saigas, creating alternative means of subsistence to poaching, to enhance the awareness of the issue both on international and regional levels, the study of the migration ways of saiga, captive breeding and assessing long-term conservation solutions. Moreover, MoU was signed by the following organizations and conventions UNEP, CITES, WWF International, International Council for Game and Wildlife Conservation, IUCN/SSC and Saiga Conservation Alliance².

A conservation biologist at Imperial College London and chair of Saiga Conservation Alliance, whose name is E.J. Millner-Guland, after the endangered species saiga has died in the amount of 134 000 due to Pasteurellosis in 2015, he claimed that nowadays three of four remaining populations of saiga are at extremely critical situation, so that the saiga may become extinct. Therefore, E.J. Millner-Guland asserts that 'anti-poaching should be on the top of priorities in order to save the saiga, otherwise it may become extinct'³.

From 26 to 29 October 2015 in Tashkent there was a meeting of representatives of the member states that signed Memorandum of Understanding (MoU) Concerning Conservation, Restoration and Sustainable Use of the Saiga Antelope, more than 70 participants have agreed on adoption of concrete set of measures in order to increase the population of saiga in Kazakhstan, Russia, Mongolia, Uzbekistan and Turkmenistan until 2020⁴. As a result the 'Medium-term Action Plan Relating to Saiga' (2016-2020) was adopted.

The goal of the 'Action Plan' is to create the tendency of the growth saiga population. Additionally, the plan has urgent measures that should be accepted immediately: among them are: firstly, it is needed to adopt protocols for monitoring and measures in case of mass death of saiga. Secondly, the development of cooperation between states and non-governmental organization is necessary. Thirdly, support researches oriented to the decline of the use saiga horns for medicine, trade of saiga horns and its markets as well as support the researchers that study way of migrations of saiga. The plan sets the actions for management of the local people and also suggests improving welfare of the indigenous people in order to find alternatives of livelihood⁵.

Furthermore, Medium-term Action Plan Relating to Saiga' (2016-2020) suggests creating new anti-poaching strategy as well as strengthen legislation for the improvement of court prosecutions. Looking at the SADC Community that created the international strategy LEAP that also takes into account national circumstances, the Member States that signed MoU relating to saiga including Kazakhstan, Russia, Mongolia, Turkmenistan and Uzbekistan should also adopt international anti-poaching strategy considering local legislation and national characteristics. Following the example of the Southern African countries LEAP, in accordance with that strategy not also focused on elephants, but also aims to protect other endangered species including the great apes, pangolin, marine mammals and turtles, fresh- and salt water fish and a range of bird species⁶the future anti-poaching strategy of MoU may be also focused not only on saiga, but also protect another endangered animals including goitered gazelle, kulan and argali.

South Africa in accordance with the plan of LEAP strategy has signed a numerous agreements with the countries, where there are network of black markets for illegal ivory, including Cambodia, China and Vietnam⁷. Cooperation with the so-called consumer countries and this action of signing moratoriums could be similar if there will be cooperation between the member states of MoU and China, the main consumer and the market of saiga horns.⁸. Hence, for the future anti-poaching strategy of MoU member states including Russia,

¹ CMS, 'Saiga Antelope' < <http://www.cms.int/en/legalinstrument/saiga-antelope>> accessed 01 May 2018

² Ibid

³ Henry Nicolls '134,000 saiga antelope dead in two weeks. What is the probable cause?' < <https://www.theguardian.com/science/animal-magic/2015/jun/12/134000-saiga-antelope-dead-in-two-weeks-what-is-the-probable-cause>> accessed 01 May 2018

⁴ Florian Keil 'Countries Agree on Actions to Help Save Saiga Antelopes' <http://www.rvc.ac.uk/research/programmes/livestock-production-and-health/news/countries-agree-on-actions-to-help-save-saiga-antelopes> accessed 01 May 2018

⁵ Medium Term International Work Programme for the Saiga Antelope (2016-2020)

http://www.cms.int/sites/default/files/document/unep-cms_saiga%20mos3_mr_annex%205_mtiwp2016-2020_rev_eng_0.pdf accessed 01 May 2018

⁶ SADC Law Enforcement and Anti-Poaching Strategy, 2016-2021 <

http://www.gaborone.diplo.de/contentblob/4715602/Daten/6225475/SADC_LEAP_FINAL.pdf> accessed 07 May 2018

⁷ Ibid

⁸ Ibid

Kazakhstan, Uzbekistan, Mongolia and Turkmenistan are needed to set cooperation with China, where there is unlawful market of saiga horns.

South Africa in order to fight against poaching aims to eliminate poverty as the main factor of poaching crimes, for this purpose South Africa attempts to align itself with the so-called 17 'Global Goals', Sustainable Development Goals and focused on getting rid of extreme poverty: in South Africa 37 percent of population people has no opportunity to buy adequate food and non-food items due to the lack of money, so that 12 million people live in an extreme poverty¹. Kazakhstan also accepts the Sustainable Developments Goals (SDG) that lead to the justice and prosperity all over the world, moreover, Kazakhstan has a '2050 Strategy' and '100 Concrete Steps' strategies, that include most of the part of SDG². They call for economic, social and political reforms for Kazakhstan that will lead to prosperity of country and welfare of its people, as a result Kazakhstan will be among the top 30 Global Economies. The Leader of The Nation Nursultan Abishuly Nazarbaev is a farsighted politician because the implementation of 'Kazakhstan 2050 Strategy' and '100 Concrete Steps' will lead to the prosperity and welfare of the nation because the programs influence the improvement of minimum social standards, healthcare system, education, the rate of employment and modernization. Moreover, the program aims to increase regional security as well as to contribute global one³. Therefore, if Kazakhstan attains the goal to be among the top 30 Global Economies, the prosperity of the nation will be further improved, as a result the illegal necessity of local people to commit crime will be reduced.

Additionally, state implements the strategy 'Conception of Preservation and Steady Use of Biodiversity of the Republic of Kazakhstan until 2030' that aims to conservation and recovery of biodiversity⁴. Kazakhstan is considered to be the only country where saiga is protected on the state level. Owing to wise policy of the Leader of the Nation, Kazakhstan among other Member States including Russia, Mongolia, Turkmenistan and Uzbekistan signed the above-mentioned Memorandum of Understanding concerning saiga, so that the protection of saiga is being solved on international level. Moreover, Kazakhstan is the only state that protects saiga on the state level⁵ because republican company of 'Okhotzoprom' performs the preservation of endangered type across the territory of Kazakhstan. Thus, analyzing these facts president of Kazakhstan not only strengthen socio-economic and political circumstances, but also improves green economics and supports the protection of biodiversity in Kazakhstan on both international and state level.

Actually, it was comprehended that the state should fight against poaching using both external and internal level⁶. A State Company 'Okhtzoprom' protects the preservation of artiodactyls on internal level. The interview with the worker of Okhotzoprom was done. Firstly, the worker was asked about the performance of the company itself. He answered that 'Okhotzoprom' is an official republican state company that in 2003 was entrusted to secure the population of saiga. During the answer of the first question it was pointed out that the law enforcement because of the Okotzoprom's staff was increased by 4 times, certain programs regarding endangered species were created by the company. Nowadays, full powers of inspectors have increased too, because they also study the place congestion as well as migration path of the endangered species.

Additionally, the worker was asked about organized criminality of poaching in Kazakhstan and the answer was that with the comparison the previous 10 years period, nowadays poaching indeed attained the well-organized criminal character. Currently, poachers use more sophisticated equipment including suv cars, they have satellite cell phones, radiostations. Indeed there were two cases in Karaganda and Aktobe, when poachers attacked and injured hunter inspectors of Okhotzoprom using firearms and cold weapons, so that this cases describe that in Kazakhstan the poaching indeed attained criminal character⁷.

Furthermore, the worker of 'Okhtzoprom' was asked about structure of the hunter inspector teams, moreover he was asked about if there is any cooperation with the state. The answer was that it was created the system where inspectors are divided into the protected areas. There are chiefs and the certain amount of inspectors who take responsibility for preservation of animals on the protected area. Besides, there is

¹ Greg Nicolson 'South Africa: Where 12 million live in extreme poverty' < <https://www.dailymaverick.co.za/article/2015-02-03-south-africa-where-12-million-live-in-extreme-poverty/#.WRASWsaQnDc>>

² *Kazakhstanskie Senatori Prinyali Zayavlenie v Podderzhku Celei Ustoichivogo Razvitiya OON [Kazakhstani Senators Accepted the Application for Support of UN's Sustainable Development Goals]* < <http://www.kz.undp.org/content/kazakhstan/ru/home/presscenter/pressreleases/2016/11/22/-html>> accessed 01 May 2018

³ 'Kazakhstan Strategy 2050' <https://strategy2050.kz/en/> accessed 01 May 2018

⁴ *Conception of Preservation and Steady Use of Biodiversity of the Republic of Kazakhstan, 2030* <http://fhc.kz/conventions/files/kz-nbsap-rus.pdf> accessed 01 May 2018

⁵ *Interview with the worker of 'Okhotzoprom' 17 April 2017*

⁷ *Ibid*

integration with Ministry of Forestry and Animal World, Ministry of Internal Affairs, custom organs and procuracy that shows that the state takes all measures in order to fight against illegal hunting.

The interviewee was asked about his opinion regarding the confiscation of property that was used during the commitment of illegal hunting. Actually, he stated that the lack of possibility for courts to confiscate illegal property impedes the solution of poaching problem. From his point of view due to the fact that there is no confiscation of illegal property poachers are not afraid of being condemned. Additionally, Bekenov¹ agree that it is necessary to improve the equipment of the inspectors because poachers use more sophisticated transport that inspectors.

The type of semi-structured interview was chosen because the interviewer has questions as well as supplementary questions that form the framework of the interview. Therefore, the researcher is aware of the topic, prepared for interview and obtains the knowledge regarding the theme of essay. The opinion of expert is necessary in order to find the answers that interviewer has. Secondly, the worker of the company 'Okhotzooptom' was interviewed. The interviewer had connected with company for permission of the interview, as a result the worker, whose name is V.K. (initials) agreed to carry out the conversation. The interview was conducted in the Almaty's branch of the 'Okhotzooptom' company. The interviewee signed the consent form and the conversation started, consequently all of the questions were answered. It was needed to translate the interview into English language owing to the fact that conversation was spoken in Russian language.

To sum up, there a lot of poaching crimes that threatens the existing of endangered species. In Kazakhstan only few of illegal hunting offenses are prosecuted in the court. Having compared South African National Environmental Management Biodiversity Act of 2004 with the Kazakhstani Criminal code of 2014, it could be said that punishments for illegal hunting are not strict enough in the Republic of Kazakhstan. Accordingly, the state authorities in the face of Ministry of Agriculture comprehend the necessity of toughening the penalties for poaching. More precisely, the alteration for bill is prepared under which liability for illegal hunting will be increased to the category of medium gravity and grave crimes with confiscation of property that was used in the offense. Hence, the proof that current Kazakhstani penalties are too mild and gentle based on the comparison of court cases that were prosecuted in South Africa and Kazakhstan.

Under The Medium Term International Work Programme for the Saiga Antelope it is urgent to create anti-poaching strategy. Analyzing SADC LEAP strategy, it is suggested creating international anti-poaching strategy involving the member states of MoU: Russia, Kazakhstan, Mongolia, Turkmenistan and Uzbekistan, so that considering international cooperation as well as taking into account national circumstances of Member State may adopt framework against poaching not only on saiga but also on other endangered types. South Africa has signed moratoriums with countries including Cambodia, China and Vietnam, that are consumer countries illegal ivory; for combating illegal trade and this action of signing moratoriums could be corresponding if there will be integration between the member states of MoU and China, the main consumer and the market of saiga horns.

Thus, comparison of South African Republic and Kazakhstani laws concerning illegal hunting shows that Kazakhstani penalties are too mild, so that the alteration for the bill in accordance with that criminal liability will be increased and the opportunity for courts to confiscate illegal tools will be allowed, proposed by Ministry of Agriculture to state should be laid down. The state should create anti-poaching strategy with other member states of MoU including Russia, Mongolia, Turkmenistan and Uzbekistan and cooperation with China, a consumer country of saiga horns, is needed. Additionally, improvement of law enforcement and the cooperation with international organizations such as WWF, UNEP and IUCN is required. Kazakhstani Nation should follow the 'Strategy 2050' in order to attain prosperity that will consequently increase the welfare of the whole nation and the illegal necessity for local people to commit poaching will be declined. The implementation of these actions will cumulatively reduce the rise of poaching crimes in Kazakhstan.

Bibliography

- 1. Cases**
- 2. South Africa**
- 3. *Lenthongthai v S (849/2013) [2014] ZASCA 131***
- 4. Republic of Kazakhstan**

¹ Mallon D and. Kingswood S, 'Antelopes Part 4: North Africa, the Middle East, and Asia' (IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge) (8) [2005] < <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/2001-024.pdf>> accessed 07 May 2018

5. Press Office of the Aktobe Regional Court, Single Register of Pre-trial Investigations,[2015]
6. **Legislation**
7. **Republic of Kazakhstan**
8. Administrativni Kodeks [Code of Administrative Offenses] 2014, No 235-V, Art.382, RK
9. Conception of Preservation and Steady Use of Biodiversity of the Republic of Kazakhstan, 2030
<http://fhc.kz/conventions/files/kz-nbsap-rus.pdf> accessed 01 May 2017
10. Medium Term International Work Programme for the Saiga Antelope (2016-2020)
http://www.cms.int/sites/default/files/document/unep-cms_saiga%20mos3_mr_annex%205_mtiwp2016-2020_rev_eng_0.pdf
accessed 01 May 2017
11. Moratorium One the Use of Saiga [RK] of 2012, № 969
12. Penal Code of the Republic of Kazakhstan [PC RK] 2014, No.226-V, Art.337
13. Strategy 2050 <https://strategy2050.kz/en/> accessed 01 Mat 2017
14. 'Zakon Respublicki Kazakhstan ot 9 iulya 2004 No. 593 ob ohrane, vosproizvodstve i ispolzovanii zhitvnogo mira' ['The Law of the Republic of Kazakhstan dated 9 July, 2004 No.593 On Protection, Reproduction and Use of Animal World']
Translation by <http://adilet.zan.kz> < <http://adilet.zan.kz/eng/docs/Z040000593>> accessed 01 February 2017
15. **South Africa**
16. National Environmental Management Act of 1998
17. National Environmental Management Biodiversity Act of 2004
18. Law Enforcement and Anti-Poaching Strategy of 2016
19. **Interview**
20. Interview with the worker 'Okhotzooptom', Okhotzooptom, (April 17, 2017)
21. **Secondary sources**
22. Baideldinova M and Dalpane F, 'Animal Law In Kazakhstan: A Survey' [2013] GJAL 8.
23. Cooke J and Schlickeisen D, 'Africa's Wildlife Poaching And Trafficking Crisis' [2015] CSIS <https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/151113_Cooke_AfricaWildlifePoaching_Web.pdf> accessed 31 January 2018
24. Goitom H, 'Wildlife Trafficking and Poaching' [2013] < <https://www.loc.gov/law/help/wildlife-poaching/southafrica.php>>
accessed 01 May 2018
25. Kazakhstanskije Senatori Prinyali Zayavlenie v Podderzhku Celei Ustoichivogo Razvitiya OON [Kazakhstani Senators Accepted the Application for Support of UN's Sustainable Development Goals] <
<http://www.kz.undp.org/content/kazakhstan/ru/home/presscenter/pressreleases/2016/11/22/-html>> accessed 01 May 2018
26. Keil Florian 'Countries Agree on Actions to Help Save Saiga Antelopes'
<http://www.rvc.ac.uk/research/programmes/livestock-production-and-health/news/countries-agree-on-actions-to-help-save-saiga-antelopes> accessed 01 May 2018
27. Nur.kz 'K Poltora Goda Lisheniya Svobodni Prigovorili Za otstrel 500 Saigi V Karagandinskoi Oblasti' [A poacher was convicted for one and a half year of deprivation of freedom for killing 500 saiga in Karaganda oblast] Translation by the author <
<https://www.nur.kz/913186-k-15-godam-lisheniya-svobody-prigovorili.html>> accessed 01 May 2018
28. Nicolson Greg 'South Africa: Where 12 million live in extreme poverty' < <https://www.dailymaverick.co.za/article/2015-02-03-south-africa-where-12-million-live-in-extreme-poverty/#.WRASWsaQnDc>>
29. Interfax, 'V Kazakhstane Uzhestochat Nakazaniy Za Brakon'erstvo' ['In Kazakhstan penalties for poaching will be toughened'] translation by the author < http://express-k.kz/news/?ELEMENT_ID=98523> accessed 01 May 2018
30. Mallon D and. Kingswood S, 'Antelopes Part 4: North Africa, the Middle East, and Asia' (IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge) (8) [2005] < <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/2001-024.pdf>> accessed 07 May 2018
31. Mataeva M, 'Analiz effektivnosti borbi s ekologicheskimi prestupleniyami v Kazakhstane' [Analysis of struggle effectiveness with ecological offenses'] translation by the author <kaztag.kz> accessed 3 April 2018
32. Poaching law and legal definition, < <https://definitions.uslegal.com/p/poaching/>> accessed 05 01 May 2018
33. Rachael Bale, 'More than 1000 Rhinos Killed by Poachers in South Africa Last year' <
<https://news.nationalgeographic.com/2018/01/wildlife-watch-rhino-poaching-crisis-continues-south-africa/>> accessed 01 May 2018
34. Rosaleen Duffy and Freya A. V. St John Poverty, 'Poaching and Trafficking What are the links?' <
http://eprints.soas.ac.uk/17836/1/EoD_HD059_Jun2013_Poverty_Poaching.pdf> accessed 07 May 2018
35. The Staff Working 'Document accompanying this Communication (SWD (2016)38) shows in greater detail the scale of wildlife trafficking worldwide and the EU's role in the illegal trade' <
[http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2016/0087/COM_COM\(2016\)0087_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2016/0087/COM_COM(2016)0087_EN.pdf)> 01 May 2018
36. United Nation 'Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development' [2015] <
<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>> accessed 01 May 2018
37. Utyupin D, 'Na Pricele u Brakonerov' ['At The Sight of Poachers'] translation by the author
38. < <http://zanmedia.kz/2016/08/17/at-sight-poachers>> accessed 01 May 2018
39. Zlobina, A 'V Kazakhstane Ischezaet Saiga' ['Saiga Disappears in Kazakhstan] translation by author.
40. < http://www.ratel.kz/raw/v_kazahstane_ischezaet_sajga> accessed 01 May 2018

Батырбаев Нұрлан Мұхтарұлы
Заң ғылымдарының кандидаты, доцент, ХҚТУ профессоры
Қ.А.Ясауи атындағы ХҚТУ, Түркістан қаласы, Қазақстан.

ҚҰҚЫҚТЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ЖЕТІЛДІРУ – РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ АЯСЫНДАҒЫ МАҢЫЗДЫ ІС

Түйін. Бұл мақалада рухани жаңғыру аясында құқықтық білім беруді жетілдіру мәселелері жайлы қарастырылады.

Резюме. В этой статье рассматриваются вопросы совершенствования юридического образования в рамках духовной модернизации.

Summary. This article examines the issues of improving the legal education within the framework of spiritual modernization.

Мемлекеттің болашағы жастар болатын болса, ал сол мемлекеттің баянды болуы жастарға тікелей байланысты екендігіне ешбір дау жоқ. Егер мемлекет жастарды болшақ баяны үшін әлемдік даму талаптары мен бәсекелестікке сай сапалы сайласа, онда ол толқынның өз кезегінде мемлекеттің шарықтап дамуына үлесін қосатыны белгілі.

Әрбір мемлекеттің даму көрсеткішінде, ол мемлекеттің халыққа сапалы білім беру деңгейі ерекше орын алатыны белгілі. Халықтың құқықтық сауаттылығын арттыру – бұл тек қана әлеуметтік мәселе ғана емес, сонымен бірге бір-бірімен тығыз байланыстағы экономикалық, құқықтық және рухани мазмұндағы мемлекеттік әрі жалпы қоғамдық маңызды іс.

Осы сапалы білім берудің ішінде құқықтық білім берудің өзіндік ерекшелігі бар. Сондықтан да, төменде құқықтық білім берудің мәніне, жалпы елдегі деңгейге, оның даму барысына байланысты кейбір ерекшеліктеріне талдау жасап көрелік. Ол үшін мына сұрақтарға жауап издесек, тиісті қорытындыларға қол жеткіземіз.

Біріншіден, сапалы құқықтық білім беру дегеніміз не, оның қоғам дамуындағы маңыздылығы қандай, екіншіден, құқықтық сауаттылықты қалыптастырудағы мемлекеттік реттеу жұмыстарының нәтижелері мен күрмеулі мәселелерінің шешілу барысы қалай деген сұрақтарға жауап іздейік.

Қазақстан Республикасының білім және ғылым саласында күрделі реформалар жүргізіліп, оның нәтижелері отандық білім беру жүйесінің барлық деңгейлерінде түрлі сипатта көрініс табууда. Білім саласындағы реформалар, ең алдымен, жоғары оқу орындарына әсер етуде. Себебі, жоғары оқу орындары басқа деңгейдегі оқу орындарына қарағанда қоғамның интеллектуалдық базасы болып табылатын және мемлекет үшін болашақ мамандар дайындайтын білім жүйесінің маңызды буыны. Жоғары оқу орындарын халықаралық деңгейге жеткізу, заман талабына жауап бере алатындай білікті мамандар дайындау білім және ғылым саласындағы т.б. мәселелер мемлекеттік деңгейдегі өзекті мәселеге айналды [1].

Осы уақытқа дейін ғылымда құқықтық білім, құқықтық сауаттылық, құқықтық мәдениет, құқықтық сана және құқықтық тәрбие ұғымдарының мазмұндары терең зерттелген. Құқықтық білім мен құқықтық тәрбие өз кегізінде құқықтық мәдениет пен сананы қалыптастырса, ал бұл ұғымдар кешенді түрде құқықтық білім беру нәтижесінің көрсеткішін құрайды. Демек, құқықтық білім берудің мазмұны терең, жан-жақты кешенді ұғым. Құқықтық сауаттылық - адамдардың құқықтық мәдениеті мен санасының және құқықтық білімінің көрсеткіші. Құқықтық сауаттылықтың жоғары деңгейдегі қалыптасқан ортасы - ол өркениеттілік қалыптасқан қоғамның көрінісі мен деңгейі. Бұл құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның міндетті белгілері.

Кез-келген қоғамның дамуының шырмаулы кедергілерінің бірі – адам құқықтарының шектеулі, өзіне берілген мүмкіндіктерді жүзеге асырмауы немесе екінші бір тараптан оған қиянат жасалуы.

Құқық - оны иеленетін тұлғаның белсенділігімен іске асады. Құқық иеленуші өз құқығын пайдалануда белсенділік танытпаса, бұзылып жатқан құқығын білмесе немесе қорғауға ниет білдірмесе, бұл өз кезегіндегі қоғамда заңсыз іс-әрекеттердің орын алуына, тіпті кеңінен жайылуына мүмкіндік береді. Сондықтан да, қоғамдағы құқыққа қайшы іс-әрекеттердің туындап дамуына құқықтың сауатсыздықтың кері ықпалы елеулі.

Мемлекет үшін құқықтық сапалы білім беруді көтерудің маңыздылығы өте жоғары. Әсіресе, бүгінгі таңдағы қоғамдық қатынастардың мазмұны тереңдеп, ғылым мен технологияның дамуының жетістіктері сәйкесінше қатынастардың жаңа қырларын қалыптастырған кезеңде, соған сәйкес құқықтық сауаттылықтың тиісті деңгейде болуы қоғам дамуының жағымды факторы болады.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бастап құқықтық сауаттылықты қалыптастыру, оны көтеру бағытында тиісті ұйымдастыру, атқару жұмыстарын белгілі бір деңгейде орындап келеді. Бұл Ата заңымыздың нормаларында жалпы орын алуымен қатар, басқа да бірнеше жалпы және арнайы негізде бірнеше нормативті құжаттарда негізделген. Мәселен, Қазақстан Республикасы Президентінің 2002 жылғы 20 қыркүйектегі №949 Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасы», Қазақстан Республикасының Президентінің 2009 жылғы 28 тамыздағы №858 Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы», Қазақстан Республикасы Президентінің 2003 жылғы 3 желтоқсандағы №1241 Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасы» және басқа да құжаттар бар.

Осының ішінде «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында» құқықтық сапалы білім беруді көтеруге арнайы жеке тоқталған. Онда «Құқықтық саясаттың құрамдас бөлігі, елдің индустриялық-инновациялық дамуын қамтамасыз етудің, оның зияткерлік әлеуетін арттырудың маңызды шарты болып табылатын ғылыми және білім беру қызметін құқықтық реттеу болмақ» деп көрсетілген.

Құқықтық сауаттылықты көтеру барысында жалпыхалықтық сипаттағы іс-шаралардың маңызы жоғары. Қазіргі кезде осыған байланысты бұқаралық ақпарат құралдарындағы жалпыхалықтық құқықтық сауаттылықты көтеруге бағытталған іс-шаралар мүлдем мардымсыз. Сондықтан да болса керек, қолданысқа енген жаңа тұжырымдамада бұл мәселеге арнайы көңіл бөлінген.

Ғылым-білім беру қызметінің құрамдас бөлігі, өз кезегінде, сапалы құқықтық білім беру, құқықтық насихат, яғни құқықтық мәдениет мәселелері болып табылады. Осыған орай, азаматтардың құқықтық санасын, оның ішінде мемлекеттік қызметшілер арасында заңгерлік сауаттылықты арттыру жөніндегі жұмысты жалғастыру қажет. Халық арасында интернет-ресурстарды қоса отырып, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы құқықтық насихаттың сапасын арттыру мен көлемін кеңейту, заңнаманы және құқық қолданудың өзекті проблемалары бойынша, атап айтқанда, азаматтардың күнделікті өмірінде жиі қолданылатын құқық салаларында ғылыми зерттеулерді жандандыру қажет.

Жоғарыда көрсетілген іс-шаралардың қарқынын көтеріп, құқықтық сауаттылықты нәтижелі деңгейге жеткізу үшін мына төмендегі мәселелерге ерекше мән беру қажет.

1. Әрбір заңнама өзіне тиесілі қоғамдық қанынастардың мазмұнымен үндесе отырып, ол қатынастарды дамытуға мемлекет саясатына сәйкес реттеуге қабілетті, сапалы әрі дәстүр ерекшелігі ескерілген жаңашыл сипатта болуы тиіс. Бүгінгі таңда көптеген нормативтік актілер реттеуі тиіс қатынастардың даму қарқынынан қалып, өзінің реттеуші қызметіне қауқарсыз болып, керісінше қоғам дамуына кедергі келтіруде.

Бүгінде заң актілері мемлекеттік органдарға мазмұны заң шығарушының қалауына сай емес, ал кейде оған тікелей қайшы келетін заңға тәуелді актілер қабылдауға мүмкіндік беретін бланкеттік (сілтемелік) нормалардың көп мөлшерін қамтиды. Мемлекеттік органдардың норма түзушілік тәжірибесінде тар салалық, ведомстволық көзқарас жойылмаған, соның нәтижесінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтары, адам құқықтарына, бостандықтарына және азаматтар мен ұйымдардың заңды мүдделеріне қысым жасау орын алуда. Әрі бұл жайт заңдарды іс жүзінде заңға тәуелді актілермен алмастыруға әкеп соқтырады. Осыған байланысты заң актілерін әзірлеу процесі сілтемелік нормалар санын қатаң түрде азайтумен және заңдарды мүмкіндігінше тиімді нақтылаумен сипатталуға тиіс. Сонымен бірге қабылданған заңдардың толықтай іске асырылуын, соның ішінде қажет деген заңға тәуелді актілердің дер кезінде қабылдануын қамтамасыз ететін тетіктерді жетілдірген жөн. Сондықтан жергілікті норма түзушіліктің сапасын арттыру қажет болып отыр.

2. Қазіргі кезде заңгерлік білім алуды қамтамасыз ететін оқу орындарының қатары өте көп. Алайда, бұл ұйымдарда мамандыр даярлау сапасы ойдағыдай емес. Бұл шұғыл шешімін талап ететін мәселе. Болашақ заңгер мамандарды дайындайтын, әрі «құқықтану» мамандығы бойынша базалық оқу орны ретінде мемлекеттік университет құру қажет. Барлық құқық қорғау органдарының ведомстволық жоғары оқу орындары маман дайындайтын емес, тек біліктілік жетілдіру институттары ретінде қайта ұйымдастырылуы тиіс.

Сонымен қатар, жемісті дамып келе жатқан отандық құқықтық ғылымға қолдау таныту жөніндегі шаралар қолға алынуы қажет. Болашақ дәрігерлерді дайындауға мемлекет қандай көңіл бөлсе, болашақ заңгерлерді дайындауға да сондай көңіл бөлінуі тиіс. Заңгер мамандарды дайындауды нарықтық заңдылықтың ырқына беріп қоюға болмайды.

Ұйымдастырушылық-құқықтық сипаттағы іс-шаралармен тығыз байланысты мәселелердің бірі заңгерлік білім беру мәселесі болып табылады. Қоғамға және мемлекетке адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғауға бағдар ұстанған және

патриоттық бағыттағы жаңа сипаттағы заңгер мамандар қажет. Нақ осындай тәсіл заңгерлік білім жүйесінің негізі болуға тиіс.

Қазіргі жағдайда түрлі бейіндегі заңгер мамандарды дайындаудың мәселелерін шешудегі мемлекеттің мүмкіндіктерін шоғырландыру жолымен өтеу орынды. Мұндай тәсіл мемлекеттік ресурстардың ысырап болмауына және заңгер мамандар даярлаудың сапасын арттыруға мүмкіндік береді [2].

Дәрігердің қызметі адам тағдырымен тікелей байланысты болса, заңгердің қызметі де тікелей адам тағдырына байланысты, сондықтан да еліміздегі жемқорлық мәселесі жеке адамның немесе аймақтық емес, мемлекеттің үлкен мәселесіне айналып отыр.

Жоғары оқу орындарында болашақ сапалы заңгер мамандарды дайындауда оқытушы-профессорлар құрамына, олардың жүктемесінің саны мен сағат мөлшеріне және оқытылатын пәндер тізбесіне қойылатын талаптарды қайта қарап тиімді шешім жасау қажет.

3. Сапалы заңгер мамандарды дайындау ісінің нәтижелілігі қолданыстағы заңдардың мен соларға байланысты дайындалған оқу-әдістемелік құралдардың сапалылығына тікелей байланысты.

4. Үлкен маңыздысы, жалпы халықтық құқықтық сауаттылық пен жоғары оқу орындарындағы болашақ заңгер мамандарды сапалы дайындау талаптарына байланысты қолданыстағы заңдардың орындалу деңгейінің төмендігі. Бұл өз кезегінде халықтың заңға деген құрметтемеушілік көзқарасын қалыптастырып, құқықтық сауаттылығын көтеруге бағытталған қажеттілік сенімдерін жоғалтады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ш.В.Тлепина, Б.Ө.Алтынбасов. *Еуропалық білім жүйесіне көшумен байланысты оқу үрдісіндегі кейбір мәселелер. Бюллетень №3. Учебно-методическая секция по группе специальностей «Право» Министерства образования и науки РК.*

2. *Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы. //Егеменді Қазақстан 2009 жыл, 28 тамыз, №281-283.*

Аюпова Зауреш Нурлановна

докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, капитан полиции

К ПРОБЛЕМЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАЩИТНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В ХОДЕ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ЭТИКЕТОК, КАК ФАКТОР ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НЕЗАКОННОМУ ОБОРОТУ АЛКОГОЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ¹⁷⁹

Резюме: Статья посвящена изучению защитных элементов этикетки алкогольной продукции, как способ противодействия незаконному обороту алкогольной продукции. Предложена классификация этикеток алкогольной продукции, а также классификация защитных элементов на этикетке алкогольной продукции.

Resume: The article is devoted to the study of protective elements of the alcohol product label as a way of counteracting the illegal turnover of alcohol products. A classification of alcohol labels is proposed, as well as a classification of protective elements on the label of alcohol products.

Түйіндеме: Мақалада алкогольдік өнімдерінің заңсыз айналымына қарсы тұру әдісі ретінде алкоголь өнімдерінің белгісіндегі қорғаныш элементтерін зерттеуге арналған. Алкоголь өнімдерінің белгілерінің және оның қорғау элементтерінің жіктелуі ұсынылады.

Ключевые слова: подделка акцизной продукции, способ противодействия фальсификации, товарная этикетка.

Key words: forgery of excisable products, a method of countering falsification, a trade label.

Тірек сөздер: акцизделетін өнімді жалған жасау, жалған жасауға қарсы күрес әдістері, тауар белгісі.

На сегодняшний день алкоголь является одним из самых популярных и востребованных товаров на потребительском рынке. Такой спрос, соответственно, порождает увеличение числа производителей различной алкогольной продукции и предпринимателей в этой сфере, вместе тем, конкуренция среди них только растет. Однако, учитывая тот факт, что алкогольная продукция, являясь значительно доходным товаром для государственного бюджета, внесена в список продукции, облагаемой акцизом, что само по себе увеличивает цену продукции как для производителей, так и для ее реализаторов. Именно по этой причине, конкуренция среди производителей и реализаторов товаров не всегда честная и зачастую противоречащая закону, в том числе, с целью уклонения от отчетности и регистрации объемов производства.

В ряде случаев злоумышленниками используются технологии, в процессе которых на поверхность материальных объектов, изготовленных законным образом, наносятся товарный знак и элементы, свидетельствующие о принадлежности товара третьим лицам. «Как правило, в качестве третьих лиц выступают крупные организации, характеризующиеся определенной степенью рыночной популярности, поэтому распространение действия также влекут нарушение прав интеллектуальной собственности» [1, с.61].

«Поскольку товарный знак как результат творческой деятельности, как составная часть интеллектуальной собственности не является осязаемой ценностью, общее правило о содержании права собственности, включающее право владения, использования и распоряжения имуществом, не может применяться к товарным знакам» [2, с.21]. По этой причине, считаем, целесообразным рассматривать подделку этикеток с товарным знаком как нарушение прав интеллектуальной собственности, так как на ней указывается принадлежность товара, его качество, серийность и т.п.

Исследование судебной и следственной практики в области фальсификации алкогольной продукции показало, что многие псевдопредприниматели в этой сфере, не желают развивать свой брэнд и осуществляют подделку наиболее дорогого и востребованного на рынке брэнда алкогольной продукции, используя при этом его сфальсифицированный товарный знак. Указанная мера может обеспечить им беспрепятственное продвижение товара на отечественном и зарубежном рынке, облегчить сбыт, минимизирует расходы на материал, сырье и технологии, а также расходы на продвижение и рекламу торговой марки.

Вместе с тем, наиболее опасным для здоровья и безопасности потребителей последствия незаконного производства алкогольной продукции происходят при ее фальсификации. Зачастую, суррогатный алкоголь не соответствует заявленному качеству оригинального продукта, так как «выпуск такой продукции осуществляется с сокрытием от всевозможных учетов, с использованием

более дешевого и низкокачественного, в том числе непивного сырья» [3, с.98]. Вместе с востребованностью на потребительском рынке, суррогатный алкоголь утрачивает доверие клиентов, тем самым нанося его добросовестному производителю материальный ущерб и создавая угрозу здоровым конкурентным отношениям при производстве и реализации алкогольной продукции.

Поэтому, производителям алкогольной продукции, необходимо, значительно серьезней подходить к вопросу о защите этикетки с товарным знаком своей продукции от фальсификации, а саму продукцию от контрабанды.

В ходе нашего исследования технологий производства этикеток алкогольной продукции для отечественного производителя ТОО «Н. . П. . .», а также способы их изготовления и используемого при этом оборудования на частном полиграфическом издании по их производству, мы установили, что на рынке полиграфии существует множество видов различных этикеток. Каждый из них отличается технологией изготовления, разнообразием материала, используемого при производстве, а также многообразием применяемого оборудования, исследовав которые, мы предлагаем следующую классификацию этикеток, исключительно для алкогольной продукции:

1. Полипропиленовая этикетка - продукция на ее основе характеризуются высокой прочностью, долговечностью и продолжительным сохранением своего первоначального вида, даже в сложных условиях, во время транспортировки. К преимуществам можно отнести: а) устойчивость к затираниям и другим физическим воздействиям; б) возможность нанесения изображений фотографического качества; в) сохранение цвета и четкости изображения; г) продолжительный срок эксплуатации.

2. Голографическая наклейка – при изменении угла зрения на нее, меняется изображение, воспринимаемое человеческим глазом; изготавливается путем специальной обработки поверхности виниловой пленки.

3. Наклейка на бутылки -для нее особенно важны такие показатели как оригинальный внешний вид, яркость и читабельность, наклеена она может быть на бутылки с любым напитком – как алкогольным, так и безалкогольным.

4. Фактурная этикетка - изготавливается термотрансферным методом, флексографией, различными способами постпечатной обработки; декорируются (по желанию заказчика) тиснением, фигурной вырубкой, «практика показывает, что фактурные этикетки привлекают внимание потенциальных покупателей больше, чем стандартные гладкие» [4].

5. Сухая этикетка - изготавливается из бумаги с использованием различных технологий печати, наносится на бутылку с помощью клея.

6. Термоусадочная этикетка – пластиковая этикетка покрывающие практически всю поверхность бутылки, используется во всех промышленных отраслях, изготавливаются в форме рукава, фиксируются на бутылке под воздействием высокой температуры.

7. Самоклеящаяся этикетка – форма полиграфических изделий, в основном используемая в ликероводочной и винном производстве; набирает активные обороты в популярности, так как имеет: а) доступную стоимость; б) удобное нанесение на различные поверхности; в) прекрасный внешний вид; г) универсальность и многофункциональность; д) производятся из бумаги и полимерных пленок различных типов и цветов; е) имеют клеевой слой; ж) являются защищенными от переклеивания.

Особой популярностью на отечественном рынке пользуются два последних вида этикеток. Это обусловлено эксплуатационными свойствами маркировочных материалов:

– самоклеящиеся этикетки отличаются многослойностью, при отклеивании их структура нарушается, восстановлению не подлежит. Это усложняет фальсификацию товара, маркированного таким способом.

– термоусадочные этикетки открывают широкие возможности для применения цветных и дизайнерских решений. Кроме того, такой вид маркировки предусматривает использование простой тары. Это позволяет снизить производственные затраты.

Исследовав технологию разработки всех вышеперечисленных видов этикеток, мы установили способы изготовления, которые являются наиболее эффективными в защите этикеток:

- горячее тиснение фольгой;
- конгревное тиснение;
- холодное тиснение фольгой;
- ламинирование;
- цифровая нумерация;
- комбинация с трафаретной печатью;
- перфорация;
- сплошной лак;

- выборочный лак;
- матовый лак;
- глянцевый лак;
- нанесение скретч - слоя (стираемого слоя).

Наряду со способом изготовления этикетки, для защиты ее от фальсификации, немаловажен и дизайн, так как кроме защиты, он оказывает значительное влияние на результаты продаж товара, так как является самой заметной в лицевой части упаковки. По этой причине, качественная этикетка должна эффективно выделяться среди конкурентной продукции и выбор ее дизайна важный шаг навстречу к покупателю. Однако, речь идет не только о художественном вкусе, дизайнерских познаниях и воздействии на психологию потребителей. Необходимым условием выступают и профессиональные навыки в использовании материалов для его производства, условий хранения и транспортировки продукции, выкладке в рознице и обязательных нюансов в нанесении готовой этикетки на упаковочной линии. Указанные условия определяют технологию и выбор материалов для ее изготовления: бумаги или пленки, клея, краски, лаков и праймеров. При этом необходимо принять во внимание возможность контакта с маслами, жиром, другими жидкостями; неровность и геометрия поверхности упаковки (тары), возможность механических повреждений и так далее.

Предусмотреть и избежать вышеперечисленные условия, невозможно без использования передовых технологий и оборудования ведущих марок, которые позволят изготовить этикетки самыми сложными способами, включающие в себя несколько различных вариантов печати, а также после печатной обработки, как: ультрафиолетовая-флешкография, включающая в себя от десяти и выше красок, многообразие лаков, трафарета, конгрева и тиснения.

Использование в производстве этикетки ультрафиолетовых красок, также, является эффективной защитой в ее подделке, так как она позволяет сделать максимально насыщенным и четким даже самые мелкие детали изображения, что затруднит ее копирование непрофессиональными злоумышленниками в целях фальсификации.

Исходя из нашего исследования в области производства этикеток с товарным знаком алкогольной продукции, мы установили, что немаловажную эффективную защиту их от подделки осуществляют размещенные на маркировочном материале различные элементы:

- голографические знаки;
- эксклюзивные дизайнерские решения;
- различные методы послепечатной обработки;
- водяные знаки;
- метки, видимые в УФ-спектре;
- уникальные шрифты;
- имитация различных материалов, от керамики до натуральной кожи;
- ароматизация бумаги или полимерной пленки как основы этикетки.

Голографический знак является сложным многоуровневым результатом использования высоких технологий, его основа – радужная программа. На знаке обязательно имеется:

- определенное изображение, в виде картинок, букв, набора комбинаций и т.п., подтверждающее подлинность товара;
- скрытое изображение (голограмму дополняют элементами, считываемыми лишь приборами в ультрафиолетовых, инфракрасных или лазерных лучах, которые не видно глазу);
- микротексты и микрорисунки (различного рода текстовая или графическая информация, которая может быть считана при помощи оптических приборов или может быть заметна невооруженному глазу);
- гильоширный, тонколинейный, с оптической кодировкой рисунок (при ее наклоне или сгибе возникает дополнительный эффект движения);
- термо и лазерная нумерация.

Основными особенностями голографии являются:

- 1) запись интерференционной картины, содержащая не только амплитудную, но и фазовую информация;
- 2) при регистрации голограмм нет необходимости в фокусировке, она чаще всего не имеет сходства с самим объектом;
- 3) способна восстановить точную копию волнового фронта, идущего от объекта;
- 4) изменяя угол между опорным пучком и волновым фронтом, можно на одном участке пластинки записать более одной голограммы;

5) в большинстве случаев для восстановления изображения достаточно любой малой части голограммы, если она повреждена или частично уничтожена [5, с.343].

Изготовление таких знаков – достаточно сложный, нуждающийся в достаточно высокой квалификации кадров процесс, при осуществлении которого используется, исключительно, дорогое оборудование. По этой причине, для злоумышленников, подделка голографических знаков является достаточно экономически невыгодной процедурой, к тому же очень сложной технически и технологически.

Считаем голографический товарный знак надежным от фальсификации, так как он «обладает уникальными дифракционными свойствами, его невозможно тиражировать при помощи сканеров, фотокопировальной и другой техники» [6, с.156]. Таким образом, голографический знак, гарантирующий качество продукции, приобретает значительную экономическую ценность и «при сравнительно небольших финансовых затратах значительно повышает индекс потребительского спроса, индекс потребительского доверия, позволяет наращивать объемы продаж» [7].

Наряду с голографическим знаком, немаловажную роль в защите ее от подделки играет ее эксклюзивный дизайн, являющийся сложным и глубоко продуманным по нанесению, представляющий собой не только внешнее обрамление этикетки, но способом постоянной связи товара с потребителем. Дизайн сложной по изготовлению этикетки должен включать в себя – особую схему формирования цвета, с использованием ультрафиолетовых красок и лаков, применение цветовых палитр по схеме CMYK (четырёхцветная автотипия, включающая в себя четыре цвета: Cyan, Magenta, Yellow и Key) и схеме RGB (обладающая большим цветовым диапазоном). Продуманный и качественно проработанный дизайн этикетки – это большое преимущество, свойственное, только этой продукции оформление и информативность – гарантия успешных продаж, эффективная реклама и способ привлечения большого количества потенциальных покупателей.

Немаловажную роль в производстве защищенной от подделки этикетки занимают различные методы послепечатной обработки, финишные операции, то есть намотка готовых этикеток на втулки различных размеров, в ролики определенного внешнего диаметра, по возможности с точно заданным количеством этикеток в рулоне, с учетом всех требований этикетировочного оборудования производителя продукции. Поэтому, должна учитываться возможность этикетки отгружаться в рулоны или полистно в пачках (стопе), учитывая особенности конкретного продукта и специфики ее производства.

Еще одним эффективным средством противодействия контрафакту на рынке этикеток является присутствие на ней водяных знаков, которые от других способов защиты отличаются эстетической привлекательностью: при использовании правильно избранной комбинации внешне, можно не понять, что этикетка надежно защищена от подделки. Скрытые водяные знаки позволяют идентифицировать ее подлинность, вместе с ним и алкогольной продукции.

Исследовав способы изготовления водяных знаков, мы классифицировали их на следующие типы:

- односторонние водяные знаки – технология их изготовления представляет собой выпуск знака, не заметного при дневном свете, который можно разглядеть под воздействием ультрафиолетовых лучей лишь с одной стороны бумаги. Он относится к числу скрытых степеней защиты, которые можно выявить только при помощи специальных приборов;

- водяные знаки, светящиеся в ультрафиолетовых лучах – сравнительно новый способ защиты, но зарекомендовал себя как один из наиболее надежных. При изготовлении бумаги с таким водяным знаком, последний покрывается специальным веществом, дающим свечение в ультрафиолетовых лучах. При использовании такого типа защиты, возможно частичное свечение знака, либо свечение полосами через определенный промежуток;

- наклейки с водяными знаками – на такой конструкции не исключено наличие и других степеней защиты, его рисунок может быть, как стандартным, так и разработанным по индивидуальному плану на заказ.

Имитация такого распространенного средства защиты при попытке создания фальшивой этикетки может быть выполнена несколькими методами. «При нанесении, повторяющего водяной знак рисунка белыми красками на одной стороне, он практически не виден в проходящем свете, а при рассматривании под углом определяется глянец от красочной пленки. Также под ультрафиолетовыми лучами, нанесенный таким образом, знак становится темным» [8, с.18]. Если фальшивка склеена из двух частей, то надпечатка на внутренней стороне одной из них позволяет создать невидимое в ультрафиолетовых лучах изображение. Такой знак будет выглядеть плоским и не передавать полутонов. «Надпечатка с использованием растровой графики позволяет создать полутоновое

изображение. Затенение краской внутренней стороны поддельной банкноты, за исключением места, где должен находиться водяной знак, дает возможность создать видимую в ультрафиолетовых лучах имитацию» [8, с.18-19].

Пропитка масляными красками позволяет получить прозрачные при просвечивании участки. При скользящем свете такие изображения выглядят темным масляным пятном. Эти имитации не видны в ультрафиолетовом свете [8, с. 19]. При тиснении, за счет приложенного давления, получают светлое изображение, которое имитирует водяной знак. Его границы резкие, при рассматривании видны вдавленные и выпуклые деформации бумаги. При гравировке снимается небольшой слой бумаги, благодаря чему формируется участок имитирующий водяной знак. При многократном увеличении на этих местах видны механически поврежденные бумажные волокна [8, с.20].

Характерными чертами эффективной защиты этикетки от подделки, являются имеющиеся на ней метки, видимые в ультрафиолетовом спектре. Метки на этикетке наносятся специальными красками, которые не видны невооруженным взглядом, и проявляются только в определенном спектре излучения инфракрасной камерой. На экране монитора можно увидеть только часть изображения этикетки, или совсем другой элемент картинка, который был нанесен инфракрасными красками. Именно такая защита этикеток алкогольной продукции на сегодняшний день является наиболее надежной. Специальная бумага самой этикетки поглощает ультрафиолетовый свет. Таких свойств стандартная бумага не имеет, «в ультрафиолетовом освещении она светится ярко-синим цветом. Это и является основным отличительным признаком в выявлении подделки с помощью ультрафиолетовой подсветки» [9]. На ветхих, изношенных, этикетках затираются светящиеся защитные элементы, у некоторых фактически ничего не высвечивается в ультрафиолетовом свете. Этими недостатками зачастую пользуются мошенники, которые используют на бумаге краску, поглощающую ультрафиолет, искусственно затирают бумагу, создавая впечатление «ветхой банкноты». То есть, не имея опыта в выявлении защитных меток, очень легко ошибиться, работая только с ультрафиолетовым детектором.

Как индивидуальная этикетка, ее отличиями должно быть и уникальные шрифты, технологичность которой является сложной процедурой и тяжело поддаваемой копированию кустарным способом. Они должны иметь возможность давать качественные и точные отпечатки, где необходимо проработать каждую засечку, тень, определить внутрибуквенное расстояние; исследовать контрастность так, чтобы шрифт не терял своих уникальных черт при использовании его в качестве защиты на этикетке алкогольной продукции, так и при растяжке в качестве рекламы на билборде.

К сожалению, вышеперечисленные защитные элементы на отечественных этикетках присутствуют частично, что способствует тому, что продукция часто подвергается фальсификации. На зарубежных брендах и дорогостоящих алкогольных товарах, элементы защиты присутствуют на этикетке в совокупности, тем самым, осуществляя собой значительно эффективный фактор противодействия незаконному его обороту. Именно присутствие всех упомянутых защитных элементов, либо преимущественного их количества на этикетке, представляет собой сложный процесс для злоумышленников в ходе фальсификации, что в последующем приводит к их отказу от подобных противоправных действий. По этой причине, мы считаем, что все вышеперечисленные способы защиты в совокупности должны присутствовать на каждой этикетке алкогольной продукции; по необходимости при ее изготовлении возможно имитирование различных материалов, от керамики до натуральной кожи, а также использование ароматизации бумаги или полимерной пленки как основы этикетки. Системное использование и нанесение при изготовлении всех способов защиты этикетки алкогольной продукции, позволит минимизировать фальсификацию этикеток. Представляя собой сложный технологический процесс и финансово высокую стоимость, что в последствии представит собой невозможным его копирование для злоумышленников, а также экономически для них невыгодным. Изготовление этикеток должно производиться в строгом соответствии с макетом и цветовой пробой, предложенной и выбранной заказчиком, обеспеченная за счет сквозного контроля качества по новейшим методикам, гарантирующий собой неизменный внешний вид и свойства этикетки от тиража к тиражу при постоянных повторах в течение многих лет.

На наш взгляд, соблюдение всех перечисленных рекомендаций при производстве и изготовлении этикетки на алкогольную продукцию, будет эффективным фактором противодействия ее фальсификации и незаконному обороту.

Список использованной литературы:

1. *Бегалиев Е.Н. Расследование преступлений, совершаемых путем подделки материальных объектов.* – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. - 368 с.
2. *Петров И.А. Охрана товарных знаков в Российской Федерации.* - М.: Дело, 2002. 176 с.
3. *Вохмянина Ю.В. Противодействие незаконному обороту и производству алкогольной продукции.* - М.: Проспект, 2014. – 245 с.
4. *Интернет ресурс – [http://checkart.ru].*
5. *Сивухин Д. В. Обций курс физики Т. IV.* - М.: Оптика, 1980. – 752 с.
6. *Донченко Л.В. Безопасность пищевой продукции.* - М.: ДеЛи-принт, 2007. – 245 с.
7. *Интернет ресурс – [http:// www.holo.ru].*
8. *Авдошин В. В. Водяные знаки: изготовление, разновидности, способы имитации // Определение подлинности и платежеспособности денежных знаков.* - М.: ИнтерКрим-пресс, 2017. - 216 с.

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕ «АСТРЕНТ» ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ¹⁸⁵

***Аңдатпа.** Мақалада астрент институтының Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесінде қолданудың практикалық мәселелері қаралды. Астренттің мақсаты сот актісін орындамағаны үшін жауапкершілік шарасы, оның қолданылатын талаптары, астренттің мөлшерін анықтау тәртібі және оны қысқарту мүмкіндіктері талданды. Автор азаматтық заңнамада сот шешімінің тезірек орындалуына борышкерді ынталандырудың тиімді әдісінің пайда болуы туралы қорытындыға келеді.*

***Түйінді сөздер:** астрент; соттың тұрақсыздық айыбы; нақты міндеттеме; жауапкершілік; сот актісін орындамау; міндеттемені орындамау*

***Аннотация.** В статье рассмотрены практические вопросы применения института астрента в правовой системе Республики Казахстан. Проанализированы цель астрента как меры ответственности за неисполнение судебного акта, требования, к которым он применим, порядок определения суммы астрента и возможность ее снижения. Автор приходит к выводу о появлении в гражданском законодательстве достаточно эффективного способа стимулирования должника к скорейшему исполнению решения суда.*

***Ключевые слова:** астрент; судебная неустойка; обязательство в натуре; ответственность; неисполнение судебного акта; неисполнение обязательства.*

***Annotation.** The article deals with practical issues of the Aster Institute application in the legal system of the Republic of Kazakhstan. Analyzed the purpose of atrenta as measures of responsibility for default of the judicial act, the requirements to which it is applicable, the procedure for determining the amount of astrenta and the possibility of its reduction. The author concludes that there is a sufficiently effective way to encourage the debtor to execute the court decision as soon as possible in the civil legislation.*

***Keywords:** EstRent; judicial penalty; the obligation in kind; liability; failure to execute judicial act; failure to fulfill obligations.*

Азаматтық үдеріс аясында сот шешімін орындау мәселесі әрдайым болатын, өйткені борышқор жиі оның ұйғарымын орындауға талпынбайды. Осыған орай, заңнама және құқық қолдану практикасы жосықсыз борышкерге әсер етудің тиімді әдісін қажет етті.

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексін (бұдан әрі - ҚР Азаматтық кодексі) реформалау процесінде шетелдік заңнамалық тәртіпте өздерін жеткілікті тиімді етіп көрсеткен құқықтық конструкциялар аз емес. Осыған байланысты сот актісін орындамағаны үшін сотқа қосымша жауапкершілік тағайындау ретінде борышқорға әсер етудің жаңа тәсілі – астрентті шетел заңнамасына сүйеніп, қазақстандық құқық жүйесіне қолдануға болады.

Оң шешім қабылдағаннан кейін, кредиторлар көбінесе оны орындау мәселесіне тап болады. Бұл көбінесе борышкерге қандай да бір іс-әрекеттер жасауға мәжбүрлеу немесе керісінше, оларды орындаудан бас тартуға мәжбүрлеу жағдайларында көрінеді. Бұл жағдайды шешу үшін астрент деп аталатын сот шешімін орындамағаны үшін тұрақсыздық айыбы деген құқықтық институт қолданылуы мүмкін. Алайда берілген институт қазақстанның құқық жүйесіне әзірге қолданылмайды.

Жалпы, астрент деп соттың кредитордың талабы бойынша оның пайдасына сот актісі орындалмаған жағдайда ақша сомасын сот шешімімен белгіленген мөлшерде беру мүмкіндігін түсіну керек [1]. Айта кету керек, астрент тек қана ақшалай емес міндеттемелер бойынша міндеттеменің орындалуымен байланысты талаптары бар шағымдар үшін ғана белгіленуі мүмкін. Міндеттемені нақтылы жүзеге асыруға болмайтын жағдайларда астрентті қолдануға болмайды. Мысалы, жеке анықталған нәрсе жойылған кезде немесе борышқордың иелігінен шығарылған кезде. Дегенмен, егер несие беруші белгілі бір жалпы сипаттамалары бір нәрсені талап етсе және борышқор оларды бөле алмаса, онда астрент борышкердің осы заттарды үшінші тараптан алу мүмкіндігі болу күшіне байланысты қолданылады.

Міндеттеме бойынша кредитордың құқықтарын қамтамасыз етудің жоғарыда аталған тәсілі оны ұзақ уақыт пайдаланған дамыған елдердегі жаңалық болып табылмайды.

Ақшалай міндеттеме бұл борышкердің ақшаны төлеу бойынша міндеттемесін білдіреді. Басқаша айтқанда, ақша төлем құралы ретінде әрекет етеді. Тиісінше ақшалай емес міндеттемелерге ақшалай қаражат төлем құралы рөлін атқармаған басқа міндеттер кіреді: жұмысты орындау, жеке анықталған нәрсені қайтару және т.б. Сонымен қатар, біз мүліктік емес міндеттемелерге сілтеме жасай отырған жоқпыз, біз оны тікелей қарастырып отырмыз (мысалы, құжаттарды беру міндеттемесі).

Міндеттемені қамтамасыз етудің осы әдісінің мәні соттың талап қоюға сараптамадан өткеннен кейін қабылданған сот шешіміне сәйкес келмеген жағдайда борышкердің талап қоюшыға ақшаны төлеу туралы міндеттемесін белгілеу құқығы болып табылады. Талапкерге ақшалай қаражат төлеу туралы белгіленген міндеттемені сот талапкердің талап етуі бойынша ғана тағайындай алады. Астренттің айрықша ерекшелігі - соттың шешімін ақшалай емес нысанда көрсетілген борышкердің орындамауы жағдайында талапкердің пайдасына ақшалай төлемді тағайындау. Яғни, іс жүзінде, осындай шараның кері жағы ақшалай міндеттемені талап етуді қамтамасыз етуде мүлікті басып алу болып табылады [2].

Осыған орай біздің қазақстандық заңнамада осы астрент институтын енгізу қажеттілігі туындап отыр. Біріншіден, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде борышкердің міндеттемені орындамаған жағдайда кредитордың құқығы қарастырылып, міндеттеменің сот тәртібімен нақтылы орындалуын талап ететін, бірақ бұл құқық Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде, басқа заңдарда немесе келісімшартта көзделмеген немесе міндеттеменің мәнін ұстанбаған жағдайда жүзеге асырылатын норманы қосу керек.

Бұл ереже шарттық міндеттеменің нақтылы орындалуы туралы талапты ішкі заңнамамен танылғанына қатысты қанда да бір күмәнді жоятын жалпы ереже болып табылады. Бұрын бұл мәселе дискуссиялық болаты. Қазір бұл мәселе бойынша заң шығарушының позициясы айқын көрінеді және ғылыми ортада дұрыс деп танылады. Егер заңның, келісімшарттың немесе міндеттеме мәні бойынша кредиторға нақты орындауды тағайындау туралы арыз қолжетімсіз болса, онда міндеттеме нақтыға айналмайды, ал кредитор қорғаныссыз болып қалмайды, себебі оған қорғаудың әмбебап әдісі – залалдарды өтеу құқығы қолжетімді болады [3].

Сонымен қатар, ҚР азаматтық заңнамасына аталған сот актісін әділдік, пропорционалдық және заңсыз немесе жосықсыз әрекеттерден пайда алуға жол бермеу қағидаттарына негізделген сотпен белгіленген мөлшерде орындамаған жағдайда кредитордың талабы бойынша оның пайдасына тағайындау туралы жаңашыл норма енгізу керек. Яғни, бұл ақшаның сомасы тұрақсыздық айыбын білдіруі мүмкін. Жалпы негізінде астрентті, талапкердің мүддесі үшін катал сот түріндегі айыппұл болып табылады деген де пікірлер кездесіп жатады.

Жоғарыда айтылғандай, және біз ұсынатын норма мазмұнынан туындайтындай, астрентті қолдану тек міндеттемені нақтылы орындау үшін мүмкін болады.

Астренттің тақырыптық құрамы бойынша ешқандай ерекшеліктері жоқ, яғни ол қоғамдық ұйымдарға қолданылуы мүмкін. Астрентті төлеу туралы талапты негізгі шағым ретінде немесе іс барысында өтініште көрсетуге болады. Астрент сот актісін ерікті түрде орындау үшін бөлінген мерзім өткеннен кейінгі күннен бастап есептеледі.

Астрент ешбір жағдайда борышкерге мемлекеттік-құқықтық әсер ету құралдарын алмастырмайды, бірақ мүліктік және жеке мүліктік емес қатынастарда қалпына келтірушілердің мүдделерін қамтамасыз ету үшін қосымша азаматтық және құқықтық кепілдік ретінде әрекет етеді.

Астрент мөлшерін анықтау әділдіктің, пропорционалдіктің және заңсыз немесе әділетсіз әрекеттерден пайда алудың жол бермеу қағидаларын басшылыққа алуға бағытталған соттың қарауына байланысты. Сонымен қатар, осы марапат нәтижесінде сот актісін орындау сотталушыға оны орындаудан гөрі тиімдірек болуы керек.

Бүгінгі күні өткір мәселе астрент шамасын анықтау әдісі болып табылады. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде несие берушінің ақшалай емес міндеттемелер бойынша құқықтарын қорғау туралы ереже жоқ болғандықтан, айыппұл сомасын анықтау қиын болуы мүмкін. Астрент институттың компенсациялық сипатын ескере отырып, оның шамасы қалпына келтірушінің ықтимал шығындарымен теңестірілуі керек деп есептей аламыз.

Алайда астрентті шығынмен тікелей сәйкестендіруге болмайды. Заң шығарушы өндіріп алушы өзіне келтірілген залалды дәлелдеуге байланысты ұзақ орындамау сот шешімі бірлігін ұштастыру тұрақсыздық айыбының мөлшері келтірілген шығындармен міндеттейді. Елеулі қиындықтарды мүліктік емес талаптарына, тікелей ақшалай эквиваленті туралы міндеттеу белгілі бір әрекеттер жасауға немесе оларды жасаудан тартыну (үйден шығару туралы талап-арыздар туралы, тұрғын үй беру, міндеттеуді орындауға күрделі жөндеу, өз бетінше қоршап салынған үйді бұзу туралы және т. б.) бойынша сот тұрақсыздық айыбын анықтау тудырады.

Сот актісін орындамағаны үшін ақша қаражаттарын, егер бастапқыда талапкер оларды талап етпесе және соған сәйкес, сот оларды қараған кезде тағайындамаса да төлетуге болады [4].

Айта кету керек, борышкер осы сот актісін орындамаған жағдайда соттың шешімі бойынша айыппұл салу және оны өндіріп алу соңғысын соттың шешімін орындаудан босатпайды. Астрент - бұл орындауға ынталандыратын құқық бұзушы үшін жауапкершілік шарасы болып табылады.

Осылайша, астренттің негізгі мақсаты - борышкерді орындауды ынталандыру. Міндеті - кредитордың құқықтарын қалпына келтірмеу, өйткені бұл үшін шығарылған сот актісі бар. Астрент еңбек және отбасылық дауларға қолданылмайды, себебі заңнама құрылымы тұрғысынан азаматтық құқық институты болып табылады. Бұдан басқа, еңбек және отбасылық даулар негізінен мүлктік емес игіліктерді қамтиды.

Астрент кредитордың құқықтарын қорғау тәсілдерінің бірі болып табылады, қолайсыз мүлктік салдарын қауіп төнген ақшалай емес талаптар бойынша сот шешімі дұрыс орындау борышкерді мәжбүрлеп, ынталандырушы және өтемдік функциясын орындайтын жосықсыз борышкердің әсерінің нақты шарасы болып табылады. Соттық айыппұлдың мөлшерін сот шешімі борышкердің материалдық жағдайын ескере отырып, істің нақты мән-жайларының негізінде, сот шешімін ұзақ уақытқа орындамауына, күтілетін ынталандыру әсері мен басқа да факторларға байланысты теріс салдарларға негізделеді. Алайда, айыппұл сомасы шығынға тәуелсіз болып табылады және дәлелдеуге оларды талап етпейді. Сот айыппұл сот шешімі шыққан сәтте және егер сот шешімі орындалмаса, біраз уақыт өткен соң өтелуі мүмкін.

Ресейдің құқықтанушысы А.Китаев астрентті отбасы, еңбек, әсіресе әкімшілік дауларға қатысты қолданылуы керек деген пікірді қорғап қалды. Мемлекеттік органдар кейде оларға қатысты қабылданған шешімдерді орындамайды [5]. Мұндай жағдайларда өтініш берушіге олардың орындалуына қол жеткізу қиындық тудырады. Бұл жағдайда астрент кем дегенде, өтініш берушінің қолайсыздығын өтей алар еді. Францияда, мысалы, астрент дәлелдемелердің уақытында берілуіне қатысты істі қарау барысында да қолданылады. Ол тараптардың бастамасымен ғана емес, сонымен бірге сот бастамасымен де тағайындалады. Франция соттары астренттің мөлшеріне барынша шекті деңгейін белгілейді. Егер бұл шара нәтиже бермеген және борышкердің бұдан былай орындала алмайтыны айқын болса, онда астренттің өсуі тоқтатылады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, қазіргі уақытта кредитордың ақшалай емес міндеттемелері борышкерді сот шешімдерін мүмкіндігінше қысқа мерзімде орындауға ынталандырудың жеткілікті тиімді тәсілін енгізу керек, бұл, өз кезегінде, қазақстандық процедуралық және атқарушылық заңнаманы дамыту үшін маңызды болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1 Аристов С. Как суды применяют норму об астренте [Электронный ресурс / Первая социальная сеть для юристов «Zakon.ru». 24.07.2015 – Режим доступа: https://zakon.ru/blog/2015/7/24/kak_sudy_primenyayut_normu_ob_astrente_p_1_st_3083_gk_rf_3.2.

2 Ермачева Е.В. Должник не исполняет решение суда: гарантии взыскателя [Электронный ресурс] / Gestion. 24.07.2015 – Режим доступа: <http://www.gestion.ru/news/38/neispolneniya-dolzchnikom-resheniya-sudagarantii-vzyskatelya/>

3 Полетаева А. Компенсация за неисполнение решения суда: первая практика [Электронный ресурс] / ИА «Дело пресс». 11.2015 – Режим доступа: <http://delo-press.ru/articles.php?n=19946>

4 Некрестьянов Д. Астрент в суде общей юрисдикции: хроники борьбы с системой [Электронный ресурс] / Первая социальная сеть для юристов «Zakon.ru». 11.02.2016 - Режим доступа: https://zakon.ru/blog/2016/2/11/astrent_v_sude_obshej_yurisdikcii_xroniki_bo_rby_s_sistemoj

5. Астрент: сложные вопросы применения, соотношение с неустойкой // <https://mgimo.ru/about/news/departments/astrent/>

Курмангалиева Нурия Атхановна

«Қаржы академиясы» АҚ, «Экономика» мамандығының 1-курс магистранты,
e-mail: nuriyusha92@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Түйін:** Мақалада сыртқы экономикалық қызметтің мәні және Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметінің даму стратегиясын қалыптастыру кезеңдері қарастырылады. Нарықтық экономикада сыртқы экономикалық қызмет кәсіпорындардың, өңірлердің және жалпы елдің экономикалық қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады. Мақала сыртқы экономикалық қызметтің дамуына кедергі келтіретін проблемаларды айқындайды; кәсіпорындардың әлемдік нарыққа кіруіне кедергі келтіретін тосқауылдар анықталады; сыртқы сауда қызметін жетілдірудің негізгі бағыттары ұсынылады.*

***Резюме:** В статье рассмотрена сущность внешнеэкономической деятельности и этапы формирования стратегии развития внешнеэкономической деятельности Казахстана. В условиях рыночной экономики внешнеэкономическая деятельность является необходимым элементом хозяйственной деятельности предприятий, регионов и страны в целом. В статье выявлены проблемы, препятствующие развитию внешнеэкономической деятельности; определены барьеры, препятствующие выходу предприятий на мировой рынок; предложены основные направления совершенствования внешнеэкономической деятельности.*

***Summary:** The article considers the essence of foreign economic activity and stages of formation of development strategy of foreign economic activity of Kazakhstan. Foreign economic activity is a necessary element of economic activity of the enterprises, regions and countries in general in the conditions of market economy. The scientific article reveals the problems interfering development of foreign economic activity. It defines the barriers interfering the enterprises entry into the world market and offers the main directions of improvement of foreign economic activity.*

Сыртқы экономикалық фактордың халық шаруашылығын дамытудағы рөлі қазіргі жағдайда тұтастай алғанда айтарлықтай артып, және белгілі бір аймақтар үшін сыртқы экономикалық қызметтің сипаты анағұрлым ашық болып келеді. Сыртқы экономикалық байланыстарға қатысушылардың саны үнемі өсуде.

Халықаралық еңбек бөлінісінде лайықты орын алу – Қазақстан алдында тұрған басты міндеттердің бірі болып табылады. Бұл үшін өндірілетін тауарлардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, сыртқы сауда айналымының құрылымын өзгерту, елдің төлем және сауда теңгерімінің оң сальдосын сақтау, салықтық жүйені жетілдіру және сыртқы экономикалық қызметті мемлекеттік бақылауды қамтамасыз ету, сондай-ақ еліміздің нормативтік-құқықтық базасын жетілдіруді қамтитын экономикалық дамудың маңызды бағыттарын анықтау қажет.

Қазақстан сыртқы экономикалық қызметті ырықтандыру стратегиясын жүзеге асырады. Құзыретті сыртқы сауда саясатын жүзеге асыру және дамыту ДСҰ ережелері мен қағидаларын сақтауды талап етеді.

Қазақстанның экспорттық өнімдерінің негізгі тұтынушылары - Италия, Қытай, Нидерланды, Франция, Швейцария және Австрия. Импорттаушы елдер арасында көшбасшы болып дәстүрлі түрде Қытай елі болып табылады, сондай-ақ импорттаушылар елдерге АҚШ, Германия, Украина, Корея және Италия кіреді. Түркия, Швейцария, Чехия, Ұлыбритания, Оңтүстік Корея және т.б. шет елдермен сыртқы сауда қатынастары да кең дамып келеді. Қазақстандық экспорт негізінен тау-кен, отын, металлургия және химия өнеркәсібінің шикізатынан тұрады. Негізінен импортталған: машиналар мен жабдықтар, автомобильдер, көлік құралдары мен машиналар, химия өнімдері, минералды отын, тамақ өнімдері, дайын өнім және тұтыну тауарлары.

Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметінің даму проблемаларын зерттеу сыртқы сауда-саттықты ырықтандыру аймақаралық экономикалық байланыстардың мемлекетіне және өңірлердің экономикасын дамытудың негізгі көрсеткіштеріне теріс әсер еткендігімен байланысты. Осыған байланысты шетелдік серіктестерге сауда қатынастарын қайта бағдарлау жүргізілді, ал отандық өндірістің төмендеуі экспорт пен импорт көлемінің ұлғаюымен қатар жүрді, нәтижесінде отандық тауар өндірушілер ішкі нарықтан импортпен алмастырылды. Аймақаралық сауда қатынастары сыртқы саудамен шектеледі, қазақстандық экспорт құрылымында - шикізат ресурстары, ал импорт

құрылымында - тұтыну тауарлары басым. Экономикалық дағдарыс жағдайында Қазақстанның сыртқы экономикалық қызметінің дамуына кері әсерін тигізеді.

Қазақстанның ішкі нарығында тасымалданатын тауарларға бағаның өсуіне, тасымалданған және өндірілген өнім көлемінің азаюына, тауар нарықтарының жалпы әлеуетіне, ішкі нарықтағы көптеген салалардың бәсекеге қабілеттілігін жоғалтуға қарағанда, көлік тарифтерінің қарқынды өсуіне байланысты аймақаралық алмасудың қарқынды төмендеуі өндірістің төмендеуінен жылдамырақ байқалды.

Қазақстан үшін сыртқы экономикалық қызмет сауда-саттықты дамытуға және қолайлы инвестициялық климатты қалыптастыруға негіз болатын мемлекеттік саясаттың басым бағыты болып келеді. Ашық экономикаға түбегейлі көшу, бәсекелестікті ынталандыру, өндірістегі және айналымдағы бәсекеге қабілеттілік, ғылыми-техникалық прогрестің маңызды факторы және Қазақстан экономикасының тиімділігін арттыру мүмкін. Алайда ашық экономикаға өтудің теріс салдарын, ең алдымен, экономикалық тұрақсыздық пен қаржылық дағдарыстың қазіргі жағдайында ескеру керек.

Импорт көлемінің ұлғаюы ұлттық өндірістің бәсекеге қабілетті емес салаларын бұзуы мүмкін, бұл жұмыссыздықтың өсуіне алып келеді. Шетелдік капиталдың реттелмейтін ағыны да белгілі бір проблемаларға алып келеді. Ұлттық экономиканың барлық салалары мен салаларын ұлттық өндірісті дамытуға елеулі кедергі келтіретін және әлеуметтік-саяси аспектілерге теріс әсер ететін стратегиялық шетелдік инвесторлар қолдана алады. Әлемдік тәжірибені ескере отырып, ішкі нарықтың ашылуы тек отандық өндірушілердің басым көпшілігі шетелдік компаниялармен бәсекелестікке төтеп бере алмайды, сондықтан әлемдік нарықта бәсекелестікке қарсы күреске қатысу үшін жағдай жасау қажет.

Қазақстанды халықаралық еңбек бөлу жүйесіне енгізудің маңыздылығын ескере отырып, әлемдік экономикалық қатынастар процесінде органикалық түрде салынған икемді ұлттық экономикалық жүйені қалыптастыру үшін стратегиялық шаралар кешенін әзірлеу қажет. Сондықтан барлық жағымды және жағымсыз әсерлерді ескере отырып, қазақстандық кәсіпорындардың сыртқы экономикалық қызметінің кенеюінің прогрессивті сипаты айқын.

Прогрессивті жаһандық жаһандану және әлемдегі экономикалық аймақтардың үнемі кеңеюімен бірге, бәсекеге қабілеттілікті және экономикалық тиімділікті жоғарылату үшін сыртқы экономикалық байланыстарды пайдалануды ынталандырады. Сыртқы экономикалық қарым-қатынастарды пайдалануда артықшылықтар да бар. Ұйымның сыртқы экономикалық қызметі көлік шығындарына, коммуникация мен коммуникацияға қосымша шығындарға, заң қызметтеріне және т.б. шығындарға алып келеді. Дегенмен, сыртқы экономикалық қызмет сізге жаңа нарықтарға шығуға, жаңа технологияларға қол жеткізуге, танымал брендтердің қолдауына ие болуға, тиімдірек активтерді инвестициялауға және тағы басқаларға мүмкіндік береді. Сыртқы экономикалық қызметтің дамуы кәсіпорынға жаңа өндірістік мүмкіндіктер береді, мысалы, өндірістің халықаралық ынтымақтастығының артықшылығын және оның өндірістік тапсырмаларын орындау үшін шешім қабылдауда еркіндікті қамтамасыз етеді.

ДСҰ-ның талаптары, болжамдырақ және халықаралық құқыққа негізделген, Қазақстанға сыртқы сауда әріптестерімен бәсекелесуге жарамды ішкі мүмкіндіктерді пайдалану арқылы мүмкіндіктер береді. Кішігірім ішкі нарығы бар және кеңейтілген әлемдік нарықтарға қолжетімділікті қажет ететін Қазақстанға ашық сауда саясаты объективті түрде керек.

Дүниежүзілік сауда ұйымы осы ұйымға мүше барлық мемлекеттердің өзара тиімді шарттары, ашықтығы мен теңдігі негізінде еркін сауда шарттарын қамтамасыз ету мақсатында халықаралық сауда ережелерін және тәртіптік шараларды қалыптастырудың айрықша ерекшелігіне ие.

Халықаралық саудаға қатысушы елдердің тамыр-таныстықты әлсіретуге және сыртқы сауданы либерализациялауға бағытталған күш-жігері барысында олар жасасқан келісімдер мен келісім шарттарға, сыртқы сауда саясатын үйлестіруге және мемлекетаралық деңгейде сауда-саяси қатынастарды реттеу рөлін атқаратын халықаралық ұйымдардың құрылуына үлкен мән беріледі.

Олардың ішінде тауарлар мен қызметтердің халықаралық сауда ережелерін анықтайтын, зияткерлік меншік құқықтарын қорғайтын, әлемдік сауда саясатын қалыптастыру негізінен халықаралық сауда дауларын реттейтін ДСҰ-ға айрықша рөл бөлінеді. Көптұтас сыртқы экономикалық келіссөздер, консультациялар, халықаралық саудаға қатысушы елдердің бейресми кездесулері негізінен ДСҰ аясында да орын алады.

Сонымен бірге, ДСҰ-ға кіру басқа елдердің қатысушылары мүдделеріне әсер ететін және сыртқы экономикалық қызметті дамыту проблемаларын шешудегі кез-келген басқа үрдіс сияқты, экономикалық реттеудегі белгілі бір қиындықтарды тудырып отыр.

Бүгінде Белорусиядан басқа Еуразиялық экономикалық одақтың мүше-мемлекеттері – өзге халықаралық интеграциялық бірлестіктің, яғни 162 мемлекеттің басын қосқан Дүниежүзілік сауда

ұйымының мүшелері. ДСҰ мүшелікке өтудің негізгі артықшылықтары ол бизнеске әлемдік нарықтың тауарлары мен қызмет түрлеріне, сондай-ақ, дауларды шешудің тиімді механизміне қол жеткізуге қолайлы жағдайлар туғызу болып табылатындығы белгілі.

Қалыптасқан жағдайдың Қазақстан үшін бірнеше қыры бар – ДСҰ сауда елдерінен Бірыңғай кедендік тариф мөлшерлемесімен, сонымен қатар Евразиялық экономикалық комиссиясы бекіткен 2015 жылы 14 қазандағы 1347 тауарлық субпозиция қатарында тұратын №59 алып тастау Тізімі аясында ДСҰ-ның азайтылған кедендік тарифі бойынша да тауар әкелу мүмкіндігі. Экономикалық интеграция департаменті аталған тізім 2017 жылы қосымша 567 позициямен толықтырылғанын хабарлады, ЕАЭО-ның тауарлық жаңа номенклатурасына сәйкес тізім 2175 аталымды құрады. Алайда, отандық кәсіпкерлер үшін барлығы да бір қарағандағыдай жақсы емес. Биылғы жылдың екінші айы болды, бизнес ДСҰ мөлшерлемесі бойынша заңды тауар әкелу құқығын пайдаланудан айырылып отыр. Бұның бір себебі интеграциялық бірлестіктің жекелеген қатысушылар арасындағы келіспеушілік салдарынан алу Тізімін өзекті ету бойынша ұлтаралық шешімнің жоқтығынан орын алып отыр.

«Атамекен» ҰКП Басқарма Төрағасының орынбасары Дана Жүнісованың айтуынша, ұлтаралық құжатты жеделдету мәселесі Ұлттық кәсіпкерлер палатасында бірнеше рет көтерілген, ҚР Ұлттық экономика министрлігіне, Комиссияға сауалдар да жолданған.

«ЕЭК мәліметінше қазіргі таңда құжат бір айдан астам уақыт бойы қырғыз тарапында қарауда жатыр. Отандық бизнеске осынша «қымбат» құжат Бішкектің әкімшілік ғимараттарында «шаң жинап» жатқаны өкінішті, ал Қырғыз Республикасының атынан Одақ бойынша серіктестеріміз өзара бауырластық түсіністік және жәрдемдесу туралы сенімге қарамастан мәмілеге келу процесін ұзаққа созып отыр», – дейді Дана Жүнісова.

Оған қоса, қолда бар Кеңес Шешімінің жобасында ресми жарияланғаннан соң оның үстіне 2016 жылдың 1 желтоқсанында туындаған құқықтық қатынасқа әрекет таратуымен 10 күнтізбелік күн өткеннен кейін бірақ күшіне ету қарастырылған.

Орын алған жағдайды «Атамекен» ҰКП Басқарма мүшесі Дана Жүнісова былай деп түсіндіреді: «Бұл отандық кәсіпкерлікті қиын жағдайда қалдырады, себебі 2017 жылдық ақпанына, тиісінше, тауар импортымен байланысты олардың қаржылық қызметінің екі айлық кезеңі ДСҰ-дан Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодексінің 280-1-бабының 2-тармағының «Қосылған құн салығын төлеушінің Қазақстан Республикасының салық заңнамасында белгіленген мерзімді бұза отырып, шот-фактураны электрондық нысанда жазып беруі» ықпалына ілінеді». Әрбір құжатта қарастырылған бұзған уақыты жазылған аталған айыппұл түрлері оның еркінен тыс орын алған бұзушылық үшін бизнеске қосымша ауыр жүктеме болатынын түсіну керек.

Осы уақытта ҚР Ұлттық экономика министрлігінің 2016 жылы қолдану үлгісі мен тиімділігі таныстырылған экономикалық даму министрінің бұйрығы түріндегі қолданыстағы әкімшілік құралы бар. Аталған бұйрық отандық кәсіпкерлерге ұлтаралық құжат жоқ болса да, Қазақстан Республикасына ДСҰ-ның азайтылған мөлшерлемесі бойынша тауар әкелуге мүмкіндік береді.

«Экономикалық интеграция департаменті сараптама жүргізді, мәліметтерге сүйенсек, 2016 жылы төмендетілген әкелім бажы бойынша Тізімнен тауар тасыған кәсіпкерлер үнемдеуінің төменгі сомасы шығарылған.

2016 жылы ДСҰ-ның азайтылған мөлшерлемесі бойынша 400 млн АҚШ долларынан астам сомаға тауар әкелінген, тауарлық субпозиция қатарының мәліметінше, шекарада ДСҰ мөлшерлемесі БКТ-тен 1-5% төмен болған жалпы импорттың 25% құрады. Осылайша, ДСҰ мөлшерлемесі бойынша тауар тасыған 1960 салық төлеушілер үшін 1347 тауарлық субпозиция қатары бойынша үнемдеу орташа алғанда ай сайын 400 мың АҚШ долларын құрады.

Жоғарыда көрсетілген үнемдеу сомасы пайыздық айырмашылықтың төменгі шегімен есептелгенін, оның үстіне, позиция қатарындағы пайыздық айырмашылық 1%-дан жоғары, яғни практикада үнемдеудің әлеуметтік сомасы әлдеқайда көп болуы мүмкін екенін ескерген жөн», – деп хабарлады «Атамекен» ҰКП Экономикалық интеграция департаментінің директоры Долорес Тюлебекова.

Бұдан басқа, егер азайтылған мөлшерлемені қаңтарда және енді осы жылдың ақпан айында қолдану мүмкіндігінің болмауын есептесе, 2016 жылғы есеп негізімен алғанда, кәсіпкерлердің тек жаңадан енгізілген тауарлық позиция бойынша шығыны бүгінде 200-мыңнан аса АҚШ долларын құрайды.

«Қазақстан бизнесі бүгінде ДСҰ-ның мөлшерлемесі бойынша заңды тауар тасуға берілген мүмкіндігінің жоқтығы салдарынан айтарлықтай шығынға ұшырап отыр. Бізге 2017 жылға ДСҰ мөлшерлеме көлемін бекіткен құжаттың жоқтығынан БКТ-ге сәйкес, яғни ДСҰ аясында Қазақстан

үшін келісілген шамадан әлдеқайда жоғары мөлшерлемеді төлеуге мәжбүр болған кәсіпкерлер шағымданып жатыр. Сонымен қатар, бірқатар импорттаушылар тауарларын БКТ мөлшерлемесі бойынша кеденнен өткізбей, ҰЭМ ішкі Бұйрығының немесе ұлтаралық Келісімнің күшіне енуін күтіп отыр. Шындығында, мөлшерлеме айырмасынан болатын маржа – кәсіпкерлер кірісінің бір бөлігі. Қазір олар ҚР ҰЭМ ішкі Бұйрығына қол қойылуын күтіп, уақытша сақтау қоймасына күнделікті қаражат төлеп отыр, себебі ұлтаралық құжатты қабылдау процесі ұзаққа созылып отыр», – дейді ҰКП Басқарма Төрағасының орынбасары Дана Жүнісова.

Алайда, Мемлекет басшысының «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» Жолдауында отандық бизнеске қолдау қажеттігіне баса назар аударылғанына қарамастан, бүгінде ҚР Ұлттық экономика министрлігі сылбыр күту позициясын ұстанып отыр. Бұл ретте, ДСҰ азайтылған мөлшерлемесіне қол жеткізу мүмкін болмауынан отандық бизнесті күнделікті қаржылай шығынға ұшыратып отыр.

Оған қоса, «Атамекен» ҰКП алып тастау Тізіміне өзгерту енгізу бойынша Шешім жобасының тарату әрекеті мерзімін – сол Шешімнің күшіне енген сәтінен бастап, 2016 жылы 1 желтоқсанында туындаған құқықтық қатынастарға таратпай, қайта қарау керек деп есептейді, себебі, аталған Шешімнің келесі күші алып тастау Тізіміндегі кеденнен өткізілетін тауарларға міндетті электронды шот-фактура толтыру салдарынан кәсіпкерлерге айыппұл санкциясын салуы мүмкіндігі қарастырылады. Орын алған жағдайда, Қазақстан бизнесі қажетті құқықтық негіздің болмауы салдарынан өзінің аталған заңды құқығын пайдалана алмауға ғана емес, жасамаған әрекеті үшін айыппұл салуға ұшырайды.

Мұның бәрі Қазақстанның ДСҰ-ға кіруі, нақты сыртқы сауда саясатын әзірлеу, сыртқы сауданы дамытудың жай-күйін талдау және біздің елімізді әлемдік сауда жүйесімен қамтуға кедергі келтіретін немесе сәйкес келмейтін жағдайларды теориялық тұрғыдан негіздеу қажеттілігін анықтайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Эсполов Т.И. Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің тиімділігі. - Алматы: «Қылым» ӘКК, 2002. - 448 б.
2. Қазақстан цифрлармен: Қазақстан Республикасының Статистика агенттігі. - [Электронды ресурс] -<http://www.stat.kz>
3. Сыздықов Б.Ш. Қазақстанның сыртқы азық-түлік нарығын қалыптастыру. - Алматы, 2003. - 40 бет.
4. Тоқаев К.К. Қазақстанның жаһандану жағдайындағы сыртқы саясаты. - Алматы қаласы, «МАК» АҚ, 2000. - 584 б.
5. Хан Г.Б., Суворов Л.С. «Әлемдік экономикадағы және саясатта АТР», «Қазақстан және АТР: ынтымақтастықтың келешегі», Алматы, 1996. - 43 б.
6. «Кәсіпорын экономикасы» оқу құралы, А.Қ. Мейірбеков, Қ.Ә. Әлімбетов 200-203 бет. Алматы, «Экономика» баспасы, 2003 жыл
7. «Кәсіпорындардың негізгі экономикалық қызмет түрін анықтау әдістемесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитеті төрағасының 2016 жылғы 30 қыркүйектегі № 225 бұйрығы.
8. «Қазақстан Республикасы сыртқы саясатының 2014 - 2020 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 21 қаңтардағы № 741 Жарлығы.
9. "Қазақстанның Үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік" Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар.
10. <http://www.nauka.kz>
11. <http://www.zakon.kz>
12. <http://www.palata.kz>

Орсаева Р.А.

заң ғылымдарының кандидаты, С. Аманжолов атындағы
ШҚМУ-дің қылмыстық құқық және қылмыстық іс жүргізу кафедрасының доценті, Ph.D.
r_orsaeva_60@mail.ru

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТАРЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ

Түйіндеме: Мақалада жасөспірімдердің девианттық мінез-құлықтарының себептері, оны ескерту, алдын-алу және қылмыстық құқық бұзушылықпен күрес жүргізудің тиімділігі мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: девианттық мінез-құлық, қылмыстық құқық бұзушылық, ескерту, алдын-алу, қылмыстық-құқықтық тиімділік, тиімділік.

Abstract. The article considers the deviant behavior of the juveniles. Also conveys a sense of the causes of juvenile delinquency and the effectiveness of combating juvenile delinquency.

Keywords: the teenager, deviant behavior, delinquency, prevention, criminal-legal effectiveness, efficiency.

Жасөспірімдердің девианттық мінез-құлықтарының «қалыптан» шығып, ауытқушылыққа әкелуін «дағдарысқа» теңеуге болады.

«Дағдарыс» қандай да болмасын құбылыстың деградацияға ұшырап өмір сүруі мен қызмет етуі мүмкін емес болатын ерекше күйін сипаттайды.

«Дағдарыс» құбылыстың ішкі ерекшеліктерін бейнелейтіндіктен, оның табиғи қызмет ету мен эволюцияға қабілетсіздігі, өзінің сапалары мен қасиеттерін сақтауы, өсіруі, өзінің негізгі мәнді сипаттамаларын сақтай отырып дамудың мейлінше жоғары сатысына көтерілу мүмкіндіктерінің болмауын «қамтамасыз» етеді. Бұл жалпы дағдарыстың шынайы өмірде белгілі бір кезеңде өзінің қайта құрылуы мен қирауына алып келіп, жоғалуына бастайтын дағдарыстық сатыға өтуіне бастайды. Сондықтан, дағдарыстан шығудың бірден-бір жолы құбылыстың сапалы жаңаруында болса керек. Сапалы жаңару қашанда болса, жаңарудың жаңа белестеріне жол ашып, «дағдарысқа» қайта оралмауды мақсат етіп, тек жарқын болашаққа жетелейді.

Жалпы дағдарыспен қатар жүретін психологиялық дағдарыс адам өміріне өлшеусіз шектеулер әкелетіні белгілі. Психологиялық дағдарыс стресс күйінде білініп, ол сенімсіздік тудырады, сенімсіздік болашақ үшін қорқумен жалғасын тауып, істеген ісіне қанағаттанбау, қобалжу, уайымдау сияқты белгілермен белең береді.

Біз сөз еткелі отырған тақырып жасөспірімдерге байланысты болғандықтан, санасы толысып, буыны бекімеген баланың осындай дағдарысқа ұшырауын көз алдына келтірудің өзі қорқынышты. Десек те, жас ерекшелігіне қарай жасөспірімдердің «жас ерекшелік дағдарысының» орын алуы ешкімге жаңалық болмас.

Медициналық тұрғыдан қарасақ, жас ерекшелік дағдарысы кезінде құрылымдық, физиологиялық және психикалық тепе-теңдік бұзылуы байқалады екен. Осы кезеңдерде бала бойында психикалық зақымданулардың туындауына қауіп-қатер арта түседі. Ол спецификалық жас кезеңдік психопатологиялық күйлермен көрінеді. Бұндай синдромдарға- невропатия синдромы, балалық аутизм, гипердинамикалық, патологиялық қорқыныштар, дисморфомания, жүйкелік анорексия, психикалық инфантилизм, гебоидтілік синдромдары жататыны белгілі.

Біздің айтпағымыз, жасөспірімдердің мінез-құлықтарында болатын қылмыстық құқық бұзушылыққа итермелейтін «дағдарыс». Жасөспірімдердің өмірін «лайлайтын», болашақтарына балта шабатын қылмыстық теріс қылықтың салдарынан туындайтын «дағдарыс».

Қылмыстық заң нормалары тиым салған кез келген қоғамға жат әрекеттің қылмыстық жауаптылық жүктейтінін біле тұра қасақана немесе жанама түрде баратын жасөспірімдердің «дағдарысы». Сондықтан, жоғарыда жасөспірімдердің девианттық мінез-құлықтарының «қалыптан» шығып, ауытқушылыққа әкелуін «дағдарысқа» теңеуіміз де осыдан.

Девиантты мінез-құлық латынның «deviatio» - «ауытқу» деген сөзінен алынған. Девиантты мінез-құлық - қоғамда қабылданған ережелерге бағынбау, ауытқу деген мағынаны береді.

Жасөспірімдердің девианттық мінез-құлықтары - қалыптан ауытқушылық және ол адамның қоғам мен әлеуметтік топта қабылданған өзін-өзі ұстау нормалары мен ережелеріне сай келмейтін іс-әрекеттері мен қылықтары.

Девианттық мінез құлықтың мәнін түсіну үшін негізгі қалып (норма); қылық сияқты екі ұғымды бөліп көрсетуге болады.

Өзімізге белгілі, адам өзінің өмір жолында түрлі дағдарыстар мен мәселелерге кездесіп, сол мәселелер мен дағдарыстардан шығатын жол іздеп қана қоймай, оны туындатқан себептерді түсінуге тырысады. Адамды «тоқырауға» әкеп тіреген себептер әртүрлі болғандықтан, оның табиғаты да әртүрлі екені бесенеден белгілі. Сондықтан болар, адам өмірінде болатын күрделі мәселелер мен дағдарыстық жағдайлар көбінде оның өмірін «дейін» немесе «кейін» деп бөліп көрсетуге мәжбүр етеді.

«Табиғи» жағдай ретінде адам өмірінде болуы керек жағдайларды айтуға болады. Мәселен, мектепке бару, отбасын құру, баланың дүниеге келуі (т.б) сияқты жағдайлар.

Өмірдегі өзіміз сөз еткен «табиғи» жағдайдан туындайтын кейбір ситуациялық жағдайлар тұлғаны дағдарысқа тіреуі мүмкін. Міне, осы кезде тұлғаның алдындағы басты міндет ретінде туындаған дағдарыстан шығуға жол іздеп, тез шешім қабылдауына және де уақытша дағдарысқа байланысты қажетті күш жинауын талап ететін қажеттіліктер пайда болады. Мұндай жағдайды «қалыпты стресс» деп атайды.

Өмірдің әртүрлі кезеңдерінде болатын дағдарыс жағдайлар мен ситуацияларды адамдар әртүрлі қабылдайды. Ол тұлға дамуында маңызды рөл атқарады, себебі, бір адам дағдарыстың шешімін тауып, әрі қарай дамыса, енді бірі оған бейімделе алмай, өзін-өзі бұзуға дейін жеткізеді. Бұл адамның дағдарыс жағдайын қабылдап, шешу мүмкіндігіне байланысты.

Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының қалыптасуына кім әсер етуі мүмкін? Ата-ана ма? Жоқ, әлде баланың қызығушылығынан басталып, жалғасын тапқан оғаш қылығы ма? Жоқ әлде бала бойында көрінбей жүріп, жететін шегіне жеткенде, тасадан «шыққан» қалыптасқан әрекеті ме?

Қалай болғанда да, жасөспірімнің девианттық мінез-құлқынан көрінетін зиянды әрекеттердің барлығы оның өміріне өз кедергісін келтіріп, оның дұрыс адам болып қалыптасуына зиянын тигізеді.

Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын бір арнаға бұруда психолог, мұғалім рөлі зор болғандықтан, олардың кәсіби даярлығының маңызы зор. Яғни ғылыми психолого-педагогикалық негіздерін басшылыққа алған психолог, мұғалім ол баланың «үйіріне» қосылуына ықпал етуі керек. Осы орайда, мұғалім мен жасөспірім арасында немесе жасөспірім мен психолог арасында қарым-қатынас мәдениетін қалыптасудың маңызы зор. Осы қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру бала бойында сенімділік ұялатып, оны бұрыс жолдан дұрыс жолға түсуіне жол сілтеуі мүмкін. Олай деуімізге себеп, жасөспірім өзінің бойындағы девианттық мінез-құлқын білсе де, одан арыла алмай жүруі де мүмкін, сондықтан, оған өзгелерге ойын өзгерту арқылы олармен ізгілікті қарым-қатынас орнату, жүйелі түрде іс-әрекет жасауға мүмкіндік беру қажеттігі туындайды. Сол туындаған мүмкіндіктердің барлығын балаға бере берсек, ол баланың болашаққа деген сенімі артып, өз ата-анасына да басқаша көзқараспен қарай бастайды. Бұрын ата-анасын тындамаса, не жүре тындаса, енді оларға құлақ асу, ақылдасу сияқты жақсы әдеттердің орын алуы қалыпты жағдайға айналуы мүмкін.

Біз байқасаңыз, баланың девиантты міне-құлқына байланысты жайттарды тек «мүмкін» деген сөздер арқылы берудеміз. Бұл- алғашқы қадамға үйрене бастаған жасөспірімге ғана тән, ал, ол қарым-қатынас мәдениетін жетілдіріп, қоғамда қабылданған ережелерге бағынбай, ауытқушылық танытқан жат әрекеттерінен арылса, барлығы өз орнына келері сөзсіз.

Мінез-құлық дағдарысын психологиялық көзқарас тұрғысынан қарастыратын болсақ, кез-келген балаға жеке тұлға ретінде қарап, оның көңіл-күйін түсіне отырып, оны дағдарысқа «жеткізген» себептерін аша білсек, онда ол баламаен толық қарам-қатынас орната аламыз. Жасөспірім де басқа адамдармен толық қарым-қатынасқа түсіп, олардың ой-пікірі арқылы өзіне деген қамқорлықты сезінсе, жамандық емес, жақсылық тілейтінін түсінсе, онда ол бойындағы ауытқушылыққа бейім мінез-қылықтарынан бірден болмаса да, бірте-бірте арылары сөзсіз.

«Батыр - ел қорғаны» деп ата-бабаларымыз тегін айтпаса керек. Батыр елдің батыр ұл мен қыздарының болашағы жарқын болатынына еш күмән жоқ. Жасөспірімді балаға емес, батырға теңеуімізде ешқандай да, астар жоқ.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан Республикасы Конституциясының 15 жылдығына арналған Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияда сөйлеген сөзінде «Қазақстан Конституциясы-бұл заң қарпінде өрнектелген жалпыұлттық идея. Ол біздің ата-бабаларымыздың көптеген ұрпақтарының азаттық және өз тағдырын өзі шешу мүмкіндігі туралы, билік барша халықтың мүддесіне қызмет ететін мемлекет туралы, бүкіл әлемге белгілі әрі құрметтелетін тәуелсіз ел туралы армандарының осы заманғы құқықтық түсініктерін бейнеледі» - деген сөздері жас ұрпақ есінде екені сөзсіз.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің 25-жылдығына орай сөйлеген сөзінде де, жастар болашағын бірінші орынға қойғанын білеміз.

«Балалар құқығы туралы халықаралық Конвенциясының» преамбуласында баяндалғандай, отбасы баланың жақсы тәрбие алып, жанжақты дамуына негізгі септігін тигізетін қоғамдық ұяшық

немесе механизм болып табылады. Конвенцияға сай әр бала отбасы атмосферасындағы ата ана қамқорлығы мен махаббатын сезініп, олар тарапынан түсінушілікке ие бола отырып өсуі қажет.

Қарап отырсақ, жасөспірімдер болашағы үшін істеліп жатқан, істелер істердің қаншалықты ауқымының кең екеніне көз жеткіземіз.

Қалай десек те, қазіргі кезде орын алып отырған кәмелеттік жасқа толмағандар арасында әртүрлі қылмыстық құқық бұзушылықтың терең тамырлануы - кімді болса да алаңдатпай қоймайды. Құқықтық мемлекетке қадам басқан шақта қоғамға сай саналы адам қалыптастыру - мемлекетіміздің басты міндеттерінің бірі болатын болса, ол міндетті іске асырудағы басты мақсат жасөспірімдерді жаңа рухта, жаңа көзқараста тәрбиелеуден айқын көрінеді.

Кейінгі кезде 14-16 жас аралығындағы кәмелеттік жасқа толмағандар арасындағы қылмыстық құқық бұзушылыққа қоса, 9-13 жас аралығындағы жасөспірімдердің құқық бұзушылығы көп тарауда. 9-13 жас аралығындағы жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықтары неге пайда болады? Олардың бойында қалыптасатын девиантты мінез-құлық емес, керісінше, жақсы мінез-құлық болуы керек емес пе еді? Неге олар құқық бұзушылықтан қылмыстық құқық бұзушылыққа барады? Неге? Қояр сұрақ та көп. Берер жауап та көп. Сондықтан, азда болса, ғылыми тұрғыда саралап көрелік.

Қарап отырсақ, құқық бұзушы жасөспірімдер (9-13) жасайтын жат әрекеттің көп тараған түрі ұрлық болатын болса, ұрланған заттар теңге, киім секілділер. Ал, олардан жәбір көрушілер өзінің достары, таныстары, не болмаса, сыныпта бірге оқитын балалар болып келеді. Бесіктен белі шықпай жатып, әрбір оғаш қадамына селт етпей сергек қараған балалардың жат әрекетке баруына басты себеп не? Кім кінәлі? Қоршаған орта ма? Әлі де мектеп пе? Жоқ елде, «жүре түзеліп кетер» деп жат қылық істеген баласының әрекетіне немқұрайлы қарайтын ата-ана ма?

Бала организмін күйректікке әкеп тірейтін нәрсенің бірі ішімдік болса, бұл откен ғасырдың аяғындағы көрнекті дәрігерлердің тәжірибесімен дәлелденген. Организм қаншалықты жас болса, оның әсері де соғұрлым жоғары болады. Әсіресе, ішімдіктің кері әсері 12,13 жас аралығында жасөспірім организмне әсері зор. 12,13-тегі жасөспірімнің арақтың әсерінен есте сақтау қабілеті томендейді, бойында немқұрайлық пайда болады, оқулықты нашар меңгереді. Сонымен бірге ішімдік жасөспірімнің сана-сезімінің жетілуіне, қалыптасуына зор зиянын тигізеді. Бұл оның айналасында болып жатқан оқиғаларға өз тұрғысынан баға беруін төмендетіп, мектептегі сабаққа бармауын қалыптастырады, бос жүріске, кездейсоқ ортаға әуестендіреді.

Мұндай жат қылықтар баланың бойында девианттық мінез-құлық қалыптасып, оның құқық бұзуына бірден-бір себепкер бола алады.

Жасөспірімдер құқық бұзушылығы жалпы қылмыстық құқық бұзушылықтың шытырман жақтарының бір ғана тұрақты жағын сипаттайтын құбылыс. Бұл тұрақтылық жасөспірімдер құқық бұзушылығы мен жасы толмағандар қылмыстық құқық бұзушылығының сан-алуандылығынан көрініп, оның күн сайын есіп бара жатқандығына куәгер еткендіктен, оны болдырмау, алдын-алу шараларымен қоса, ағаттық істеген баланың жеке басының ерекшеліктерін, құқық бұзушылық себептерін ашуға жол ашады [6, 91].

Жасөспірімдердің алып-ұшына саналатын өтпелі кезеңде не нәрсеге болсын еліктегіш келетінін жан-жақты зерттеген ғалым Т.М.Якобсон, бұл жаста олардың құқық бұзушылыққа тез еріп кететінін ашып берді. Бұл да болса, ғалымның пікірінше, «девианттықтың бір белгісі» [7, 54].

Өтпелі кезеңде жасөспірімдердің еліктегіш келетіні, жақсыға ұмтылу, ұқсағысы келетіні, көргенін қайталағысы келетіні белгілі. Өтпелі кезеңнің «құйын» сияқты өткінші елестерге толы болуы бала өміріне қауіп төндіреті де сондықтан. Жасөспірімнің еліктеуінің салдарынан құқық бұзуы, қызығушылығының әсерінен «қылмыстық құқық бұзушылыққа» баруы көбінесе осы шақта жүзеге асса керек. Міне, осы өтпелі кезеңде жасөспірім бойында девианттық мінез-құлық қалыптасса, ол өзгеге үстемдік көрсетуден, өзгенің меншігіндегі затты тартып алудан немесе ұрып-соғу сияқты жат әрекеттерден көрініп жатады.

Ішімдіктің жасөспірім өміріне зияны зор екендігін жоғарыда айтып кеттік. Жалпы ішімдікке әуестену-баланы дұрыс жолдан тандырып, құқық бұзушылыққа итермелейді. 10-13 жастағы жасөспірімдердің басым көпшілігінің талап-тілектері шектеп шығын кеткендіктері, олардың ішімдікке құмарлығынан көрінсе керек. А.Вайсберг пен Ш.Тайбекова 556 қылмыс істегені үшін айыпталған 450 жасы толмағандардың 305 қылмыстық іспен танысу барысында, 41% бас бостандығынан айырылғандар қылмыстық құқық бұзушылықты мас күйінде істесе, 72% қамауға [3, 41б.] алынғанға дейін де, кейін де үнемі ішкенін айта келіп, олардың ішінде жасөспірімдердің болғанын атап өткен.

Ересектерге қарағанда жасөспірім құқық бұзушылығының ерекшелігі ертеңгі күнгі не боларын ойламаушылық, мән бермеушілік. Кез-келген құқық бұзушылыққа барар алдында белгілі бір мақсат

коймайды, сондықтан, олардың қолымен жүзеге асқан жат әрекеттер көбінесе, бірден тұтанып, бірден іске асады.

Белгілі ғалымдар Е.В.Болдырев пен А.А.Герцензон ішімдіктің салдарынан жасөспірім организмнің икемге келмей, ойына келгенін істеуін, соның салдарынан біреуге қайғы, өзіне сор әкелетінін жаза келіп, олардың қолынан мас күйінде қасақана түрде адам өлтіру - 63% зорлау - 30,4% рет орын алғанын атап өткен [2,48 б.].

Әрине, ішімдік үстінде ауыр қылмыстық құқық бұзушылық істеген адам жазасы ауырламаса, жеңілдемейді.

Жалпы құқық бұзушы жасөспірімге болашаққа деген белгісіздік тән. Осы орайда, Н.В.Лясс пен И.А.Солодкиннің зерттеулері олар жасаған қылмыс мүліктік болып келетінін айта келіп, құқық бұзуға себеп болған девианттық ниетті анықтаған.

Ғалымдар пікірінше, жасөспірімдердің қолымен асқан қылмыстық құқық бұзушылықтар: бас пайдасын ойлау - 90%; достарына ергендер - 2%; қызық өмірге ұмтылушылық - 0,9%; басқа ниеттер - 3,8% сияқты қылмыстық құқық бұзушылық әрекеттерді құрап, ерекшеленген. Бұл құқық бұзушы балалардың кері қылықтарын тағы бір жағынан ашып көрсетеді [4, 51 б.].

Сонымен, біздің ойымызша, құқық бұзушы балаларға аяусыздық, көрсеқызарлық, көре алмаушылық, менменшілдік, өтірік айтушылық тән болса, бұл ата-ана тарапынан олардың қадамына бақылаудың болмауы, неқұрайлы қарауы салдарынан болса керек.

Жасөспірімдер құқық бұзушылығының ішінде топтасқан құқық бұзушылық үлкен орын алады. Топтасып құқық бұзушылықты болдырмау, алдын алу шараларын іске асыру басты міндет [6, 88].

Дао Чи Ук зерттеулері бойынша, бұзақылық, күш жұмсау, ішкі істер қызметкерлеріде қарсылық көрсетту, алдап меншіктегі затты өзіне иемдену, есірткі алып сату осындай топтасқан топтармен жүзеге асады. Яғни мұндай қылмыстың 80%-і балалардың топтасқан топтарымен жасалады. Топтасқан құқық бұзушылыққа қыздардың да қатысуы өкінішті жай. Қыздардан құралған топтар ұлдардан құралған топтарға қарағанда берік болмайтыны дәлелді. Құқық бұзғаннан кейін мұндай топтар тез тарайды екен. Яғни, олар көбінесе 2-3 немесе 3-4 адамнан тұрады. Қыз балалардан мұндай топтардың ұйымдасуына себеп болған нәрсе бос жүріс, ішімдік, ата-ана тарапынан бақылаудың болмауы [5, 29 б.].

А.Т.Ақажанованың зерттеулеріне сүйенсек, қазіргі кезде девиантты мінез-құлықты зерттеу екі бағытта қарастырылады [1, 36 б.]:

- біріншісі - психикалық денсаулық нормасынан ауытқыған мінез-құлық ретінде (жүйке аурулары, психосоматикалық бұзылулар, патологиялық күй және т.б.);

- екіншісі - «әлеуметтендіру -дезадаптация - оқшаулау» құқықтық, мәдени және әлеуметтік нормаларды бұзуымен байланысты әлеуметтікке қарсы мінез-құлық.

Девиацияның ең айқын көрінісіне делинквентті (құқыққа қарсы) және криминалды (қылмыстық) мінез-құлық жатады. Психологиялық сөздікте девиантты мінез-құлық «адамның белгілі бір қоғамда бекітілген немесе қалыптасқан нормалар мен үміттерге сай келмейтін іс-әрекеті, қылығы» деген мағынада берілген. Сондықтан да ауытқыған мінез-құлық психология, педагогика, психиатрия секілді ғылымдардың зерттеу нысаны болса, әлеуметтік құбылыс ретінде әлеуметтану, құқық, әлеуметтік психология ғылымдарының зерттеу пәні болып табылады.

Девиация (ауытқушылық) көпшілік мақұлдаған нормалар мен белгіленген стандарттардан (моральдық, әлеуметтік, заңдық) ауытқыған мінез-құлық деп есептеледі. Психологияда адамның белсенділік деңгейін көрсету үшін іс-әрекет, қарым-қатынас, таным секілді ұғымдармен қатар «мінез-құлық» термині кең қолданылады. Кез келген мінез-құлыққа баға беру әрдайым қандай да бір нормамен салыстыруды қажет етеді. Алайда, өкінішке орай, барлық мүшелері жалпы нормативті талаптарға сай әрекет ететін қоғам жоқ. Ауытқушылық квантты (құқыққа қарсы) және криминалды (қылмыстық) мінез-құлық жатады. Психологиялық сөздікте девиантты мінез-құлық «адамның белгілі бір қоғамда бекітілген немесе қалыптасқан нормалар мен үміттерге сай келмейтін іс-әрекеті, қылығы» деген мағынада берілген. Сондықтан да ауытқыған мінез-құлық психология, педагогика, психиатрия секілді ғылымдардың зерттеу нысаны болса, әлеуметтік құбылыс ретінде әлеуметтану, құқық, әлеуметтік психология ғылымдарының зерттеу пәні болып табылады.

С.А.Беличева девиантты мінез-құлықтағы әлеуметтік ауытқуды былайша топтастырады[1, 36 б.]:

а) пайдакүнемдік бағыттар: материалдық, қаржылық, мүліктік пайда табуға ұмтылумен байланысты заң бұзушылық, теріс қылық. Бұлар: ұрлық, тонау, алыпсатарлық, алаяқтық және т.б.;

ә) қастандық бағыттар: жеке тұлғаға қарсы бағытталған әрекеттер: тіл тигізу, бұзақылық, ұрып соғу, өлтіру, зорлау және т.б.;

б) әлеуметтік енжар түрлері: белсенді өмір салтынан қашқақтау, азаматтық міндеттерден бас тарту, жеке және әлеуметтік мәселелерді шешуге құлықсыз болу. Бұл топқа жұмыстан, оқудан бас тарту, кезбелік, маскүнемдік, нашақорлық, токсикомания, өз-өзіне қол жұмсау және т.б. жатады.

Белгілі психолог Джин Твинг өзінің мақаласында «адасқан буын» туралы пікірін білдіріп, зерттеу жұмысымен бөлісе отырып, түрлі буын арасындағы айырмашылық пен ерекшеліктеріне зерттеу жұмсайды. XXI ғасыр жастарын Z немесе iGen (internet generation) буыны деп атауды жөн санайды.

Психологтың сөзінше, 2012 жылдан бері жасөспірімдердің бойынан эмоциялық өзгеріс байқалған. Оның себебін әрбір екінші жасөспірімнің қолында смартфон болуымен байланыстырған. iGen өкілдері арасында жол апатына ұшырайтындар, ішімдік ішетіндер, үйден қашатындардың саны азайған. Яғни, олар физикалық тұрғыдан сау. Дегенмен, жасөспірімдер арасында күйзеліс пен өз-өзіне қол салу дерті 2011 жылдан бері өршіп тұрғанын айтқан. Осыған дейінгі буында өмір сүрген жасөспірімдер ертерек көлік жүргізу куәлігіне ие болуға құмартқан. Ертерек өз серігін тауып, ата-ананың қарауынан босауға асыққан екен [8].

Әлеуметтік желіде отыратын жоғары сынып оқушыларында күйзеліске ұшырау қаупі - 27%. 14-17 жас аралығындағы жасөспірім күніне кем дегенде 9 сағат ұйықтауы тиіс. Ал, қазір жасөспірімдер күніне 5-6 сағатын ғана ұйқыға жұмсайды екен [8].

Жалпы жасөспірімдердің қылмыстық құқық бұзушылығының алдын-алу үшін олардың бойында ауытқыған мінез-құлықтың қалай, қайдан, неліктен туындайтынын ашу аса қажет. Сол тұрғыдан қарасақ, ауытқушылық «психикалық денсаулық нормасынан ауытқыған мінез-құлық ретінде» көрініп қана қоймай, «әлеуметтендіру -дезадаптация - оқшаулау» құқықтық, мәдени және әлеуметтік нормаларды бұзуымен байланысты әлеуметтікке қарсы мінез-құлық» ретінде көрінетініне, девиантты мінез-құлықты осы екі бағытта зерттеу қажет екеніне көз жеткізгендейміз.

Кәмелетке толмағандардың девиантты міне-құлықтарының салдары көптеген орны толмас өкініштер мен орны толмас қайғы-қасіреттерге әкеліп жатқаны, өмір шындығы екенін жоққа шығара алмаймыз. Күніне бес қылмыстық құқық бұзушылық жасалса, соның біреуі жасөспірімге тиесілі екен. Өзімізге белгілі, елімізде күніне бес емес, мыңдаған қылмыстық құқық бұзушылық тіркеледі. Соның ішінде кәмелетке толмағанға қаншасы тиесілі екенін, есептеп көріңіз. Айтпай, ойлаудың өзі қорқынышты.

Қалай десек те, шындыққа көз жұма қарамайтынымыз анық. Сондықтан, тәртіпке қарсы мінез-құлық; антиәлеуметтік (қоғамға қарсы);

делинквентті (құқыққа қайшы келетін); аутоагрессивті мінез-құлық сияқты ауытқыған мінез-құлықтардың алдын-алмаса болмайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ақажанова А.Т. Девиантология: Оқу құралы.- Алматы: Нұр-пресс, 2009.
2. Болдырев Е.В., Герцензон А.А. Алкоголизм - путь к преступлению.- М., 1986
3. Вайсберг А., Тайбекова Ш. Алкоголизм и преступность несовершеннолетних. - В кн.: Вопросы борьбы с преступностью несовершеннолетних.- Алма-Ата, 1968.
4. Ляяс Н.В., Солодкин И.Л. Особенности имущественных преступлений несовершеннолетних.-Вопросы изучения и предупреждения правонарушений несовершеннолетних. Сб. ч. II.- М., 1970.
5. Дао Чи Ук. Борьба с преступностью несовершеннолетних в СРВ.- М., 1986
6. Орсеева Р.А. Қазақстан Республикасындағы кәмелетке жасы толмағандардың қылмыстық жауаптылығы (қылмыстық-құқықтық және криминологиялық аспектілері): Монография.- Өскемен, 2015.
7. Якобсон Г.М. Эмоциональная жизнь школьника. -М., 1966.
8. Адасқан буын: психологиялық дағдарыс неден туды?-Кіру бағыты: <https://massaget.kz/yizdarga/psihologiya/50616/>

Seraliyeva Aliya Mazhitovna

Candidate of Legal Sciences, associate professor of Abai Kazakh National Pedagogical University,
aliya-mazhitovna@mail.ru

Dayetova Aida

Senior investigator of the Department of Internal Affairs on transport in Astana

CHILDREN'S PROTECTION FROM HARMFUL INFORMATION IN THE INTERNET

***Summary** This article is devoted to children's protection problem from harmful information on the Internet. Authors consider that the best way children's protection problem from harmful is the correct education and also the solution of problems, at the legislative level considering experience of such countries as Canada, Great Britain, Australia.*

***Key words:** protection of children, harmful information, information law, the Internet, mass media.*

***Резюме** Данная статья посвящена проблеме защиты детей от вредной информации в интернете. Авторы считают, что действенный способ защиты детей от вредной информации – это правильное воспитание, а также решение проблем на законодательном уровне, учитывая опыт таких стран как Канада, Великобритания, Австралия.*

***Ключевые слова:** защита детей, вредная информация, информационное право, интернет, СМИ.*

***Түйін:** Бұл мақала интернеттегі зиянды ақпараттан балаларды қорғау мәселесіне арналған. Авторлардың пікірінше, балаларды зиянды ақпараттан қорғаудың ең жақсы әдісі дұрыс тәрбиелеу, сондай-ақ Канада, Ұлыбритания, Австралия сияқты мемлекеттердің тәжірибесін есекпе ала отырып заңшығарушылық деңгейде мәселені шешу болып табылады.*

***Түйін сөздер:** балаларды қорғау, зиянды ақпарат, ақпараттық құқық, Интернет, БАҚ.*

The Internet became an integral part of our life. Here we find the necessary information, we communicate with friends, we learn the latest news, we make purchases, we learn languages, etc. But on the Internet is not only useful, it conceals in itself (himself) a set of dangers - it is the websites propagandizing a pornography, prostitution, violence, wars, ethnic and religious strife, the use of drugs and alcohol. Such information can injure mentality of the child, cause fear, panic and to arouse fear in them [1].

The concept, essence and legal properties of harmful information are investigated in works of representatives information law: L. Bachilo, A.B., Vengerov, G.V., Yemelyanov, Z.Z., Zeynalov, V.Z., Kogan, V.A., Kopylov, V.N., Lopatin, S.V., Malakhov, V.B., Naumov, M.M., Rassolov and others.

It is possible to carry to «harmful» information on these bases:

- information directed to incitement of hatred, hostility and violence (including exciting social, racial, national or religious hatred, hostility, superiority, discord, intolerance; information containing appeals to war);
- false information (including unfair, doubtful, obviously false advertizing);
- information containing infringement of honor, a reputation and business reputation of other persons;
- obscene information (including pornography, unethical advertizing);
- information making destructive impact on human health (including advertizing with the hidden inserts).
- information exciting social, racial, national or religious hatred and hostility [2].

Legal protection of the rights and legitimate interests of the person, society and state from influence of harmful information begins with the establishment moment the state law (international treaty) of the ban (restriction) for the relevant information or certain actions with it - distribution, production, application.

Let's note that rules of international law allow restriction with the law of freedom to receive and distribute information and the ideas if it is necessary for the benefit of a homeland security or public order, for prevention of crimes, for health protection and morality, protection of reputation or the rights of other persons (The International Covenant on Civil and Political Rights from December, 16, 1966; International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights from December, 16, 1966; European convention on human rights protection and fundamental freedoms from September, 03, 1953; Universal Declaration of Human Rights from December, 10, 1948; Declaration of the Council of Europe on mass media and human rights from January, 23, 1973. European convention on cross-border television from May, 05, 1989) [3].

By the way, European convention on cross-border television from May, 05, 1989 provides in Art. 7 «The telespeaker's duties»:

«1. All elements of programs, their representation and contents have to provide respect for the dignity of the human person and basic rights of other people.

In particular, they should not:

- a) to be obscene and in particular to contain a pornography;
- b) to excessively allocate violence or to incite racial hatred.

All programs which can do harm to physical, intellectual or moral development of children and teenagers should not be broadcast during this period to time when they can watch them» [4].

In Canada, Great Britain, Australia and many European countries the television and radio on an equal basis with the state bear social responsibility for what occurs on air. Canada, for example, is for a long time the largest importer of the American television programs that is caused also by geographical proximity to the USA, and inability to make profitable programs for the small domestic market.

Children's protection question of from violence in these programs was raised still in the seventies the last century first of all in the USA at that time children's transfers were not censored, besides in the 80th the Canadian families actively got videorecorders, and children could look anything.

At the beginning of the 90th the Canadian radio television and telecommunication commission (CRTC) began meetings with specialists of various branches of knowledge and also mass media about violence on a TV screen. In the 93rd year on the basis of Institute of mental health of children the symposium was carried out, on it the Branch initiative group on a violence problem on TV which initiated development of the Code concerning violence in broadcasting is created.

Experience of the Federal Republic of Germany in which in the system of regulation of TV and radio broadcasting the most important role is played by land departments for media which inflict sanctions on speakers for violation of license requirements and the legislation is unique and also tight legislative restrictions of dissemination of information harmful to youth work [2].

In general in Kazakhstan's legislation has the same principles. However the international legal norms mentioned above are still not fully realized in it.

The constitution of RK establishes a duty of parents - to care for children and to bring up them (the p. 2 of Art. 27). Therefore adults have to study the maintenance of network together with children to avoid obscene, undesirable behavior, styles of communication, to observe etiquette on the Internet.

Restriction of demonstration of violence, cruelty and pornography is provided in item 2 of Art. 25 of the RK's Law «About Mass Media» which forbids use of mass media for «distribution of the messages and materials containing promotion or propaganda of violent change of the constitutional system, violation of integrity of the Republic of Kazakhstan, undermining safety of the state, war, social, racial, national, religious, class and patrimonial superiority, a cult of cruelty, violence and a pornography». It should be noted that the RK's Law «About Mass Media» does not allocate the child as the certain subject of legal relationship and does not provide the ban or restriction of distribution from harmful information of children and teenagers» [5].

According to Art. 39 of the RK's Law «About the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan» «public authorities of RK take measures for protection of the child against information doing harm to his health, moral and spiritual development including» it is forbidden to carry out for children display, sale, donation, reproduction and a hire of toys, movies, sound-and videos, distribution of literature, newspapers, magazines and other mass media allocated for incitement of racial, race, social and religious strife, propagandizing class exclusiveness, the war containing appeals to violent change of the constitutional system and violation of territorial integrity of the Republic of Kazakhstan, a pornography or otherwise doing harm to a spiritual and moral child development» [6].

The RK's Code «About Administrative Offences» where in particular in Art. 452 «responsibility for distribution of TV programs which can do harm to physical, mental, moral, moral and spiritual development of children and teenagers» [7] is established became a serious step forward in the direction of restriction of display of information harmful to minors.

According to Art. 212 of the Kazakhstan's Criminal Code also establishes responsibility for «obviously illegal rendering services in granting the hardware and software functioning in open information and communication network for placement of the Internet resources pursuing the illegal aims» [8].

The states concerned problem protection of minors against adverse information effect came to fixing of two models: filtration of content and media education.

The policy of Internet safety has to be directed to the solution of the following questions:

- about access for minors to inappropriate materials;
- about safety and wellbeing of minors when using e-mail, chats and other forms of direct electronic connections;
- about unauthorized access, the hacker attacks concerning minors;
- about unauthorized disclosure, use and dissemination of information of personal character concerning minors;
- about the measures directed to restriction of access for minors to the materials making on them harmful effects.

In this regard we will note that development of the bill «About Protection of Children from Information Doing Harm to Their Health and Development» finds special relevance and validity. The similar bill has to govern the public relations arising in connection with realization of the right of children for receiving and dissemination of information corresponding to their age and is directed to protection of children from information doing harm to health and/or development [9].

And still it is necessary to know that the best way of protection of children from harmful information on the Internet is the correct information education. Our future depends on our children. The better we will be able to bring up new generation, the world in which we live will be better.

List of sources:

1 Protection of children from harmful information // kpml.ru.

2 Concept and structure of harmful information of [http: vse - uchebniki. com/informatsionnoe -pravo-rosii/141-ponyatie-struktura-vrednoy.html](http://vse-uchebniki.com/informatsionnoe-pravo-rosii/141-ponyatie-struktura-vrednoy.html).

3 L.N. Shestakov, Human rights. Collection of the international documents. Publishing house: Moscow University. - 1986. – 232 pages.

4 The European convention on cross-border television from May, 05, 1989 Is signed in Strasbourg // base.consultant.ru/cons/cgi/.

5 RK's Law «About Mass Media» from July, 23, 1999 // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013966

6 RK's Law «About the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan» from August, 08, 2002 // http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1032460

7 RK's Code «About administrative offenses» from July, 05, 2014 // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399

8 RK's Criminal Code from July, 03, 2014 // http://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=31575443

9 D.V. Tatarinov, L.F. Tatarinova. Children's protection from the harmful information, which could do harm their mental health // <http://www.zakon.kz/4662423-zashhita-detejj-ot-vrednoj-informacii.html>

Seraliyeva Aliya Mazhitovna

Candidate of Legal Sciences, associate professor of
Faculty of Abai Kazakh National Pedagogical University, aliya-mazhitovna@mail.ru

Maulen Aidana

Assistant of lecturer of International Law at Farabi Kazakh National University,
aidana_1812@mail.ru

CORRELATION OF INTERNATIONAL LEGAL NORMS AND LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE FIELD OF LIFE EXPECTANCY

Түйін: Аталған мақалада Қазақстан Республикасында адам өмірінің ұзақтығы мәселесінің құқықтық қырлары қарастырылған. Халықаралық құқық рөлінің мемлекеттегі адам құқықтары мен бостандықтары саласына ықпалының артуына байланысты, адам және азамат құқықтарының халықаралық стандарттарын талдау, және оларды ұлттық заңнамада біріктіру және де үйлестіру, адам құқықтары мен бостандықтары сақтаудың тиімді жүйесін құруға көмектеседі деп негіздеуге болады, бұл өз кезегінде әлеуметтік қарым-қатынастарды үйлестіруге, заң шығарушылық, құқық қорғау мен қылмыстықтың алдын алу органдарының жетілдіруге ықпал ететін болады.

Түйін сөздер: өмір ұзақтығы, өлім, адами фактор, қоғамның тіршілік әрекеті, міндетті медициналық сақтандыру.

Резюме: В данной статье рассматриваются правовые аспекты проблемы продолжительности человеческой жизни в Республике Казахстан. В связи с возрастающим воздействием международного права на деятельность государства в сфере прав и свобод человека необходимо точно обосновать, что анализ международного стандарта прав человека и гражданина, соотношение, сочетание, определение основных тенденций воплощения их в национальном законодательстве будут способствовать совершенствованию правотворческой, правоприменительной и правоохранительной деятельности в сфере обеспечения продолжительности человеческой жизни в Республике Казахстан.

Ключевые слова: продолжительность жизни, смертность, человеческий фактор, жизнедеятельность общества, обязательное медицинское страхование.

Summary: This article examines the legal aspects of the problem of the duration of human life in the Republic of Kazakhstan. In connection with the growing impact of international law on the activities of the state in the field of human rights and freedoms, it is necessary to accurately justify that the analysis of the international standard of human and citizen's rights, the correlation, the combination, the identification of the main trends in their implementation in national legislation will contribute to the improvement of lawmaking, law enforcement and law enforcement activities in the sphere of ensuring the duration of human life in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: longevity of the life, mortality, human factors, the functioning of society, compulsory health insurance.

In the question of how to extend a person's full life for many generations, all the facets of science and philosophy, including even their shadow sides, are refracted and reflected. Leaders of leading countries and strong regions were forced to make difficult decisions about how to achieve the universal desire: to live long, to be free and healthy. Unfortunately, we can not live forever, reach a balance between the longing for a long, healthy life and the understanding of the imminent disintegration in old age, it often turns out to be difficult.

Even the ancient Roman philosophers Cicero and Publius Cornelius, as well as the medieval Arab philosopher Ibn Khaldun, believed that an increase in life expectancy is a characteristic of civilized countries and a testament to the high quality of life [1].

During almost the entire one hundred thousand-year history of the development of mankind (with the exception of the last hundred years) the average life expectancy of a person did not exceed 30 years. This was mainly due to high infant mortality. Every fourth child died before the age of 5 from infections and other causes [2].

The concept of life expectancy is closely related to the notion of mortality. Thus, in the methodology for calculating survival tables, taking into account the effect of certain types of causes of mortality on the expected life expectancy, which goes as an Annex to the order of the Acting Chairman of the Agency of the Republic of Kazakhstan on Statistics from "29" December 2011, No. 386, it is indicated that the expected duration life is the average statistical indicator that characterizes the life expectancy of not a single individual, but the population as a whole. This indicator reflects the number of years that an average person would have to live from a generation of births, provided that throughout the life of this generation the death rate at each age will remain the same as in the years for which the indicator is calculated. Life expectancy for people who reached the age of X is the average number of years that would have to survive the age of this age, with the current mortality rate remaining at every next age.

Mortality is the process of extinction of a generation and treats it as a mass statistical process that consists of many single deaths that occur at different ages and determine in their totality the order of extinction of the real or conditional generation [3].

In the first paragraph of Article 1 of the 1995 Constitution of the Republic of Kazakhstan, "The Republic of Kazakhstan claims to be a democratic, secular, legal and social state whose highest values are the person, his life, rights and freedoms".

Today, our society is at a stage of development when the objective human factor becomes dominant, dominant, basic, but at the same time, the development of social life leads to the fact that a person begins to act as a factor that does not have a price that causes a need creation of the model of the development of the state, which will be realized within the next fifty years.

Kazakhstan pursues its economic policy in accordance with the ideology of human development proclaimed by the United Nations.

Steady improvement of the quality and social standards of life of the population is defined by the President of the country among the main priorities in the implementation of the tasks of entering the world arena as a dynamically developing state. Thus, in the Message of the Head of the State to the people of Kazakhstan "Strategy" Kazakhstan-2050 ": a new political course of the held state" the task is determined to increase the average life expectancy of citizens of Kazakhstan due to "maintaining a healthy lifestyle and developing medicine" [4].

January 17, 2014 The President of the Republic of Kazakhstan in his Address to the People of Kazakhstan "Kazakhstan Way - 2050: Unified Goal, Common Interests, Unified Future" noted: "Adoption of a healthy lifestyle and the development of medicine will increase the life expectancy of Kazakhstanis to 80 years and above. Kazakhstan should become one of the safest and most comfortable for living people of the world ". ON. Nazarbayev drew attention to the fact that a developed country in the 21st century is an active, educated and healthy citizens. In healthcare, the main priority is the development of primary health care. The introduction of compulsory health insurance should be explored. The joint responsibility of the state, the employer and the employee for his health is the main principle of the entire health care system. Doing sports, eating right, regular preventive examinations are the basis for preventing diseases [5].

According to the results of the World Health Organization (WHO) research, published in the European Health Report (March 13, 2013, London), the average life expectancy in Europe since 1980 has increased by five years and, according to 2010, was 80 years for women and 72.5 years for men [6].

Regarding the situation in our republic, it is necessary to quote the words of the Minister of Health of the Republic of Kazakhstan S. Kairbekova, voiced during the briefing at the CSC on June 14, 2014: "Life expectancy in Kazakhstan has increased. According to the official data it was 70.4 years, and by 2015 it is planned to reach 71 years" [7].

By the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan No. 922 "On the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan to 2020" dated February 1, 2010, the State Program for Health Development of the Republic of Kazakhstan "Salamatty Kazakhstan" for 2011-2015 was approved. The goal of the Program is to improve the health of citizens of Kazakhstan to ensure sustainable socio-demographic development of the country. Target indicators are: an increase in the life expectancy of the population by 2013 to 69.5 years, by 2015 - to 70 years; reduction of maternal mortality by 2013 to 28.1, by 2015 - to 24.5 per 100 thousand live births; reduction of infant mortality by 2013 to 14.1, by 2015 - to 12.3 per 1000 live births; the reduction in total mortality by 2013 to 8.14, by 2015 - to 7.62 per 1000 population. In this regard, it is worth noting the importance and importance of this topic at the national and international levels [8].

Article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of December 16, 1966, proclaims the right of everyone to the highest attainable standard of physical and mental health, fixes a wide range of measures carried out by the state to fully ensure this right.

Among the spheres of society's life, in which the principles and norms of international law have become priorities in relation to the norms of national legislation, is the sphere of the formation, development, provision, guarantee, protection and exercise of human rights and freedoms. This area is of paramount importance, both for each person, and for society, societies, groups of which he is a part. In connection with the growing impact of international law on the activities of the state in the field of human rights and freedoms, it is necessary to justify that an analysis of the international standard of human and citizen's rights, correlation, combination, identification of the main trends in their implementation in national legislation will contribute to the creation of an effective system for ensuring and protecting rights and freedoms of man and citizen, which will allow to harmonize social relations, will contribute to the improvement of lawmaking, law enforcement and law-enforcement activities in the sphere of ensuring the duration of human life in the Republic of Kazakhstan [9].

Ecological and hygienic environmental degradation is the cause of 80% of cases of diseases and about 20% of deaths of the population [10. p. 257]. The problem of environmental protection, environmental safety is very important among all the problems that humanity faced in the 20th century. and which are recognized as global. It is connected with the global impact of man on nature, which created a threat to the environment and life of the person himself. This is due to the fact that all other problems on which the very existence of man depends, are somehow connected with the environment. Recognizing the environmental rights of citizens in Article 5 of the Law of the Republic of Kazakhstan "On Environmental Protection", the state has confirmed its intention to build a rule-of-law state [10. p. 264]. In this regard, a further comprehensive study of international and domestic political and legal problems in terms of ensuring the duration of human life in the Republic of Kazakhstan is particularly significant.

According to the monitoring of the norms of international law, which are in accordance with Art. 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the current law of the Republic of Kazakhstan, as a result of which the absence of international obligations on a number of significant provisions in area: transplantation of organs and tissues; blood donation and its components; spread of HIV, AIDS, especially significant dangerous diseases; harm reduction programs (drug addiction, substance abuse); and etc.

In general, we can conclude that the legal science should explore ways to improve the mechanism of real use, ensure, protect and guarantee human rights, identify problems in the current legislation, develop a set of proposals to bring the entire national machinery in line with international standards in the field of security duration of human life in the Republic of Kazakhstan. In other words, it would be advisable to adopt new legislative bases on compulsory health insurance and the public health protection system in the Republic of Kazakhstan in accordance with international standards will increase the level of protection and duration of human life.

It is necessary to raise the issue of introducing amendments and additions to the Agreement "On rendering medical assistance to citizens of the states-participants of the Commonwealth of Independent States" concluded in Moscow on March 27, 1997 and approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 320 of February 29, 2000, its provisions contradict the Code of the Republic of Kazakhstan "On the health of the people and the health care system", which is unacceptable for intergovernmental agreements.

References

1. Sharman A., Zhumadilov G. *Scientific bases of qualitative longevity and anti-aging*. - New York, 2011. - P. 1.
2. Hoffmann G.R. *A perspective on the scientific, philosophical, and policy dimensions of hormesis*. – *Dose-Response*, 2009; 7:1–51.
3. *Population. Encyclopedic Dictionary*. - M., 1994. - P. 448.
4. *Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева Народу Казахстана «Стратегия «Казахстан–2050»: Новый политический курс состоявшегося государства»* // <http://journal.zakon.kz/page,1,1,4530853-poslanie-prezidenta-respubliki.html>
5. *Послание Главы государства Нурсултана Назарбаева народу Казахстана от 17 января 2014 «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее»* // <http://www.akorda.kz/kz>
6. Ромашенко С. ВОЗ: Средняя продолжительность жизни в Европе увеличилась // <http://russian.rt.com/inotv/2013-03-14/VOZ-Srednyaya-prodolzhitelnost-zhizni-v>
7. *Продолжительность жизни в Казахстане достигнет отметки в 71 год* // <http://www.zakon.kz/4630915-prodolzhitelnost-zhizni-v-kazakhstane.html>
8. *Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан»* // <http://strategy2050.kz/ru/page/gosprog1/>
9. *Сочетание международно-правовых и внутригосударственных форм обеспечения и защиты прав и свобод человека и гражданина*. – Астана: ТОО «Полиграфический центр Мастер-Принт», 2007. – 368 с.
10. *Функции государства в условиях современного мира (на материалах независимого Казахстана). Коллектив авторов // Ответ. редактор Баймаханов М.Т. – Алматы: ТОО «Издательский дом КазГЮУ», 2005. – 336 с.*

Кусайнова А.К.

к.ю.н, доцент, aiman_kusainova@mail.ru,

Нургалиев Б.М.

д.ю.н, профессор, nbake@mail.ru

Назаркулова Л.Т.

к.ю.н., доцент

СУДЕБНАЯ СИСТЕМА И СУДЕБНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ЛАТВИИ: ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМ

***Резюме.** Статья явилась итогом изучения опыта становления судебной системы и судебного образования в Латвии. Исследованию подверглись: развитие независимости судебной власти; доступность судов; снижение нагрузки на суды; развитие инфраструктуры и управления судами; развитие человеческих ресурсов; повышение эффективности судебной системы, в том числе и вопросы судебного образования. В процессе изучения были сделаны выводы и предложения.*

***Түйіндеме.** Бұл мақала Латвиядағы сот жүйесі мен сот оқуының қалыптасу тәжірибесін зерттеудің нәтижесі болып келеді. Мынадай мәселелер зерттелді: сот билігі тәуелсіздігінің дамуы; соттардың қолжетімділігі; соттардың жүктелмесін азайту; соттардың инфрақұрылымы мен басқаруын дамыту; адам ресурстарын дамыту; сот жүйесінің, соның ішінде сот оқуы мәселелерінің, тиімділігін арттыру. Зерттеу барысында қорытындылар мен ұсыныстар жасалды.*

***Summary.** The article was the result of studying the experience of establishing the judicial system and judicial education in Latvia. The following issues were explored: development of the independence of the judiciary; accessibility of courts; reducing the burden on the courts; development of infrastructure and management of courts; development of human resources; enhancing the effectiveness of the judicial system, including judicial education. During the study, conclusions and suggestions were made.*

Юридическая общественность в Латвии большое внимание уделяет исследованиям проблем судебной системы и судебной практики, а также внедрению проектов по поддержке верховенства закона и независимости судов.

Субъекты, осуществляющие исследования:

1) Отдел юдикатуры¹ [1] обобщает судебную практику и проводит исследования в этой области. С 1996 года Верховный суд издает сборники решений и определений Сената, а также публикует решения и определения в журнале «Jurista Vārds» и на домашней странице Верховного суда. Публикуются также подготовленные Верховным судом обобщения судебной практики. База данных судебной практики с 2009 года доступна на судебном портале Министерства юстиции www.tiesas.lv. До этого база данных была доступна только судьям и сотрудникам судов в Судебной информационной системе. С 2009 года, ввиду урезания бюджета, Верховный суд больше не может в полном объеме выполнять функцию формирования единой судебной практики и юдикатуры.

2) Научные центры и группы ученых (в том числе, сотрудники Латвийского учебного центра для судей).² [2]

3) Государственный контроль (латыш. Valsts kontrole) — государственное коллегиальное учреждение в Латвии, занимающееся аудитом средств государственного и муниципальных бюджетов, государственных и муниципальных предприятий и предприятий с государственным или муниципальным участием, имущества данных субъектов, а также средств Евросоюза. Существовало в 1918—1940 гг. (изначально создано по российскому образцу), восстановлено в 1992 году. Государственный контролёр с 2004 года — Ингуна Судраба. С 2013 года Государственный контролёр Элита Круминя. Государственный контролёр и другие члены Совета ГК назначаются Сеймом в том же порядке, что судьи, но на определённый срок.³ [3]

Объект исследования:

Общественные отношения по совершенствованию судебной системы Латвии. Основными среди

¹ Создан в соответствии со Стратегией работы Верховного Суда на 2011-2013гг., утвержденной распоряжением председателя Верховного суда от 27.12.2010. за № 8-2/23ro.

² Создаются по инициативе заказчика темы исследования. Как правило, это европейские общественные организации или фонды.

³ Государственный контроль (Латвия). Материал из Википедии — свободной энциклопедии. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0>

которых являются:

- 1) развитие независимости судебной власти;
- 2) доступность судов;
- 3) снижение нагрузки на суды;
- 4) развитие инфраструктуры и управления судов;
- 5) развитие человеческих ресурсов;
- 6) повышение эффективности судебной системы.

Исследование по совершенствованию судебной системы Латвии.

По первому направлению: Реализация данного направления достигнута путем создания специального органа: Совета Юстиции. Совет юстиции выступает в качестве структуры, координирующей и направляющей развитие политики судебной системы, при этом обладающий полномочиями по предоставлению авторитетного мнения и по оргвопросам судебной системы, в том числе работы судов.

По мнению исследователей, в настоящее время Совет юстиции не является рычагом, существенно влияющим на развитие судебной системы и политики. Функции Совета юстиции установлены с определенной осторожностью. Международные рекомендации, опыт других европейских стран, а также по предложению представителей судебной власти: Совету необходимо расширение полномочий: по обеспечению ресурсов, созданию независимого бюджета и расширению функций.¹ [4] Латвия, как и большинство стран бывшего СССР сталкивается с проблемой доверия суду. Проводимое в 2017 году исследование показало: 55,3% респондентов не согласны с тем, что судебные процессы в стране честные и справедливые, 33,1% — скорее не согласны, 22,2% — совершенно не согласны. Скорее согласны с вышеупомянутым утверждением 18,8% опрошенных, полностью согласны — 2,3%. Из опрошенных жителей страны 23,7% не сформировали конкретного мнения по этому вопросу. Подобное исследование в 2010 году показало следующие результаты: 74% клиентов судов доверяли судебной системе. При этом доверие выразили адвокаты, прокуроры и доверенные лица, т.е. юристы, повседневная работа которых связана с работой судов. Как видно, уровень доверия к суду у общества в целом был ниже – лишь 36% жителей Латвии доверяли суду в 2010 году.² [5]

По второму направлению: Доступность суда.

Исследователями установлено, что доступность суда раскрывается через следующие показатели:

- 1) улучшение предоставляемых судами услуг;
- 2) модернизация судебного процесса;
- 3) информирование общества о работе судов;
- 4) способствование единству судебной практики и доступность судебных постановлений.

Несмотря на существующие проблемы, о которых упоминается в различных источниках,³ [6] Латвия стремится к повышению доступности суда⁴. [7] Исследование показало, что судами улучшены следующие виды услуг: введен стандарт обслуживания посетителей; на судебном портале www.tiesas.lv добавлена функция для расчета и оплаты судебных пошлин; внесены поправки в нормативные акты о судебных издержках, связанных с рассмотрением дела расходах и пр.

Модернизация судебного процесса достигается посредством: создания новых электронных услуг — manas.tiesas.lv/ eTiesas (информация о ходе судопроизводства, калькулятор пошлин, электронные бланки и др.); в рамках судебного процесса могут быть использованы видео-конференции и фиксирование протокола с помощью технических средств.

Повышению информирования общества о работе судов способствует: доступ к судебным постановлениям на судебном портале www.tiesas.lv, календарям судебных заседаний, а также показателям, характеризующим деятельность судов (статистика), и др.

Единообразии судебной практики и доступности судебных постановлений достигается посредством: размещения в Интернете базы данных судебной практики.

Для улучшения образа суда: организуются семинары для судей и судебных работников,

¹ Бондарс: независимость судов Латвии - на уровне Нигерии! Пора задуматься! // http://www.mixnews.lv/ru/exclusive/news/234489_bondars-nezavisimost-sudov-latvii-na-urovne-nigerii-pora-zadumatsya/

² Лишь 2,3% граждан Латвии посчитали суды честными и справедливыми // <https://www.rubaltic.ru/news/09022017-latvia-sudy/>

³ Латвия за нарушение прав человека заплатит 8 000 евро // http://www.mixnews.lv/ru/society/news/11662_latviya-za-nbsp-narushenie-prav-4eloveka-zaplatit-8-nbsp-000-evro/

⁴ РЕШЕНИЕ Конституционного Суда Латвийской Республики по делу № 2013-02-01 Пуга, 21 октября 2013 года // http://www.satv.tiesas.gov.lv/wp-content/uploads/2013/01/2013-02-01_Spriedums_RU.pdf

ответственных за связь со средствами массовой информации; разработаны принципы и внутренние процедуры коммуникации судов.

По третьему направлению: снижение нагрузки на суды. Это одна из проблем Латвийской судебной системы, которая требует постоянного решения. Невысокая нагрузка позволяет латвийским судьям работать быстрее – в среднем, на рассмотрение одного дела у судьи уходит 180 дней, (16 место в мире). В Италии этот срок растягивается до 400 дней, на Мальте - 600 дней, наконец на Кипре судья в среднем рассматривает дело два с половиной года. А чемпионы по скоростному судопроизводству – датские, эстонские и австрийские судьи.¹ [8]

Исследования по данному направлению показали, что для выравнивания нагрузки судов необходимо оценить распределение компетенции между судами разных уровней и создать «чистые судебные инстанции»; а также рассмотреть отдельные категории дел, которые могут быть переданы отделениям ЗАГС, судьям земельных книг и принадлежащим к судебной системе лицам, например, присяжным нотариусам (передача дел об отцовстве, в которых отсутствует спор, отделениям ЗАГС; передача бракоразводных дел, в которых отсутствует спор, присяжным нотариусам и отделениям ЗАГС).² [9] Кроме того, необходимым шагом является пересмотр судебных территорий. Учеными и практиками предлагается рассмотреть возможность введения принципа специализации в отношении судов и судей.

Реализация в 2015 году территориальной реформы не способствовала нивелированию различия нагрузки на суды и судей между Рижским и другими судебным округами.³ [10]

По мнению исследователей, нужно продолжить поиск методологических решений по снижению нагрузки на судей и продолжительности судопроизводства. Как свидетельствует судебная практика, несмотря на то, что число полученных судами первой инстанции дел за последние годы снизилось, а число судей возросло, достичь существенного улучшения в показателях продолжительности судебных разбирательств не удалось (за исключением категории административных дел). Об этой проблеме на встрече упоминал и Председатель Верховного Суда Латвии Иварс Бычкович.

Продолжительность судопроизводства в целом не снизилась, хотя общее число полученных дел сократилось на 15 %. До сих пор средняя продолжительность судопроизводства в судах первой инстанции превышает 150 дней. К сожалению, введенное управление сроками рассмотрения дел пока не дало существенных результатов в их снижении (за исключением категории административных дел).⁴ [11]

Здесь необходимо отметить, что одной из мер по снижению нагрузки судей является медиация. Как отмечают и практики, и теоретики в Латвии медиация не имеет достаточного распространения. Она применяется в крайне небольшом объеме, более широкое ее использование, привело бы к снижению нагрузки на суды.

По четвертому направлению: развитие инфраструктуры и управления судов.

Некоторая часть исследования посвящена развитию инфраструктуры судов. Для этого в Латвии: разработан стандарт судебных зданий; дополнена функциональность судебной информационной системы.⁵ [12]

Управленческая и организационная деятельность также подвергалась исследованию: важными достижениями для судебной системы являются: определение равных должностных обязанностей и компетенций председателей судов и их заместителей; возможность определять специализацию судьи председателем суда; введение автоматизированного распределения дел.

По пятому направлению: Развитие человеческих ресурсов.

Большое внимание уделяется изучению проблем использования человеческого капитала в судебной системе Латвии. Данный приоритет определен в Национальном плане развития Латвии на 2014-2020 гг.⁶ [13] Актуальными для изучения являются следующие вопросы: усовершенствование структуры и

¹ Латвийские суды - продвинутые, но зависимые. <https://ru.sputniknews.lv.com/Latvia/20160413/1300692>.

² Реформа латгальских судов: дела рассматривают быстрее, но нагрузка на прокуроров выросла // <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/samoupravlenija/reforma-latgalskih-sudov-dela-rassmatrivayut-bistree-no-nagruzka-na-prokurorov-virosla.a219602/>

³ Латгальские районные суды ждёт реорганизация // http://www.46.lv/ru/LATVIJA/1/11175/Latgalskie_rajonnye_sudy_zhdyot_reorganizacija

⁴ В период с 2013 по 2015 год уменьшились сроки рассмотрения дел в латвийских судах, сообщает LETA со ссылкой на Министерство юстиции // <http://www.baltic-course.com/rus/pravo/?doc=116827>

⁵ Как действует судебная система в Латвии? // <http://www.jurmalasvards.lv/politika-i-ekonomika/kak-dejstvuet-sudebnaja-sistema-v-latvii>

⁶ Национальный план развития Латвии на период с 2014 по 2020 гг. file:///C:/Users/User/Downloads/20121220_NAP2020_apstiprinats_RU.pdf

траектории обучения судей и судебных работников; разработка принципов профессиональной этики.

Изучение вышеперечисленных вопросов показало, что повышение роли обучения судей и судебных работников достигнуто посредством разработанных долгосрочных решений по обучению судей и судебных работников. Договор о сотрудничестве с Латвийским учебным центром для судей заключен до конца 2024 года, тем самым обеспечивается высокое качество тренингов для судей и иных специалистов. Модель обучения судей подвергнута существенной модернизации, в настоящее время для них открыты возможности для участия в научных международных конференциях семинарах, возможен обмен опытом с выездом в зарубежные страны. Для удобства обучающихся им обеспечивается доступ к интернет порталам, содержащим учебные материалы (презентации, видео-, аудиофайлы и трансляции). К достоинствам судебного образования Латвии исследователи относят разработанные учебные программы и междисциплинарное обучение, которые разработаны совместно с учреждениями, ответственными за обучение судей, судебных работников.

Отметим, что практически единственным поставщиком учебных услуг для судебной системы является «Латвийский учебный центр для судей», в котором за год проходят обучение 2300 человек.

По вопросу разработки кодекса профессиональной этики судей большинство исследователей склоняется к мнению, что в Латвии уполномоченному органу (Министерство юстиции), Комиссии по судейской этике необходимо инициировать пересмотр действующего кодекса этики и предложить его совершенствование.

Не менее актуальным является вопрос о надлежащей оплате труда судей, работников судебной системы.¹ [14] В Латвии производится индексация заработной платы государственных служащих и работников судебной и правоохранительной системы.² [15] Примечательно, что в Латвии регулярно осуществляется исследование по оплате труда всех отраслей хозяйства.³ [16]

Шестым направлением является – проблема повышения эффективности деятельности судебной системы. В период с 2009 по 2015 гг. в Латвии осуществлялось совершенствование судебной системы, которое были инициировано Министерством юстиции. Мероприятия по совершенствованию судебной системы реализовывались с целью повышения эффективности ее деятельности на основе разработанных Министерством юстиции «Основных положений по развитию судостроительства на 2009–2015 годы». Данный документ имел стратегическое значение при планировании развития судебной системы Латвии. Заключенное в данных положениях определение цели политики указывает, что Министерство юстиции способствует реализации таких основных ценностей судебной власти, как независимый, доступный суд и эффективный ход судебного процесса в кратчайший (разумный) срок. Исследования проводились как учеными

Исследования судебной практики Латвии проводятся по разнообразным проблемам. Изучение общедоступных интернет-источников показало, что довольно много исследований посвящено изучению вопросов уголовного судопроизводства. К таким относятся: «Прецедентное право в уголовных делах, касающихся уголовных преступлений против морали. Сексуальная добросовестность в отношении несовершеннолетних», авторы Рижский окружной судья, президент отдела уголовных дел г-н Юрис Стуканс, юрисконсульт в Верховном суде г-жа Нора Магоне; «Повышение эффективности и качества судебных процессов и доверие к судебным и правоохранительным органам», автор Инесе Авота, руководитель программ навыков LTMC; «Судебная практика по уголовным делам в соответствии со второй частью статьи 317, частью второй статьи 318 и частью второй статьи 319 Уголовного закона», «Судебная практика в уголовном судопроизводстве по торговле людьми», автор профессор кафедры уголовного права Латвийского университета, доктор юриспруденции Валентия Лихоладжа.

Вопросы гражданско-правового рассмотрения дел также не остаются без внимания латвийских ученых: «Альтернативное разрешение споров», автор Линда Колина, руководитель Программы административного права LTMC; «Судебная практика о несостоятельности юридических лиц», автор Хельмут Яуя.

Справочник «Долгосрочная стратегия подготовки прокуроров Латвии». Справочник выполнен в соавторстве с Сольвитой Кальнини-Каун, Илоной Кронберггой, Ингой Павулой и Айей Туной.

Большое внимание уделяется вопросам выработки методологии по обучению судей и прокуроров.

¹ Судьи подняли сами себе зарплаты до 5000: ради «финансовой безопасности» // <http://www.gorod.lv/novosti/287254-sudi-podnyali-sami-sebe-zarplaty-do-5000-radi-finansovoi-bezopasnosti#ixzz5GrrH657N>

² Сейм Литвы принял решение увеличить зарплату чиновников на два евро // <http://ru.sputniknews.lt/society/20171207/4571416/seim-litvi-prinyal-reshenie-yvelichit-zarplaty-chonovnikov-na-dva-evro.html>

³ Исследование о зарплатах и вознаграждении в Латвии // <https://www.cv.lv/content/?id=1335&keel=vene>

Так, подготовлена «Стратегия долгосрочного обучения для латвийских прокуроров», которая отражает реальную ситуацию в области дальнейшего образования прокуроров и предлагает возможные решения для разработки системного подхода к профессиональному развитию в прокуратуре Латвии. Пособие было создано автором - Солвита Калнина-Каун, руководитель Латвийского учебного центра; Илона Кронберга, юрист, исследователь в политическом центре политики Провидуса в области политики уголовных санкций; Инга Павула, эксперт по непрерывному образованию взрослых, методист для учебных материалов, лектор ЛТМС, преподаватель школы лектора; Айя Туна, эксперт по образованию, автор научных статей и методических материалов.

Вывод: в Латвии активно ведется научная проработка, как проблем становления судебной системы, так и судебной практики с целью выявления пробелов и выработки рекомендаций по их устранению.

Список использованных источников:

1. Создан в соответствии со Стратегией работы Верховного Суда на 2011-2013гг., утвержденной распоряжением председателя Верховного суда от 27.12.2010. за № 8-2/23ro.
2. Создаются по инициативе заказчика темы исследования. Как правило, это европейские общественные организации или фонды.
3. Государственный контроль (Латвия). Материал из Википедии — свободной энциклопедии. [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C_\(%D0%9B%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%8F\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C_(%D0%9B%D0%B0%D1%82%D0%B2%D0%B8%D1%8F))
4. Бондарс: независимость судов Латвии - на уровне Нигерии! Пора задуматься! // http://www.mixnews.lv/ru/exclusive/news/234489_bondars-nezavisimost-sudov-latvii-na-urovne-nigerii-pora-zadumatsya/
5. Лишь 2,3% граждан Латвии посчитали суды честными и справедливыми // <https://www.rubaltic.ru/news/09022017-latvia-sudy/>
6. Латвия за нарушение прав человека заплатит 8 000 евро // http://www.mixnews.lv/ru/society/news/11662_latviya-za-nbsp-narushenie-prav-4eloveka-zaplatit-8-nbsp-000-evro/
7. РЕШЕНИЕ Конституционного Суда Латвийской Республики по делу № 2013-02-01 Рига, 21 октября 2013 года // http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2013/01/2013-02-01_Spriedums_RU.pdf
8. Латвийские суды - продвинутые, но зависимые. <https://ru.sputniknews.lv.com/Latvia/20160413/1300692>.
9. Реформа латгальских судов: дела рассматривают быстрее, но нагрузка на прокуроров выросла // <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/samoupravlenija/reforma-latgalskih-sudov-dela-rassmatrivayut-bistree-no-nagruzka-na-prokurorov-virosla.a219602/>
10. Латгальские районные суды ждёт реорганизация // http://www.46.lv/ru/LATVIJA/1/11175/Latgalskie_rajonnye_sudy_zhdyot_reorganizaciya
11. В период с 2013 по 2015 год уменьшились сроки рассмотрения дел в латвийских судах, сообщает LETA со ссылкой на Министерство юстиции // <http://www.baltic-course.com/rus/pravo/?doc=116827>
12. Как действует судебная система в Латвии? // <http://www.jurmalasvards.lv/politika-i-ekonomika/kak-dejstvuet-sudebnaja-sistema-v-latvii>
13. Национальный план развития Латвии на период с 2014 по 2020 гг. file:///C:/Users/User/Downloads/20121220_NAP2020_apstiprinats_RU.pdf
14. Судьи подняли сами себе зарплаты до 5000: ради «финансовой безопасности» // <http://www.gorod.lv/novosti/287254-sudi-podnyali-sami-sebe-zarplaty-do-5000-radi-finansovoi-bezopasnosti#ixzz5GrrH657N>
15. Сейм Литвы принял решение увеличить зарплату чиновников на два евро // <http://ru.sputniknews.lt/society/20171207/4571416/seim-litvi-prinyal-reshenie-yvelichit-zarplaty-chonovnikov-na-dva-evro.html>
16. Исследование о зарплатах и вознаграждении в Латвии // <https://www.cv.lv/content/?id=1335&keel=vene>

Сейтаева Жанар Секежановна
Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясының 1-ші Институтының
кәсіби деңгейді арттыру кафедрасының доценті
Астана қаласы, з.ғ.к., әділет кеңесшісі, e-mail: seitaeva-zhanara@mail.ru

ЖАҒАНДЫҚ ҚАУІП-ҚАТЕРЛЕРГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ЖӨНІНДЕГІ ӨНІРЛІК ХАБ ШЕҢБЕРІНДЕ АДАМ САУДАСЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ

***Резюме:** Данная статья посвящена рассмотрению деятельности Регионального Хаба по противодействию глобальным угрозам по профилактике совершения такого преступления международного характера, как торговля людьми. Детально расписывается инновационная форма обучения сотрудников правоохранительных органов - симуляционный тренинг «Борьба с торговлей людьми по миграционным маршрутам».*

***Summary:** This article is devoted to the review of the Regional Hub's activities to counter global threats to prevent the commission of an international type of trafficking such as human trafficking. The innovative form of training of law enforcement officers is described in detail - a simulation training "Combating Human Trafficking along Migration Routes".*

***Түйін:** Жоғарыдағы мақала халықаралық сипатқа ие, адам саудасының алдын алу сияқты жаһандық қауіп қатерге қарсы аумақтық Хабтың қызметіне арналған. «Адам саудасына қарсы көші-қон бағыттары» симуляциалық тренинг – құқық қорғау органдарының қызметкерлерін жаңаша оқыту бағыттары толықтай ашылып сипатталған.*

2017 жылы Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдарының Академиясында күш-жігерді біріктіру, тәжірибе алмасу және бірлескен оқыту шараларын жүзеге асыру үшін жаһандық қауіп-қатерлерге қарсы іс-қимыл жобасы бойынша Өңірлік Хаб құрылған.

Келесі мәселелерге қарсы тұра отырып, Өңірлік Хаб өзін халықаралық зерттеу және оқыту орталығы ретінде көрсетеді:

- 1) экстремизм мен терроризмге;
- 2) заңсыз есірткі және қару-жарақ айналымы;
- 3) заңсыз көші-қон және адам саудасы;
- 4) киберқылмысқа;
- 5) қаржылық қылмыстар пен сыбайлас жемқорлық.

Хаб Қызметі екі бағытты қамтиды: ғылым және білім. Бұл - тікелей құқық қорғау органдарының Академиясының міндеттерімен үндеседі, ал Хаб адами және материалдық ресурстарды өздеріне тартады.

Қазақстандықтармен қатар Хаб Орталық Азия, Ауғанстан және Пәкістан елдерінің күштік ведомстволар қызметкерлерін оқытуды жүргізеді.

Хабтың маңызды бағыттарының бірі адам саудасына қарсы тұру болып табылады (траффикинг).

Әрине, қарастырылып отырған қылмыс трансұлттық сипатта болып табылады және аймақтық деңгейде қауіп төндіреді. Ол адамның жеке бас құқықтарына қарсы келе отырып әлемнің әрбір еліне экономикалық қауіп төндіреді.

Жыл сайын миллиондаған адамдар құлдыққа ұшырайды. Атап айта кетер болатын болсақ мәжбүрлі еңбек, өз еркісіз құлдыққа салу, сексуалдық пайдалану және ішкі органдарын алу т.б. Мұндағы барлық адамдар өз елінде немесе шетелде адам саудасының құрбандары.

Орталық Азия мемлекеттерінің аумағында бұл қылмысқа қарсы түрлі шаралар қолға алынуда. Оның бірі - құқық қорғау органдарының қызметкерлерін ұйымдастыру, оқыту іс-шаралары.

Атаулы мемлекеттің оқыту тәжірибесін қарастыра отырып, оларды адам саудасын алдын алу және осындай қылмыстардың құрбаны болған адамдарға көмек көрсету мақсатында арнайы мамандандырылған оқыту, қайта даярлау және біліктілікті арттыру орталықтары ашылған.

Тәжікістанда – 2008 жылы осы елдегі АҚШ Елшілігінің қаржылық қолдауымен адам саудасына қарсы күрес Тәжік ұлттық Тренинг орталығы құрылған. Адам саудасына қарсы күрес саласында жоғары білікті кадрлар даярлау, тиісті білім беру бағдарламаларын дайындау және осы салада қолданыстағы заңнамалық актілерге түсініктемелер жүргізу қызметтерін жүзеге асырады. Сонымен қатар құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне семинарлар өткізип қана қоймай орталықта арнайы студенттерге арналған отыз алты сағаттық «Адам саудасына қарсы күрес атты курс» өткізіледі [1].

Өзбекстан Республикасының ПМ Академиясы осыған ұқсас мекемелердің өз нұсқаларын ұсынды. Мәселен, ЕҚЫҰ-ның қолдауымен, Өзбекстанда адам саудасы мен есірткінің заңсыз айналымына қарсы интерактивті оқыту орталығы ашылды.

Қырғыз Республикасының Бас прокуратурасының прокурор қызметкерлерінің біліктілігін арттыру орталығы кадрлар басқармасында оқу сыныбы ашылған, адам саудасының құрбандары болған жандармен сұхбат алу арқылы әлеуетті арттыру. Мұндай әдіс прокуратура қызметкерлеріне оқу процесіне толықтай енуге және оның күәгері сезінуге мүмкіндік береді [2].

Қазақстан Республикасында бірнеше жылдан бері ішкі істер органдарының қызметкерлерін оқытумен заңсыз көші-қон және адам саудасына қарсы күрес базасында мамандар даярлайтын ҚР ПМ Қарағанды қаласының Б. Бейсенов атындағы Академиясы айналысады.

Осылайша, бүгінгі күні көптеген елдерде, Орталық Азияда адам саудасын болдырмауға және онымен күресуге жауапты лауазымды тұлғаларды даярлау жүйесі енгізілді және жұмыс істейді. Аймақтық Хаб қызметі бойынша Қайта оралатын болсақ, адам саудасын алдын-алу қызметінде келесі жаһандық мақсаттарды атап өту қажет:

- адам саудасына қарсы күрес жолында мамандарды даярлау үшін ғылыми-білім беру алаңын құру;

- синтез және ғылыми зерттеулердің нәтижелерін тәжірибеге енгізу;

- озық тәжірибемен тұрақты алмасу;

- құқық қорғау органдарының Академиясын «үшінші ұрпақ Университеті» деңгейіне шығару.

Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін, Өңірлік Хабта құқық қорғау органдарының қызметкерлерін жаңа форматта оқыту бастамашылық жасалуда. Мысалы, ағымдағы жылы, ЕҚЫҰ қолдауымен Академия базасында, орыс тілінде, ТМД елдерінің құқық қорғау органдарының қызметкерлерін, адам саудасына қарсы әрекет, бірінші симуляциялық тренинг өткізу жоспарланып отыр.

Тренингтің бірегейлігі қылмысты модельдеу және дамуы, мамандардың практикалық дағдыларын анықтау, осы қылмыстардың жолын кесу және тергеп-тексеру болып табылады.

Алғаш рет осындай дәрістер ағылшын тілінде ЕҚЫҰ-ның Италия Республикасында, Орталықта озық тәжірибені дайындау үшін, полиция бөлімшелерінің итальяндық карабиндер тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін жүргізілді.

Бұл ретте, симуляциялық тренинг лекциялар түрінде емес, ал әрбір қатысушы шынайы өмірдегі өз рөлін ойнады (өмірдегі өз мамандығына сәйкес шынайы). Әзірлеушілермен өз меншікті заңдары бар ойдан құралған елдер қарастырылған (соның ішінде, меншікті Қылмыстық және Қылмыстық іс жүргізу кодекстерімен), оны табыс деңгейі төмен, сондай-ақ аймақты қақтығыстар алаңы көп елдер қоршаған.

Білім алушылар (соның ішінде құқық қорғау органдары қызметкерлері) 10 тобқа бөлінген (прокурорлар, полиция қызметкерлері, тергеушілер, қаржылық тергеушілер, еңбек инспекторлары, адам саудасының құрбандарына көмек көрсету орталық өкілі, журналистер, үкіметтік емес ұйымдардың өкілдері, заңгерлер, аудармашылар және т. б.), олар тренинг барысында өзара қарым-қатынаста.

Көбінесе оқыту курстары тек қана құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне адам саудасына қарсы іс қимыл бойынша өткізіледі, алайда, симуляциялық тренингке үкіметтік емес өкілдер қатысады.

Тренинг сценарийінде 2 сюжет көзделген – еңбектік адам саудасы және жыныстық пайдалану мақсатында. Актерлер, қаланың түрлі аудандарында орналастырылған жасырын тігін цехында, бордель, сондай-ақ қылмыскерлер үйінде құрбан болғандар мен қылмыскерлерді ойнады.

Қатысушылармен күдіктілерді бақылау жүргізілді (соның ішінде арнаулы техникалық құралдарды пайдалана отырып, GPS модульдер тыңдау телефон және т. б.). Тренинг соңында күдіктілерді қамауға алу және олардың үйлерін тінту жүргізілді.

Тренингтің тағы бір ерекшелігі оған журналистердің қатысуы және олардың барлық мүдделі органдардың қыметтерін көзбен көріп сезіне білулері. Журналистер күн сайын тексеру қорытындысы бойынша газет басылымдарын шығарып, актерлер пресс-конференциялар өткізді.

Бұл тренинг Италия елінде болғандықтан тек ағылшын тілді қызметкерлер үшін ғана арналған, ал постсоветтік кеңістікте ұқсас аналогтары жоқ, сондықтан өңірлік Хабтың негізгі көздеген бағыттарының бірі Астана қаласында осындай тренинг құру болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін бірлесіп Бюросының арнайы Өкілі және Үйлестірушісі адам саудасына қарсы күрес жөніндегі ЕҚЫҰ-ның анықталды сарапшылар әзірлеушілер симуляциялық тренинг құрылды қадамдық жол картасы екі жұмыс кездесулері бойынша жобаны жазу сценарийлерін жүргізу симуляциялық тренинг. Іске қосу іс-шара ағымдағы жылдың қыркүйек айына жоспарлануда.

Бір мезгілде білім беру іс-шаралары, қоғамдық-алдын алу қызметі бойынша адам саудасына қарсы әрекет Аймақтық Хабы жүзеге асырылады.

«Қалай адам саудасының құрбаны болмау» және «Балалар және ғаламтор» тақырыбында буклеттер әзірленген. Барлық мүдделі мемлекеттік органдарға пайдалану үшін қарапайым халық арасында таратылу үшін брошюралар жасалған.

Ағымдағы жылдың басынан бастап инновациялық әдіс - кинотренинг пайдаланыла бастады. Қатысушылардың арнайы таңдалған фильмдері арқылы психологиялық тәсілдерді батыру негізделген. Нәтижесінде қажетті дағдылар мен саналы мінез-құлық тәрбиелеу негізделген.

Мәселен, 2018 жылы сәуір айында Ақмола облысының қызметкерлері үшін жергілікті полиция қызметінің және әкімшілік қызметкерлерінің «Біз таппаймыз, өйткені іздемейміз...» атты кинотренинг өткізілген. Іс-шараның басты мақсаты, құқық қорғау органдары қызметкерлерінің адам саудасы проблемаларына назарын аударту, сондай-ақ қылмыс белгілерін қалай тану көрсетілген және қылмыс құрбандарына қажетті көмекпен қамтамасыз ету. Тәжірибелі мамандармен қатысушыларға «Құлдық» фильмі көрсетіліп кейіпкерлерінің мінез-құлықтарын талдау жүргізілді (азғыру, адам саудасының құрбандары, адам саудасының тәсілдері және т. б.).

Аталған іс-шара көп оң пікірлер Алуына байланысты Өңірлік Хаб барлық басқа да осыған ұқсас бағыттарда да ақпараттық-үгіттеу және насихаттау жұмыстарын жүргізеді.

Сонымен қатар, 2018 жылдың маусым айында құрылатын Өңірлік Хаб веб-платформасында, адам саудасын алдына алу жұмыстарымен арнайы мамандандырылған желі сарапшылары қызмет атқарады. 2017 жылдың қазан айында БҰҰ ЕҚБ-ның кездесуде құру туралы ой көрсетілген талқыланды (Өзбекстан Республикасы, Ташкент қаласы). Сайтта Өңірлік Хабтың басым бағыттары енгізілді, пайдалы ақпараттар, сілтемелер және басқа да байланыс көздері, менеджерлер және басқа да қызметкерлердің, бірінші басшының блогы, кері байланыс нысаны, бұл Хабқа жұмыстың сапасы мен мүмкіндігін болашаққа нақты бағалау зерттеужүргізуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <http://www.antitip.tj/ru/treningcenter/aboutcen.html>;
2. http://kaktus.media/doc/341281_povyshenie_kvalifikacii_proshlo_bolee_80_prokyrorskih_rabotnikov_kyrgyzstana.html;
3. <http://today.kz/news/kazahstan/2017-08-25/748930-nazarbaev-advokatyi-i-pravoohranitelnyie-organyi-imeyut-nedostatochnuyu-kvalifikatsiyu/>.

Тұрарбеков Дәулет Қуанышбекұлы
Магистрант Евразийского Национального Университета им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, e-mail: turarbekov.d@inbox.ru

МЕХАНИЗМЫ РАЗРЕШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПОРОВ В РАМКАХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ

***Резюме.** В данной статье исследуются способы разрешения международных споров в рамках Международных экономических организаций. Автор дает анализ различных процедур разрешения международных споров, подробно описывая каждый случай. В статье указывается что, отсутствуют специализированные судебные органы по разрешению международных экономических споров. Это негативно сказывается на эффективности рассмотрения споров в таких организациях, следовательно, автор предлагает решение этой проблемы в заключении.*

***Түйін.** Бұл мақалада Халықаралық экономикалық ұйымдар шеңберіндегі халықаралық дауларды шешу жолдары қарастырылады. Автор әрбір істі толық қарастырып, халықаралық дауларды шешудің әр түрлі рәсімдеріне талдау жасайды. Мақалада халықаралық экономикалық дауларды шешетін мамандандырылған сот органдарының жоқтығы көрсетіледі. Бұл мұндай ұйымдардағы дауларды қарастырудың тиімділігіне теріс әсер етеді, сондықтан автор осы мәселе бойынша ұсынысты қорытындыда ұсынады.*

***Summary.** This article explores how to resolve international disputes within the framework of International Economic Organizations. The author gives an analysis of various procedures for resolving international disputes, detailing each case. The article points out that there are no specialized judicial bodies for resolving international economic disputes. This negatively affects the effectiveness of the consideration of disputes in such organizations, therefore, the author proposes a solution to this problem in the conclusion.*

В современный период, период нарастающей глобализации мировой экономики и активного развития международных экономических отношений, особое значение приобретает проблема международных экономических споров. В условиях все большей интеграции экономик государств, усиления международных экономических связей, когда любой экономический спор может привести, при определенных условиях, к дестабилизации всей мировой экономической системы, большинство государств мира заинтересовано в мирном разрешении указанных споров и отказе от использования такого средства экономической политики как «экономические войны». В последние несколько десятилетий многократно увеличилось количество экономических споров между государствами, в связи с чем, возникла потребность в существовании как постоянно действующих, так и создаваемых ad hoc международных судебных учреждений. При этом, к числу международных экономических споров следует относить также и споры о толковании положений учредительных актов международных экономических организаций, поскольку такие положения, как правило, накладывают конкретные экономические обязательства на государства, участвующие в организации [1, с.7].

Органы по разрешению международных экономических споров, как правило, существуют в рамках международных экономических организаций, что обеспечивает как удобство функционирования, так и более высокий авторитет актов, принимаемых такими учреждениями. Так, А.С. Иржанов по этому поводу пишет: «Наблюдается отчетливая тенденция к разрешению межгосударственных экономических споров в рамках международных организаций универсального и регионального характера, где предусматривается многоступенчатый порядок их рассмотрения, что в немалой степени способствует достижению эффективного и взаимовыгодного результата» [2]. Очевидно, что эффективность разрешения конкретного международного экономического спора зависит в первую очередь от двух факторов: это - во-первых, наличие авторитета и международного влияния у организации, в рамках которой разрешается спор; во-вторых, специфика механизма, применяемого для разрешения такого спора.

К числу преимуществ использования именно такой формы разрешения международных экономических споров относятся следующие.

Урегулирование споров между государствами является для целого ряда международных организаций способом реализации учредительного акта, поскольку уставы значительного числа организаций предусматривают, что к числу функций организации относится разрешение споров между государствами - участниками в сфере компетенции организации. Одним из ярких примеров является Соглашение о создании Всемирной Торговой организации, п. 3 ст. 3 которого закрепляет полномочия ВТО по разрешению споров, возникающих между странами - участницами и гласит: «ВТО выполняет административные функции в отношении Договоренности о правилах и процедурах, регулирующих разрешение споров (в дальнейшем именуемой «Договоренность о разрешении споров»), содержа-

щейся в Приложении 2 к настоящему Соглашению». ВТО и другие международные экономические организации в значительной мере приняли на себя функцию разрешения международных экономических споров и достаточно успешно выполняют ее. Эффективная реализация указанной функции международными экономическими организациями способствует как повышению авторитета самих организаций и укреплению доверия к ним со стороны государств, так и стимулирует развитие международных экономических отношений в целом [2, с.101].

Помимо этого, при разрешении международных экономических споров, международные организации экономической компетенции используют весь комплекс средств мирного разрешения международных споров, удачно сочетая такие средства. Переговоры, добрые услуги, посредничество, консультации, судебные процедуры используются в международных организациях в комплексе, что позволяет в каждой конкретной ситуации выбрать то средство или совокупность средств, которое в большей степени подходит для преодоления разногласий.

Необходимо учитывать и то обстоятельство, что разрешение международных экономических споров в рамках международных экономических организаций происходит быстрее и обходится государствам значительно дешевле. Известно, что популярность процедуры разрешения споров, действующей в ВТО, обусловлена, не в последнюю очередь, четко определенными и достаточно короткими сроками рассмотрения дел.

Также, важным фактором, способствующим усилению роли МЭО при разрешении международных споров, является то, что участие такой организации существенно ограничивает возможность оказания давления экономически развитых государств на менее развитые государства. Нередко, только участие при разрешении международного экономического спора авторитетной международной организации, такой как ВТО, может предотвратить экономическое давление на более слабое государство и предостеречь более развитое от навязывания своей воли.

В силу указанных причин, наиболее эффективной формой разрешения международных экономических споров на современном этапе можно признать разрешение таких споров в рамках МЭО. Необходимо рассмотреть их конкретные механизмы.

Наиболее популярным в науке международного права является механизм разрешения международных споров, функционирующий в рамках ВТО. При создании указанного механизма за основу был взят механизм разрешения споров, существовавший в ГАТТ. Уже в ст. XXII ГАТТ-1947 предусматривались консультации договаривающихся сторон по любым вопросам, связанным с действием ГАТТ. В дальнейшем, в результате ряда последовательных договоренностей стран-участниц ГАТТ, постепенно сложились порядок и процедура урегулирования межгосударственных споров в рамках ГАТТ. Этот механизм разрешения споров имел ряд существенных недостатков. В настоящее время он основан на разработанной в процессе Уругвайского раунда переговоров, с учетом позитивного и негативного опыта ГАТТ, Договоренности о правилах и процедурах разрешения споров. В соответствии с данной Договоренностью, одним из основных органов ВТО стала «образуемая ее Генеральным советом особая Комиссия по урегулированию споров, в функции которой, в частности входит: образование жюри для рассмотрения конкретных споров и постоянной апелляционной комиссии, одобрение докладов жюри и апелляционной комиссии; осуществление наблюдения за выполнением решений и рекомендаций, а также санкционирование репрессивных мер в случаях невыполнения рекомендаций» [3].

Исследование указанного механизма показывает, что комплексное использование известных международному праву институтов и средств урегулирования споров и делает указанные институты особенно эффективными. Кроме того, как указывает В.М. Шумилов «Основными нарушителями права ВТО (и, соответственно, ответчиками) выступают развитые государства. Они же чаще являются истцами. В то же время следует отметить, что более чем в 20% случаев истцами выступают и развивающиеся страны». Столь высокая степень доверия не только развитых, но и развивающихся стран к процедурам разрешения споров ВТО является лучшим подтверждением прогрессивного характера указанных процедур.

Механизмы разрешения споров, действующие в рамках МВФ и МБРР, в значительной мере сходны, однако имеют и некоторые отличия. Согласно п. «а» ст. 29 Статей соглашения МВФ спор передается на рассмотрение Исполнительного совета, в котором решение по спору принимается простым большинством голосов (разд.5 ст. 12 Статей соглашения МВФ). В течение трех месяцев после принятия такого решения государство-участник МВФ может потребовать передачи вопроса в Совет управляющих, при котором функционирует Комитет Совета Управляющих по толкованию. Решения указанного Комитета автоматически становятся решениями Совета Управляющих, если последний, большинством в 85% голосов, не примет иного решения. Заслуживает внимания и тот факт, что МВФ

может руководствоваться решением Исполнительного совета до момента принятия решения Советом Управляющих, фактически, это означает, что решение Исполнительного совета вступает в силу немедленно [4].

Механизм разрешения споров, существующий в МБРР, отличается от механизма разрешения споров в МВФ отсутствием при Совете Управляющих Банка специального органа по разрешению споров. Так же, как и в МВФ, спор первоначально передается на рассмотрение Совету исполнительных директоров, после рассмотрения которым спор может быть передан Совету Управляющих (ст. 9 Статей соглашения МБРР).

В случае возникновения спора между государством и МВФ, равно как и МБРР, такой спор должен быть рассмотрен арбитражем, созданным *ad hoc*, согласно правилам, установленных п. с ст. 29 Статей соглашения МВФ либо п. с ст. 9 Статей Соглашения МБРР соответственно.

Процедура, аналогичная рассмотренным, закреплена в статье 8 Статей соглашения Международной финансовой корпорации и ст. 56 Конвенции об учреждении Международного агентства по гарантиям инвестиций [5].

Тем не менее, согласно положениям Конвенции об учреждении Международного агентства по гарантиям инвестиций, также входящего в систему Мирового банка, указанная процедура применяется для разрешения споров по вопросам толкования Конвенции. Для иных споров, предусмотрена процедура, существенно отличающаяся от таких процедур в иных организациях указанной системы. Так, в ст. 57 Конвенции указано, что любой спор между Агентством и его членом, а равно споры между Агентством и страной, которая перестала быть его членом, регулируются в соответствии с приложением 2 к Конвенции. Указанное приложение закрепляет применение таких способов разрешения споров как переговоры, согласительные процедуры и арбитраж, причем арбитраж, согласно ст. 4 указанного приложения создается *ad hoc*. Прогрессивной чертой процедуры разрешения споров, существующей в рамках МАГИ, является регламентация последовательности действий сторон в споре с установлением четких временных рамок для совершения таких действий. Так, например, установлен 120-дневный срок для проведения переговоров с целью разрешить спор.

Процедуры разрешения споров, предусмотренные Уставом ЮНИДО, интересны тем, что у сторон в споре есть как минимум четыре варианта поведения, так, не сумев разрешить спор путем переговоров, стороны могут передать его: 1) на рассмотрение Совета; 2) в Международный суд; 3) в арбитражный суд; 4) в примирительную комиссию, причем порядок работы арбитражного суда и примирительной комиссии дополнительно регламентированы в приложении 3 к Уставу [4]. Указанным приложением предусмотрено, что в течение трех месяцев после завершения рассмотрения спора Советом, либо если Совет не завершит рассмотрение спора в течение 18 месяцев, Генеральный директор ЮНИДО может быть уведомлен о намерении передать спор в арбитражный суд, либо в примирительную комиссию. Причем для того, чтобы передать спор в арбитраж необходимо волеизъявление всех сторон в споре. Указанные органы самостоятельно устанавливают правила процедуры. Решение арбитража является обязательным для сторон, тогда как докладу примирительной комиссии стороны должны уделить серьезное внимание. При ряде очевидных позитивных особенностей такой процедуры, таких как: многообразие форм разрешения споров в рамках ЮНИДО, ограничение срока рассмотрения спора в Совете и т.д., обращает на себя внимание следующее: сторона, нарушившая свои обязательства, имеет возможность избежать негативных последствий такого нарушения, приняв меры для затягивания рассмотрения спора в Совете, а после, - отказываясь от создания арбитража. Потерпевшая сторона имеет возможность самостоятельно инициировать только создание примирительной комиссии, что автоматически делает акт, вынесенный по результатам рассмотрения спора (комиссия принимает доклады), рекомендательным.

Заслуживают внимания процедуры разрешения споров в международных экономических организациях по регулированию товарных рынков. Они, как правило, предполагают безальтернативное разрешение спора высшим органом организации, которым обычно является Международный совет по определенному товару. Так, например в ст. 33 «Жалобы и споры» Международного соглашения по джуту и джутовым изделиям 1989 г. и в ст. 31 «Жалобы и споры» Международного соглашения по тропической древесине 1994г. содержится идентично сформулированное правило: «Любая жалоба на невыполнение каким-либо участником своих обязательств по настоящему Соглашению и любой спор о толковании или применении настоящего Соглашения передаются Совету для принятия решения. Решения Совета по таким вопросам являются окончательными и имеют обязательную силу». В учредительных актах таких организаций как МОКК и Международная организация по натуральному каучуку, сходные по сути нормы изложены более подробно. Так, в ст. ст. 55, 56 Международного соглашения по натуральному каучуку 1994г. указано,

что жалоба стороны в споре подлежит разрешению Советом, который в определенном порядке может учредить консультативную группу, задачей которой является принятие заключения, которое учитывается Советом при принятии решения по спору.

В ст. ст. 49-51 Международного соглашения по какао 2001г. помимо изложенной процедуры закреплено, что каждый участник организации: «всесторонне и должным образом рассматривает любые представления, сделанные ему другим Участником в отношении толкования или применения настоящего Соглашения, и обеспечивает надлежащие возможности для консультаций».

В региональных МЭО используются механизмы разрешения международных экономических споров, которые незначительно отличаются от механизмов, используемых в универсальных и межрегиональных организациях.

В ст. 58 Соглашения об учреждении Европейского банка реконструкции и развития от 29.05.1990г. указано, что любой вопрос толкования или применения положений Соглашения передается на рассмотрение Совета директоров. После принятия решения, любой член организации может потребовать рассмотрения вопроса Советом управляющих. Таким образом, процедура идентична, используемой в МВФ [5]. Ст. 59 Соглашения закрепляет следующий механизм разрешения споров между Банком и членом, утратившим статус члена, а также между членом и Банком после принятия решения о прекращении деятельности Банка, в таких случаях создается арбитраж ad hoc.

Из изложенного видно, что на современном этапе, в большинстве МЭО, с компетенцией в кредитной, валютной и финансовой сфере, отсутствуют специализированные судебные органы по разрешению международных экономических споров, что негативно сказывается на эффективности рассмотрения споров в таких организациях.

Учитывая изложенное, можно сделать следующие выводы:

- Разрешение международных экономических споров в рамках международных экономических организаций является одной из наиболее перспективных форм разрешения таких споров;
- В процессе разрешения международных экономических споров органами международных экономических организаций используется весь арсенал известных современному международному праву средств разрешения международных споров.
- Роль международных экономических организаций в процессе разрешения международных экономических споров повышается, что способствует развитию международных экономических отношений.
- Представляется, что, для объективного, оперативного и независимого рассмотрения споров в финансовой, кредитной и валютной сферах, необходимо создание в системе Мирового банка специального органа по рассмотрению таких споров. Причем, по нашему мнению, такой орган должен обладать обязательной юрисдикцией и функциями контроля за исполнением принятых решений.

Литература:

- 1 *Иржанов А.С. Порядок разрешения межгосударственных экономических споров. - Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Республика Казахстан. Алматы, 2001. 7 с.*
- 2 *Войтович С.А. Классификация МЭОРГ как субъектов международного права // Государство и право. 1992. №5. 101 с.*
- 3 *Р.Б. Жакупова, М.Б. Абенов, Ж.Т. Сайрамбаева. Международные экономические организации: учебник / Алматы: Данекер, 2001. - 212 с.*
- 4 *Ж. О. Кулжабаева. Международное публичное право: часть общая и Особенная; Учебник / Алматы: Юридическая литература, 2002. - 468 с.*
- 5 *Федорова М.П. К вопросу о статусе Европейского Сообщества во Всемирной торговой организации // Правоведение. 2002. № 4 (243). С. 168.*

Li Shan

Master of Law, the second year doctoral student of the
Higher School of Law "Adilet" of the Caspian Social University, Republic of Kazakhstan, Almaty
E-mail: lishan126@hotmail.com

HISTORY OF ECONOMIC SYSTEM REFORMATION OF CHINA, THE OCCURRENCE OF LEGAL STANDARDS OF REGULATION AND APPLICATION OF FOREIGN INVESTMENTS

Түйіндемe: Мақалада Қытай экономикалық жүйесін реформалау тарихы және экономикалық өсу үшін қолайлы даму факторлары мен шарттары кешені сипатталады. Автор Қытайдағы экономиканы реформалаудың моделін әзірлеу тарихы, қытайдағы экономикалық реформалар туралы экономиканы түрлендіру негізіне біртіндеп жүру қағидасының қолданылғандығы қуаландыратынын атай отырып, экономиканы реформалаудың қытайлық моделінің негізгі белгілерін егжей-тегжейлі қарастырады. Моделдің күшті жақтары – бұл стратегиялық және ұзақ мерзімді мақсаттарға бағдарлануы, елдің объективті жағдайларын толық есепке алудың жеткіліктілігі, өндірістің жоғары өсу қарқынының қамтамасыз етілуі, жылдам өсу фазасының кезектесуі қабілеті және одан әрі «реттелуі». Автор ұлттық инвестициялық саясатты зерттеуге көше отырып, Қытайдың маңызды жетістігі социалистік шаруашылықты түбегейлі құртпай-ақ нарықтық жүйенің үздік ерекшеліктерін тарта алғандығын атап көрсетеді. Экономикалық реформалаудың қытайлық стратегиясын жүзеге асыруда негізгі рөл ұлттық инвестициялық саясатқа, оның ішінде шетелдік капиталға тиесілі. Автор экономикалық реформалаудың мақсаты, оның Қытай Халық Республикасының құқықтық жүйесінің жедел өзгеруі үшін алғышарт болып табылған ашық нарықтық экономика құру болғандығына назар аударып отыр. Әрі қарай Қытайдың шетелдік инвестициялық саясатқа қатынасын реттейтін құқықтық жүйесіндегі барлық өзгерістер егжей-тегжейлі сипатталады. Автор шетелдік инвестициялар туралы қытай құқығы жетілдіру процесінде екендігін атап өтеді және қытайдың экономикалық, азаматтық және коммерциялық, сондай-ақ әкімшілік құқық нормаларын қамтитын шетелдік инвестициялар туралы құқық институтына көңіл бөледі.

Негізгі сөздер: экономиканы реформалау, ашық нарықтық экономика, инвестиция, шетелдік инвестиция, ұлттық инвестициялық саясат, шетелдік инвестициялар туралы құқық, инвестициялау.

Резюме: В статье анализируются история реформирования экономической системы Китая, описываются комплекс факторов и условий для благоприятного экономического роста и развития. Автор подробно рассматривает основные черты китайской модели реформирования экономики, отмечая, что история разработки модели экономических реформ в Китае свидетельствует о том, что в основу преобразования экономики был положен принцип постепенности. Сильные стороны модели – ориентация на стратегические, долгосрочные цели, достаточно полный учет объективных условий страны, обеспечение высоких темпов роста производства, способность чередовать фазы быстрого роста и последующего «урегулирования». Автор, переходя исследованию национальной инвестиционной политики, указывает, что важный успех Китая заключается в том, что, не совершая кардинальной ломки социалистического хозяйства, стране удалось перенять лучшие черты рыночной системы. Ключевая роль в реализации китайской стратегии экономического реформирования принадлежит национальной инвестиционной политике, в том числе в сфере иностранного капитала. Автор, обращает внимание на то, что целью экономической реформы было построение открытой рыночной экономики. Это и было предпосылкой для срочной изменений правовой системы Китайской Народной Республики. Далее подробно описываются все изменения в правовой системе, регулирующие отношения в иностранной инвестиционной политике Китая. Автор указывает на то, что китайское право об иностранных инвестициях находится в процессе совершенствования и уделяет должное внимание институту права об иностранных инвестициях, который охватывает нормы китайского экономического права, гражданского и коммерческого, а также административного права.

Ключевые слова: реформирования экономики, открытая рыночная экономика, инвестиция, иностранная инвестиция, национальная инвестиционная политика, право об иностранных инвестициях, инвестирование.

Summary: The article analyzes the history of China's economic system reformation, describes a set of factors and conditions for favorable economic growth and its development. The author examines in detail the main features of the Chinese model of economic reform, noting that the history of the development of economic reforms model in China certifies that transformation of the economy was based on the principle of gradual advancement. The strengths of the model are: orientation to strategic, long-term goals, sufficiently complete registration of the objective conditions of the country, ensuring high rates of production growth, the ability to alternate phases of rapid growth and its subsequent "adjustment". The author, passing over to the study of the national investment policy, points out that China's important success lies in the fact that, without making a breakthrough in the socialist economy, the country has succeeded in adopting the best features of the market system. A key role in the implementation of the Chinese strategy of economic reformation belongs to the national investment policy, including the sphere of foreign capital. The author draws attention to the fact that the goal of economic reform was to build an open market economy, which was the prerequisite for an urgent change in the legal system of the People's Republic of China. Further details of all the legal system changes are described those regulating relations in China's foreign investment policy. The author points out that the Chinese law on foreign investment is in the process of improvement and pays due attention to the institution of law on foreign investment, which covers the norms of Chinese economic, civil and commercial law, as well as the administrative law.

Keywords: economic reforms, open market economy, investment, foreign investment, national investment policy, the law on foreign investment, investment.

The beginning of the reformation policy in China is usually associated with the decision of the 3rd Plenum of the 11th Central Committee Convocation of the CPC, which was held in December 1978. The Plenum put forward the task of "commencing a serious reformation of the system of economic management and methods

of management." A major breakthrough in this period was the transition to a family labor contract in a village. In the 1950s, the collectivization of the People's Republic of China was carried out in about one year.

In December 1979, the Financial and Economic Committee of the State Council of the People's Republic of China prepared a document "Initial Opinions on the Draft Reformation of the Economic Management System," in which the leading role of the state and the principle of state planning were declared. Expansion of rights at the local level mainly referred to agriculture, services, urban construction. Three stages of reforms were scheduled: a) preparatory; b) the stage of "average reforms" associated with the accumulation of experience; c) the stage of all round comprehensive reform.

Modern China is a rapidly developing country. China has a set of factors favorable for economic growth and development. First of all it is a considerable territory (which has a decisive meaning from a geopolitical point of view). According to the size of the territory (9.572 million square kilometers) in the world, China is the second by a territory scope only to Russia and Canada.

The second factor is applied to considerable significant land and mineral resources. The country has large reserves of energy resources (especially coal, as well as oil and natural gas); ferrous and nonferrous metals, uranium ores and other minerals. China provides its huge population with its own food and is the world's largest producer of cereals, meat, vegetables and fruits.

The third factor is referred to the presence of a powerful civilized resource. Chinese civilization is one of the oldest in the world; they are just civilization resources that are the source of confidence of the Chinese people in their strengths and possibilities. Specialists distinguish the following features of Chinese civilization resources: flexibility and the ability to reinterpret traditional values in the spirit of modernity, to continuous self-renewal, to creative perception of other cultural influences based on national traditions; in accordance with the Confucian traditions, the state is in the center of China's economic system; the Chinese authority underlines that the task of Chinese socialism (socialism with Chinese characteristics) is modernization but with preserving the vitality of one of the oldest civilizations; legislative and executive power in China is complemented by specific Chinese functions – examination (a detailed inspection) and control; Confucianism has many ecological elements [1, C.537-540].

In order to bring these resources into action, a skilful organizational and managerial system is required provided with an effective theory of economic development. Such management power in China actually exists.

The main features of the Chinese model [1, P.547-548]: a powerful state sector; the existence of a large and efficient private sector that emerged after 1978; the leading role of engineering in the structure of the economy and production; a powerful central branch of power; the aim to expand the domestic market in every possible way by constant incomes increase of the population and the activity of enterprises of all forms of ownership; improvement the structure of exports (as a result of industrial growth) and a sharp increase of its volumes; lofty openness of the Chinese economy.

In his book "China and Russia: transition to the market," Professor Xu Min (Harbin Pedagogical University) describes the reasons of the outstanding achievements of the PRC as follows. In his opinion, the subjective-political factor had played a decisive role. The "architect" of new China was Deng Xiaoping. Xu Ming calls him "General Constructor" of the economic reform. [2, p. 60].

The reform of the PRC economy underwent several stages. The first stage covered the period from 1978 to 1991 and was associated with the search for the forms of connecting market and policy under the leading role of the state and of planning principles [3, C.13].

Large amounts of capital investment and other factors have caused the so-called overheating of the economy. Dramatic events of summer of 1989 and the departure from the political arena of the radical reformers Hu Yaobang and Zhang Ziyang had intensified the struggle between the supporters of the planned economy and the reformers. Under the pressure of the conservative group in the CCP, a campaign of "struggle against bourgeois liberalization" had begun. At the same time, everything in China reflected well that the changes over the decade of reforms are so deep that the Chinese leadership cannot turn back without reckoning with them.

In 1989 - 1991 years a policy of "improving and regulating the economy" began to be pursued [3, P.5]. A dangerous moment for the continuation of the reforms was an attempt to reanimate the priority of directive planning, to increase the degree of centralization in the management of the economy.

The following formulas were proposed: "one country - one chessboard", "to achieve unity of understanding and unity of action" that had limited the independence of the lower economic groups.

The discussion about property problems was suspended, there was declared the thesis that "only socialism can develop China."

In 1992, Deng Xiaoping stated that the market mechanism can be used successfully under both capitalism and socialism. The main feature of socialism is not a plan, but the development of productive forces, and if the market facilitates to it, then it does not contradict the principles of socialism.

In 1993, conceptually there was legalized the program of creating a system of "socialist market economy", which meant the transition from a "double-track" economy to a mixed one. In the sphere of distribution of material goods, the principle "to each according to work" was retained, but other forms of distribution were recognized too.

In the field of macro regulation and macro control, the advantages of both a planned and a market economy had to be simultaneously manifested. Among the most important tasks, it is necessary to highlight the expansion of external relations, creation of a favorable investment environment, the effective use of foreign investment, resources, technology, and managerial experience.

Since 1992, the rapid growth of foreign direct investment has begun. After the adoption of the Decree "On the Encouragement of Foreign Investments" by the State Council of the People's Republic of China in October 1986, the policy of openness became an integral part of the reforms. Since 1992, the zone of regions accessible to foreign capital has been expanding: deep into the Yangtze River along the Xinjiang-Gansu-Shanghai line and along the border regions. Already in 1993, according to the total volume of actually used foreign direct investments, China ranked first among developing countries and was the second in the world, behind only the United States.

During this period, some well-known transnational corporations began to carry out large-scale investments into China, which entailed the emergence of a certain monopoly of a transnational corporation in some industries and some new forms of employing foreign capital.

In 1992-1995, there 216,760 enterprises were established with the participation of foreign capital. In the late 90's a new task was set: to expand the policy of openness by creating a market for services and capital [4, pp. 53-57].

This period was marked by a fairly radical reform of tax and banking systems, the system of currency regulation.

In 1995 the following laws were adopted: for the People's Bank of China as the central bank of the country; on commercial banks, pledges of bills, and a new Law on labor.

The next stage in the development of the model of economic reforms is connected with the implementation of the decisions of the Fifteenth CPC Congress (1997). In the report of Jiang Zemin the tasks of transition to large-scale reforms of the entire system, including ownership structure, were put forward.

The decisions of the congress provoked ambiguous assessments both in the People's Republic of China and abroad. A part of the society grasped these innovations as a signal to "capitalize" the economy, as to abandon the state monopoly in those industries where it still exists, as an appeal for "reorganization of property" as a whole.

The East Asian crisis of 1997-1998 caused a negative impact on the Chinese economy, but it was able to withstand, in particular, ensure the stability of the RMB (Renminbi, yuan) exchange rate. This convinced the country leaders in the necessity to continue the policy that was approved by the Fifteenth Congress of the CCP.

So, the history of the development of economic reforms model in China evidenced that the transformation of the economy was based on the principle of promotion gradualness. The strengths of the model are: orientation to strategic, long-term goals, a sufficiently complete consideration of objective conditions of the country, ensuring high rates of production growth, the ability to alternate phases of rapid growth and the subsequent "settlement". In the contemporary economic model realized in practice, the market basis is clearly traced.

Great significance of China lies in the fact that, without making a radical break-up of the socialist economy, the country managed to adopt the best features of the market system. A key role in the implementation of the Chinese strategy of economic reform belongs to the national investment policy, including in the sphere of foreign capital.

The goal of Deng Xiaoping's economic reform was to build an open market economy that is why the legal system of the People's Republic of China was urgently subject to alteration. Introduction of serious amendments into the Constitution of the People's Republic of China in 1982 [5] were inserted four times: in 1988, 1993, 1999, and 2004 [6]. Hundreds of laws and thousands of by-laws were adopted [7].

At present, the law of the People's Republic of China consists of seven branches. The main is the Constitutional Law. It is formed by the Constitution of 1982 and related laws (for example, the law "On the Election of the National People's Congress of the People's Representatives and Local Meetings of People's Representatives of Different Instances" of 1979).

In addition to the Constitutional Law in the People's Republic of China, there are the following branches of law: civil (the main source is the "General provisions on civil law" of 1986) and commercial law (for example, "Law on Maritime Commerce" of 1992 [8]), administrative law (The law "On Administrative Punishment" of 1996 [9]), economic law ("Patent Law" of 1984 [10]), social law ("Law on Labor" of 1994 [11]), criminal law ("Criminal Law" of 1979), judicial ("Law on Legal Proceedings" of 1979, the "Law on Civil Procedure" of 1991 [12]) and the non-judicial procedural law (the law "On arbitration" of 1994 [13]).

Contemporary Chinese legal system is a socialist juridical system. The legal system of the People's Republic of China was created following the model of the Soviet law. The law on foreign investment in China didn't exist generally. Until 1978, investment relations with foreign groupings in China were not practically governed.

At the beginning of the reforms, the government had no experience in regulating foreign investments and this was the reason to treat them with caution, China did not draw up a single law on foreign investment, but proceeded from the principle of "purposeful legislation". Special laws or by-laws were issued applicable to a certain group of investment relations.

The main intended purpose of these laws was the regulation of a specific type of enterprises with foreign investments (hereinafter referred to as EFI). Then the State Council of the People's Republic of China adopted an act providing a guarantee.

At the same time, China started to cooperate actively with other countries in legal direction. During the 80s of the twentieth century, China signed 20 treaties on the promotion and protection of investments with different countries. So, inevitably, the rules of international law affect the development of new legislation on foreign investments.

On July 1, 1979, the Law chronologically the first "On the exploitation of mixed enterprises based on Chinese and foreign capital stock" was adopted [14] (hereinafter the Law "On Mixed Enterprises on Capital"). This law regulates the establishment, registration, termination, forms of organization and activities of mixed enterprises on capital. This law is not only the first law on foreign investments, but also the first law for companies of general character. In accordance with the Law "On Mixed Enterprises on Capital", foreign investors were given the right to invest capital of mixed enterprises in China. In order to ensure the implementation of the Law "On Mixed Enterprises on Capital", in 1983 the State Council adopted the Regulation "On the Implementation of the Law "On Mixed Enterprises on Capital"" [15].

According to Article 18 of the Constitution, adopted on December 4, 1982, China "permits foreign enterprises, commercial organizations or individuals to invest capital in China or carry out economic cooperation with Chinese enterprises or commercial organizations in various forms in accordance with the laws of the PRC ... Their legal rights and interests are protected by laws of the People's Republic of China". The rights of foreign investors were primarily secured by the Constitution.

In the agreement between the PRC and Germany on the promotion and protection of investments of 1983, initially the title "enterprise of foreign capital" was used. In later-concluded contracts (Thailand 1985, Austria 1985, Switzerland 1986, etc.) the title "enterprise of foreign capital" was used repeatedly. That time the country did not have a special law "On Enterprises of Foreign Capital," as a commentary to the "draft Law on foreign capital enterprises", this condition explains the creation of foreign capital enterprises without legal basis. [16]

Thus, in order to comply with national norms of international standards, on April 12, 1986, the Law "On Enterprises of Foreign Capital" was adopted. According to this law, foreign investors have the right to settle enterprises in China independently. In accordance with Article 2 of this Law, an enterprise of foreign capital is an enterprise created in China entirely on the basis of a foreign investor capital.

On April 12, 1986 (that is, on the day of the adoption of the Law "On Enterprises of Foreign Capital"), the "General Provision on Civil Law" was adopted. "The General Provision on Civil Law" can be called the Civil Code of the People's Republic of China. Paragraph 1 of Article 41 of the General Provision provides that mixed enterprises on capital, mixed enterprises on cooperation and foreign capital enterprises established within the People's Republic of China acquire the status of a legal entity after registration at the Department of Industry and Trade. Thus, the status of EFI as a Chinese enterprise with foreign participation is determined by the civil law of the People's Republic of China.

On October 11, 1986, in order to deepen the reform and attract more foreign investments, the State Council adopted the provision "On the Encouragement of Foreign Investments". This provision established privileges for taxes, customs duties, imports and exports, the procedure for the establishment, use of land plots, and so on.

In 1988, the State Planning Council adopted the "Provisional Regulation on the Instructions for Attracting Foreign Investment Directions." However, this decision was not officially published, it was distributed within the Planning Council as an "instruction on control over investments".

The "General Provision on Civil Law" of 1986 provided for the possibility of creating mixed enterprises on cooperation.

The law "On the exploitation of mixed enterprises based on Chinese and foreign cooperation" (hereinafter - the law "On mixed enterprises on cooperation") was adopted on April 13, 1988.

In 1991, the People's Republic of China became a member of the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC). The "voluntary code" of foreign investments, which was adopted in 1994 within APEC, provides for the principle of "transparency" in the national legislation.

In 1995, in order to implement the principle of "transparency" of the national legislation, the State Planning Committee, the State Economic and Trade Council and the Ministry for Foreign Trade and Economic Cooperation officially published the revised Provisional Decree "On Instructions for the Direction of Foreign Investments" (hereinafter - the "Instruction").

The "Instruction" divided economic branches into four groups:

1) branches with the promotion of foreign investment (for example, new agricultural technologies, transport);

2) branches with permission of the foreign investment (all industries that are not provided for in the remaining three groups);

3) branches with limited foreign investment (exploration and development of rare-noble minerals);

4) branches with the prohibition of foreign investment (for example, creating a threat to state security or public interest).

In addition to the "Instruction", the State Planning Council, the State Economic and Trade Council and the Ministry for Foreign Trade and Economic Cooperation have developed an "Instructed Catalog of Industries for Foreign Investments". This document establishes which branches are considered to be "with encouragement", which are "restricted" and "forbidden" by industries. The catalog is often altered in connection with the situation in a particular industry.

Only 14 years later after specified law-making, on December 29, 1993, the Law "On Companies" was adopted. It divided enterprises into types according to the organizational and legal form. This law is effective both for EFI and for domestic capital enterprises.

On November 10, 2001, the "Protocol on the Accession of the People's Republic of China to the World Trade Organization" was ratified. Considering the Chinese legislation on foreign investment, we can identify three specific features:

1) Chinese legislation was developed under the influence of international law.

2) In China, unlike many other countries there is no special law on foreign investment.

Foreign investment relations are regulated by a number of special laws and by-laws. In addition, normative acts of general regulations are functioning related to investments (the law "On Companies", the law "On Trademarks" [17], the law "On Bill of Exchange" [18], the law "On Foreign Trade" [19], etc. Thus, in general, relations with foreign investments in China are regulated by civil legislation.

3) Various laws are applied to domestic and foreign investments (the "model of the double-rail track" [20, P.45]). For example, the Law "On the Enterprises on Shares" of 1997 regulates the activity of the enterprises of domestic capital, the Laws "On Mixed Enterprises on Capital" and "On Foreign Capital Enterprises" regulate the activity of enterprises with foreign investments.

A number of Chinese scholars (Professor of Chinese University of Politics and Law Tian Ping, Professor of Chungshan University Mu Yaping and others) believe that the main problem of Chinese legislation on foreign investment is that two different laws regulate one and the same relationship simultaneously ("a dual-rail model way"). Mu Yaping writes that there are many issues in the "dual-rail track model", for example, creating an unequal regime between enterprises of different types, interfering with fair competition between enterprises [20, p. 45].

Deputy of the Supreme People's Court Zou Tianmi and Professor of East China Institute of Politics and Law He Xiong suggest combining the rules on foreign and domestic investment into a unified law on investment. "Improvement of the Chinese law on investment," the scientists suppose, "is ultimately carried out by the combination of domestic investment law and foreign investment law. That is, all the rules of law applicable to domestic enterprises are also applicable to enterprises with foreign investment" [20, p. 45].

An employee of Jilin University Du Hau continues this idea. In his opinion, in a common "investment right" there are different laws on companies that regulate the establishment, activity and operation, as well as the termination of activities of enterprises (domestic enterprises and enterprises with foreign investment); tax laws that equalize the regime of domestic enterprises and EFI in this field; and other laws (on economic contract, on currency control, on foreign trade, on customs, on finance, on bookkeeping, on labor, etc.).

It seems that one cannot agree with the opinion of the above-mentioned scientists. Equalization of the regime of domestic and foreign investment is not connected with the unification of rights into one single law on investments. The regime of foreign investment in China depends not only on national law, but also on international treaties. In case of conflicts between the norms of national and international law, acts of international treaties are applied.

The best way to solve the issue of differences in the regime between domestic and foreign investments is to use the national regime of national law for foreign investments and foreign investors.

Moreover, as the professor of Fujian University Zou Ligan points out, the national regime is not absolute. It is important whether the investment policy is relevant to the circumstances of the country and whether it is useful for controlling investments, and also whether it has no contradictions with international obligations. Professor of the Dalian University, Tsung Min, rightly points out, that the difference in the regime between domestic and foreign investments may be related in the national legislation of any country [21, p. 45].

Besides, according to Jiangsu Gong Peixiang, one cannot ignore the principles of stability and "prudence" of law when creating a universal law on investment. The investment policy of the country is constantly being reconsidered (following changes in the external and internal situation). Under such circumstances, the right to invest will necessarily lag behind the needs of time; it will not have enough "precaution" [22, p. 57].

Thus, on the one hand, it is necessary to provide for a national regime for foreign investment, on the other hand, it is necessary to agree with the objective nature of existence of varieties between domestic and foreign investments. Therefore, the integration of the law on domestic investment and the law on foreign investment into a single law on investments does not equalize the regime of domestic and foreign investments.

Some scholars (for example, Tan Shumei, Lui Yanfeng, He Chipen and Sun Lu) have a different point of view. They propose to abolish the "obsolete" laws on foreign investment and combine them into the Foreign Investment Code, which will regulate all "foreign investment relations" [23, P.42, 291]. However, professor of the Northeast University of Finance and Economics, Zhen Xianzhong, objects to this. He believes that China does not possess required conditions (political, economic, etc.) in the meantime for the adoption of the Code [24, pp. 46].

Lecturer of the Northeastern University, Liu Qingfei, draws attention to the process that had been taking place since the end of the 80s of the past century: the legislation is shifting from targeted for foreign investments into a common for any type of investments. Laws "On Companies", "On Bills of Exchange" and "On Foreign Trade" are applied to all types of investments, including foreign ones. Under such tendency processing of the foreign investment code provokes two consequences: the first is the development of a detailed "foreign investment code", major part of which will be identical with the norms of a more general nature; or processing of a defective foreign investment code [25, P. 100].

However, it is difficult to agree with the opinion of opponents concerning a single law on foreign investment. The Chinese law on foreign investment shows the absence of "unified authority". In this connection, the following problems arise: multiplicity of normative acts regulating foreign investment relations that cause difficulties for foreign investors to get acquainted with them; and, the most important - the contradiction between the rules of various normative regulations on foreign investment.

Thus, the "Chinese legislation on foreign investments" has appeared on the basis of China's economic reform and is developing under the influence of international law.

The institution of law on foreign investment was established in China, which covers the norms of Chinese economic law, civil and commercial law, as well as the administrative law. The Chinese law on foreign investment is in the process of improvement. This process is accelerated and is guided by international law. In order to regulate effectively foreign investment relations, the Chinese law on foreign investment should be combined into one law, which will perform the basis of Chinese legislation on foreign investment.

The practice of reforming the Chinese economy has fully proved that reforms and openness are the only ways to China's socialist modernization, and the use of foreign capital is an important condition for acceleration of the construction, modernization and promotion of reforms. The positive role of foreign capital contribution in to the economic development of the state is manifested by the following advantages:

- 1) this capital supplies the shortage of funds for development;
- 2) has a stimulating effect on rapid and sustained economic growth;
- 3) allows the introduction of advanced technologies and equipment;
- 4) contributes to the settlement and qualitative improvement of the structure of the national economy and sectoral development;
- 5) ensure the involvement of the experience of modern enterprise management, which stipulates the overall improvement of the management level at the Chinese enterprises;

6) stimulates the development of foreign-oriented sectors of the economy, thereby increasing the competitiveness and scope of exports.

The development of enterprises with foreign participation in China renders higher demands for financial, tax, investment, trade and currency systems of the country and for the mechanism of functioning of the entire national economy, thus promoting the reform of macroeconomic management and improving the socialist market economy.

Enterprises with foreign participation are radically different from the state enterprises under a planned system: they cannot be appendages of administrative bodies, but exist as a market entity, operating on the basis of market mechanisms in accordance with the law of value contribution. Enterprises with foreign participation, unlike state enterprises, are deprived of the channels for planned distribution of resources; they receive all production factors from the market, the perfection of which is an objective condition for their existence.

The positive role of the use of foreign capital in the sphere of stimulating the socialist market economy was first manifested in the coastal areas of China, where foreign investments started to be funded first, and then, owing to the steadfastly expansion of the openness of the economy across all over the country.

Precisely here that the influence of the state is concentrated on the course of the economic process, the basic tool of this influence is being worked out.

We must be seriously aware of that along with the positive contribution, the use of foreign capital has some negative aspects and may cause risks. In the activities aimed to attract foreign investment to China, there are still many problems:

- 1) the inefficiency of the sectoral regulation, which has an unfavourable effect on the industrial and regional balance of the development of the national economy;
- 2) causing damage to state-owned enterprises;
- 3) monopolies in mastering technologies;
- 4) negative impact on the currency balance;
- 5) risks in the field of foreign capital management.

All these problems require solution with a view to attract foreign investments.

After studying the circumstances of attracting foreign capital into the Chinese economy, we can say that the positive impact of foreign investment on the Chinese economy is quite perceivable. At present and in future it is necessary to continue the steady expansion of openness to the outside world on the basis of overcoming negative moments and preventing risks, meaning widespread use of foreign capital and the development of legal regulation of the institution for attracting foreign investment.

The strategy and tactics of attracting foreign investments into China in future should overcome problems that existed at the previous stage of working with foreign capital. Special attention should be paid to the prevention of potential risks associated with attracting foreign investment. To do this, first of all, it is necessary to improve the policy of the sectoral regulation, bringing it in compliance with the policy of benefits to foreign capital, stimulating the growth of the value of state assets, improving the investment climate, maintaining the optimal scale of attracting foreign capital.

After the start of reforms and the policy of openness, over the years of development, China's economic system has passed evolution from the traditional system of central planning through a planned commodity economy to a socialist market economy. Alongside with the subjective changes in the legal sphere and economies that took place during this time in China, foreign direct investments have objectively played a huge stimulating role.

At present, in order to improve the investment climate in China, a draft of a new law has been set up that served to regulate relations with foreign investments. China began to use foreign direct investments on the background of reforming investment legislation and the traditional planned economic system. It determined the fact that the attraction of foreign capital to China facilitated not only the economic development of the country, but also objectively the reform of the legal and economic system, namely, the creation of legal norms regulating foreign investment and the socialist market economy.

Literature:

1 Korolev I.S. *World economy: Global trends for 100 years*. Ed. Korolev I.S. - M.: "Lawyer". - 2003 - p.603.

2 Xu Ming. *China and Russia: the transition to the market*. // *Soviet Russia*. - No. 59 (12402). - 2003 - p.60.

3 Li Langqing, Lu I and others. *Basic knowledge of the use of foreign capital in China*. - Beijing. - 1995 - p.401.

- 4 Gong Cheng. *Strategic reflection on attracting foreign capital in a new situation.* // *Xinhuaenzhai*, -1995. - № 2 – p.236.
- 5 Li Buyun. *The landmark of the rule of law* // *Zhen Minshi Bao*. - 1999. - № 6 (in Chinese).
- 6 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1988 - № 3; *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1993 - № 2; *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress* - 1999. - № 2; *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress* - 2004 - № 3.
- 7 Liu Yanfeng, He Chipeng and Sun Lu. *Textbook: International Investment Law.* / Beijing: Higher Education, 2005. - p.291.
- 8 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1991 - № 7.
- 9 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1996 - № 3.
- 10 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1979. №. 2.
- 11 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1994. - № 6.
- 12 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1991. - № 3.
- 13 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1994. - № 5.
- 14 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1979. № 2.
- 15 *Communiqué of the State Council of the People's Republic of China*. - 1983. №. 6.
- 16 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - №. 4, 1986.
- 17 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1982. - № 5.
- 18 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 2004 - № 5.
- 19 *Communiqué of the Standing Committee of the National People's Congress*. - 1994 - № 3.
- 20 Mu Yaping. *The system of international investment law.* // *The Guangdong people*. - Guangzhou, 1999 - p.45 (in Chinese).
- 21 Cun Ming. *National regime and socialist market economy* // *Reform and theory*. - Beijing, 1996. - № 7 - p.45 (in Chinese).
- 22 Paysiang Gong. *The principles of stability and foresight mean that the scope of regulation by law encompasses comprehensive investment relations, do not conflict with other laws and are intended for a long term.* / *Textbook: Theory of Law*. - Shanghai: Fudan University, 2002 - p.341 (in Chinese).
- 23 Tan Shumei. *Theory and practice of international investment law*. - Beijing: Chinese Social Science, 2004 - p.42, Liu Yanfeng, He Chipen and Sun Lu. *International investment law*. - Beijing: Higher Education, 2005 - p.291 (in Chinese).
- 24 Zhen Xianzhong. *Transformation of the domestic law on foreign investment under the system of the World Trade Organization* // *Research Newspaper of the Fujian Institute of Personnel Management in Politics and Law* - 2000 - №8 - p.46.
- 25 Liu Qingfei. *Liberalization of international investment law and the transformation of the domestic law on foreign investment.* // *Modern legal science*. - 2001 - № 4 - p.100 (in Chinese).

АЛИМЕНТНЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА

***Резюме.** В настоящей статье рассматриваются понятия алиментных обязательств в РК, их правовая основа, признаки алиментных правоотношений, обусловленность материальной поддержки между супругами.*

***Түйін.** Осы мақалада Қазақстан Республикасындағы алименттік міндеттемелердің тұжырымдамалары, олардың құқықтық негіздері, алименттік қатынастардың белгілері, ерлі-зайыптылар арасындағы материалдық қолдаудың шарттары қарастырылған.*

***Summary.** This article considers the concepts of alimony obligations in the Republic of Kazakhstan, their legal basis, signs of alimony legal relations, the conditionality of material support between spouses.*

Законный режим имущественных правоотношений супругов предполагает определенную группу имущественных отношений - это правоотношения между супругами по поводу их взаимного материального содержания (взаимные алиментные обязательства). Алиментным обязательствам супругов посвящены главы 19-23 Кодекса РК «О браке (супружестве) и семье». Их можно охарактеризовать как относительные семейные имущественные правоотношения. Супруг - плательщик алиментов (алиментно - обязанное лицо) обязуется предоставлять супруге - получателю алиментов (управомоченному лицу) имущественное содержание на условиях, установленных законом либо соглашением сторон.

Обязанность супругов материально поддерживать друг друга, закреплена статьей 147 Кодекса «О браке (супружестве) и семье». При нормальных взаимоотношениях между супругами взаимопомощь в семье - это вполне естественно. Например, А.М. Нечаева пишет: «Когда семья функционирует нормально, когда семейная жизнь не осложняется различного рода конфликтами и разногласиями, забота о материальной обеспеченности семьи не выглядит как обязанность, а служит лишь внешним выражением внутренней потребности во всем помогать друг другу». Но как только личные отношения, связывающие супругов, образно говоря «дают трещину», нарушаются, и один из супругов отказывается от добровольной поддержки другого, возникает необходимость в принудительном регулировании отношений по поводу взаимного материального содержания супругов.

Отношения по материальной поддержке между супругами могут быть урегулированы с помощью *брачного договора* или *соглашения об уплате алиментов*. Однако, если такого не произошло, и один из супругов отказывается от добровольной поддержки другого супруга при наличии предусмотренных Кодексом «О браке (супружестве) и семье» оснований, супруг, не получающий материальной поддержки, имеет право требовать предоставления алиментов в судебном порядке.

Для этого следует соблюдение следующих четырех условий:

Во-первых, наличие между мужчиной и женщиной брака, зарегистрированного в органах регистрации актов гражданского состояния (далее РАГС). Лица, не зарегистрировавшие брак в установленном законом порядке, не имеют права на получение алиментов в судебном порядке. Так называемые фактические брачные отношения никаких правовых последствий не порождают, хотя мужчина и женщина, проживающие совместно без регистрации брака могут принять на себя обязанность по материальной поддержке добровольно.

Во-вторых, один из супругов отказался от материальной поддержки другого.

Третьим условием алиментирования супруга является наличие у супруга-ответчика достаточных средств для предоставления алиментов другому супругу. Однако, законодатель не формулирует понятных и точных критериев такой достаточности, что значительно осложняет практическое решение задачи. Как же определить, обладает ли супруг-ответчик достаточными средствами для уплаты алиментов другому супругу? В правовой литературе предлагаются два основных подхода [1].

Первый заключается в том, что под наличием средств, необходимых для уплаты алиментов понимается «такой уровень обеспеченности, при котором плательщик после выплаты алиментов сам окажется обеспеченным в размере не менее прожиточного минимума». Данный подход уязвим в связи с тем, что прожиточный минимум для разных категорий населения (мужчин и женщин, граждан трудоспособного возраста и пенсионеров), и в разных регионах РК значительно отличается. Кроме этого, в нашей стране, к сожалению, сохранились категории работников, зарплата которых ниже прожиточного минимума. В таких условиях отдельные супруги вообще могут быть поставлены в очень

тяжелые условия. Все сказанное затрудняет привязку возможности предоставления содержания к прожиточному минимуму.

Второй подход опирается на принцип равенства прав супругов в браке. Поэтому И.В. Елисеев выдвигает тезис о выравнивании уровней обеспеченности супругов, полагая, что «если один из супругов материально более обеспечен, чем другой, его следует считать способным к уплате алиментов». Данный критерий также имеет определенные недостатки. Так, в частности, если один из супругов является крупным и успешным предпринимателем и имеет высокие доходы, супруг-истец получает право требовать выравнивания своего уровня обеспеченности до уровня супруга-предпринимателя.

Учитывая все вышесказанное, мы предлагаем следующий вариант решения вопроса, обладает ли супруг-ответчик достаточными средствами для уплаты алиментов другому супругу. Суд должен разрешать данный вопрос с учетом материального и семейного положения обязанного супруга. При учете его материального положения в расчет принимаются все виды доходов супруга-ответчика, в том числе доходы от ценных бумаг, участия в хозяйственных товариществах и обществах и т.п. Под семейным положением супруга понимается наличие на его иждивении других лиц (например, нетрудоспособных родителей, которых он обязан содержать). Для каждой семьи вопрос о том, обладает ли нетрудоспособный супруг необходимыми средствами, должен решаться индивидуально.

Четвертым обязательным условием для взыскания алиментов в судебном порядке является нахождение супруга-истца в особом положении, предусмотренном статьей 147 Кодекса «О браке (супружестве) и семье». И здесь возможны три варианта положения, при которых супруг имеет право требовать предоставления алиментов от другого супруга [2].

Первое положение характеризуется тем, что супруг-истец является одновременно нетрудоспособным и нуждающимся. Нетрудоспособность - это невозможность к труду. Однако, временная нетрудоспособность (например, болезнь, подтвержденная больничным листом) в расчет не принимается. Нетрудоспособным признается супруг, достигший пенсионного возраста: для мужчин - 63 лет, для женщин - 58 лет. Здесь следует отметить, что супруги, имеющие право на пенсию в связи работой в тяжелых или вредных условиях, не достигшие указанного возраста, не имеют права требовать уплаты алиментов. Также нетрудоспособным признается супруг, являющийся инвалидом I или II группы. В отдельных случаях право на алименты может быть признано и за неработающим супругом инвалидом III группы. При этом время получения нетрудоспособности одним из супругов значения не имеют. Кроме того, для наступления алиментного обязательства также не имеет никакого значения причина наступления нетрудоспособности.

Понятие нуждаемости в законодательстве не раскрыто. По словам В.П. Шахматова «Нуждаемость имеет место тогда, когда отсутствуют средства, необходимые для обеспечения прожиточного минимума». Нуждаемость супруга в средствах и материальной поддержке при условии, что он является пенсионером или инвалидом на наш взгляд очевидна. Вот простое объяснение. Маленькие пенсии, как у пенсионеров, так и у инвалидов, а также невозможность трудоустроиться и, как следствие этого, очень низкие доходы делают их нуждающимися [3].

Есть еще одно особое положение, при котором супруг получает право на требование алиментов в судебном порядке, характеризующееся тем, что супруг осуществляет уход за общим ребенком-инвалидом до достижения ребенком возраста восемнадцати лет или за общим ребенком-инвалидом с детства I группы. Такая юридическая норма является новой для семейного законодательства РК. Давайте более тщательно рассмотрим положение, при котором супруг получает право требовать предоставления содержания. Итак, взыскание алиментов обусловлено следующими условиями.

Супруг (это, как правило, жена) осуществляет уход за общим ребенком-инвалидом. Следовательно, такого права не возникает, если супруг воспитывает ребенка-инвалида от другого отца (матери). Категория «ребенок-инвалид» устанавливается по медицинским показаниям. Такому ребенку, не достигшему 16 лет, группа инвалидности не определяется. По достижении ребенком-инвалидом возраста 16 лет ему может быть установлена определенная группа инвалидности. По достижении ребенком возраста 18 лет право на получение алиментов у супруга сохраняется лишь в случае ухода за инвалидом с детства I группы.

Второе условие заключается в том, что супруг, осуществляющий такой уход, признается нуждающимся. По нашему мнению, нуждаемость заключается в том, что супруг не может полностью обеспечить себя, так как вынужден ухаживать за ребенком-инвалидом. Например, мать ради ребенка-инвалида оставляет работу или работает сокращенное рабочее время, что естественно сказывается на ее доходах. При этом трудоспособность супруга не имеет никакого значения.

Таким образом, исходя из того, что расходы по содержанию общих детей должны нести оба родителя, данное нововведение следует признать абсолютно оправданным.

Размер алиментов, взыскиваемых на супругов в судебном порядке, законом не установлен. Статья 91 Кодекса «О браке (супружестве) и семье» предусматривает, что при отсутствии соглашения об уплате алиментов между супругами суд определяет размер алиментов, взыскиваемых в судебном порядке исходя из материального и семейного положения супругов и других заслуживающих внимания интересов сторон в твердой денежной сумме, подлежащей уплате ежемесячно. Принцип сохранения прежнего уровня жизни, действующий в отношении несовершеннолетних детей при взыскании алиментов на супругов не применяется. Правило об установлении размера алиментов в твердой денежной сумме носит императивный характер. Следовательно, в каждой конкретной ситуации суд будет устанавливать размер алиментов, учитывая три фактора: материальное положение, семейное положение и другие заслуживающие внимания интересы.

Материальное положение обоих супругов должно оцениваться с учетом всех источников доходов (зарботок, пенсия, наличие имущества, приносящего доход, доходы от ценных бумаг, прибыль от предпринимательской деятельности и т.д.) и имеющихся у них долгов. Так, например, если один из супругов возмещает причиненный им вред, то его доходы естественно уменьшатся. Для объективной оценки материального положения супругов бывает важно сопоставить уровни их доходов. Если уровень доходов одного из супругов незначительно превышает уровень доходов другого, может быть резонным отказ от уплаты алиментов.

Под семейным положением супругов понимается наличие на его иждивении других лиц, которых он обязан содержать (например, нетрудоспособных родителей), или наличие лиц, от которых супруг вправе требовать уплаты алиментов (например, совершеннолетние дети).

Иные заслуживающие внимания интересы супругов могут быть обусловлены разными причинами: плохое состояние здоровья получателя алиментов, фактическое прекращение брачных отношений между супругами.

Суд может освободить супруга от обязанности по содержанию другого нетрудоспособного нуждающегося в помощи супруга или ограничить эту обязанность определенным сроком, как в период брака, так и после его расторжения. Это в частности возможно по следующим основаниям:

1) в случае, если нетрудоспособность нуждающегося в помощи супруга наступила в результате злоупотребления спиртными напитками, наркотическими средствами или в результате совершения им умышленного преступления. Мы полагаем, что причины, перечисленные выше, повлекшие нетрудоспособность супруга, должны быть установлены решением суда [4, с. 55].

- в случае непродолжительного пребывания супругов в браке. Законодатель не устанавливает, какой брак можно считать непродолжительным. Решение данного вопроса осуществляется судом в зависимости от обстоятельств конкретного дела. Судебная практика на этот счет такова. Браки продолжительностью до двух лет признаются непродолжительными. Брак, продолжавшийся от двух до пяти лет, может быть признан непродолжительным с учетом возраста супругов и причин прекращения брака. Данная норма породила некоторые разногласия среди юристов. Отдельные авторы считают, что такое основание, как непродолжительность пребывания супругов в браке, применяется только в отношении бывших супругов. К супругам, брак которых еще продолжается, оно не применимо. Другие же авторы осторожно обходят данное положение. Нам представляется, что из названия статьи 92 Кодекса «О браке (супружестве) и семье» следует, что эта норма распространяется и на супругов.

- в случае недостойного поведения в семье супруга, требующего выплаты алиментов. Недостойное поведение супруга в семье весьма субъективное понятие. Все зависит от привычек, традиций и уклада жизни супругов.

- В определенных законом случаях алиментные обязательства могут возникнуть не только между супругами, но и между *бывшими супругами*. Статья 148 Кодекса РК «О браке (супружестве) и семье» определяет, что право требовать предоставления алиментов в судебном порядке от бывшего супруга, обладающего необходимыми для этого средствами, имеют:

- бывшая жена в период беременности и в течение трех лет со дня рождения общего ребенка. Права бывшего супруга в этом случае аналогичны правам супруга, состоящего в браке;

- нуждающийся бывший супруг, осуществляющий уход за общим ребенком-инвалидом до достижения ребенком возраста восемнадцати лет или за общим ребенком - инвалидом с детства I группы. И в этой ситуации законодатель наделяет бывшего супруга таким же правом, какое предоставляется супругу, находящемуся в браке;

- нетрудоспособный нуждающийся бывший супруг, ставший нетрудоспособным до расторжения брака или в течение года с момента расторжения брака. В данном случае первостепенное значение имеет момент наступления нетрудоспособности. Остальные условия идентичны тем условиям, которые мы рассматривали относительно супругов;

- нуждающийся супруг, достигший пенсионного возраста не позднее, чем через пять лет с момента расторжения брака, если супруги состояли в браке длительное время [5, с.570].

Выплата алиментов по решению суда на супруга (бывшего супруга) должна производиться ежемесячно. Никаких исключений о периодичности предоставления алиментов супругу (бывшему супругу) на основании судебного решения закон не содержит. Индексация алиментов в этом случае производится администрацией организации по месту удержания алиментов пропорционально увеличению установленного законом минимального размера оплаты труда. В связи с этим, как правило, размер алиментов пропорционален МРОТ. При образовании задолженности по вине лица, обязанного уплачивать алименты по решению суда, Кодекса «О браке (супружестве) и семье» устанавливает ответственность в виде взыскания с виновного лица в пользу получателя алиментов неустойки в размере одной десятой процента от суммы невыплаченных алиментов за каждый день просрочки.

Алиментные обязательства в большинстве случаев носят длящийся характер. Однако, законодатель предусмотрел основания, по которым алиментные обязательства могут прекращаться. В соответствии с пунктом 2 статьи 150 и статьи 147 Кодекса «О браке (супружестве) и семье» выплата алиментов, взыскиваемых в пользу супругов в судебном порядке, прекращается:

- при признании судом восстановления трудоспособности супруга;
- при прекращении нуждаемости в помощи и поддержке супруга;
- истечением трех лет со дня рождения общего ребенка, если алименты получала жена в связи с беременностью и рождением ребенка;
- достижением ребенком-инвалидом (кроме детей-инвалидов первой группы) совершеннолетия или прекращением их инвалидности;
- изменением инвалидности первой группы у совершеннолетнего общего ребенка на другую группу;
- смертью общего ребёнка;
- смертью одного из супругов.

Дополнительно к перечисленным основаниям выплата алиментов, взыскиваемых в судебном порядке в пользу бывших супругов, прекращается при вступлении нетрудоспособного нуждающегося в помощи бывшего супруга - получателя алиментов в новый брак (пункт 2 статьи 120 Кодекса «О браке (супружестве) и семье») [6].

Подводя итоги, хотелось бы отметить характерные черты алиментного обязательства. Алиментное обязательство характеризуется как имущественно - стоимостное, безвозмездное и строго личное. В нем участвуют два лица: плательщик алиментов - обязанная сторона и получатель алиментов - управомоченная сторона. Праву получателя алиментов соответствует обязанность плательщика. Таким образом, алиментное обязательство между супругами представляет собой имущественное относительное гражданское правоотношение между двумя лицами, одно из которых обязуется предоставлять другому содержание в соответствии с законом или соглашением сторон.

Соглашению об уплате алиментов посвящена глава 22 Кодекса «О браке (супружестве) и семье». Как мы уже писали ранее, наряду с брачным договором соглашение об уплате алиментов является новеллой семейного законодательства РК.

Литература:

1. Степанян Ш.У. *Брачный договор как регулятор имущественных отношений супругов в отечественном обществе // Семейное и жилищное право.*-2006. -№ 2.
2. Левушкин А.Н. *Некоторые проблемы правового регулирования алиментных обязательств между родителями и детьми // Юрист.* - 2005. - № 8.
3. Чефранова Е.А. *Исторический аспект правового регулирования имущественных отношений супругов в отечественном праве // История страна и права.* - 2006. - №11.
4. Карпушина Т.Д., Ынтымаков С.А. *Семейное право. Практикум.* – Алматы: Юридическая литература. – 2004.-56 с.
5. Тусубжанова Д.Д. *К вопросу о понятии, признаках и особенностях брачного договора как способа регулирования имущественных отношений супругов // Гражданское право и гражданское законодательство: материалы Международ. научно – теоретич. конф. посвящ. юбилею Гражданского кодекса РК (15-летию Общей части и 10-летию Особой части).* Алматы, 13-14 мая 2009 г. Алматы, 2009. С. 570-572
6. Задучин С.В. *Правовое регулирование имущественных отношений супругов // Гражданское право.* - 2007. - № 1.

Карбеков К.С.,

заместитель начальника Института послевузовского и дополнительного образования
Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М.Есбулатова
к.ю.н., доцент, полковник полиции

Григорьев В.В.,

научный сотрудник Центра подготовки специалистов по антитеррору Алматинской академии МВД
Республики Казахстан имени М. Есбулатова, майор полиции,
witas-909@mail.ru

НАСИЛИЕ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ СОВЕРШЕНИЯ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Түйін. Мақалада терроризмнің бір көрінісі болып саналатын зорлық-зомбылық мәселелері қарастырылған. Сондай-ақ, аталған мәселелер бұл санаттағы қылмыстарға дұрыс және біркелкі баға беруге мүмкіндік беретіндігі туралы айтылған.

Негізгі сөздер: зорлық-зомбылық, мәжбүрлеу, күштеу, экстремизм, терроризм.

Резюме. В статье рассматриваются вопросы насилия как одна из мер проявления терроризма.

Также отмечается, что эти вопросы позволяют правильно и единообразно квалифицировать преступления данной категории.

Ключевые слова: насилие, понуждение, принуждение, терроризм.

Summary. The article deals with the concept of a terrorist group and general issues of organized criminal groups.

The author also considers issues of forms of complicity under the updated Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. They state their own opinions on this issue.

Keywords: terrorist group, forms of organized crime, organized criminal group.

Вопросы насилия как физического так и психического при совершении преступления всегда интересовала юристов, и в первую очередь при квалификации составов, где они являются для них обязательным элементом.

В. Даль определяет насилие как действие стеснительное, обидное, незаконное и своевольное, также насильник толкуется как «притеснитель, угнетатель» [1].

Понятие психика происходит от слова «психе», что означает «душа», это нечто нематериальное, противоположное физическому, телесному.

Л.В. Сердюк дает следующее определение насилию - это внешнее со стороны других лиц умышленное и противозаконное воздействие на человека, осуществляемое помимо или против его воли и способное причинить ему органическую, физиологическую или психическую травму, и ограничить свободу его волеизлияния или действий [2].

Стресс - это и есть та психическая травма, которая возникает при психическом насилии.

Психическое и физическое насилие тесно между собой связаны. Тогда как понуждение и принуждение имеют существенные различия.

Понуждение достигается посредством угроз, которые направлены в будущее и, как правило, не вызывают опасений потерпевшего за такие ценные блага, как жизнь, а потому не подавляют волю потерпевшего, а лишь склоняют его к определенным действиям в пользу преступника.

Принуждение же рассчитано на полное подчинение воли потерпевшего, поставление его в безвыходное положение, когда у него отсутствует выбор поведения, кроме поведения, требуемого преступником.

Таким образом, принуждение при прочих равных условиях значительно опаснее понуждения, охватывает более широкий круг способов воздействия на психику и часто является более предпочтительным для преступника, чем понуждение. Существует еще большее количество способов полного подавления свободы волеизъявления личности, что характеризует принуждение. Этот способ применяется и в составе терроризма, целью которого является подавление воли лица или многих лиц в преступных целях.

Если в насильственных преступлениях способы принуждения, даются в исчерпывающем виде, это существенно облегчает ее правильную и полную квалификацию преступления.

Однако по нашему мнению в составе акт терроризма ст. 255 УК Республики Казахстан законодателью не удалось избежать неопределенности в перечне насильственных способов. «Акт терроризма, то есть совершение взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба либо наступления иных общественно опасных последствий, если эти действия совершены в целях нарушения общественной безопасности, устрашения населения, оказания воздействия на принятие решений государственными органами Республики Казахстан, иностранным государством или международной организацией, провокации войны либо осложнения международных отношений, а также угроза совершения указанных действий в тех же целях» [3]. Действительно, перечислить все способы насильственного характера, которые может использовать террорист, не представляется возможным, как и те последствия, которые могут наступить от этих насильственных действий.

Принуждение и понуждение могут сочетаться в одном составе. Так террор может осуществляться не только в целях нарушения общественной безопасности и устрашения населения, но и в целях оказания воздействия на принятие решений органами власти, то есть в целях понуждения власти к определенным действиям.

Рассмотрим несколько преступлений, где насилие или угроза применения насилия являются обязательными признаками данных составов.

Если говорить о хищении то в п. 23 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 11 июля 2003 года №8 «О судебной практике по делам о хищениях» сказано, что под насилием опасным для жизни и здоровья, следует понимать причинение вреда здоровью с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия, приспособленных для причинения вреда здоровью, а также иное насилие, повлекшее причинение тяжкого или средней тяжести вреда здоровью потерпевшему [4].

Следует также отметить, что признак насилия является и фактором разграничения смежных составов при квалификации преступлений. Так в п. 27 выше названного постановления отмечается, что решая вопрос об отграничении грабежа и разбоя от вымогательства совершенного с насилием, судам следует учитывать, что если при грабеже и разбое насилие является средством завладения имуществом или его удержания, то при вымогательстве оно подкрепляет угрозу применением насилия в случае невыполнения требований вымогателя. Завладение имуществом при грабеже и разбое происходит одновременно с совершением насильственных действий либо сразу после их совершения, при вымогательстве умысел виновного направлен на получение требуемого имущества в будущем [4].

В преступлениях против половой свободы и половой неприкосновенности личности в п. 3 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 года №4 «О некоторых вопросах квалификации преступлений связанных с изнасилованием и иными насильственными действиями сексуального характера» отмечается, что под насилием следует понимать совершение таких действий, которые направлены на преодоление сопротивления потерпевшей (потерпевшего), например, нанесение ударов, сдавливание дыхательных путей, удерживание рук, ног, срывание одежды и т. п.» [5].

В данном постановлении в п. 4 разъясняется понятие угроза при изнасиловании либо при иных насильственных действиях сексуального характера, как запугивание потерпевших с целью пресечь их сопротивление такими действиями или высказываниями, которых выражается реальное намерение виновного применить физическое насилие к самим потерпевшим или их близким.

И еще в одном Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан от 28 октября 2005 года № 6 «О судебной практике по делам о воинских преступлениях» в п. 6 под нарушением уставных правил взаимоотношения между военнослужащими при отсутствии между ними отношений подчиненности понимается указанное в диспозиции ст. 370 УК насилие, совершенное одним военнослужащим над другим как в связи со службой или при исполнении хотя бы одним из них служебных обязанностей, так и при других обстоятельствах, но сопровождающееся проявлением явного неуважения к воинскому коллективу, грубым нарушением внутреннего распорядка в подразделении. Насилие может выражаться как в нанесении побоев и причинении физической боли, так и в совершении издевательства, унижения чести и достоинства, принудительного обмена или изъятия продуктов питания, обмундирования, иных предметов, выданных военнослужащему в качестве вещевого и иного довольствия [6].

Опять же при квалификации вымогательства в Нормативном постановлении Верховного суда Республики Казахстан от 23 июля 2006 года № 6 «О судебной практике по делам о вымогательстве» в п. 6 разъясняется, что под вымогательством с применением насилия следует понимать совершение

этого преступления, связанное с ограничением свободы, причинением физической боли, нанесением ударов, побоев, причинением легкой или средней тяжести вреда здоровью потерпевшего [7].

Как видно из анализа нескольких постановлений Верховного суда Республики Казахстан понятие насилие трактуется при насильственных преступлениях, в зависимости от их способ применения, что играет значительную роль при правильной квалификации данных составов и при разграничении их от смежных составов.

В обновленном уголовном кодексе Республики Казахстан в п. 30 ст. 3 дан исчерпывающий перечень террористических преступлений это статьи 170, 171, 173, 177, 178, 184, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 269, 270 [3]. Анализ данных статей показывает, что практически во всех этих составах присутствует насилие как физическое, так и психическое.

В целях правильного и единообразного применения в судебной практике их квалификации и способов насилия при террористических преступлениях следует предусмотреть принятие Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан по данной категории преступлений.

Список использованной литературы:

1. *Даль В. Толковый словарь. - М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей. 1998. 657 с.*
2. *Сердюк Л.В. Насилие: криминологическое и уголовно-правовое исследование. М.: ООО Издательство "Юрлитинформ", 2002. - 384 с.*
3. *Уголовный кодекс Республики Казахстан № 226-V ЗРК \\ Казахстанская правда. – 2014. 9 июля.*
4. *Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 11 июля 2003 года №8 «О судебной практике по делам о хищениях».*
5. *Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 11 мая 2007 года №4 «О некоторых вопросах квалификации преступлений связанных с изнасилованием и иными насильственными действиями сексуального характера».*
6. *Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 28 октября 2005 года № 6 «О судебной практике по делам о воинских преступлениях».*
7. *Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 23 июля 2006 года № 6 «О судебной практике по делам о вымогательстве».*

Тен Виталий Владимирович
магистр юридических наук, докторант 2 курса Каспийского
общественного университета, 111_kz@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОВЕДЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК СУБЪЕКТАМИ КВАЗИГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА В РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Түйін. Бұл мақалада Қазақстан Республикасында квазимемлекеттік сектор субъектілерінің мемлекеттік сатып алуды өткізу мәселелері қарастырылады.

Квазимемлекеттік сектор субъектілерінің сатып алуы аясында тиісті бақылаудың жоқтығы, осы саладағы бұзушылықтарға сәйкес келетін жауапкершілік, бірыңғай ақпараттық-талдамалық платформасы, әкімшілік реттеу әдістерінің басымдылығы, кәсіпкерлер үшін дауларды шешу ауыртпалығы сияқты келелі мәселелер пайда болады.

Түйін сөздер: мемлекеттік кәсіпорындар, мемлекеттік сатып алулар, квазимемлекеттік.

Резюме. В данной статье рассматриваются вопросы проведения государственных закупок субъектами квазигосударственного сектора в Республике Казахстан.

В сфере закупок субъектами квазигосударственного сектора возникают такие проблемные вопросы, как отсутствие надлежащего контроля, ответственность, соответствующая нарушениям в этой области, единая информационно-аналитическая платформа, преобладание административных методов регулирования, бремя разрешения споров для предпринимателей.

Ключевые слова: государственные предприятия, государственные закупки, квазигосударственный.

Summary. This article examines the issues of public procurement by the subjects of the quasi-public sector in the Republic of Kazakhstan.

In the sphere of procurement, where quasi-public sector actors are involved, such problematic issues arise as lack of proper control, responsibility corresponding to violations in this area, a unified information analytical platform, the predominance of administrative methods of regulation, and the burden of resolving disputes for entrepreneurs.

Key words: state enterprises, public procurement, quasi-public.

В Послании Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 года «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» [1] указана необходимость кардинального пересмотра подходов по проведению закупок **в квазигосударственном секторе**, сфере естественных монополий и недропользования.

В соответствии с подпунктом б) статьи 1 Закона «О государственных закупках» [2] (далее – Закон) настоящий Закон применяется к отношениям, связанным с приобретением товаров, работ, услуг, необходимых для обеспечения функционирования, а также выполнения государственных функций либо уставной деятельности заказчика, **за исключением товаров, работ, услуг, приобретаемых национальными управляющими холдингами, национальными холдингами, национальными управляющими компаниями, национальными компаниями и аффилированными с ними юридическими лицами**, Национальным Банком Республики Казахстан, его ведомствами, организациями, входящими в структуру Национального Банка Республики Казахстан, и юридическими лицами, пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которых принадлежат Национальному Банку Республики Казахстан или находятся в его доверительном управлении, и аффилированными с ними юридическими лицами.

Таким образом, в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан государственные закупки товаров, работ и услуг субъектами квазигосударственного сектора осуществляется:

- национальными управляющими холдингами и компаниями, национальными холдингами и компаниями и аффилированными с ними юридическими лицами на основе Типовых правил закупок товаров, работ и услуг, утверждённых постановлением Правительства Республики Казахстан от 28 мая 2009 года № 787 [3].

- Фондом национального благосостояния «Самрук-Қазына» (далее - АО «ФНБ «Самрук-Қазына») в соответствии с Правилами закупок товаров, работ и услуг АО «ФНБ «Самрук-Қазына» и организациями пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия) которых прямо или косвенно принадлежат АО «ФНБ «Самрук-Қазына» на праве собственности или доверительного управления, утвержденных Решением Совета директоров АО «ФНБ» «Самрук-Қазына» от 28 января 2016 года);

- государственными предприятиями, юридическими лицами, пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которых принадлежат государству, и

аффилированными с ними юридическими лицами, за исключением вышеуказанных юридических лиц – Законом.

В связи с этим в деятельности субъектов квазигосударственного сектора прослеживается неравный подход **путем предоставления особых условий** Фонду национального благосостояния и организациям пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия) которых прямо или косвенно принадлежат данному Фонду на праве собственности или доверительного управления, а также национальным управляющим холдингам и компаниям, национальным холдингам и компаниям.

Вместе с тем необходимо отметить, что субъекты квазигосударственного сектора, в том числе и государственные предприятия, выступающие государственным и юридическими лицами, осуществляют деятельность как коммерческие организации и должны рассматриваться в качестве равных участников гражданского оборота, как и иные юридические лица.

В свою очередь, некоторые эксперты высказывают мнение относительно нецелесообразности исключения из сферы государственных закупок национальных холдингов, национальных управляющих компаний и т.д.

Так, директор Центра анализа общественных проблем (Public Policy Research Center) М. Маутханова указывает в интервью Forbes Kazakhstan: «На мой взгляд, угрозой для экономики Казахстана является не сама система государственных закупок, а исключения из нее. Главным вызовом представляется выведение ФНБ «Самрук-Казына» из системы госзакупок» [4].

В этой связи в целях пересмотра действующего механизма проведения закупок данными субъектами, в настоящее время Правительством Республики Казахстан разработан проектом Закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственных закупок и закупок субъектов квазигосударственного сектора» [5] (далее – проект Закона) в котором предлагается закрепить нормы, регулирующие закупки субъектов квазигосударственного сектора в отдельной главе Закона «О государственных закупках».

Данный проект Закона разработан в целях установления единых подходов и принципов проведения закупок путем:

- 1) установления единых правил закупок для всех субъектов квазигосударственного сектора;
- 2) определения Комитета внутреннего государственного аудита Министерства финансов Республики Казахстан уполномоченным органом по контролю за проведением закупок субъектов квазигосударственного сектора;
- 3) установления административной ответственности за нарушения законодательства закупок квазигосударственного сектора;
- 4) перевода всех закупок квазигосударственного сектора на электронный формат, с рассмотрением возможности использования единой точки доступа;
- 5) расширения круга субъектов коррупционных правонарушений путем отнесения к ним работников квазигосударственного сектора, связанных с деятельностью закупок.

Также, законопроект предусматривает совершенствование действующего законодательства о государственных закупках по результатам правоприменительной практики.

В этой связи предполагается внесение поправок в Налоговый кодекс, Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», Предпринимательский кодекс Республики Казахстан, Закон Республики Казахстан «Об акционерных обществах», Закон Республики Казахстан «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц», Закон Республики Казахстан «О государственном имуществе», Закон Республики Казахстан «О Фонде национального благосостояния», Закон Республики Казахстан «О Национальной палате предпринимателей Республики Казахстан», Закон Республики Казахстан «О государственном аудите и финансовом контроле», Закон Республики Казахстан «О государственных закупках».

В свою очередь, необходимо отметить, что единые правила государственных закупок будут распространять свое действие на субъектов квазигосударственного сектора, **за исключением Фонда «Самрук-Казына».**

Данное исключение обусловлено предстоящим выведением компаний Фонда «Самрук-Казына» на IPO.

По мнению фонда «Самрук-Казына» и некоторых международных экспертов, чрезмерное государственное регулирование корпоративного сектора может негативно повлиять на инвестиционный климат, что ставит под угрозу выведение крупнейших компаний фонда на IPO. [6]

При этом законодательное закрепление нормы по обязательному согласованию правил закупок Фонда «Самрук-Казына» с Министерством финансов позволит максимально гармонизировать правила закупок всех субъектов квазигосударственного сектора.

Кроме того, в проекте Закона указывается на понятие государственных закупок – как приобретение **заказчиками товаров, работ, услуг полностью или частично за счет бюджетных средств и (или) собственных доходов, за исключением доходов, связанных с оказанием услуг нерезидентам Республики Казахстан.**

В целях конкретизации понятия «государственные закупки» четко определяется за счет каких именно средств осуществляются государственные закупки.

Сегодня субъекты квазигосударственного сектора оказывают услуги не только государственным органам и связанным с ними организациям, но и сторонним организациям. Исполнение обязательств сторонним организациям затрудняется в связи с требованиями Закона о проведении процедур закупок (заключение договора на веб-портале с использованием ЭЦП и т.д.).

Помимо этого в целях определения понятия **уполномоченного органа по формированию государственной политики в сфере закупок субъектов квазигосударственного сектора** в Закон «О государственном имуществе» [7] вносится следующее дополнение «уполномоченный орган в сфере закупок - государственный орган, осуществляющий руководство в сфере закупок товаров, работ, услуг национальными управляющими холдингами, за исключением Фонда национального благосостояния, национальными холдингами, национальными компаниями и организациями, пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которых прямо или косвенно принадлежит национальному управляющему холдингу, за исключением Фонда национального благосостояния, национальному холдингу, национальной компании».

К компетенции указанного уполномоченного органа будет относиться следующее:

1) разработка и утверждение правил осуществления закупок товаров, работ, услуг национальными управляющими холдингами, за исключением Фонда национального благосостояния, национальными холдингами, национальными компаниями и организациями, пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которых прямо или косвенно принадлежит национальному управляющему холдингу, за исключением Фонда национального благосостояния, национальному холдингу, национальной компании (далее - правила осуществления закупок);

2) рассмотрение дел об административных правонарушениях в сфере закупок товаров, работ, услуг национальными управляющими холдингами, национальными холдингами, национальными компаниями и организациями, пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которых прямо или косвенно принадлежит национальному управляющему холдингу, национальному холдингу, национальной компании и налагает административные взыскания в порядке, установленном Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях.

При этом национальные управляющие холдинги, за исключением Фонда национального благосостояния, национальные холдинги, национальные компании и организации, пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которых прямо или косвенно принадлежит национальному управляющему холдингу, за исключением Фонда национального благосостояния, национальному холдингу, национальной компании **осуществляют закупки в электронном формате посредством информационной системы электронных закупок.**

Вместе с тем, следует отметить, что проектом Закона предусматривается, что при осуществлении закупок национальными управляющими холдингами, за исключением Фонда национального благосостояния, национальными холдингами, национальными компаниями и организациями, пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которых прямо или косвенно принадлежит национальному управляющему холдингу, за исключением Фонда национального благосостояния, национальному холдингу, национальной компании не допускается:

1) установление в тендерной документации (аукционной документации) к потенциальным поставщикам квалификационных требований, не предусмотренных правилами осуществления закупок либо указание в тендерной документации (аукционной документации) либо в размещаемой информации при осуществлении закупок способом запроса ценовых предложений на характеристики, определяющие принадлежность приобретаемых товаров, работ, услуг отдельным потенциальным поставщикам, за исключением случаев, предусмотренных правилами осуществления закупок;

2) отказ от осуществления закупок в случаях, не предусмотренных правилами осуществления закупок;

3) признание потенциального поставщика и (или) привлекаемых им субподрядчиков (соисполнителей) работ либо услуг несоответствующими квалификационным требованиям и (или) требованиям тендерной документации (аукционной документации) по основаниям, не предусмотренными правилами осуществления закупок;

4) не разделение при осуществлении закупок товаров, работ, услуг на лоты по их однородным видам и по месту их поставки (выполнения, оказания);

5) подготовка экспертной комиссией либо экспертом заведомо ложного экспертного заключения, на основании которого принято незаконное решение тендерной комиссией (аукционной комиссией);

6) осуществление закупок способом из одного источника путем прямого заключения договора о закупках в случаях, не предусмотренных правилами осуществления закупок.

Таким образом, отмечаем, что проект Закона предусматривает такие же обязательства для субъектов квазигосударственного сектора как для государственных учреждений и органов.

В настоящее время государственные закупки, осуществляемые субъектами квазигосударственного сектора, проводятся их структурными подразделениями, которые подчиняются исполнительным органам и не несут никакой ответственности.

Так, председатель Совета по противодействию коррупции и теневой экономике Национальной палаты предпринимателей РК «Атамекен» К. Сулейменов подчеркнул, что в системе закупок товаров, работ и услуг организациями и предприятиями квазигосударственного сектора имеются системные проблемы в сферах правовой регламентации и организации обеспечения контроля, влияющие на развитие коррупционных процессов в этой сфере.[8]

Для решения данного вопроса Национальной палатой предпринимателей «Атамекен» предложено **создание** в национальных управляющих холдингах, национальных холдингах централизованных **служб внутреннего аудита** (далее - СВА), которые будут подчиняться и отчетываться непосредственно высшим советам директоров холдингов.

Для финансовой независимости СВА ее бюджет должен быть включен в бюджет совета директоров. При этом необходимо обеспечить прозрачность деятельности СВА.

СВА предполагается передать полномочия по проверке и контролю в сфере закупок по всей группе холдинга, в результате чего СВА должна инициировать вынесение на рассмотрение совета директоров нарушений по группе компаний с предоставлением отчета на основе предъявленных гражданских исков, заявлений о привлечении ответственных лиц к ответственности.

Данное предложение направлено на обеспечение надлежащего контроля процесса закупок, а также усиления внутрикорпоративных мер противодействия коррупции.

Поддерживая создание СВА, полагаем необходимым предусмотреть необходимость разработки и утверждения Правительством Республики Казахстан единых унифицированных правил осуществления контроля в сфере закупок, которые будут распространять свое действие на всех участников государственных закупок, в том числе на субъектов квазигосударственного сектора.

В целях закрепления понятия централизованной службы по контролю за закупками (службы по контролю за закупками) и определения ее организационно-правовой формы предполагается внесение дополнения в Закон «О государственном имуществе», в частности дается понятие централизованной службы по контролю за закупками (служба по контролю за закупками) - служба, создаваемая Советом директоров национального управляющего холдинга, за исключением Фонда национального благосостояния, национального холдинга, национальной компании и организации, пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которых прямо или косвенно принадлежит национальному управляющему холдингу, за исключением Фонда национального благосостояния, национальному холдингу, национальной компании, осуществляющее внутренний контроль за соблюдением законодательства Республики Казахстан о закупках в порядке, определенном настоящим Законом.

Одним из важных вопросов также остается ответственность субъектов квазигосударственного сектора при осуществлении государственных закупок.

Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях»[9] предусматривает ответственность должностных лиц за нарушение законодательства о государственных закупках (статья 207).

Вместе с тем, при закупках Законом РК «О государственных закупках» руководствуются, как было указано ранее, не все субъекты квазигосударственного сектора.

Кроме того, установленная в Кодексе ответственность за нарушение законодательства о государственных закупках охватывает **не всех работников субъектов квазигосударственного сектора**.

Также необходимо отметить, что **не установлена** административная ответственность вышеуказанных лиц за коррупционные правонарушения.

В свою очередь, проект Закона предусматривает решение вопроса законодательного регулирования закупок квазигосударственного сектора и установления административной ответственности.

«Законопроектом предлагается закрепить три ключевых вопроса: первое, это установление административной ответственности работников квазигоссектора за нарушения правил закупок. При этом ответственность предлагается установить только по шести чувствительным составам административных правонарушений со смягченными санкциями. Такой подход обусловлен минимальным вмешательством государства в корпоративное управление». [10]

В этой связи полагаем необходимым, во-первых, расширить круг лиц, подлежащих административной ответственности за нарушение законодательства о государственных закупках, во-вторых, рассмотреть возможность **введения административной ответственности должностных лиц и работников субъектов квазигосударственного сектора за коррупционные правонарушения.**

На основании вышеизложенного полагаем, что совершенствование законодательства о государственных закупках и закупках субъектов квазигосударственного сектора приведет к повышению прозрачности механизма закупок и защищает интересы предпринимателей путем совершенствования и закрепления административной ответственности за нарушение законодательства в сфере закупок.

Список использованной литературы:

1. http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-npazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvary-a-2017-g
2. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2015 года № 434-V ЗРК «О государственных закупках» // "Казахстанская правда" от 08.12.2015 г., № 235 (28111); "Егемен Қазақстан" 08.12.2015 ж., № 235 (28713); Ведомости Парламента РК 2015 г., № 23-II, ст. 171
3. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 мая 2009 года № 787 «Об утверждении Типовых правил закупок товаров, работ и услуг, осуществляемых национальным управляющим холдингом, национальными холдингами, национальными компаниями и организациями, пятьдесят и более процентов акций (долей участия) которых прямо или косвенно принадлежат национальному управляющему холдингу, национальному холдингу, национальной компании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.08.2017 г.) // Эталонный контрольный банк НПА РК в электронном виде от 15.02.2017; "Казахстанская правда" от 30.03.2017 г., № 61 (28440); "Егемен Қазақстан" 30.03.2017 ж., № 61(29042); САПП Республики Казахстан 2017 г., № 5, ст. 27. Подписано в печать 30.03.2017 г.
4. Как избавить систему гос. закупок Казахстана от коррупции / Интервью Forbes Kazakhstan дала директор Центра анализа общественных проблем (Public Policy Research Center) М. Маутхановна от 9 июля 2015г./ Интернет-ресурс Forbes Kazakhstan: https://forbes.kz/finances/tenders/klub_pobedivshih_i_nahodchiviyih_1
5. Досье на проект Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам государственных закупок и закупок субъектов квазигосударственного сектора» (29 декабря 2017 года) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31507266&doc_id2=34979633#activate_doc=2&pos=0;0&pos2=0;84
6. <https://informburo.kz/novosti/edinye-pravila-goszakupok-ne-kosnutsya-samruk-kazy-na-minfin.html>
7. Закон Республики Казахстан от 1 марта 2011 года № 413-IV «О государственном имуществе» // "Казахстанская правда" от 10.03.2011 г., № 86-87 (26507-26508); "Егемен Қазақстан" 2011 жылғы 10 наурыздағы № 72-75 (26477); 2011 жылғы 11 наурыздағы № 76-80 (26482); Ведомости Парламента РК, 2011 г., № 5 (2582), ст. 42
8. <http://atameken.kz/ru/news/22971-kairbek-sulejmenov-v-kvazigosudarstvennom-sektore-otsutstvuet-kontrol-za-provedeniyem-zakupok>
9. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК «Об административных правонарушениях» // "Казахстанская правда" от 12.07.2014 г. № 135 (27756); "Егемен Қазақстан" 12.07.2014 ж. № 135 (28359); Ведомости Парламента РК 2014 г., № 18-II, ст. 92
10. <https://zonakz.net/2018/01/25/v-mazhilise-prezentovany-popravki-po-voprosam-goszakupok-i-zakupok-subektov-kvazigosudarstvennogo-sektora/>

Тен Виталий Владимирович,
магистр юридических наук, докторант 2 курса Каспийского
общественного университета, г. Алматы, 111_kz@mail.ru

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ ЗАРУБЕЖНОЙ ПРАКТИКИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК

***Түйін.** Осы мақалада мемлекеттік сатып алудың шетелдік тәжірибесі мәселелері қарастырылады. Мақалада әлемнің дамыған елдерінде мемлекеттік сатып алуды басқарудың негізгі модельдері қарастырылған. Отандық тәжірибемен салыстырғанда байқалатын олардың жүйесінің ерекшеліктері талданады. Отандық тәжірибеде қолданылуы мүмкін, дамыған елдердегі мемлекеттік сатып алуды басқарудың оң элементтері анықталады.*

***Түйінді сөздер:** мемлекеттік сатып алу; мемлекет және басқару; келісімшарттық жүйе; мемлекеттік тапсырыс.*

***Резюме.** В данной статье рассматриваются вопросы зарубежной практики осуществления государственных закупок.*

В статье рассмотрены основные модели управления государственными закупками в развитых странах мира. Проанализированы особенности их системы, которые выделяются по сравнению с отечественным опытом. Выделены положительные элементы управления государственными закупками в развитых странах, которые можно использовать в отечественной практике.

***Ключевые слова:** государственные закупки; государство и управление; контрактная система; государственный заказ.*

***Summary.** This article examines the issues of foreign practice of public procurement. The article considers the main models of public procurement management in developed countries of the world. The features of their system are analyzed, which are distinguished in comparison with domestic experience. Positive elements of public procurement management in developed countries are identified, which can be used in domestic practice.*

***Key words:** public procurement; state and management; contract system; government order.*

Государство, являясь одним из крупнейших субъектов на рынке, как и другие представители рыночной экономики, постоянно нуждается в товарах, работах и услугах, в связи с чем государственные закупки занимают существенную долю в его общей экономической деятельности.

Так, в развитых странах общая стоимость операций по государственным закупкам составляет в среднем от 10% до 25% ВВП. При этом стоимость сделок в частном бизнесе имеет наиболее высокие показатели, это связано с передачей для частных компаний непрофильных видов деятельности на аутсорсинг.

Таким образом, для обеспечения должного функционирования государственных органов власти и частного сектора важным условием является эффективность и прозрачность осуществления государственных закупок, которые впоследствии влияют на социально-экономическую ситуацию в стране.

В мировой практике процесс осуществления государственных закупок и дальнейшее размещение заказов отражается в законодательных актах отдельных стран, а также содержится в ряде международных документов:

- Директивы и соглашения Европейского Союза (далее - ЕС) по организации государственных закупок;
- Соглашение Всемирной торговой организации о государственных закупках;
- Договор о Евразийском экономическом союзе (далее - ЕАЭС) и др.

При этом каждая страна с учетом приоритетов своей экономической и социальной политики на основе международных положений разрабатывает национальные законодательные акты осуществления процесса государственных закупок.

В зарубежных странах применяются разные модели организации системой государственных закупок:

- централизованная;
- децентрализованная;
- смешанная.

Централизованная модель характеризуется тем, что фактически все функции закупок и дальнейшего размещения принадлежат центральному отделу компании или центральному государственному институту закупок. Следует отметить, что согласно данной модели все условия

контрактов являются одинаковыми для других отделений компаний, дочерних организаций и подразделений, а также местных государственных органов и заказчиков.

Централизованная модель системы государственных закупок существует *в Великобритании*. Следует отметить, что при такой модели централизованно закупаются лишь стандартные товары и услуги.

Так, деятельность по осуществлению государственных закупок регламентируется как на наднациональном, так и на национальном уровне. Основными законодательными документами являются:

- Директивы ЕС (The EU Procurement Directives);
- Соглашения ЕС (The EU Treaty);
- Нормативные правовые акты Соединенного Королевства в сфере государственных закупок.

При этом центральным закупочным органом, осуществляющим законодательную деятельность и государственную политику в области закупок, является Секретариат кабинета министров (The Cabinet Office). В состав данного кабинета входит Служба закупок кабинета министров (Government Procurement Service), которое является исполнительным агентством, осуществляющим эффективное управление закупками для нужд государственных органов и других агентств. Также следует отметить, что на каждом уровне государственной власти сформирован свой ответственный закупочный орган.

В Великобритании применяются следующие способы размещения государственных заказов (открытый конкурс, закрытый конкурс, процедуры конкурентного диалога, ведение переговоров).

Каждый из вышеперечисленных способов имеет четкие схемы организации закупок, а также практические рекомендации в их проведении.

Основными критериями выбора контрактов являются:

- наименьшая предложенная цена;
- наиболее экономически выгодное предложение.

При выборе по наиболее экономически выгодному предложению такие критерии как цена, качество, сроки поставки, расходы на техническое обслуживание товаров, работ и услуг и др. в обязательном порядке отражаются в документации по обоснованию контракта, а также в его технических требованиях. При этом все критерии должны иметь прямую связь с объектом закупа посредством установления весовых значений каждому критерию или посредством определения приоритетного порядка их распределения.

Существуют общие для всех стран принципы организации отбора поставщиков. В рекомендациях органам местного самоуправления Великобритании содержатся следующие требования к организации закупок, которые в определенной степени отражают преобладающие в мировой практике подходы к государственным закупкам. [1]

Должен соблюдаться баланс между интересами государственного заказчика и поставщика. В процессе закупок государственный заказчик или уполномоченная организация должны собрать достаточную для оценки возможного поставщика информацию, но она не должна быть избыточной.

Потенциальные поставщики с самого начала должны знать, какая информация от них потребуется, и каким требованиям им надо соответствовать. Вся информация о процессе закупок должна быть точной, необходимой и предоставляться вовремя.

В целом, для осуществления эффективной системы государственных закупок в Великобритании наряду с централизованной моделью управления закупками действуют и элементы децентрализации, которые выражаются в проведении контроля закупочной деятельности на различных уровнях государственной власти.

Децентрализованная модель предполагает самостоятельную организацию закупок для своих нужд, которую осуществляют специальные закупочные подразделения компаний или местных органов управления.

Примером такой модели служит *Германия*. Необходимо отметить, что в данной стране наряду с децентрализованной системой используются требования ЕС, это объясняется наличием на федеральном, региональном и местном уровне более 30 тысяч закупочных структур. Таким образом, законодательное регулирование закупочной деятельности, основываясь на Директивах ЕС, организовано так, что при проведении контроля и анализа закупок под него попадают и крупные частные структуры.

При этом законодательные основы и политика осуществления закупок принадлежит Федеральному министерству экономики. Контрольные функции осуществляют контрольные органы Земель и Федеральная счетная палата, которая также проводит аудит государственных закупок в сфере законодательства, эффективности, а также их соответствия потребностям государственных органов.

Система государственных закупок в Германии основывается на следующих способах размещения заказов (открытый конкурс; закрытый конкурс, процедуры конкурентного диалога, ведение переговоров).

Следует также отметить, что выбор контрактов происходит аналогично, как и во всем ЕС - или по критериям наименьшей предложенной стоимости или по наиболее экономически выгодному предложению.

Кроме того, в Германии существует упрощенная система подтверждения квалификации подрядчика на исполнение определенных видов работ, которая проводится 1 раз в 3 года. В соответствии с претендерной квалификацией происходит учет не только финансового, материально-технического и кадрового состояния компании, но и совокупный объем ранее выполненных работ и услуг, а также ее налоговая история.

В целом, для достижения большей эффективности и снижения возможности недобросовестного поведения поставщиков в Германии могут привлекаться независимые эксперты, которые в свою очередь находятся под контролем вышестоящего органа надзора и Счетной палаты.

Для *смешанной модели* характерен синтез централизации и децентрализации закупочных систем. При этом централизованно осуществляется организация крупных заказов, обучение персонала и кадров, выбор единого механизма реализации закупок, а также осуществление стратегических и политических функций. Децентрализованным является сам процесс проведения и управления закупками. В некоторых странах применение смешанной модели может подразумевать передачу уполномоченным органам функций управления государственными закупками.

Система государственных закупок по смешанной модели применяется **в США**. Общую координацию деятельности в области государственных закупок США осуществляет Управление федеральной закупочной политики, которое было создано в 1974 году в качестве консультативного органа при Министерстве управления и бюджета, а в 1988 году превратилось в самостоятельный постоянно действующий орган государственной власти.

Все закупки, проводимые федеральными закупочными агентствами, регламентируются Сводом правил государственных закупок (Federal Acquisition Regulation), разработанным в 1984 году и описывающим все этапы проведения закупок, начиная с планирования и заканчивая вопросами управления заключенными государственными контрактами (вплоть до их завершения). Декларируемая цель FAR – соблюдение всеми агентствами, проводящими закупки для федеральных государственных нужд, единой закупочной политики и использование единых закупочных правил. Миссией FAR является предоставление всем госзаказчикам продукции **с наилучшим соотношением цена/качество** (цена/затраты) с учетом ограниченного времени на проведение закупок. [2]

Вышепредставленный процесс начинается с этапа планирования, который представляет собой публикацию информации о государственных закупках с указанием их основных характеристик и общих данных в специальной газете Министерства Торговли США «Commerce Daily». Помимо печатной формы в США существует 9 независимых информационных систем:

- Центральный портал регистрации (The Central Contractor Registration);
- Центральная информационная система федеральных закупок (Federal Procurement Data System);
- Информационно поисковая система по прошлой деятельности (Past Performance Information Retrieval System);
- Электронная система по субконтрактам (Electronic Subcontracting Reporting System) и др.

Необходимо отметить, что в дальнейшем планируется объединение информационных систем в единый портал - Систему перспективного менеджмента (System for Award Management) - в котором будет предоставлена вся доступная информация для заказчиков и поставщиков.

После этапа планирования происходит соотнесение имеющихся потребностей и возможностей бюджетного финансирования, по результатам которого планы утверждаются министром.

Координация деятельности ФКС США осуществляется Управлением федеральной закупочной политики (Office of Federal Procurement Policy), а централизованное решение вопросов обеспечения потребностей федеральных органов возложено на Офис государственного заказа США (General Services Administration).

В США существует упрощенная процедура закупок, согласно которой микрозакупки до 2 500 долл. США можно осуществлять без проведения значительных процедур заключения государственных контрактов. Также существуют лимитные значения объема для малых закупок - 25 тыс. долл. США, для упрощенных закупок - 100 тыс. долл. США.

В стране размещение государственных заказов может осуществляться либо самостоятельно 20 федеральными ведомствами, либо посредством 12 региональных центров. При этом регулирование государственных закупок осуществляется на всех уровнях власти.

В целом можно отметить, что государственные заказы в США направлены на финансирование частного сектора, а также являются действенным механизмом планирования и управления производством в стране.

В ЕС, многих других странах существуют специальные **омбудсмены**. К числу лучших систем можно отнести те же европейские государства, Чили, Австралию, Сингапур, Гонконг и другие. Например, система госзакупок Сербии была признана лучшей, не оставляющей лазеек для коррупции. В этой стране создана комиссия, которая гарантирует соблюдение прав как поставщика, так и организации, проводящей тендер. [3]

В странах Таможенного союза существуют следующие модели проведения государственных закупок.

Система государственных закупок **России** состоит из двух уровней: федерального и муниципального. Так, Закон РФ «О размещении заказов на поставки товаров, выполнение работ, оказание услуг для государственных и муниципальных нужд» [4] выделяет государственные и муниципальные нужды. Государственные нужды обеспечиваются за счет средств федерального бюджета или бюджетов субъектов Российской Федерации и внебюджетных источников финансирования. Под муниципальными нуждами понимаются потребности муниципальных образований, муниципальных заказчиков в товарах, работах, услугах и обеспечиваемые за счет средств местных бюджетов и внебюджетных источников финансирования. Государственными заказчиками и муниципальными заказчиками являются соответственно государственные органы, органы управления государственными внебюджетными фондами, органы местного самоуправления, казенные учреждения при размещении заказов на поставки товаров, выполнение работ, оказание услуг за счет бюджетных средств и внебюджетных источников финансирования.

Заказчик (уполномоченный орган) может привлекать на основе контракта юридическое лицо - специализированную организацию - для осуществления функций по размещению заказа (для разработки конкурсной документации, документации об аукционе, опубликования и размещения извещения о проведении открытого конкурса или открытого аукциона, направления приглашений принять участие в закрытом конкурсе или в закрытом аукционе и иных связанных с обеспечением проведения торгов функций). При этом, такие функции по организации государственных закупок как создание комиссии по размещению заказа, определение начальной (максимальной) цены, предмета и существенных условий контракта, утверждение его проекта, конкурсной документации, документации об аукционе, определение условий торгов и их изменение осуществляются самим заказчиком.

В России согласно законодательству размещение заказа может осуществляться следующими способами:

- путем проведения торгов в форме конкурса, аукциона, в том числе аукциона в электронной форме;
- без проведения торгов путем запроса котировок, у единственного поставщика (исполнителя, подрядчика).

Решение о способе размещения заказа принимается заказчиком (уполномоченным органом). В зависимости от выбранного способа размещения заказа создается конкурсная, аукционная или котировочная комиссия.

Конкурсная и аукционная комиссия при рассмотрении заявок на участие в конкурсе или заявок на участие в аукционе участник размещения заказа может не допустить к их участию в случае:

- 1) непредоставления документов;
- 2) несоответствия требованиям;
- 3) непредоставления документа или копии документа, подтверждающего внесение денежных средств в качестве обеспечения заявки на участие в конкурсе или заявки на участие в аукционе, если требование обеспечения таких заявок указано в конкурсной документации или документации об аукционе;
- 4) несоответствия заявки на участие в конкурсе или заявки на участие в аукционе требованиям конкурсной документации либо документации об аукционе.

В целях установления начальной (максимальной) цены контракта источниками информации о ценах товаров, работ, услуг могут быть данные государственной статистической отчетности, официальный сайт, реестр контрактов, информация о ценах производителей, общедоступные результаты изучения и иные источники информации. Конкурсная документация, документации об

аукционе, извещения о проведении запроса котировок, в которых указываются обоснование начальной (максимальной) цены контракта (цены лота) размещаются на официальном сайте.

Конкурс или аукцион, проводимые для размещения заказа, могут быть открытым или закрытым. Закрытый конкурс или аукцион проводятся в случае размещения заказа на поставку товаров, выполнение работ, оказание услуг, сведения о которых составляют государственную тайну, а также в других случаях, определенных законодательством России.

Открытый аукцион может проводиться в электронной форме. Проведение открытого аукциона в электронной форме обеспечивается оператором электронной площадки на сайте в информационно-телекоммуникационной сети «Интернет». Оператором электронной площадки может быть юридическое лицо или физическое лицо в качестве индивидуального предпринимателя. При этом они должны владеть электронной площадкой, необходимыми для ее функционирования программно-аппаратными средствами и обеспечивать проведение открытых аукционов в электронной форме.

Также размещение заказа может осуществляться посредством запроса котировок. При данном способе размещения заказа информация о потребностях в товарах, работах, услугах для нужд заказчиков сообщается неограниченному кругу лиц путем размещения на официальном сайте извещения о проведении запроса котировок. В случае применения запроса котировок победителем признается участник размещения заказа, предложивший наиболее низкую цену контракта.

При применении способа - размещения заказа у единственного поставщика - заказчик предлагает заключить контракт либо иной гражданско-правовой договор только одному поставщику. Случаи, когда используется данный способ размещения, определены Законом РФ «О размещении заказов на поставки товаров, выполнение работ, оказание услуг для государственных и муниципальных нужд».

В заключении можно сделать вывод, что в мировой практике не существует единого подхода к созданию универсальной модели системы государственных закупок, поскольку каждая страна имеет свою историю и особенности закупочной деятельности государственных органов.

Список использованной литературы:

1. *Сборник аналитических справок по результатам правового мониторинга (1-квартал 2017 года). Институт законодательства Республики Казахстан. 2017 год. Стр. 42*
2. Смагулова А.Б., Амирова М.А. *Государственные закупки в Республике Казахстан и в зарубежных странах/ Интернет-ресурс G-GLOBAL от 31 марта 2016г.: <http://group-global.org/ru/publication/31338-gosudarstvennye-zakupki-v-respublike-kazahstan-i-v-zarubezhnyh-stranah>*
3. *Как избавить систему госзакупок Казахстана от коррупции / Интервью Forbes Kazakhstan дала директор Центра анализа общественных проблем (Public Policy Research Center) М. Маутохановна от 9 июля 2015г./ Интернет-ресурс Forbes Kazakhstan: https://forbes.kz/finances/tenders/klub_pobedivshih_i_nahodchivyyih_1*
4. *Федеральный закон "О размещении заказов на поставки товаров, выполнение работ, оказание услуг для государственных и муниципальных нужд" от 21.07.2005 N 94-ФЗ // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_54598/*

Женисов С.К.

Гумилев атындағы Еуразиялық Ұлттық Университетінің Заң факультеті,
Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы, конституциялық құқық кафедрасының оқытушысы

Шерәлі А.Ж.

Гумилев атындағы Еуразиялық Ұлттық Университетінің 2 курс магистранты

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ ЗАЙЫРЛЫ МЕМЛЕКЕТ ФУНКЦИЯСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Түйін. Мақала түйіндісі Мемлекеттік қызметтің функцияларын жүзеге асыруда проблемалар жоқ емес. Жалпы, сол проблемаларды шешу мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттырады. Жалпы, Отанымыз, Қазақстан Республикасы тәуелсіздікке қолжеткізгеннен бері отанымыз, халқы өз алдына жоғары мәртебелі құзіретті мақсат қояды көздеді. Ол - құқықтық мемлекет құра отырып, барлығынша, толық заңдастырылған мемлекеттік басқару жүйесін өзгерту, құруға бет бұрды. Алдымен, Бұл мақсатқа жету өте қиын және мазмұнды. Жалпы, Мұндай мемлекетте заңның, құқықтың рухы үстемдік етеді және біздің республикамызда, отанымызда объективті принципті-жүйені енгізу, жүзеге асыру тасымалдау және құруға байланысты әр түрлі мағлұматтар құқықтық әдебиеттерде әлі де толық зерттелмеген тақырып болып табылатыны барлығымызға мәлім. Яғни, алдымен осының барлығына қол жеткізу мақсатында бізге ауқатты мемлекеттік қызметкерлер базасын құру керек. Сол мақсатты жүзеге асыра, біз зайырлы мемлекет болуға қол жеткіземіз. Қазіргі жаһандану заманында, барлық гумандық заңдылықтарына, ақпараттық негізіндегі жүйеге сай болу, жалпы, мемлекеттік қызметкерлердің қызметіне баулитыны айдан анық. Алдымен, олардың функциясы жайлы айтайық, Яғни, Лауазымды адам, — делінген «Мемлекеттік қызмет туралы» Заңда, — ұдайы, уақытша немесе арнайы өкілеттік бойынша мемлекеттік органдарда ұйымдастырушылық-өкім етушілік немесе әкімшілік-шаруашылық қызметтерді орындайтын адам.

Түйін сөздер: Мемлекет, Мемлекеттік қызмет, мемлекеттік басқару.

Резюме. Статья анализирует особенности, факторы, тенденций государственной службы как основную рабочую силу в сфере государственного управления в Казахстане. На сегодняшний день нормативные правовые акты РК в сфере государственной службы является одним из эффективных и динамично растущих отраслей правового государства. Являясь одним из факторов развития мировых интеграционных процессов, реформы значительно влияют на улучшение благосостояния населения и на устойчивое развитие, глобализации страны. Несмотря на то, что Казахстан имеет богатые природные ресурсы, огромную территорию, большие города, и крепкую юрисдикцию, исторические памятники и достопримечательности, развитие внутренних законодательств находится на этапе своего становления. Во многих странах, нормативные правовые акты РК в сфере государственной службы играет значительную роль в формировании правового государства, создании дополнительных рабочих мест, занятости населения и сбалансированности внешнего политического процесса. Наряду с этим, в данной статье дается практический анализ развития государственной службы как основную рабочую силу в сфере государственного управления Казахстана, и перспективы развития правовые акты РК в сфере государственной службы в РК, согласно данным конституции, этики РК и Индекса особенностей, прав и законов.

Ключевые слова: государственная служба, государство, государственное правление.

Ғылыми және оқулық құқықтық әдебиеттерде мемлекеттік қызметті кең және қысаң мағынада түсінеді. Яғни, Жалпы, Мемлекеттік қызмет кең мағынада қызметшілердің өздерінің міндеттерін (жұмысын) мемлекеттік ұйымдарда: мемлекеттік өкімет органдарында, Яғни, кәсіпорындарда, мекемелерде, өзге де ұйымдарда орындауға саяды; қысаң мағынада — бұл қызметшілердің өздерінің міндеттерін мемлекеттік органдарда орындаулары.

Ал, лауазымдық өкілетімі заңдарда белгіленген құқықтары мен негізгі міндеттері бар мемлекеттік қызметшілердің өз қызметін жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың алдында тұрған мақсаттар мен міндеттерге жауап беретін, нақты мемлекеттік лауазыммен көзделген өкілеттік ұғынылады.

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҚЫЗМЕТІН ЫНТАЛАҢДЫРУ

Оларды үш топқа бөлуге болады: а) жеңілдіктер; б) көтермелеу шаралары; в) құқықтық жауапкершілік шаралары.

Жеңілдіктер. Жалпы, олар әртүрлі болады және әдетте, яғни, мемлекеттік қызметшілердің тиісті санаттарына қарай тағайындалады.

Мемлекеттік қызметшілер, мысалы, Алдымен, Заңдарда белгіленген тәртіп бойынша тұрғын үймен қамтамасыз етіледі; яғни, жалпы, оларға жеке тұрғын үй құрылысы үшін жер учаскесі тегін беріледі; өздері және отбасы мүшелері мемлекеттік денсаулық мекемелерінде медициналық қызмет көрсетуді

пайдаланады; жалпы, ерекше еңбектері, яғни, атақтары тағы басқалар үшін еңбекақыларына қосымша ақшалай әртүрлі төлемдер төленеді.

Мемлекеттік орган таратылған немесе қайта ұйымдастырылған жағдайда кемінде үш жыл жұмыс стажы бар мемлекеттік әкімшілік қызметшілер не жұмыспен қамтамасыз етіледі, яғни не орташа тәрт айлық жалақысы мөлшерінде шығу жәрдемақысы төленеді, жалпы, ал штат саны қысқарған жағдайда мемлекеттік қызметшіге төрт орташа айлық жалақысы мөлшерінде шығу жәрдемақысы беріледі және басқалар.

Көтермелеу шаралары. Алдымен, көтермелеудің жалпы шаралары еңбек туралы заңдармен, жалпы, арнайылары—мемлекеттік қызметшілердің нақтылы санаттарының құқықтық, яғни, мәртебесінің ерекшеліктерін қарайтын құқықтық актілермен тағайындалады.

Көтермелеудің жалпы шараларына ақшалай сыйлықтар, сонымен алғыстар, бағалы сыйлықтар, яғни құрметті атақтар беру, жалпы, ордендер және медальдармен марапаттау жатады.

Мемлекеттік қызметке кірудің тәртібі мына төмендегі жағдайларды:

- а) мемлекеттік орган мәртебесінің ерекшеліктерін;
- б) органның кіретін аясы мен саласының ерекшеліктерін;
- в) мемлекеттік лауазымның санатын;
- г) тиісті лауазымға орналасудың тәсілдерін ескере отырып құқықтық актілермен белгіленеді.

Қазақстан Республикасы азаматтарының мемлекеттік қызметке кіруге бәрі бірдей тең құқылы деген, жалпы, Конституциялық принцип бұл қызметке кіру немесе нақтылы мемлекеттік лауазымға тұру үшін белгілі шектеулер болмайды деген ұғым туғызбайды. Жалпы, ондай шектеулер заңдармен және басқа құқықтық актілермен тағайындалған.

Азамат мемлекеттік қызметке сонымен мына жағдайларда қабылдануға тиіс емес:

- а) егер ол соған әрекетке яғни, қабілетсіз немесе әрекет қабілеттілігі кем деп танылған болса;
- ә) егер оны сотпен яғни, белгілі бір мерзімге мемлекеттік лауазымға орналасу құқығынан айырған болса;
- б) сонымен лауазымдық міндеттерін орындауға кедергі келтіретін медицина мекемесінің қорытындысымен анықталған науқасы болса;
- в) мемлекеттік қызметке кірер алдында яғни, бір жыл ішінде сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылығы үшін тәртіптік жауапкершілікке тартылған немесе қасақана құқық бұзушылығы үшін сот тәртібімен әкімшілік жаза қолданылған болса;
- г) мемлекеттік қызметке кіру уақытына яғни ,өтелмеген немесе **заңда** белгіленген тәртіппен алынбаған соттылығы бар болса.

Аталған мәліметтерді табыс еткен немесе бұрмалаған жағдайда мемлекеттік қызметке алуға жатпайды.

Мемлекеттік қызметке кіретін адамдар мынадай талаптарға сәйкес келуге:

- 1) Жалпы, Республиканың заңдарында тиісті лауазымдар жөнінде өзгеше жас белгіленбесе, яғни, сонымен жасы он сегізге толған Қазақстан Республикасының азаматы болуға;
- 2) Жалпы, тиісті біліктілік талаптарына сәйкес келетін қажетті білімі мен кәсіби даярлық деңгейі, сонымен сондай-ақ заңдарда көзделген жағдайларда жұмыс стажы болуға тиіс.

Мемлекеттік қызметшілердің лауазымдарына орналасу сайлау, конкурс, контракт, тағайындау арқылы жүзеге асырылады.

Сайлау мемлекеттік лауазымдарға орналасудың ең демократиялық нысаны ретінде сайланатын адамның келісімі болуымен қатар кандидатурасын ұсынуды және сайлау актісін мезгейді. Жалпы, «Мемлекеттік қызмет туралы» заңда яғни, мемлекеттік саяси қызметшілердің мемлекеттік қызметке кіруі тағайындау не сайлау негізінде, сонымен сондай-ақ заңдарда белгіленген тәртіп пен шарттарға сәйкес басқа жағдайларда да жүзеге асырылады делінген.

Конкурс яғни, мемлекеттік қызметтегі бос лауазымға таңдау арқылы орналастырудың нақты нысаны болып табылады. Жалпы, Ол конкурсқа қатысушылар арасында мемлекеттік қызметшілерге қойылатын талаптарға неғұрлым сай келетін адамдарды анықтау үшін еткізіледі. Американдық психолог яғни Курт Левин директивті басқарудағы қызметті ең өнімді деп санаған. Жалпы, Демократиялық басқару ең көп тараған және өнімділік пен сапа көрсеткіштеріне қол жеткізуге мүмкіндік туғызады. Басқарудың либералды стилі барлық жағынан нашар болып шықты Левин мінез - құлықтық бағыттың өкілі болып табылады, сонымен себебі оған дейін басқару тиімділігін басқарушының жеке қасиеттерімен емес, бағынышты қызметкерлерге қатысты жүріс тұрыс үлгісімен толығырақ анықтайтын тұлғалық және жағдайлық теориялар орын алған болатын. Жалпы, Осыған байланысты стильдер автократиялық және демократиялық болып жіктеледі. Авторлар сәйкесінше оларды яғни « барлық күш жігерін жұмысқа жұмылдырған » және « барлық күш жігерін

адамдарға бағыттаған» деп бөледі. Барлық күш жігерін жұмысқа жұмылдырған басшы үнемі Бірақ басшы тек жұмысқа ғана өз назарын аударып қызметкерлеріне мүлдем көңіл бөлмеуге болмайтындығы кейіннен белгілі болады. Жалпы, ол қандай да бір дәрежеде адами қатынастарды ынталандыруға қарамағындағыларды қажеттілігін қанағаттандыруға мәжбүрлі. Яғни, Авторитарлық бағыттың да, адами қатынастар позициясын ұстанушылардың да жақтаушылары бар. Бұл екі бағыт та тәжірибе жүзінде оң қолдауға ие болды және олар жұмыспен қанағаттанушылық, яғни, сонымен жоғары еңбек өнімділігінің болуымен бағаланады. Алайда, тәжірибе жүзінде бұл көрсеткіштердің өсуін қандай да бір стильмен байланыстыруға болмайды. Яғни, Жалпы, жұмыспен қанағаттанушылық пен еңбек өнімділігінің жоғары болуы авторитарлық басқарудың нәтижесінде және керісінше, қарама қарсы нәтижелер демократиялық басқару стилінде де болуы мүмкін.

Яғни, Тек мазмұны жағынан әр түрлі білімнің, біліктіліктің, тәжірибенің бірігуі, яғни, сан-қилы мақсаттарды, сонымен мүдделер мен құндылықтарды, себеп салдарды жан жақты ескерудің нәтижесінде ғана тиімді басқару шешімдерін немесе іс-әрекеттерін әзірлеп, жүзеге асыруға болады.

Әдебиеттер:

1. *А. Абраев, Г. Мемлекеттік басқару. 2002. №1. С. 71-75*
2. *The public service of RK Report 2015. – World politic service Forum*
3. *А. Артемв А.Г.Развитіэ адана. - 2011.*
4. *Крестоновцев В.Ю. О государственной службе. – М.: Jfy kiev metromagazine, 2004. – 123с.*
5. *Юридический кластер Казахстана – перспективы и возможности. // Новости Total.kz – 2016, 9 қазан, – URL:
http://total.kz/travel/localtourism/2015/12/20/turisticheskiy_klaster_kazahstana_perspektiviyi_i_vozmojnosti*
6. *The process of integration the basic principles of public service Council Data, 2016*

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПРИНЦИПА ДИСПОЗИТИВНОСТИ С ОТДЕЛЬНЫМИ ПРИНЦИПАМИ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА

***Түйіндеме:** Мақалада автор, азаматтық процесстік құқық пәнінің жалпы құқық жүйесіндегі алатын орнын, мәнін және мазмұнын бірнеше процессуалист ғалымдардың көзқарастары арқылы зерттей отырып, оның Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесіндегі орнын атап өтеді. Азаматтық процесстегі диспозитивтік қағидасының мазмұны, оның басқа қағидалармен өзара байланысы, азаматтық істерді сотта қозғаудағы алатын орны, қағида ұғымына жалпы түсініктеме бере отырып, азаматтық істерді қозғауда және мәнісімен қараудағы соттың ролін зерттеуден басталады. Автор зерттеуінде, азаматтық процесстік құқық қоғамдық қатынастарды диспозитивтік-рұқсат беру әдісі арқылы реттейді дей келе, төмендегідей зерттеулермен жалғастырады. Аталған әдіс әрбір азаматтық істердің пайда болу бастамасы сотқа емес мүдделі тұлғаларға тиесілі екендігін айқындайды. Сот өз бастамасы бойынша азаматтық іс қозғамайды. Сот актілерін шағымдау, сондай-ақ, оларды орындау да әдетте, азаматтық процесстің мүдделі субъектілерінің еркіне тікелей байланысты. Азаматтық процесстің көпшілік нормалары тиым салу емес, рұқсат беру сипатында жүзеге асырылады. Процеске қатысушылар оларға тән процесстік әрекеттерді атқару мақсатында тек бір процесстік жағдайды иемделе алады және оларға азаматтық процесстік құқық нормаларымен рұқсат етілген және қарастырылған әрекеттерді атқара алады деп көрсетеді.*

***Негізгі сөздер:** азаматтық процесстегі құқықтық нормалар, қағида, негізгі құқықтық идеялар, диспозитивтік қағидасы, азаматтық істерді қозғаудағы мүдделі субъектілердің құқықтық еркінің маңызы, азаматтық процесстік әрекеттер.*

***Резюме:** В статье автор, исследуя место, предмет, сущность и содержание гражданского процессуального права через взгляды некоторых ученых процессуалистов в общей системе права, определяет его место в правовой системе Республики Казахстан.*

Исследование содержания диспозитивного принципа в гражданском процессе, его взаимосвязь с другими принципами данной отрасли, место данного принципа при возбуждении гражданского дела в суде начинается с исследования общего понятия принципа в целом, и роли суда при возбуждении и рассмотрении гражданского дела по существу. Автор отмечает, что гражданское процессуальное право регулирует общественные отношения диспозитивно-разрешительным методом. Также автор акцентирует внимание на следующие моменты: инициатива возникновения гражданских дел принадлежит заинтересованным лицам, а не суду; суд по своей инициативе гражданских дел не возбуждает; обжалование судебных актов и, как правило, их исполнение зависят также от волеизъявления заинтересованных субъектов процессуального права. Большинство норм гражданского процессуального права носит разрешительный, а не запретительный характер. Участники процесса могут занимать только присущее им одно процессуальное положение и совершать такие процессуальные действия, которые разрешены и предусмотрены нормами процессуального права.

***Ключевые слова:** правовые нормы в гражданском процессе, принципы, основные правовые идеи, диспозитивный принцип, значение волеизъявления заинтересованных субъектов для возбуждения гражданского дела, гражданско-процессуальные действия.*

Н.В. Хропанюк считает, что: «По поводу равенства необходимо помнить, что люди равны только как люди вообще, отвлеченно взятые, т.е. как разумно-нравственные, а потому свободные существа. Следовательно, равенство вытекает из свободы, а не наоборот. Принадлежащее свободе равенство есть равенство прав, т.е. равенство юридическое, формальное, но никоим образом не равенство материальное. Равенство материальное, т.е. равенство в пользовании наличными благами, о чем мечтают социалисты, противоречит свободе» [1, с.799].

Свобода, равенство, справедливость, законность являются главными составляющими любого демократического и правового государства, что не исключение и для Республики Казахстан.

Конституционные нормы об утверждении Республики Казахстан демократическим, светским, правовым и социальным государством потребовали создания качественно нового законодательства, профессионализма в правоприменительной деятельности, безупречной работы судов и непрерывности авторитета суда. Соответственно этому судебно-правовая реформа в Казахстане была направлена на обеспечение подлинной независимости суда и судьи, справедливости и беспристрастности суда, выступление суда в качестве гаранта действия в обществе принципа законности, утверждение состязательности гражданского процесса и равноправия сторон, освобождение суда от обязанности сбора доказательств с возложением ее на стороны.

Гражданское процессуальное право является самостоятельной отраслью права, регулируя общественные отношения в сфере осуществления правосудия. Как и всякая отрасль права, гражданское процессуальное право представляет из себя совокупность норм, которые имеют

предметом своего регулирования гражданский процесс или, иначе говоря, гражданское судопроизводство [2, с.13].

Однако в науке гражданского процессуального права вопрос о рассматриваемом понятии является дискуссионным.

Тут можно выделить следующие три точки зрения на понятие «отрасль гражданского процессуального права»:

- совокупность правовых норм, регулирующих деятельность суда и других участников процесса в связи с защитой охраняемых законом прав и интересов (К.С. Юдельсон, М.А. Вилкут);
- система правовых норм, регулирующих деятельность суда и других участников процесса при осуществлении правосудия, а также отношения, возникающие из этой деятельности (С. Н. Абрамов);
- совокупность норм права, регулирующих порядок осуществления правосудия по гражданским делам, а также порядок принудительного исполнения судебных постановлений (А.Ф. Клейнман, М.С. Шакарян).

Изложенные выше три точки зрения объединяет то, что понятие гражданского процессуального права ограничивается только совокупностью норм, регулирующих отношения в сфере осуществления правосудия и исполнения судебных актов.

Однако в противовес широкому пониманию отрасли гражданского процессуального права ряд известных ученых-процессуалистов приводит веские и, на наш взгляд, вполне обоснованные, контраргументы. Их суть сводится к следующему.

Гражданский процесс (гражданское судопроизводство) есть форма деятельности исключительно лишь судов, отправляющих правосудие. Правосудие в Республике Казахстан осуществляется только судом [3, ст.75].

Судебная власть осуществляется посредством гражданского и иных форм судопроизводства. Форма деятельности суда специфична, имеет свои особые черты и отличается от форм деятельности других юрисдикционных органов. Эти особенности не позволяют отождествлять судебную форму с иными формами защиты прав, поэтому нельзя рассматривать совокупность норм права, регулирующих деятельность всех юрисдикционных органов, как единую отрасль права. Гражданское процессуальное право следует понимать как систему правовых норм, регулирующих только судебную форму защиты права [4, с.36].

Исходя из того, что гражданское процессуальное право является самостоятельной отраслью права, необходимо отметить его предмет и метод правового регулирования.

Однако, в связи с кодификацией нормативно-правового акта, на сегодняшний день, данная норма выглядит следующим образом: «Законодательство Республики Казахстан о гражданском судопроизводстве устанавливает порядок рассмотрения дел по спорам, возникающим из гражданских, семейных, трудовых, жилищных, финансовых, хозяйственных, земельных и других правоотношений, а также дел особого производства» [2, ст.1].

Следовательно, предметом настоящей отрасли права являются общественные отношения, возникающие между судом и участниками процесса в ходе рассмотрения и разрешения гражданских дел, а также исполнения вынесенных судами актов, регламентированные нормами процессуального законодательства. Данные общественные отношения возникают в связи с производствами в судах первой, апелляционной, кассационной инстанциях.

М.К. Треушников в учебнике «Гражданский процесс» отмечает: «Гражданское процессуальное право регулирует общественные отношения диспозитивно-разрешительным методом. Это означает, что инициатива возникновения гражданских дел принадлежит заинтересованным лицам, а не суду. Суд по своей инициативе гражданских дел не возбуждает. Обжалование судебных актов и, как правило, их исполнение зависят также от волеизъявления заинтересованных субъектов процессуального права. Большинство норм гражданского процессуального права носит разрешительный, а не запретительный характер. Участники процесса могут занимать только присущее им одно процессуальное положение и совершать такие процессуальные действия, которые разрешены и предусмотрены нормами процессуального права» [5, с.17].

При этом, советский и российский ученый-правовед, процессуалист М.С. Шакарян утверждает: «Гражданское процессуальное право регулирует общественные отношения в сфере судопроизводства по гражданским делам посредством императивно-диспозитивного метода» [6, с.36].

Императивность обусловлена правовым положением субъектов гражданских процессуальных правоотношений – суда и участников процесса. Суд является органом государственной власти, наделенным соответствующими полномочиями. Требования, поручения, вызовы и другие обращения суда и судьи, распоряжения председательствующего в судебном заседании обязательны для

участников процесса. Поэтому гражданские процессуальные отношения характеризуются как отношения власти и подчинения.

Тогда как, диспозитивность predetermined характером прав, подлежащих защите посредством гражданского судопроизводства. Субъекты гражданских прав обладают полной свободой в совершении действий, направленных на распоряжение объектами этих прав. Поэтому диспозитивные полномочия субъектов спорных материальных правоотношений отражаются и на методе гражданского процессуального права. Гражданский процесс возникает, как правило, по обращению с иском (заявлением) заинтересованных лиц. Суд не наделяется правом возбуждения гражданского дела по собственной инициативе. Движение и развитие гражданского процесса зависит от волеизъявления субъектов спора о праве.

Как выше отмечалось, гражданское процессуальное право является отдельной отраслью права, следовательно, ей присущи свои определенные принципы.

Что же следует понимать под правовым принципом? Чтобы ответить на этот вопрос, необходимо по крайней мере уяснить, что означает само слово «принцип», какова социальная природа правовых принципов и их место в системе общественных явлений, показать взаимосвязь и различие правовых принципов и норм права, определить методику выявления правовых принципов и, наконец, выделить и исследовать сами эти принципы [7, с.215].

Слово «принцип» происходит от латинского слова *principium*, что в переводе означает «начало», «первоначало». По мнению лингвистов, слово «принцип» означает какое-либо основное, исходное положение, основное начало, которым руководствуются в своем поведении, в построении какой-либо научной системы, теории и т.п. [8, с.395].

Принципы гражданского процессуального права представляют собой закрепленные в действующем законодательстве основополагающие руководящие начала (идеи), выражающие сущность норм гражданского процессуального права и главные направления политики государства в области правового регулирования общественных отношений, связанных с защитой нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов субъектов гражданского процесса. Они пронизывают собой все гражданско-процессуальные нормы и институты и являются отправными (исходными) положениями, определяющими содержание норм о гражданском судопроизводстве. В наиболее общем виде принципы гражданского судопроизводства подразделяются на организационные и функциональные.

К организационным принципам стоит отнести те принципы, которые непосредственно связаны с организацией гражданского процесса, на которых основывается гражданское судопроизводство. Функциональными являются принципы, определяющие существо гражданского процесса, его процедуру и содержание [9, ст.5].

И.А. Покровский в своей работе «Основные проблемы гражданского права» указывает, что всякий образованный человек, а тем более юрист, должен иметь всегда ясное представление о краеугольных принципах своего права, об отношении этих принципов к прошлому человека и к идеалам его будущего [10, с.96].

Находя свое выражение в разных формах, принципы могут быть:

1) сформулированы в виде конкретных норм-принципов: осуществление правосудия только судом, независимость судей, равенство всех перед законом и судом, состязательность и равноправие сторон, гласность судебного разбирательства и т.д.;

2) отражены в общих положениях отрасли и институтов права, выведены из содержания ряда процессуальных норм.

Вопрос о принципах гражданского процессуального права явился предметом научных исследований многих ученых-процессуалистов (А.Г. Авдюков, П.П. Гуреев, М.А. Гурвич, П.Ф. Елисейкин, В.М. Семенов, Н.А. Чечина и др.). Раскрывая понятие и сущность данных принципов, авторы отмечали их многогранность.

Так, П.П. Гуреев считал, что эти принципы отражают основные правовые начала организации и деятельности суда, выражающие идеи и взгляды в области осуществления правосудия, характеризующие сущность гражданского процесса и обеспечивающие установление судом объективной истины при рассмотрении и разрешении гражданских дел, охрану прав граждан и юридических лиц, защиту интересов государства.

Эти принципы представляют собой руководящие положения, имеющие определяющее значение для всей системы процессуальных институтов, выражают наиболее существенные черты данной отрасли права. По своему содержанию принципы являются правовыми взглядами на задачи и средства деятельности суда по разбирательству и разрешению гражданских дел.

Интерес представляют и исследования П.Ф. Елисейкина, по мнению которого в принципах воплощены обусловленные материальными условиями жизни общества руководящие идеи и представления о правосудии по гражданским делам, которые определяют и выражают специфику предмета и метода правового регулирования данной отрасли права.

Суммируя изложенные точки зрения, можно сделать вывод о том, что принципы гражданского процессуального права:

- обусловлены экономическим базисом общества и выражают важнейшие закономерности и устойчивости общественной жизни;

- имеют предпосылкой идеи и теории властвующего народа.

Государственная программа правовой реформы в Республике Казахстан, утвержденная постановлением Президента РК от 12 февраля 1994 года является ярким воплощением правовых идей и взглядов на правосудие в нашем государстве. После принятия программы в порядке ее реализации осуществлен комплекс мер по утверждению единой судебной системы как самостоятельной, независимой ветви государственной власти, назначением которой является защита прав, свобод и законных интересов граждан и организаций, обеспечение исполнения Конституции, иных нормативных правовых актов и международных договоров РК. Они:

- являются нормативно-руководящими основами права, стержневыми началами всей системы гражданского процессуального права и законодательства;

- выражают степень демократизма правовой системы. Доступность правосудия, гарантированное право на судебную защиту, независимость суда и судей, равенство всех перед законом и судом, процессуальное равноправие, состязательность – слагаемые демократического характера гражданского процесса;

- характеризуют сущность гражданского процесса, наиболее существенные черты отрасли гражданского процессуального права;

- выражают специфику предмета и метода регулирования отрасли гражданского процессуального права;

- определяют перспективы развития отрасли гражданского процессуального права, являются основой гармонизации всей его системы и согласованности процессуальных норм.

Указанные принципы имеют большое значение и для нормотворческой деятельности, и для правоприменительной судебной практики.

Действующее законодательство РК, регламентирующее гражданское судопроизводство, находится в процессе коренного обновления в связи с созданием демократической правовой системы, обеспечивающей гарантированность прав, свобод и охраняемых законом интересов граждан и организаций.

Литература:

11 Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Хрестоматия. Учебное пособие. - Москва: «Интерстиль», 1998. – 935 с.

12 Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан»// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377> (по состоянию на 01.01.2018г.)

13 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (по состоянию на 10.03.2017г.)

14 Баймолдина З.Х. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан. Учебник. Алматы .– КазГЮА.– 2001. -416с.

15 Гражданский процесс. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. М.К. Треушников. М.: ОАО «Издательский Дом “Городец”», 2007. – 784 с.

16 Гражданское процессуальное право России: Учебник / Под ред. М.С. Шакарян. – М.: Былина, 1999. – 504с.

17 Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. – Москва.: «Статут». – 2000. – 411 с.

18 Толковый словарь русского языка/ Б.М. Волна, Д.Н. Ушакова – Москва.: Издательство иностранных и национальных словарей. – 1939. –с.827

19 Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. Комментарий/ Под общей ред. Председателя ВС РК Мами К.А.– Астана: Библиотека Верховного суда Республики Казахстан. – 2016. -808 с.

20 Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. 6-е изд., М.: Статут, 2013. – 351 с.

Жағыпар Ә.Б., Уразбаев Х.К., Уалиев М.Е.

Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы
E-mail: karakesek334@mail.ru

ЕСЕП ПАРТИЯСЫНЫҢ АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ ТАРИХЫНДАҒЫ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ

Түйін. Мақалада Алаш қозғалысының тарихын тұтастай қарастыра отырып, оның жаңа кезеңін анықтау мен Алаш идеясы үшін күресті Кеңестік билік жағдайында Тәуелсіздік үшін күрескен қоғамдық ұйымдар мен жеке азаматтардың қызмет жолдары баяндалады. XX ғасырдың 40-жылдары кеңестік кезеңде Қарағанды қаласында құрылған ЕСЕП – Елін сүйген ерлер партиясын негізге ала отырып, ұлт тарихын ұлттық көзқараспен жазу барысында Алаш қозғалысы тарихын бөліп-жармай біртұтас ағза ретінде қарастырылған.

Кілт сөздер: Алаш, идея, тәуелсіздік, ЕСЕП (Елін сүйген ерлер партиясы) партия, Мәңгілік ел, рухани жаңғыру.

Резюме. В данной статье рассмотрены исторические целостные движения Алаш, вместе с этим рассмотрены идеи национальных лидеров, общественных объединении и отдельных лиц Алаш, боровшихся за независимость страны в контексте исторической преемственности. В 40-годы XX века в Советское время в Караганде была образована партия ЕСЕП (Елін сүйген ерлер партиясы) - партия героев, любящих Родину при рассмотрении историю Казахстана национальным взглядом историческое движение Алаш рассмотрели единым и целостным органом.

Ключевые слова: Алаш, идея, независимость, партия ЕСЕП (партия героев, любящих Родину), Мәңгілік ел, рухани жаңғыру.

Summary. The given article considers “Alash” historical wholesome movement as well as the ideas of national leaders, social communities and certain individuals of Alash party, who fought for the independence of the state within the context of historical coherence. During the Soviet period in the 40’s of the XX century ESEP (Party of heroes that love Motherland) political party was established. The authors suggest the idea of regarding the history of Kazakhstan with the reference to “Alash” party as a united and wholesome body.

Keywords: Alash, idea, independence, ESEP (party of heroes that love Motherland), Mangilik El, rukhani zhangyru.

XX ғасыр басындағы Қазақ мемлекеттілігін қалпына келтірудегі Алаш ұлт қайраткерлерінің тарихи ерен еңбектері Тәуелсіздікті алғаннан бастап алаштанушы ғалымдардың ғылыми зерттеу жұмыстарының өзегі болып келеді. Алаш ұлт қайраткерлерінің «Алаш қозғалысы» жайлы алаштанудың негізін салушы ғалымдардың бірі Мәмбет Қойгелді: «Алаш қозғалысы – XX ғасырдың алғашқы ширегіндегі Ресей империясының отарлық билік жүйесіне қарсы бағытталған ұлт-азаттық қозғалыс», – деп анықтама береді [1, 32]. Алаш қозғалысының тарихнамасы турасында: «...XX ғасырдың алғашқы жылдарынан бастау алатын Алаш ұлт-азаттық қозғалысы 30 жылдарға дейінгі тарихи кезеңді қамтыды. Кеңестік тоталитарлық билік алаштық атанған аға буын зиялылардың ең белсенді бөлігін, сондай-ақ олардың кеңестік-партиялық қызметтегі ізбасарларын қуғын-сүргінге ұшыратып, жауыздықпен жазалады», – дейді [1, 33-34]. Осы мәселе турасында алаштанушы ғалым Е.Е. Тілешов Алаш қозғалысының тарихнамасын бес кезеңге бөліп: «Алаш қозғалысының өрістеу, даму сипатына ой жүгірте отырып, оны бес кезеңге бөлуге болатын сияқты. Бірінші кезең – 1905-1909 жылдар, екінші кезең – 1910-1912 жылдар, үшінші кезең – 1913-1916 жылдар, төртінші кезең – 1917-1919 жылдар, бесінші кезең – 1920-1929 жылдар», – қарастырады [2]. Алаштанушы ғалымдар Алаш қозғалысының тарихын жоғарыда көрсетілген тарихнама шеңберінен шыға алмай келеді. Ә. Бөкейхан бастаған алаш ұлт қайраткерлері кеңестік тоталитарлық биліктің қуғын-сүргінін бастан кешіріп, елі үшін құрбан болғанымен де ұлт зиялыларының алаш идеясы тарихи сабақтастық барысында Қазақ елін Тәуелсіздікке жеткізгендігіне аса мән берілмей келеді.

Алаш идеясы үшін күресті кеңестік билік жағдайында жалғастырған қоғамдық ұйымдар мен жеке азаматтардың қызметі арқасында Тәуелсіздікке жетудің жолдары жатыр. Қазақстан Республикасының мұрағат құжаттарын сараласақ, XX ғ. 30 жылдардың аяғы мен XX ғ. 90 жылдардың аралығында жастардың, соның ішінде жоғарғы оқу орындарының студенттері мен мектеп оқушыларының Алаш идеясын ту етіп көтеру ниеттерін көреміз. Алаш идеясының

мақсатын ресми тіркелмеген саяси-қоғамдық ұйымдар және партиялар құрып жүзеге асыруға талаптанды. Негізін ХХ ғасыр басындағы алаш ұлт қайраткерлерінің шығармаларымен танысу арқылы өз бойларына дарытқан. Кеңестік катал жүйе тұсында оқылуға тиым салынған ұлт зиялы қауымның шығармаларымен жүздесу сәттерін сыйлаған ұлт болашағын ойлаған оқытушылар қуғын-сүргіннің шет жағасын білсе де жасырын түрде бағыт-бағдарларын беріп отырған. Алаш ұлт қайраткерлерінің алдыңғы және кейінгі буынының ойлаған ойы, іске асырамын деген армандары үзілмей жеткен тарихи сабақтастық арқылы Қарағандыда «Елін сүйген ерлер партиясы», Батыс Қазақстанда «Қазақ халқын қорғаушылар одағы», Мәскеудегі «Жас тұлпар», Керекудегі «Жас ұлан», Хасен Қожа-Ахмет құрмақ болған «Жас қазақ» секілді ұйымдармен жаңғырып және соңы Желтоқсан көтерілісіне ұласып Тәуелсіздікке жеттік. Бұл Алаш қозғалысының айтылмай жүрген жаңа тарихи кезеңі деп санаймыз. Сондықтанда, біздің осы мақаланы жазудағы мақсатымыз – Алаш қозғалысының тарихын бөліп-жармай тұтастай қарастыра отырып, алаш идеясынан нәр алып үзілмей жеткен тарихи сабақтастық барысындағы ЕСЕП партиясының рөлінің мәні мен маңызын ашып көрсету.

«Алаш» – Отан кісісі, өз елінің патриоты деген мағына білдіреді, бұл – қазақтың басын біріктіретін, қазақты бір ұлт ретінде ұйытатын идея», – деген әлем мойындап, таныған Алаш ұлт қайраткері Әлихан Бөкейханның өмірлік ұстанымын ХХ ғасырдың 40-жылдарында кеңестік кезең жастары саналарына сіңіріп қоймай, Алаш идеясын дамытты [3, 15]. Әкімшіл–әміршіл жүйе қысымына деген ұлт наразылығы елдік қасиеттерді басты орынға қойған саяси ұйым, жекелеген тұлғалар қызметі арқылы көрініс тапты. Қазақ ұлтының келбетін сақтап, санада өшуге айналған ұлттық құндылықтарды тарихи үзілмей жеткен сабақтастықпен келешекке жеткізу үшін күрескен, болашақ ұрпақтың Тәуелсіздігі жолында Қарағанды өлкесінде «ЕСЕП – елін сүйген ерлер партиясы» құрылды.

ЕСЕП партиясының кезеңдерге бөліп біз қатастырғалы отырған тарихнамасына арналған іргелі ғылыми тұрғыдан түсіндіріп беретін жарыққа шыққан дүниелер жоқтың қасы. Жалпы елдік мұраты айқын ЕСЕП партиясының құрылуы олардың мүшелерінің қудалануына қатысты жазылған бірлі жарым танымдық сипаттағы мақалар болмаса, партияның саяси, рухани платформасын тоталитарлық жүйе үрдісі үдерісінде арнайы еңбек жазылғаны жоқ. Сондықтанда, ЕСЕП партиясының тарихнамасын, саяси-рухани арнадағы бағыт-бағдарын, зерттеп-зерделеп басты еңбектерді мынадай жүйеде қарастыруға болады:

– ЕСЕП партиясының ыстық-суығын көріп, саяси жүйе қысымын көрген тұлғалар естелік мақалары. Қ.Атабаевтың мерзімдік басылым Қазақстан тарихының дерек көзі деп дәлелдеген сөзінің жаны барын ЕСЕП партиясын құрған және идеясын жалғастырған Б.Ысқақ, М.Темірұлы, Ж.Өмірбек, З.Игілікұлы, К.Жүністегі, К.Сауғабай, М.Омарбекұлдарының бұқаралық ақпарат құралдарында жарияланған мақаларын оқи отырып көзіміз жетеді. Бұл естеліктер тікелей дерек болуымен құнды.

– ЕСЕП партиясының елдік жолындағы маңызын тарихи тұрғыдан алғаш қарастырған тарихшы ғалым Ә. Әбдәкімұлының еңбегін атап өткен жөн.

– Ұлттық мәдениет пен әдебиет, дін мен тіл қорғаушылары бола білген ЕСЕП партиясын құрған тұлғалардың әдеби мұрасын, руханият әлеміндегі орнын бағалаған мақалаларды О.Құдышев, А.Тастамбеков, С.Негимов, М.Құл-Мұхамед, А.Қ.Үмбетова, Ж.Ә.Аупбаев, А.Смайыл, С.Ержұман, Б.Төлепберген авторлар жазады.

– ЕСЕП партиясының жекелеген тұлғалары мен құрылуына арналған соңғы жылдары жарық көрген ғылыми жинақтарда, библиографиялық көрсеткіштер мен энциклопедиялық анықтамалықтарда жарыққа шыққан мақалар үлкен мәнге ие.

– Жоғарыдағы сипаттағы мақалардың маңызы зор. Алайда, ЕСЕП партиясының қызметін, саяси және рухани бағыт-бағдарын тануда мұрағат құжаттарына сүйенеміз, сондықтанда біздің зерттеуімізде мұрағат құжаттары, музей қорларында ізденіс жұмыстары жүргізілді. Осы табылған мұрағат құжаттарын бекіту үшін «ЕСЕП» партиясының мүшелігінде болған немесе сол тұлғалардың жанұясымен нарративті сұхбаттар жүргізіліп, аудио-видео таспаға түсірілді. Халықаралық, республикалық, аймақтық конференцияларға ғылыми мақалалар, бұқаралық ақпарат құралдарында публистикалық мақалалар жазылып көпшілік назарына

ұсынылып, «ЕСЕП» партиясы жайлы БАҚ-ның телебағдарламаларында көрсетілді. Біздің осындай табысты жұмысымыздың арқасында тұңғыш рет «ЕСЕП» партиясы Қарағанды облыстық тарихи өлкетану музейінің стационарлық экспозициясына қойылды.

1937 –1938 жылдары жаппай ұлт зиялыларын репрессияға ұшыратқаннан кейін, бір партиялық жүйемен қабаттаса ұлттық тәуелсіздікті армандаған, ЕСЕП партиясы Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитетінің құжаттарында: «...Искаков и Темиров в период учебы в Нуринской средней школе, а затем в 1940-1942 годах в Карагандинском учительском институте создали антисоветскую националистическую организацию «ЕСЕП» (партия героев, любящих Родину), которая своей задачей ставила отражение Казахстана и республики Средней Азии от Советского Союза и создания на их территории буржуазной государства; проводили среди Казахской молодежи антисоветскую агитацию, читали контрреволюционную литературу», – деп көрсетіледі [4]. Осы құжаттарды саралап, ЕСЕП партиясы тарихын төрт кезеңде бөліп қарастырғанды жөн деп білеміз:

- 1) қалыптасу кезеңі – 1940-1942 жылдары;
- 2) даму кезеңі – 1944-1951 жылдары;
- 3) шарықтау кезеңі – 1960-1964 жылдары;
- 4) тарихи сабақтастық кезеңі – тәуелсіздікке қол жеткізу [5, 76].

ЕСЕП партиясы Алаш идеясымен Алаш ұлт қайраткерлерінің еңбектерінен оқып, танысты. Дана халқымыз: «Ұстазы жақсының – ұстамы жақсы», – деп бекер айтпаған. Бүркіт Ысқақ өзінің ізденімпаздығы және ұстазының жеке кітап қорынан Алаш көсемдерінің бұрын көрмеген, оқымаған кітаптарымен танысты. Ол кітаптар Ахмет Байтұрсынның «Маса», «Қырық мысал», Міржақып Дулаттың «Оян, қазақ» және Сәбит Мұқаннның «XX ғасырдағы қазақ әдебиеті», 1-бөлім, «ұлтшылдық дәуірі» («Қазақстан» баспасы, 1932 жыл, Қызылорда) латын әрпімен шыққан кітабы. Аталған кітаптарды, оқуға тиым салынған оқулықтарды студентерге тараттың деген жала Айтбай Нәрештің алдынан шығып, азап шеккен азаматтар қатарына қосылды [6, 4]. Осы кітаптарды оқып шыққаннан кейін халықтың нағыз досы Алаш партиясы екеніне толық сенгендері жайында Махмет Темірұлы: «алдағы уақытта сол Алаш азаматтарының жолын қуып, туған еліміздің азаттығы, бостандығы үшін күресуге бел будық», – дейді [7, 6]. Алаш партиясы мүшелерінің ізбасарлары жас «ЕСЕП» партиясы мүшелерінің қайраткерлік тұлғаларының қалыптасуында ұқсастықтарды көреміз. Олар, біріншіден қазақы қайнардан қанып ішкен ұлт тұлғалары; екіншіден Ресейдің жоғарғы оқу орны ұстаздарының оқытуы; үшіншіден саясаттың салқын ызғарын сезінген қазақ халқы болашағын ойлаған ұлт қайраткерлері болды.

ЕСЕП партиясы кеңестік кезеңде қоғамдық-әлеуметтік қайшылықтар мен саяси-экономикалық күресті партияның бағдарламасына қосып, жастардың санасына сіңірді. Кеңестік кезең идеологиясының басты құжаттары К.Маркс пен Ф.Энгельстің «Коммунистік партияның Манифесін» және «КОКП-ның программасы мен уставын» оқып, салыстыра отырып ЕСЕП партиясының мақсатын бағдарламада нақты айқындап, жазып шыққан. ЕСЕП – Елін сүйген ерлер партиясының бағдарламасын зерделеп тәуелсіздік биігінен қарайтын болсақ сол кезеңнің саяси жағдайды саралай алатын, әлемдегі соңғы жаңалықтармен таныс көзі ашық, көкіректері ояу ұлт қайраткерлерінің тұлғаларын көреміз. Сондықтанда, ЕСЕП партиясының мүшесі Махмет Темірұлының есте қалған нұсқасын толығымен ұсынуды жөн көрдік:

Елін сүйген ерлер партиясының (ЕСЕП) программасы

Бүгінде отарлық бұғауда отырған дүниежүзінің барлық халықтарының, әсіресе Азия, Африка елдерінің ұлттық санасы оянып келеді. Келешекте бұлар жұмылған жұдырықтай болып ұйымдасып, азаттық үшін отаршылдарға қарсы аттанысқа шықса, отарлық темір құрсауының быт-шыт болуы айдан анық.

Отаршыл жыртықштар өз үстемдіктерін күшейтіп, кеңейте түсу үшін бір-бірімен қырғын соғысты бастап отыр. Бұлардың жеңілгендерінің қарамағында отарлық бұғауда қан жұтып отырған халықтар бостандық алады. Ең болмағанда бостандық, азаттық үшін күресуге мүмкіндік туады.

Қазірде бүкіл дүниежүзі үлкен оқиғаның қарсаңында тұр. Жер шарының алтыдан бір бөлігінде мықтап орын теуіп, басқа жерлерге де тамырын жая бастаған коммунизм идеясының қатерлі қаупінен сақтану мақсатында өзара одақ құрып, батыстан Германия, шығыстан Жапония КСРО-ға қарсы жорық жасауға дайындалуда. Бұларды коммунизм қаупін сезген барлық мемлекеттер қолдауға тиіс. Бұл жорықтың нәтижесінде коммунизмнің негізгі ордасы КСРО талқандалып шықса, оның құлдық бұғауында отырған халықтар өз алдына жеке-жеке Тәуелсіз мемлекет болып шығу мүмкіндігі туады. Міне, осындай қолайлы жағдай туа қалса, біздер жастар, дайындықсыз отырып, қапыда қалып қоймауымыз керек. Сондықтан келешекте барлық жауапты жұмыстар бірінғай өз қолдарына көшетін жастардың ұлттық ой-санасы оянып, олар өзінің туған халқының мүддесі, намысы үшін жан аямай күресетін болып шығуы керек. Біздің бұл құрып отырған партиямыз ел мақсаты үшін еңбек ете білетін «Елін сүйген ерлер партиясы», қысқаша айтқанда «ЕСЕП». Яғни халықты қалтықсыз сүйетін жастар ұйымы. Біздің келешекте көздеген қоғамымыз тек қана халықтық мемлекет болуға тиіс. Бұл қоғам ешқандай тапқа бөлшектенуге тиіс емес. Біз Қазақстанда тұратын, осында туып-өскен және туған жерін сүйе білетін барлық халықтарға арқа сүйейміз.

Бізді сырттан коммунистік жүйеге қарсы, онымен ешбір ымыраға келмейтін барлық мемлекеттер қолдайды. Бұрын отарлық бұғауда, құлдықта болған халықтар нағыз тағдырласымыз, одақтасымыз.

Бізді арғы шыққан тегі бір дүниежүзіндегі түркі тілдес халықтар қолдайды. Бұл туысқан халықтармен тағдырласпыз. Бұлардың көбі отаршылық езгіде жаншылып, зар жылауда. Алдағы уақытта бұл халықтардың бәрі де азаттық үшін аттанысқа шығып, бірімен-бірі толық, ынтымақтас, одақтас бола алады.

Біздің құрметтеп ұстайтын дініміз – ислам діні. Бүгінде ислам дініндегі халықтардың басым көпшілігі отаршылдардың бұғауында отыр. Келешекте олар да азаттық үшін жаппай аттанысқа шығады. Қазірдің өзінде олар отаршылдарға қарсылық білдіруде. Келешекте бостандық алған бүкіл мұсылман халықтары бір-бірімен толық ынтымақтас, одақтас бола алады.

Коммунистік бұғауда отырған барлық халықтар бір-бірімен тағдырлас. Азаттық жолындағы күресте бұлар бірін-бірі қолдайды. Бәріне бірдей ортақ жау – коммунистік жүйені құрту үшін күресу – бәріне бәрдей ортақ мүдде.

Біздің жаңадан құрып отырған «ЕСЕП» партиясына мүше болғандар мен тілектестері туған елінің отарлық бұғаудан құтылып, толық азаттық алғанына дейін өз күресін тоқтатпайды. Бұлар үшін туған елінен, туған жерінен қымбат ештеңе жоқ. Қазақ жастары «ЕСЕП» партиясының төңірегіне топталындар! Туған жер, туған халқың үшін жан пида! [8, 57-59]. Екінші дүниежүзілік соғыс барысында тек қазақ елінде емес басқа да КСРО құрамында болған Прибалтика (Эстония, Латвия, Литва) және Украина елдерінде ұлттық қатынас өте ушыққан жағдайда болғанын көреміз [9].

ЕСЕП партиясының бағдарламасын Алаш ұлт қайраткерлерінің құрған Алаш партиясының бағдарламасымен салыстыра талдасак:

біріншіден – ЕСЕП партиясы Алаш идеясынан нәр алып, тарихи сабақтастықпен жібін үзбей тәуелсіздікке жеткізді, Алаш партиясының ізбасарлары болды.

Екіншіден – ЕСЕП партиясы бағдарламасында халықтық мемлекетті құруды көздесе, Алаш партиясы Россия Республикасының федерациялық бір ағзасы болуды қалады.

Үшіншіден – ЕСЕП партиясы бағдарламасында бізді арғы шыққан тегі бір дүниежүзіндегі түркі тілдес халықтар қолдайды. Бұл туысқан халықтармен тағдырласпыз десе, Алаш партиясы реті келсе, Қазақ автономиясы сыбайлас жұрттармен әзірге бірлесе тұруды қалады.

Төртіншіден – ЕСЕП партиясы бағдарламасында біздің құрметтеп ұстайтын дініміз – ислам діні деп көрсетілсе, Алаш партиясында дін ісі мемлекет ісінен бөлек қаралады.

Бесіншіден – ЕСЕП партиясы бағдарламасында жастарды жинап туған жер, туған халқың үшін жаның құрбан деп көрсетілсе, Алаш партиясы бағдарламасында елді қорғау үшін әскер ұстау көзделген.

Бұл жазылған ЕСЕП партиясының ойлары кеңестік кезеңде Тәуелсіздікке жеткенге дейін жастар санасында әрқашанда жаңғырып отырды. ЕСЕП партиясының бағдарламасында көрсетілген ойлар қазіргі таңдағы Қазақстан Республикасында да өзектілігін саралап көрсетсек:

Еліміз Тәуелсіздікті алған күннен бастап мұсылман әлемімен байланысын жандандырып, 1995 жылы Ислам ынтымақтастық ұйымына толық мүшелікке өтті. Бас қаламыз Астанада 2011 жылы 28-30 маусымда Ислам ынтымақтастығы ұйымы Сыртқы істер министрлері кеңесінің 38-ші сессиясы өтті. Сол сессия барысында Қазақ елі осы халықаралық ұйымға төрағалық етті. Бұл бас қосу тарихи оқиға, өйткені Ислам конференциясы ұйымы атауын Ислам ынтымақтастығы ұйымы деп өзгерту туралы шешім қабылданды және Адам құқықтары жөніндегі тұрақты комиссия құрылды. Алғаш рет ИЫҰ-ның Орталық Азиямен ынтымақтастық жөніндегі іс-әрекет жоспары қабылданды [10].

Түбі бір Түркі елдерімен саяси-экономикалық, мәдени-гуманитарлық салаларда тығыз қарым-қатынас жасап отыр. Соның жарқын мысалы, Түркі тілдес төрт елдің (Қазақстан Республикасы, Әзербайжан Республикасы, Қырғыз Республикасы, Түркия Республикасы) ерікті түрде құрған халықаралық ғылыми ұйымы – Түркі Академиясы [11]. ЕСЕП партиясының мақсаты халықтық мемлекет құру болса, қазіргі таңда Қазақстан Республикасы демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде барша әлемге танылып отыр. ЕСЕП партиясы халықтық мемлекетті құруда Қазақстанда тұратын, осында туып-өскен және туған жерін сүйе білетін барлық халықтарға сенсе, қазіргі кезеңдегі Қазақстан халқы Ассамблеясы ұлт пен ұлысты ұйытып, бүкілқазақстандық бірліктің бірегей моделін қалыптастырып отыр. Бұдан шығатын қорытынды, ЕСЕП партиясы бағдарламасы Алаш идеясы – ұлттық тәуелсіздік идеясымен, бүгінгі Тәуелсіз Қазақстанның жалпыұлттық «Мәңгілік ел» идеологиясымен ұштасып жатыр.

Қазіргі таңда Қазақ елі жаңа кезеңге қадам басты, сондықтанда рухани жаңғырудың өзегіндегі – ұлттық сананы Алаш идеясымен толтыруымыз керек. Осы рухани жаңғыру аясында Тәуелсіздік жолындағы ұлт қайраткерлерінің қаһармандығы мадақталып, ұлтқа жасаған ұлы ерліктері, жеке-дара қасиеттері дәріптелуі керек. Рухани жаңғыру ұлттың ұлттық-рухани тамырынан нәр алмаса, ол адасуға бастайды. Кеңестік идеология тарих сабақтастығына балта шауып жатқандығын және Қарағанды қаласындағы жалғыз қазақ мектебін мысалға келтіре отырып, ұлттық санаға әсерін ЕСЕП партиясының негізін салушы Бүркіт Ысқақ: «Қазақ мектептері Қарағанды сияқты басқа қалаларда да жоқтың қасы болып жатса, келешекте қазақ тілінің жағдайы не болмақ? Ана тілін жете меңгерудің негізгі ордасы мектеп қой. Қазақша оқу орындары жойылса, халық өз ана тілінен, өзінің ұлттық мәдениетінен алшақтай бастамақ. Оның салт-санасы да өзгеріп, ұлттық қасиетінен айырылады. Ақыры оның ұлттық санасы жойылып, ол халық біртіндеп жеке ұлт болып өмір сүруден қала бастайды. Осындай жағдай келешекте біздің халықтың басына түсе ме деп қауіптенемін?», - деп жеткізеді [8, 56]. Сол кезеңде айтылған ойлар қазіргі таңда да өзектілігін жоймай отыр.

XX ғасырдың 40-жылдары Алаш идеясынан нәр алған ұлт қайраткерлерін дәріптеудегі мәселелерді жазушы, публицист Алдан Смайыл: «Қазақ халқының жоғын жоқтағандардың жанкештілігіне, қайсарлығына демеу болған ұлттық рух жайлы біз әлі қабырғамыз қайысып тебірене алмай келеміз. Сол құдіреті күшті рухты әлдекімдер әлдебір қияннан, алыс тарихтан іздейді. Бүгінде сол тарихты қопарушылар көп, ал өз кезеңіміздің рухани қайнарларын философиялық негізде сараптаушылар жоқтың қасы. Ұлттық Тәуелсіздікке 60-жылдардағы ұмтылыс жайлы әлеуметтік зерттеу барынша жұтаң. Әңгіме бола қалса, Желтоқсан көтерілісі айтылады да, басқа жоталы оқиғалар аталмайды. Осы олқылықтың орнын толтыру үшін бізге бүгінде не істеу керек? Ең алдымен Жанболат Аупбаев, басқа да ұлтжанды қаламгерлер тауып жазған Арман Қаниев, Зейнолла Игіліков, Кәмел Жүнісовтар құрған саяси ұйымдар, Ақмоладағы 1979 жылғы ереуіл туралы зерттеу орта мектептер мен жоғары оқу орындарының бағдарламаларына енуі тиіс. Бұл осынау ерлікке барған жастардың қаһармандығы тарихи жадымызда қалуы үшін де, қазақтың ұлттық рухы ешқашан жасымағанын паш ету үшін де қажет», - деп көрсетеді [12, 548]. Сондықтанда Тәуелсіздікке жету жолында XX ғасырдың 40-

90 жылдарындағы Қазақстандағы кеңестік тоталитарлық режимге қарсылық білдірген топтар мен жеке азаматтардың қайраткерлік істері тек қана оқулыққа енгізілумен жектелмей, рухани жаңғыру аясында кеңінен насихатталуы керек. Қазақ халқының Тәуелсіздік үшін күресінің заңды жалғасы болып табылатын «ЕСЕП» партиясының алаш қозғалысы тарихындағы орнын, мәні мен маңызын айшықтап көрсетіп, қалдырған тарихи мұрасын жаңа зерттеу кезеңіне жеткізу қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Алаш. Алашорда. Энциклопедия / Құраст.: Ғ. Әнес, С. Смағұлова. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. – 544 бет.
2. Тілешов Е.Е. Алаш қозғалысы: дәуір мүмкіндігі және күрес эволюциясы // <http://qasym.kz/alash-kozgalysy-dauir-tumkindigi-zhane-kures-evolyutsiyasy/> 14 қаңтар 2016 ж.
3. Сұлтан Хан Аққұлы Алаш арыстары халқына адал қызмет етті // Аңыз адам журналы, №24 (108) желтоқсан 2014 ж.
4. Қазақстан Республикасы ҰҚК №600 іс қорытындысы. / – Алматы, 11.02.1998
5. Ә.Б. Жағыпар Алаш арыстары идеясы – ЕСЕП партиясын құру / – Қарағанды университетінің хабаршысы. Тарих. Философия сериясы №3(75)/2014. – Қарағанды, ҚарМУ баспасы, 2014.
6. Құдышев О. Азап шеккен азаматтар // Орталық Қазақстан. – 1989 жыл. – 12 ақпан.
7. Ержұман С. Алаш идеясы және Есеп партиясы // Егемен Қазақстан. – 2011 жыл. – 23 ақпан.
8. М. Темірұлы Азаттық аңсап азап шеккендер / – Алматы: Арыс, 2013. – 240 бет.
9. Синицын Ф.Л. Диссертация и автореферат на тему «Национальная политика СССР в Великой отечественной войне». disserCat – научная электронная библиотека. 2009 г. <http://www.dissercat.com/content/natsionalnaya-politika-sssr-v-velikoi-otechestvennoi-voine#ixzz59E6NZRdC>
10. Қазақстанның Ислам ынтымақтастық ұйымындағы төрағалығы // http://www.akorda.kz/kz/national_projects/kazakstannyn-iyu-dagy-toragalygy
11. Тарих және миссиямыз // <http://twesco.org/about/>
11. А. Смайыл Шығармалары Т.2. Ақмола – Қараөткел тарихы. Тарихи зерттеулер, деректі мақалалар / – Астана: Фолиант, 2013. – 552 бет.

Бейсов Ербол Жаксыбекович

к.ю.н., и.о. ассоциированный профессор (доцент) кафедры уголовно-правовых дисциплин, м.ю.н.,
Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова,
Факультет права и экономики, г. Талдықорган, beisov_erbol@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ СОТЫНЫҢ ДАМУ КЕЗЕНДЕРІ ЖӘНЕ ІСТІ ҚАЙТА БАСТАУ ПРОЦЕСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін. Бұл мақала қазіргі таңда қылмыстық іс бойынша жаңадан ашылған мән-жайларға байланысты істі қайта бастау институтының мәселесіне арналған.

Кілт сөздер: айыптау, сотталушы, дәлелдемелер

Резюме. Данная статья посвящена исследованию актуальных проблем особенностям возобновления уголовного дела по вновь открывшимся обстоятельствам.

Ключевые слова: обвинение, обвиняемый, evidence

Summary. This article is devoted to the investigation of actual problems by the peculiarities of the resumption of the criminal case on newly discovered circumstances.

Keywords: indictmen, accused, evidence.

Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет орнату жолында мемлекетіміздің шенеуніктерінен, тәуелсіз сот жүйесін құруды алдына мақсат етіп қойды. КСРО дәуірінде, жергілікті партия басқармасы, судьялардың өз қызметін тәуелсіз атқаруына және олардың қызметін атқарудағы мерзіміне әсерін тигізе алғаны бізге мәлім болатын. Міне, енді — өз егемендігімізді алғаннан кейін ең алдымен Республикамыздың экономикасын көтеруді және демократия принциптеріне негізделген дамыған мемлекет орнатуды бірінші кезекке қойдық. Ол үшін ең алдымен сот билігін және құқық қорғау органын қайта реформалаудың қажеттігі туды.

Сол себепті, 1992 жылы «Сот-құқықтық реформаның Концепциясы» дер кезінде жасалып қолға алынды. Концепция сол жылы Жоғарғы Кеңестің талқылауына ұсынылды. 1993 жылы Республика Президентінің – «Қазақстан Республикасында құқықтық реформаның тиімділігін арттыру шаралары туралы» Жарлығы шығып құқықтық реформаның қажеттілігін нақтылай түсті. Президент Жарлығынан кейін «Құқықтық реформаның мемлекеттік Бағдарламасы туды». Бағдарламаның негізгі бөлімінде мемлекеттік сот жүйесін қайта реформалау туралы мәселе айтылды.

Азаматтардың құқықтары мен олардың заңды мүдделерін қорғауда сот билігінің заң шығарушы және атқарушы билікпен терезесі тең болғандықтан соттардың тәуелсіздігін және олардың ықпалдарын күшейту реформаның негізгі мәселелерінің бірі болып табылады.

«Жаңа сот жүйесін құру, - дейді Бойков А.Д. - бұл бұрынғы мемлекеттік мәжбүр ету механизмінен, жеке адамның және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, қоғамның құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау механизміне көшуі». Біз де бұл А.Д.Бойковтың айтқан пікіріне қосыламыз, өйткені, Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет құру жолында болғандықтан, әрбір адам өзінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін ең алдымен сотқа жүгінуі керек.

Сот-құқықтық реформаны үш кезеңге бөлуге болады.

Бірінші кезең республиканың тәуелсіздік алуына байланысты. Бұл жылдары мемлекет билігін оның ішінде сот билігін партия және басқа да ұйымдардың ықпалынан шығаруға бағытталған құқықтық реформалардың тұжырымдамалары жасала бастады. 1993 жылы 28 қаңтарда қабылдалған Қазақстан Республикасы Конституциясының 16-тарауында «сот» деген атауымен сот билігін Конституциялық сотқа, Жоғарғы Сотқа және Жоғарғы Төрелік Сотқа, сондай-ақ заң бойынша құрылатын төменгі соттарға тиесілі екені көрсетіліп, сот билігінің өзге мемлекеттік биліктердің қатарында екендігіне кепілдік берілді. Осы Конституция (1993) судьялардың сайлануы мерзімін он жылға дейін ұзартты.

Бұл кездері Жоғарғы сот және облыстық соттардың судьяларын Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесі, ал аудандық (қалалық) соттардың судьяларын облыстық кеңестер сайлайтын.

Сот жүйесін реформалаудың екінші кезеңі 1994 жылдың 12 ақпанында Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан Республикасындағы құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы туралы» №1569 қаулысы шыққаннан кейін басталды деп айтуға болады.

Қаулыда Республикадағы сот жүйесін реформалау туралы жан-жақты айтылды. Әсіресе, сот әділдігін өміршең етуде соттардың кәсіби деңгейін көтеру, олардың ұйымдық жағын нығайту, іс қарауда соттардың ешкімге тәуелді болмауын тиімділікпен арттырудың жаңа жобасын жасады.

Сондай-ақ, жалпы соттар мен Төрелік соттарға жіктелудің де қажет емес екенін анықтап берді. Республика Президенті Жоғарғы Сот Кеңесінің және біліктілік алқасының ұсынуымен судьялық қызметтің міндетін түпкілікті бекітуді талап етті. Соттардың қызметін жан-жақты қамтамасыз етудегі кадр, ішкі шаруашылық істерімен айналысудағы сот істерінен бөліп, аппарат басшылығына жүктеу көзделді. Сондай-ақ, сот әділдігін жүзеге асыруда және сот қаулыларын орындауда аппараттың ішкі ұйымдастыру жұмыстарына мейлінше көмек-жәрдем беру керектігі күшейтілсін делінді.

Аталған қаулыда судьялардың әлеуметтік әл-ауқатын арттыруды да маңызды мәселе ретінде қаралды. Мұның өзі судьяларды құрметтеудің мемлекеттік дәрежедегі озық үлгісі екенін танытады. Олардың құқықтарын мемлекеттік тұрғыдан қорғау, қолдаудың принципі мен үлгілерін мықты көрсетіп берді.

1995 жылы 30 тамызда бүкіл халықтық дауыс берудің (референдум) нәтижесінде Қазақстан Республикасының жаңа Конституциясы қабылданды. Бұл жаңа қабылданған Конституцияның 7-бөлімінде «Соттар және сот төрелігі» деген атпен, сот жүйесі «... Республиканың Жоғарғы Соты және Республиканың жергілікті соттары, Республиканың соттары болып табылады» (75-бап 3-бөлім) - деп көрсетілді. Сонымен, сот-құқықтық реформасының екінші кезеңі сот жүйесін біріктіре отырып, бір жүйеге келтірілген соттар құрды. Яғни, төрелік соттарды жалпы соттарға қосып, облыстармен Алматы қаласында бірінші сатыдағы төрелік соттарын қалдырып, облыстық соттар мен Жоғарғы Сот құрамында шаруашылық істер жөніндегі сот алқасын ашты. Ал, Конституциялық сотты толығымен жойып, жаңадан Конституциялық Кеңес құрылды.

Жоғарғы сот республикадағы жалпы соттардың ең жоғарғы ұйымы болып табылатынын Қазақстан Республикасы Конституциясында атап көрсетілді. Оның құзыретіне ең жоғары лауазымды тұлғалардың қидмыстық істері жөніндегі сот істерін қарауды және сондай-ақ кассациялық инстанциясы мәселелерін жүзеге асырды [1].

1994 жылғы 12 ақпандағы Қазақстан Республикасы Президентінің қаулысы негізінде еліміздегі құқық қорғау органдары мен сот құрылысы жөніндегі құқықтық реформалар негізінде 1995 жылғы 20 желтоқсанда Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан Республикасындағы соттар және судьялардың мәртебесі туралы» Жарлығы шықты. 84 баптан тұратын бұл Жарлық республикадағы тәуелсіз сот билігі мен судьялардың мәртебесі туралы әлемдік өркениеттік құқықтық нормаларға сай келетін жаңаша ережесін жасап, бекітіп берді.

Осы Жарлық 1995 жылғы Конституцияда көзделген нормаларды, яғни, сот жүйесіне қатысты бөлігін жинақтап, салалық заңдармен заңдастырды. Жаңа Конституциямызда әр биліктің атқаратын қызметі тайға таңба басқандай анықталды. Соған байланысты құқық қорғау құрылымдары мен саласында едәуір өзгерістер мен толықтырулар енгізілу көзделген болатын [2].

1997 жылғы 1 шілдедегі «Қазақстан Республикасындағы соттар және судьялардың мәртебесі туралы» Жарлыққа енгізілген түзетулер мен толықтырулар осы Жарлықтағы 2-баптың 4-тармағын алып тастауына байланысты аумақтық соттарды құру мүмкіндігін жоққа шығарды. Жалпы құқықтық реформа бағдарламасы аумақтық соттарды құруды жоспарлаған болатын. Ондағы мақсаты әкімшілік аумақтық (территория) бөлініске сай емес көлемде аумақтық соттарды құру арқылы жергілікті әкімшіліктің (атқару билігінің) ықпалын болдырмауды көздейді. Сөйтіп, әкімдердің ықпалын азайту идеясы пайда болды. 1997 жылғы 1 шілдедегі өзгертулер мен толықтырулар республика сот жүйесіне жаңа ұғымдар әкелді, оның бірі «сот учаскесі» (судебный участок) ұғымы.

1995 жылғы Конституциямен және 1995 жылғы «Қазақстан Республикасындағы соттар мен судьялар мәртебесі туралы» Президент Жарлығы қабылдануымен республикада сот билігінің қалыптасуының нормативтік-құқықтық сатысы қорытындыланды. Олай дейтініміз, сот-құқықтық реформасы бағдарламасында көзделген өзгертулер мен толықтырулар жоғарыда айтылған құжаттарда орын тапты. Бірақ алға қойған мақсат, міндет іс жүзінде өз шешімін толық тапты деу асығыстық болары анық. Мәселенің барлығы заңдардың қабылдануымен емес оның орындалуымен шешілетін. Бұл жөнінде Ресей Федерациясының ғалымдары мен практиктері былай дейді: «Сот билігін нақты жүргізу үшін соттар қызметі қамтамасыз ететін тиісті жағдайлар жасалуы қажет. Қазіргі уақытта олардың қызметіндегі ұйымдастырушылық, кадр және ресурстық қамтамасыз етулер Әділет министрлігі арқылы жүзеге асырылады... және олардың жергілікті жерлердегі органдары, яғни атқарушы билік құрылымы арқылы» - делінген. Бұдан шығатын қорытынды сот билігін жүзеге асырушы сот органдары қызметіне нақты жағдайлар жасалуы тиіс. Көптеген ғалымдар мен практиктер материалдық-техникалық, әлеуметтік және кадрларымен қамтамасыз етуді, атқарушы биліктен алып, арнайы сот билігі мен Қазақстан Республикасының Президентіне тәуелді, есеп беретін органдарға шоғырландыруды ұсынған болатын. Міне, қазіргі уақытта, сот қызметін материалдық-техникалық және өзгедей қамтамасыз ету жөніндегі уәкілетті орган ретінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы

Сотының жанынан Сот әкімшілігі жөніндегі комитет құрылды. Демек, бұл комитеттің құрылу мақсаты елдегі соттар мен судьялардың атқарушы билік органдарынан тәуелділігін жою болып табылатыны анық көрініп тұр [3].

Елімізде жүргізіліп жатқан сот-құқықтық реформа жергілікті әділет органдарына серпін туғызып, жұмысты жаңаша ұйымдастыруға, оның тиімді тәсілдерін іздестіруге себепші болды. Атап айтқанда, бұл бағыттарда кәсіби шеберліктері мен білімін арттыруға бағытталған ұйымдастырушылық және практикалық шаралар жүзеге асырылуда.

Осындай шаралардың бірі, судьяға билік мәртебе берумен қатар, оларға қойылатын жаңа талаптарды белгілеген Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасындағы соттар және судьялардың мәртебесі туралы» Жарлығының 84-бабының талабына сәйкес: «Соттардың тұрақты судьялардан құрылуына байланысты республиканың барлық сот-тарының судьялары Әділет министрімен Жоғарғы Сот Төрағасының бірлескен шешімімен құрылатын комиссиямен аттестациялауы тиіс», — деп көрсетті. Бұл норма еліміздің сот жүйесіне үлкен қозғалыс әкелді. Тұрақты судья атағын алып қызметін одан әрі жоғарылату үшін сот корпусы түгелімен сынақтан өтуі тиіс болды. Сот корпусының кейбіреулері аттестация Қазақстан Республикасының Конституциясына қайшы деген дау көтерді. Ал шын мәнінде Конституцияға көз жіберіп қарасақ оның 79-бабының 3-тармағында: «Республиканың 25 жасқа толған, жоғары заң білімі бар, мамандығы бойынша кемінде екі жыл жұмыс стажы бар және біліктілік емтихан тапсырған азаматтары судья бола алады. Республика соттарының судьяларына заң бойынша қосымша талаптар белгіленуі мүмкін» — делінген. Міне, осы нормада көрсетілгендей, судьяларды аттестациялау Конституцияға қайшы емес және ешқандай шектеулер мен тыйым салынбаған, керісінше қосымша талаптар белгіленуі мүмкін деп көрсетілген. Сондықтан Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың осы Жарлығындағы аттестациялау туралы норма Конституцияға қайшы еместігін көрсетеді.

Осы мақсаттағы жұмысты кеңейту үшін құқықтық негізін реттейтін нормативтік актіні Қазақстан Республикасының Президенті 1996 жылғы 24 мамырда «Қазақстан Республикасы соттарының судьяларын аттестациялау туралы» Ережесін қабылдады. Осы Ережеде, аттестациялау соттарды тұрақта судьялармен жасақтау, олардың сапалық құрамын жақсарту, кәсіби біліктілігінің өсуіне баға беру және ынталандыру, істерді қараған кезде заңдылықты нығайту үшін жауапкершілігін арттыру, азаматтардың құқықтары мен қоғам мүдделерін қорғау мақсатын көздейтінін көреміз. Аттестациялауды жүргізу үшін арнайы аттестациялық комиссиялар құрылды. Аттестация кезінде судьяның мінездемесі, соңғы жылдағы атқарған жұмысының сапасы, сотта шығарған үкімдері, соның ішінде үкімді кейінге қалдырғаны, үкім бұзушылығы да ескерілді. Сынақ комиссиялары кәсіби тексеріс нәтижелері бойынша судьяның кәсіби біліміне, жұмыс тәрбиесі мен сапасына, адамгершілік қасиеттеріне қарай мына шешімдердің бірін қабылдауға құқылы болды:

- 1) атқарып отырған лауазымына сай келеді;
- 2) атқарып отырған лауазымына сай келмейді.

Осы шешімдердің негізінде қызметінде қалдыру немесе босату мәселелері тиісті орындарда түпкілікті шешілді. Яғни, осы ережеге сай қабылданған атқарып отырған лауазымына сай келмейді деген шешім бойынша, кәсіби сынақтан өтпей қалған судьялар Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасындағы соттар және судьялар мәртебесі туралы» Жарлықтың 47-бабының 1-тармағының 3 тармақшасына сай белгіленген тәртіппен оны қызметінен босату негізі болып табылды [4].

Тұңғыш рет Республикамыздың сот жүйесінде Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасындағы соттар және судьялар мәртебесі туралы» Жарлығымен «тұрақты» судьялар ұғымы енгізілді. Оның мәні біріншіден, Қазақстан Республикасы Президентінің тағайындауы, екіншіден, судьялардың ауыстырылмайтындығы, үшіншіден, судьялардың қызметке өмір бойы судья (арнайы жасқа дейін) болуы, сонымен қатар судья лауазымды алуымен анықталады деп қорытамыз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. *Русско-казахский словарь: 70000 слов / под общей ред. Н.Т. Сауранбаева, Г.Г. Мусабаева, Ш.Ш. Сарыбаева. 3-е изд., перераб. и дополн. – Алматы: Дайк-Пресс, 2005. – 1152 с.*
2. *Толеубекова Б.Х. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. – Алматы: Правовая Инициатива, 1998. – 428 с.*
3. *Муратова Н.Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования: вопросы теории и практики. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 116 с.*
4. *Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. – Алматы. «ЮРИСТ», 2016.*

ЭКОНОМИКА

УДК 339.9

Гусенов Бархудар Шахгусенович

Докторант 2 курса Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова
город Талдыкорган, king_bara@mail.ru

ОРГАНИЗАЦИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резюме. В статье рассматриваются основные факторы развития Внешнеэкономических отношений и их влияние на экономику регионов. Охарактеризованы основные этапы плодотворной государственной политики в области Внешнеэкономической деятельности (ВЭД), а также описана основная структура ВЭД Республики Казахстан.

В стратегии "Казахстан-2050": новый политический курс состоявшегося государства и в своем ежегодном послании народу «НҰРЛЫ ЖОЛ – ПУТЬ В БУДУЩЕЕ», Президент страны Н.А. Назарбаев отметил: «Глобальная система мирового хозяйства – это отстроенный и отлаженный механизм, работающий по своим правилам. По этим правилам надо работать и нам. Нас не ждут на мировых рынках, но нам необходимо стать востребованными и закрепиться на них». Это возможно только при условии активного и результативного ведения внешнеэкономической деятельности (ВЭД), особенно в условиях глобализации. Актуальность внешнеэкономических процессов, способствующих устойчивости национальной экономики (НЭ) значительно повышается в условиях мирового экономического кризиса.

Түйіндеме. Мақалада Сыртқы экономикалық қатынастардың дамуының негізгі факторлары мен оның аймақтардағы экономикалық жағдайға әсері қарастырылады. Сыртқы экономикалық қызмет (СЭҚ) аясындағы мемлекеттің өнімді саясатының негізгі кезеңдері мен Қазақстан Республикасының СЭҚ-нің негізгі құрылымы сипатталған.

«Қазақстан-2050»: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты стратегиясы мен жыл сайынға «НҰРЛЫ ЖОЛ-БОЛАШАҚҚА БАСТАР ЖОЛ» атты жолдауында Елбасы Н.Ә.Назарбаев: «Әлемдік шаруашылық жүйесі – өз ережелері бойынша жұмыс істейтін қалыптасқан әрі орнықты тетік. Біз де осы ережелерге сай жұмыс істеуіміз қажет. Әлемдік нарықта бізді күтіп тұрған ешкім жоқ, бірақ біз онда қажеттімізді танытып, іргемізді бекітіп алуымыз қажет» - деген болатын. Бұл сыртқы экономикалық қызметті (СЭҚ), әсіресе, жаһандану жағдайында белсенді әрі нәтижелі енгізгенде ғана іске асырылуы мүмкін. Ұлттық экономиканың (ҰЭ) тұрақтылығын сақтайтын сыртқы экономикалық үдерістердің өзектілігі әлемдік экономикалық дағдарыс жағдайында арта түседі.

Summary. The article discusses the main factors of foreign Economic relations and their impact on the economy of the regions. The main stages of the fruitful state policy in the field of foreign Economic activity (FEA) are characterized, and the basic structure of FEA of the Republic of Kazakhstan is described.

In the strategy "Kazakhstan-2050": a new political course of the established state and in his annual address to the people "NURLY ZHOL – the WAY to the FUTURE", President N. A. Nazarbayev noted: "the global system of the world economy is a well – established and well-established mechanism that works according to its own rules. According to these rules, we must work. We are not expected in the world markets, but we need to become popular and gain a foothold in them." This is possible only under the condition of active and effective foreign economic activity (FEA), especially in the context of globalization. The relevance of foreign economic processes that contribute to the sustainability of the national economy (ne) is significantly increased in the global economic crisis.

Ключевые слова: Внешнеэкономические связи, Внешнеэкономическая деятельность, государственная политика, экономика, региональная экономика, глобализация, экспорт, интеграция.

Кілт сөздер: Сыртқы экономикалық байланыстар, Сыртқы экономикалық қызмет, мемлекеттік саясат, экономика, аймақтық экономика, жаһандану, экспорт, интеграция.

Key words: Foreign economic relations, foreign Economic activity, state policy, economy, regional economy, globalization, export, integration.

Глобализация мировой экономики — усиление взаимозависимости и взаимовлияния различных сфер и процессов мировой экономики, выражающееся в постепенном превращении мирового хозяйства в единый рынок товаров, услуг, капитала, рабочей силы и знаний.

Общепризнанные признаки глобализации:

1. Интеграция мирового сообщества — преодоление государственных границ и преодоление различий между людьми и странами;
2. Глобализация касается всех сфер общественной жизни;
3. Гибкость и пластичность мира, т. е. изменения, происходящие в нем более естественны, и их вариативность возрастает. Процесс глобализации охватывает разные сферы мировой экономики, а именно:

- внешнюю, международную, мировую торговлю товарами, услугами, технологиями, объектами интеллектуальной собственности;
- международное движение факторов производства (рабочей силы, капитала, информации) [1];
- международные финансово-кредитные и валютные операции (безвозмездное финансирование и помощь, кредиты и займы субъектов международных экономических отношений, операции с ценными бумагами, специальные финансовые механизмы и инструменты, операции с валютой);
- производственное, научно-техническое, технологическое, инжиниринговое и информационное сотрудничество.

Условиями успешного развития ВЭК являются:

- о наращивание экспортного потенциала;
- о включение в различные формы совместного предпринимательства;
- о наличие конкурирующих производств [2];
- о повышение самостоятельности и ответственности регионов, предприятий, фирм при осуществлении ВЭД. Структура основных участников ВЭД представлена в виде схемы:

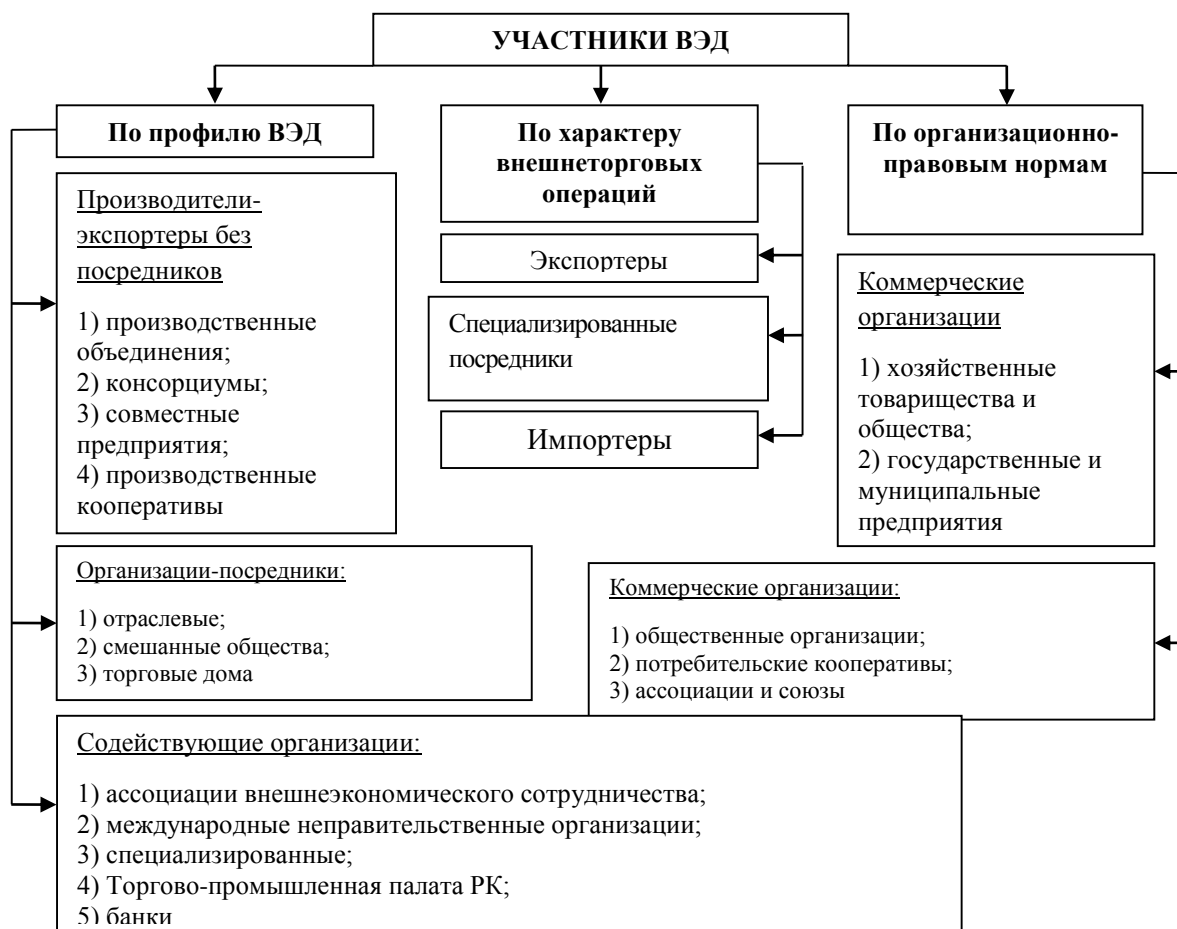


Рисунок 1. Структура основных участников ВЭД.
Источник: составлен автором на основе [3, 4].

Мировой практике известно более двадцати основных форм экономического сотрудничества, которые можно объединить в пять групп [5]: 1) торговля, 2) индустриальное, 3) научно-техническое, 4) финансовое и 5) культурное сотрудничество. Каждая форма имеет свои экономические и организационные особенности, умелое использование которых в конкретных ситуациях может гарантировать наибольшую отдачу [6].

Группировка форм представлена на рис. 1. Формы ВЭД, имеющие наибольшее распространение в Республике Казахстан и их краткая характеристика, приведены в табл. 2.

Таблица 2. Формы ВЭД в Республике Казахстан

Форма	Содержание
Внешняя торговля	Экспорт и импорт товаров в материально-вещественной форме. Товарообменные операции. Оказание различного рода услуг. Выполнение работ при взаимодействии с иностранными контрагентами и т.д.
Военно-техническое сотрудничество (ВТС)	В законе Республики Казахстан «О военно-техническом сотрудничестве», от 24 декабря 2013 года ВТС определена как "деятельность в области международных отношений, связанная с вывозом, в том числе с поставкой или закупкой продукции военного назначения, а также с разработкой и производством продукции военного назначения"
Научно-техническое и научно-производственное сотрудничество	Производственное кооперирование. Совместные предприятия. Выполнение НИОКР. Предоставление высокотехнологичных услуг (включая космические услуги по выведению на орбиту спутников иностранного производства, продажу в иностранные государства аэрофотоснимков их территории, сделанных с российских спутников высокоточной аппаратурой, создание новых материалов условиях невесомости). Торговля лицензиями, патентами, регистрация товарных знаков
Строительство и проектно-строительные услуги	Строительство объектов за рубежом при содействии казахстанских организаций и на территории нашей страны с участием иностранных фирм. Проектно-изыскательские работы. Модернизация и реконструкция ранее построенных объектов. Предоставление инженерно-консультационных услуг (инжиниринг) и др.
Инвестиционное сотрудничество с иностранными партнерами	Привлечение иностранных инвестиции в нашу экономику и инвестирование за рубежом
Сотрудничество в валютно-финансовой и кредитной сфере	Получение и предоставление кредитов, финансирование различных проектов, осуществление платежно-расчетных и страховых операций
Лизинг	Сдача в аренду казахстанскими арендодателями различной машиностроительной продукции, транспортных средств и иных объектов иностранным арендаторам. Аренда казахстанскими участниками ВЭД технических и иных изделий у иностранных лизингодателей, в том числе на условиях финансового лизинга
Сотрудничество на компенсационной основе	Простые и сложные компенсационные сделки, переработка давальческого сырья (толлинг) и другие виды встречной торговли
Сотрудничество в области транспорта	Международные перевозки экспортных и импортных грузов. Транзитные перевозки иностранных грузов. Транспортно-экспедиторское обслуживание
Сотрудничество в области связи и информатики с использованием современных электронных средств, СМИ	ТВ. Радиовещание. Газетно-журнальная продукция. Документально-кинематографическая продукция
Социально-культурные услуги	Розничная торговля. Общественное питание. Гостиничное хозяйство. Образование. Здравоохранение. Физкультура и спорт. Торговля авторскими правами и т.д.
Издательско-полиграфическая деятельность	Совместное написание научных трудов исторического, философского, экономического, социологического и иного профиля. Совместное написание общеобразовательных и популярных книг. Публикация статей и книг казахстанских авторов в зарубежных издательствах. Публикация статей и книг иностранных авторов в Республике Казахстан

Иностраный туризм	Экспорт и импорт туристских услуг. Экспорт туристских услуг обеспечивает поступление доходов от пребывания иностранных туристов в нашей стране, а импорт влечет расходы на оплату выезда туристов из Казахстана и их пребывания в зарубежных странах
Внешнеэкономическая реклама	Используется в целях продвижения казахстанской продукции на зарубежные рынки и реализации иностранной продукции на территории нашей страны
Прибрежная и приграничная торговля	Имеют большое значение для многих регионов и субъектов в Республики Казахстан и за рубежом

Источник: составлено автором на основе [7, 8].

Формы ВЭД характеризуются большим многообразием и подвижностью. По мере интенсификации мирохозяйственных связей появляются все новые формы ВЭД, которые со временем могут стать и ее самостоятельными видами, тогда как сущность основных видов ВЭД в целом остается вполне стабильной [9].

На сегодняшний день курс на модернизацию экономики Казахстана – это развитие ВЭД на региональном уровне соответственно специфике каждого из них – это грандиозный по масштабам для страны проект, в котором особую роль играет ЕБРР (Европейский банк реконструкции и развития) как крупнейший инвестор в инфраструктуру и несырьевые отрасли. С участием Банка реализуются крупные проекты, такие как развитие международного транзитного коридора «Западный Китай - Западная Европа», 2 700 километров которого проходит через территорию Казахстана, закончить строительство которого планируется к 2019 году, модернизация электрических сетей. Казахстан предпринимает все меры для создания наиболее благоприятного инвестиционного климата в регионе. Согласно докладу Всемирного банка в 2017 году Казахстан признан лидером по проведению реформ в интересах бизнеса [10].

Таким образом, организация ВЭД Республики Казахстан в эпоху глобализации - это процесс конвергенции казахстанского общества с успешно развивающимися странами мира, учитывающий полиэтническую и многоконфессиональную специфику социума, интегрирующий комплексные преобразования в политической, экономической, культурной и социальной сферах и базирующийся на завершении первого этапа трансформационных реформ, связанных с построением основ государственности, демократии, гражданского общества, рыночной экономики, национального самосознания.

Список использованной литературы

1. Kaliaskarov B. M. *The foundations of the regional economy*. Astana: "Vestnik", 2010. - 448 p.
2. Asilbekov A. A., *Foreign economic complex of Kazakhstan problems and prospects // World economy and international relations*. -2011. -№ 5. — p. 31-43.
3. *The main directions of development of integration processes on the example of CES*. <http://ekonomich.narod.ru/>.
4. *The President's address to the people of Kazakhstan "NURLY ZHOL - PATH TO FUTURE" 11 November 2014*.
5. *The Message Of The President Of The Republic Of Kazakhstan - Leader Of Nation N..Nazarbayev "Strategy" Kazakhstan-2050": a new political course of the established state "* (Astana, December 14, 2012).
6. Жатканбаев Е.Б., д.э.н., магистрант Мусаева Д.М. *Основные направления государственного регулирования внешнеэкономической деятельности в Республике Казахстан*. Казахский Национальный университет имени аль-Фараби. 2016. <http://www.konspekt.biz/index.php?text=51516>
7. Гусенов Б.Ш. *Концепция мониторинга внешнеэкономической деятельности региона на примере Алматинской области// ECONOMICS AND MANAGEMENT: PROBLEMS AND INNOVATIONS сборник статей II Международной научно-практической конференции*. 2018. С. 41-44.
8. Gussenov B.S. *Regional aspects of implementation of foreign economic activities of Almaty region// Научные достижения и открытия современной молодёжи, сборник статей победителей Международной научно-практической конференции: в 2 частях*. 2017. С. 551-553.
9. Гусенов Б.Ш. *Систематизация оценки эффективности развития региона в условиях глобализации как субъекта внешнеэкономической деятельности// Приоритетные направления развития науки и образования, сборник статей Международной научно-практической конференции. В 2 частях*. 2018. С. 171-175.
10. Гусенов Б.Ш. *Теоретические особенности развития внешнеэкономической деятельности в условиях глобализации экономики// OPEN INNOVATION, сборник статей III Международной научно-практической конференции*. 2018. С. 124-127.

ТЕХНИКА

УДК 622.831.3

Кенжегалиева Карлыгаш Кулушевна

Магистр технических наук, Кокшетауского государственного университета имени Шокана Уалиханова, преподаватель, kulushk@mail.ru, г. Кокшетау

Хватина Наталья Васильевна

Преподаватель КГУ им.Ш.Уалиханова, hvatinanatasha@mail.ru

Кауметова Динара Суюндиковна

старший преподаватель КГУ им.Уалиханова, kaumetovadinara@mail.ru

Муканова Айнур Куанышбековна

Преподаватель КГУ им.Ш.Уалиханова, M.ainura@mail.ru

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОЛОТОРУДНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ, УСЛОВИЙ ДОБЫЧИ И ПЕРЕРАБОТКИ НА ПРИМЕРЕ ГОК «АЛТЫНТАУ»

Месторождение Алтынтау расположено в пределах одной из наиболее мобильных зон Кокшетауского террейна, которая в современных структурах выражена Шатской системой близширотных разломов. Начало формирования этой разрывной структуры относится к протерозою и связано с заложением авлакогенов рифтогенного типа в связи с деструкцией и разрушением архей-раннепротерозойской коры Тениз-Кокшетауского внутриплитного сводового поднятия при внедрении мантийного плюма в область современной Тенизской впадины. В процессе внедрения плюма по его периферии на стадии растяжения формировались аркогенные разломы и рифтогенные структуры типа зеленокаменных трогов с контрастным вулканизмом и терригенным заполнением, а затем надрифтовые прогибы, выполненные кремнисто-карбонатно-углеродистыми золотоносными отложениями шарыкской свиты.

В данном случае такой структурой является выделяемый по геофизическим данным так называемый Теренколь-Драгомировский пояс, зеленокаменные толщи которого претерпели глубокий метаморфизм. Поэтому условно в настоящее время он рассматривается как пояс существенно меланократового эклогит-гранулитогнейсового состава. В ордовике, когда процесс разрушения Тениз-Кокшетауского свода достиг своего максимума и в его центре сформировалась Тенизская зона спрединга океанической коры, а по периферии – мощная система рифтов, на месте зеленокаменного пояса образовался Восточно-Кокшетауский палеорифт предположительно с полным разрывом коры в своей восточной части. В позднем ордовике при смене растяжения сжатием на бортах этого рифта формировались островодужные комплексы, в коллизионный этап произошло надвигание бортов рифта на его центральную часть. В раннем-среднем девоне вдоль этой линии проявился наземный вулканизм, а в тафрогенный этап – сформировались грабен-мульды с терригенно-карбонатным заполнением [27].

К Шатской системе разломов тяготеют и наложенные триасовые мульды с трапповым типом вулканизма и диатремами лампроитовых туфов (Кошкарская). Таким образом, Шатская мобильная система разломов, разграничивающая две разнородные структуры – зеленокаменный пояс и зону гранитизации с разным составом земной коры, развивалась от докембрия до мезозоя включительно. На поверхности она выражена фрагментарно: в пределах Васильковского рудного района, главным образом, Широ́тым разломом. Общая ее ширина составляет 30-50 км; с севера она ограничена Азатским, а с юга – собственно Шатским разломом.

Среди известных золоторудных месторождений, различают следующие их основные геолого-структурные типы:

- 1) штокверковый тип;
- 2) минерализованные зоны;
- 3) кварцево-жильный тип;
- 4) субгоризонтальные залежи сплошных и вкрапленных руд;
- 5) золоторудные дайки.

Каждый из указанных геолого-структурных типов золоторудных месторождений, среди которых мы выделяем их структурно-морфологические разновидности, характеризуется своими особенностями размещения рудных тел и характером оруденения (табл. 1). Геолого-структурные типы золоторудных месторождений и их разновидности характеризуются своими особенностями и характерными параметрическими данными (табл. 2), определенной сложностью геологического строения. При этом площадь выхода на поверхность рудных тел, степень их сближенности или разобщенности, размеры рудных тел, глубина их залегания, сложность их морфологии имеют важное значение при выборе способа разработки месторождений. Как правило, для открытого способа разработки золоторудных месторождений наиболее подходящими геолого-структурными типами являются горизонтальные и пологие пластообразные рудные залежи, крупнообъемные штокверки и, частично, золоторудные дайки[9].

В меньшей степени для открытой разработки подходят минерализованные зоны с прожилково-вкрапленным типом оруденения и золоторудные дайки. Кварцево-жильные золоторудные месторождения разрабатываются в основном подземным способом. Для систем подземной разработки золоторудных месторождений необходимым условием является достаточно высокое качество руд. Если для открытой разработки кондиции по среднему содержанию золота в рудах в настоящее время предлагают принять равными не менее 3,7 г/т, то для подземной - в 2 раза выше, то есть при хорошей извлекаемости золота, равной 78-92 %, среднее содержание золота должно быть не менее 7,4 г/т [1]. Если же руды на месторождении относятся к разряду «упорных» и затраты на обогащение руд в 1,5-2 раза выше, чем на обогащение легкообогатимых руд, или пробность золота очень низкая (< 500), то, соответственно, для рентабельной отработки содержания золота в них по расчетам должны быть в 2-3 раза выше.

Таблица 1. Геолого-структурные типы золоторудных месторождений

Геолого-структурный тип оруденения	Структурно-морфологическая разновидность оруденения	Характерные особенности оруденения
I. Штокверковый	1.Изометричный штокверк	Промышленные концентрации золота локализованы в столбообразных гнездах и линзах. Распределение золота крайне неравномерное
	2.Линейно-штокверковый	Мощные жиллообразные залежи с прожилково-вкрапленной, иногда с кварцево-жильной минерализацией
	3.Собственно штокверковый	Минерализованные жиллообразные тела в пределах штокверка с тонкой вкрапленностью золота в кварцевых и сульфидных прожилках
	4.Штокверковый в сочетании с кварцево-жильным типом и зонами минерализации	Штокверковый тип сменяется зонами минерализации и кварцево-жильными рудными телами. Жилы лестничного типа и зоны минерализации разбиты многочисленными нарушениями на «ступеньки»
II. Минерализованные зоны	1.Минерализованные зоны в углеродисто-терригенных толщах	Протяженные и мощные минерализованные, часто сульфидизированные жиллообразные зоны с прожилково-вкрапленной минерализацией
	2.Минерализованные зоны вторичных кварцитов и метасоматитов, зоны окварцевания и сульфидизации	Характерны рудные столбы с высокими содержаниями золота
III. Кварцево-жильный	1.Собственно кварцево-жильный	Кварцево-жильные и прожилково-жильные зоны различной мощности Характерно прожилково-вкрапленное и гнездовое распределение золота в кварце
	2.Кварцевожильный в сочетании с зонами минерализации	Кварцевые жилы преобладают, встречаются жиллообразные и прожилково-жильные тела, зоны минерализации незначительной мощности, а также система прожилков, кварцевых жил, изредка - линзы и гнезда

Геолого-структурный тип оруднения	Структурно-морфологическая разновидность оруднения	Характерные особенности оруднения
	3.Залежи рыхлых окисленных руд в сочетании с первичными кварцевыми жилами и минерализованными зонами дробления	Субгоризонтальные и пластообразные окварцованные зоны дробления, пронизанные серией кварцевых жил средней мощности
IV. Субгоризонтальные рудные залежи	1.Залежи рыхлых окисленных и первичных сульфидных руд	Мощные и протяженные пологие и субгоризонтальные рудные залежи, часто лентообразной формы. Обычно формируется несколько этажей рудных залежей
V. Золоторудные дайки	1.Минерализованные золоторудные дайки	Прожилковый кварцево-жильный тип оруднения в рудоносных дайках

По сложности геологического строения среди указанных геолого-структурных разновидностей и групп с целью предварительной оценки выбора способа разработки можно выделить 3 главных промышленных типа [5]:

1) месторождения относительно простого геологического строения, характеризующиеся крупными параметрами и простым строением рудных тел;

2) месторождения, характеризующиеся более сложным, по сравнению с предыдущей группой, геологическим строением и более сложной морфологией рудных тел, часто со смешанным типом оруднения;

3) месторождения сложного геологического строения, со смешанным или «слепым» типом оруднения.

Для открытой разработки золоторудных месторождений подходят протяженные, неглубоко залегающие, а также средней протяженности близповерхностные золоторудные месторождения относительно простого геологического строения. Это рудные залежи, минерализованные зоны и штокверки протяженностью 2000-3000 м и более, мощностью свыше 3-15 м, штокверки, системы сближенных мощных лестничных и ветвящихся кварцевых жил, имеющие большую площадь выхода зон промышленной золотоносной минерализации на дневную поверхность и неглубокое расположение от поверхности - не глубже 200-300 м (табл. 2).

Таковыми параметрами и характеризуются крупные и значительные по площади распространения, но относительно простые по сложности геологического строения золоторудные месторождения. Помимо сложности геологического строения золоторудного месторождения и его принадлежности к определенному геолого-структурному типу, при выборе способа их разработки нельзя пренебрегать показателями прочности вмещающих горных пород, связанной в определенной мере с геотектоническими и геолого-структурными условиями формирования золоторудных месторождений. Для определения количественного показателя прочности пород есть метод более точного определения прочности горных пород по сравнению со шкалой прочности М.М. Протодыяконова, основанной на их качественной характеристике.

Прочность пород определяется с помощью идентора, дающего значение контактной прочности пород P , по которой мы выделяем 3 основные группы месторождений, сложенных:

а) крепкими и крепчайшими породами, $P=125-565$ и выше (1 группа);

б) породами средней и повышенной крепости, $P=65-125$ (2 группа);

в) породами пониженной крепости, в том числе рыхлыми, $P=50-65$ и ниже – (3 группа).

Золоторудные месторождения сформированы преимущественно в пределах интрузивных, метаморфических и вулканогенных массивов горных пород повышенной прочности, сложенных гранодиоритами, диоритами, монцонитами, магнетитовыми и шеелитовыми скарнами и относятся к 1-й группе месторождений, сложенных прочными и сверхпрочными кайнотипными магматическими горными породами, контактная прочность которых превышает 125 единиц. Крепкие и крепчайшие рудовмещающие породы этих месторождений, обычно кварцево-жильного геолого-структурного типа относятся [1].

Таблица 2. Параметрическая характеристика золоторудных месторождений

Структурно-морфологическая разновидность оруденения	Продуктивность месторождений	Среднее содержание золота по месторождению, г/т	Характерные особенности оруденения	Параметры рудных тел: m – мощность, l – длина, h – глубина залегания, м	Способ разработки
1.Изометричный штокверк	> 50т Au	3,4	Промышленные концентрации золота локализованы в столбообразных гнездах и линзах. Распределение золота в штокверке крайне неравномерное	m - 30-40 l – 500 h - 300	Открытый, Комбинированный
2.Линейно-штокверковый	> 50т Au 150т Ag	3-8	Мощные жилообразные залежи с прожилково-вкрапленной и (или) с кварцево-жильной минерализацией	m – 10-12 l – 200-230 h -300	Открытый
3.Собственно штокверковый	> 140т Au 600 тыс.тCu	0,4 Cu - 0,3 %	Минерализованные жилообразные тела в пределах штокверка 5 км x 2 км с тонкой вкрапленностью золота в кварцевых и сульфидных прожилках. Сеть кварцевых прожилков сложная	m – 0,01-0,05 l – h - 200	Комбинированный; при открытом способе возможно применение способа искусственного рудообразования
4.Штокверковый в сочетании с кварцево-жильным типом и минерализованными зонами	50-450т Au; 2,5-тыс.т Ag	1,5-6,9 До 307,0 - Ag т	Штокверковый тип сочетается с зонами минерализации и кварцевожильными рудными телами. Жилы лестничного типа и зоны минерализации разбиты многочисленными нарушениями на «ступеньки»	m - 4-6 l -300-450 h – 600-800	Открытый, Комбинированный
5.Минерализованные зоны в углеродисто-терригенных толщах	100-500т Au	2,5-12,0	Протяженные мощные минерализованные сульфидизированные жилообразные зоны с прожилково-вкрапленной минерализацией	m – 14-50 l - 2000 h – 300-1200	Подземный, открытый, комбинированный
6.Минерализованные зоны вторичных кварцитов и метасоматитов	80т Au 400т Ag		Характерны рудные столбы с высокими содержаниями золота	m – 0,5-1,5 l – 100-150 h – 500-600	Подземный
7.Типично кварцево-жильный	10-100т Au	20-72	Кварцево-жильные и прожилковожильные зоны различной мощности. Характерно прожилкововкрапленное и гнездовое распределение золота в кварце	m – 0,1-35 l – 80-500 h – 220-1100	Комбинированный, подземный
8.Кварцевожильный в сочетании с зонами минерализации	>150т Au	14-23	Кварцевые жилы и жилообразные прожилково-жильные тела, зоны минерализации незначительной	m – 1-12 l – 100-1100 h – 250-600	Комбинированный, подземный

Структурно-морфологическая разновидность оруденения	Продуктивность месторождений	Среднее содержание золота по месторождению, г/т	Характерные особенности оруденения	Параметры рудных тел: m – мощность, l – длина, h – глубина залегания, м	Способ разработки
			мощности, реже - система прожилков, кварцевых жил, изредка - линзы и гнезда		
9.Залежи рыхлых окисленных руд, кварцевые жилы и минерализованные зоны дробления	>50т Au	7,5	Субгоризонтальные и пластообразные окварцованные зоны дробления, пронизанные сериями кварцевых жил средней мощности	m – 3-9 l – 200-400 h – 200	Открытый
10.Залежи рыхлых окисленных и первичных сульфидных руд	>100т Au	2,0 - 20-30	Мощные, протяженные, пологие и субгоризонтальные рудные залежи, иногда лентообразной формы, могут быть расположены в несколько этажей	m – 1,5-35 l – 1000-2500 h – 200-600	Открытый
11.Минерализованные золоторудные дайки	>100 т Au	2,5	Прожилковый кварцево-жильный тип оруденения в рудоносных дайках	m – 5,5-20,0 l – весьма протяженные h - значительная	Комбинированный

Трудновзрываемые и трудноразрыхляемые месторождения, как правило, разрабатываются в основном подземным способом, реже – комбинированным. Ко 2-й группе месторождений по крепости вмещающих пород можно отнести золоторудные месторождения, сложенные преимущественно осадочными диагенезированными горными породами - песчаниками, алевролитами, аргиллитами, углисто-глинистыми сланцами, глинистыми сланцами, песчанистыми сланцами, доломитами и пр., которые являются относительно легко взрываемыми и легко разрушаемыми. Контактная прочность пород их не превышает 125 единиц (за исключением окварцованных метаморфизованных песчаников) и составляет обычно 50-100 единиц. Выходящие на поверхность рудные тела указанных месторождений, имеющие содержания золота, близкие к минимальным промышленным, при условии их пониженной прочности за счет рыхлости, сыпучести или легкой разрушаемости могут разрабатываться открытым способом без буровзрывных работ. К таким площадям относятся узлы пересечения разрывных нарушений, пониженные участки рельефа месторождений, зоны дробления и трещиноватости пород с высокой водопроницаемостью.

К 3-й группе месторождений по крепости вмещающих пород относятся золоторудные месторождения, где рудовмещающие породы, а также сами близповерхностные рудные залежи в рыхлом состоянии (за счет процессов физического и химического выветривания) до определенной глубины (20-30 м, до 50-100 м – в зонах линейных разломов) успешно разрабатывались открытым способом без применения буровзрывных работ. Промышленную разведку месторождений и перспективных рудопроявлений для их оценки и учета по распределенному и нераспределенному фондам, лицензирования и практических рекомендаций по рациональному освоению с использованием наиболее выгодных систем разработки в перспективе необходимо проводить с учетом новейших технологий и технологических схем извлечения труднообогатимых и бедных руд. При этом необходимо знать основные промышленные типы рудных месторождений, их геолого-структурные типы, рудно-формационную принадлежность, основные параметры и особенности морфологии рудных тел, качество и сорта руд, крупность и пробность золота, горнотехнические условия разработки и другие важные геолого-экономические показатели и особенности золоторудных месторождений.

Список использованной литературы

1. *Б.Р. Ракишев, Вскрытие карьерных полей и системы открытой разработки: Учебник. - Алматы, 2013. 304 с.*
2. *Утепбаев Б.А, Асанбаева У.Т ;Открытая разработка полезных ископаемых- Кокшетау, 2004.*
3. *Бейсебаева А.М., Битимбаева М.Ж., Горно-геологический справочник разработке рудных месторождений Алматы, 1997.*
4. *Методическое руководство по применению классификации запасов к золоторудным месторождениям.//М., ГКЗ МПР РФ, 1999, 45 с.*
5. *Методические указания по производству геологоразведочных работ. Вып. 1. Разведка золоторудных месторождений. М., Госгеолтехиздат, 1957, 150 с.*
6. *Методические указания по разведке и геолого-экономической оценке месторождений золота. М. ЦНИГРИ, 1974, 160 с.*
7. *«Методические рекомендации по применению Классификации запасов и прогнозных ресурсов твердых полезных ископаемых. Золото рудное». М., МПР РФ, 2007, 67*
8. *Адушкин В.В. Подземные взрывы / В.В. Адушкин, А.А. Спивак // М.: Наука. 2007. С. 579.*

МАЗМҰНЫ

Рахымжан Елешұлы Елешев 80 жаста.....	7
ҚИЯНҒА ҚҰЛАШ СЕРМЕГЕН.....	11
ОЧЕРК О НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДОКТОРА ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРА ХАМЗИНА АМАНГЕЛЬДЫ ШАПИЕВИЧА	17
ЗАҢТАНУ	
Накипов Б.И. АЛЬТЕРНАТИВНОЕ РАССМОТРЕНИЕ БИОТЕРРОРИЗМА В КАЧЕСТВЕ АКТА АГРЕССИИ.....	13
Дауешов Х.З. РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ ПРОКУРОРСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ И ИНЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ ПУТЕМ ВНЕДРЕНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ УПРАВЛЕНИЯ	17
Кужабаева Г.Т. ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ ПСИХОЛОГОВ В РАБОТЕ С ОСУЖДЕННЫМИ ЗА ТЕРРОРИСТИЧЕСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ.....	19
Қойшыбайұлы Қ., Апахаев Н.Ж., Тлеуов Т.М., Кульдинова С.К. ПРЯМЫЕ И КОСВЕННЫЕ НОРМЫ ДЕЙСТВИЯ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ЗАЩИТУ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ СТРАХОВЫХ УСЛУГ	24
Алаева Г.Т., Джумабаева Қ.А. АВТОРЛЫҚ ПЕН ИНТЕЛЛЕКТУАЛДЫҚ МЕНШІКТИҢ ОБЪЕКТІЛЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ АЙРЫҚША ҚҰҚЫҚТАРҒА МҰРАГЕРЛІК	31
Камбарова Н.Ш. ВЗАИМОСВЯЗЬ ПРИНЦИПА ДИСПОЗИТИВНОСТИ С ОТДЕЛЬНЫМИ ПРИНЦИПАМИ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА	35
Каженов Е.Е. ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ БОРЬБЫ С УГОЛОВНЫМИ ПРАВОНАРУШЕНИЯМИ ПРОТИВ ПОРЯДКА УПРАВЛЕНИЯ	39
Кусаинова А.К., Омарова А.Б. ПОНЯТИЕ ЭЛЕКТРОННОГО ДОКУМЕНТА: ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И СТРАН СНГ	44
Баянова Ә.Қ. ИСКЛЮЧИТЕЛЬНЫЕ ПРАВА ПРАВООБЛАДАТЕЛЕЙ ТОВАРНОГО ЗНАКА: ПОСЛЕДСТВИЯ ПРОИЗВОДСТВА КОНТРАФАКТНОЙ ПРОДУКЦИИ.....	50
Aikumbeckov N. THE ISSUES OF SURROGATE MOTHERHOOD IN THE CRIMINAL LAW	54
Нургаева Г.Л. ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	57
Кужабаева Г.Т. СИСТЕМА РАБОТЫ ОПЕРАТИВНО-РЕЖИМНЫХ СЛУЖБ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ В РАБОТЕ С ОСУЖДЕННЫМИ ЗА ТЕРРОРИСТИЧЕСКИЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ.....	62
Кегембаева Ж.А. СМЕРТНАЯ КАЗНЬ КАК ИСКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ МЕРА НАКАЗАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ.....	67

Джиембаев Р.К. ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ КОРРУПЦИИ В ПОЛИЦИИ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ И ВОЗМОЖНЫЕ ПЕРСПЕКТИВЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	70
Жайлау Ж., И Динхэ К ВОПРОСУ О РОЛИ ГОСУДАРСТВА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КИТАЙСКИХ ИНВЕСТИЦИОННЫХ КОМПАНИИ ЗА РУБЕЖОМ	74
Шукан Алия ТҮРКИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАН ЗАҢТАНУШЫЛАРЫНЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНДЕГІ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ ҚАРАСТЫРЫЛҒАН НЕГІЗГІ ТҮСІНІКТЕР МЕН ҰҒЫМДАРҒА ТАЛДАУ	79
Байкенжина К.А., Балгимбеков Д.У., Қаржасова Г.Б. АЛАЯҚТЫҚ ҚЫЛМЫСЫНЫҢ ОБЪЕКТИВТІК ЖӘНЕ СУБЪЕКТИВТІК БЕЛГІЛЕРІ	86
Vaimagambetova Z., Maulen A., Gabdulina A. PRACTICE OF DISPUTE SETTLEMENT WITHIN WTO	91
Жұмағұлов Т.Б., Шеримова Н.Ш. ҚР-НЫҢ СУ ҚАУІПСІЗДІГІ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ОБЪЕКТИЛЕРІ МЕН СУБЪЕКТИЛЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	95
Сейтаева Ж.С. ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНЫҢ АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ КҮРЕС ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІК ҚЫЗМЕТІ	99
Сагинбеков К.С., Ернишев К.А., Бауберикова А. ПРЕВЕНТИВНЫЕ МЕРЫ ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ МИРНОГО СОСУЩЕСТВОВАНИЯ И БЕЗОПАСНОГО УСЛОВИЯ ЖИЗНИ МНОГОНАЦИОНАЛЬНОГО НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА.....	102
Сактаганова И.С., Бексултанова Р.Т. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНДЕГІ ЖЕҢІЛДЕТІЛГЕН СОТ ӨНДІРІСІНІҢ МАҢЫЗЫ МЕН РӨЛІ.....	106
Нысанбекова Л.Б., Жақсылықова Ж. ЕАЭО ЕЛДЕРІ САЛЫҚ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ КЕЙБІР ЕРЕЖЕЛЕРІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ САРАПТАМА	109
Балгимбеков Д.У., Байкенжина К.А., Қаржасова Г. Б. ҚЫЛМЫС ЖАСАУҒА СЫБАЙЛАС ҚАТЫСУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ТАРИХИ ДАМУ АСПЕКТІЛЕРІ.....	115
Тұрарбеков Д.К. ПРАВСУБЪЕКТНОСТЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ, ЭВОЛЮЦИЯ ИХ РАЗВИТИЯ.....	120
Тұрарбекова А.А. ЗАКОННЫЙ РЕЖИМ ИМУЩЕСТВА СУПРУГОВ.....	124
Батырбаев Н.М. ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЗАҢНАМАЛАРДАҒЫ АДАМДАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛелЕРІ	127
Сабитаева А.К. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРАВСТВЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ПРАВОВОВЫХ ПРЕДПИСАНИЙ УПК КАЗАХСТАНА И РОССИИ О ПРОИЗВОДСТВЕ ПО УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ В ОТНОШЕНИИ ЛИЦ, НАДЕЛЕННЫХ ОСОБЫМ СТАТУСОМ	131
Мәсәлімқызы М. ҚОҒАМҒА КЕЛТІРІЛГЕН ҚАУІПТІЛІК ДӘРЕЖЕСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАЗАНЫ ЖЕҢІЛДЕТУ	134

Akhmetov D.T. POLITICAL-IDEOLOGICAL OPPOSITION TO MODERN EXTREMISM IN THE FRAMEWORK OF STATE PROGRAMMES	138
Алтынбекқызы А., Амреева И.С. КҮДІКТІНІ ҰСТАУ – МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАСЫНЫҢ БІР ТҮРІ РЕТІНДЕ	143
Умиралиев Е.А. ТҮЗЕТУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚҚА СЕБЕПШІ БОЛАТЫН ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ ТАЛДАУЫ, ПЕНЕТЕНЦИАРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ ПЕН ПЕНЕТЕНЦИАРЛЫҚ ҚЫЛМЫС ҰҒЫМДАРЫНЫҢ АРА ҚАТЫНАСЫ	146
Ерджанов Т.К., Баймагамбетова З.М., Маулен А.А. ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ОТРИЦАНИЕ ГЕНОЦИДА В МЕЖДУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ	150
Сакенова А.М. ПОНЯТИЕ И СТАДИИ ПРИМЕНЕНИЯ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ЧАСТНОГО ПРАВА.....	154
Абдешов Д.Д. ЭКОНОМИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ПЕНСИОННОЙ СИСТЕМЫ В КАЗАХСТАНЕ	158
Батырбаев Н.М. ҚОРШАҒАН ОРТАНЫҢ РАДИАЦИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН САҚТАЙТЫН ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫНЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ОРНЫ.....	163
Dauren Ualikhan ANIMAL LAW IMPROVEMENT IN POACHING PREVENTION IN KAZAKHSTAN: COMPARATIVE ANALISIS OF SOUTH AFRICAN MODEL.....	166
Батырбаев Н.М. ҚҰҚЫҚТЫҚ БІЛІМ БЕРУДІ ЖЕТІЛДІРУ – РУХАНИ ЖАҒҒЫРУ АЯСЫНДАҒЫ МАҢЫЗДЫ ІС	175
Аюпова З.Н. К ПРОБЛЕМЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАЩИТНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В ХОДЕ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ЭТИКЕТОК, КАК ФАКТОР ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ НЕЗАКОННОМУ ОБОРОТУ АЛКОГОЛЬНОЙ ПРОДУКЦИИ.....	178
Ұзақбаев Д.Б. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖҮЙЕСІНДЕ «АСТРЕНТ» ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ.....	184
Курманғалиева Н.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	187
Орсаева Р.А. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТАРЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ.....	189
Seraliyeva A.M., Dayetova A. CHILDREN’S PROTECTION FROM HARMFUL INFORMATION IN THE INTERNET	196
Seraliyeva A.M., Maulen A. CORRELATION OF INTERNATIONAL LEGAL NORMS AND LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE FIELD OF LIFE EXPECTANCY	199
Кусаинова А.К., Нургалиев Б.М., Назаркулова Л.Т. СУДЕБНАЯ СИСТЕМА И СУДЕБНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В ЛАТВИИ: ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМ	202
Сейтаева Ж.С. ЖАҒАҒАНДЫҚ ҚАУІП-ҚАТЕРЛЕРГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ЖӨНІНДЕГІ ӨҢІРЛІК ХАБ ШЕҢБЕРІНДЕ АДАМ САУДАСЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ	207

Тұрарбеков Д.Қ. МЕХАНИЗМЫ РАЗРЕШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПОРОВ В РАМКАХ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ.....	210
Li Shan HISTORY OF ECONOMIC SYSTEM REFORMATION OF CHINA, THE OCCURRENCE OF LEGAL STANDARDS OF REGULATION AND APPLICATION OF FOREIGN INVESTMENTS	214
Тұрарбекова А.А. АЛИМЕНТНЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА.....	222
Карбеков К.С., Григорьев В.В. НАСИЛИЕ КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ СОВЕРШЕНИЯ ТЕРРОРИСТИЧЕСКИХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ	226
Тен В.В. НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРОВЕДЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК СУБЪЕКТАМИ КВАЗИГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА В РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	229
Тен В.В. АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ ЗАРУБЕЖНОЙ ПРАКТИКИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК.....	234
Женисов С.К., Шерәлі А.Ж. МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТІҢ ЗАЙЫРЛЫ МЕМЛЕКЕТ ФУНКЦИЯСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	239
Қамбарова Н. Ш. ВЗАИМОСВЯЗЬ ПРИНЦИПА ДИСПОЗИТИВНОСТИ С ОТДЕЛЬНЫМИ ПРИНЦИПАМИ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА	242
Жағыпар Ә.Б., Уразбаев Х.К., Уалиев М.Е. ЕСЕП ПАРТИЯСЫНЫҢ АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ ТАРИХЫНДАҒЫ МӘНІ МЕН МАҢЫЗЫ	246
Бейсов Е.Ж. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ СОТЫНЫҢ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ ЖӘНЕ ІСТІ ҚАЙТА БАСТАУ ПРОЦЕСІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	252
ЭКОНОМИКА	
Гусенов Б.Ш. ОРГАНИЗАЦИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	255
ТЕХНИКА	
Кенжеғалиева К.К., Хватина Н.В., Кауметова Д.С., Муканова А.К. ХАРАКТЕРИСТИКА ЗОЛОТОРУДНЫХ МЕСТОРОЖДЕНИЙ, УСЛОВИЙ ДОБЫЧИ И ПЕРЕРАБОТКИ НА ПРИМЕРЕ ГОК «АЛТЫНТАУ».....	259

**«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»
«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»
«SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN»**

Халықаралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз)
2009 жылдан бастап жылына 6 рет шығады.

Международный научно-популярный журнал
(Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009,
Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г.)
Периодичность издания журнала выходит 6 раз в год.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығымен ғылыми баспалар тізіміне енгізілген.

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған заңтану, филология, педагогика, өнертану ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Автор мәліметтің нақтылығына, ресми құжаттардың сілтемелері мен басқа да деректердің дұрыстығына жауапты. Редакцияға келген материалдар кері қайтарылмайды.

Мақалада отандық авторлардың еңбектеріне міндетті түрде сілтеме берілу керек.

Журналға мақаланы қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК от «10» июля 2012 года № 1082 рекомендован для научных публикаций.

Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК по специальностям: **юриспруденция, филология, педагогика, искусствоведение.**

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы. Материалы редакцией не возвращаются.

В статье обязательно сопровождение ссылок на работы отечественных авторов.

Статьи журнала принимаются на казахском, русском, английском, немецком, французском, китайском, турецком, арабском языках и могут быть написаны на языках народов СНГ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
№ 4 (61) 2018 жыл

Бас редактор:

«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», з.ғ.д., профессор Е.О. Алауханов

Басуға 05.06. 2018 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/8. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Көлемі 25 б.т. Таралымы 500 дана. Тапсырыс №97.

Редакция мекенжайы: Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау,
Түлкібас көш., 49 үй, web-site: www.nauka-zan.kz, e-mail: nauka-zan@mail.ru